

Rácsky

BÉ VEZETÉS

A'

DIPLOMATIKÁBA

VAGY IS

AZ OKLEVÉL ESMÉRET TUDOMÁNYÁBA

MELLYET

TT. SCHWARTNER MÁRTON ÚR

UTÁN, NÈMELLY VÁLTOZTATÁSOKKAL 'S HASZNOS BŐVITÈSEKEL MAGYAR NYELVEN

KI ADOTT

PERGER JÁNOS,

BIHAR VÁRMEGYEI FI

'S A' TEKÈNTETES KIRÁLYI TÁBLÁNÁL HITES ÜGYVÉD.

ELSŐ RÉSZ.

PETRÓSZAI TRATTNER JÁNOS TAMÁS BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGÉVEL. 1821.

TEKÉNTETES,

NEMES,

NEMZETES, 'S VITÉZLŐ

BÁRCZAI BÁRCZAY PÁL

ÚRNAK

TEKÉNTETES NEMES PEST VÁRMEGYE' ELSŐ
AL-ISPÁNYÁNAK,

ÉS

TEKÉNTETES,

NEMES,

NEMZETES, 'S VITÉZLŐ

DICSKEI KOVÁCS GYÖRGY

ÚRNAK

TEKÉNTETES NEMES PEST VÁRMEGYE' MÁSODIK
AL-ISPÁNYÁNAK

MÉLLY TISZTELETÉNEK JELEÜL AJÁNLJA,

Az Író.

Kedves Magyarom!

Tulajdon szerencsém, 's boldogságom a'nyira öszve van kötve szeretett Hazám' boldogságával, hogy a'-nak lehető eszközléséről nem is gondolkozhatok a' nélkül, hogy egyszersmind kedvelt Hazámról is meg ne emlékezzek. Ezen Hazafiui indulat vezetett tehát engemet azon vakmerő gondolatra is, mellynél fogva ezen munkát azonnal, midőn ezen tudományjal még csak meg esmérkedni kivántam, Hazai nyelvünk' di-szes köntössébe öltöztetve egyszersmind közre is bocsássam. Nem lévén pedig még csak szoros esméretségem is ezen tudományjal, mint vehettem magamnak czélom el érésére nézve biztosabb Kalauzt, mint TT. SCHWARTNER MÁRTON Úrnak Diplomatikai munkáját? Ezen érdemes Oktató Úr az, a' ki a' Magyar Diplomatikai tudományt tudomány-rendbe szerkeztetve édes Hazánkkal legelőbbször meg esmértetni kivánta: mert jól lehet vóltak többen is, kik már a'nak előtte a' Magyar Diplomatikának, vagyis Oklevél - esméretnek bizonytalan, 's miveletlen ösvényjén botorkázni bátorkodtak, azok mindazáltal coránt sem valamelly tudomány-rend szerént el készített Diplomatikai könyvvel, mint inkáb csak némünémü töredékekkel, 's csekély darabokkal gazdagították Hazánkat. A' fent tisztelt érdemes Oktató Úrnak Diplomatikai munkája tehát az, mellyet 'sinor-mértékül, 's út-mutatóúl választottam magamnak; de minthogy már azon munkának régi születésétől fogva több érdemes Hazánkfiai számos tapasztalásaikkal, bővitették, 's jobbították a' Magyar Oklevél-esméret' tudományját: ugyan azért, — távúl légyen, hogy azon általam különösen tisztelt Oktató Urat csak leg kissebbé is meg sérteni szándékom lett vólna, — bátorkodtam szabad fordításomban ott, hol a' dolog vagy némelly változtatást, vagy bővitést kivánt, más jeles Iróknak, mint: PRAY GYÖRGY, KOLLÁR ÁDÁM, KAPRINAI ISTVÁN, KOVACHICH MÁRTON, TT. HORVÁT ISTVÁN Ur, és más túdós Hazánkfiainak, valamint GATTERER KRISTOF Külföldi jeles Irónak is tudományos munkáikat segédül venni, 's használni. Háláadatos szívvel

kelleték azonban meg vallanom, hogy mindenekelött TT. HORVÁT ISTVÁN Úr az, kinek, ezen munkának végre-hajtásában, 's az Oklevél-esméret' tudományjának közelebbről való meg esmérésében leg többet köszönhetek. A' tisztelt Úr vólt az, kinek csak egy két orányi jeles, 's tudományos beszélgetéseiből több vólt nyereségem, mint több holnapi, 's Esztendei olvasásom, 's fej-törésem után is valaha lehetett vólna. A' tisztelt Úr vólt végtére az, kinek többszöri tudományos ki nyilatkoztatásai kezdették velem észre vetetni azt a' nagy hianosságon 's nehézségeket, mellyeket a' Magyar Oklevél esméret' tudományja körül még ki pótolni, 's meg haladni szükséges. Kezdettemis csüggedni, meg vallom, a' tisztelt Úr' többszöri intéseire, fel tett szándékomnak végre-hajtásában, és talán írótollamat el is vetettem vala, ha Hazám szeretete által e' beli pálya-futásomba nem lelkesíttettem vólna. De végre csak ugyan erőt vett rajtam Hazafiui buzgóságom, 's el tökéllettem magamba, hogy ha bár melly nehézségekkel' kellessenis küzködnem, 's ha bár melly csekély hasznot hajtsakis az által kedvelt Hazámnak, legalább ezen igyekezetem által néműnémü részben kijelentem azt, hogy mint Felséges Királyomnak hüséges Jobbágya; mind pedig Hazámnak édes fia, 's hasznos Polgárja kívánok maradni. Vedd tehát jó szívvel Kedves Magyarom! e' csekély, 's miveletlen darabot, ne nézd a'ba a' parlagosságot, hanem tekéntsd inkáb azon szent szándékot, 's igyekezetet, melly enyemet ezen munkának elkezdésében, 's végre-hajtásában buzdított, 's lelkesített. Részemről százszor meg lészek jutalmazva, ha csekély faradozásomnak első, 's éretlen gyümölcse által Hazám' tudományos Egére csak egy halavány sugárt vethettem, Néked pedig kedves Magyarom csak egy orányi üdő töltést is szerezhettem. Élj szerencsésen!

Írtam Pesten Böjt-más-havának 10-dik napján 1822.

Perger János.

Tekéntetes Al-Ispány Urak

Kegyes Jó Uraim!

A' Deák példa-beszéd szerént: kinek aranyja nincs, csak gyümölcscsével kedveskedik. Bádorkodtam tehát én is csekély fáradozásomnak elsö, 's éretlen gyümölcscsével a' Tekéntetes Uraknak kedveskedni. Nem alacsony hizelkedés, se nem nyereség kivánás vólt czélom; egyedül mélly tiszteletemnek ki jelentése vólt szándékom, mellyel a' Tekéntetes Urak eránt minduntalan viseltettem. Vegyék tehát kegyesen a'

Tekéntetes Urak ezen hálaadatos szívemnek, 's mélly tiszteletemnek valóságos zálogát, 's tartsák meg becses Uri kegyeikbe, 's szíves jó indulatjaikba.

alázatos tisztelő szolgájokat

P e r g e r   J á n o s t.

Elő-Esméret.

Az Ok-levelekről, és Ok-levél-esméretről *) közönségesen.

I-ső Szakasz.

Az Ok-levelekről közönségesen.

1-ső §. *Az Oklevelek' eredetéről.*

Vóltak ollyan üdők a' midőn csak parlagon hevertek a' Nemzetek' dicső tetteiknek Emlék-táblái; vóltak ollyan Nemzetek, kiknek a' felejdékenység örök fátyola fedezi, 's borítja máig is vitéz, 's példás tetteiket, és mentől meszszebb viszsza tekéntünk az emberek, 's Nemzetek történeteibe, a' mellyek mostan, vagy valaha virágzottak, annál kevesebb emlékezetes irományokra találunk, mind addig: miglen a' leg régibb Nemzeteknek, 's Nemzetségeknek eredeteiket, 's történeteiket vizsgálván, azok utóljára, vagy az Irás-mestersége fel nem találása, vagy annak nem tudása miatt egészen el enyésznek. És a'

volt az a' mesés Üdő-szakasz, a' midőn minden nagyobb dolgoknak, 's jelesebb történeteknek emlékezete verselés, és puszta beszéd által ment által a' Maradékokra. *a*) Minekutánna azonban az Irás-mestersége fel találódott, és a' pallérozódás, 's ki-miveltség az embereket mind jobban 's jobban meg világosította volna, a' verselés, és puszta beszéd helyett irományok, 's ennek következésében jeles formában öltöztetett Oklevelek is foglaltak helyet. *b.*)

*) Az *Diplomákat* anya nyelvünkön *Okleveleknek* bátran nevezhetjük, mivel ezen szó alatt *Oklevél* már a' közönségesen bé vett szokás szerént is mind a' *Tétlevelek* (Acta) mellyek tettet, mind pedig a' *Gyök levelek* (Documenta) mellyek Just foglalnak magokba, értetődnek, már pedig ezek tészik a' Diplomatikának tárgyait. Jóllehet pedig némellyek minden Perbeli irományokat Okleveleknek szokták hívni, azokat azonban inkább *Védleveleknek*, vagy *Ügyleveleknek* lehetne nevezni. E' szerént ezen könyvbe ezután az *Oklevél* nevezet alatt csupán a' Diplomákat; az *Oklevél esméret* alatt pedig a' Diplomákról szólló tudományt kelletik érteni.

a) Béla Király' *névtelen Jegyzője* előbeszédjében Latán nyelven illyen formán szóll: „Ha, ugymond, a' Nemes Magyar Nemzet az ő Nemzetségének eredetét, 's vitéz tetteit, tsak a' *Parasztok meséjiből*, vagy az *emberek' tréfás beszédjeiből* mintegy álmodozva hallaná, vagy értené, nagyon disztelen, 's helytelen volna".

b) Hogy a' Magyaroknak már Sz. István Király Országlása kora előtt is lehettek Okleveleik, mellyekkel a' magok törvényes-igazaikat (jus) védték; néminémüképpen látszanak bizonyitani a' Noszlopi Nemzetségnek 1425-iki Perében találtató e' következő szavak: „*Exquo etiam praefati Elias, et Gregorius de dicta Noszlop terram hanc cum monte Somilo ab ingressu Scythorum Duce Arpád, primoque Coloniarum Regni hujus inter Nobiles distributione sui juris fortiter, et valide etiam demonstrassent.*") 1819-iki *Tudományos Gyüjtemény'* 8-ik Kötetjének 89-ik lap.)

2-ik §. *Az Oklevél magyarázatról.*

Az Oklevelek (GATTERER Szerént) a' törvényes igazaknak (jus) és kötelességeknek; nem külömben a' tett, vagy csak történetet tárgyazó dolgoknak is, jeles szavakkal (verbis solemnibus) írásba foglalt, és jeles, jegyekkel (signis solemnibus) meg erősített beszéd formái, vagy is jeles szóllás módjai (formulae), Az Okleveleknek ezen magyarázatjából következő világos Igasságok (axiomata) folynak, ugymint:

1-ör Az Okleveleknek mindanyi külső formái lehetnek, a' menyi külső írott formáknak nemét lehet gondolni; azoknak számokat azonba édes Hazánkban bizonyos törvényes meg határozás alá vonni nem lehetetlenség.

2-or Nem csak csupán a' Királyi *Szabadság Levelek.* *) (litterae Privilegiales) teszik egyedűl tárgyait az Okleveleknek. 'S

2-or Nem is minden Oklevelek csupán a' Fejedelmektől veszik a' magok lételeket; Mivel

4-szer A' Fejedelmeken kívűl a' Püspökök, Káptalanok némelly Monostorok, az Ország Nádor-Ispánja, az Ország-Bírája, és más egyes Polgárok is 's a' t. adhatnak ki Okleveleket. p. o. Örök által valló leveleket (Fassiones perennales) többféle Parantsolatokat, Utolsó intézeteket (Testamentum) 's a' t.

5-ör Vagynak ollyan oklevelek-is, mellyek csupán valamelly tett, vagy történt dolgot foglalnak magokban p. o. Magyar Országba a' Be iktató levelek (Litterae Statutoriae) mellyekbe az Adomány levél (Donatio) nem foglaltatik. *a).*

6-or Nem mindenféle irott formák számláltatnak az Oklevelek közé, hanem csak azok, mellyek törvényesen bé vett jeles szavakkal vagynak írva, és hasonlóképp' a' törvény, 's törvé-

nyes szokás által meg határozott jeles, jegyekkel vagynak fel ruházva, 's meg erősítve.

*) A' *Privilegiumot Szabadságositásnak* ; *a Litterae privilegialest Szabadság* vagy *Szabadságos Levélnek*, vagy akár *Szabadságosító Levélnek* is ; a' *Privilegiatust* pedig *Szabadságosnak* vagy *Szabadságosíttottnak* méltán nevezhetni, mivel minden Privilegium által bizonyos szabadság engedődik annak, kinek azon levél adatik. TT. Georch Illés Ur Honnyi Törvény könyvébe a' Privilegiumot *Kiváltságnak* 's *Kiváltság Levélnek* ; a' Privilegiatust pedig *Kiváltnak* nevezi, mellyek ugyan értelmekre nézve amazokkal igen meg egygyeznek, mivel a' Kiváltság által is bizonyos szabadság értetődik ; de nékem amazok jobb, 's könnyebb kimondásúaknak látszanak lenni, annyival is inkább: mivel ez *Szabadságos* sokkal jobban hangzik, és talán a' dolgot is inkább ki meriti, mint a' *Kivált*, p. o. jobban hangzik ha igy mondom: *Szabadságos* Nagy Várad Várossa ; vagy *Szabadságos* Körös Várossa, mint igy: *Kivált* Ketskemét Várossa, 's a' t. Azonban *Szabadságos* kevesebbet is tesz, mint *Szabad*, melly *Szabad* nevezet tsak a' Királyi Városok tulajdona, amaz csak valamelly részét teszi emennek. Nem is anyit tesz mint *Libertinus* mivel ezt magyarul *Szabadosnak* mondjuk. Sem nem anyit, mint *elibertatus*, mert ezt *fel Szabadítottnak* nevezhetjük. Nem lehet továbbá a' Szabadság Levél nevezet alatt érteni azon Levelet, mellyet a' Mester embereknél a' fel szabaduló, vagy Legénnyé leéndő Inasnak szoktak adni, mivel az, *Szabaduló levélneh* neveztetik. Mondgyák ugyan az ollyan katonának a' ki egy üdöre, vagy örökösen is el botsájtatik a' katonaságból, hogy *Szabadságos* ; de én ugy vélekedem, hogy csupán azért egy ollyan szót, a' melly tökélletesen ki meriti a' dolog értelmét, kár volna meg vetni, annyival is inkább : mivel több, 's talán minden nyelvekbe vagynak olly egymáshoz hasonló szavak. Azonban azon *Szabadságos* szóhoz, midőn katonáról van a' beszéd hozzá értetődik a' katona nevezet is, e' szerént t. i. *Szabadságos Katona*, mellyre való nézve nem lehetne a' nevezetbéli zürzavartól tartani. Ugyan azért tehát ezentúl az Privilegiumot *Szabadságosításnak*; a' privilegialis levelet *Szabadság*, 's *szabadságos*,

vagy *szabadságosító* levélnek is; a' Privilegiatust pedig *Szabadságosnak* vagy *Szabadságosítottnak* fogom ezen könyvbe nevezni.

a) Némellyek azt álitják: hogy a' Be-iktató-levelek (Litterae Statutoriae) nem csupán valamelly történt dolgot; hanem egyszersmind Törvényes-igazat is (Jus) magokban foglaló levelek, mivel ugymond: azok nélkül a' Királyi Adomány-levelek is (Litterae Donationales) erőtelenek; sőt ha ezen szavakkal (Cum nos) kezdődik a' Beiktató-levél, a'kor ugymond: az Ajándék-levél szükét is ki pótolja; nem különben ugymond: a' szerént az Ajándék-levél is csak történetet magában foglaló levél lenne, mivel a'ba az ajándék adás, mint történt dolog jő elő. De ezen álitás eránt következendő ellenkező észrevételek lehetnek: VERBÖCZY II-ik Részének 11-ik és 12-ik Czimje szerént a' *Kegyelemből adott Béiktató levelek* (Litterae statutoriae per gratiam confectae) semmi törvényes igazaknak meg probálására nem elégségesek, még is azért Okleveleknek méltán neveztethetnek. Továbbá az ollyan Béiktató levél, melly ezen szavakkal (Cum nos) kezdődik, csupán azért elégséges a' Törvenyes igaz bé bizonyitására, és azért foglal magába Törvényes-igazat, mivel az Ajándék levél foglalatja is belé van iktatva; melly ha nem lenne, csak csupa történetet magában foglaló levél lenne, valamint a' (Dicitur nobis) szavakkal kezdődő Béiktató levél is. Mert nem is azért szükséges az Adomány levél mellé az Beiktató levél, mintha e'be is hasonlóúl valamelly Törvényes igaz foglaltattna, hanem inkáb azért, hogy az Adomány-levélbe foglalt Törvényes-igazat meg valóságositsa, (realisare) mivel az Adomány-levélbe foglalt Törvényes-igaz, 's a'nak a'ba a' levélbe való által adása csak képzeletbeli, melly csupán csak a' Beiktatás, vagy is az birtokba való vitelt által valóságositatthatik meg. Egyéberánt ha az Bé-iktató-levelet azért kellene Törvényes igazat magában foglaló Levélnek tartani, mivel a' Törvényes igaznak meg probálására nézve, a' nélkül az Adomány levél elégtelen; ugy a'-ból az is következne: hogy mivel az Törvényes igazat tárgyazó Perekben (Processus Juris) az Ado-

mány 's a' Beiktató-levelen kivül a' birtokba való lételnek, vagy is haszon vételnek megi probalására nézve más Osztály, vagy egyéb haszonvételt mutató levelek is szükségesek, ugy tehát az Osztály, vagy más ollyas Levelek is Törvényes igazat, nem pedig cselekedetet, vagy történetet tárgyazó levelek; következésképen semmi *Facti* hanem csak *Juris* Perek lennének, mellyet reméllem, senki meg nem engedhet Az előbbeniekből tehát világos, hogy az Adomány-levél által az Törvényes-igaz, a' Beiktatás által pedig csupán a' Birtok szokott által adatatni, vagy is másképen az Adomány-levélbe foglalt Törvényes igaz szokot meg valóságosítatni. Ez igy lévén TT. SCHWARTNER MARTON Ur csak a'nylban tévedett el az 5 ik világos Igasságra fel hozott példában, a' menyiben az Bé-iktató-leveleket minden különbbség nélkül csak történetet magokban foglaló leveleknek lenni álitotta. Szükség lett volna tehát az dolgot meg különböztetni, és azt mondani, hogy az ollyan Béiktató-levelek, mellyekbe az Adomány-levél is belé van iktatva, a'nak bele iktatása miatt, Törvényes igazat is foglalnak magokban.

3-*dik* §. *Az Ok-levelek' Jelességeiről (Solemnitates.)*

Az Oklevelek' *Jelességi* (Solemnitates) álanak az Okleveleknek bizonyos törvény, és törvényes szokások által helyben hagyott szavakkal, módokkal, szertartásokkal, 's jegyekkel, egy szóval: a' törvény, és be vett törvényes szokás szerént való elkészitésében; mivel különben édes Hazánkba a' Mátyás VI. Törv. Könyvének 23-ik; Ulászló 1-ső Törv. Könyv. 6-ik, az 1655-iki: 78, 1647: 122. 1741: 19. nem különben a' II-dik Rész 11-ik Czimje, 's más Törvények, 's Törvény-czikkelyek szerént azok törvényes erő nél-

kűl szűkölködnek, 's a' Törvény előtt a' Törvényes igazok' követelésére elégtelenek szoktak lenni. *a)* A' régi Rómaiaknál több a' féle jeles szertartások vóltak, 's azokat több időkig változhatatlanúl meg is tartották, Illyenek vóltak p. o. a' Menyegzőkor a' tűz, és viz; a' Bizonyságtételkor a' fülnek illetése, a' Birtoknak által adásakor a' pénz és font 's a' t. Ugyan eféle Jelességekhez hasonlók azok is, mellyek nélkül a' középkori Oklevelek törvényesek, 's törvényes erejűek nem lehetnek, és a' mellyeket azon Nép, vagy Nemzet törvénnyeiből, 's szokásaiból kelletik származtatni, 's meriteni, mellytől valamelly Oklevél hozzánk által jött, vagy származott. Azok közé számláltatnak pedig a' Köszöntés beli beszédek (formulae bene precandi) a' Tisztségeknek czímjei, a' Nevek alá írásai (subscriptio) a' Kereszt, 's a' Keresztényi Jegyek (Chrismon) a' Pecsét; az Oklevelek szélein a' betűknek, vagy képeknek keresztűl való metszéseik, 's egyebek. Mellyeket azonban mindnyáját minden Oklevelekben, és ugyan azokat minden Nemzetek Okleveleiben fel nem találhatni, hanem annyi bizonyos, hogy azok közűl némelyike mindenütt, és minden üdőben, a' nyilvánságos törvény, vagy a' régi be vett szokások rendszabásai szerént keletbe vóltak.

a) Nem kell tehát azt tartani, mintha a' Királyok önkények szerént változtathatnák az Oklevelek' Jelességeit illető törvényes szokásokat: mivel a' Királyok az ezen §. elö hozott törvény czikkelyek értelménél fogva, tartoznak az Oklevelek' ki adásában 's fel készitésében, a' törvény, 's törvényes szokás által be vett Jelességi rendszabásokat hiven meg tartani, 's nem is adhatnak újj rendszabásokat, az Ország meg egyezése nélkül.

4-ik §. *Az Okleveleknek külömbbféle Nemeik' 's Nevezetjeikről.*

Ezen szó *Diploma* Görög eredetű szó, 's veszi származását ezen Görög szótól διπλόω: mely anyit tesz, mint öszve hajtani. Szokásba vólt tudniillik a' Régieknél az Okleveleket kettős tábla formába el késziteni, 's öszve hajtani, 's ugyan onnét vették azon Görög nevezetjeket. Ezen Görög nevezetet utóbb a' Rómaiak is be vették, 's a' Hazai nyelv köntösébe öltöztették, de külömbb 's külömbbféle leveleket értettek alatta. És pedig Diplomáknak mondattak az ollyan levelek, mellyek a' Köz Társaság Fejétől adatott bizonyos jótéteményt, vagy adományt foglaltak magokban; nem külömben azon Levelek, mellyek által a' Köz Társaság Igazgatójától pálya-futás rendeltetett; úgy szintén azon Levelek is, mellyek az útazóknak adattak, a' véget, hogy a' Falukon 's Városokon mentűl elébb lovakat, 's egyéb szükséges úti készűleteket kaphassanak. *a*) Külömben a' Diploma nevezet alatt értettek régenten is ollyan leveleket, mint mai nap szoktunk az alatt érteni. — Azon nevezettel azonba a' régi Római Szerzők 's Irok igen ritkán éltek; a' Középkorba pedig az egészen szokáson kivűl való lett, úgy annyira: hogy még az Oklevelek foglalatjaiba sem találtatott fel, hanem a' helyett egyéb nevezeteket használtak. Nevezték pedig az Okleveleket közönségesen e' szerént: *Charta*, *Quarta*, *Quartula*, *Paginae*, *Instrumenta*, *Tabulae*, *Monumenta*, *Munimina*, *Ceda*, *Schedula b*) 's a' t. Ezeken kívűl a' Magyar Országi Oklevelekbe még olvashatni e' következendőket: *Litterae*, *Cedula Cartula*, *Scriptum*, *Acta*, *Documenta* (Tud. Gyűjt. 1819. VIII. K. 93 l.) Különös Diplomai ágazat nevezetek gyanánt hasz-

náltattak ismét ezek ugymint: *Notitiae*, *Praecepta*, *Auctoritatis Praecepta*, *Placita*, *Donatio*, *Auctoritatis Regiae Testimonium*, *Sanctio Pragmatica.* (Wagner Analect. Scep. 1. 263.) Nem külömben *Decreta*, *Edicta*, *Rescripta*, *Constitutiones*, *Capitularia*, *Ordinationes*, *Declarationes. c.)* *Bullae*, *Intimata*, *Cyrographa*, 's a' t. A' Magyar Országi Oklevelek' ágazat nevezetjei közt pedig még akadhatni ezekre is: *Litterae Privilegiales*, *Litterae Patentes*, *Litterae Clausae*, *Authenticum Testamentum*, *Chartale Testamentum*, *Statuta*, *Regale Institutum*, *Constitutum*, *Constitutio*, *Concessio*, *Regiae Dispositionis Authenticum*, *Edictum*, *Mandatum* (Tud. Gyűjt. m. k. l.) Némelly törvényekbe (p. o. Sigmond VI. Tör. K. 10. Cz.) 's más Oklevelekbe is találhatni még e' következendő ágazat nevezetekre, úgymint: *Evocatoria*, *Proclamatoria*, *Procuratoria*, *Prohibitoria*, *Protestatoria*, *Fassionalis*, *Inquisitoria*, *Transumptionalis*, *Statutoria*, *Statutionalis perpetua*, *Reambulatoria*, *Metalis*, *Communis Inquisitoria*, *Expeditoria*, *Revisionalis*, *Divisionalis*, *Annualis Prorogatoria*, *Judicialis*, *Trinae Litterae Inquisitoriae*, *Rescriptionalis*, *Adiudicatoriae*, *Memoriale*, *Contradictoriae*, *Sententionalis*, *Exemplatae*, *Impignoratoria*, *Compositionales*, *Relatoriae*, *Revisionalis.* 's a' t. Egyébaránt a' Diplomáknak több, 's leginkább Külföldi nevezetjeit találhatni az úgy nevezett: *Neues Lehrgebäude der Diplomatik* Czimű Könyvnek 1-ő Dar. *)

a) Lásd *Tud. Gyűjt.*. m. K. 92. l. — Svetonius in Calig. 58. et in Neron. 12. — Cicero ad Attic. X. 17. et in Pison. 90.

b) Gruber Max. *Kurzgefastes Lehrsystem.* Wien 1789. 235. lap.

c) GRUBER Max. m. K. I. — GATTERER *Elementa art. Dipl.* T. 1. p. 7.

*) Mária Királyné 1387-be ki adott Oklevele *Carmen* nevezettel vagyon fel ruházva. Ismét 2 ik Ferdinánd midőn Albert Király által Szakoltza Városának adott Szabadság levelét 1624-be meg erőssitette, a' többi között illyen formát is mondott: exhibuerunt nobis — Alberti Regis — literas (1439.) *cum justi* nuncupatas.

5-*ik* §. *Az Oklevelek' régiségéről.*

Az Oklevelekkel való élés, alkalmasint mindjárt az irás fel találása űdejétől fogva veszi eredetét. Azon Oklevelek, mellyeket Moises a' maga könyveibe be iktatott, régibbek minden egyébb Okleveleknél. A' Görögöknél 's Rómaiaknál sem vóltak esmeretlenek az Oklevelek, a' mint azt azoknak Görög eredeti nevezetje is eléggé bizonyítja *a)*. Hogy pedig a' Rómaiaktól a' Franczokhoz,, 's Németekhez, ezektől pedig a' Magyarokhoz is által származott az Oklevelek használása, úgy vélem ki ki gondolhatja. Külömben a' középkori Oklevelek, a' régieket számokra nézve sokkal felűl haladják.

a) A' régi 'Sidó, Görög, 's Római diplomákról Lásd SCIPIO MAFFEI *Istoria Diplomatica che serve d' introduzione all' arte Critica in tal Materia.* In Mantova 1724. Nem külömben Barbcyracnak *Histoire des anciens Traités repandus dans les Auteurs Grecs, et Latins, et autres monumens de l' antiquité depuis le tems le plus reculéz iusques à l' Empereur Charle magne.* Amsterdámba 1739-be ki adott munkájának I. II. Rész.

6-*ik* §. *Sok Oklevelek' el vesztének 's elenyésztének okairól.*

Egyiptusi papíroson, vagy is iró hártyán írott Oklevél Krisztus születése után VI-ik szá-

zadbelinél régibb még eddig nem találtatott. *a)* Leg inkább pedig Olasz Ország az illy régi Okleveleknek mellyek az üdő viszontagságainak ellene álhattak, Leveles-tárháza. Franczia Országban a' VI-ik századnál régibb Oklevél még eddig nem tudatik. *b.)* A' Dániai Leveles-tárházba találtató leg régibb Latán nyelven írt Oklevél (Schőnemann *System der Diplomatik.* I. 286.) az 1140-ik Esztendőnek köszönheti születését, *c)* mellynél, és minden Magyar Országi Okleveleknél leg régibb az, mellyet Sz. István Király 1001-be a' Sz. Mártoni Sz. Benedek rendén lévő Apátursägnak részére ki adott. Egyébaránt a' Magyar Országi Oklevelek, azon sok viszontagságok miatt, mellyekkel édes Hazánknak mindúntalan küszködnie kellett, valamint a' kegyetlen Tatár járás. *d.)* melynek az Egri Püspökség Levelei is áldozatjaivá lettek; (Pray *Hierarch.* I. 197.) a' sok külső, 's belső háborúk; a' tűz; *e)* a' régiség, 's el avúltság; *f.)* ismét némely embereknek gondatlanságaik, irigységeik, tunyaságaik *h)* tudatlanságaik, 's együgyűségeik miatt, melly miatt több Hazai Oklevelek a' bors, 's kőnyv takarásra forditattak, vagy pedig az ablakok szellős lyukainak be ragasztására itéltettek; többnyire elvesztek, 's elenyésztek, és pedig úgy annyira: hogy Verbőczy II-ik Rész 14-ik Czím. 9-ik §. szerént a' XI. és XII. századokból, igen kevés Okleveleink vagynak, mellyek a' magok eredeti valóságokban nálunk híven meg maradtak vólna. Az újjabb üdőkbe azonban Okleveleinknek száma mind inkább inkább nevekedett, és 'Sigmond Király, 1-ő Ferdinánd Királyig az Oklevelek kiadásában leg bő kezűbb vólt. h.)

a) A' legrégibb eredeti világosságot látott Oklevél az, a' melly ifjabb Theodosius, és Albinus üdejek alatt, bizonyos Sisinius nevü ember részére adatott,

ès a' mellyről MABILLON is (kinek kezénél az említett Oklevél meg fordúlt) az *Iter Italicum* Parisba 1687-be ki adott munkájának 24-ik lap. emlékezik. — Egyeztesd MAFFEUS m. K. 52, és 130 l.

b) Lásd *Neues Lehrgeb. der Dipl.* 1-ő K. 120. 565. §; nem külömben MAFFEUS m. K. 53. l.

c) Lásd SUHM *Geschichte von Dänemark.* V. Köt. Koppenhágába 1792 — *Götting anzeigen* 1793. 169. l.

d) KATONA *Hist. Crit. R. H.* VI. 227. l. — *Tud. Gyűjt.* m. K. l.

e) A' Váradi Káptalan Leveles-tárházát is (a' mint az Sigmond Királynak 1415-be a' Váradi Káptalan részére ki adott meg erősitő Oklevélből láthatni,) abba az üdőbe a' tűz emésztette meg. (Keresztúri *Compendiaria Descr. fund. ac vicis: Epp. et Cap. M. Váradinensis* 206, 208. l) Hasonlóúl a' Ké'smárkiak' Leveles-tárját 1433 a' Hussitak rablották ki. A' Löcsei Leveles-tárat pedig 1550 a' tűz emésztette meg.

f) Lásd HEINÉNAK a' régi irományoknak, mellyek Konstantinápolyba vóltak, el vesztéről, 's annak okairól írt munkáját Commentatio II. *in Comment. Soc. Reg. Scient.* Götting. Vol. XII.

g) Palócz László Ország Birájának 1446-ki Oklevélében mondatik: hogy a' Saághi Konventnek Leveles-tárára egyizben több lovas, 's gyalog emberek reá törvén, abból a' többi közt, a' Hazafiaknak igen sok leveleit el rablották, részszerént pedig némelly levelekről a' petsétet le vagdalták legyen.

h) 'Sigmond Király 1399-ik Eszt. Késmárk Városának IV-ik Béla 's V-ik István Királyoktól adott Szabadság-leveleit meg erőssitvén igy szóll: *quamvis eaedem propter malam, et negligentem earum conservationem* in sigillo et serie diruptae et corrosae habeantur, tamen easdem diligenti examinatione praehabita, veras 's a' t. — 1757-be Gróf Nádasdi Leopóldnak parantsoltatott a' Király által, hogy a' Jászói Szerzetesek Leveles-tárját, mellyben akkoriban a' Leveles-tárháznak rossz álapotja miatt a' Hazafiak levelei igen meg rongáltattak, visgálná meg.

k) Ersébeth Albert Királynak Özvegye 1440-be az Erdélyieket a' fia László eránt való hívségek meg tar-

tására ezen szavakkal ösztönözte: Cum vix, aut minime aliqua domus cuius cunque reputationis in dicto Regno Hung. reperiri posset, quae non senserit eiusdem Genitoris nostri (Sigismundi) largissimam beneficentiam, et amplissimam, gratiosissimamque remunerationem.

7-ik §. *A' Középkori Leveles-tárházakról (Archivum.)*

Közönséges Leveles-tárházak, mellyekbe az Ország, 's a' Hazafiak levelei, mint valamelly leg drágább kincsek őriztettek, már régenten is vóltak. És pedig Franczia Ország nem csak a' XIII-ik Század után, mint némelyek tartják, hanem már elébb is *Archivum Palatii*, vagy *Publicum Archivum* nevezetű Közönséges Leveles-tárokkal diszeskedett. *a.)* Úgy szintén Német Ország is, már Nagy Károly üdejébe is birt *Archivum Palatii* nevű Leveles-tárral *b.)* Édes Hazánkba pedig a' Köz Fejedelmi; *c.)* nem különben a' Vármegyék, *d.)* 's más közönséges Leveles-tárházakon kivűl *e)*, mellyeknek igen régi nyomaira akadhatni, voltak még a' Káptalanok, 's más Monostorok gondviselésére bízott Közönséges Leveles-tárok is, mellyek mai napig *Loca Credibilia*, *Loca Authentica*; magyarán pedig *Hiteleshelyeknek* neveztetnek. A' mi ezen Hiteles helyeket nézi: el mulhatatlanúl szükséges volna azoknak viszontagságaikat, változásaikat, hatalmokat, 's virágzások, vagy el enyészetek' üdejét tudni, 's minthogy kivált némelly Konventeknek hiteles helybéli szabadságok többnyire a' Királyi Oklevelekben gyökereztetnének, azokat azoknak segitségek által kellene ki tapogatni, de ezen rész tudomány édes Hazánkban még eddig parlagon hagyatott.

a) Lásd MABILLON az Oklevél esméretről írt, 's második izben Párisba ki jött Könyvének 10. 240 és 518. lap. Egyezt. az 1819. *Tud. Gyűjt.* VIII. K. 102. l.

b) L'ÁBBÉ Bibliotheca MSS. Paris. 1657. II. Köt.

c) Minthogy édes Hazánkba a' Királyi Jegyző könyveknek, igen régi nyomaira akadhatni, kétségkivűl Közfejedelmi Leveles-tároknak is kellett lenni. De külömben a' régi Fejedelmi Leveles tárokról is több bizonyságok szóllanak. Igy a' Liptói Regestrumba a' többi közt ezek olvastatnak: „*Unum par praesentis Registri in Domo Tauarnicali dicti Domini nostri Regis reponi*“ 's a' t. Ismét II. Ulásló Királynak 1508-iki Oklevelének (Pray Diss. in Annal. Vet. 74. l.) következendő sorai illy formán szóllanak: „*Ipsi quoque Annales Regum Hungariae*, *qui in aedibus Tavernicalibus conservantur*, *in quibusque Acta omnium temporum diligentissime*, *et summa fide conscribuntur*“ 's a' t. (*Tud. Gyűjt.* 1819. VIII. K. 103—105. l.)

d) Találhatni ennek nyomára III ik András 1298-ik 48-ik Czikelyében (*Sylloge Decret.*) melly e' képpen szóll: „*Omnia etiam Instrumenta — in factis criminalibus — coram dictis duodecim Juratis Nobilibus in sede Vicecomitis deponi debent*:“ Ugyan csak vagynak ennek némelly jelenségei a' Liptói Regestrumba is, a' hol a' többi közt ez mondatik: „*Unum par praesentis Registri in domo Tauarnicali — aliud vero Universitati dictorum Nobilium Comitatus Liptoviensis emanari*, *et assignari fecimus pro meliori commodo*, *et memoria futurorum.* (*Tud. Gyűjt.* m. K. l.)

e) Többféle Regestrumoknak, 's Leveles-tároknak nyomára akadhatni TT. KOVÁCHICH. M. által ki adott illyen czímű Könyvbe: „*Formulae Solemnes styli* 's a' t. Pest 1799. 's nevezetesen a' 2. és 25-ik lap.

8-*ik* §. *A' Káptalanokról röviden.*

Magyar Hazánkban, 's az ahoz tartozó Tartományokban két féle Káptalanok találtatnak, ugymint: *Székes* (Cathedralia) és *Széketlen* (Collegiata) Káptalanok. Székeseknek azok neveztettnek, kiknél Püspökök viselik az Egyházi Fő

kormányt; Széketleneknek pedig azok mondatnak, a' hol csak Prépostok az Egyháznak Fejei, 's Kormányozói. Közönségesen a' Káptalanokról azt lehet meg jegyezni: hogy azok már a' XII. századba többnyire hiteles helyek voltak, 's ugy látszik, hogy régenten nagyobb béfolyások is volt a' perlekedésbe mint mostanában, mivel ugy szólván minden Perbe való Idéztetések (Citatio) Tanuvallatások, Itéletek végrehajtásai (Executio) Határozások, Meg intetések, vagy Ellent mondások, 's a' t. leg inkább ő előttök, vagy Kiküldötjeik által vitettek végbe *a)*, Vagynak ugyan némellyek *b)* kik azt erősitik; hogy jól lehet a' Káptalanok valamint szinte némelly Konventek is már a' XII. századba a' Hazafiak' leveleiknek őrzésére voltak rendelve, az Örök fel vallásoknak (Fassio perennalis) ki adását mindazonáltal csak II-ik András, 's IV. Béla Király üdejében kezdették gyakorolni, sőt a' jószágba való Beiktatásról szólló Bizonyság leveleket csak Martel Károly, 's I-ső Lajos Király üdejébe kezdettek leg előbbször ki adogatni. Ezt mindazonáltal nem kelletik tartani, mivel részemről különösen a' Káptalanok által ki adott 's Be iktatásról szólló leveleket, már Kun László üdejéből is eleget volt szerencsém találni; de különmhen azt is vettem észre, hogy IV. Béla Király üdejébe a' Fő Ispányok magánosan is vittek véghez jószágba való bé iktatásokat. Egyébberánt a' Káptalanok nagyobb hatalommal birtak minden üdőben, mint a' Konventek, ha csak valamelly Konvent bizonyos Királyi Szabadság levél mellett a' Káptalanokhoz hasonlová nem tétetett, 's ugyan azért midőn a' Káptalanok ugy szólván mindnyájan két két pecsételet használtak, a' Konventek ki vévén nehányat tsak egy egy pecséttel birtak. Hiteles helybéli hatalmok nehányat ki véve, régen-

ten Verb. II-ik R. 21. Cz., és az 1536. 58. T. Cz. szerént a' Vármegyékre, a' hol t. i. valamelly Káptalan tartózkodott, vagy pedig a' közelébb való Helyekre az 1723. 40. T. Cz. szerént pedig a' magok Kerűletjeikre is (Dioecesis) volt határozva, mellyen túl lépni, (ha csak a' szükség ugy nem hozta magával) a' törvénytelenség vétke nélkűl nem lehetett. Külömben a' Káptalanok régenten nagyobb számmal voltak, de azok közűl sokan viszontagságaik, 's a' bal sors áldozatjaivá lettek. A' mennyire tehát azokról Hazánk törvényei emlékeznek, némellyekről e' következő igen csekély észre vételeket 's töredékeket kívántam közleni.

I-ső *A' Székes Káptalanokról.*

Az Esztergomi Káptalan. Ezen Káptalan már a' XII. század elején tulajdon pecsétjével birt, a' mint ezen Káptalannak 1121-ki pecsétje bizonyítja. II-ik András üdejébe pedig már ezen most emlétett Király' hires Arany pecsétes levelének is egyik párja ezen Káptalan Leveles-tárába tétetni rendeltetett. Külömben, a' mint az 1556-dik 39. T. Cz. bizonyítja, már az előtt Nagy Szombatba vitettvén által, bizonyos Szabadság levél erejénél fogva az egész Országra nézve birt hiteles helybeli hatalommal, melly szabadsága az említett T. Cz. által továbbra is meg erősítetett. Tartott pedig azon szabadsága mind addig, miglen az 1723. 40. T. Cz. által ismét a' maga Kerűletjének határai közzé szorítatott. A' mult 1820-ik esztendőben ezen Káptalan ismét Esztergomba által szállítatott, 's máig is bír hiteles helybéli hatalmával.

A' Kalocsai Káptalan igen sok viszontagságokon ment keresztűl, és a' mint II-ik András 1222. 31. T. Cz. mutatja már a'kor, sőt az elŏtt-is elő kelő Hiteles hely vólt. Külömben a' XV. századba több hiteles Oklevelek szerént még élt hite-

hiteles helybeli hatalmával, de üdővel el pusztulván, csak az 1751. 7. T. Cz. szerént VI. Károly Császár által álítathatott viszsza hiteles helybeli virágzásába, mellybe a' most említett T. Cz. által meg is erősítetett, 's máig is él hiteles pecsétjével.

Az Egri Káptalan Sz István Királyt valja szerzőjének (KAPRINAI. *Hung. Dipl.* P. II. 257. l.) de a' Tatárok által el pusztítatván IV. Béla Király által álítatott ismét helyre, 's a' XIII. vége felé éltis hiteles helybeli hatalmával. Üdővel bizonyos okok miatt pecsétje tőlle el vétetett, és csak 1467-ben Mátyás Király által ajándékoztatott az nékie viszsza. *c)* Egyébberánt az 1550. 63. T. Cz. értelménél fogva *Abauj*, *Zemplén*, *Ungh*, *Marmaros*, *Ugocsa Szolnok*, *Kraszna*, nem külömben még azon helyekre nézve is mellyek a' Váradi Káptalan kerületeibe voltak, levél ki adásbeli szabadságot nyert, melly szabadságát ugyan az 1597. 38. T. Cz. csupán a' maga kerűletére nézve kívánta határozni, de ezen határozás csak az 1723. 40. T. Cz. rendelésénél fogva hajtatott végre. Midőn a' Török dulta édes Hazánkat, ezen Káptalan is több viszontagságoknak, 's változásoknak volt ki tétetve: Ugyan is már azon emlétett 1597. 38. T. Cz. szerént ezen Káptalannak Kassa várossába való által vitele sürgetetett, de az 1609. 10. T. Cz. már Nagy-szombatba kívánta annak által szálítását. Az 1613. 3. T. Cz. ismét azt Jászó Mező Várossába által vitetni rendeli, a' honnan újjonan az 1649. 38. T. Cz. értelméhez képest Kassa városába által szálítatni parancsoltatik. Külömben mostan is bírja hiteles pecsétjét.

A' Budai Káptalan II. Ulászló 3-ik T. Könyv. 12. Cz. nem külömben a' II-ik Rész. 21-ik Czimje szerént is az egész Országra nézve tehetett törvényes ki küldetetéseket, 's levél ki adásokat, de

el töröltetvén ezen Káptalan a' Törökök által azon szabadsága az 1556. 39. T. Cz. szerént, az Esztergomi Káptalannak adatott által, 's máig is szomórú enyészetének tömjénezik.

A' Székesfehérvári Káptalan melly Sz. Lászlό Királynak köszöni lételét (KATONA *Hist. Crit. R. H. T.* II. p. 614.) a' II-dik Résznek 21-ik Czímje szerént, régenten az egész Országra nézve élt hiteles pecsétbeli szabadsággal; de ez is hasonlóul az 1556. 39. T. Cz. szerént a' Törökök által el töröltetvén, mai napig is semmiségében senyved.

A' Bosnyáki, vagy is *Diakóvári* Káptalan hasonloúl a' Budai Káptalanról elő hozott. T. Cz. értelménél fogva az egész Országban tehetett levél ki adásokat; e' beli szabadsága azonban Tóth Országra nezve (Sclavonia) Ulászló Királynak egy 1498. Oklevele által *d)* meg semmisítetett. Külömben ezen Káptalan a' Budai Káptalannal együtt el töröltetvén, csak az 1807. 26. T. Cz. rendelésénél fogva tétetődött ismét viszsza, de csak a' maga kerületére nézve hiteles helybeli hatalmába, mellyel mostanáig is él.

Az *Orodi (Aradi)* Káptalan némelly Okleveleknek út mutatások szerént még a' XVI. századba *Bihar*, 's *Arad* Vármegyékbe vitt véghez jószágba való bé iktatásokat, de utóbb a' Törökök által el pusztítatván, bal sorsának áldozni kéntelenítetett.

A' *Nagy-Váradi* Káptalan. Ezen Káptalan a' mint némellyek álítják Sz. László Király által állítatott fel, 's régenten több Vármegyék tartoztak kerületébe, nevezetesen pedig: *Bihar*, *Békés*, *Zaránd*. (I-ső Lajos 1342. 's más Oklevelek szerént is) *Ugocsa* (SZIRMAY Not. Comit. Ugocsa 145. l.) *Kraszna*, *Közép Szolnok* Vármegyék, 's nagyobb része *Kolos* Vármegyének is; sőt a'

mint a' nevezett Káptalannak egy üdő-kiadás (datum temporis)nélkül való Oklevele mutatja *Szathmár* Vármegyébe is vitt ezen Káptalan véghez jószágba való Bé iktatást (Statutio.) Külömben a' mi ezen Káptalannak viszontagságait illeti: ez a' Tatárok által a' XIII. századba tökélletesen fel dulatatott (*Scrip. Rer. Hung.* 514. l.) de nem sok üdőre ismét fel állitatván, már a' XIII. századba ismét gyakorlotta hiteles helybeli hatalmát, mind addig: miglen I-ső Ferdinánd, 's János Királyok között lévő háborgás üdeje alatt ismét el pusztulván, csak a' XVIII. század végén állítathatott viszsza hiteles helybeli hatalmába. Egyébb eránt ezen Káptalannak régi Levelei, részszerént az Erdélyi Káptalannak, részszerént pedig a' M. Gróf Teleky Nemzetség' Leveles-táraikba származtak által; mellyre való nézve ezen Káptalan Leveles-tárába mostan az 1696-ik esztendőnél régibb Oklevelek nem találtatnak.

A' *Veszprémi* Káptalan már a' XIII. század elején hiteles hely volt, 's pecsétje az 1557. 22. T. Cz. által meg újjítatni parancsoltatott; addig az üdeig pedig hogy a' Kapornaki, és Szalavári Konventek az említett Káptalan kerűletébe levél kiadásokat tehessenek meg engedtetett. Azon pecsétjéhez azonban ezen Káptalan nehezen elébb, mint az 1635. 85. T. Cz. rendelésénél fogva juthatott, mivel a' most említett T. Cz. elég világosan mondja: hogy ezen Káptalan az előtt sok üdeig meg szűnt hiteles helybeli gyakorlásától. Külömben ezen Káptalan az egész XVIII. századba, 's máigis él hiteles pecsétjével.

Az *Erdélyi*, vagy is *Károly fehérvári* Káptalan már a' XIII. század kezdetén hiteles helybeli hatalmába uralkodott (PETROVICH *Introd.* in Jus Pub. R. H. 73. 74. l.) de üdővel az Erdélyi zenebonás világba meg szűnt egy darab üdeig

a' beli hívatalától. Le csendesedvén pedig valamenyire a' zűrzavar ismét folytatta hívatalát, 's mai napig is hiteles pecsétje birtokában vagyon.

Ezeken kívűl volták, 's vagynak még több Káptalanok is, u. m. A' *Nitrai* Káptalan, melly régenten Nagy Prepostság volt, de azonban hiteles helybeli szabadságával díszeskedett, mellyet mai napig is használ A' *Szombathelyi* régenten *Vasvári* széketlen Káptalan volt, és csak az 1578. 20. T. Cz. rendeléséńél fogva vitetett által Szombathelyre, a' hol mai napig is tartózkodván, űzi hiteles helybeli hivatalát, dé csak régi Vasvári pecsétjével. A' *Szepesi* Káptalan ez előtt Széketlen volt, 's több változásokat szenvedett; nevezetesen pedig: IV. Bélának 1249. Oklevele szerént a' Tatárok által Leveles-tára széjjel hányatatott; ismét Kun László Király parancsolatjából hiteles pecsétje a' Kunok által el raboltatott; hasonlóul az Egri Káptalannak 1453. Oklevele szerént ezen Szepesi Káptalannak minden írásai 's Leveles-tára 1443. a' Csehek által elraboltattak. Külömben a' Kor. utáni 1608. 12. T. Cz. rendeléséńél fogva a' Jászói kerületbe is élt levél ki adásbeli hatalommal, 's mostan is folytatja hívatalát az már jó üdeje használt pecsétjével. A' *Zolyomi* Káptalan az 1780. Esztendőtől fogva a' Thuroczi Konvent pecsétjével élt, de az 1802. 15. T. Cz. szerént már saját pecsétet nyert, mellyet mostan is használ. A' *Györi* Káptalan az 1597. 39. T. Cz. értelménélfogva már abban az üdőben Sopronba telepedett meg, 's mostan is él hiteles helybeli hatalmával. A' *Zágrábi* Káptalan, a' mint 1189. pecsétje mutatja, már a' XII. századba hiteles hely volt, 's mostan is virágzik. A' *Pécsi* Káptalan Sz. István Királyt tartja szerzőjének, 's már a' XII. század végén hiteles hely vólt, mellybe máig is uralkodik. A' *Váczi* Káptalan a'

XIII. századba már élt hiteles helybeli szabadságával, 's régenten Pest, Külső-Szolnok, Csongrád, 's egy részét Nógrád Vármegyének foglalta kerületjében. Külömben máig is használja pecsétjét. A' *Bácsi* Káptalan, némellyek szerént még az 1206-iki Esztendő előtt kapcsoltatott a' Kalocsai Káptalanhoz, részemről azonban vettem észre ezen Bácsi Káptalannak a' XIV. századból is tulajdon pecsétje alatt ki adott Oklevelét. A' *Csanádi* Káptalan máig is hiteles helybeli szabadságával kérkedik. A' *Kassai*, *Szathmári*, 's *Ro'snyoi* Káptalanok nem olly régen helyre állíttattak ugyan de hiteles helybeli hatalmokat máig sem nyerhették viszsza. A. *Segniai* Káptalan az 1647. 57. T. Cz. értelménél fogva hiteles helyé tétetett, de ezen Káptalan a' Franczokkal való utobbi frigy kötés alkalmatosságával a' Magyar Koronától el szakasztatván Austriához kapcsoltatott. A' *Posegai* Káptalan még a' XV. századba élt hiteles helybeli hatalmával, de utóbb semmivé lett. Látszanak még valami nyomai lenni a' *Tinniniai* Káptalannak, mellynek Dalmát Ország a' Hazája, 's még a' XV. század elején virágzott hiteles helybeli hatalmába; ugy a' *Sibeniczi* Káptalannak, melly a' XV. századba hasonlóúl folytatta hívatalát; valamint a' *Traguriai*, melly Mária Királynétól nyert 1383. a' pecséttel való élésre szabadságot, a' *Spalatumi*, 's *Michoviai* Káptalanoknak is.

A' Széketlen Káptalanokról.

Ezek közzűl csak kettő bir mostanában hiteles pecséttel, ugy mint: a' *Posonyi*, és *Chazmai* Káptalanok, a' többiek pedig (ki vévén a' Soproni Káptalant, melly most ujjonan fel állíttatott ugyan, de mai napig is hiteles pecsét nél-

kűl vagyon) többnyire semmivé lettek. Illyenek e' következendők is mellyeknek csak emlékezetjek maradott fent nállunk, u m: *Az Esztergomi hegytől neveztetett Sz. Tamás* Ráptalanja (S. Thomae de monte Strigoniensi. *Az Esztergomi zöld mezőtől neveztetett Sz. György* Káptalanja (S. Georgii de Viridi Campo Strigoniensi) *Az Esztergomi vártól neveztetett Sz. István* Káptalanja (S. Stephani de Castro Strigoniensi) — *Az Egri vártól neveztetett B. Szűz Mária; Sz. Péter; és Sz. István* Káptalanjai. A' *Pécsi vártól neveztetett Keresztelő Sz. János* Káptalanja A' *Váradi vártól neveztetett B. Szűz Mária* Káptalanja. A' *Váradi szőllő hegytől neveztetett Sz. István* Káptalanja (S. Stephani Proto Martyris de promontorio Varadiensi) Ezen utolsó Káptalannak fel állítása Sz. István Királynak tulajdonítatik, 's virágzott egész a' XVI. század közepe tájáig, 's tul is azon valamivel, de azután a' Törökök által el pusztíttatván, meg szűnt hiteles hely lenni.

a) Lásd, 1820-iki *Tud. Gyűjt* 99. lap. a' * jegy alatt. Ismét II-ik Andrásnak is 1231. 21. T. Cz. igy szóll: „Et quia multi laeduntur per falsos Pristaldos, *Citationes vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium Dioecesani Episcopi, vel Capituli.* Lásd, továbbá az 1291. 5. T. Cz. és II-ik Ulászló II-ik Tör. Könyv. 9. Cz.

b) *Cerogr. Hung.* 98. — lap.

c) Mátyás Királynak azon Oklevele igy szóll: „Quod licet Capitulum Ecclesiae Agriensis propter proscriptionem, quam ratione emanationis falsarum literarum — — — sigillum eorum quo utebantur de jure amiserint, *tamen nos eidem Capitulo sigillum huiusmodi — — duximus restituendum*" 's a' t.

d) Lásd PRAY *de sigillis Reg. et Regin. Hung.* 13. lap.

9-*ik* §. *A' Konventekről némelly részben.*

A' Konvetek hasonlóul két félék voltak t. i. *nagyobbak* 's *kissebbek* mellyek voltak pedig a'

nagyobbak, mellyek a' kissebbek, még eddig világosan nem tudatik. Különben II-ik András 1231. 21. Czikkelyéből ugy látszik, hogy régenten majd minden féle, 's a' kissebb Konventek is adhattak ki bizonyság leveleket *a)* ámbár üdővel a' Kissebb Konventek több ízben tiltattak el a' levél ki adásoktól. *b)* Közönségesen pedig (ki vévén egynehányat) kevesebb hatalommal birták a' Konventek ha csak Királyi Szabadság-levél által hatalmok nem gyarapítatott) mint a' Káptalanok, 's ugyan azért a' Konventek ki vévén egynehányát, mint p. o. Fehérvári Keresztes Barátokat, a' Pannonhalmai Sz. Márton Konventjét csupán egyetlen egy pecsétjek volt. Hiteles helybeli gyakorlások többnyire a' Királyi engedelemtől függött, 's leg inkább a' Vármegyék' kerületjeire határoztatott, mellyen túl lépni törvénytelenség nélkül nem lehetett. Egyéberánt addig is, míglen többeknek tapasztalása által ezen dolog nagyobb világosságot nyerhetne, némelly Konventekről e' következő csekély meg jegyzések lehetnek.

A' *Jászoi Keresztelö Sz. János* Konventje (S. Joannis Bab. de Jászóv.) Ezen Konvent Abaúj Vármegyét nevezi Hazája főldjének, 's a' Tatár járás alkalmatosságával el pusztulván, IV. Béla Király által álítatott ismét helyre; üdővel pedig olly állapotra jutott, hogy az 1609. 50. és az 1613. 32. T. Cz. szerént világi emberek vitték ottan végbe a' levél ki adásokat. A' XVII. századba ismét meg újjítatott ugyan, de II-ik Jósef által ujra el töröltetvén, nem elébb mint az 1802. 16. T. Cz. értelménél fogva tétetett viszsza elébbeni virágzó álapotjába. Egyébberánt IV. Béla ezen Konventnek egy 1255. Oklevelében bizonyos meg határozott hiteles helybeli hatalmot adott. *c)*

A' *Thuroczi B. Szüz Mária* Konventje (B. M. V. de Thurócz) IV. Béla Király alatt álítatott fel 1252-be, 's Thurocz Vármegyét esmérte szülötte földjének; de utobb a' pusztítások prédájává lenni kéntelenítetett. Több törvények ugy mint az 1569. 48. 1609. 50. 1613. 32. T. Cz. sürgették ezen Konventnek helyre álítását, a' minthogy a' XVIII. századba vitte is már a' maga hiteles helybeli hívatalát, utóbb azonban nevezetesen pedig 1780-ban ezen Konventnek Jegyző Könyve (Protocollum) 's pecsétje a' Zolyomi Káptalannak adatott által. Külömben ezen Konvent Liptó Vármegyébe is gyakorlotta a' maga hiteles helybeli hivatalát.

A' *Szalavári Sz. Adorján* Konventje (S. Andriani de Szalavár) mellynek Szala Vármegye a' Hazája Sümeg Vármegyébe is gyakorlotta hívatalát. Külömben az 1557. 22. T. Cz. értelménél fogva ezen Konvent abba az üdőbe virágzott, de üdővel el pusztulván az 1571. 15. 's az 1609. 52. T. Cz. fogva ezen Konventnek Leveles-tára a' Vasvári Káptalanba által vitetni rendeltetett. Az 1751. 8-ik T. Cz. szerént ezen Konvent ismét helyre állítatván, az el vitetett Leveles-tára néki ismét viszsza adatott, 's attól az üdőtől fogva még pedig II-ik Jósef alatt is, hiteles pecsétbeli hatalmával él.

A' *Leleszi Sz. Kereszt* Konventje (S. Crucis de Lelesz) II-ik András Király alatt álítatott fel 's Zemplén Vármegyét tartja Hazájának. Több hiteles Oklevelek szerént a' XIV és XV. századokba élt hiteles pecsétjével, és pedig Szabolcs, 's Kraszna Vármegyékbe is; de az 1557. 21. T. Cz. szerént a' Zenebonáskodók miatt azután igen sokáig a' beli hívatalától meg szűnni kéntelenítetett, az alatt az üdő alatt pedig az Egri, 's Szepesi Káptalanok, valamint a' Jászói Konvent is vitték

helyette végbe a' levél ki adásokat. A' Kor utáni 1608. 12. és 1609. 49. T. Cz. szerént sokáig világiak vitték véghez a' levél kiadásba hiteles helybeli kötelességét, miglen ismét helyre állíttatván az 1655. 103. T. Cz. szerént el kopott pecsét nyomója ismét meg újjíttatott, 's mostan is él hiteles helybeli hatalmával.

A' *Pannon halmától neveztetett Sz. Márton* Konventje (S. Martini de S. Monte Pannoniae) Győr Vármegyét tartja szülötte főldjének, 's a' mint némellyek állítják, ezen Konventet Geisa vezér Sz. Istvánnak Attya szerzette, utóbb pedig Sz. István Király tökélletes virágzásba hozta. Külömben több bizonyságok szerént ezen Konvent Robert Károly üdejétől fogva békességesen gyakorlotta hiteles helybeli hatalmát egész 1594. Esztendeig, de ebben az esztendőben Aly Basa kezébe esvén, egész 1722-ikig hívatalától meg szűnni kéntelenítetett. Egyébberánt az 1802. 16. T. Cz. értelménél fogva ezen Konventnek a' Győri Káptalannál egy darabb üdeig lévő Levelestára viszsza adattni parancsoltatott, 's mostan is használja hiteles pecsétjét.

A' *Garam vizétől neveztetett Sz. Benedek* Konventje (S. Benedicti de juxta Gron.) Ezen Konventet 1075-be I-ső Geisa Király szerzette, 's ugy látszik, hogy a' XIII. XIV. és XV. századokba folytatta a' maga hiteles helybeli hívatalát, de üdővel el pusztulván, birtokába volt Jószága az Esztergomi Káptalannak által adatott. Mostan pedig némellyek szerént azon Konventbe a' levél kiadásokat véghez viszi azon Kanonok, kire a' Jószág gondviselése vagyon bízva, több más közel lévő Papokkal egyetemben.

A' *Csornai Sz. Mihály* Konventje (S. Michaelis de Csorna) Ezen Konvent el pusztulása utánn az 1574. 32. T. Cz. értelménél fogva újra

fel álítatni rendeltetett, a' mint hogy már az 1597. 39. T. Cz. szerént folytatta is a' maga hiteles helybeli kötelességét *Sopron* Vármegyében is: de üdővel hiteles Jegyző könyve a' Győri Barátok' kezeik közzé jutván, azoktól csak az 1655. 39. T. Cz. erejénél fogva nyerhette vissza. Ezután pedig régi pecsétje továbbá is meg hagyatott, 's máig is virágzik hiteles helybeli szabadságában.

A' *Fehérvári Keresztes Barátok* Konventje (Conventus Cruciferorum Ord. S. Joannis Hyerosolimitani Domus Hospitalis Ecclesiae Beati Regis Stephani de Alba) a' II-ik Résznek 21-ik Czimje szerént régenten az egész Országra nézve tett levél ki adásokat, 's ki küldetetéseket. Némelly hiteles Oklevelek szerént még a' XVI. századba is gyakorlotta azon hivatalát; de a' Törökök által el töröltetvén az 1556. 39. T. Cz. rendelésénél fogva a' beli hatalma az Esztergomi Káptalannak engedtetett által. Egyébb eránt ezen Konvent két féle t. i. nagyobb, 's kissebb pecséttel élt, de mostan már enyészetének áldozatja.

A' *Kapornaki Megváltó* Konventje (S. Salvatoris de Kapornok) Szala Vármegyét tartotta szülött főldjének, 's a' XIV. XV. sőt az 1556. 22. T. Cz. szerént a' XVI. Századba is élt hiteles helybéli hatalmával, és pedig Szala, 's Sümeg Vármegyékbe; de ettől a' mint az 1575. 17. T. Cz. bizonyítja, nem sokára meg fosztatván, hiteles pecsétje, 's Jegyző könyve a' Vasvári Káptalanba vitetett által, 's azon Káptalan vitte helyette végbe a' levél ki adásokat. Ugyan csak azt erősíti az 1609. 52. T. Cz. is, 's máig sem nyerhette viszsza hiteles helybeli szabadságát.

A' *Sághi* Konvent, mellynek Hont Vármegye volt csendes lakhelye, Ulászló III. T. K. 13. Cz. szerént Gömör Vármegyében terjesztette hiteles helybeli hívatalát; de el enyészvén, mai napig is

meg szűnt hiteles helyé lenni. Egyébb eránt ezen Konvent Palócz Ország birájának 1446-iki Oklevele szerént, abba az üdőbe némellyektől ki raboltatott, 's a' Hazafiaknak leveleik Leveles-tárából a' Pártütők által részszerént erővel el vétettek, részszerént pedig az Okleveleken függő pecsétek azok által az Oklevelekről le vágatattak.

A' *Sz. Jóghi* (Sz. Jób.) Konvent Bihar Vármegyét választotta lakhelyének. Ezen Konvent, valamint más kissebb Konventek is több Törvény Czikkelyek által el tiltatott a' levél ki adásoktól *d*), el is vétetett tőlle hiteles pecsétje *e*), de azt Ulászló III-ik T. K. 11-ik Czikkelye ezen Konventnek ismét visza adatni rendelte, ezen rendelésnek azonban semmi foganatját részemről nem tapasztaltam. Külömben mai napig sem bír hiteles helybeli szabadsággal.

A' *Kolosmonostori B. Szűz Mária* Konventje (B. M. V. de Kolos Monostra) Ezen Konventet 1263. Béla Király szerzette, 's Erdély Országot vallja Hazájának. Külömben pedig ezen Konventbe Petrovich Péter parancsolatjából több üdeig világiak vitték véghez a' levél kiadásokat; (Approb. Const. Reg. Transyl. P. IV. Tit. XVIII. p. 233.) de meg csendesedvén a' zivatar, ismét elébbeni virágzásába jött, 's máig is használja pecsétjét.

Ezeken kívűl voltak még több hiteles pecséttel biró Konventek is. Illyenek voltak p. o. A' *Szekszárdi* Konvent, melly Tolna Vármegyében is használta szabadságát; a' *Zobori Sz. Ipolit* Konventje, mellynek Nitra Vármegye volt a' Hazája, 's Komárom Vármegyébe is terjesztette hatalmát a' *Pecsvárадi* Konvent; az *Ujhelyi Keresztes Barátok* Konventje (Ord. Crucifer de nova Curia); a' *Somogyi Sz. Egyed* Konventje, melly Somogy Vármegyében terjesztette hiteles helybe-

li hatalmát; az *Esztergomi Sz. István Keresztes Barátok* Konventje; a' *Szentnái* Konvent; a' *Budai meleg ferdőtől neveztetett Sz. Háromság* Konventje (Cruciferorum Ecclesiae S. Trinitatis de Calidis aquis); a' *Cypsi* vagy is *Szepesi Sz. Mária* Konventje; a' *Béla Kútjától neveztetett Szűz Mária* Konventje (B. Mariae Virginis Bele fontis in monte Varadini Petri); a' *Kemete Szent Pál* Konventje, 's a' t. Végtére látszik valami jele a' *Vásárhelyi Apácza Szűzek* Konventjének is, mellynek II-ik Ulászló egy 1511. Oklevele által ajándékozott hiteles pecsétet *f)*; de vallyon élt é ezen Apácza Szűzek' Konventje a' beli szabadságával? még eddig annak semmi nyomát nem tapasztaltam.

a) Azon törvény Czikkely a' többi közt igy szóll: „in causis vero Minorum, *vicinorum Conventuum*, vel *Claustrorum* testimoniis".

b) Már I-ső Lajos T. K. 3-ik Czikkelye által is tiltattak a' Kissebb Konventek a' levél ki adásoktól e'képpen: „Minuti etiam Conventus ab emanatione literarum suarum super *perpetuatione Possessionum conficiendarum cessent, et eorum sigilla omni careant firmitate*". Ezen törvény Czikkely értelmét T. T. HORVÁTH István Ur (*Tud. Gyüjt.* 1819. VIII. K. 106. l.) arra láttatik magyarázni, hogy a' Kissebb Konventek az által nem minden féle, hanem csak a' *Possessiókról* (mellyek régenten, a' mint a' tiszteIt Ur valóban bölcsen állítja, külömböztek a' *Haereditarum bonumról.*) szólló örök leveleknek ki adásától tiltattak el, De én részemről, jól lehet a' most emlétett Jószágok nevezetjei között lévő külömbbséget nem tagadom, csekély be látásom szerént mindazáltal ugy vélekedem, hogy azon emlétett törvény czikkely a' kissebb Konventeket nem csak a' Possessiokról szólló, hanem minden féle levél ki adásoktól eltiltotta, részszerént azért: mivel azon említett törvény czikkely végén közönségesen mondatik, hogy a' kissebb Konventeknek pecsétjeik erő nélkül szűkölködjenek; részszerént pedig azért; mivel utóbb több törvény czikkelyek hozódtak és pe-

dig nevezetesen Mátyás II. T. K. 59. Cz. Ulászló I ső T. K. 39. Cz. a' mellyekbe a' *Possessiokról* emlékezet sem tétetik, hanem tökélletesen el tiltattak a' kissebb Konventek mindenféle levél ki adásoktól.

c) Béla Király azon Konventnek illyen forma szabadságot ád: „Item propter majorem deuotionem, quam ad ipsos fratres de Jazou — habemus, Praeposito, et fratribus eiusdem Monasterii hanc duximus gratiam faciendam: ut — *privilegia*, *et literae ratione Possessionum vendentium*, *et ementium*, et universarum Causarum — *pro centum martis credantur*, coram quibuscunque Capitulis, seu Judicibus in Regno nostro per nos deputatis et acceptentur (KATONA VI. 229) Lásd az e're tett vélekedést. *Tud. Gyüjt.* VIII. Köt. 106. lap.)

d) Lásd a' *b.* jegy alatt mondottakat.

e) PRAY *Disser. de Sacra dextra* S. *Regis Stephani* 52. l. „*Praeterea deliberatum est: ut sigillum quo a certis tantummodo annis in Conventu de Zenthyog* (*Sz. Jób.*) *in praejudicium juris et libertatis Ecclesiae Varadiensis certi Nobiles et subditi nostri usi sunt, de cetero non sit auteniicum, et penitus annulletur*".

f) Lásd ezen könyvnek utolján az Okleveles' gyüjtemények között.

10-*ik* §. *Az Eredeti*, *Le-másolt*; *nem különben a' Meg-erősitő*, *'s Megújjító Oklevelekről.*

Az ollyan Oklevelek, mellyek jeles jegyekkel (signis solemnibus) fel-ruházva leg-először tétetnek írásba, hívatatnak *Eredeti-Okleveleknek*, (*Originulia*, *Litterae Originales*, *Authentica. a) Autographa*, *Protographa*, *Archetypa*, *a*)) azok az Oklevelek pedig, mellyek valamelly Eredeti Oklevélről ismét újra leíratatnak, vagy is inkáb le másoltatnak, neveztetnek *Másolatoknak* (*Apographa*, *Copiae*, *Exempla*, *Antigrapha*). A' Másolatok két félék szoktak lenni, t. i. *Hiteles*, és *Hiteletlen* másolatok. *Hiteles Másolatoknak* (*Transumptum*,

Transcriptum, Rescriptum, Exemplata. c) Litterae Exemplatae, Paria. d) neveztetnek azok a' Levelek, mellyek valamelly Eredeti Oklevélről le-másoltatván, ollyan helyen, vagy ollyan Személyek által, még pedig hiteles-petsét alatt adatnak ki, kiknek hiteles pecsétjek vagyon az Országban. Illyenek p. o. édes-Hazánkba a' Káptalanok, némelly Monostorok, az Ország-bírái 's a' t. Ellenben mindazok *Hiteletlen másolatok, (Transumptum Vagum; Vidimatum; Copiae vagae, simplices; Copiae; Par; Paria. e))* lesznek, mellyek ollyan helyen, vagy ollyan Személyek által másoltatnak le, vagy is adatatnak ki, kik nem birnak hiteles pecséttel az Országba. — Továbbá a' Hiteles-másolatok ismét több félék: vagynak t. i. *Nyilt*, (patenter confectae) és *Szabadság levél formában* (privilegialiter emanatae) ki adott Másolatok. *f.*) Ismét vagynak *Szóbeli*, (verbale) midőn t. i. valamelly eredeti-Oklevél szóról szóra, és ismét *Értelembeli* midőn valamelly Oklevél nem szóról szóra, hanem a'nak értelme, 's főbb foglalatja másoltatik le. Vagynak továbbá az úgy nevezett *Octavale Judiciumok* alatt és azokon kivűl; nem különben *Levélkutató* (Requisitorum) és ismét *Levél-újjitó (Renovatorium)* parancsolatok mellett ki-adott Másolatok. Végtére lehetnek még a' *Hiteles-másolatoknak, Hiteles-másolatjai is, (Transumptum Transumpti)* midőn t. i. valamelly Hiteles-másolat, az Eredeti-levél szűkében, ismét valamelly Hiteles helyen le másoltatik. Ezeken kívűl szoktak a' Királyok némelly, vagy különben erőtlen, vagy pedig el avúlt Okleveleket megerősíteni, 's újjítani, 's ezek *Meg-erösítö* (Dipl. Confirmatorium) 's *Meg-újjító* (Dipl. Renovatorium) Okleveleknek szoktak hívatatni; *g)* Mellyek közül ismét némellyek *Szóbeliek*, (ver-

bale) némellyek pedig csak *Értelembeliek* (sensuale) *h.)*

a) A' Magyar Országi Oklevelekbe csak e' három elsö nevezetek fordúlnak elô. Egyébberánt az *Authenticum*, nevezet már András Király 1212. és 1213. Okleveleiben is emlittetik. (*Tud. Gyűjt.*. 1819. IX. K. 71. l. KATONA V. 1. 54. 175. l.)

b) GRUBER Max. m. k. 4. l.

c) II. ULÁSZLÓ I. T. K. 96. Cz.

d) Ugyan azt értette Verböczy is II. R. 42. Czím. a' *Paria* nevezet alatt.

e) Ugyan csak elö fordúl a' *Paria* nevezet, ezen értelembe is Verb. II-ik R. 20. Cz.

f) 'Sigmond Király VI. T. K. 10. Sz. 7. és 8. §.

g) A' *Meg erősítő* (Confirmatorium) Oklevelek alatt nállunk kétféle Oklevelek értetödnek, és pedig elöbbször ollyanok: midőn valamelly Király a' Törvény rendelésénél fogva, külömben erőtlen Ok-levelet meg-erősit, és ismét ollyanok: midőn valamelly el-avúlt Oklevelek a' Királyok által, vagy azoknak a' parantsolatjára, valamelly Hiteles helyen meg újjítatnak. De külömben a' Meg-újjító Ok-leveleket, közönségesen Megerősitő Okleveleknek is szokták nevezni. — Egyébberánt a' valóságos Meg-erösitő Oklevelek alatt nem azt kelletik érteni, mintha a' Király ollyan Okleveleket is, mellyek Törvény szerént lenni meg-szüntek, meg erősíthetné; hanem csupán ollyanokat, mellyeknek meg erösitése törvényszerént is meg engedtetik, p. o. midőn valamelly Királynak Okleveleit a' következendö Király a' Törvények rendelésénél fogva, meg erösiti, 's helyben hadja.

h) Vagynak ollyan Meg-újjító, 's Megerösitő Oklevelek, mellyekbe azoknak tsak nevezetessebb Czikkelyei, 's foglalatjai irattak által, és pedig ez elött némelly Oklevelek olly formán is újjitattak, 's erösitettek meg, hogy, azoknak eredeti mássokat vagy is a' meg-ujjitott (Renovatum) 's meg-erösitett (Confirmatum) Okleveleket az Oklevél foglalatja szerént, ne is tartozzon a' Birtokos a' Törvény elött elömutatni. Igy I-sö Mátyás Király 1464. Posony Vá-

rossának Szabadság-leveleit meg-újjítván, 's erősítvén, annak csak a' nevezetesebb czikkelyeit iratta által Meg-újjító levelébe. Hasonlóúl bánt a' most említett Király 1464-be Sopron Várossát illető Levelekkel is, mellyekbe a' többi közt igy szóll: „Nos igitur — praefatos articulos ex hujusmodi dictorum Regum, hujus Regni nostrorum, scilicet Praedecessorum, et nostris *excerptos*, ac pariter universas Litteras, ex quibus videlicet *hujusmodi Articuli excerpti existunt* — acceptamus, approbamus, et ratificamus, eosdemque simul cum libertatibus in iisdem clarius expressatis — — — praesentibus, et futuris innovantes, perpetuo valituros Confirmamus — Decernentes vigore praesentium, *ut ubique praesens Privilegium nostrum Aureae Bullae munimine consignatum in Judiciis, et extra pro parte dictorum Civium exhibitum fuerit, nunquam ad exhibenda Originalia supratactorum Regum praedecessorum nostrorum, aut etiam nostra compelli inviti, aut cogi valeant, sed huic praesenti Privilegio nostro, ubique, et semper perinde, ac si omnia praetacta Originalia Privilegiorum exhiberentur, plena fides adhibeatur.* 's a' t. Az eféle értelembeli söt a' szóbeli meg erősitő 's újjító Oklevelek is, kivált ha valamelly magános embernek, vagy akár Közönségnek is a' meg-újjító, de nem a' meg-újjított Oklevél üdejét meg előző törvényes igaza (Jus) forogna kérdésben, csak úgy tekintethetnek, mint a' hiteles másolatok, 's ugyan azért csekély vélekedésem szerént, nagyobb törvényes erővel nem is birhatnak, mint a' hiteles Másolatok. (Egyeztesd erre nézve a' következő §. 7-dik és 8 dik pont. és ismét 21. §. a' * jegy alatt) következés képpen az Eredeti levélnek elő nem mutatása eránt szólló Közbenvetés (Clausula) is azokban, kivált a' Juris Perekben, csak úgy tekéntethetik, mintha az Oklevélben jelen sem volna.

11. §. *Némelly észrevételek a' Hiteles Másolatokra nézve.*

A' Hiteles Másolatok eránt szükség még a' következendőket meg-jegyezni, úgy-mint:

1-ször Csak azok a' Hiteles-Másolatok pótolhatják ki némelly esetben az Eredeti levél szűkét,

két, mellyeknek Eredeti-mássok a' Hiteles-hely-beli Leveles-tárba, és pedig a' hiteles-Jegyző-könyvbe (Protocollum authenticum) be-írva, 's fel jegyezve találtatnak. Következésképpen.

2-szor Az ollyan Másolatok, mellyeknek Eredeti-mássok, a' hiteles Jegyző-könyvbe bé iktatva nem vólnának, hanem azok csak valahol a' Jegyzékek, vagy Töredékek, vagy egyéb dirib, darab irások között találtatnának, az Eredeti-levélnek hiányosságát a' Törvény előtt soha ki nem pótolhatják. Valamint

3-szor Az ollyan Másolatok sem, mellyeknek eredeti mássok (ha mindjárt Parantsolat mellett is) csupán azért vitettetik valaki által valamelly Hiteles-helyre, hogy azok ottan le másoltatván, hiteles pecsét alatt ki adatassanak. (Ulászló I. K. 96. Cz.) *a.)*

4-szer A' Hiteles-helyekről ki adandó Leveleket, a' dolog végben vitelétől, vagy is a' Levélnek üdőkiadásától (datum temporis) számlálván esztendő alatt tartoztak a' Hiteles-helybeliek, minden *Levél-kutató Parancsolat* nélkűl kiadni; külömben pedig, ha tsak Levél-kutató Parantsolat mellett nem adattak ki, törvényes erejűek nem lehetnek. Ki vévén ezen Törvény rendelése alól a' *Törvénybe-idéző Parantsolatokat* (Mand. Evocatoria) mellyeket akár melly üdőben az 1550. 58. T. Cz. szerént, minden Parantsolat nélkűl, a' törvénytelenség vétke nélkűl ki-adhatták. De

5-ször A' Hiteles másolatok, nem csak *Levél-kutató* (Requisitorium) hanem *Meg-újjító* (Renovatorium) Parantsolat mellett is készűltek. — És pedig ezen utólsó Parantsolat mellett a'-kor: midőn t. i. valamelly Oklevélnek pecsétje, 's iró-hártyája, romladozó álapotban vólt. Mellyre való nézve, az ollyanok, ha csak e'féle Pa-

rantsolat mellett, nem adattak ki, törvényes-erejűek nem lehettek. *b.)*

6-szor Ulászló I. T. K. 96. Czikkelye szerént, az ollyan Másolatok, mellyek az *Octavale-Judiciumokon* kivűl készűltek, az Eredeti-levél hiányosságát ki nem pótolhatják, és viszont.

7-szer Verbőczi II-dik R. 15-dik Czímje szerént a' Másolatoknak *szóbeli*, nem pedig csak *értelembelieknek* kelletik lenni, külömben tökélletes törvényes-erővel nem birhatnak.

8-szor Úgy látszik, hogy a' *Gyökös*, vagy is *Juris-Perekben*, a' Hiteles-másolatok, sem elegendők a' Törvényes-igaznak meg-mutatására, ha csak maga az Eredeti-levél elő nem mutattatik. *c.)*

9-szer *A' Hiteles-másolatoknak*, *Hiteles-másolatjai* az Eredeti-levél szűkében a' Törvényes-igaz védlésére, ugyan elégségesek, de annak ki-keresésére, elégtelenek szoktak lenni. (*Plan. Tab.* p. 30. Dec. 2.)

a) Ulászló Királynak fentebb érdeklett Czikkelye, csak azokat a' Másolatokat illeti, mellyeknek Eredeti-mássok valaki által, ha mindjárt Parantsolat mellett is a' végett vitetett valamelly Hiteles-helyre, hogy ottan le-másoltassanak; nem pedig azokat, mellyeknek *Hiteles párjok* a' Hiteles helyen fel találtathattak, mivel ezek a'ban az üdőben is az Eredeti levél hiányosságát némelly esetekben ki pótolhatták. Egyéberánt hogy azon Törvény czikkely, a' már múltakat is, vagyis az az előtt ki adott Leveleket is kötelezi, csak abból is gyanithatni, mivel az elején mondatik azon Törvény-czikkelynek: hogy azon Másolatok miatt több alkalmatlanságok történtek a' Törvény-székek előtt, mellyeknek meg-szüntetések miatt kelletett azon végzést hozni; ugy de ha az el múltakat azon Törvény-czikkely nem kötelezné, a'-kor azon alkalmatlanságoknak nem lehetett egészen véget vetni, mivel találkozhatott vólna ollyan valaki, a' ki azon Törvény-czikkely hozása előtt másoltatta vólt le Okleveleit, de azonba azokat 50. 's több Esztendők múlva kivánta vólna használni,

és igy azon Törvény-czikkely a'ba az esetbe valóságos czélját el nem érhette vólna. Külömben pedig azon T. Cz. már a' jelenvalókról is valóban, nem pedig csak a' jövendőkről beszélt, a' mint azt annak értelméből némü némü részben meg érthetni.

b) Az Egri Káptalannak egy 1512-iki Oklevelében, Ulászló Király, Meg-újjitó Parancsolatja által e'képpen szóll: „Dicitur nobis — *quomodo quaedam litterae Statutoriae dudum sub sigillo vestro in papiro emanatae — propter nimiam vetustatem, et malam conservationem earumdem in carta, et sigillo corruptae forent quae renovatione plurimum indigerent super quo fidelitati vestrae firmiter praecipientes mandamus, quatenus receptis praesentibus praescriptas litteras vestras Statutorias, diligenter revidere, et conspicere, et si easdem in stilo, forma, scriptura, et sigillo vestro veras, et justo modo emanatas fore cognoveritis, ex tunc easdem sub sigillo vestro authentico renovare — debeatis.* 's a' t.

c) Ha a' Királyi Jegyző-könyvekből hitelesen le másolt Oklevelek a' Gyökös, vagy is Juris Perekben nem elégségesek a' Törvényes igaznak meg mutatására, 's követelésére, méltán azt lehet tartani e'be a' részbe a' Káptalanok', 's Konventek' Hiteles-másolatjairól is. (Lásd a' 14. §. mondottakat a' *c*) jegy alatt.)

12-*ik* §. *A' több Egyenlö-párokról, vagy is Másokról.*

Egyenlö-pároknak, vagy is *Másoknak* (*Par Paria Litterarum*, külföldön pedig *Paricla*, vagy *Paricola*) neveztetnek azok az Oklevelek, mellyek több jeles, 's hiteles formákban adatatnak ki *a*) Külömböznek ezek a' Hiteles-másolatoktól anyiban: hogy az Egyenlő-párok, vagy is Mások lehetnek mind anyi Eredeti-levelek is *b*) kivált ha mindnyájának egyforma üdő, 's hely kiadásai (datum temporis et loci) vagynak, és ismét lehetnek mindanyi Hiteles-másolatok is, ha t. i. valamelly Oklevel ugyan egy üdőben többször

le másoltatik; a' Hiteles-másolatok ellenben, jóllehet némelly esetekben az Eredeti-levél szűkét is ki pótolhatják, azért azonban őket valóságos Eredeti-leveleknek még sem lehet tartani. Külömben nem szükségképpen meg kívántató az, hogy a' Párok egymással mindenben meg egyezzenek; mivel vagynak ollyanok, mellyek pecsétjekre, 's más egyebekre is külömböznek egymástól *c)*, ezen külömbséget azonban a' Fejedelmek Okleveleikbe nyilván ki jelentették. *d)* Hirtelenség volna tehát az illyes Párokat némelly egymástól való külömbségeik miatt azonnal all-leveleknek, vagy leg alább azok közül valamelyiket all-levélnek tartani. Egyéb eránt adtak ki illyes Párokat, nem csak a' Fejedelmek, hanem a' Birák, 's Káptalanok is, és pedig nem csak a' Leveles-tárokba való el tevés végett, hanem a' Feleknek bátorságokra nézve is.

a) Illyen hét Egyenlő-párban iratatott le II-ik András Királynak azon Arany-pecsétes Ok-Levele is, melly által a' Nemes Magyar Nemzet szabadságait megerősitette, a' mint az, az 1222-ik 31-ik T. Cz. következő szavaiból is kitetszik: „eam conscribi fecimus in *septem paria litterarum* et aureo nostro sigillo roborari. Ita, ut unum par mittatur Domino Papae, et ipse in Regestro suo scribi faciat; secundum penes Hospitale, tertium penes Templum, quartum apud Regem, quintum in Capitulo Strigoniensi, sextum in Colocensi, septimum apud Palatinum, qui pro tempore fuerit, reservetur".

b) Valamint a' most említett II-ik András hét Párban lévő Arany-pecsétes Oklevele is.

c) I-ső András Király azon Oklevelének, melly által a' Tihanyi Apáturságot felállitotta, egyik Párján magának a' Fejedelemnek pecsétje vagyon, és pedig annak beirott lapjára nyomtatva; a' másik páron pedig már nem azon Fejedelem', hanem Béla Vezér pecsétje, és pedig nem is az irásos lapra nyomtatva, hanem a' Levél hátára felfüggesztve láttatik — Hasonlóúl Kálmán Királynak is két Párjai külömböz-

nek némelly részben egymástól, és nevezetesen a'-ba is: hogy az egyik Páron a' Király' neve e'képen jön elö: *Co umanus*; a' másikon pedig e' szerént: *Columbanus*, és ismét az elöbbeni Párnak pecsétjén *Colomannus* olvastatik) *Tud. Gyüjt.* m. K. 74. 75. l.). Igy a' Vármegyékhez leküldött Ország-gyülési Végzések is, némely Vármegyékhez függö, némellyekhez ismét nyomott pecsét alatt küldettek le, valamint I-sö Mátyás Király 1458. Törv. Könyv. (JOS. NIC. KOVÁCHICH *Sylloge Decretorum Comitialium J. R. H.* Pestini 1818) egyik Párján függö; a' másikon pedig nyomott pecsét vagyon.

d) II-ik Geysa Király egy 1156. Oklevelében nyilván kijelentette, hogy Oklevelének egyik Párján arany, a' másikon pedig viasz pecsét volt, és pedig ezen szavekkal: „per praesentis Privilegii paginam sanciri constitui, et *Regii impressione sigilli, tam aurei, quam cerei* totius regni assensu stabiliri feci. — Ilyen formát mond IV-ik Béla Király is egy 1244-ik Oklevelében (Lásd *Tud. Gyüjt.* m. K. 75. l.)

13-*ik* §. *A' Metszett-oklevelekről.*

A' több Egyenlő-pároknak egyik nemét teszik a' *Metszett-oklevelek* is (*Cirographa, Kirographa, Cyrographa,*). Hívjuk pedig Metszett-okleveleknek az ollyan Leveleket: mellyek egy papíros lapra, vagy kutya bőrre, vagy akármelly más íróhártyára, kétszer, vagy többször is le íratván, az egyik 's másik Oklevél közé írt A. B. C. némellykor D. 's E. *a*) betűk is, III Táb.
vagy bizonyos szavak, *b*) és képek, (p. o. Fe- 1-2 sz.
szűlet, emberi ábrázat, 's a' t.) ollóval, vagy akár egyébbel is, olly móddal metszetnek keresztűl, hogy meg tessék az egyik Oklevelen a' keresztűl metszett betűknek, vagy egyebeknek az a' része, melly a' másik Oklevelen hibázik, 's viszont. Az a' féle Metszett-oklevelek pedig két félék, t. i. *egyenes metszésűek* (partitae) vagy *fogas metszésűek* (dentatae) a' mint t. i. a' most mondott

betűk, vagy egyebek egyenesen, vagy egyenetlenűl fog formára ollóval ált' metszettek. Fogasmetszésű Oklevelek azonban Magyar Hazánkban, vagy is Hazánk'Oklevelei között nem találtatnak.*c.)*

Az illy ált-metszéseknek régenten az a' hasznok volt, hogy ha az ált-metszett Okleveleknek egyik darabja a' másikkal öszve illett, a'kor annak anyi hitele volt, mint a' menyit némelly Okleveleknek a' pecsét tulajdonit, 's ugyan azért nem csuda; ha némelly Nemzeteknél az illy ált-metszett Oklevelek pecsét nélkűl is találtatnak édes Hazánkba azonban még pecsét nélkűl Metszett-oklevelek nem láttattak. — Továbbá, lehet látni Metszett-okleveleket, mellyek már a' XII. és XIII. Századoknak köszönik léteket; de azért nem kell azt tartani, mintha a'ban az időben minden Oklevelek a' Káptalanokban, 's Monostorokban metszett formákat nyertek volna. Az ált-metszett betűk némelly Okleveleknek, alján, vagy félső tetején látszatnak, némellyeken pedig mind alól, mind fellűl megjelennek; és ezen utólsó a'kor szokott volt leginkább megtörténni, midőn a' Feleknek többségek miatt, vagy nagyobb bátorság okáért is, valamelly Oklevél háromszor, vagy többször is leiratatott. Külömben édes Hazánkban a' Metszett-oklevelek vagy Szabadságos-levél formájúak (privilegialiter emanatae) *d)* vagy Nyiltak (patenter confectae) Zárt (clause conf.) Metszett-oklevelek pedig még eddig nálunk nem találtattak, a' Birák pedig semmiféle Metszett-okleveleket sem osztogattak *e)* Egyébbaránt a' Metszett-oklevelekben illyen forma beszédek uralkodtak „ in cujus rei testimonium, perpetuamque firmitatem praesentes contulimus sigilli nostri authentici munimine roboratas, ac *alphabeto intercisas*; *vel per modum alphabeti intercisas.* Erről a' beszéd

formájátol nem sokat külömbözik III. Béla Királynak azon Szabadság-levele, melly így végződik: „Anno ab incarnatione M. C. octogesimo primo hoc *Cyrographum factum est* a P. Ultrasilvano Episcopo“ (Spiesz. *Archivische Nebenarbeiten* P. I. p. 141.) A' most mondott ált'metszések formáit eleget lehetett látni a' most is friss emlékezetben lévő régi papíros pénzeken.

a) Lásd *Tud. Gyűjt.* 1819. IX. K. 78. l.

b) Francz. Országban néha a' *CYROGRAPHVM* szó is metszetett Keresztül az Okleveleken. (*Tud. Gyűjt.* m. k. l.)

c) Lásd. *Tud. Gyűjt.* m. k. l.

d) A' többi köztt illyen III. Béla Királynak is azon 1181. Oklevele, mellyről ezen §. végén volt emlékezet, és a' melly a' N. Mélt. Magyar Kamara Levél-gyűjteményei köztt vagyon.

e) *Tud. Gyűjt.* m. K. l.

14-*ik* §. *A' Királyi Jegyző-könyvekről (Libri Regii) nem külömben a' Káptalanok', 's más hiteles pecséttel bíró Személyeknek hiteles Jegyző-könyveikről (Protocollum authenticum) röviddeden.*

Hogy a' Királyi Jegyző-könyvek (Libri Regii) mellyekbe a' Királyok által kiadott Szabadságos-levelek (Privilegia Regum) foglaltatnak már a' régi időkben is irattak légyen, azokról több bizonyságok szóllanak; *a*) mostan azonban régibb Királyi-könyveknek, mint a' mellyek I. Ferdinánd Király uralkodása korától fogva írattak, birtokában nem vagyunk; az Erdélyi Fejedelmeknek Jegyző-könyvei pedig, mellyekkel birni szerencsénk vagyon, a' Káptalanok Leveles-tárjaikba nyugosznak. *b*) Egyébb eránt jóllehet az e' féle Királyi-könyvek az Országban köz hite-

lességet érdemelnek; mindazonáltal az azokból kiírott, 's hiteles pecsét alatt kiadott Másolatok a' *Gyökös*, vagy is *Juris* Perekben a' Törvényes-igaznak megpróbálására nem elégségesek *c.)* A' mi a' Káptalanok, 's más Hiteles-helybelieknek Jegyző-könyveiket illeti: azok hasonlóúl ollyan könyvek, mellyekbe a' Hiteles helyek', vagy azoknak Kiküldöttjei előtt végbe ment dolgok, 's azokról szólló Eredeti-levelek szóról szóra; és pedig a' Káptalanokban azoknak Hites Jegyzőjök (Notarius) által beíratatnak a' végett, hogy jövendőben onnét az illető Feleknek lemásoltatván, hiteles pecsét alatt kiadatathassanak; az Eredeti levelek pedig a' Káptalanokba 's Konventekbe, ugyan csak azoknak Levél-tárjaikba; az Ország-biráinál, vagy azok' Itélő-mestereinél lévők pedig bizonyos idő mulva az Ország' Leveles-tárházába, nagyobb bátorságnak okáért által tétetnek. Ezen hiteles Jegyző-könyvek ámbár hasonlóúl köz hitelűek legyenek is, nagyobb hitelességgel azonban nem bírhatnak, mint a' Királyi Jegyző-könyvek.

a) Találhatni a' Királyi Jegyző-könyveknek némelly jeleire, már IV. Bélának 1266-iki Oklevelében is, a' hol a' többi közt ezek mondatnak: „Significamus universis: *quod sicut in Regestro jam dudum confecto, et per nos saepius approbato invenimus contineri* 's a' t." Valamint szinte a' Liptoi Regestrumba, vagy Lajstromba is a' hol a' többi közt ez olvastatik: *Registrum* quod tempore examinationis praedictorum Instrumentorum (sub Carolo) in facto dictarum possessionum contra eundem Johannem filium Petri in suo *Libro Regio* esset intitulatum cassasset (Ludovicus) et revocasset. — 's a' t.

b) Lásd *Compilata Constitutio Regni Transyl.* P. IV. Titt. 13. — Ismét az Erdélyi Káptalan egy Oklevelében ezeket mondja: „ erantque (Litterae Donationales) *Libro Regio* Serenissimi quondam Transylvaniae Principis *Georgii Rákoczy in Capitulari Ar-*

chivo nostro asservari solito, modo praemisso insertae, et protocollatae.

c) Igy itélt a' Tettes Királyi Tábla is 1793. 8 ik Martiusba, Onody Jakabnak a' Sréterek ellen való Perében: „Deliberatum est. *Exhibitis per Partem A. Instrumentis ad probam Juris non sufficientibus Partes I. absolvi*" Meg változtatta azonban a' tisztelt Tábla 1796-ba ezen Itéletet azon okból: mivel már e'kor a' valóságos de már rongyos Eredeti - oklevél elő mutattatott, 's a'kor illyen Itéletet hozott: „Jure et possessorio condescendentiaque Partium AA. ab Impetratoribus, *neoproductis penes prohibitam Originalibus*, — probatis, stante Partium AA. prohibita, Actoratum eorundem stabiliri. 's a' t."

15-*ik* §. *Az Okleveleknek külömbféle formáiról.*

TT. Swartner Márton Úr, az Oklevelek' formáit e'képpen külömbözteti, 's magyarázza: Az Oklevelek közzül: úgymond némellyek *Tábla formájúak* vagy is *Nyiltak* (*Tabularum seu Litterarum patentium formam praeseferunt*) Némellyek ismét *Göngyölt formájúak a)* (*Voluminum*, *Rotulorum*) Ismét némellyek *Könyv formájúak* (*Condicillorum Speciem habentes*;) de ezen külömböztetések nem igen láttatnak a' dolgot egészen ki meríteni. Tökélletesebben elosztja formájokra nézve az Okleveleket T. T. Horváth István Úr (*Tud. Gyűjt. IX. K.* 78. 79. *l.*) midőn e' képpen szóll: vagynak „ugymond" 1-*őr Szabadság - levél formában* (Litterae Privilegiales) kiadott Oklevelek; mellyek előbbször ugyan egészen nyilva voltak, de utóbb szokásba jött alólról kevéssé a' kutyabőrt (pergamena) behajtani a' végett, hogy erőssebben álhasson, vagy is lóghasson róllok a' függő pecsét. 2-*or Nyilt-Oklevelek.* (*Litterae patentes, b.*) *Litterae minutae*, *Litterae memoriales*) *c)* mellyek

egészen nyiltak voltak, 's ezeknek a' nyomott, nem pedig függő pecsét, (mivel függő pecsét a' Nyilt-okleveleken nem szokott lenni) a' hátuljokra, vagy is elfordult lapjokra vagyon ütve; mellyet vagy kis darab bőröcske, vagy pedig papirosocska tart. 3-or *Zárt-levelek (Litterae Clausae, Litterae Memoriales, d) Litterae Patentes)* mellyek bé zárva lévén, többnyire a' Felek előtt valamelly tárgyat titkoltak. 4-er *Könyv* vagy *Regestrum* formájú Oklevelek. *e)* és 5-ör *Levél formájú* Oklevelek, mint a' millynek a' mái *Tudósító* vagy *Intéző* Levelek (Intimatum). Ezeken kívűl vagynak még ollyan *Könyvformájú Okleveles-könyvek ıs) Diplomataria, Chartularia, Pantochartae f)* mellyekben több Oklevelek foglaltatnak, 's ezek vagy *hıtelesek* (authenticum) vagy *hiteletlenek*. Az e'féle Okleveles-könyvek édes Hazánkba a' 14-ik Századnál régibbek még e'dig nem találtattak.

a) MABILLON könyvének 40. 436. lap. mondja, hogy III. Benedek' Oklevelének, melly, Egyptusi iróhártyára, (mivel bőr iróhártyán különös nagyságú Oklevelet nem igen láthatni) vagyon irva, szélessége két, magassága pedig 21. Lábnyi kiterjedésű vólt. — A' Magyar Királyi Tudományos-Egyetem (Universitás) Könyvtárába pedig őriztetik az Esztergomi Káptalannak egy 1575. Oklevele, melly 18. ivnyi iróhártyából lévén öszve ragasztva, magasságára való nézve 15 's ½ Lábnyi kiterjedésű.

b) Szükség meg jegyezni, hogy némelly Meg erősítő- vagy Ujító-levelekbe; nem külömben más Hiteles-másolatokba is, némelly külömben Szabadságos-levelek (privilegiales) *patens* nevezettel szoktak ollykor ollykor, kivált az Oklevelek' Előbeszédi beszédeibe (prologus) elő fordulni; az utólján azonban ugyan csak azon Oklevelek még is privilegialisoknak neveztetnek, sött a' rajtok lévő pecsét is függőnek lenni esmertetik. Melly nevezetbéli tévedés néha, 's régenten vagy azért, mivel (a' mint mondatott) régenten a' Privilegialis levelek is egé-

szen nyilva voltak, vagy pedig az Iró hibája, vagy tudatlansága miatt is megtörténhetett. Igy Mátyás Király midőn 1464. a' Magyar Országi Zsidóknak IV. Bélától nyert Szabadság-leveleket megerősítette 's újjitotta, azon Oklevelében e' képen szóllott: „exhibuerunt, et presentaverunt nobis quasdam *literas nostras patentes* secreto sigillo nostro, quo ante felicem Coronationem nostram utebamur *in pendenti Consignatas*". Van az e' féle hibás nevezeteknek nyoma több más Oklevelekben is (Lásd KAPRINAI *Hung. Dipl. Temp. Math.* I. R. 461. l.)

c) Ezen nevezetekkel *Litterae Memoriales* vagy *Minutae* közönségesen mind a' Nyilt mind pedig a' Zárt Oklevelek neveztettek azon okból : mivel mind a' két nembeli Oklevelek az ugy nevezett *memoriale sigillum* alatt adattak ki. (Lásd e're ezen Könyvnek II ik Részét *a' Káptalanok'*, *'s Konventek pecsétjeikről.*)

d) A' Nagy Váradi Káptalannak egy a' XIII. századból való Zárt-levelén ezek olvastatnak: *Memoriale* super dimissione dotis relicte Comitis Gregorii" (*Tud. Gyüjt.* VIII. K. 106. l.)

e) Illyen forma Oklevelekbe küldettek által a' Vármegyékhez az Ország-gyülési Végezések a' F. Osztriai Ház Uralkodása alatt, az előtt pedig Szabadságos, 's Nyilt-levél formákban is.

f) Illyenek, azon két Hiteletlen-másolatba meg lévő Okleveles-gyüjtemények, mellyeket Hollos Mátyás Király 1486. olvasd. Püspök kérésére meg erősített (HEVENESI *Kéz. Irat.* Tom. E. p. 125.) Valamint szinte a' Sz. Martoni fő Apátságnak *Veres*, és *Fekete-könyv* (Liber ruber et niger.) nevezetü igen régi Okleveles-könyvei is) *Tud. Gyüjt.* 1819. IX. K. 84. l.)

16-*ik* §. *A' Szabadságos* Nyilt, *'s Zárt-oklevelek eránt való némelly hasznos, és szükséges észrevételek.*

A' Szabadságos, Nyilt, 's Zárt-oklevelek eránt TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur (*Tud. Gyüjt.* 1819. VIII. IX. K.) e' következendő fontos észrevételeket közöl:

1-ör A' Nyilt, és Zárt-oklevelek régenten semmi állandó 's örökös Törvényes-igazat (Jus) nem tulajdonítottak, hanem szükség vólt ára nézve Szabadságos-levelet ki eszközölni *a)*. Mellyre való nézve

2-or Azok különösen a' Káptalanokba nem is a' *nagyobb*, hanem a' *kissebb*, vagy *memoriale* pecséttel ruháztattak fel 's ugyan azért csak *Memorialis* vagy is *Emlékeztető* leveleknek neveztettek. Nem is írattak olly gondosan azok sem a' Királyok', sem a' Káptalanok' 's egyebek íróműhelyeikbe; mivel találtatnak ollyan Nyilt-oklevelek mellyekbe az üdő, 's néha a' hely kiadásnak (datum temporis et loci) sőt néha a' Ki adó nevének, 's hívatalának vagy tisztségének is *b)* semmi nyoma sem találtatik.

3-or Ezen három nemű Leveleket nem csak a' Fejedelmek, hanem a' Káptalanok az Országbírái, 's mások is osztogattak, 's meg is tartották az azok közt lévő külömbséget IV. Béla Királytól fogva egész Nagy Leopold üdejéig, sőt még ezen Király alatt is irattak a' Nyilt-levelek által Szabadságos-levél formában.

4-er Nem csak egyedűl a' Királyi Nyilt-levelekből, hanem a' Káptalanok, 's mások a' tulajdon magok Nyilt-leveleikből is készítettek Szabadság-leveleket, és pedig ezen szokás nem csak az Adomány-levelekre (Donatio) nézve, hanem más féle Levelek' osztogatásában, 's ki adásában is uralkodott. *c.)*

5-ör A' Zárt-leveleknek fel nyittatások két féleképen történt, t. i. vagy a' pecsétet tartó bőröcske, 's papírosocska két felé metszetett; vagy pedig (a' mi gyakrabban meg történt) a' pecsétet tartó bőr, vagy papíros kötőlék mellett a' kutyabőr, vagy más író hártya bé metszetett, 's a' pecsétet tartó kötőlék a' vágáson által ki fejtetett. *d.)*

6-or Minekutánna pedig ezen Zárt-levelek fel nyitattak, 's el olvastattak, ismét le pecsételtettek, 's oda, a' honnan a' Levél jött viszsza küldettek, 's e' kor már azon Levelek *Pecsétfejjel bé pecsételt leveleknek* (Literae Capite sigilli obsignatae) neveztettek. *e)*

a) Számtalan példák bizonyitják azt, hogy a' Zárt, 's Nyilt-levelek üdövel Szabadság-levéllel fel cseréltettek. És pedig a' Zárt-levelekre nézve példa a' Váradi Káptalannak egy üdö kiadás nélkül való Oklevele, melly e' képpen végzödik: „et quia ad praesens *Privilegio nostro radificare* (ratificare) *non potuit, tenemur eidem dare Privilegium, cum praesentes fuerint nobis exhibitae*" (*Tud. Gyűjt.* IX. 83. l.) Hasonloul Mátyás Király egy 1458-iki Nyilt-oklevelét így végzi: „Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, *quas in formam privilegii redigi faciemus dum nobis in specie fuerint reportatae*" Ezekből, és számtalan példákból világos tehát, hogy a' Nyilt 's Zárt-levelek Szabadságos levél formában által irattak; minek iratattak volna pedig által? ha csak az törvény szerént meg nem kivántatott. Minthogy pedig semmi utóbbi törvény ezen törvényes szokást meg nem változtatta, söt a' mi több még az 1741-iki 19. T. Czikkely-is azt parancsolná, hogy az Adomány-levelek a' régi törvényesen bé vett mód és szokás szerént készittessenek; nem ok nélkül lehet állitani, hogy a' valamint régenten, ugy mostan is a' Nyilt, 's Zárt-levelek semmi örökös Törvényes-igazat nem tulajdoníthatnak, következésképpen a' Törvényes igaz követelésére is elégtelenek.

b) Egy bizonyos *Prorogatoria* (Halasztó-levél) mellyen sem üdő, sem helykiadás, söt még a' Ki adó neve 's hivatala sem szemléltetik a' többi között igy kezdödik: „*Damus pro memoria*, *quod juxta continentias literarum memorialium Comitis Martini Judicis Curiae*" 's a' t.

c) 'Sigmond Király egy 1408-iki Nyilt-levelében a' régi Nemes Ugray Nemzetségnek Fö-vesztö-hatalmat (Jus gladii) adván e' képen szóll: „Harum nostrarum vigore — *quas in formam privilegii redigi faciemus, dum nobis in speile reportatae fuerint*" 's a' t.

d) Elég világosan szóll a' Zárt-leveleknek a' beli fel-bontatások felöl Lajos Királynak egy 1358-iki Oklevele, mellybe ezek olvastatnak: „Exhibuerunt nobis *literas Clausas* honorabilis Capituli Ecclesiae Castriferrei, petens nostram humiliter excellentiam, ut easdem *incidi*, et *aperiri*, ac tenorem earumdem" 's a' t. (*Tud. Gyűjt.* IX. K. 83. l.)

e) A' Vasvári Káptalannak egy 1489-iki lévő Másolatjában a' Veszprémi Káptalan igy szóll: simul cum praescriptis literis vestris Palatinalibus *Capite sigilli nostri consignatis* eidem Magnificentiae vestrae duximus rescribendum et remittendum".

17-ik §. *Az Okleveleknek egyébb fel osztásaikról.*

TT. Schwartner Marton Ur GATTERER utánn az Okleveleket el osztja *Egyháziakra*, és *Világiakra*; ismét *Közönzégesekre*, (publica) és *Különösökre* (privata). A' Közönségeseket ismét két féléknek mondja lenni; és pedig ha valamelly Oklevél több Köz-társaságokat illet, *Tractatusnak*; ha pedig csak egy Köztársaságot illet *Constitutionak* nevezi. Ezen kívűl ismét, ha valamelly Oklevél csak bizonyos tettet, vagy történetet foglal magában *Tétlevélnek* (Acta); ha pedig törvényes igazat (jus) 's e'ből háromló kötelességet is tárgyaz magában *Gyök-levélnek* (documentum) nevezi.

18-ik §. *Az Okleveleknek többféle hasznokról a' Történetekre nézve.*

Hasznosok, és szükségesek az Oklevelek a' Történeteknek bővebb, 's tökélletesebb esméretére nézve. Ugyan is az Oklevelekből leg bizonyosobban ki lehet esmérni, nem csak a' háborúknak többnyire szomorú ki menetelét; hanem azon kívűl azt is: hogy minő karba, vagy hely-

beztetésbe lehetett valamelly Köztársaság békesség üdeje alatt; melly tanultság, pallérozotság, tudomány, vitézi erő, hit, szorgalmatosság, egy szóval: millyen erkölcs uralkodhatott valamikor ez, vagy amaz Köztársaságba lévő polgárok között. Ugyan azon néma kalauzoknak útmutatások szerént tanulhatjuk ki egy vagy más dolognak minden kori állapotját; némelly helyeknek régi fekvéseit; Tartományoknak határait; valamint szinte némelly régi Nemzetségeknek Tör'sökeit, Eleit, egy Nemzetségnek a' másikkal való öszve köttetését, atyafiságát, 's Nemzeti Czimereit. Azoknak segedelmek által juthatunk a' régi Kor' vélekedéseinek, szokásainak; némelly nagy emberek dicső tetteiknek, 's viselt dolgaiknak; egy szóval: az édes el multnak hasznos, 's egyszersmind gyönyörködtető esméretére. Illyen Okleveles bizonyságok szerént írattak az Egyházi történetek, 's ezeknek példájára utóbb a' Polgári történetek is. Édes Hazánkba is BEL MÁTYÁS után PRAY GYÖRGY, KATONA ISTVÁN, KORNIDES DÁNIEL, EDER JÓ'SEF, KAPRINAI ISTVÁN, 's más számtalanok az általok ki adott történeteket Oklevelekkel erősítették. Mai üdőben pedig szégyenlene a' Magyar valamelly Történet-könyvet írni, a' nélkűl, hogy a' benne foglaltakat Oklevelekre ne építené.

19-ik §. *Az Okleveleknek külömbféle hasznáról az Egyházi, 's Polgári Törvény-tudományra nézve.*

Nem kevesebb, sőt sokkal több hasznot hajtanak az Oklevelek az Egyházi 's Világi közönséges, 's különös Törvény-tudományokra nézve. Mert a' ki valamelly Országnak, vagy Tartománynak Okleveleit vi'sgálja, 's szorgalmatosan olvas-

sa, az ollyan az Ország' törvényeinek valóságos kútfejét, 's forrásait, mellyekből ez vagy amaz törvény eredetét vette, jóbban ki tanulhatja, 's a' szerént mind a' törvényeknek valóságos értelmét, 's velejét jobban értheti, 's esmérheti; mind pedig azokat az elő forduló dolgokra, vagy tárgyakra helyesebben alkalmaztathatja. Az Oklevelekből tehát, 's azoknak esméretéből lehet leginkább ki meríteni édes Hazánknak is kivált régi kori, Közönséges, 's Különös vagy is Honyi törvenyeit, 's Törvenyes-igazait. Mert honnét is lehetne bővebben mint az Oklevelekből bé bizonyítani a' Magyar Királyoknak minden üdőben gyakorlott Egyházi-gyámságokat (Jus Patronatus)? *a)* Miből lehetne valakinek regi Eleiről reá háromló Törvényes-igazát tökélletesebben meg mutatni? mint az Oklevelekből; mellyek mindanyi bizonyságai lehetnek annak, hogy valamelly Jószág, Város, Falu, vagy Puszta régenten ehez vagy ama' Nemzetséghez tartozott. Az Oklevélesméret-tudományát tehát lehet méltán ajánlani mind azoknak, kik a' Haza' törvényeit igazán tudni kívánják, és pedig édes Hazánkba anyival inkább: mivel nállunk az Oklevelek a' vagyonnak, 's birtokoknak most is állandó, 's leg erősebb talpköveit, 's gyámolait teszik; külső Országon ellenben, a' hol már a' Jószágoknak szabad el adása, 's vevése uralkodik, a' régi Oklevelek, csak a' történetek', 's Nemzeti büszkeség' Rabszolgáivá lettek.

a) Lásd KOLLÁR ÁDÁMNAK *Historia Diplomatica Juris Patronatus Apostolicorum Hungariae Regum* 's a' t. Vindobonae 1762. Ismét ugyan csak annak „*De Originibus, et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regum Ungariae.* Vind. 1764. czimü könyveit.

20-*ik* §.

20-ik §. Az Okleveleknek egyéb, 's többféle hasznokról.

Az Okleveleknek több, 's különbbféle hasznokat által látták azok:

1-ör Kik az Okleveleket, akár egyenként, akár pedig számosan, 's nagy munkával, sőt néha tiltott úton módon is rejtek -helyeikből ki keresvén, 's öszve szedegetvén azokat, a' Világnak ki mondhatatlan nagy hasznára közre bocsájtatták. Sok volna mindazokat elő számlálni, kik az Oklevelek' öszve gyűjtésében fáradozván, azoknak ki adásával a' tudós világot meg örvendeztették, *a)* Elég légyen tehát csak édes Hazánkra nézve azok közűl némellyeket emléteni u. m. *Mosoczi Zakarias*, *Wagner Károly*, *Pray György*, *Battyányi Ignácz*, *Katona István*, *Kováchich György*, *'s Jósef*. *Fridvalszky Kollár*, *b)* *Kaprinai*, 's a' t. Azok közűl ismét, kik kéziratba nem meg vető Okleveles-gyűjteményeket hagytak magok után; valamint szinte kik azoknak öszve szerzésében, máig is fáradoznak, némellyek ezek, u. m. *Hevenesy Gábor*, 's *Kaprinai István* (kiknek iszonyú sokaságú 's nagyságú Kézíratjaik a' Pesti Tudományos-Egyetem' Könyvtárába őriztetnek); nem különben: *Gróf Széchényi Ferencz*, *Gróf Teleki Sámuel*, *és László*, *Báró Pronay Aloysius*, *Báró Jeszenák János*, *Jankovich Miklós*, *Horváth István Schwartner Márton*, *Keler Godefrid*, 's többek.

2-or Által látták az Okleveleknek hasznos voltokat azok, kik az Okleveleket mint valamelly bűbájos leveleket, vagy drága kincseket el dugva, 's el rejtve tartogatják, 's másokat azoknak

meg tekintetésébe, a'nál inkáb visgálásába minden uton módon akadályoztatják *c.)*

3-or A' kik több hamis-leveleket becsűletek', sőt életek' veszedelmével is koholtak. Uralkodott pedig az all-levelek koholása leg inkáb a' Középkori, 's különösen a' XI. Századba, noha ugyan az újjabb, sőt a' leg újjabb üdők sem mentek az Okleveleknek a' beli meg rontásoktól, és pedig anyira: hogy talán egy Leveles-tárház sem találtatik Europában, mellynek kebelét némelly all-orczás levelek, meg ne fertéztették volna. Franczia Országban a' Sz. Dienes, és a' Kassiniai hegyen lévő Apátságok az illy fatyu Oklevelek' szűlő Anyjoknak mondattak valaha lenni. Mabillon szerént pedig magok a' szerzetes Papok sem voltak szűzek kivált a' Pápák' Okleveleinek meg hamisitásától. A' honnét is III-ik Innocentius Pápa kilencz modokat talált fel, mellyeknél fogva némelly veszedelmes emberek a' Római Pápák' Okleveleiket meg hamisították; egyszersmind pedig bizonyos rendszabásokat is rendelt (Lásd GATTERER *Elem. Art. D.* 273. l.) mellyeknek útmutatásoknál fogva az igaz Okleveleket a' hamisaktól meg lehetett külömböztetni. Egyéb-eránt azt is meg kell vallani, hogy a' régi pallérożatlanabb üdőkbe nem csak a' Szerzetesek, hanem más Világi 's Polgári renden lévő emberek is értették, 's gyakorlották a' hamis-levél csinálást.

a) Lásd GATTERER *Praktische Diplomatik.* Göttingen 1799. 199. és köv. lap. Nem különben GRUBER Max. *Kurzgefasztes Lehrsystem* Wien 1789. 47. és köv lap.

b) E'nek több Oklevelei maradtak kéz iratba, melly a' Pesti H. Tudományos-Egyetem (Universitas) (Leveles-tárházának volt rendelve; de az valami módon az F. Ostriai Ház, Udvári Levél-tárjába vitetett, 's máig is ottan vagyon.

e) Hogy nem ok nélkül öriztetnek olly igen szorosan az Oklevelek csak ezen példából is ki tetszik: a' Bácsi Káptalan egy 1410-iki Oklevelébe bizonyos H. Lászlót a' Király elött a'zal vádolt hogy Sz. Háromság napja után való hétfőn (feria secunda proxima post festum S. Trinitatis) a' most uevezett ember az iró Kanonoknak kezéből ki ütvén az Oklevelet, aztat fogaival széjjel szaggatta; a' rajta lévö pecsétet pedig öszve rágván, azt az irásnak némelly részével együtt le nyelte. Ismét a' Garan vizétöl neveztetett Sz. Benedek Konventjének egy 1438-iki Oklevelébe az mondatik: hogy bizonyos Döméndi nevezetü ember, valamelly magános (privatus) Nemzetségnek Levél-tárját ki rabolta, melly miatt a' Nádor-ispány eleibe idéztetett.

21-*ik* §. *A' Magyar Országi Oklevél-hamisitókról, 's koholókról.*

Koholtattak Magyar Országba is all, vagy hamis-levelek, és pedig nem kevesebb számmal mint a' Külföldön. Mert ugyanis ki hihetné azt, hogy mind azok az Oklevelek, mellyek édes Hazánk' kebelébe nyúgosznak, egytől egyig igazak, 's minden meg fertőztetéstől mentek légyenek? Ki lehetne az a' könyen hivő, a' ki Sz. István Királynak minden Okleveleit igazaknak, 's minden meg rontás, vagy meg hamisítás nélkűl valóknak lenni vélné? vagy a' ki Kálmán Király' Lapsanovics Márton' részére ki adott 1105-iki Adománybéli Oklevelének (melly Jádrába Beriszlevich Péter Dalmát Országi Kanczellarius által látszik ki adatva lenni) egész hitelt adna? *a)* Valóban nevetséges lehet cselekedete a'nak is, a' ki Sz. László nevében Visa nevű Vezérnek hamis Oklevelet csinálván, a'ba a' Spanyol-viaszkról, 's a' Nemzeti Czimerről emlékezni, 's azt Budán a' Rákos mezején 1092-be 9-o Calend. Juny (Szent Iván Havának 23-ik napján) ki adot-

nak álítani nem szégyenlette. *b)* De I-ső Lajos Királynak Budán a' Királyi várban Sz. András Havának (November) 1-ső napján 1344-be ki adatva lenni látszó azon Oklevele sem érdemel több hitelt, mellybe az álítatik: mintha a' nevezett Király bizonyos Nagy-Bálint nevű embernek nevét, Bálintitt nevezetre által változtatván csupán azért, mivel ugymond: a'ba az üdőbe majd minden alsóbb rendű emberek magokat *Nagy* nevezettel ruházták fel; azt egyszersmind a' Magyar Országi Szabad-zászlósok rendébe bé iktatta, 's ujj czímerrel meg ajándékozta volna; jól lehet Erdélybe azon levél közönségesen igaz levélnek lenni el esmértetett. *c)* Egyéberánt ezen most elő számlált Ok-levél hamisitások még igen szembe tűnők, de vagynak még olly hamis Oklevelek is, mellyek olly tudományal vagynak el készítve, hogy a' leg nagyobb vígyázattal, 's munkával is alég lehet fel fedezni hamis voltokat. Csináltattak pedig azok különösen az édes Hazánkat el borító ellenségek, és nevezetesen a' Tatárok által is; kikről a' többi közt az mondatik: hogy valahól kezekbe kerülvén a' Királyi Kanczellarius, azt kegyetlenűl meg ölték, 's nála meg találván a' Királyi pecsét-nyomót, az alatt, az Oklevél-író Papok által több hamis leveleket ki adatni parancsoltak *d)* Koholtattak továbbá a' hamis Oklevelek a' Monostorokba, Káptalanokba, 's más Világiak által is, a' mint hogy a'-nak több nyomait, 's jeleit tapasztalhatjuk, A' többi közt III-ik Inocentius Pápának Levele szerént (Lib. I. Ep. 544. ed Baluzii) a' Főldvári Apátur bizonyos két Szabadság-leveleknek koholásáért büntetetett meg. Hasonlókép' Hollós Mátyás Király 1464 be a' Nitrai Püspököt Debrenthei Tamást, ugy némelly Hym-Remetei, 's Pápai Nemeseket Jószágok' el vesztésével büntette

meg azért, hogy némelly Királyi levelekről a' pecsétet le vévén, azokat más hamis, 's ő általok csinált Oklevelekre ragasztották, 's azokkal némelly Peres dolgaikba éltek. *e)* Igy bánt IV-ik Béla Király is 1254-be a' Királyi levelek' meg szeplősítőivel *f)* Az Egri Káptalan pedig pecsétje el vesztésével adózott a' hamis-levelek csinálásáért *g)* Továbbá, Mátyás Király alatt 1486-ba az Egri Sz. Ferentz Kissebb Szerzeteseinek részekre koholtatott két rendbeli Oklevelek, és pedig *Bevalló*, (Fassio) 's *Beiktató*, (statutio) levelek (mellyek Lövő nevű falunak, az említett Szerzetesek Jószágának felét illették, 's a' mellyek közűl az első Gara Miklós Nádor Ispány, a' másik pedig az Egri Káptalan nevekben 1375-ben koholtatva lenni látszattak) a' T. Királyi Tábla által hamisaknak lenni itéltettek. Ismét a' Leleszi Prépost a' Monostorban lévő Szerzetes-társaival együtt a' Leleszi Sz. Egyházba Szerzetes köntösbe tartozott a'ról hitét le tenni, hogy Miklós Luchkai Pál fia részére hamis-Levelet nem készített. *h)* Illy levél meg hamisítókról szóll továbbá az 1486-iki: 11-ik T. Cz. is, mellybe az Apátságok, 's Prépostságok, a' hamis levél csinálásról vádoltattak. De minden levél meg hamisítók közt leg nevezetesebb volt bizonyos Zömléni Gábor Deák nevű ember, a' ki Albert, és I-ső Ulászló Királyok alatt 44. 's több darab allleveleknek mestere volt, és a' ki minek előtte ezen álnok cselekedetéért halállal büntetetett volna, tiszta lelki-esméretére meg vallotta, 's írásba tette gonosz tettét. *i)* E'nél semmivel sem vólt jobb az ugy nevezett átkozott emlékezetű János Deák (Joannes litteratus maledictae memoriae) a' ki 'Sigmond Király alatt Thurócz Vármegyében olly számtalan sok állorczás leveleket

ki osztogatott, hogy a' zűrzavarnak el távoztatására nézve azon métejes leveleket nem egyébkép, mint bizonyos ki-küldetetés (exmissio) mellett lehetett ki irtani: kiküldetetett pedig ezen dolognak meg vizsgálása 's meg orvoslása végett az a'kori Ország Birája Bebek Imre; a' ki is 1391-be Thurócz Vármegyének Közönséges-gyűlesében az ottan bíró, vagy oda való Nemeseknek leveleit meg vizsgálván, 's az igaz leveleknek bizonyos Jegyző-könyvet (Registrum de Thurocz) készítvén, azokat a'ba fel jegyzette, *k)* 's a'képen a' Vármegye Nemeseinek Törvényes - igazaikat a' zűrzavartól meg mentette. De nem maradt a' most említett János Deák is ezen gonosz tetéért büntetetlen, mert azon kivűl, hogy Liptó Vármegyében bizonyos Bobroch nevű faluban bírt rész Jószágát el vesztette, maga meg égetetett. *l)* Voltak továbbbá még többféle hamis úton módon ki gondolt levél-hamisítások is; és pedig néha magok a' Káptalanok, 's Monostorok fertőztették meg az Okleveleket, nem ugy adván tudniillik elő a' dolgot mint valóban meg esett; néha ismét más névvel jelent meg valaki a' Káptalan vagy Monostor előtt, mint a' mellyet valóban viselt; melly csalárdságoknak el távoztatása végett a' Káptalanok, 's Monostorok az olly előttök esméretlen emberre nézve Bizonyságokat is kívántak 's azokat a' levél kiadásban meg is nevezték, *m)* de nem a'nyira a' magok mentségekre, mint a' Feleknek bátorságokra nézve; mivel a' II-ik Rész' 16-ik és 17-ik czímjei szerént a' Káptalanok, vagy Monostorok a' csalárdság' el követése' esetében nem okoltattak, ha csak tudva ők is azon álnokságba meg nem egyeztek. Egyéberánt TT. Schwart. M. Ur azt tartja, hogy ezen most említett levél-hamisítások, 's más egyéb Okleveles álorczáskodások *n)* miatt szokták a' XV-ik századtól fogva

a' Meg-újjító, vegy Meg-erősítő Oklevelekbe ezen Közben-vetést (Clausula) tenni: „*eatenus quatenus eaedem rite, ac legitime emanatae existunt, viribusque earumdem veritas suffragatur.* *)

a) KATONA. *Hist. Crit. Reg. Hung. Stirpis Arpád.* III-ik Dar. 210. lap. ezen Oklevél' igaz voltáért jót álani nem akart; KERCHELICH pedig a' „*Not. praelim. de regnis Dalm. Croat. Sclavoniae*" czimü munkájának 114. lap. ezen Oklevelet Horváth nyelvből Latán nyelvre alt fordítván, felöle eképen beszél: „*recognitum per eminens dicasterium aulicum, ac pro legitimo acceptatum, authenticatumque*" 's a' t.

b) Le másolta ezen Levelet 1685. Kis Asz. hav. (Aug.) 7-ik napján a' Posonyi Káptalan; a' Töredékét (fragmentum) pedig közre bocsájtotta PRAY György *in Diatribe in Dissert. Antonii Gánóczy de S. Ladislao Hung. Rege* az 59. lap. Egészen pedig lehet azt látni a' Kaprinai Kéz irat. VI ik Dar. B. 79. szám.

c) KAPRINAI K. I. IX. Dar. C. 76. 77. szám.

d) Rogerius Váradi Kanonok SCHWANDNERNÉL *Scriptores Rerum Hung.* I sö R. az 510-ik lapon azon szomorú esetről igy szóll „*reperto sigillo Regis* (Belae IV-i.) *penes cancellarium, cuius Caput a corpore diro mucrone demerant*" Ismét tovább: „et fecerunt scribi (Tartari) per quosdam Clericos Hungaros, quos adhuc ad vitam servaverant, majoribus omnibus, et popularibus per totam Hungariam existentibus, sub nomine Regis, *multifaria fictitia litterarum*" Egyéb eránt ha vallyon adtak é ki a' Tatárok Okleveleket is? nem egészen világos.

e) KAPRINAI I-sö Dar. B. 74. szám.

f) *Tud. Gyűjt.* 1819. IX-ik Köt. 85. l.

g) A' már másszor is emlitett (8-ik §. a' *c.* jegy-alatt) I-sö Mátyás 1767-ik Oklevele a' többi közt igy szóll: „Quod licet *Capitulum Ecclesiae Agriensis propter proscriptionem, quam ratione emanationis quarundam falsarum litterarum* in Judicio generali Comitatus Hevesiensis, de nostra commissione per fidelem nostrum Magnificum Michaelem

Országh de Gutth, dicti Regni nostri Hungariae Palatinum novissime celebrato *incurrerat sigillum quo utebantur de jure, et consvetudine Regni nostri amiserint:"*

h) Lásd. *Tud. Gyüjt.* m. K. I.

i) VERBŐCZY II-ik Rész. 14-ik Cz. 51.—82. §.

k) Ezen Jegyző-könyv (Regestrum) Eredeti-mássából 1798-ben Sz. András Havába (November) le másoltatott. Az Eredeti kutya bőrre vagyon irva negyed rétes könyvformába. Az irás benne Papos, mint a'koriban a' Monostorokban uralkodott. Egyéb eránt számláltatnak benne elő 167. igaz levelek (a' hamisakról nevezetesen vagy is különösen semmi emlékezet nints) Mellyek között II-ik Andrásnak három t. i. 1230-iki 1233-iki és 1235-iki Oklevelei. IV ik Bélának XXXI. — V ik Istvánnak I. (1271-iki) — Kun Lászlónak XII. — Robert Károlynak VI. Lajosnak XXIV. — A' Leleszi Konventnek L. 's a' t. Okleveleik emlétődnek. (Láss e'ről többet a' Schwart. M. Ur Diplomatik.)

l) Lásd *Tud. Gyüjt.* m. K. I.

m) *Tud. Gyüjt.* m. K. I. a' Győri Káptalan egy 1381-ki Oklevelében e' képen szóll: „Quod Anthonius filius Mathe de Kovachy, et Domina Margaretha filia Laurentii, filii Clementis de Salomon, prout *de notitia ipsorum Paulus Sartor Jobagio noster de Jaurino nos assecuravit*" 's a' t.

n) KAPRINAI H. I. közt vagyon egy eredetiből le másolt 1522-iki (az százas szám az Esztendő szám közül ki vagyon hagyva) Oklevél, melly a' Csallóközi Tartománynak (provinciae Csallóköz) vagy is kissebb Poson Vármegyének (Comitatus Poson. minoris) All-ispánja (Comes Curialis) és négy Szolgabirája által hozott Itéletet foglalja magába, a' mellybe Péter, és e'nek atyja Jakab, Almud fia azon csalárd tettekért, hogy bizonyos *paraszt embereknek*, — a' kiket a' *Posonyi Káptalan előtt* Udvarnikoknak (*Udvari Szolgáknak* (Lásd HORVÁTH Ist. *a' Magyar Orsz. gyökeres régi Nemzetségekről* 1820. 37. és 99. lap; — nem külömben KOLLÁR Adám *Regni Hung. Amoenitates* vol. II. 116—117. lap.) *lenni állitottak*, bizonyos pusztájokat el adták; az ábrázatjoknak a' Vár tüzes kulcsával való meg bélyegezte-

tésére; nem különben a' Jószágaiknak a' *Vármegye részére való el foglalására itéltettek*; 's egyszersmind a' Vármegyéből ki üzetettek, a' mint ezen szavakból is ki tetszik „ — ignitis clavibus Castri *imitando judicium plenae provinciae* (majoris Comitatus) *et eorumdem Udvornicorum*, in faciebus suis notati, bonisque eorum universis in Fiscum Comitatus redactis, continuoque venditis, provincia pulsi sunt".

*) Csekély itéletem szerént azon *Közben-vetés* (Clausula) nem anyira az Okleveleknek igaz, vagy hamis voltokat, mint azoknak törvényességeket tárgyazza. Mivel, ha azon Közben-vetés az Okleveleknek igaz vagy hamis voltokat illetné, a'kor, minthogy éppen az alatt a' fel tétel alatt erősitettek meg némely Oklevelek, ha igazak, szükség volna minden leg kissebb perlekedés esetében azoknak Eredeti mássokat elő mutatni; következésképpen minden Megerősitő 's Ujjitó Oklevelek nem egyébbkép' tekéntethetnének, mint akár melly Hiteletlen-másolatok, mellyek az Eredeti-levél nélkül ugy szólván semmi esetben sem használhatók. De különben is, ha azon Közbenvetés a' Meg újjitott, 's Erősitett (Confirmatum) Okleveleknek igaz vagy hamis voltokat illetné; vagy is ha azon Közben-vetés azt jelentené: hogy a' menyiben a' Meg erősitett vagy Erősitendő, 's Ujjitandó Oklevelek igazak légyenek, a'nyiban meg erősitetnek, 's újjitatnak, a' kor igen nagy ellenkezésbe volna azon Közben-vetés vagy fel tétel ismét azon számtalan Meg erősitő 's Ujjitó (Confirmatorium) Oklevelekbe együtt található más Közben-vetéssel, melly szerént némelly Meg-erősitő 's Ujjitó Oklevelekben egyszersmind mondatik: „*decernentes, ut nunquam — ad exhibenda Originalia — compelli inviti, et cogi valeant*"; következésképpen ellenkezne az Oklevél Kiadója maga magával is, mellyet fel tenni semmiképen nem lehet. Részemről tehát továbbá is csak ugy vélekedem, hogy azon kérdésben lévő Közben-vetés nem anyira a' megerősitett Okleveleknek igaz vagy hamis voltokat, mind azoknak törvényességeket, 's törvénytelenségeket nézi, és pedig ezt anyival is inkáb lehet álitani: mivel az azon Közben-vetést többnyire meg előző 's követő ezen szavak: „*quoad omnes eorum continentias, clausulas, et articulos*, (Közben-ve-

tés) eatenus quatenus eaedem rite, et legitime emanatae existunt, 's a' t. — *acceptamus approbamus, et ratificamus*" 's a' t. alkalmasint azon Közben-vetésnek elébb is álitott valódi értelme eránt, tölünk minden kétséget el háríthatnak.

22-ik §. *Az Oklevél esméret tudományának szükséges voltáról.*

A' hamis Okleveleknek anyi lehető számok között tehát vígyázattal kell lennünk, hogy az igaz Okleveleket a' hamisaktól, vagy' is all-levelektől meg külömböztethessük, és pedig mennél több Oklevél hamisítók, 's meg hamisítások, voltak, vagy történtek valamelly üdőszakaszban, a'nyival inkáb az a' kori Oklevelek több figyelmet érdemelnek. Mert ha valamelly külömben hamis Oklevél igaznak lenni álítatik, 's a'nak lenni el esmértetik, a' kor a' közönséges 's különös Törvényes-igaz, meg sértetik, az való Örökösök jószágaiktól, 's vagyonaiktól meg fosztatnak; sőt a' történetek hitele is el vész *a)* Az Oklevél esméret tehát a' leg szükségesebb, 's nemesebb tudományok közé méltán számláltathatik, és pedig édes Hazánkban anyivalis inkáb; mivel, a' mint már másszoris emlétetett: Külföldön többnyire az ujjabb üdőkben bé vett ingatlan jószágoknak szabad el adása 's vevése miatt az Oklevelek nagyobb részben csak a' történetek', s' a' Nemzeti büszkeségnek Vezér-csillagai lettek; Magyar Hazánkban ellenben azok a' Polgári 's egyéb Törvényes-igazak gazdag forrásai maradtak, ugy anyira, hogy kedvelt Hazánkban az Oklevél-esméret tudománya nélkűl, a' Törvény-tudomány tökélletes esméretével senki nem dicsekedhetik.

a) BARTH. GERMON. Discept. II, P. IV, c. 2.

II-dik Szakasz.

Az Oklevél-esméret' tudományáról altaljában.

23-ik §. *Az Oklevél-esméret' tudományának magyarázatjáról.*

GATTERER szerént az Oklevél-esméret olly tudomány, melly meg taníť bennünket, miképpen kellessen az Okleveleket érteni, meg ítélni, 's alkalmaztatni. De ezen magyarázatot TT. SCHWARTNER M. Ur igen tágasnak, 's ki terjedőnek tartja lenni azon okból: mivel úgymond, az Okleveleknek a' Törvényes-igazokra, a' történetekre, 's egyebekre való alkalmaztatások ezen tudomány' határát sokkal felűl haladják, 's kiváltkép' azoknak a' Törvényes-igazokra való alkalmaztatások egyenesen a' Törvény-tudományt illetik. A' tisztelt Ur tehát az Oklevél-esméretet olly tudománynak mondja lenni, melly rendszabásokat ád: miképen kellessen az Okleveleket olvasni, érteni, 's az igaz Okleveleket a' hamis, vagy all-levelektől meg külömböztetni. Ezen magyarázat azonban ismét nem egészen tökélletes; mivel édes Hazánkban minden Oklevélről négy kérdés támadhat: 1-ör ha *igaz é* vagy *hamis* az Oklevél? 2-or *hiteles* é (authenticum) vagy *hiteletlen* (non authenticum) az az ha vallyon hiteles pecsét alatt adatott é ki az Oklevél a'tól kinek a'ra hatalma vagyon, vagy sem? *)

3-or *törvényes* é vagy *törvénytelen* (legale vel illegale) vagy is ha a' törvény, 's a' törvényesen bé vett szokás rendszabásai szerént készítetett é fel valamelly oklevél vagy sem? 4-er ha *alkalmaztatható é* (applicabile) vagy sem, az az: ha alkalmaztatható é egy vagy más Törvényes-igazra a'nak ki keresésére, vagy védlésére vagy sem? Már minthogy ezen utolsón vagy is az alkalmaztatáson kivűl (melly egyenesen a' Törvény-tudományra tartozik) a' többi kérdések leg inkáb az Oklevél-esméret tudományát illetik; talán nem hibáznék, ha az Oklevél-esméretet olly tudománynak festeném, melly meg tanít bennünket a'ra: miképen kellessen az Okleveleket olvasni, érteni; nem különben az igaz Okleveleket a' hamisaktól, a' hiteleseket a' hiteletlenektől, a' törvényeseket a' törvénytelenektől meg különböztetni. Az e'féle tudományos könyvnek mindazonáltal, melly mind ezeket tökélletesen elő adná, édes Hazánkra nézve még e'dig hijjával vagyunk.

*) Az Oklevélnek hitelességét (authentia) némellyek a'ba tartják, hogy t. i. a'tól a' személytől adasson ki az Oklevél, kinek nevét viseli. De én részemről csekély itéletem szerént ugy vélekedem, hogy az Oklevél esméret tudományába az Oklevélnek hitelességére inkáb az kivántatik meg VERB. II. Rész. 13. czímje szeréntis, hogy az Oklevél hiteles pecsét alatt adasson ki a'tól, kinek a' hiteles pecsét birtokában vagyon. Mivel a' hiteles pecsét teszi mind az Oklevelet mind pedig a' személyt, vagy helyet hitelessé; azon kérdés pedig, ha vallyon a'tól a' személytől adatott é ki az Oklevél, kinek nevét viseli? inkáb az Oklevélnek igaz, vagy hamis voltát, nem pedig a'nak hitelességét vagy hiteletlenségét illeti. Ugyan is ha valóban a'tól adatott ki az Oklevél, kinek nevét hordozza a'kor igaz, ha pedig nem, ugy hamis, vagy all levél lészen. De különben meg is kell ezen kétféle tulajdonságait az Okleveleknek egymástól különböztetni; mivel születhetik 's adatathatik ki valamelly Oklevél hiteles

pecsét alatt és pedig a'tól, kinek az birtokában vagyon a' nélkül, hogy az valóban igaz 's minden csalfaság nélkül való levél légyen; valamint viszontis lehet valamelly Oklevél igaz levél, ha szinte nem adatottis ki hiteles pecsét alatt, ámbár ugyan ezen utolsó minthogy nem hiteles a' törvény előttt majd semmi próbát sem tehet.

24-ik §. *A' Magyar Országi régi Oklevél-esméretről rövideden.*

TT. HORVÁTH István Ur szerént (*Tud. Gyűjt.* 1819. VIII. K. 74. 's köv lap.) az Oklevelekről való vetélkedés már hajdan is keletbe, 's szokásba volt a' perlekedő felek között Törvényes Tábláink előtt; azon régi Oklevél-esméret, vagy vi'sgálat mindazonáltal (mellyet igaz értelemben tudománynak sem lehetne mondani) sokkal együgyűbb, de különben biztosabb, vagy is bizonyosabb volt a' mostani Oklevél-esméret' tudományánál. Ugyan is hajdan, midőn még a' Leveles-tárházak egészen a' magok épségekben virágzottak, 's a' bal sors kegyetlen vas pálczáját anyira nem esmérték, szokásban volt a' fontosabb, 's nagyobb tekéntetű Okleveleket a' Leveles-tárokban *Párban* meg tartani, *a)* és a'ra az esetre, ha valamelly Oklevélnek igaz volta kérdésben vétetett, a' Leveles-tárba lévő Pár felkerestetvén, a' kérdésbe lévővel öszve hasonlítatott, 's azonal ki világosodott a' dolognak miben léte *b)*; ha pedig a' Pár a' Leveles-tárba fel nem találtatott, a'kor vagy az vétetett kérdőre, ki az Oklevelet készítette, vagy ha az többé meg szűnt volna lenni, a' kérdésbe lévő Oklevél több értelmes 's tudós férjfiak előtt egybe hasonlítatott ugyan azon Oklevél-készítőnek több Okleveleivel t. i. az irásra, iróhártyára, pecsétre, stylusra, 's egyebekre nézve, mellyekkel ha az meg

egyezett ugy életre, ha pedig nem, ugy kárhozatra ítéltetett az Oklevél. *c*) Minekutánna azonban sok Leveles-tárok viszontagságaiknak áldozatjaivá lettek volna, azon régi rendszabásokat használni telyeséggel nem lehetett, hanem szükséges volt más ujj Oklevél-esméretbeli rendszabásokat álítani, mellyek is szülték az ujjabb Oklevél-esméret' tudományát.

a) A' Leveles-tárokban meg tartott Párokról több törvény czikkelyeink emlékeznek, nevezetesen pedig II ik András 1222. T. K. 31. 'Sigmond VI. T. K. 10. az 1458. 38. 's mások is. Ugyan csak ollyan Párokról emlékezik egy 1192-ik Oklevél is, mellybe a' többi közt ez olvastatik: „huius igitur Causae definitio facta est Veszpremii, et literarum apicibus corroborata, et *paginae praesentis dimidietas* (metszet Oklevél volt) *commendata est in Comoram* (Cameram) *Vespr. ecclesiae.*

b) A' Magyar régi Oklevél-esmérethez hasonló példát hoz fel TT. HORVÁTH István Ur Mabillonból (240. l.) Francz. Országra nézve is, a' hol mondatik: „*Exemplar vero earum in archivo Palatii nostri censuimus reponendum; ut ex illius inspectione, si quando ut fieri solet, et ipsi reclamaverint, aut Comes, vel quislibet alter contra eos Causam habuerit, definitio litis fieri possit.* (*Tud. Gyüjt.* VIII. K. 102. 103. l.)

c) Hogy a' régi Oklevél-esméret, vagy vi'sgálat valóban a' képen történt meg, több általam is látott Oklevelek foglalatjai bizonyitják. Leg világosabban szóll mindazonáltal e'ről Nagy Lajos 1347-iki Oklevelében, mellybe a' Váradi Káptalannak e' képen ír: „Fidelitati vestrae firmiter praecipimus, *quatenus in unum convenientes, diligenti tractatu inter vos habito, easdem* (literas) *bene examinando si easdem sub vestro sigillo vere, et juste emanatas fore cognoveritis, et inveneritis, ex tunc easdem — renovari faciatis, caventes tamen maxime ne fraus inveniatur in hae parte*" E're a' Káptalan ismét e'képpen felel: „*Nos itaque in pleno Capitulo simul congregati easdem literas nostras tam in sigillo, quam in pergameno, et literis, atque forma scri-*

bendi Notariorum nostrorum illius temporis diligenter examinavimus mensurando sigillum, perspiciendo literas nostras, comparando eodem tempore emanatas, et in Sacristia nostra depositas, ac diligenter custoditas, invenimus easdem literas —— nostras fore veras, omnique suspicione carentes, et in nullo penitus viciatas" Hasonlóul szóll a' Liptói Regestrum is, a' hol ez mondatik: „Praemissarum itaque Literarum reuisis, et perlectis, ac seriose expositis tenoribus, et continenciis una cum Notariis nostris, *et aliis literatis, videlicet scientificis viris, in earum scripturis, dictaminibus, pergamenis, seu cartis, ac sigillis deligenter examinantes*, veras iustas, et legitime emanatas fore comperientes. Ugyan illyen példára mutat a' Györi Káptalannak is egy 1279-iki Levele. (Lásd KAPRINAI K. I. B. I. XIX. szám. Egyezt. a' 11 §. a' *b.* jegy alatt mondott.)

25-ik §. *Az valóságos Oklevél-esméret tudományának kezdetéről, és az a'ból következett Oklevél-esméretbeli czivódásokról.*

Az valóságos Oklevél-esméret tudománya a' XVII-ik század' szüleménye, mellynek fel találására, 's tökélletesítésére okot adtak előbbször is némelly egyes Oklevelek' igaz, vagy hiteles voltok eránt gerjedett gyanuságok, 's ezeknek felfedezésében némellyeknek egymásközt való meghasonlások, 's ellenkező értelmek. Gyarapodott pedig ezen viszálkodás mind a'dig, míg utoljára olly hatalmas Oklevél-vi'sgáló is találkozott, ki majd minden régi, 's középkori Okleveleknek hadat izenni bátorkodott. Nevezetes volt a'ba az üdőbe egy részről *Papebroch Dániel* Jésus Szerzetes Rendén lévő Pap, a' ki *Henschennek* szorgalma után, vi'sgálóra vévén az, 's hamis Oklevelek közt lévő különbbséget, tágos utat nyitott, és mutatott az Oklevél esméret Tudományára. *a)* Tündöklött ismét más részről *Ma-*

billon Sz. Benedek Szerzetes Rendét követő Pap, a' ki a' *Papebroch* által kezdett Oklevél-esméretbéli munkát a' tudós világnak nagy meg elégedésére dicsősségesen végre hajtván, a' győzedelmi borostyánt el nyerte. *b)*

a) Lásd *Propyleum antiquarium circa veri, ac falsi discrimen in vetustis membranis* Anverpiae. 1675. — Ismét. BARINGII *Clavis diplomatica.* Hannoverae 1754.

b) Azon Papebroch munkájának ellene szegezte magát MABILLON *de re diplomatica* 1681-be Párisba VI. könyvekbe ki adott munkájába, melly RUINARD által ismét 1709-be Párisba ki adatott.

26-*ik* §. *Az Oklevél-esméret tudományának gyarapodásáról Franczia Országba.*

A' Papebrochon vett győzedelmet irígy szemmel nézték mindazok, kik Papebrochnak követői valának; mellyre való nézve az Okleveles háború még dühösebbé lett, Vitéznek üttetvén Papebroch helyett ez alkalmatossággal bizonyo *Germon Bertalan*, csak ugyan Jésus Szerzetes beli Pap, a' ki 1703ba *Párisba* meg jelent illy czímű munkájába *„de veterum Regum Francorum Diplomatibus, et arte secernendi antiqua diplomatica a falsis“* a' többi közt a' fattyú Gyermekekről vévén hasonlatosságot, azt álította: hogy minden Leveles-tárházokba lévő Okleveleket mind a'dig hamisnak kelletik tartani, miglen azokat bizonyos jelekből, 's tudományból igazaknak lenni el nem esmérhetjük, 's meg nem mutathatjuk. Fel álott azonban ezen munka ellen ismét a' győzedelmes *Mabillon* csak ugyan Párisba 1704-be ki adott könyvébe *Supplementum de re diplomatica)* ki is azon munkájába Germonról emlékezetet se tévén, a' régi-

kori

kori Oklevelek igaz voltára alkalmaztatható biztosabb rendszabásokat jobban meg magyarázta, 's világosította; a' Sz. Dienesi Leveles tárnak pedig a' hamis Oklevelektől való szűz voltát meg bizonyította. Találkoztak továbbá többen is kik Germon ellen világosabban mint Mabillon ki keltek, illyenek voltak *Fontaini*, *Reimart*, *Lazarini*, *Gatti*, 's többek; de a' kik minden szorgalmak mellett is elégtelenek voltak a'ra, hogy Germonnak némelly követőit el téveledett utjokról visza téríthették volna.

27-*ik* §. *A' Németh Országi Oklevél-esméretbéli czivódásokról.*

Németh Országban az Okleveles háborúk valamint előbb el kezdődtek, ugy hamarább is el enyésztek, mint Frantz Országban, *a)* mellynek oka leginkáb a' volt, hogy Németh Országba az Okleveles háborúknak csata piaczai többnyire az Itélő székek voltak. Ki adták pedig mindenek előtt Németh Országban az Oklevél esméretről tudományos munkáikat *Hertius*, és *Schannat*; *b)* de a' kiket Osztriában (Austria) bizonyos *Bessel Gottfrid*, Gottviczai Sz. Benedek Rendén lévő Apátur, használván Mabillonnak, 's Követőinek, nem különben ellenségének találmányait 1732-be *Tomus Prodromus Annalium Gottwicensium* czimű munkájába sokkal felűl haladott, és a' Német Országi Oklevél esméret' tudományát *Hahn Ferencznek* segedelmével nem kevésé meg világosította. Ezek után többen is találkoztak kik az Oklevél-esméretről túdós értekezéseiket közre bocsájtották, illyenek voltak a' többi közt ECHARD, Jénai, és JOACHIM, Hállai Oktatók, *c)* 's mások.

a) Lásd az Okleveles háborúkról LUDEWIG Péternek *de reliquiis manuscriptorum, atque diplomatum omnis aevi*, Frankfurtba 1720-ba ki adott munkáját.

b) Lásd HERTIUSNAK *de fide diplomatúm Germ. Impp. et Regum* Giessae 1699. Nem különben SCHANNATNAK *Vindiciae Archivi Fuldensis* Francofurt. 1728.

c) C. H. ECKHARDI. *Introductio in rem diplomaticam praecipue Germanicam*, ezen munka újra kiadatott BLACHE által Jénába 1753tban I. FRID. JOACHIMUS *Einleitung zur deutschen Diplomatik*. Ezen könyv Halába, 1785-be harmadszor hagyta el a' nyomtató sajtót. Visgálatját lehet látni az *algem. deutsch. Bibliothec.* Vol. I. XIX.

28-*ik* §. *Az Oklevél-esméret tudományának ujjabb állapotjáról külső Országon.*

Leg nagyobb ki terjedésű, és leg dicséretesebb munkát adtak ki VI. Darabban 1750-ik Eszt. fogva 1765-ikig TOSTAIN, és TASSIN nevű Sz. Benedek Rendén lévő Szerzetesek ezen czím alatt: *Nouveau Traété de Diplomatique* 's a' t. Ezen munkának három első darabjait Német nyelvre fordította ADELUNG; üdővel pedig a' hátra maradtakat folytatta, 's IX. Darabokra osztotta RUDOLPH ANTAL. *a*) Ugyan ezen most mondott könyvnek útmutatása szerént 1765-be Göttingába adott ki GATTERER Kristóf is I. Darabban illy czímű könyvet *Elementa artis Diplomaticae Universalis.* Sajnálhatni azonban hogy ezen könyvnek II-ik darabjával, mellynek ki adását meg ígérte, a' Szerző örökre adós maradott. Ezen most említetteken kívűl maradtak még GATTERERnek: *Abriss der Diplomatik.* Goettingae 1798. és *Practische Diplomatik* Goettingae 1799. ki adott munkái. Eztet követték nem sokára SCHWAB, GRUBER, OBERLIN, 's többeknek túdós munkái. Az ujjabb Szerzők között pedig első helyet

érdemel SCHÖNEMANN GATTERER után Göttingai Oktató, a' ki illy nevezetű könyvet bocsájtott ki: „*Versuch eines vollständigen Systems der allgemeinen, besonders älteren Diplomatik*" Hamburg. 1801.

a) Lásd. *Neues Lehrgebäude der Diplomatik* 's a' t. I. Rész. Erfurtba — IX-be R. Erfurt. 1769.

29-*ik* §. *A' Magyar Országi Oklevél-esméretbéli háborúkról.*

Hogy Magyar Országon a' N. M. Udvari Törvényes Táblák, ugymint a' Királyi, 's Hétszemélyes Táblák előtt igen sok viszálkodások támadtak, 's mai napig is támadnak az Oklevelekre nézve, nem csekély bizonyságot tehetnek a' tisztelt Törvényes Táblák' Leveles-tárjaiban őriztetett írományok. Leg nevezetesebb, 's közönségesebb Oklevél esméretbéli csaták azonban csak három izben történtek édes Hazánkban, mellyek közűl az első ugyan el végeztetett, a' többiek pedig inkáb csak meg csilapodtak, mint tökélletessen végre hajtattak. Az első Oklevél esméretbéli ütközetre okot adott SCHWARCZ Gottfrid Iglói születés; a' ki II-ik Sylvester Római Pápa által 1000-ik Esztendőben ki adott Oklevelének *a)* igaz voltát, mellyben az mondatik: mintha a' nevezett Pápa Magyar Országot, és annak kormányozását a' Magyar Koronával együtt Sz. István I-ő Magyar Királynak ajándékba adta volna, erősen, és nagy tűzzel meg támadni bátorkodott. *b)* Ezen mérész tette SCHWARCZNAK sokakban igen nagy be nyomást tett, és fel is támadtak ellene a' Jésus szerzetes-rendén lévő Papok, nem különben KOLLÁR *c)* és STILTINGUS Belga születés, kik a' most mon-

dott Oklevélnek igaz voltát hatalmasan védelmezték; de hasztalan, mert utóbb Kerchelich Zágrábi Kanonok által a'nyira meg rontatott azon Oklevél' hitele, hogy Kollár maga is pártot ütni kénteleníttetett. *d)*

Sokkal nagyobb készűlettel, és igyekezettel folytatódott édes Hazánkba a' második Oklevél esméretbeli csata, mellyre alkalmatosságot nyújtott Sz. István Királynak azon 1001-iki Oklevele, melly által a' Pannon halmától neveztetett Sz. Mártoni Apáturságot fel állította. Igyekezett pedig kétségbe hozni ezen Oklevél igaz voltát mind az Itélő-székek előtt' mind a' Tanuló házakba leg előbbször KORNIDES Dániel, 's ennek tanácslásából, 's ut mutatása szerént BENZUR Jó'sef is. *e)* De mind a' kettőnek ellene szegezték magokat nem sokára mind nevekre, mind tudományokra nézve híres 's nevezetes emberek; kik között egyik volt Groff BATTYÁNYI Ignácz *f)*, az Egri Káptalan' Nagy Prépostja, nem sokára pedig Erdélyi Püspök; nem külömben GÁNOCZI Antal N. Váradi Kanonok, és NOVÁK Kristóf Sz. Benedek rendén lévő Szerzetes. Ezeknek ismét feleltek a' fellebb említett ellenkező felek írásba Bécsbe 1780-ik (*Libellus quibus anonymus authentiam Diplomatis de anno MI. in dubium vocans defenditur*) mellyre a' nevezett védelmezők el halgattak ugyan, hanem nem sokára KOLLER Ignátz N. Szombathi Kanonok a' *Historia Episcopatus Quinque Ecclesiensis* czímű munkájába igyekezett azon Oklevél igaz voltát világosságra hozni, el nem érhette azonban e'be kivánt czélját, mivel a' Sz. Mártoni Apáturságnak II-ik Jósef által való el törűltetésével az Okleveles háborúnak is vége lett. Csudálkozást indított ezen Okleveles harcz a' Németh Országiakba, látván az Oklevél esméret tudományának, mellyett nálunk

leg előbbször a' híres Pray György tanított *g*) olly nagy, 's hirtelen való elő menetelét édes Hazánkban.

Az harmadik Oklevél esméretbeli viszálkodást *Kövesdi László* magyar Törvénytúdó támasztotta, meg támadván előbbször is azon Oklevélnek igaz, 's hiteles voltát, melly által Vak Béla Király 1135-be a' Bozoki fehér Papok Prépostságát fel állìtotta, és a' mellyet azután IV-ik Béla 1262-be meg erősített. Sőt a' mi több még a' most említett két Okleveleknek azon Hitelesmásolatjai ellen is fel fegyverkezett, mellyeket 1566-ba Báthory András Ország Birája parancsolatjára Francz Györgynek részére a' Gron mellett lévő Sz. Benedek Monostorja ki adott. Kétségbe hozta továbbá az említett tudós férfiu mind a' Budai Káptalannak 1471-ben ki adott azon Oklevelének hitelét, melly az említett Prépostság határait tárgyazza magában; mind pedig a' Sáághi Káptalannak Eredeti, nem különben V-ik István Király által 1270-be meg erősített Oklevelének igaz voltát, azt erősítvén, hogy ezek mind a' Jésus Szerzetes-rendén lévő Barátoknak koholt levelei légyenek. És pedig nevezetesen Trsztyánszky János Szerzetes Papot vádolta olly formán, mintha a' most említett Pap a' Korponai, és Zólyomi Polgárok igaz Okleveleiről a' pecséteket le vévén, azokat más hamis, és általa koholt Oklevelekre reá ragasztotta volna. *h*) Ezen vádoltatást a' Jésus Szerzetes-rendén lévő Barátok fel sem vették, a'nyival is inkább, mivel el törűltetvén azon Szerzetes-rend, a' dolgot meg czáfolni hozzájok már nem tartozott; pártjokat fogta azonban azon Szerzeteseknek Kornides Dániel, bizonyos Levelébe, mellyet nyomtatásba az ellenkező félhez útasított. E're ismét jóllehet az elébb említett Vádolónak kedve lett volna ezen dolgot

továbbra is vítatni, minthogy azonban senki sem találkozott, a' ki nékie ellene mondott volna, e'-nek az Okleveles háborúnak magától el enyészni kelletett.

A' Munkácsi Orosz Monostornak *Koriatovics Todor* Munkácsi Vezér által 1360-ba lett fel álítása a' negyedik Okleveles-harcznak igen szép tárgya lett volna. Hozzá is kezdettek már a'hoz *Gróff Battyányi Ignácz* és *Básilovics Joannicius*, amaz t. i. mint meg támadó (*LL. Eccles. R. Hung.* Tom. I. p. 514. 15) emez pedig mint védelmező (*Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovich olim Ducis Munkáts*, 's a' t, P. I. II. III. Cassoviae, 1799.) a' védelmezőnek azonban nem lehetett olly erős fegyvere, hogy azon Oklevél igaz voltáról minden kétséget elháríthatott volna.

Egyéberánt ezen Okleveles háborúk nem voltak a' Hazára nézve gyümölcstelenek. Ugyan is ezek tették szükségesé édes Hazánkba az Oklevél esméret Tudományának be vételét; melly jóllehet nálunk még igen csekély karban láttatik lenni, reménységünk lehet azonban, hogy találkozik még Magyar Országon is valaki, a' ki ezen Tudományt erősebb lábra fogja álítani. Ohajtanánk pedig azt a'nyival is inkáb mennél inkáb által látjuk, hogy szeretett Hazánkban sokkal nagyobb szükségünk vagyon az Oklevél-esméret Tudományára, mint más Országokban.

a) Közre bocsájtotta azon Oklevelet INCHOFFER Jésus Szerzetes Rendén lévő Pap (*in Annalibus Eccles. Regni Hung.* Romae 1644) Lásd ezen Oklevélnek mássát KOLLÁRNAK illy czimű (*Historia Juris Patronatus Apostolicorum Hung. Regum* 1762.) könyvébe.

b) Lásd *Initia Religionis Christianae inter Hungaros, Ecclesiae Orientali adserta, dissertatio historico-critica auctore* GABRIELE *de juxta* HORNÁD,

Hungaro Fancof, et Lips. 1740. 4—2. — Ismèt *Entlarote Bulle Papsts Sylvester der II. di er an den h. Stephanus König in Ungarn abgeschiekt haben soll von* D. GOTTFR. SCHWARTZ, *in Rinteln. Lemgo.* 1777.

c) Lásd KOLLÁRNAK most fellebb említett könyvét.

d) *De Originibus, et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa Sacra Apostolicorum Regum Hungariae.* Vindobonae 1764.

e) Lásd *Schreiben an einen Freund, darinn einige zweifel wider die ächtheit der stiftungs urkunde, welche der h. Stephan erster König von Ungarn 's a' t.* Wien 1779.

f) BATTYÁNYINAK a' fellebb említett könyvre írt ellenkező vélekedését ezen czím alatt. AGAMANTIS PALLADII *Responsa ad dubia Anonymi adversus privilegium S. Stephani proposita.* 1779.

g) Az Oklevél-esméret tudománya leg előbbször 1777-be Budán a' Magyar Királyi Tudományos Egyetembe kezdett hirdetetni édes Hazánkban.

h) Lásd. *Status ac Synopsis Processus novi simplicis familiae Dacsó contra — Praepositurae Bozókiensis possessores cum appendice de Auctoribus fundationem Bozók examinantibus.* Auctore L. K. (Pest 1784.)

30-*ik* §. *Az Oklevél-esméret tudományának, hasznáról, és jelességéről.*

Meg lévén mutatva az előbbeniek által menyire légyen szükséges az Oklevél esméret tudománya, a'nak jelességéről, és hasznáról ki ki ítéletet tehet. Ugyan is ha az Oklevelekkel meg erősített történeteket olvassuk, nevethetjük azoknak mende mondájokat, kik valamelly Nemzetnek, vagy Nemzetségnek eredetét sokkal fellebb viszik, 's meszszebbről származtatják, mint sem azt bizonyos kútfőből meg mutathatnák; vagy azokat a' kik Nagy Sándornak

a) a' Római Császároknak, vagy Atillának *b)* Szabadságos-leveleikről álmodoznak; vagy a' kik minduntalan hamis Oklevélbeli félelemtől késértetnek, holott azoktól mai napon sokkal kevésbé lehet tartani, mint régenten, mivel mostan az Oklevél esméret tudománya erős gát gyanánt szolgál a' hamis Oklevelek' gyarapodásának.

a) Lásd SCHWANDTNERnél Scriptores Rer. Hungar. Tom II. p. 829.

b) Az Erdélyi Oláhok a' mostani ujjabb üdökbe is ragaszkodtak bizonyos Oklevélhez, mellyet Atilla Királytól lenni á'lítanak. Lásd. EDERNEK *Supplex Libellus Valachorum Transylv. cum notis historico criticis.* Kolosvárott 1791. ki adott könyv. 59-ik lap.

31-*ik* §. *Az Oklevél-esméret tudományának el osztásáról.*

Az Oklevél-esméret tudományának három részei vagynak, ugymint: 1-ör Az *Irás-esméret* (Graphica) 2-or A' *Jegy-esméret* (Semiotica) 3-or Az *Okleveles Beszéd-esméret* (Formularia) Az Irás-esméret meg tanít bennünket miképen kellessen a' minden üdőszakaszban szokásban lévő betűket, és akár egyes, akár pedig huzamos beszédet tévő szavakat, nem különben az iró műszert meg tudni, 's meg esmérni, és egyik üdőszakaszban folyamotba lévőket a' másiktól meg különböztetni. A' Jegy-esméret, elő adja hogyan kellessen az Oklevelekbe minden üdőszakaszba keletbe lévő Jegyeket meg vizsgálni, 's meg esmérni. Az Okleveles Beszéd-esméretnek pedig kötelessége az Okleveleknek mindenkori jeles beszédjeit szóllás formáit 's írásbéli foglalatjait, nem különben azoknak öszve szerkeztetéseket, 's helyheztetéseket elő számlálni,

's azokat meg esmértetni. Mindezekről tehát e' jelen való könyvbe lészen röviden emlékezet.

32-*ik* §. Az *Oklevél-esméret tudományát tárgyazó könyvekről.*

A' melly könyvek ezen munkának valamelly világosságot nyujthatnak helyel helyel lészen róllok emlékezet. Többnyire pedig azok egész 1754. Eszt. *Baringiusnál* (in Clave Diplomatica) fel vagynak jegyezve. Folytatták, 's többesítették azokat *Oberlin* és *Franc*, kiknek munkájokból dolgozott *Huch Ágoston* is, írván 1792-be illy czímű könyvet „*Versuch einer Litteratur der Diplomatik*" Az leg újjabb üdőkbe ha *Schönemant* ki veszük, igen kevesen voltak kiket az Oklevél-esméret tudományába rendes Szerzőknek vagy Iróknak (Classicus) lehetne nevezni.

Az Oklevél-esméretnek

I-ső Része.

Az Irás-esméret.

I-ő Fejezet

A' Betűkről.

33-ik §. *A' betűknek fel találásáról.*

Az Irás-mesterségének fel találása Plinius szerént olly igen régi, hogy a'nak születése koráról tökélletes bizonyságot nem adhatunk; mivel a' mit Flavius Josephus a' Seth maradékai' Égivi'sgálatainak kő-oszlopra való le írásáról mond, azt inkáb a' mesék, mint a' valóságosan meg történt dolgok közé számlálhatni. Ha azonban némelly Történet-íróknak hitelt adhatunk, e'béli dicsősséget bizonyos Taut, vagy Thout nevezetű, némellyek szerént Egyiptomi Papnak, mások szerént pedig Phoeniciai Polgárnak kelletik tulajdonitanunk. Gyarapodván pedig azon két Nemzetek között az Irás-mestersége, azoktól üdővel a' 'Sidókhoz, 's Görögökhöz; ezektől is-

mét a' Rómaiakhoz; a' Romaiaktól a' Németekhez, 's más Európai vad Nemzetekhez is által származott. Melly üdőbe jöhetett által a' Magyarokhoz? nem bizonyos; a'nyi mindazáltal igaznak, 's hihetőnek látszik lenni: hogy a' Magyarok már a' Keresztény-hit' fel vétele előtt is értették az Irás-mesterségét, *a)* későbben pedig azt nálunk az Olasz, 's Németh Szerzetesek nevelték, 's terjesztették. *)

a) Lásd *Tud. Gyüjt.* X. K. 75. l.

*) Voltak e' a' Magyaroknak tulajdon Nemzeti betüi? e'ről mostan is vetélkednek a' Tudósok, de fáradozások mind e' koráig semmi bizonyost nem szülhetett. Találkoztak ugyan ollyan Irók, kik igyekeztek azt meg mutatni, hogy a' Magyaroknak tulajdon Nemzeti betüi lettek volna. Nevezetesen pedig BÉL MÁTYÁS „*Dissertatio de vetere Litteratura Hunno-Scythica*" Lipsiába (Lipcse) 1718-ba ki adott könyvébe; nem különb en GYARMATHY SÁMUEL az ő „*Okoskodva tanító Magyar Nyelv-mester*" czimü, 's Holosvárott 1794 be ki adott könyvébe. Ugy KATANCSICH, 's mások is; de a' kiknek sokan ellene mondottak. Némellyek, kik a' Székelyeket a' Magyarokkal ugyan egy Nemzetnek tartják lenni, azt álitják: hogy a' Székelyek régenten a' Latán betüktől különböző betükkel éltek légyen, és azokat THUROCZY JÁNOS, és OLÁH MIKLÓS szerént régenten nem is íróhártyára irták hanem botra metszették; de ha vallyon tulajdon Nemzeti betüi voltak é azok a' Székelyeknek; vagy pedig másoktól kölcsönözték légyen azokat? nem bizonyos A'nyi mindazonáltal még is bizonyos, hogy a' Székelyek több Századokig nem Latán, hanem más különböző betüket használtak. (Láss e'ről többet *Tud. Gyüjt.* 1819. X. Köt. 75–85. l.)

34-ik § *A' Betüknek különbbféle formáiról.*

Jól lehet némelly Nemzeteknek betüik, más Nemzetek' betüitől igen különböznek, mivel mindazonáltal a' Phoeniciaiak, vagy Egyiptusiak

tartatnak a' betűk' fel találóinak, azt lehetne, sőt kellene is mondani, hogy minden Nemzeteknek betűformáik a' Phoeniciai, vagy Egyiptusi betűktől veszik eredeteket; vagynak azonban némellyek, kik láttatnak a'ra a' vélekedésre hajolni, hogy az Á'siai Ékforma irás valamelly különböző Irás-nem légyen. *a)* De akár hogy mint légyen a' do'og, a' Magyar Oklevél-esméret tudományába leg inkáb a' Római, vagy is Latán betűknek a' Közép-korba való változásait kelletik tekénteni.

a) Lásd *Tud. Gyűjt.* 1819. X. Köt. 84. l.

35-*ik* §. *Miért kelletik leg inkáb a' Latán betűket tekénteni a' Magyar Oklevél-esméret tudományába?*

A' Magyar Oklevél-esméret tudományába a' Latán betűknek változásaira azért szükséges leg inkáb figyelmezni, mivel a' Magyar Királyok II-ik Jósefig (a' ki természetesen a' Német nyelvet kedvelte) az Oklevelekre nézve többnyire a' Latán nyelvet, 's betűket használták. Jól lehet pedig vagynak Magyar, Németh, 's Tóth nyelveken írt Okleveleink is; mint hogy mindazonáltal azon betűk is hasonloúl a' Latán betűktől vették eredeteket, ugyan azért itten más Nemzeteknek betű változásaival bibelődni szükségtelen. Különben a' Magyar nyelvnek régi Iró-tollát (stylus) nem kevés gyönyörűséggel olvashatni SAJNOVICSNAK Nagy Szombatba 1770-be Latán nyelven ki adott azon könyvének 4-ik 's több lapjain: mellybe a' nevezett Iró a' Lappon, 's Magyar nyelvek között lévő hasonlatosságokat kivánta meg mutatni (*Demonstratio, Idioma Ungarorum, et Lapponum idem esse*, recusa Tyrnaviae. 1770);

nem különben KOLLERNEK „*Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis*" czímű K. I-ső Dar. 414. l *a*). Sokan a' leg régibb nyomtatványnak tartották Sz. Pál Levelét, mellyet KOMJÁTHI BENEDEK 1533. Krakkóba ki adott, és a' melly mostan, a' Pesti K. Tudományos-Egyetem (Universitás) Könyv-tárába tartatik; vagyon azonban e'nél régibb is tudniillik: azon versekbe foglalt beszéd, melly 1484. Norimbergába nyomtatatván ki, Sz. István Király' Jobb kezének fel találásáról szóll, melly is Erdélybe a' Jegenyei Parochiaba tartatik. *b*) Továbbá némellyek a'ba a' vélekedésben vagynak, hogy az Oklevelekbe, 's egyéb Irományokba a' Magyar nyelv csak leg inkáb a' XVI és XVII. Századokba az Erdélyi Fejedelmek *c*) és a' magános Polgárok, *d*) sőt a' mi különös; az édes Hazánkat pusztító Törökök által is *e*) ha bár más nyelvbeli szavakkal sűrűen öszve zavarva *f*) gyakoroltatott; de ezen álítás ellen több bizonyságok szóllanak, mellyekből meg tetszik, hogy a' Magyar nyelv az Irományokba könyvekbe, 's Oklevelekbe, már a' régi üdőkbe is voltak keletbe. *g*) E' szerént tehát azon álítás is ingadozik, mellynél fogva némellyek (ha az Erdélyi Fejedelmek' Okleveleit ki veszük is) egyetlen egy Magyar nyelven írott Oklevélnek tartják azt, melly által II-ik Jósef 1789-be a' Magyaroknak Ország-gyűlést hirdetetett. *h*) Egyéberánt a' Magyar Országon tanyázó Németek a' XV. Századba, vagy valamivel elébb is kezdették leg inkáb használni Leveleikben tulajdon nyelveket. *i*) Vagynak szinte Királyainknak is, ugymint: Hollos Mátyásnak, Er'sébeth Királyné Albert Király Özvegyének Német nyelven írott Okleveleik, mellyeket vagy a' Magyar Országon, vagy pedig az ehez tartozó Országokban, 's Tartományokban lakó Németekhez küldöttek, A' Cse-

hek Giskra Vezér üdejébe a' XV. Században; midőn édes Hazánk a' belső zenebonáktól ostoroztatott, leg inkáb terjesztették a' Tóth nyelvet Országunk Nagyjai között: sőt TT. SCHW. M. Úr látott is egy 1453-iki Cseh nyelven írtt Oklevelet, melly édes Hazánkba született, 's vagynak Királyainktól is Tóth nyelven ki adatott Oklevelek. *k)* A' leg ritkább régiségek közé pedig tartozik Sz. Istvánnak azon Görög nyelven irt Zártoklevele, melly által a' Veszprémi vőlgytől neveztetett Apáczák' Szerzetét fel álította, 's a' melly Kálmán Király által későbben Másolatba által tétetett. (Lásd PRAY *de vita S Elisabethae et B. Margarithae Virginis:* Tyrnaviae 1770. a' 221. lapon.)

a) Találtatott a' Posonyi Székétlen Káptalan' Könyvtárába bizonyos Misés, vagy is Isteni szolgálathoz tartozó könyv melybe valami Halottas-beszéd Magyar nyelven feltéve találtatik, 's a' melly mind KOLLER', mind pedig PRAYNAK vélekedések szerént a' XII. Század végén, vagy pedig a' XIII. Század elején iratatott. Kezdődik pedig az illy formán. *„Latiatui feleym zumtuchel mi vogmuc. Ysa pur és Chomuv uogmuc. Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut Adamut es odutta vola neki paradisumot"* 's a' t. Ezen Halottas beszédről némellyek a' Magyar nyelv a'kori pallérozatlan, 's durva voltára huztak következést; de miolta azon Halottas-beszéd a' Magyar Nemzeti Museum' tulajdona lett, és meg világosodott az: hogy azon Kéz-irat a' Boldvai Apáturságé volt, a' Boldva vize mellett lakozó köznép pedig igen különösen szokta a' Magyar szót ki ejteni, azólta azon bal vélekedéseknek is meg kellett változni, a'nyival is inkáb: mivel a' Révai Miklós által a' Bécsi Császári Könyv-tárba fel talált 1382. Magyar Biblia egészen ellenkezőre mutat. (Lásd e'ről bővebben *Tud. Gyűjt.* 1819. X. Köt. 85, és köv. lap.)

b) Bizonyságot tett e'ről azon Helynek a'kori Lelki-Pásztora BARTALIS ANTAL illy czimű Könyvébe *„Notitia Parochiae Jegenyensis"* Claudiopoli 1794.

122. 123. lap. Kezdödik pedig azon beszéd versekbe e'képen: *O deuches seeges zenth iob keez, melet magiar ohaitua neez, draagha genche neepeunknec, nag' eoreome ziueunknec*" 's a' t.

c) Lásd EDERNEK Okleveles-gyüjteményei között II-ik János Királynak 1565. Meg-erösitö Oklevelét. Hasonloúl láthatni *Bethlen Gábornak*, és *Báthory 'Sigmondnak*, söt más Erdélyi Fejedelmeknek is Magyar nyelven irt több Okleveleit.

d) Magános emberek' irásaira a' mondott üdöszakaszokba nem kevésre találhatni. Egyéberánt pedig vigyázni kelletik, ne hogy ollyan Okleveleket is, mellyek más nyelvböl Magyar nyelvre által tétettek, eredetikép' Honyi nyelvünkön le iratva lenni véljük, minthogy az e'féle által-forditások többször meg történtenek.

e) Kezemen is forgott Mustafa Török Basának egy 1636-iki eredeti Úti levele, (passus) melly Magyarúl vagyon irva.

f) Lásd *Compilatu Constitutio Regni Transylvaniae.* Vagynak az ujjabb üdökböl ollyan Oklevelek is, mellyeknek elöbeszédje Latán nyelven, a' többi foglalatja pedig Magyar nyelven vagyou irva. Illyen Báthory 'Sigmondnak is Várad várossa részére ki adott 1597. Levele.

g) Némellyek a'ba a' bal vélekedésbe vagynak, hogy régi Eleink Honyi nyelveket a'nyira el hagyták volna nyomatatni, hogy aztat az irományokra nézve nem is használták, de azt nem elég helyesen álitják; mivel régenten Honyi nyelvünk ugyszólván nagyobb keletbe, 's virágzásba volt, mint mai üdöben. Ugyan is vagyon bizonyságunk a'ra ha az elöbbeni üdökre nem megyünkis, hogy 1114-ikbe az Egyházi-gyülés parancsolatja szerént az Evangelium, 's egyéb Hitbeli dolgok Magyarúl magyaráztattak. (PÉTERFI *in Conciliis Regni Hung.*). Hasonlóúl Mária Királyné alatt az egész Szent-irás Magyarra forditatott (*Annales MSS. Ord. S. Francisci, in Bibliothec Episc. Transylv.*). Különben láss e'röl többet *Versegi Ferencznek meg fogyatkozott okoskodása a' tiszta Magyarságban.* Pesten. 1806. 88. 89. l.

h) Azt sem lehet álitani, hogy csak II-ik Jósef adott volna ki egyetlen egy Magyar nyelven irt Okleve-

let; mivel Kálmán Királynak a' Törvény-tárba (Corpus Juris) iktatott Oklevele, vagy Törvény könyve is, a' mint a'nak elöljáró-beszédjéből elég világosan ki vehetni, Magyar nyelven volt írva, 's ki adva. (Lásd a' mondott Királynak Törvény-könyvét a' Törvény-tárba) Innét tehát méltán gyanithatni, hogy valamint a' nevezett Király üdejébe, ugy ő elötte a'nál inkáb jöhettek ki Honyi nyelvünkön irt több Oklevelek is.

i) Lásd az Okleveles formák között a' Késmárki, Lőcsei, és Laibniczi Takácsoknak Németh nyelven irt Álatmányaikat, (statuta.)

k) Azon emlitett Cseh irományt birja TT. Jankovich Miklós Ur. Vagynak II-ik Lajosnak is Cseh országot illető Cseh nyelven irt Oklevelei (Lásd SOMMERSBERG *in SS. rerum Silesiacarum.*) TT. SCHW. M. Ur látott a' Karloviczi Leveles-tárban István Rácz, vagy is Serviai Vajdának egy 1348-iki Rácz nyelven irt Oklevelét is.

36-*ik* §. *A' Deák, vagy is Latán nyelvnek szélesen kiterjedett uralkodásáról.*

Más, 's majd minden Europai Nemzetek közt is uralkodott a' Latán nyelv, és pedig a'nyira: hogy a' Hazai nyelvek általa majd csak nem el nyomatattak. Valamint szinte Sicziliába 's Nápolyba is a' Latán nyelv által nyomatatott el a' még a' XI. XII. és XIII. Századokba uralkodott Görög nyelv; 's hasonlóúl Spanyol országba és Siciliába az Arabsok uralkodása alatt keletbe lévő Arabs nyelv is. Mentek maradtak azonban e' ragadós nyavalyától az Oroszok, *a)* és azok, kik a' Római Szentegyháztól el pártolván, Görög szertartásokkal élnek. *b)* Ezeknél ugyan is a' Latán nyelv Okleveles nyelvé soha sem lehetett, hanem a' helyett tulajdon nyelveket használták, 's használják máig is; követvén a' Napkeleti Birodalom' példáját, a' honnét is a' Romai nyelv az Oklevelekre nézve a' kegyetlen Phokás Uralkodása alatt (602.) örökre szám-

számkivetetett. Az Ángolyoknál III-ik Eduard üdejébe 1362. lett a' Nemzeti nyelv Okleveles 's törvényes nyelvé. — Leg régibb Német nyelven írott Oklevél, GATTERER szerént 1170-be adatott ki; *c)* SCHŐNEMANN pedig 1217. Esztendőbelinél régibbet nem látott. *d)* A' Batavoknál, Spanyoloknál, 's Olaszoknál még nem találtatott tulajdon nyelveken írt Oklevél melly a' XIII. Századot meg elözte volna. — A' Cseh nyelv csak a' XIV. Századba lehetett az Oklevelek' tulajdona Cseh Országba *e)* A' Franczoknál a' *paraszt*, vagy *köz* Római nyelvnek (lingva Romana rustica) már a' IX. Századbéli Levelekbe látszanak nyomai; nem is találtatott még az 1153. Esztendőbélinél régibb Francz nyelven írtt Oklevél. Uralkodott azonban az alatt az idő alatt is Franczia Országba, mind a' Latán, mind a' mái Franczia, mind pedig a' köz Római nyelv, és pedig mind a'dig az ideig, miglen XII. Lajos, és leginkáb I-ső Ferencz Királyok alatt a' Latán nyelv az Oklevelekből, 's a' Kanczellariákból kiparancsoltatván, a' Hazai nyelv foglalt helyet. *f)* Majd minden Európai Nemzeteknél tehát a' Latán nyelv nyert az Oklevelekbe első helyet, mellynek egyik oka alkalmasint az is lehetett, hogy az Oklevél irásra majd minden Nemzeteknél az Egyházi személyek használtattak, a' Kanczellariusi hívatalt is többnyire ők viselték, 's a' képen a' Latán nyelvet is kények szerént terjesztették.

a) Az Oroszok miólta az írás mesterségével megesmérkedtek, az Oklevelekbe nem egyebet, mint a' magok tulajdon nyelveket használták. Egyéb eránt nálok leg régibb Oklevél némellyek szerént 1150-dik Esztendőre; mások szerint ismét (*Gött ing Anzeigen* 1501. St: 35.) 1262. Esztendőre mutat.

b. TT. SCHW. M. Úr látott a' XV. Századból a' Rácz Despotoknak Latán nyelven irt Leveleiket, és ismét a' Moldvai és Oláh Országi Fejedelemnek egy 1617-ik

Magyar Nyelven irtt Oklevelét. De ezek csak kivételek a' közönséges rendszabás alól.

c) Lásd GATTERERT *Commentatio, de linguae Germanicae epocha Diplomatica in Comment. Soc. Reg. Scient. Götting.* 1779. Volum. II. *Götting* 1780.

d) Lásd SCHÖNEMANN *Versuch eines vollständig. Systems der Dipl.* I. Bd. S. 290. et sequ.

e) ALTER KÁROLY *Beitrag zur praktischen Diplomatik für Slaven, vorzüglich für Böhmen* Wien 1801 *Vorbericht* XVIII. lap.

f) Lásd e'ről bövebben *Neue Lehrg. d. Dipl.* VI. §. 504.—527. Egyeztesd SCHÖNEMANN m. K. 261. és köv. lap.

37-ik §. *A' Betűk vonásairól, 's a' betűk formáinak változásairól.*

Tekintvén itten leginkáb a' Latán betűket azok *egyenes* 's görbe vonásokból álanak, mellyek közül némellyek *függőlegesek* (perpendicularis) mások *fekvők*, némellyek *állók*, vagy *dültek*. 's a' t. A' Betűknek tehát azon vonásaik vagy *eredetiek* (originarii primitivi) vagy pedig *vendég* 's *fattyú* vonások. Eredeti vonásoknak nevezzük azokat a' betű-vonásokat, mellyek a' betűknek legszükségesebb részeit teszik, 's a' betüket a' magok együgyű formájokba ábrázolják. Illyen együgyű formában jelentek meg a' betűk Augustus Császár idejében is, de a' mellyek mind a' mellett is csínosabbak voltak a' Középkornak öszsze viszsza ránczigált betűinél. Ezen eredeti együgyű vonásokat belyheztetésekre, fekvésekre, 's mivoltokra nézve *oldalaknak* (latera) *támaszoknak* (fulcra) *egész*, 's *fél köröknek* (circuli et semi circuli) méltán nevezhetjük. Vendég vagy fattyú vonásoknak pedig nevezzük a' betűknek azon vonásait, mellyek a' betűknek nem a' legszükségesebb, sőt a' hasztalan részeit teszik, 's

a' mellyek üdővel a' betűket nem csak együgyű formájokból kivetkeztették, hanem azokat a' pallérozatlan Népek előtt szépnek tartott ocsmányokká is tették. Ide tartoznak a' betűk *hegyeinek* 's *talpainak* több féleképʼ való *elmetszései* 's *formáltatásai*, *farkai* 's egyéb *czifraságai*. Illyen fattyú, vagy vendég vonásokkal vagynak megfertéztetve a' Középkori, 's leginkáb az úgy nevezett *Gothusi* betűk, mellyeknek némely maradványait a' Német írásokban máig is tapasztalhatni. Továbbá lehetnek még a' betűknek vonásai *rendesek* és *szokatlanok*. Rendesek a' betűk vonásai ha a' vonások *egyarányúak* vagy *öszveillők* (proportionati) *egészek* vagy is *öszveállók* (cohaerentes) *egyesek* vagy is *együgyűek* (simplices) *mesztelenek* (nudi) *egyszínűek, egyenesek, merőn állók rendes egyenességűek, 's görbeségűek*, *rendes vastagságuak*, *'s vékonyságuak*, *illő magosságuak* 's a' t. *Szokatlan* betűvonásoknak pedig hívjuk azokat a' vonásokat, mellyek a' most le írattakkal éppen ellenkezésben vagynak, p. o. ha a' vonások *nem egyarányúak*, *csonkák*, *szakadozottak*, *többszörösök*, *fel-czifrázottak*, *több-színűek*, *hajlottak*, *reszketősök*, (tremuli) *felette vastagok*, *vékonyak*, *hoszúak*, *magosak* 's a' t. Ezen különbbféle vendég fattyú, 's szokatlan vonások által tehát a' betűk nem csak a' magok együgyű csínos formájoktól el távoztak, hanem úgy szólván, még a' közöttök lévő szoros atyafiságból eredett hasonlatosságokat is elvesztették. Egyéb eránt dicséretet érdemel a' Franczia Iróknak azon valóban fáradságos munkájok, mellyeknél fogva mind a' régi, mind az újjabb kori, 's kivált a' Latán betűknek mindenkori vonásaikat 's változásaikat szorgalmatosan egybeszedve világ eleibe bocsájtották. *a)* A' mi ezen könyvet illeti: e'be

I.Tábl. 1. 2. 3. 4. és 5. szám. a' Hazai Oklevelekbe találtató különbbféle betű változásokat általam is némelly részben meg bővítve, az érdemes Olvasó szemlélheti.

a) Lásd *Neue Lehrgebaüde der Diplomatik* II. 162—459. §. III. 1. és köv. §. az XX. — XXIII Réz. Táb.

38-*ik* §. *A' Nagy és Kis betűkről.*

Az Oklevél-esméret tudományába elosztatnak a' betűk *Nagy* (Majusculae) és *Kis* (Minusculae) betűkre. Ezen utólsók az elsőktől, mind nagyságok, mind vonásaik által különböznek. A' Nagy betűk ismét két részre oszlanak, ugymint: *Szegletesekre* (Capitales) mellyek részszerént egyenes; I.Tábl. 1. szám részszerént hegyes vonásokból álanak, és *Gömbölyűekre* (Unciales) mellyek kerekded gömbölyű vonásokból készülnek. A' szegletes betűk közűl ismét némellyek *felesleg-szegletesek*, 's *négyszegűek* (Lásd I. Tábla 2-ik szám) mellyek jól-I.Tábl. 2. szám lehet leginkáb a' régi emlék - köveken, 's oszlopokon tapasztaltatnak, *a)* a' Hazai Levelekbe pedig kevesebb számmal találtatnak; nem lehet mindazonáltal egy átaljában álítani, hogy azok a' Hazai Oklevelekbe is keletbe ne lettek volna, mivel magam is az Egri Káptalannak egy 1414 Oklevelébe a' többi közt több oly szegletes betűket tapasztaltam.

a) Apollinarisnak Fehérvárott találtatott sírkövén, melly a' Nemzeti Tudományos-tárházba (Museum) tartatik, a' C. betűt szegletes formában láthatni (*Tud. Gyűjt.* 1819. X. K. 92. l.

39-*ik* §. *A' Kis betűknek felosztásáról.*

Az úgy nevezett *Kis* betűk ismét kétfélék, t. i. *Váltak* vagy is *Magánosak* (Minutae) mi-

dőn t. i. az irásba egyik betű a' másikkal nincsen öszve foglalva, 's kapcsolva, valamint a' mái nyomtatott betűk; és *Folyók* vagy is *Kapcsoltak* (Cursivae) midőn egyik betű a' másikhoz vagyon kapcsolva, 's ragadva, valamint a' folyó irásokban. Ezen négy féle betű nemekből pedig ugyan a'nyi nemű irások is erednek úgymint: *Szegletesek; Gömbölyűek; Magánosok*, vagy is *Váltak*; és *Folyók*, vagy is *Kapcsoltak*. Minthogy pedig ritkábban találtatik olly Oklevél, melly az említett irás-nemek közűl csupán, 's egyedűl valamellyiket foglalná magában; ugyan azért azon irás-nemek ismét két részre oszlanak, t. i. *tisztákra* 's *egyelitettekre*.

40-*ik* §. *A' többféle betűkről, 's azokból származott irásokról.*

A' betűk továbbá alkottatásokra nézve még többfélék is lehetnek, és pedig: vagy *igen-vékonyak*, vagy *igen-vastagok*; ismét vagy *felesleg-szélesek*, vagy *felesleg-magosak*. Vagynak ismét olly vékony, de azonban nagy betűk is, hogy karóknak, vagy búza kalászoknak vélnéd őket lenni, és ezek *Hoszabbaknak* hívatatnak. Ezen *Hoszabb-betűk* pedig ismét kétfelé oszlanak, úgymint: *Nagyobbakra*, 's *Kisebbekre*, de a' mellyek nem a'nyira nagyságok, mint formájok által különböznek, egymástól (Lásd I. Tábla 3. 4. szám). Vagynak ismét *szebb*, 's *rútabb* betűk is. A' betűknek e'béli felosztásából az irások is hasonlóúl több félék lehetnek: t. i. *hoszabbak* vagy *közönségesek*, ismét *egyenlöek*, vagy *egyetlenek*; *szebb* 's *rútabb* írások; nem különben fekvésekre nézve, vagy *merevedtek*, (erectae) vagy *hajlottak* (inclinatae) vagy ismét *fekvő*, *egyenes*, *fordúlt*, 's egyébb irások.

I. Tábl. 3. 4. szám.

41-ik §. *A' fellyebb emletett betűknek Idő-szakaszokról, vagy is uralkodások' üdejéről.*

Édes Hazánkban:

1-ör Nincs semmi Oklevél, egyedűl, 's egészen *Nagy* betűkkel írva: uralkodtak azonban azok az Angoly Országi Oklevelekbe a' VIII. Század előtt; Franczia, Német és Magyar Országokba pedig soha sem. Ellenben pedig

2-or Valamelly mesterséges mívekre, ugymint: pénzekre, pecsétekre, emlék-oszlopokra, 's egyebekre való felűl-irások, (inscriptio) a' XV-ik századig többnyire nagy betűkkel vagynak irva. Vagynak azonban édes Hazánkba kevesebb sámmal ollyan mesterséges művek, mellyeken a' felűl-írás *Kiss* betűkkel vagyon felj jegyezve. Illyenek p. o. Erzsébeth Királyné', I-ső Ulászló', 's Hunyady János' pecsétjeik; nem különben Hollós Mátyás Király' Titkos-pecsétje (secretum sigillum) III-ik István Király' pecsétjén pedig f, és f. *Kiss* betűk szemléltetnek; Gara Nádor-ispány' pecsétjén is *Törött* betűkkel (Fractur) vagyon irva a' körűl-írás; nem különben Mária Királyné pénz présén is a' *Mária* szó *Kiss* betűkkel vagyon kivésve *Tud. Gyüjt.* 1819. X. K. 93. l. 's a' t.

3-or A' *Hoszabb betűk* az Oklevelekbe leg inkáb az alá-írásokra nézve már a' VI-ik Század-

I. Tábl. 3. 4. szám. ban veszik uralkodások kezdetét; üdővel pedig az Oklevelekben az első, néha második, sőt néha a' harmadik sornak fele részén, néha ismét csak a' kezdet, vagy az Istensegécs Okleveles beszédre (formula invocationis) valamint az alá-írásokra nézve is használtattak. A' mi Magyar országot illeti: az édes Hazánkba híven meg maradott Oklevelekbe hasonlóul voltak keletbe az ugy nevezett *hoszabb* betűk. Illyen hoszabb betűkkel va-

gyon írva Sz. István Királynak is 1001-ki Okleve-le; a' hol is az első sorban, azok a' szavak, mellyek a' *Kezdet*, vagy is az *Istensegécs* - beszédet (formula auspicii, Invocatio Dei) nem különben a' Király nevét 's czímjét (titulus) foglalják magokban, hoszabb ugyan; de az ugy nevezett hoszabb kis betűkkel, és csak néhol néhol nagy betűkkel egyelítve írattak. Ugyan ezt követte I-ső András Király' Jegyzője is (Notarius) a' most emlétett Királynak 1055. egyetlen egy Oklevelébe, azzal a' különbbséggel mindazonáltal: hogy e'be (t. i. az András Király Oklevelébe) az egész első sor hoszabb-nagy betűkkel vagyon írva; a' Sz. István Királyéba pedig (melynek első sorába a' *Kezdet*, vagy is *Istensegécs*) beszéden; a' Király nevén, 's czímjén kívűl az elő-beszédnek is (prologus) némelly szavai találtatnak) már az előbeszédbéli szavak szinte azokkal a' betűkkel írattak, a' millyeneket az Oklevélnek többi sorai foglalnak magokban. Illyen írás - nemét tapasztalta TT. SCHWARTNER M. Ur II-ik András Királynak is vagy négy rendbéli Okleveleibe; de a' mellyekbe a' hoszabb betűk már a' Kezdet-beszéd végezetével el enyésznek. A' IV-ik Béla Király 1252-ik és 1258-ik Arany-pecsétes Okleveleibe (bulla aurea) pedig, mellyek közűl az utolsót magam is a' Nemzeti Tudományos-tárház' (Museum) ritkaságai közt szemléltem a' kezdet, vagy is az Isten-segécs-beszéd, és a' Király' neve igen ékesen, 's kivált az elsőbe több különbbféle festésekkel, de már nem hoszabb, hanem nagy-gömbölyű betűkkel vagyon írva, 's kirajzolva. (Lásd utóbb ezen I-ső Részbe). Vagynak ismét olly régi Oklevelek is, mellyekbe többnyire csak a' Király, 's az a'ba elő forduló Országok neveinek első betűi, hoszabb, 's kitetszőbb, de azonban a' Gothus ízlés szerént felesleg ki czifrázott, és

II-ik Tábla, 1. szám

öszve szövött, 's fonott betűkkel vagynak ki rajzolva. *a)* Illyen betűknek nyomára akadhatni mái napig is a' Római Pápák' némelly Okleveleibe.

4-szer A' *Kiss-magános*, vagy is *Vált* betűk (ha ugyan némelly kevés meg maradott XI. és XII. századbéli Hazai; nem különben külső
II. Táb. 1. 2. szám. Országi Oklevelekből *b)* szabad ítélni) II-ik András; sőt egész IV-ik Béla Királyokig inkáb voltak keletbe, mint a' *folyó*, vagy is *kapcsolt* betűk és pedig mind a'dig miglen üdővel a' *fo-*
II. Táb. 3. szám. *lyó*, vagy is *kapcsolt* betűk az Oklevelekbe nagyobb számmal be férkezvén, utóljára.

5-ször A' XIII. Század vége felé a' *Kiss-folyó*, vagy is *Kapcsolt* betűk szám-kivetésekbűl (mivel már ezen betű nem az V., és VI. Századbéli következésképen a' leg régibb Oklevelekbe a' magános, vagy is vált betűk száma felett egy izben uralkodott ismét elő jövén; a' magános, vagy is vált betűk számát sokkal felűl haladták, és mint egy uralkodó Okleveles betűkké is lettek, 's nem is használtattak az Oklevelekbe a'koron másféle betűk, hanem csak a' soroknak, 's Fejezeteknek elején, 's kezdetén.

6-szor A' formája 's tulajdonsága ezen *Folyó*, vagy is *Kapcsolt* írásnak ugyan az, valamint azon írás-nemnek: melly a' *Longobardiai*, az
II. Táb. 4. szám. után pedig a' *Gothusi* vagy is *Bárdolatlan*; jobban pedig *Oskolai* vagy *Ujj-Gothusi*, sőtt *Mo-*
III ik 1. szám. *nostori* írásnak is neveztetett. Uralkodott pedig ezen öszve szövött, 's fonott, 's hegyekkel tellyes írás-nem a' XIV-ik és XV-ik Századokba mindenféle Oklevelekbe, a' magános (privatus) emberek' írásaiba, az írott könyvekbe, sőt a' mesterséges-munkákon, épűleteken, 's Szent-egyházakon is mind a'dig: miglen a' nyomtatás-mesterségének virágzásával lakhelyeikből csak ugyan ki űzettek. Nem lehetett mindazonáltal a' nyomtatásokat is a'nyira meg őrzeni, hogy ezen Go-

thusi írás-nemnek rút formáitól meg ne ferteztettek volna, valamint azt a' XVI Századbeli némelly könyvek eléggé bizonyítják.

7-szer. Kivételnek ezen rendszabás alól Robert Károly', és I-ső Lajos Királyoknak némelly jeles Oklevelei; a' mellyek a' Nápoly Országból édes Hazánkba bé hozott Olasz emberek által írattak; mivel azok szép Olasz forma írásokkal díszeskednek. *d)* Egyéberánt

8-szor Szükség meg jegyezni azt is, hogy édes Hazánkba minden Században, 's üdő-szakaszban szép 's rút írás is uralkodott; mivel a' Királyok Iró-deákjai rendszerént szebben irtak, mint a' Káptalanoké, 's egyebeké; valamint szinte az ugy nevezett Szabadságos-levelek is (Litterae Privil.) szebben írattak, mint a' Nyilt; vagy Zárt-levelek. Igen kelletik tehát vígyázni az Okleveles írás-esméretbe, hogy valamelly Oklevélnek születése koráról csak hihető ítéletet is hozhassunk, a'nyival inkáb mivel a'hoz e'be a' részbe igen nagy tapasztalás kívántatik.

a) Több Oklevelekbe, és nevezetesen a' Váradi Káptalan' 1429-iki és I-ső Lajos 1376-ik Oklevelébe is tapasztaltam azt, hogy az Oklevél' első szavának betűje ki hagyatott. TT SCHWARTNER M. Ur is látott a' XIII-ik Századból egy Oklevelet, mellyből a' Király nevének első betüje kimaradott. Sopron Várossának Levél-tárjában pedig vagyon IV. Béla Királynak egy 1269-ik Oklevele, mellybe hásonlóúl a' Király 's az előszámlált Országok' neveiből az első betű az Oklevélnek kezdetén kihagyatott e'képen: *ela Dei gratia ungarie almatie roatie, ame, ervie, allicie, odomerie, umanieque rex.* Az e'béli hibákat kétség kívül azoknak lehet tulajdonítani, kik az Oklevelekbe az elsöbb czifra betüket kirajzolták, de a'béli kötelességeket néha elmulasztották.

b) Lásd GATTERER *Elementa artis Dipl.* 73. §.

c) Ugymint ércz-edényeken, poharakon, harangokon, 's más egyebeken, mellyen a' Gothusi írás a' leg olvashatatlanabb szokott lenni.

d) TT. SCHW. M. Ur olvasott olly ékesen irott Oklevelet a' Balassa Grófoknak Leveles-tárokba.

42-*ik* §. *Az Oklevelekben elö forduló betü-ékezésekröl (accentus) és némelly betüknek egymással való hasonlatosságokról.*

TT. SCHWARTNER M. Ur az *i*, *y*, és *u* betűk' ékezéseiről, némelly részben GATTERERT követvén e' következendő észre vételeket közől: Az i. betűre ugy mond: a' X. Század vége felé hegyes vonás (í) a' XIII. Század enyészete felé pedig már néha pont is (i) tétetett, mellynél fogva három féle i. betű (ı í i) ritkán szokott ugyan egy Oklevélben jelen lenni; tartott pedig ezen álhatatlan irásmódja a' XVI. Század közepéig, melly üdőtől fogva az i betűre folyvást pont tétetett. Továbbá a' leg régibb üdőtől fogva ugymond: az *y*. betű, melly a' Közép-korba kettős *i* betűt jelentett, hol egy, hol pedig két pontokkal ékeztetett meg, azon okból, hogy a' farkas *u*. betűtől, mellyhez igen hasonlított, meg különböztessen. Nem különben ugymond: a' XII. és XIII. Századbeli Oklevelekbe az u. betű néha kör (circulus) forma vonással meg ékezve találtatik; a' honnan a' Német u. betű felett lévő kör forma vonás is veszi alkalmasint eredetét. Ismét továbbá, a' tisztelt Ur azt jegyzi meg: hogy némelly Okleveleket az *i*, és *y*. betűk felett látszó pontok, nem mindenkor azok által tétettek, kik az Okleveleket írták, 's formálták, hanem sokszor az Okleveleknek tudatlan Birtokossai által is a' végett, hogy azoknak olvasásában magoknak könyebbséget szerezzenek, nem gondolván meg azt, hogy egy olly csekély ékezés, 's pontozás is menyire kétségessé teheti valamelly Oklevélnek igaz voltát. Mind ezekre TT. HORVÁTH

ISTVÁN Ur (*Tud. Gyüjt.* 1819. X. Köt. 93. 94. lap.) azt mondja: hogy az i, és y betűkről elébb mondottak, nem csalhatatlan, 's valóságos rendszabások; mivel ugy mond: az i, és y betűk már Sz. István Király üdejétől fogva változóan jőnnek elő az Oklevelekben *a)* Ugyan is vagyon ollyan Oklevél, mellybe az i betűn vonás, és ismét pont is találtatik; valamint szinte ollyan Oklevel is, mellybe az i. betű felett vonás, 's némellyiken semmi vonás sem szemléltetik; ugy szintén az y. betűn is némelly ugyan azon Oklevélbe két pont, 's ismét két veszsző, más Oklevélbe pedig egy pont is láttatik. Mellyre való nézve a' tisztelt Ur azt tartja: hogy a' fentebb az *i*, és *y*. betűkről elő adott észre vételek olly erőtelenek, hogy azokra valamelly bizonyos rendszabásokat építeni telyes lehetetlenség. Részemről ha ugyan csekély tapasztalásom mellett szabad a' dologhoz szóllanom, azt mondhatom: hogy jóllehet az *i* betű felett már a' régi Oklevelekbe is némellyiken pont, másikon vonás, 's máson éppen semmi sem találtatik, vagy is jól lehet ugyan egy Oklevélben három féle ékezésű *i* betűk is találtathatnak, azt mindazonáltal még is merem álítani; hogy még a' XIII. századbeli Oklevelekbe is az i betű felett inkább a' veszsző, mint a' pont ékezés, vagy éppen semmi sem uralkodott, ugy a'nyira: hogy a' pont ékezést a' fentebb említett üdőbeli, 's az előtt való Oklevelekbe is néhol néhol, és csak újság gyanánt láthatni, sőtt a' mi több a' XIV. Század elején is több, veszszős pontozásokkal tellyes Okleveleket lehet tapasztalni. Különben magam is azt tartom, hogy ezen most elő adott rendszabási-észrevételek inkáb csak figyelmet gerjeszthetnek valamelly Oklevél eránt, de annak igaz voltát, más segedelmek nélkűl, semmi esetben el nem dőnthetik, hanem leg

fellebb a'ra használhatók, hogy valamelly üdő-kiadás nélkűl való Oklevélnek születése korához azoknak segédelmek által könyebben hozzá vethetük.

Egyéberánt Hazánk' Okleveleibe, valamint másokba is igen nehéz némelly betűket egymástól meg különböztetni, kiváltképen pedig az esméretlen Tulajdon-nevekben, ugy anyira: hogy némellykor csak több Okleveleknek segedelmek által kerűlhetjük el azt, hogy az olvasásban hibát ne ejtsünk. Illyen nehéz meg különböztetésűek p. o. a' nagy betűk közűl az A, és a' kettős
I. Tábl. 5. szám. CC; a' B, és W; a' C, és E; a' G, és H; a' G, és S; az I, és T; a' K, és R; 's más betűk is; valamint szinte a' kisebb betűk közűl: a' c, és e; c, és t; f, és f; a' *con*, és *us* szótagot jelentő 9. jegy a' g. betűtől; az i, és r; n, és u; a' lehúzott vonású r, és p; v, és r; v, és u; v, és n; u, és y; 's más betűk. Illyen betű cserélésekkel vagyon tele a' Római Gyűjtemény XIV. Századbeli Lajstromának Pécsi Másolatja is. (*Tud. Gyűjt.* 1819. X. K. 94. l.)

a) Több ollyas példákat hoz fel az emlétett könyvbe TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur, a' mellyből ki tetszik hogy a' pontos ékezés az i, és y. betük felett már a' régi Oklevelekbe is néhol néhol elö jön, magam-is találtam a'nak némelly nyomaira. A' honnan ki tetszik hogy kizárólag (exclusive) nem lehet aztálitani, hogy a' XIII. Század vége feléig az Oklevelekbe semmi pont ékezés az i betü felet nem találtatna, hanem leg fellebb azt: hogy a' veszövel való ékezés a' pont felett uralkodott.

43-*ik* § *Némelly következtetések az elébb mondottakból az írás-esméretre nézve.*

Az elébb mondottakból az írás-esméretre nézve némelly nem meg vető következtetések ezek lehetnek:

1-ör Minden írásoknak, vagy is írásformáknak vagyon egymás közt valamelly atyafiságok, mellynél fogva az írásformáknak, 's nemeknek származásokra, 's eredetekre lépcsőnként viszsza lehetne menni egész a' leg régibb üdőkig.

2-or A' leg régibb, 's hitelesebb Oklevél-vi'sgálathoz tartozott régenten az írás-neménck, 's formáinak vi'sgálatja, mivel régenten könyebb volt a' Királyoknak, 's egyebeknek egykori írásaikat a' Levéltárokba meg tartott Párokkal öszve hasonlítani; mostan azonban midőn már a' Levelestárok a' magok régi épségekben meg nincsenek, sokkal nehezebb valamelly Oklevélnek igaz vagy hamis voltát, 's üdejekorát csupán az írás-neméből, 's formájából meg ítélni, 's határozni; következésképpen az irás-vi'sgálat mostan már nem is a' leg bizonyosabb visgálatok közé tartozik.

3-or Egy tekéntetre által látni valamelly Oklevélnek írása-korát lehetetlen, mivel a'ra mostan kivált, igen nagy figyelmetesség kivántatik.

4-er Minthogy a' betűknek, 's írásoknak különböző üdőszakaszokba különbbféle formájok is volt, szükség lenne, 's talán nem is volna éppen lehetetlen, az írás formákat nem Századokra ugyan, hanem más bizonyos üdőszakaszokra, 's nemekre el osztani. Mert jóllehet ugyan egy Oklevél' Iró is, ugyan egy üdőben különbbféleképen írhatott, azon különböző írások mindazonáltal fajjokra, vagy nemekre nézve egy mással meg egyezhetnek.

5-ör A' GATTERER *Linnaeismus Graphicájába* több tudomány 's elmésség találtatik, mint haszon, 's bővebb a' nevezetekre, mint a' dologra nézve (Lásd *Elementa art. Dipl.*)

6-or Jól lehet nem lehetetlenség az írás-nemeit, bizonyos üdőszakaszokra, lehetetlen azon-

ban azokat Századokra el osztani; mivel lehetséges, hogy valamelly Századnak utolsó esztendejében ugyan azon írás-nem uralkodott, melly a' következő Századnak első esztendejében is keletbe volt, valamint viszontis.

7-er Ugyan egy embernek ugyan egy üdőben némelly tekéntetben különbbféle szebb, 's rútabb írása lehetett, jól lehet ha jól meg tekíntetik nemekre nézve nem igen különböznek azok egymástól. Mert nagy bé folyása lehet az írásnak némelly változására nézve az írótolnak, a' téntának, vagy is írólévnek, az üdőjárásának, a' betegségnek, 's egyéb' testbeli álapotnak, 's környülállásoknak; sőt a' mi több, ugyan egy üdőben többféle írásfajok, 's nemek is uralkodhattak. Mellyre való nézve az írás-formákat, 's nemeket igen meg kelletik vi'sgálnunk, hogy azoknak segedelmek által, csak valamelly hihetőséget is meríthessünk.

8-or Csupán az írás visgálatból vagy esméretből más segedelmek nélkűl valamelly Oklevélnek hitelét el dönteni igen nehéz, sőt némelly esetben majd lehetetlen is, és a'ra valóban nagy tapasztalás kívántatik.

II-ik Fejezet.

Az Oklevelekben elő forduló némelly szavaknak le írásáról.

I-ő Szakasz.

A' középkori Helyes-írásról (Orthographia.)

44-ik §. *A' középkori-helyírás' parlagos voltának okairól.*

A' Középkorba, midőn a' szép-mesterségek, és a' régiségeknek hasznos, 's gyönyörködtető vi'sgálatja, 's esmérete mintegy szunyadoztak, 's el temetve hevertek, és a' midőn a' Gothok, 's Longobárdok az ő durva ki mondásaikkal a' Latán nyelvet könyörűletlenűl szeplősítgették, a' Latán Helyes-írásnak szükségképen romolnia kelletett, különösen pedig édes Hazánkban a'nyival is inkáb, mivel nálunk a' Külfőldről bé sereglett idegen Irók minden üdőben menedék helyet találván, a' Latán szavakat tulajdon nyelveknek természetéhez kiméletlenűl egyengették. De mind e' mellett is azon üdő sem szűkölködött helyes-írásbeli rendszabásokba; valamint azt az egyko-

ri írásoknak Helyes-írásbeli egymáshoz való kissebb, 's nagyobb hasonlatosságaik eléggé bizonyítják. A' romlott Helyes-írás tehát a' Középkori Okleveleknek igaz, 's hiteles voltokat nem hogy kétségessé tenné, sőt inkáb azokat neveli, 's erősíti.

45-*ik* §. *Az írásbeli hibáknak el követése módjairól.*

A' Régiek háromféleképen követtek el hibákat az írásban, ugymint: 1-ör *Betű szaporítás* által; midőn t. i. valamelly szóhoz több betű kapcsoltatott, vagy adatott, mintsem meg kívántatott volna. 2-or *Betű-kihagyás* által; midőn t. i. valamelly szóba kevesebb betű tétetett, mint sem szükséges lett volna. 3-or *Betűcserélés* altal; a' midőn valamelly szóba egy betű a' másikkal felcseréltetett, vagy is midőn valamelly betű helyébe más oda nem illő betű alkalmaztatott. Ezen hibák pedig leg inkáb a' Latán nyelvnek nem értéséből, következésképen a' szavaknak rosz kimondásából eredtek.

46-*ik* §. *A' Betű-szaporításról.*

A' 44-ik §. is elő adott okoknál fogva tehát, néha a' Szavak telyesebb szájjal, vagy is durvábban mondattak ki; a' mint t. i. valamely idegen Nemzetbeli embernek beszédje-módja, vagy hangejtése, 's nyelvének természete hozta magával, 's ugyan a' szülte némelly Latán szavakban a' betű-szaporítást, mint p. o. ezen szavakban is: *hiisdem*, *ymmo*, *michi*, *habundare*, *heremita*, *perhennis*, *hab eis*, *interhemit*, *hostia*, *Haustria*, *Columpna*, *tanptum*, *temptatio*, *damptum*, *auctum*, *Zemplin*, *transumpmi*, *attemp-*

temptare, *cohacti.* 's a' t. ezek helyett: iisdem, imo, mihi, abundare, Eremita, perennis, ab eis, interemit, ostia, Austria, columna, tantum, tentatio, damnum, actum, Zemlin transummi, attentare, coacti. Ide tartoznak még azon szavak is mellyeknek első betűje szokáson kívűl meg-kettőztetett. p. o. *LLadislaus*, *LLêwchovia* 's a' t. Itten azonban meg jegyzésre méltó: hogy a' szónak elején elő fordúló a' féle betű kettőztetések nem mindenkor kettős betűket, hanem néha csak czifraságot is jelentenek, (*Tud. Gyűjt.* 1819 X. K. 96. l.)

47-ik §. *A' Betű-ki-hagyásról.*

Ki hagyattak a' betűk hasonlókép' a' fellebb mondott okoknál fogva leg inkáb a' szavaknak közepéből, 's ott kiváltkép, a' hol valamelly betű meg kettőztetve szokott meg jelenni. Illyenek p. o. ezek a' szavak: *eicit*, *reicit*, *anulus*, *consuerunt*, *poplo*, *domni*, *dinoscitur*, *exortor*, *exilarat*, *actenus*, *ypotheca*, *indicione*, *spania*, *storia*, *edis*, *orreis*, *esterno*, *erbosa*, *abilis*, *ermofroditus*, *opidum*, 's a' t. ezek helyett: ejicit, rejit, annulus, consveverunt, populo, domini, dignoscitur, exhortor, exhilarat, hactenus hypotheca indictione, Hispania, historia, haedis, horreis, hesterno, 's a' t.

48-ik §. *A' Betű-cserélésről.*

A' *Betű-cserélés* meg esett leg inkáb az ollyan szavakba, mellyekbe némelly elő forduló betűknek ki ejtése, vagy hangzatja, hasonló szokott lenni más betűknek ki ejtéséhez. Illyenek p. o. ezen szavak: *Superhetera* e' helyet: super

aethera; *hys* e' helyett: his; *Ladyslao* e' helyett: Ladislao, *optineat*, *kloria*, *karissimus*, *Karolus*, *Ludovecus*; *set* e' helyett: sed; *atfero*, *aecclesie*, *ymo*, *prether*, *iobemus*, *cognuscat*, *gracia*, *ydoneus*; *Danuuius* e' helyett: Danubius, *cottidianus*, *multipharios*; *phas* e' helyett: fas, *ecus* e' helyett: equus; *longincum* longinquum helyett; *dyw* diu helyett; *defastare* e' helyett: devastare; *praesbyter*, *ydiote*, *ryuulus*, *Wana* e' helyett: Bana *secuntur* e' helyett: sequuntur, *Wulgaria* Bulgaria helyett; *Camara* e' helyett: Camera, *Kathedra* e' helyet Cathedra, *quatinus* e' helyett: quatennus; *Achisgranium* e' helyett: Aquisgranum; *laetalis* e' helyett: lethalis; *expoliare* e' helyett: exspoliare 's a' t. Illyeneket, sőt még, a' mint a' következendőkben bővebben ki fog tetszeni nagyobb változásokat is szenvedett a' Latán nyelv a' Frankok, Gothok, Longobárdok, különösen pedig édes Hazánkra nézve az Olasz Német, 's más Nemzetbeli emberek által. *)

*) Voltak ollyan üdők is a' midőn az Okleveleknek különbb 's különbb szavai egymáshoz ragasztva folyvást irattak, melly az olvasást jóval nehezitette; minekutánna pedig ezen rosz szokás el hagyatatván, üdővel a' szavak egymástól el választva irattak volna, az Iróknak' tudatlanságaik miatt nem mindenkor helyesen választattak azok el egymástól; mivel néha bizonyos szónak utolsó vagy több betüje is a' következendő szónak első betüjéhez ragasztattak, és viszont; néha ismét a' következendő szónak első betüje el is hagyatott, ha az előtte áló szó ugyan azon betüvel kezdődött. p. o. *bonorum eorum*, e' helyett: *bonorum meorum*; *dictari debes* e' helyett: *dicta ridebis* 's a' t. Az e' féle el követett hibákat némellyek, mint FONTANINI is a' negyedik nembeli hibának vették az Oklevél esméret tudományába.

49-*ik* §. *Közönséges észrevételek.*

A' Középkori Okleveles írásmódnak visgálatjára nézve némelly nem meg vető észrevételek e' következendők lehetnek:

1-ör Mennél nagyobb tudatlansággal, 's bárdolatlansággal vádolja valamelly Középkori Oklevél tulajdon Iróját, a'nál nagyobb hitelt érdemel a' kérdésben lévő Oklevél.

2-or Az egykori irások között is lehet valamelly különbbség a' menyiben t. i. egyik Oklevél a' másiknál jobban, 's a' Helyes-írás szerént alkalmatosabban vagyon írva; mivel egyik Szerzetes Iró tapasztaltabb lehetett a' Helyes-írásban a' másiknál.

3-or A' Helyes-írás ugyan egy Oklevélben is néha különbbféle szokott lenni. Különösen pedig.

4-er A' Tulajdon-nevek le írása minden üdőben, 's minden Nemzeteknél változó, 's álhatatlan vólt. Illyen változó módon írattak le *Kálmán a) Geisa*, *b) Imre*, *c) Lajos*, és *István*, *d)* Királyoknak neveik a' Történet könyvekbe, a' pénzeken, 's az Oklevelekbe. Hasonló álhatatlansággal írattak le más magános Nemzetségeknek neveik is az Ok- 's egyéb levelekben, és pedig a'nyira, hogy az e' félékben járatlan sőt a' kevéssé jártas ember is a' különbbféleképen le írt ugyan egy embernek nevét, más más ember neveinek lenni vélné. Nem írattak továbbá álandóúl a' Középkorba némelly Helyeknek, vagy Helységeknek, 's Városoknak tulajdonnevei, mely többnyire a' Hazánkban öszve sereglett idegen Nemzetbeli Iróknak, tudatlanságok, 's a' nyelv nem értéséből származott helytelen hang ejtések, ki mondások, 's álhatatlan írás módjok miatt történt meg. Illyen különböző módon írattak le p. o. *Sümegh*, *Szabolcs*, *Szegszárd e) Sopron*, *Borsod*, *Bihar*, *f) Arad*;

Veszprém g) Csongrád, 's a' t. *Késmárk* Várossának neve pedig több mint húszféleképen jön elő némely irományokba, 's Oklevelekbe e' szerént: *Resmarc*, *Kesmarkt*, *Kaszmark*, *(Caseoforum, Caezareo forum) Kaismarkt*, *Kaisermarkt*, *Kesmarg*, *Kezmarg*, *Kesmargkt*, *Kesmarkth*, *Kezemargk*, *Kazmarek*, *Kezmark Kasmarkh*, *Kiesmarek*, *Kasmarc*, *Kasmerk*, *Kiersmark. h)* A' mint tehát valamelly embernek, vagy Irónak, Nemzeti nyelve hang ejtése, szokása, 's egyéb a' féle hozták magokkal, a' szerént a' tulajdon-nevek, sőt egyéb szavak is különbbfele képen írattak le. A' tulajdon nevek' különbbfélekép való le írásának azonban még több okai is voltak, a' mint a' következendőkből ki fog tetszeni.

5-ör TT. SCHWARTNER M. Ur azt jegyzi meg: hogy a' kettős ae betű a' XIII. XIV. és XV. Századbeli Oklevelekbe (ha bár némely pecséteken való körűl- 's felűl-írásokon szemlélhető is) nem találtatik, hanem a' helyett csak az *e* betű használtatott, és pedig olly formán: hogy a' XI. és XII. Századba néha az *e* betűnek alája, midőn t. i. a' kettős *ae* betűt jelentette, már a' leg régibb
II-ik Tabla 1. és 2. szám. irományokba is elő forduló vonás (ę) tétetett; az öszve fonott *æ* betű pedig jól lehet Sz. István Királynak 1001. Oklevelében többszöris elő fordúl, olly formában mindazonáltal a' régi Római pénzeken, 's könyvekbe, nem különben némely pecséteken csak az 1072-ik Esztendő után, az Oklevelekbe pedig MABILLON, 's az őtet Követők által sehol sem szemléltetett. De TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur (*Tud. Gyűjt.* 1819. X. Köt. 97—99 lap.) szélesen terjedett tapasztalásai után a' most mondott észrevételek ellenére némely részben ellenkezőt tapasztalván azt álítja: hogy a' vonásos ę betű nem csak az XI 's XII. hanem már a' X. Századbeli több külső Országi Okle-

velekbe is találtatik. Példáúl utasít MABILLON Diplomatikájának XXXVI. XXXVII. és XL. Réztábláira a' hol több Francz Királyoknak Okleveleiben az 923-ik Eszt. fogva. az *ae e* és ę váltva használtatott az *ae* helyett. Ismét továbbá álítja: hogy az ę betű nem csak az *ae* hanem az *e* betű helyett is tétetett némely Oklevelekben mint p. o. László Király 1082-iki Oklevelében; nem különben, hogy az öszve fonott *œ* betű mind Sz. István Országlása előtt, mind az alatt, mind pedig utánna keletbe volt, valamint azt több Külföldi Oklevelekben, nevezetesen pedig II-ik Henrik 1005, és 1021. II-ik Miklós Pápa 1061-iki; II-ik Incze Pápa 1130-iki Okleveleikben tapasztalhetni. Már ezen két némelly részben ellenkező észre vételeknek egybe hasonlításokból némely hasznos következtetések ezek lehetnek: hogy a' vonásos ę betű már a' X. Századba kezdett használtatni; a' két következő Századokba pedig az *e* és *ae* betűk felett uralkodott; ismét hogy jól lehet az *e* ę és *ae* betűk már a' X. Század kezdetétől fogva leg inkább a Külföldi Oklevelekbe egymást fel váltva használtattak a' XIII. XIV. sőt a' XV. Század beli Hazai Oklevelekbe mindazonáltal az együgyű *e* betű a' többiek felett uralkodott ugy a'nyira: hogy az olly Hazai Oklevélnek hitele melly a' mondott Századokba csupán kettős *ae* betűt foglalna magában, a' kételkedést semmiképen el nem kerűlhetné; sőt részemről azt mondhatom csekély tapasztalásom után, hogy azokba az felyebbis emlétett Századbeli Oklevelekbe, mellyeket látnom szerencsém lehetett, a' kettős *ae* betűnek semmi nyomát sem tapasztaltam; ismét továbbá, hogy az öszve fonott *œ*. betű jól lehet már némelly X. Századbeli Oklevelekbe is elő fordul, a'nak használása mindazonáltal a' Középkori Hazai Oklevelekbe méltán a' legna-

gyobb ritkaságok közé számláltathatik. Az előbbeniekből tehát ki ki által láthatja hogy ki zárólag ugyan a' fellebb említett betűknek uralkodások határ-üdejét meg határozni nem lehet, méltán lehet azonban azoknak egyik a' másikon felűl üdőszakaszonként való uralalkodásokat meg álapítani.

6-or A' Görög eredeti szavak többnyire helytelenűl írattak le.

7-er Találtatnak azon bárdolatlan üdő-szakaszból is olyan könyvek, 's irományok, mellyek a' Helyes-írás' rendszabásai szerént vagynak írva, de azok alkalmasint egy más hiba nélkűl való írásból írattak le.

a) DANIELIS CORNIDES *Geneologia Regum Hung. qui saec XI. regna vere.* Posonii 1778. 105—106. lap.

b) Jos. KOLLER *Commentarius de S. Regni Hung. Corona.* Quinqueecl. 1800. 66. lap.

c) STEPH. KATONA *Hist. Crit. Reg. Hung.* Tom. IV. pag. 460.

d) *Ungrisches Magazin* Bd. III. S. 367.

e) CORNIDES mond Könyv. 349. lap.

f) TT. HORVÁTH ISTVÁN *Tud. Gyüjt.* 1821. III. K. 49. 50. lap.

g) HORVÁTH ISTV. most említett K. 37—70 lap.

h) Egyezt. *N. Lehrgeb. d. Dipl.* T. VI. §. 498.

50-*ik* §. *A' régi Helyes írásról a' Magyar nyelvre nézve.*

Meg lévén már ez előtt is mondva, hogy ezen általunk mostanis használt betűk, nem Nemzetünk' tulajdon betűi, hanem Latán, vagy is Deák betűk légyenek, nem csuda; ha Hazánk dicső Elei igen sok értelembe voltak a' felől, hogy némely Nemzeti szavaikat, 's hang-ejtéseiket mely Latán betűkkel tegyenek, vagy írjanak

ki? 's innét eredett az, hogy a' régi Helyes-írásban egymás között meg hasonlván, némely hangejtéseket több, 's különböző módon írtak ki. Az e' féle régi Helyes-írásbeli különbbségeket TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur, (*Tud. Gyűjt.* 1819. XI. Köt. 83—106. l.); valamint a' Nagy RÉVAI (*Elaboratior Grammatica Hungarica* 's a' t. Pest 1806. Vol. I. pag. 95—146.) a' Hazai írományokból szorgalmatosan öszve szedve e' képen adják elő:

A' mostani hoszú hangzású 's meg ékezett *á* betűt e' képen tették ki régi Eleink: a, aa, ā, ia. p. o. *Chaak*. *Cziászár*. 's a' t.

A' hoszú hangzású *é* betűt e' szerént: e, i, í, ey, ee, ie, ė, ē, ę, ē. p. o. *teel*. *heveiti*. *kiszkész*. 's a' t.

A' hoszú hangzású *í* betűt e' szerént: ı, i, ii, y, í, ií, ÿ, ẏ, ÿ, j. ī. p. o. *kiinya*. 's a' t. II. Táb. 5. szám.

A' mostani meg ékezett ó betűt ily formán: o, ou, ov, oo, oy, ow, ō. p. o. *Zamtov*-Számtó. *latou*-látó *Pooch*-Pócs. 's a' t.

A' hoszú hangú *ú* betűt e' képen: u, uu, ū. p. o. *Usubuu*, *Bulchuu* 's a' t.

Az ö és ő betűket ilyenképen: e, ew, eu, ev, eo, u, v, w, o, ó, 9, ò, o, ó, ô, ô, ō, ö, ẃ, ẁ, w̃, eiv, eyv, oe, œ, wᵉ, eoᵉ, oᵉ, ⓔ, ő, eö, ö, i, ẇ, w̌, p. o. *Welgh*-völgy, *fewld*-föld. *kőves*-köves *gyimilstwl*-gyümölcstől. 's a' t.

Az ü, 's ű betűket e' szerént: ı, i, į, u, v, y, u, v, w w̃, eu, ew, iv, wy, euᵉ, uᵉ, ű, u,

ü, ů. p. o. *gyimils*-gyümölcs, *Simegh*-Sümegh, *temetiuc*-temetjük. 's a. t.

A kettős egy betűt ily formán: g, gı, gc, ġi, ǵ, g', g, gi, g̊, gy, gh, dj, dy, p. o. *aǵǵa*, *ghenge*, *magiar*. 's a' t.

A' kettős ly betűt, e' képen: l, t, l', l', Ī, lj, yl, ly, p. o. *kevél*, *komol*, 's a' t.

A' kettős ny. betűt e' szerént: n, ṅ, ń, n', ni, ň, ny, nj p. o. *kinia*-kínya. 's a' t.

A' kettős sz. betűt ilyen képen: z, s, sc, sch sz, ʒ, ŀ, ꝟ, ß, ſz. sz. p. o. *holz*-halsz. *ße*-*gén*-szegény. 's a' t.

A' kettős ts. betűt e' képpen: c, s, ch, cz, ci, ce, chi, chy, th, ℭ, 2, cs, ts, sc, h, p. o. *Che*-*pán*-csépán, *paradisum*-paraditsom, *cillag*-tsillag vagy csillag. 's a' t.

A' kettős tz. betűt e' szerént: c, z, ch, cy, clz, ć, c', ċ, c̄, chi, chy, tz, cz. p. o. *chudar*, *orchaja*. 's a' t.

A' kettős ty. betűt ily formán: t, ṫ, t', t́, ṫ, ti, tj, ty. p. o. *atia*-atya, *szokosztia*-szakasztja. 's a' t.

A' kettős zs. betűt e' képen: s, ż, ź, z', ℨ, 's, s', z, żs. p. o. *zeb*-zseb, 's a' t.

Végre a' j betűt e' szerént: ı, i, í, y, ẏ, ÿ, y', y'', j. p. o. *mondia*-mondja *látiatuc*-látjátok, 's a' t.

Egyéberánt itten megjegyzésre méltó, hogy az elébb elő adott kettős betűk némely szavakban csak ugyan két, nem pedig kettős betűt jelentettek, következésképen azok nem mindenkor egy hang ejtésűek. p, o. ezen szavakban *Tichon*-régenten *Tikhon* vagy *Tihon* nem *Ticson*, se nem *Ticzon*, ismét *Bichor* régenten *Bihor* vagy *Bikhor* nem Bicsor, vagy Biczor, 's a' t.

51-*ik* §. *A' Magyar irományokba, 's szavakba elkövetett hibákról, 's különösen a' Betűszaporitásról.*

Valamint a' Latán, ugy a' Magyar szavakban, 's írományokban is követettek el hibák *Betű szaporítás*, *Betűkihagyás*, és *Betűcserélés* által; vígyázni szükség azonban ne hogy a' Magyar nyelvre nézve változó helyes írás módját, melyről az elébbeni §. emlékezet tétetett, mind a'nyi el követett hibáknak lenni véljük. El követtek tehát a' Magyar szavakba, 's irományokba a' hibák *Betű szaporitás* által, midőn t. i. valamely szóba több betű használtatott, mintsem a' ki mondásra, vagy le irásra meg kívántatott volna p. o. *drágha* e' helyett: drága; *ky*-ki, *my*-mi *siemmi*-semmi, *megh*-meg, *falujtok*-falutok, *vimádjuk*-imádjuk, *intetvinek*-intetének, *vöt*-őt, *tiv*-ti, *vize*-ize. 's a' t. Ismét midőn valamely szónak első betűje meg kettőztetett p. o. ezen szóban *ffarkas*, 's a' t.

52-*ik* §. *A' Betű kihagyásról a' Magyar szavakra nézve.*

A' *Betű ki hagyás*, mellyet rész szerént a' némelly helyeken keletbe lévő hibás hang-ejtés, részszerént pedig az Külföldi embereknek Ha-

zánk' nyelvében való járatlanságok okozott, szinte keletbe volt a' Magyar szavakban, 's iromá-nyokban. p. o. *bódog* boldog, *ókor*-olykor, *oma*-alma, *Wlak*-Ujlák, *halálaal*-halálával, *Monyo-rókerk*-Monyorókerék, 's a' t.

53-*ik* §. *A' Magyar szavakba el követet Betű-cserélésröl.*

A' Betű cserélés leg inkáb uralkodott a' Magyar szavakban és irományokban. Különösen pedig el cseréltettek egymással.

A' *b*, *p*. és *k* betűk. p. o. *szebp*-szebb, *Pöske*-Bőske, *keniglen*-pediglen. 's a' t.

A' *b*, *g*, és *gy* betűk p. o. Zent *Jób*, Zent *Jog*, Zent *Jogy*.

A' *c* és *k* betűk p. o. Sz. László Király Oklevelébe is ezen szavakban: *Diák*, *Tuzukteluk*, *Berum*, *Myska*, *Chopok*, *Petke*, *Mok Laka*, *Polosnuc*, *Meneca*, *Kyk*. 's a' t. Ismét a' XII. századi halottas beszédbe: *latiatuc*-látjátok, *mic*-mik, *temetiuc*-temetjük, *wimagguc*-imádjuk 's a' t.

A' *c* és *t* betűk p. o. *Kyslici*-Kysliti, *veresco*-veresto, *Udvorcharián*-Udvortharian. 's a' t.

A' *d*, és *t*. betűk p. o. *Demes*-Temes, *Nádast*-Nádasd.

A' *d* és *gy*, valamint szinte a' *d* és *n*, betűk. p. o. *dilkos*-gyilkos *dimölcs*-gyümölcs, *gyühösség*-dühösség, *Gyiákfalva*-Diákfalva, *penig*-pedig. 's a' t.

A' *b*, *v*, *w*, és *m* betűk. p. o. *Beszprém*-Weszprém, *Misegrad*-Visegrád, *Mendegucz*-Bendegucz. 's a' t.

A' *j*, *i*, és *y*, betűk. p. o. *Miskolczj*, *Széchenj*, *reia*, *dicsekedyél*, *mikor*, *yogya*-jogja vagy jobja. 's a' t.

A' *j*, *g*, és *gy* betűk. p. o. *Jula*-Gyula, *gyég*-jég, *gyere*-jere. 's a' t.

A' *k*, helyet *qu* kettős betűk: p. o. *Harquan*-Harkán, *Quesereu* e' helyett Keserű 's a' t.

Az *ó* jelentésű *ou* kettős betű helyett *on* betűk. p. o. *Mykon Mykou*, vagy is Miko. 's a' t.

Az *ó* betűt jelentő *ov* betűkhelyett *or* betűk. p. o. *Cortor*-Cortov, vagy is Kortó. 's a' t.

Az *ő* betűt jelentő *eu* betűkhelyett *en* betűk. p. o. *Besenen*-Beseneu vagy is Besenyő. 's a' t.

Az *'s* betű helyett *r.* betű. p. o. *Karsa*-Kassa. 's a' t.

A' t. betű helyett *g.* betű. p. o. *ismég*-ismét, *tehág*-tehát. 's a' t,

A' *ty*, betűket jelentő *t* helyett *c* betű. p. o. *vicca*-vitia, vagyis vitya. 's a' t.

A' *v.* betű helyett két *uu* betűk. p. o. *Juuan*-Iván, *Urtouua*-Urtova vagy is Urtava. 's a' t.

A' *v.* betű helyett *h*, *n*, betűk. p. o. *kegyelméhel*-kegyelmével, *Bolonár* Bolovár. 's a' t.

A' *v*, *w*, és *u* betűk egymás helyett p. o. *Wácy*-Váczi, *Waag*-Vág, *Wárad*-Várad, *Bolouar*-Bolovár, *köues*-köves. *ziueunk*-szívünk, *Wlak*-Ujlak. 's a' t.

Az *u* helyett w. betű. p. o. *Twrda*-Turda. *Wrs*-Urs. *Wrhida*-Urhida. 's a' t.

Az *y* néha *i* és két *ii* betű helyett. p. o. *My*-Mi, *Mys*-Miis. *Jobbágy* Jobbágyi. 's a' t.

*) Hasonló betű cserélésből iratatott a' mai *Bán. zsolosmája* adót jelentő szó némelly törvényeinkben (lásd Nagy Lajos Tör. Könyv. 12. Czik.) e'képen: *Bansul mora Bansul-mara*, vagy *Bansolos-Magia.* (*Tud. Gyüjt.* 1819. XI. Köt. 96. l.)

**) Meg jegyzésre méltó itten az is, hogy a' Magyar nyelven írt irományokba is bé csúsztak régenten oly hibák, mellyek szerént némely szónak az utoljához a' következendő szónak első betűje ragasztatott. p. o. *alas föl*- alá 's fel. 's a' t.

54-*ik* §. *A' Magyar Vezeték, és Kereszt neveknek, nem különben némely Helyek', vagy Helységek' nevezetjeinek változásairól.*

A' Magyar Vezeték, 's Kereszt nevek, valamint a' Városok, 's némely Helységek nevezetjei is több változandóságok alá voltak vettetve, és pedig:

1-ör Változtak némely nevek, akár az idegen Nemzetbelieknek, akár pedig a' Hazafiaknak is rosz 's hibás kimondásaik által. p. o. ezen nevezet *Farkas* az Oklevelekben különbbféleképp', nevezetesen pedig e' szerént fordul elő: *Forcos, Farcas, ffarkas, ffarkaz, Farkazius, fforkasius, fforethasius, Pfarkas, Pforkthasius.* 's a't. Ilyen változó módon íratatott le a' *Pazman* név is e' képen: *Pazman, Paznan, Posnan, Pasnan, Posa, Pousa, Pos*: valamint szinte ezek: *Franconpán*-Frangepán, *Perynn*-Perény; *Chaak-Chaac-Chac Ciak- Kaak* -Csáky; *Surungrad-Csungrád*-Csongrád; *Klus-Klws*-Kolos. *Besprim-Besprem-Veszprim- Weszprém.* 's a' t.

2-or Szokásba volt régi Eleinknél a' Vezeték, 's Kereszt neveket más idegen nyelvre, és ismét viszont által fordítani, mely miatt sok nevek elébbeni formájokból egészen ki vetkeztek. p. o. *Bulsu-Bulchu-Bulch - Vasul-Basilius. Sontag-Dominicus*; *Kokos* vagy *Kokas-Gallus*; *Csuka* vagy *Suka - Lucius*; *Farkas - Wolfgangus-Lupus*; *Ursus-Medve; Miser-Szegény-Szegén*; *Hospitius-Vendégü; Germanus - Német; Audax-Bátor*; *Felix-Boldog; Firmus-Eröss. Tonsor-Borbély-Beretvás*; 's a' t.

3-or Némely idegen nyelven való Kereszt nevek a' Nemzeti hangejtéshez alkalmaztattak. p. o. *Leucius-Löcse; Eusebius-Öse, Bicor-Bichor-Bihor-Bihar; Elisabetha - Erse-Bösi Bös-*

ke-Pere-Lizi-Pösze; Catharina-Katalin-Kata-Katka-Kati-Katitza. 's a' t.

4-er Szokásba volt a' Latán szavakat a' Magyar nyelv, és viszont a' Magyar szavakat a' Latán nyelv természete szerént ejtegetni, mely miatt ismét több nevezetbeli változások történtek. p. o. Béla Király névtelen Jegyzője (Scriptor. rer. hung. T. I. p. 41.) a' többi közt e' képen szóll: „et dux locum illum dedit *oundunec*" itten az *oundunec* szó vagy is név, a' Magyar ejtegetés szerént az adakozó esetbe (dativus) vagyon; ismét a' Váradi Regestrumba a' többi közt mondatik: „*Chepanus* praefectus Castri" itten a' *Chepanus* szó a' Deák, vagy Latán ejtegetés szerént a' nevező esetbe (nominativus) vagyon, melyet magyarosan igy mondanánk ki *Chépán* vagy is *Csépán*; hasonlóul azon Regestrumban még ezeket is olvashatni; „*Benczem*, *Tadeusut*, *Letem*, *Zamaziomot*, *Zamam*, *Budam* 's a' t. melyek hasonlóúl ki a' Latán, ki a' Magyar nyelv természete szerént az vádoló eset (accusativus) szerént vagynak ejtegetve. Nem különben a' régiségekben találhatni még illyenekre is: „Castrenses *Dubukai* de villa *Mochy*" itten ismét a' *Dubukai*, 's *Mochy* nevek vagy szavak Magyar végezetűek 's Latán nyelven helyesebben így mondatnának ki: „Castrenses de *Doboka* de villa *Moch* 's a' t. (Láss a' nevezetek változásairól többet ezen könyvnek III. Rész.)

55-*ik* §. *Egyéb észre vételek a' Magyar nyelvre nézve.*

Szükséges továbbá a' Magyar nyelvre nézve meg jegyezni e' következendőket.

1-ör Hogy régenten az adakozó esetben lévő *nek* végezet, valamint szinte a' *ben*, és *szer* szó-

ragasztékok a' Magyar szavakban változást nem szenvedtek p. o. ezen szavakat: *halálnek*, *puculnek*, *muganek*, *nemének*, *fájanek*, *paradisumban*, *joben*, *házben*, *számtalanszer*, *harmadszer*, *útolszer*, 's a' t. mai nap már meg változtatva igy irjuk: *halálnak*, *pokolnak*, *magának*, *nemének*, *fájának*, *paradicsomban*, *joban*, *házban*, *számtalanszor*, *harmadszor*, *utolszor*.

2-or Némely Magyar szavak régenten különböző végezetűek voltak mint mostan. p. o. régenten ezen szavakat igy irták: *lápis rutség*, *Tápeon*, *halész*, *üdnap*, *sipvel*, *vagymük*, *kézhez*, *ösemük*, *öriz*, *könyvö*, *teremteue*, *homus*, *akaratus*, *vamus*, *baluvanis*, *Sexardu*, 's a' t., melyeket mai nap e' képen írunk: *lapos rutság*, *Tápén*, *halász*, *ünnep*, *sippal*, *vagyunk*, *kezhez*, *ösünk*, *öröz*, *könyve*, *teremté*, *hamis*, *akaratos*, *vámos*, *bálványos*, 's a' t.

3-o A' j. betű a' régi Oklevelekben ritkábban fordúl elő a' birtokos szavakban, más régiségekben ellenben többször, 's néha i, és y betűkkel is felcseréltetett. p. o. régenten mondatott: *pataka*, *Bánhída*, *Várfelde*, *Nándorlaka*, *Kádár-kuta*, *Jula-kuta*, *Papa*, *bota*, a' miket mostan igy is mondunk ki: *patakja*, *Bánhídja*, *Várföldje*, *Kádárkutja*, *Papja*, *botja*. 's a' t.

4-er A' Lágyító, 's pattantó írásmódnak, a' régi irományokba több nyomaira akadhatni. p. o. e' helyet *Szarándoklatja* a' XIV. századi Magyar Bibliában *Szarándoklatytya* olvastatik.

5-ör A' *Keverék* írás módnak mint p. o. *adgya*, *gondgya* 's a' t. a' XVI. századig némelyek semmi jelét nem tapasztalták, hanem az a'kori könyvekben az fel hozott szavak e'képen irattak ki: *adja*, *gondja*, vagy *agygya*, *gongya*, (*Tud. Gyűjt.* 1819. XI. K. 99. l.). Valamint szinte

6-or A' szerfelet való lágyításoknak mint p. o. ezen szavakban *mejj*, *ojjan*, 's a' t· a' régiségekben semmi jelét sem tapasztalta TT. HORVATH István Ur (Lásd a' most m. K. 100. l.)

7-er A' *vonások*, vagy is inkább *ékezések* (accentus) a' Magyar irományokba TT. SCHWARTNER M. Ur szerént a' XVI. Század vége felé, TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur szerént pedig a' mondott Század közepe táján, de nem minden könyvekbe kezdettek keletbe jönni. *a*)

a) Lásd mindezekről, 's egyezt. *Tud. Gyűjt.* 1819. XI. K. m. l. és *Elaboratior Grammatica Hung.* m. Dar. l.

II-ik Szakasz.

A' Szó-rövidítésekről, vagy is az Öszve-vonattatásokról (Brachygraphia.)

56-*ik* §. *A' Szó-rövidítések miért, 's mi okból használtattak?*

A' *Szó-rövidítések* leg inkáb történtek, 's keletbe jöttek a' nyomtatás mesterségének nem léte; az Iróknak ritkasága, 's azoknak türedelmetlenségek; nem különben azon materiának, vagy is műszernek jelessége miatt, melyre az Oklevelek írattak. Nem voltak esméretlenek a' szórövidítések színt ugy a' Görögöknél, mint a' Rómaiaknál *a*) 's egyéb más Nemzeteknél is; valamint a' XII. Századig való Oklevelek sem voltak mentek az e' féléktől. A' XII Század után pedig leginkáb az Oskolások által véghetetlené tett szórövidítéseknek szűlő okai voltak; a' Tanulók által az Oskolákba, vagy is Tanuló-házakba elő adott tanitásoknak gyors le irása, sokszor pedig

az Oktató olvasásának, vagy magyarázatjának papírosra való gyors levétele. *b*) Ugyan ezen rövid írás módját követték a' Papok, 's Kis-papok is; kik minthogy régenten a' Királyi udvarokban mint Oklevél-írók leg inkább használtattak, nem csuda, ha a' szórövidítések az Oklevelekbe is helyet nyertek; holott is uralkodtak mind addig, miglen a' XV. Századba azokból t. i. az Oklevelekből ki űzetetvén kedvelt lakhelyeiket végképen el hagyni kéntelenítettek. Azt mindazáltal véghez vinni nem lehetett, hogy a' Szent-írás-magyarázók (Theológi) a' Törvény túdók, 's az Orvosok által, nem különben némely Kéz-íratokba még az 1500. Eszt. sőt későbben is ne használtattak volna.

a) Lásd *PARIZPAPAY Diction. Lat. Hung.* Cibinii 1767. a' 619 és köv lap.
b) *La Diplomatica de TROMBELLI* p. 112. et seque.

57 ik Hány félek voltak a' szórövidítések, 's mi módon eredtek?

A' szórövidítések eredtek négy féle képen és pedig

1-ör *Betűszorítás* (Coarctatio) által midőn t. i. több betük igen egybe szorítattak 's ugy szolván egymásra rakattak.

2-or *Betű-ki-hagyás* által (omissio, vel abreviaturae proprie sic dictae) midőn némelly betűk a' szavakból minden kűlőnbbség nélkűl ki hagyattak; 's a'nak jeléűl, valami ki hagyójegy (signum omissionis) tétetett.

3-or *Előbetűzés* által (siglae) midőn t. i. valamely szónak csupán elsőbb egy, vagy több betűk azon szónak jelentéséül minden ki hagyó jel nélkűl írattak le.

4-er *Betű szorítás* 's *kihagyás* által, mely szó rövidítésekből az ugy nevezett *Tiroi Jegyek.* vagy

vagy is a' *Zavart-írás* (Notae Tironis vel Tironicae) eredtek.

58-*ik* §. *A' Betű-szorítás által való szórövidítésről.*

Betű-szorítással (Coarctatio) éltek a' Római, 's Középkori Irók a'kor midőn a' papiroson, vagy is író-hártyán a' hely szűke miatt valamely szónak minden betűi külön külön írva le nem férhettek. Betű-szorításnak mondjuk tehát azt: midőn bizonyos szónak betűi ugy egybe szorítattak, 's kapcsoltattak, hogy azok szinte egynek lenni, és szinte egy betűnek helyét el foglalni látszanak. A' betű-szoritás pedig négyféleképen történt meg. *a)*

1-ör *Forrasztás* vagy is *öszve-foglalás* által (contignatione) midőn t. i. több betűk egybe forrasztattak. p. o. AE. AR. AP. R. ezek helyett *Ante*, *Aurelius*, *Appius*, vagy *Apud*, *Regis.* 's a' t.

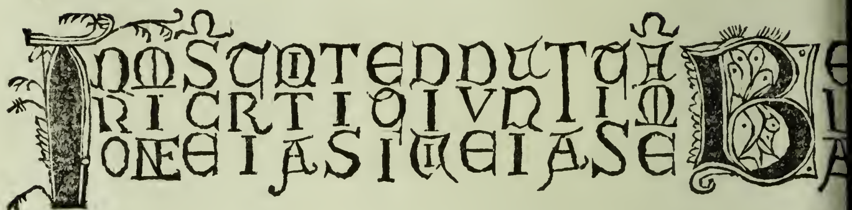
2-or *Egybe-fonás* által (innexione, seu implexione) p. o. V̄S. e' helyett Vestes. 's a' t.

3-or *Egybe-rekesztés* által (insertione) p. o. R. H.. 's a' t.

4-er *Oszlopozás* által, (columnatione) mely oszlopozás formája találtatik IV-ik Béla Királynak azon 1252-iki Oklevelében, mely által a' Thuroczi Prépostságot fel álitotta; a' hol is a' *Kezdet*, vagy is az *Isten-segécs* beszéd (formula invocationis); nem különben Béla Királynak neve Oszlopos-írással vagyon irva. (Lásd alább az 1-ső szám alatt) Szinte hasonlít ehez az írásmódhoz csak ugyan IV-ik Bélának egy 1258-iki Arany-pecsétes-levelében (aurea bulla) látható Kezdet-beszéd le írása; holott is a' Betűszorításnak majd minden nemeit tapasztalhatni. Ezen Oklevél a' Nemzeti Museum ritkaságai között

őriztetik (Kezdet-beszédjének pedig írás nemét érdemes Olvasóimmal a' 2-ik szám alatt itten közlöm.)

1-ső Szám.

Az az : In nomine Sancte Trinitatis et individue Unitatis amen. (Bel

2-dik Szám.

Az az : In nomine sancte Trinitatis et individue Unitatis Amen.

a) Lásd GATTERER *Elementa' artis Dipl.* pag. 47.
*) Az *et* Latán, vagy is Deák szócska különbbféle módon szerkeztetett ollykor ollykor öszve, és ha valamely szóba az *et* szócska belé illett, oda is alkalmaztatott. p. o. *hab&, r&in&, possid&,* 's a' t. ezek helyett *habet, retinet, possidet.* 's a' t. A' Hazai Oklevelekbe ezen irás-mód több helyeken találtatik; Sz. László Királynak is a' Pannon-halmán lévő Szerzetesek' részére ki adott Oklevelébe is elő jön; a' XII. és XIII-ik Századok között pedig az Oklevelekből el enyészett.

59-ik §. *A' Betű kihagyásos, vagy is az igazi értelembe vett szórövidítésről.*

A' *Betű-kihagyás* beli szórövidítés az: midőn valamely szónak, akár elején, akár utolján, akár pedig közepén lévő betűi ki hagyatatnak, 's a'nak jeléűl ki-hagyó-jegy tétetik. Ki-hagyó-jegyek pedig több félék találtatnak Hazánk' Okleveleiben, nevezetessen pedig:

I-ör *Együgyű*, vagy is *magános* rövidítő jegyek. Ide tartoznak a' *vonás*, a' *pontozás*, a' *betű*, a' *szám* formájú; nem különben más *önkényes*, (arbitrarii) és az & szócskával való szórövidítő-jegyek. A' *vonás* formájú rövidítő jegyek ismét kétfélék szoktak lenni, 1-ör *fekvők* (horizontales) mellyek ismét vagy *egyenesek* vagy *görbék*, p. o. ezekbe a' szavakba *nec*, *non*, (lásd az I. Táblán 6-ik szám alatt) 2-or *Függők* (perpendiculares) és pedig görbe *s* formájuak p. o. ezen szóban *ecclesie.* 's a' t. A' *pontozás* formájú rövidítő jegyek ismét különbbfélék, és pedig: 1-ör *Veszsző* formájuak. p. o. ezen szóban *quod.* 2-or *Pontos-veszsző* formájúak. p. o. ezen szóban *que* 3-or *Kettős pont* formájuak p. o. ezen szóban *bus.* 4-er *Eggyes-pont* formájuak. p. o. ezen szóban *Christi.* — A' *betű* formájú rövidítő je-

I. Táb. 6. szám

gyek hasonloúl vagy a' *rövidített szóból valók*, vagy pedig más *önkényes betűk*. A' szóból valók ismét 1-ör *Közönségesek*, és pedig vagy *elő-betűk* (initiales) p. o. ezen szóban *igitur*. vagy *közép-betűk* p. o. ezen szóban *quam*, vagy *utolsók*, p. o. ezen szóban *modo*. 2-or *Fordítottak* p. o. ezen szótagot jelentő jegy *con* helyett. p o. ezen szóban *condam*. Az *önkényes betűk*. p. o. a' hoszszabb c. betű, mely néha mindenféle szórövidítő-jegy gyanánt használtatott. u. m. ezen szavakban *nomine*, *Domini*. — Ismét a' *szám* formájú szórövidítő jegyek, mellyek gyanánt leg inkáb az 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. és. 9. szám formák használtattak, és pedig a' 8. szám néha fekve is ∞ elő jön p. o. ezen szavakban: *scriptum*, *bus*, *que*, *nostri*, *venerabilis*. 's a' t. — Ismét az *Önkényes vonású* szórövidítések. p. o. ezen szavakban: *cum*, *ecclesie*, *ipsos*, *futuris*. 's a' t. — A' *fonott* & forma szó-rövidítő jegyek. p. o. ezen szóban *nostra*. 's a' t.

II-or A' *többes* rövidítő jegyek, és pedig vagy *kettősök*, p. o. ezen szavakban *confessoris*, *transscribi*; vagy *hármasok*. p. o. ezen szavakban *quibuslibet*, *unquam*. 's a' t. *a)*

Ezen most fellebb elő adott Betű-ki-hagyásbéli szórövidítések a' XIII. XIV. és XV-ik Századbeli Oklevelekbe a'nyira uralkodtak, hogy holmi csekély tapasztalású, 's tűredelmű ember igen könyen kedvét vesztheti az e'féle irásoknak olvasásától, és pedig a'nyival is inkáb, mivel sokszor azok is, kik a' leg gyakorlottabbak voltak, ezen írás-neménck olvasásába, el akadoztak. (*Neue Lehrg. d. Dipl.* III. 104. §.) Egyéb eránt az eféle szórövidítéseknek néhány példáit általam is meg
I. Tábl. bővítve, 's a' Hazai Oklevelekből öszve szedve az
6. szám. I. Táblán az 6. szám alatt láthatni.

a) Lásd GATTERER *Element. art. Dipl.* 56. l.

60-*ik* §. *Némely meg jegyzések a' Betű-kihagyásos írásra nézve.*

A' Betű ki-hagyásos írásba még e'dig semmi tökélletes, 's bizonyos rendszabások fel nem álítattak. Kezdette ugyan az e'féle betű-ki-hagyásokat MANNERT Oktató Ur *a*) bizonyos 'sinor mérték alá venni, de azon munka mind e'dig csak kezdetbe maradott. Addig is tehát míglen egy olyan Túdós találkozna, ki azt tökélletességre vihetné, a' nevezett Túdós Oktató Urnak munkáját használni lehet. Itten pedig azokról még e' következő meg jegyzések emlétetnek, és pedig:

1-ör Valamint mostan, ugy régenten is a' Betű-ki-hagyásbéli szórövidítések bizonyos 'sinormérték mellett tétettek; de a' honnét még sem következik, hogy ugyan egy üdőbe némely betűk, 's szavak álandóúl ki hagyatattak, mások ismét álandoúl ki irattak volna; mivel a' tapasztalás bizonyítja, hogy némely Oklevelekbe, bizonyos szavak majd egészen ki írva, majd ismét meg rövidítve jelennek meg; sőt a' mi több: jól lehet ritkán, találtatnak meg rövidített szavak ki hagyó jegy nélkűl is, valamint ellenben meg-nem-rövidített szavak ki-hagyó-jegyel is.

2-or Az olvasásnak könyebbségéért szükség meg jegyezni, hogy midőn valamely rendes, de nem önkényes betű (lásd az elébbeni §.) bizonyos szóba ki hagyó jegy gyanánt tétetett, a'kor azon betű a' meg rövidített szóba bizonyosan, 's el kerűlhetetlenűl használtatott. *b*) p. o. a' I. Tábl. 6. szám *vero* szóban a' ki hagyó jel gyanánt tetetett *o* betű jelen vagyon. 's a' t.

3-or Mennél régibbek az Oklevelek, a'nál kevesebbek benne a' szórövidítések. Édes Hazánk' XI. és XII-ik Századbeli Okleveleibe tehát az illy szórövidítések kevesebb számmal találtatnak; de a' XIII-ik Századi Oklevelekbe már nagyobb számmal jelennek meg; a' XIV. és XV-ik Századbeliekbe pedig véghetetlen sokassággal táboroznak: sőt a' magános (privatus) emberek' írásaiba, 's a' könyvekbe a' XVI-ik Századnak közepéig is uralkodtak. Nem különben kevesebbek a' Szórövidítések a' Szabadságos-levelekben (litterae privilegiales) mint az ugy nevezett Nyilt, és Zárt formájú Oklevelekbe; valamint szinte a' Káptalanok által ki adott Oklevelekbe is kevesebb számmal találtatnak, mint a' Birák által ki adattakba. *c)*

II. Tábla 1. 2. szám. II. Tábla. 4. szám III. Tábla. 1. szám

4-er A' XI. XII. és XIII-ik Századi Oklevelekbe található Szórövidítések, jól lehet kevesebb számúak, szövevényesebbek, 's mérészebbek azonban, mint a' később koriak; melyre való nézve nagyobb vígyázatot is kivánnak az olvasásban.

5-ör Ezen jegy 9 ha a' szónak utólján találtatik, *us* szórész jelentésű, ha pedig a' szónak elejére, vagy is kezdetére tétetett, *con*, vagy *com* nevezetet viselt; melyre ha ismét két vonás $\overset{''}{9}$ tétetett, *contra* Latán szót jelentett; valamint szinte az emlétett jegy a' *post* szócskának jelentéséűl is használtatott, e' szerént: $\overset{9}{\text{p}}$, vagy $\overset{9}{\text{pt}}$ *post*. Az *us* jelentésű 9 jegy a' XI-ik sőt ritkábban a' X-ik Századba is kezdett használtatni, utóbb pedig álandóúl keletbe volt. Továbbá, a' *con*, vagy *com* szórészecskét ezen jel is Ɔ e entette, mely a' X-ik Század' végén elébb ugy ritkábban, utóbb pedig (midőn számkivetéséből ismét hazafiusitatott) gyakrabban is használtatott. Az Ok-

levelek' evének meg határozására azonban nem egészen alkalmatosak, azon okból is: mivel azon szórészecske az Oklevelekbe majd egy, majd másképen íratatott, *d)* és pedig majd ɔ. majd 9. majd *cō*, 's majd *con* formában; Robert Királynak 1338-iki Oklevelébén pedig mellyet T. SCHW. M. Ur Sopronba szemlélt, a' *comissio* szó minden rövidités nélkűl egészen ki írva látszatik.

6-or Illő meg jegyezni; hogy a' *præ*, *pro*, és *per* vagy *par* elől-járó szavak (praepositio) többnyire csak egy p. betűvel jegyeztettek; de a'zal a' különbbséggel, hogy a' *præ* szócskát jegyző p. betű többnyire felűl e' képen: p̃ vagy p̄ jegyeztetett, a' *pro* szócska tisztét viselő p. betűnek ismét bizonyos fark forma vonása e' szerént: ꝓ vagy ꝓ szemléltetik; a' *per* vagy *par* szócskát jelentő p. betűnek pedig az allja bizonyos vonással e' képen ꝑ vonatatott keresztűl. Ezen bizonyos jegyeket azonban nem mindenütt találhatni fel az Oklevelekben; ugyan is azok néha vagy tökélletesen ki hagyatattak, vagy pedig egyik a' másikkal fel cseréltettek. Továbbá a' *bus* szórészecske többnyire vagy e'képen: b9 vagy ismét e' szerént: b3 jegyeztetett a' régi Oklevelekben; A' *rum* szórészecskét pedig néha ezen jegy is ꝝ jelentette. 's a' t.

7-er A' Betű ki-hagyásos írás nembe tehát vígyázni kelletik, ne hogy az olvasásban hibát ejtsünk. Olyan hibás olvasás gyümölcsének tartatik az is, mely szerént Robert Károly Királynak Katalin nevű feleséget tulajdonítanak. (Egyezt. KATONA *Hist. Crit. RR. Hung.* Tom. VIII. p. 178. et sequ.) Hasonló hibából csuszhatott be alkalmasint ezen szó is *centesimae*, *caementi* helyett II-ik Ulászló 7 ik Tör. Könyv. 3-ik Czik-

kelyébe HORANYI in *appendice ad chronicon* SIM. de KEZA Vien, s. a. t.

a) Lásd *Miscellanea meist diplomatischen Inhalts, bearbeitet von* C. MANNERT Nürnberg. 1795. 8. 124. lap.

b) Lásd, 's egyezt. *Tud. Gyűjt.* 1819. XII-ik K. 91. l.

c) Lásd *Tud. Gyűjt.* m. K. l.

*) Kik az e'féle irások' olvasásában magokon könyiteni kivánnak ajánlani lehet azoknak e' következendő munkák meg tekéntését: u. m. BARINGII *Clavis Dipl.* Hannoverae 1754. 4. — *P a ktische Anweisung zur Diplomatik, und zu einer guten Einrichtung der Archive: aus dem Französischen der* HH. LE MOINE. *und* BETTENEY. Nürnberg 1776. — Ismét ezen könyvnek toldalékját melly ugyan ott 1777-be adatott ki. — JO. LUD. WALTHERI *Lexicon Diplomaticum*, Ulmae 1756. — MANNERT'nek fellebb emlétett könyvét az *a*) alatt. — *Nouveau Traité de Dipl.* 's a' t.

61-*ik* §. *Az Előbetűzéses beli szó-rövidítésekről (Siglae.)*

A' Szó-rövidítések közé tartoznak az *Elôbetüzések* is (Siglae) midőn t. i. valamely szónak csupán elsőbb egy, vagy több, de leg inkáb *Nagy szegletes* betűi minden ki hagyó jegy nélkül oly czéllal íratattak le, hogy azok alatt az egész szó értetődjön. Ezen Elő-betűzés beli szórövidítések már a' leg régibb üdőkbe is szokásba voltak, *a)* és édes Hazánkba is már a' XI-ik *b)* a' XII. és XIII-ikSzázadokba pedig igen gyakran használtattak.

a) Azokat az Irókat kik a' Római, 's Görög Elöbetüzésekről írtak elé számlálja HUCH. m. K. 269—272. l.

b) Az Elö betüzésnek leg régibb nyoma I-sö András Tihanyi Oklevelébe találtatik édes Hazánkba (*Tud. Gyűjt.* 1819. IX. 74. 75. l.)

62-*ik* §. *Az Elő-betűzések el osztásáról.*

Az Előbetűzések el osztatnak két részre, ugymint: *Szóbeliekre*, és *Számbeliekre*, ezek számokat, amazok pedig szavakat jelentenek. Az S. P. Q. R. Római nevezetes Előbetűzések; nem különben III-ik Fridriknek öt magánhangzó hív betűi a' Szóbeli-előbetűzéseknek példáji lehetnek. Használtattak a' Szóbeli-előbetűzések leg inkáb a' Tulajdon-neveknek (nomen proprium) ki tételére; és pedig leg gyakrabban a' Római Pápák' Középkori Okleveleikben, holott is még a' Királyok', Fejedelmek', 's Püspökök' nevei is vagy kettős pontal (• •) vagy pedig csupán neveiknek első betűivel jegyeztettek ki. Követték ezen szokást más közönséges, sőt magános emberek is, mely által a' Tulajdon-neveknek olvasását, 's ki találását a'-nyira meg nehezítették; hogy azoknak némellyikét csak több Okleveleknek egybe hasonlítások által lehetséges meg magyarázni. Vagynak azonban olyan Oklevelek is, melyekbe a' Tulajdon-nevek hól egészen, hol pedig Előbetűzések által írattak ki. *b)*

a) III-ik Béla Királynak 1181-iki Oklevelébe, melyet SPIESZ (*Archivische Neben Arbeiten.* P. I. Halle 1783. a' 140. 41. lap.) közre bocsájtott, Béla Királynak neve csupán nevének első B. betűjével vagyon ki jegyezve.

b) Ugyan csak a' fellebbi jegyzékben az *a)* alatt emlétett Oklevélbe *Pál* Püspöknek neve egy helyen egészen, más helyen ismét csak a'nak első P. betűje vagyon ki irva. Hasonlóúl I ső András Királynak is azon Oklevelébe, mely által a' Tihanyi Apátságot fel álította, Béla Vezérnek neve néhol egészen, néhol ismét csak nevének első betűje vagyon ki jegyezve. (*Tud. Gyüjt.* 1819. IX-iki Köt. 74. és XII. Köt. 92-ik lap.)

65-*ik* §. *A' Szóbeli Előbetűzésnek több féleségéről.*

A' Szóbeli-elő-betűzések vagy *Magánossak*, vagy *Társaságosak* szoktak lenni. *Magános-elő betűzéseknek* (siglae simplices) hívatatnak azok; melyek valamely szónak csupán egy de leg első betűjéből álanak, és még is egész szót jelentenek p. o. G. e' helyett: *Geysa*, vagy *Gregorius*. C. e' helyett *Cæsar*, vagy *Cajus* 's a' t. A' *Társaságos-előbetűzések* (siglae compositae) pedig azok, mellyek valamely szónak több elsőbb betűiből álanak. p. o. *Lad.* e' helyett: Ladislaus. *Kal.* e' helyett: Kalendas. *Jan.* e' helyett: Januarii. 's a' t. Továbbá valamint a' Magános, ugy a' Társaságos Előbetűzések lehetnek még *Többszörösek*: és pedig *Töbszörös-magán-előbetűzések* azok, midőn t. i, valamely szónak első betűje kétszer, háromszor, vagy többször is egymás mellé le íratatik a' véget, hogy azon többszörözés az elő betűzött szó alatt értett valaminek számát, vagy is menyiségét jelentse. p. o. VV. CC. e' helyett *Viri Clarissimi* t. i. duo; mivel kétszer vagynak azon szavaknak első betűi egymás mellé le írva. VVV. BBB. e' helyett *Viri Boni* t. i. tres, az az; három jó emberek. Meg kell azonban itten jegyezni, hogy vagynak több szavak is, melyek ugyan azon egy betűvel kezdődnek, következésképen ugyan egyformán szoktak előbetűztetni is; mellyre való nézve, ha két, három, vagy több ugyan egy betűk vagynak egymás mellett, de pontal vagynak egymástól el választva, a'kor azon betűk nem valamely szó alatt értett valaminek többségét, hanem több különbbféle szavakat jelentenek; következésképen azok csak több magános-előbetűzések lesznek. p. o. A A. A. F. F. ezek helyett *Aere*, *Auro*, *Ar-*

gento, *Flando*, *Feriundo*. S. S. P. e' helyett *Suo Sumptu Posuit*. 's a' t. *Többszörös-társaságos-előbetűzések* pedig azok; midőn t. i valamely szónak két, három, vagy több elsőbb betűi írattnak le, és azon le írt elsőbb betűk közül az utolsó meg kettőztetik, vagy meg hármaztatik; vagy is másképen azon utolsó betű kétszer, háromszor, vagy többször is a' többi után le íratatik, a'nak jelentéséűl: hogy az elő-betűzött szó alatt értett dolog, a' többes számban értetődjön. p. o. *Caess. Augg.* e' helyett Caesares, Augusti t. i. duo, mivel az utolsó betű kettőztetve vagyon 's a' t.

66 *ik* §. *Az Előbetűzések' keletének üdőszakaszairól.*

Az Elő-betűzések a' IX-ik Századba nyertek leg elébb polgáriságot az Oklevelekbe; holott is üdővel a'nyira el szaporodtak, hogy már a' XII-ik Századba véghetetlené lett azoknak számok; *a)* de a' XVI-ik Századba ezen irásmód ismét ki űzetetett az Oklevelek' soraiból. Látszanak azonban az előbetűzéseknek mai üdőben is nyomai a' mostani pénzeken, 's Felűl-írásokon (Inscriptio) melyek a' jövendő kornak, szinte a'nyi gondot adhatnak, mint mi nékünk a' régi Előbetűzéseknek ki találásai. Nem csuda tehát, hogy Justinianus Császár is az Előbetűzéseket, az a'kori írásmódból számkivetetni parancsolta. Egyéberánt az írásbeli zűrzavarnak el távoztatására nézve, hogy az Előbetűzésekbe a' férfi név, az Aszszonyi névtől meg különböztessék, régenten néha, de nem mindenkor, az Aszszonyi neveknek elő-betűi meg fordítva írattak. p. o. W e' helyett Marca. Ɔ e' helyett Caja. ƆꞀ e' helyett Caja Liberta. 's a' t.

a) III-ik Inocentius Pápának Levelei, mellyek Rómába 1543-ba közre bocsájtattak, tele vagynak Előbetüzésekkel ugy a'nyira, hogy azokból hatszáz Előbetüzéseknek példányait könyen ki lehet szedegetni. Elő fordúlnak a' többi közt azokban e' következendők is: S, Colocen. Archiep. V. Geurien. et D. Zagrab Episcopis. Ismét N. Strig A episcopo. N. Patavien. et N. Cenadiensi Episcopis. Cum Ven. Frater noster Episcopus, et dilecti filii B. Praepositus M. Cantor. S. et M. Canonici Varad. essent in nostra praesentia Constituti — 's a' t.

67 *ik* §. *A' Számbeli-előbetüzésekről (Siglae Numerales.)*

A' *Számbeli-előbetüzések* számokat jelentenek, és pedig kétfélék szoktak lenni, ugymint: *Római*, és *Arabs* (Ziphrae) Számbeli-előbetűzések. A' Római-számbeli-előbetűzések, melyeket ma Római számoknak nevezünk, közönségesen betűkből álanak. p. o. M. a'nyit tesz mint Mille, vagy is ezer. C. a'nyit mint Centum, vagyis száz. L. a'nyit mint Quinquaginta, vagy is ötven. D. Quingenti vagy is ötszáz. X. decem vagy is tiz. V. quinque, vagy is öt. *a)* Némelyek azt tartják, hogy a' D. Római-számbeli-előbetű, a' Nagy-gömbölyű, ᗰ - M. betűből; az L, pedig a' Nagy-szegletes ⊏ - C. betűből vették származásokat, 's ugyan azon okból teszi a' D. az M. Római számnak felét, vagy is öt százat, és az L. a' C. Római számnak felét, vagy is ötvenet. Az I. II. III. IIII. és V. Római számok a' kéz újjakon való együgyű számlálásnak formáját mutatják, és különösen az V. az egész kéznek, vagy is az öt újjaknak; a' X. pedig a' két egymás ellenébe ki fordított kezeknek formájokat ábrázolják. Ezen utóbb emlétettek felébe ollykor ollykor vonás is tétetett,

's a'kor ezeres számot jelentettek. p. o. $\overline{I}$. az az egy ezer. $\overline{V}$ - öt ezer. 's a' t.

a) A' Római számoknak többféle nemeire akadhatni Páriz Pápaynak Latán-Magyar-Szótárjába is a' 639. l.

63-ik §. *Az Oklevelekbe elöforduló Római számokról némely meg jegyzések.*

A' Római-számbeli-előbetűzésekről, a' régi Oklevelekre nézve szükség meg jegyezni e' következendőket:

1-ör Hogy az Esztendőknek, Személyeknek, 's a' t. számjai némelykor nem egészen, hanem hiánosan írattak ki a' régi Oklevelekbe. *a)*

2-or Némely Hazai Oklevelekbe az Esztendő, 's egyébb számok nem Római számokkal, hanem betűkkel tökélletesen ki írva látszanak, mely írás módot T. SCHW. M. Ur csupán a' XIV. XV. és XVI-ik Századbeli Oklevelekbe; mások ellenben velem együtt már a' XII. és XIII-ik Századbeliekbe is tapasztalták. *b)*

3-or Az ezeres szám gyakran; a' tízes számon alól lévő számok pedig még gyakrabban betűkkel; a' többi számok pedig előbetűzések által írattak ki némely Oklevelekben, és pedig oly formán; hogy a' tízes és az azon alól lévő számok néha Betű-ki-hagyásos szórövidítéssel ki írva lenni látszanak p. o. Az Egri Káptalan 1372-iki Oklevelébe e' szerént: M. CCC. LXX. Ismét M^mo. CCC^mo. Sexage^mo. 's a' t.

4-szer A' Középkori némely Oklevelekbe, némelyikbe az egész esztendő-szám; némelyikbe ismét csak az ezeres szám; némelyikbe pedig a' százas szám; *c)* sőt ismét némely Oklevelekbe, mind az ezeres, mind a' százas számok ki hagya-

tattak, és csupán csak az a'kor folyó Századnak esztendeje jegyeztetett fel.

5-ör Vagynak ollyan Oklevelek is, melyekbe az Esztendő számját jelentő Római számok, egyik a' másikától bizonyos fekvő húzásocska, vagy pont által vagynak el választva, és a' számok felett, vagy mellettek is, vagy egy kis *o*. betű, vagy pedig *mo* szórészecske szemléltetik. p. o.
o o o o o o
M. C.C.C. XL_{mo} tertio. — M. CC. quinquagesimo. secundo. Ismét: M — CC—LXX_{nono}. — M^{mo}. CCC^{mo}. LXX^{mo}. 's a' t.

6-or Néha a' régi Oklevelekbe elő fordúló Esztendő számot jelentő Római számoknak egyike kissebb, másika ismét nagyobb betűvel előbetűztetett ugyan egy Oklevélbe is. p. o. e'képen:
ooo
m. ccc. XL. quinto. Ismét M ccc XL_{mo}. 's a' t.

7-szer Az Egyes Római számokon többnyire pont vagy vonás, és az utolsó egyes számnak allja többnyire *j* betű formára le vonatatva szemléltetik. p. o. V*j*. III*j*. Vagynak azonban olyan Oklevelek is, melyekbe az utolsó egyes szám is mint a' többi a' maga valóságos formájába jelenik meg,
III-ik Tábla 2.szám (Lásd III. Tábla 2-ik szám.)

8-or Találtatnak ollyan Oklevelek is, melyekbe az Esztendő szám ugyan betűvel, de azonban Betű-ki-hagyásbeli-Szó-rövidítéssel vagyon egészen ki írva. p. o. a' Nemzeti Tudományos-Tárházba (Museum) lévő Kun László Király' 1285-iki Oklevelében az esztendő szám e'képen vagyon ki írva; *Millesio Ducētesimo Octuagsio* s *Qnto*. (Lásd *Tud. Gyüjt.* 1819. XII. Köt. 93. lap,)

9-er Némely Oklevelekbe, a' betűről betűre leírt Esztendő-számnak szó-tagjai, holmi vonások, 's

czifraságok általis vagynak egymástól el választva. (Lásd *Tud. Gyűjt.* m. K. l.)

a) *Neue Lehrgebäude der Diplomatik.* V. §. 92.

b) Illyen formán jön elö az Esztendö-szám már N. Esztergomi Érseknek 1183 iki Oklevelében is a' hol ez olvastatik: *Millesimo centesimo octogesimo tercio.* (*Tud. Gyűjt* m. K l.) Szinte igy vagyon az esztendö szám ki irva Vincze Nitrai Püspöknek 1269-ki Oklevelében, és pedig e'képpen: *Millesimo ~~~ ducentesimo ~~~ Sexagesimo ~~~ ~~~ nono.*

c) Igy maradott ki a' Fehér-vári Káptalannak is egy Okleveléböl a' szàzas-szám, melybe az Esztendöszám e képen vagyon ki téve: Datum etc. Anno Domini Milesimo XXI o. — Ilyen forma Oklevelet hoz elö PRAY is (*de Sigillis Reg. Hung.* 108. l.) 's a't.

64-*ik* §. *Az Arabs számokról.*

Az Arabs számoknak eredetek Napkeletről az Indusoknak tulajdonítatik *a*) a' honnan az Arabsok azokat Napnyugotra is által származtatták; a' X-ik Századnak végén, és a' XI-ik Századnak elején (a' mint TT. SCHW. M. Ur bizonyítja) pedig az Europaiaktól is, 's különösen Gerbertus, vagy is azután Római Pápává lett II-ik Inocentius által, az Római számok társaságába be vétettek. Használtattak azok eleinte némely pénzeken, *b*) mesterséges-műveken, *c*) 's Szentegyházakon való Felűl-írásokra *d*), nem különben némely könyvekbe, *e*) 's Kalendariomokba; utóbb pedig az Oklevelekbe is.

a) KAESNER. *Geschichte der Mathematik* Vol. I. Götting 1796. p. 31. et sequ. Vol. II. p. 695. et sequ. Egyezt. *Algem. Lit. Zeitung.* 1799. 45. szám.

b) Már Szent István Király pénzén is az 1001. Esztendö szám Arabs számokkal vagyon ki jelelve (*Tud. Gyűjt.* m. K. 94. lap.)

c) GATTERER *de methodo aetatis Codd. MSS. definiendae; in Commentar. Soc. Reg. Scient. Göt-*

ting. Vol VII. p. 109. *N. Lehrg. d. Dipl.* V. §. 115. Tom. VI. in prologo.

d) A' Telegdi Szent Egyházon is szemlélhető vólt az 1307. Arabs formájú Esztendő szám ; Valamint szinte a' Nagy-Váradi Cathed. Templomon is az 1456-ik Arabs vonású Esztendő-szám. Egyezt. KERESZTURY. *Comp. Descriptio. fund. ac vicis. Ep. et Cap. M. Varad.* M. Varadini 1806. II-ik Rész. 45. lap. és az O. jegy alatt. Illyenekről emlékezik TT. HORVÁTH IST. Ur *Tud. Gyűjt.* m. K. 94. 95. l.

e) A' Mária Királyné alatt készült Sz. Irás' Bécsi Kéziratjában a' 382. Arabs formájú Esztendő-szám, melyből az ezeres szám el maradott; szemlélhető. (*Tud. Gyűjt.* m. K. l.)

68-*ik* §. *Az Arabs számok uralkodások' koráról a' Magyar Országi Oklevelekben.*

TT. SCHWARTNER M. Ur szerént az Arabs számok csak leg inkáb a' XV-ik Századba kezdettek használtatni, a' Magyar Országi Oklevelekben. Akadhatni ugyan azoknak már sokkal elébb is néhány nyomaira *a)* a'nyi példák mind azáltal még elő nem adták magokat, mellyeknél fogva kivált a' Magyar Királyok' Okleveleire nézve korábbi szokást vagy rendszabást lehetne fel álítani. A' Királyi Hazai Oklevelekre nézve leg-régibb nyomát tapasztalta TT. SCHW. M. Ur Árván-szülött (posthumus) László Királynak Titkos pecsétjén; nem különben ugyan azon Királynak Kettős-Fejedelmi-pecsétjén; (sigillum duplex Majestaticum) holott is az 1456. Esztendő szám Arabs formában jelenik meg. *b)* Ugyan ezt lehet látni II-ik Ulászló Királynak az 1490. Esztendőt Arabs formában mutató Fejedelmi-pecsétjén is. *c)* Ezeken kívűl pedig a' tisztelt Ur a' XV. Századba több példákra nem akadott a' Magyar Királyok' Okleveleire nézve; sőt ellenben azt tapasztalta; hogy még némely XVI-ik Századbeli könyvekbe

is Ró-

is Római számok tenyésztek az Arabs számok helyett. *d)*

a) Kun László Királynak egy 1285-iki Oklevelében „2-*dum antiquam consvetudinem*" számmal való Szó-rövidités, az Arabs számoknak a'kori keletét az Oklevelekre nézve eléggé nem próbálhatja, következésképen itten rendszabásúl sem szolgálhat. Többet hoz fel e'nél TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur, (*Tud. Gyüjt.* m. K, 94. 95. lap.) és a' többi közt Bengernek is a' Remete Szent Pál Szerzetének Történeteiben írt eme szavait: „Coenobium Remetense in promontorio Zagrabiensi primordia suscepit circiter Anno 1240. extatque hodiedum vetus eiusdem Claustri Sigillum exhibens Annum 1247, cum hujusmodi circa Marianam Iconem posita Inscriptione: *Sigillum Monasterii Remetensis* 1248." adja elő; de én csekély be látásom mellett ugy vélekedem, hogy ezen egy példa ha ugyan egyéb Okleveleket vagy is inkáb a' mesterséges-müveket érdekli is, a' Királyi Oklevelekre azonban nem alkalmaztatható. Valamint szinte a' többi példák is, melyek a' mondott helyen emlitetnek; minthogy azok leginkáb épületekre, 's mesterséges-müvekre való Felül irásokat tárgyaznak magokban; ezen §. elő adott álitást tökélletesen meg nem czáfolhatják.

b) Azon pecsèten való felül-irás ilyen forma: *Ladislaus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc Rex, Austriae, Stiriae, et Lucemburgae Dux etc. Moraviae Marchio* 1456. Lásd *Osservazioni istoriche di DOM. M. MANNI Sopra i sigilli antichi de Secoli bassi.* VI. D. I. pecsét, nem különben *Neue Lehrg. d. Dipl.* Tom. III. §. 372. Tab XXXII.

c) Lásd azon pecsètnek ábrázolatját Gróf BATTYÁNYI IGNÁCZNAL *LL. Eccle. R. Hung.* Tom. I. p. 568. Nem különben PRAYNÁL *de Sigillis* etc. a' XVI Táblán.

d) A' Zólyomi Értz-bányákból be jött jövedelemnek Jegyző-könyvében is Római számok táboroznak (lásd TT. SCHW. M. Ur Dipl.

69-*ik* §. *Némely észrevételek az Arabs számokra nézve.*

Az Arabs számokról e' következendők meg jegyzésre méltók :

1-ör Valamint a' Római, ugy az Arabs számok között is néha bolmi czifraságok jelennek meg. p. o. a' Pécsi Templomban az Öreg-oltár felett illyen forma körűl-írás találtatik: „SIS3SOS3S. — LABORE. MAGISTRI. S. DEMETRII. S. LAPICIDE. S." az az: 1303. Labore Magistri Demetrii Lapicide" (Lásd *Tud. Gyüjt.* 1819. XII. K. 94. lap.) Ezen példába tehát az S. betű formák az Esztendő-számjai között csak ékesség gyanánt szolgálnak. Ismét némelyek közt kereszt formák is szemléltetnek. p. o. 14†9‡0. az az 1490.

2-or Az Arabs számok közűl is az Esztendő-számba az ezeres, vagy százas számok gyakran ki hagyattak, mint p. o. a' fellebb emlétett Mária Királyné alatt készűlt Sz. Irás' Bécsi Kézíratjában is.

3-or Néha valamely Esztendő-számnak egy része Római más része ismét Arabs számokkal írattak ki. p. o. A' N. Váradi Vár homlokán illyen forma Esztendő-szám volt látható. MCCC40. (KERESZTURI m. k. II-ik R. 231. l.)

4-er A' *Semmi* (nulla) vagy is Zerus néha kissebb formában mint a' többi számok, és pedig a' többi számoknak felébe, vagy közepe tájjára helyheztetve jelennek meg. p. o. 1°. e' helyett 10. 's a' t.

5-ör Régenten az Arabs számok különös formában jelentek meg; melyre való nézve azoknak olvasásában igen kelletik vígyázni. *a)* Különössen pedig a' Hazai Oklevelekbe az 1. 2. 3. 4. 5. 7 10, és 12. számok igen különös formába jőnek elő *b)* (Lásd az Arabs, valamint a' Ró-

mai számoknak is némelly példányait az I. Táb-lán a' 7-ik szám alatt. I. Tábl. 7. szám.

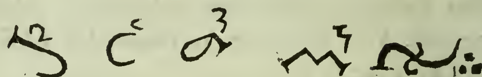
a) Ezen dologról meg lehet tekénteni: *Ungarisches Magazin.* Vol. IV. Fasc. 2. Ismét GATTERER' m. k. III-ik Tab. 's a' t.

b) Lásd mind ezekről *Tud Gyüjt.* m. K. l.

70-ik §. A' Tiroi-jegyekről, (Notae Tironis, vel Tironicae.)

A' *Tiroi-jegyek* vették nevezetjeket Cicerónak fel szabadított Rabszolgájától, mely közönségesen *Tiró*nak neveztetett; nem azért ugyan, mintha azon irásmódját a' nevezett Tiró találta volna fel, hanem azért, mivel azon Jegyeknek számokat jóval szaporította, 's azokkal az ékesen-szóllásokba elő fordúló beszédeknek papírosra való gyors le vételében élt. Ál pedig ezen írásneme Betű-szaporítás, és betű-ki-hagyás által való Szórövidítésekből, és kény szerént való jegyekből, mellyre való nézve ezek a' Szó-rövidítések, a' Szórövidítések rövidítésének méltán mondathatnak. Használtattak továbbá azon írásnembe az önkényes jegyeken, és minden nemű írás formákon, 's betűkön kívűl, a' Görög betűk egyvelgest a' Latán betűkkel; öszve egyelítettek 's mint egy öszve nőttek benne a' Nagy-gömbölyű betűk, a' Kiss-magán betűkkel; a' Kiss-vált, vagy is Magános betűk, a' Kiss-kapcsolt, vagy is Folyó betűkkel sok számtalan módokon, 's formákban, nem különben a' betűk öszve visza forgatattak, meg csonkítattak, 's leg inkáb

a'ra a' részre hajtattak, melyre a' sebesség az Iró' kezét ragadta, valamint azt itten is láthatni.

dico ego opera mea regi.

71-*ik* §. *A' Tiroi-jegyeknek, történeteiről.*

Ezen gazdaságos írás-mód nem volt esméretlen a' Görögöknél is, valamint azt azon írásnak neme, 's formája mutatja; de különben azt több Irók is álítják. Élt azon írás-nemmel a' Bölts Xenophon is; kinek életkorát ha vallyon megelőzte e' ezen Tiroi-jegyeknek születése? meg hasonlanak rajta a' Tudósok. Által származott ezen írás-neme üdővel a' Rómaiakhoz, holott is azon jegyeknek számát Cicerónak Tirója (a' mint már mondatott) jóval meg szaporította. Ugyan ezen írás-nemtől vették nevezetjeket a' régi Jegyzők is kiket máig is Notariusoknak hívunk. Használtattak ezen Jegyek az Oklevelekre nézve is, leginkább az ugy nevezett Töredékekbe (Minuta, Conceptus). 's az aláírásokba (subscriptio) kivált a' IX-ik Századba; *a)* a' X-ik Századba pedig már az Oklevelek foglalatjaiból el enyésznek. Egyéb eránt ezen írás-nem Hazánk' Okleveleibe semmi üdőben sem uralkodott. *b)*

a) CARPENTIER. in *Alphabeto Tironiano, seu notas Tironis explicandi methodo, Lutetiae Parisiorum.* 1747. könyvébe csupán Kegyes Lajos (Ludovicus Pius) Császárnak 54. Okleveleit közli, melyek mind Tiroi jegyekkel irva valának. GRUTERUS pedig in *Corpore Inscriptionum* Tom. II. P. II. Amst. 1707. huszon öt ezer Tiroi jegyeknek formáikat közöl, de a' melyek között ugyan egy több helyeken is elő fordúl.

b) Lásd *Tud. Gyűjt.* 1819-ik Eszt. XII-ik Köt. 96. lap.

72-ik §. *A' Titkos, vagy is Al-ortzás írásról (Steganographia Chryptographia)*

A' Titkos, vagy is *Al-ortzás* írás ál ollyan kény szerént választott betűkből, 's betű formákból, melyet más nem ért. Igen régi ezen titkos írás mód, 's mai napig is esméretes a' Fejedelmi Udvaroknál, kivált háborús üdőkbe. Julius Császár, midőn valakinek valamely titkos dologról akárt írni, a' le írandó szókba alkalmatos betűknek, az Ábécze rendébe lévő negyedik szomszédját írta le; és így nem azokat a' betűket kellett olvasni, melyeket le írt; hanem azoknak az Abécze rendébe lévő negyedik szomszédjokat. p. o. ezen szót *amo* e'képen írta le *dpr.* Bonifacius a' Németek Apostola, és Rabanus Maurus igen gyönyörködtek ezen írás nembe; nevezetessen pedig az utolsó, midőn e'képen írt, a' magánhangzó betűk helyett, hol pontokat, hol pedig akármely mássalhangzó betűket használt Egyéberánt szokásba' volt ezen írásmód a' Középkorba, sőt az ujjabb üdőkbe is; Magyar Országon pedig I-ső Ferdinánd, 's Maximilian Királyok is éltek véle *a)*

a) Lásd *Tud. Gyűjt.* 1819. XII. K. 96. l.

*) A' régi Titkos-irásokról lehet olvasni: *Neue Lehrg. der Dipl.* V. §. 73—75; nem különben TRITHEM, BREITHAUPT, GRAVESAND 's más Írókat.

III-ik Fejezet.

A' Huzamos-beszédet tevő szavaknak le írásáról, 's a'nak módjáról.

73-ik §. *Ezen Fejezetnek foglalatjáról.*

Kétféle dologról szól ezen Fejezet, és pedig előbbször: Az írás soroknak különbbféle fekvéseiről, 's helyheztetéseirôl: azután pedig a' Pontozás-esméretéről (Stigmeologia)

A) Az írás-sorok' különböző fekvéseiről.

74-ik §. *Az írás-soroknak háromféle fekvéseiről.*

HÚGÓ (de *prima scribendi Origine)* az írás-sorok' el kezdésének huszon négy féle módját adja elő; de azon módokat inkáb csak lehetségeseknek, mint meg történteknek lehet mondani. A' melyek tehát valaha keletbe voltak, 's most is vagynak, azok inkáb három félék lehetnek, ugymint:

I. A' *Fekvő-írás* (Scriptura-horizontalis) mely ismét háromféle. t. i. 1-ör melynek írás sorai jobbról balra; 2-or melynek sorai balról jobbra; és 3-or melynek sorai egyvelgest egyik jobbról balra, a' másik balról jobbra vitetődnek, és ezen utolsó a' Görögöktől régenten *βουστροφηδον Ökör-fordúlásos* írásnak is neveztetett. A' jobbról bal-

ra kormányozott írásmódját az Egyptusiak, a' Pheniciaiak, a' Zsidók, 's más Napkeleti Nemzetek is gyakorolták, 's most is gyakorolják; sőt némelyek azt álítják, hogy a' régi Hunnusok is e'féle írás móddal éltek légyen. A' mostani nálunk is keletbe lévő balról jobbra való írás-sorvitelt a' Rómaiak a' Görögök' példájára követték, minekutánna t. i. a' Görögök az ugy nevezett ökör-fordulásos írásmódját (mely szerént Sólonnak Táblái, és más Görög Régiségek is írva voltak) el hagyták volna.

II-or A' *Függő-írásnak* (scriptura perpendicularis) mely néha Torony formába is végződött, két féle nemei vagynak. Voltak t. i. olyan Nemzetek kik, felőlről le felé írtak, és ismét ollyanok, kik alolról fel felé kórmányozták írásaikat. Illyeneknek tartják lenni azon írás-nemét, melly a' Philippinai szigetekbe uralkodik. A' felőlről lefelé írtt írás sorok ismét vagy jobbról balfelé vagy pedig ellenkező kép vitetnek; az első a' Chinaiak, 's Japonok, az utóbbi pedig az Ingurensi Tatárok között uralkodtak.

III. A' *Körbe-menö*, vagy is a' *Kas-forma* írás (scriptura orbicularis) sehol sem tartott sok üdeig. Ezen írás neméhez tartoznak azok is, mellyek leg inkáb némely Versszerzők (Poeta) által; nem különben az oly felűl-írásokra, mellyeknek körbe, keletett íratni, mint p. o. a' pecséteken, pénzeken 's a' t. használtattak.

B.) Az Okleveles Pontozás - esméretről (Stigmeologia diplomatica)

75-*ik* §. *A' Pontozásokkal való élésről.*

Minő rendel kellessen a' pontozásokat tenni? nem ezen tudomány körébe tartozik; itten

tehát csak leg inkáb a' régi Oklevelekbe, 's egyebekbe elő fordúló pontozásokat, 's azoknak történeteit szükség elő számlálni, melynek esmérete az Oklevelek' igaz, vagy hamis voltoknak megkülönböztetésére nézve némü némü igen csekély szolgálatot is tehet.

76-ik §. *Hol használtattak a' pontozások.*

A' pontozások használtattak leg inkáb 1-ör Az Emlékes Felűl-írásokba. 2-or A' régi írott könyvekbe. 3-or Az Oklevelekbe. Minthogy azonban a' most elő számláltakba nem mindenütt, 's nem is egy üdőben kezdettek uralkodni; ugyan azért hasznos lesz meg tudni, melyikbe mikor? minő formában jöttek elő? 's minő rendszabások alá vetettek, 's határoztattak.

77-ik §. *Az Emlékes-Felűl-írásokba elő fordúló pontozásokról.*

A' régi Felűl-írásokba elő fordúló pontozások történeteit az Ujj, Oklevél-esméret tárgyazó munkának Irói (Auctores novi operis Diplomatici) Könyv. V. D. 4. §. e' következendőkbe foglalták.

1-ör Az Emlékes Felűl-írásokba elő fordúló szavak az V-ik Századig egymástól el választva külön írattak.

2-or Majd minden szavak pontozás által voltak egymástól meg különözve, kiváltképen pedig az Elő-betűzések, 's más Szó-rövidítések. Ellenben pedig.

3-or Az egész beszéd, és beszéd-szakaszoknak, vagy verseknek végein semmi pontozás sem szemlélhető.

4-er A' pontok vagy hasonlók voltak a' mostanis szokásban lévőkhöz, vagy pedig három szegűek, mellyek többnyire talpaikkal fel felé álva szemléltetnek.

5-ör Voltak azonban a' most emlétetteken kívűl más különbbféle, 's változó formájú pontok is.

*) Lásd GRUTTERnél, *Inscriptiones antiquae totius Orbis Romani*. I. II. D. Amsterdam, 1707.

78-*ik* §. *Az irott könyvekbe találtató pontozásokról.*

Használtattak a' pontozások az irott könyvekbe is; különbözők voltak mindazonáltal azok mind a' mostaniaktól, mind pedig a' mondott Felűl írásokba használtaktól, 's nem is voltak itten álandók: mivel igen régi Kéz-íratokat láthatni, mellyek a' pontozást nem esmérik, hanem azok helyett (a' szavak különben egymásba ragadva szemléltetnek) csak az újj egészbeszédet, (Periodus) vagy újj írás sorba kezdet-ték, vagy pedig előkelőbb, 's tetszetősebb betűvel ki piperézték *a)* és pedig mind a'dig: még végre a' VII. és kivált a' VIII. Századba a' szavak csak ritkábban; Nagy Károly alatt pedig szorgalmatosabban is egymástól elválasztva, 's az egészbeszédek pontozásokkal meg különböztetve íratattak.

a) Innen vette magát alkalmasint azon máig is keletbe lévő szokás, t. i. a' pont után a' beszéd részeket nagyobb betüvel kezdeni.

79 *ik* §. *A' Kéz-íratokba elő fordúló pontozásoknak különbbféle formairól, 's nemeiről.*

A' IX. Századig a' kéz-íratos könyvekbe a' pontozások, 's azoknak használása változtatva

találtatnak. Ugyan is némelyek azok közűl csak együgyűen vagynak formálva; némellyek ismét rózsa, mások fürt, szív, kereszt, csillag, vagy függő vonásokat ábrázolnak, és néha igen rendetlenűl, 's gondatlanúl is írattak. A' IX-ik Századtól fogva egész a' XV-ik Századig; (mely üdőszakaszból a' mi pontozásaink is erednek) midőn a' pont a' betűnek teteje mellé tétetett, a' mostani végső pontot; midőn a' betűnek közepe tája mellé íratott, a' mostani kettős pontot; és midőn a' betűnek leg alja mellé helyheztetett a' mostani veszszőt vagy pontos veszszőt jegyezte, de ezen pontozás neme is néha hasonlókép igen gondatlanúl használtatot némely Kéz-íratokba.

80*dik* §. *A' Könyvkötői-jegyekről (Signaturae) nem különben az Őr-álló; (Custodes) Szakasztó; (divisionis) Idéző (Citationis, és a' Kiss-Osztályos (Paragraphi) Jegyekről.*

Azoknak, kik a' régiségek', 's az Oklevelek' olvasásában gyönyörködnek, nem egészen haszontalan még e' következendő észrevételeket meg jegyezni. ugymint:

1-ör A' pontok a' már mondottakan kivűl használtattak még sokféleképen, és pedig nevezetesen: a' szó-rövidítésekben, és csonkításokban; a' verselés szómértékjeiben, (melyre betűk is használtattak.) 's a' Tétlevelek' (Acta) vagy más irományok jeleléseire.

2-or Valamely Kéz-íratnakFejezetekre, 's Kissosztályokra (paragraphus) való fel osztása; azon Kéz íratnak a' későbbi üdőkbe való le íratatását jelenti.

3-or A' *Könyvnyomtatói jegyzetek* (Signaturae) mellyek a' Könyvnyomtató műhelyekbe

most is használtatnak, Római számokkal jegyeztettek, 's többnyire a' papíros, vagyis író-hártya kötetnek (fasciculus) utólsó lapjára helyheztettek egész az V. VI. VII. 's VIII. Századok alatt; a' IX-ik Századtól fogva pedig sokszor ki is hagyattak. Néha ismét a' papíros lapnak leg szélére tett jegyzetek, a' tudatlan Könyv-kötők által el is vágatattak.

4-er Az *Őrálló szavak* (Custodes) a' XI-ik Századtól fogva ritkábban; a' XIV-ik Századtól fogva pedig gyakrabban használtattak. A' régi könyvekbe leg inkáb csak a' papíros köteteknek utólsó lapjain jelennek meg, 's a' következő lapon vagy igen ritkán, vagy nem is viszánoztattak.

5-er TT. SCHW. M. Ur szerént a' *fekvő*, 's *egyenes vonású szakasztó jel* (signum verbi divisi) (—) a' IX-ik Század közepének, nem különben a' X. XI. és XII-ik Századoknak; a' hegyes veszsző forma (‚) szakasztó jel pedig, a' XII. és XIII. Századoknak tulajdona. De mindezekre TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur azt jegyzi meg: hogy a' Magyarok néha a' szóválasztásnál semmi szakasztó jellel nem éltek; néha ismét egy Oklevélben különbbféle szakasztó jelekkel is éltek p. o. V ik István Király 1271-iki Oklevelének némely szavaiban „*famu-lentur, pensa | tis*; 's a' Nitrai Káptalan 1307-iki Oklevelében: adop ⌒ tivum, privile—giales 's a' t. *a*) E' szerént tehát a' TT. SCHW. M. Ur által ki tett szakasztó jeleken kívűl még uralkodtak édes Hazánkban, a' *függő vonású* (|) és a' *félbolthajtás* formájú (⌒) szakasztó jelek is.

6-or Az *Idézőjel* (Signum Citationis) (") a' könyvnyomtatás fel találása után leg előbbször a' Franczoknál nyert pártfogást; utobb pedig mások által is be vétetett.

7-szer A' *Meghívójel* (Signum provocationis) .|. mely nálunk mostan is szokásba vagyon már a' VI. 's VII. Századbeli könyvekbe is találtatik (*Neue Lehrg. d. Dipl.* IV. §. 805. Tab. 58.) 's néha még más formában is jelent meg, valamint a' Boldvai Misés könyvbe is. Egyéb eránt pedig ezen meghivójel néha *scilicet*, 's *et* sőt fektetve ÷ *est* szavakat is; néha pedig, mint a' Magyar Bibliában, *az* Nem-szócskát is jelentett. (*Tud. Gyüjt.* m. K. 97. lap.)

8-or A' *K'sosztályos jegy* (Paragraphi signum) a' VIII. Századtól fogva változó volt, és csak a' XV. Századba kezdett közönségesen e'képen §. jeleltetni.

*) A' ki ezekről többet akar olvasni, azoknak lehet ajánlani e' következő Íróknak munkáit: THROTZII notas ad librum HUGONIS *de prima scribendi Origine.* Trajecti ad Rhenum 1738. — *Neue Lehrg. der Dipl.* T. V. §. 5—49. — Commentationem GATTERERI *de methodo aetatis codicum MSS. Definiendae*; *in Comment. Goetting.* Tom. VIII. an 1787.

a) *Tud. Gyüjt.* 1819. XII. Köt. 97. l.

81-*ik* §. *Az Okleveles pontozásokról.*

Valamint minduntalan tisztelte 's becsűlte a' Magyar Nemes, 's Vitéz, Őseinek régi szokásait; ugy az Iróműhelyekbe is a' régi szokások minden üdőben igen nagy becsbe voltak édes Hazánkba, 's ugyan azért az Oklevelek' írásaiba, 's azoknak foglalatjaiba, vagy az Okleveles stilusba (stylus) akármely javasolható újjításokat is igen nehezen hazafiusították régi Atyáink. Különben az Oklevelek foglalatjaiba lévő szavak Pipin Nagy Károly Császár Atyja uralkodása-kora alatt leg elébb bizonyos üresen hagyatott közök által választattak el egymástól, de nem minden sza-

vak, 's nem is álandoúl: mivel még a' X. Századnak vége felé p. o. 988-ik Esztendőből is találtatnak némely Oklevelek, mellyekbe némely szavak egymással kezet fogni láttatnak, 's csupán csak a' X-ik Századnak végén lett álandó az Okleveles szavaknak egymástól való rendes el választása. Továbbá a' pontozásokkal való élés az Oklevelekbe késöbben nyert helyet mint más egyéb Kézíratokba: ugyan is a' leg régibb Oklevelek melyek az üdő viszontagságát ki álották, pontozás hijjával vagynak, 's csupán csak a' hely, 's üdő kiadások (notae chronicae) vagynak néhól pontozások által meg különöztetve. A' VIII-ik Századtól fogva egész a' X-ik Századig a' pontozások ugyan elő jőnek, de csak ritkán; a' X-ik Századba pedig ezen neme a' pontozásnak (⁝) volt leg inkáb szokásba. Jóllehet pedig olyan formájú pontok is elő jőnek mint a' mostani kettős pontok, 's veszszők, azok mindazáltal csak pont tulajdonsággal bírtak; mivel a'ba az üdőbe a' mostani különbbféle pontozás nemei esméretlenek voltak. A' XI-ik Századba majd a' mostani formájú pontok, vagy kettős pontok, majd ismét illyen formájú (;) pontok uralkodtak. p. o Sz. István Király 1001-iki Oklevelében az alá írás (subscriptio) szavai között. A' XII-ik Századba a' Német Országi Oklevelekbe is a' Királyi nevek alá írásában minden szó után pont vagyon. Használtattak is az elébbeni Századokban a' pontozások, szorgalmatosabban ugyan, de néha oly rendetlenűl helyheztettek, hogy a' beszéd értelmét is zűrzavarba hozták, 's homályba borították. Édes Hazánkba a' mostani forma pont (.) már I-ső András Király Tihanyi Oklevelében is (XI-ik Század) találtatik, 's későbben is keletbe volt; *a)* de azonban találtatnak a' Magyar Országi Oklevelekbe külömbféle pontozások ugyan egy Okle-

vélbe is, 's nem is mindég egyformán éltek azokkal. Ugyan is találtatnak a' régi Oklevelekbe olyan veszszők, mellyek néha a' mi pontjainknak, vagy kettős pontjainknak, vagy néha a' mi veszszőnknek tulajdonságaival birtak, 's némely Oklevelekbe a' betű közepéhez is helyheztettek; a' XIII-ik Századba pedig azok a' mostani forma pontal gyakran egymáshelyett fel cseréltettek, néha pedig a' veszsző a' pont tetejére (!) tétetett, 's hasonlított a' mai fel kiáltó jelhez, mely alkalmasint az Iróknak tudatlansága miatt történt meg. Továbbá vagynak ollyan Oklevelek is a' régiek között mellyek rendesebben vagynak irva mint gondolná az ember. Vagynak Zsigmond Királynak is a' XV-ik Századból (ha más magános emberekét nem emlétjük is) ollyan Oklevelei, mellyekbe minden szavak egymástól meg különözve, 's minden egész beszéd (periodus) nagy betükkel kezdve láttatik, de a' mellyekbe azonban valamelly különböztető jeleket, vagy is pontozásokat, nem másutt mint az Oklevelek' végén szemlélhetni. Nem is voltak a' pontozások bizonyos rendszabások alá vetve még Mátyás Király uralkodása kora alatt is, 's ugyan azért még a' XV-ik sőt a' XVI. Századba is a' veszszők, 's pontok gyakran egy mással fel cseréltettek, sőt a' mi több: a' Budai Városi Tiszti-karnak (Magistratus) 1488-ik Levele még minden pontozás nélkűl vagyon irva. A' XIV. XV. és a' XVI-ik Század elején a' közönséges pont helyett az Oklevelek végein néha a' kettős pont mellett egy veszszőt is e'képen (:,) használták. Egyébb eránt a' hazai Oklevelekbe 's pecséteken elő fordúló pontozásoknak némely példányait az I. Táblán a' 8-ik szám alatt láthatni.

I. Tábl. 8. szám

a) Lásd *Tud. Gyűjt.* 1819. XII. K. 97. l.

*) N. Lehrg. d. Dipl. V. §. 50. és a' köv. GATTERER Elementa. Artis Dipl. §. 54. 55:.

82-*ik* §. *A' mostani pontozásokról röviddeden.*

Az irásbeli pontozást leg nagyobb tökélletességre vitte bizonyos ALDUS MANUTIUS Welenczei Könyvnyomtató, á' ki 1490. Welenczébe meg telepedvén, 's a' Könyvnyomtatásba az ugy nevezett Olasz betűket; nem különben a' mostani pontozás modját bé hozván, a' Könvnyomtatás mesterségét az által nem kevéssé ki pallérozta. Ugyan csak az emlétetnek szorgalmatossága által üzetettek ki a' Könvnyomtatás mesterségéből az ugy nevezett Neogothi betűkis, mellyekkel leginkáb a' Pápáknak több Oklevelei bővelkednek. Mellyre való nézve azon embernek szorgalmatosságát, s' érdemeit, minden nagyra betsülheti, a' ki csak a' régi irományokba, 's nyomtatványokba de leginkáb a' Pápáknak ugy nevezett Töredelmességi Okleveleiben elő forduló nehézségeket voltaképen esméri. III-ik Tábla 3. szám

83-*ik* §. *A' Nemzeti Irásnemekről, 's azoknak uralkodások üdejéről.*

A' Nemzeti Írás nemekröl, s' azoknak uralkodások' korairól, azoknak, kik az Oklevél esméretbe buvárkodnak, szükség még az Irásnemeknek, e' következendő el osztásait meg jegyezni

I-ör *A' Régi Római irás* (scriptura Romana vetus) uralkodott az egész Római Birodalomba és pedig az V-ik Századig.

II-szor *A' Bárdolatlan Római-irás* (scriptura Romano barbara) az V-ik és VI-ik Századoktól fogva egész a' XV-ik Század végéig keletbe vólt. Ezen Irásnemnek Mabillon szerént, *a)*

több fajjai vagynak ugymint: a' *Merovingiain* kivűl az *Angolyos Szász*; (Anglo-Saxonica) a' *Visigothiai*; a' *Longobardiai*, s. a' t. Itten tsak ezeket Szükség említeni. ugymint:

1-or *A' Merovingiai* (scriptura Merovingica, Franco Gallica) írás faj, eredett a' régi Római írásból; és uralkodott Francz, 's Német Országokba egész Nagy Károly uralkodása koráig.

2-or A' *Karolingiai* (scriptura Carolingica) írásfaj, szülötje volt a' Merovingiainak, melly a' Régi Római írásnem szerént Nagy Károly Császár áltál csinossan ki pallèroztatni parancsoltatott. Tartott ezen írás faj Nagy Károly Császár üdejétől fogva a' XIII-ik Század végéig, különössen Francz, 's Német Országokba; Angoly Országba leg inkáb Wilhelm Conquestor uralkodása korától fogva; Spanyol Országba pedig a' XI-ik századtól olta kezdett uralkodni. Az Olaszoktól is a' Longobardiai irásfaj társaságába be vétetett. Édes Hazánkba pedig leg inkáb a' Sz. Benedek Szerzetessei által Olasz 's Németh Országokból származtatott által; mellyre való nézve szinte bizonyosnak mondatik, hogy a' XIII-ik Századba a' Magyar, 's Német Oklevélírás ugy a'nyira hasonlított egymáshoz; hogy az a'kori írásfajokról szerzett tudomány ugy egyik mint más Országbeli Oklevél esméret tudományára nézve hathatós segedelmet, 's világosságot nyújthat. Róbert Károlynak Magyar Országra való béjöveteletől fogva pedig egész I-ő Ferdinánd uralkodása koráig valamelly kevert, 's álhatatlan írásfajok uralkodtak; mellynek leginkáb az az oka volt; mivel a'ba az üdőbe édes Hazánkba több Nemzetbeli Irók öszve seregelvén, az a'kori Okleveleket a' magok Nemzeti írás-nemek, 's fajjok szerént készitgették, és igy sokszor a' különböző írásfajokat öszve is zavarták. Közönsége-

ségesen azonban hasonlított azon egyelített írás faj leginkáb.

3-or Az ugy nevezett *Ujj Gothusi* (Neogothica) *Monostori*, vagyis inkáb *Oskolai* rút czifraságú írásfajhoz, melly a' XII-ik Századba ugyan kevessé, de a' XIII-ik Század' vége felé már egész Europát el boritotta, és tartott a' XV-ik Század' végéig, sőt a' XVI-ik Század kezdetéig. A' Németek', és Csehek, söt a' Magyar Országon tanyázó Tótok is, midőn Nemzeti betűikkel 's Nemzeti nyelveken írnak; nem különben a' Finnusok, Lettusok, ugy néha a' Svékok, 's Dánok ezen Gotthusi írásfajban máig is gyönyörködnek. Ugyan ezen írásfaj uralkodik a' Római Pápák' mostani függő pecsétes Okleveleibe is; (Bulla) az Angolyoktól, 's Belgáktól pedig a' könyv czímek írásaibót mostan nem régiben hagyattatott el.

4-er A' most emlétett írásfajhoz tartozik még az ùgy nevezett *Törött-irás is* (Fractur) melly a' Németeknél mái napigis szokásban van. Uralkodott ezen írásfaj a' XIV. XV. és XVI-ik Századokban; a' minthogy az a'kori, Misés könyvekbe 's az a'kori Okleveleknek első soraiban illyen írásfajra gyakran akadhatni. (*Tud Gyüjt.* 1819. XII. Köt. 97. lap.) Végtére.

III-or Az ugy nevezett *Meg-ùjjított-Régi Római-írás-nem* ismét visza állítatott, és mostanáig is uralkodik Europának majd minden Tartományaiban, a' hol t. i. az ugy nevezett Latán betűkkel élnek.

a) MABILLON *de re diplom* 45. és köv. lap. GATTERER m. K. I. — In novo Opere Dipl. Benedictinorum Tom. III. §. 155—59. Tom. IV. et V. §. 1—410.

IV-ik Fejezet.

Azon Műszerről (materia) mellyre, és a' miből az Oklevelek írattak; nemkülönben az Iró-eszközről.

84 §. *Azon Müszerröl (materia) mellyre régenten irtak, és pedig I-ör Az Ásványok Országából (e Regno minerali)*

Mi volt légyen azon Műszer (Materia) melyre leg előbbször a' betük írattak? meg magyarázni nem lehet. Kétség kivűl a'nak ollyan pallérozatlan müszernek kelletett lenni, mellyet igen kevés szorgalom, munka, 's keresés nélkül uton út félen találni lehetett. Valamint azon íróveszsző, (stylus) sem volt pallérozottabb, mellyel a' betűk a' kövekre, kő-szikla darabokra, fába, vagy fák' leveleire fel metszettek, 's be vésettek; nem esmértetvén tudniillik az írásnak első feltalálói által azon író-eszközök, mellyeknek fel találását üdővel a' többféle íróműszernek feltalálása; az Iróknak írásbeli fényűzések (luxus) és puhaságok mintegy kénteleníteve sürgettek. Minekutána pedig a' Régiség az írás-mesterségének többféle hasznát meg esmérte, 's a' pallérozodás, 's ki míveltség az emberek közt lassan lassan gyarapodott, 's nevekedett volna, nem volt az Ásványok Országába (Regnum minerale) ollynemű termesztmény, mellyett az emberek az írás-mesterségére nézve ne használtak, 's a'ra ne alkalmaztattak volna. Igy az Isten tíz parancsolatjai is Kő-táblákra voltak leg előbbször vésve;

a' Babiloniak által a' csillag-vi'sgálati észre vételek égetett téglákra metszettek ; a' Görögöktől, 's Rómaiaktól pedig vagynak több írás maradványaink is, mellyek márvány kőre vagynak véssve. Az ércz-nemek közűl régenten a' fekete, 's fehér on (Tzin) az írás használására hihetőképen első helyet nyert, 's érdemlett; üdővel pedig más erősebb ércznemek, sőt a' gyémánt kövek is használtattak e' végre. Illyen réz táblákra vésettek régenten a' Frigy-kötések, a' Köz törvények; Illyen ércz táblák olvadtak Rómába is a' nagy tűz miatt öszve.

*) Az ugy nevezett *Materiat* Hazai nyelvünkön *Müszer*nek helyesen nevezhetjük; mivel ezen szó *Szer* anya nyelvünkön egyéb értelmei között azon materiát is jelenti, mellyből valami készittetik ; hogy azonba a' többi értelembe ne vevödjön igen helyesen tették régi Atyáink a'nak eleibe, midön materiat akartak alatta érteni, hogy *Mü* vagy *Mív* t. i. *Müszer*, vagy *Mívszer*. Jól lehet pedig némellyek a' Müszer alatt már azon Instrumentumot is értik, mellynek segedelme által a' materiából vagy is müszerből valamely mivdarab készittetik; az azonba csak a' nyelvbéli viszsza éléseknek szüleménye ; mivel azon Instrumentumot igazábban *Szerszámnak*, vagy néha *Eszköznek* kelletik, 's szokták is nevezni. Ezután tehát e' jelen való könyvben a' Materiát Müszernek fogom nevezni

85-*ik* §. *II-or Az Növevények Országából (e Regno vegetabili) az írásmesterségére nézve mik, 's miféléh használtattak régenten?*

Plinius, 's Virgilius szerént a' fa levelekre való írás (p. o. a' Pálma fa levelekre mellyekkel mai napig is élnek az Indusok a' végre) a' leg régibbek közé számláltathatik, 's hihetőképen az íróhártyának igen sok Nemzet nyelvén máig is szokásba lévő *folius*, vagy *folium* nevezet is on-

nét vette eredetét. Használtattak azonban régenten a' faleveleken kívűl a' fáknak egyéb részei is, ugymint a' fáknak belső hajai, sőt a' fáknak belsőrészei. Illyen fa táblákra írattak régenten a' Törvények, 's nagyobb tekéntetű dolgok, a' honnan az ugy nevezett *pugillaris* (jegyző táska, iró táska, pénz-táska, 'sebb-táska) nevezet is vette eredetét. Livius pedig a' régi Római Kronikákba a' vászon könyvekről is emlékezik.

86-*ik* §. *Az Egyiptusi, nem különben a' fahéjből, gyapotból, vagy selyemből készült íróhártyákról.*

A' Növevények országából való termesztmények között, egész a' mostani íróhártyának fel találásáig semmi író-hártya sem volt jobban keletbe, 's alkalmatossabb az írásra, mint az ugy nevezett Egyiptomi *Papyrus* nevű íróhártya, mellyet közönségesen *Chártának* is hívtak. Csinálódott pedig ezen íróhártya PLINIUS, és BAUHINUS szerént bizonyos *papyrus* nevű, az Egyiptusi mocsáros helyeken termeni szokott növevényből; 's ugyan azért ha azon iróhártya a' világosságra tartatik, a' benne keresztűl kasúl egymáson fekvő növevénynek vékony szálait észre vehetni. Használtatott az Európába is az Oklevelekre nézve egész a' XI-ik Századig; édes Hazánkba pedig soha sem volt keletbe az Oklevelekre nézve. Eustachius szerént az ő üdejébe a' ki 1160-ba élt az Egyiptomi íróhártya csinálás már meg szűnt, és így, azon nemű író-hártyán írt Okleveleknek a' XII. Századnál régibbeknek kelletik lenni.

A' *Fa-külső-héjjából* készűlt író-hártya-nemet, melly sok viszontagságoknak ellene álhatott, a' leg régibbek közé méltán számlálhatni

valamint a' *Fa-belső-héjjából* készűlt író -hártyát is, melytől a' *Liber* Latán nevezett veszi származását. Hogy ezen belsőfahéjból csinált íróhártya-nemet igen gyakran használták a' Régiek, az a' kételkedésen felűl meg vagyon mutattva: minthogy azonban az illy belsőfahéjjas író-hártyát igen nehéz az Egyiptomi író hártyától megkülönböztetni, sokan kételkednek rajta, ha vallyon vagyon e' valamely maradványa nálunk a' belső fa héjra írott írománynak? Igy a' Bécsi Császári Könyvtárba lévő azon Oklevelet, mellyett LAMBECIUS a' fa belső héjjából készűltnek lenni meg mutatott, sokan Egyiptomi íróhártyának lenni vélték.

A' *gyapotból*, vagy *selyemből* készűlt író hártyákkal (chartae cottoneae, bombycinae) az Arabsok már a' VIII-ik Századba Krisztus születése után éltek, azután pedig későbben ezen íróhártya-nem a' Görögök által az ugy nevezett alsó Olasz Országba is el terjesztetett. Siciliába a' selyemből készűlt íróhártyára írott Oklevelek nem kevés számmal vagynak; régibbek azonba a' XI-ik Századnál nincsenek. A' Törökök, 's más Napkeleti Nemzetektől pedig máig is használtatnak.

87-*dik* §. *A' Rongyból készült író hártyáról.*

A' selyem szálakból, és selyem vászonból vagy posztóból csinált iró hártya szűlő Anyja lett a' mai kender, vagy vászon rongyból készűlt iró hártyának; mellynek eredete fel találásán több jeles férjfiak dolgoztak, 's mostan is dolgoznak, de mind e'dig a'nak eredete korát, a' selyem, és vászon, vagy len rongyból készült író hártyáknak egymáshoz való igen nagy hasonlatosságok miatt, senki tökélletes világosságra nem hozhat-

ta. MONTFAUCON an'ak születése üdejét a' IX-ik Századra teszi. Vagynak ismét ollyanok, kik ezen mai íróhártyának fel találását az Olaszoknak tulajdonitják, azon okból: minthogy Olasz Országba már 1340-ben papiros, vagyis iróhártya-műhely volt, és Német Országot 1390-ben már író hártyát mesterkélő Mester-emberekkel segitette. A' Franczoknál 's Spanyoloknál a' XV. Századig az író-hártyának ezen nemét nem terjesztették. Erdélybe 1546-ba; Magyar Országon pedig 1613-ik a' Szepességen Teplitska nevű faluba Spielenberg Sámuel Orvos Doktor által álittatott fel a' leg első papiros-malom. *a)* Leg hihetöbb tehát GUDEN, és SCHWANDTNER Szerént, hogy a' rongyíró-hártya a' XIII-ik Századba találtatott fel; jól lehet a' XIV. Századból a'ra több bizonyságok szólanak. Ugyan csak a' most emlétett üdöszakaszba Robert Károlyal több Olaszok bé jövén édes Hazánkba, a' rongy író hártya használást ditső Eleinkel is meg esmertették, 's TT. Horváth István Ur szerent (*Tud. Gyüjt.* 1819. XII. K. 98. l.) a' *Nyilt* (patens) és *Zárt* (clausa) Oklevelekre nézve a' XIV-ik Századba már édes Hazánkba is használták, de azonba nem olly igen gyakran, mivel a' Kutya-bőrre való írás még a'kor is nagyobb keletbe vólt, egész a' XVI. Századig (Egyeztesd e're nézve *Tud. Gyüjt.* 1821 VII. K. 129 .l,)

a) Lásd CAR. WAGNER. *Analecta Scepus.* II-ik R. 22 lap.

*) Az ugy nevezett *Stempel* iro-hártya jegy Hollandiába 1555-től fogva, Francczia Országba 1673-tól ólta; más Europai Tartományokba pedig későbben jött szokásba. Édes Hazánknak pedig az emlétett jegy soha sem volt barátja. Minthogy azonba minden nemü iro-hártyába láttatik valami belsö vakjegy, mellyről meg esmérhetni, hogy ez, vagy a-

maz-iró-hártya mellyik papiros malomba készülhetétt; Ugyan azért azon vakjegyek az Oklevél igaz, vagy hamis voltának meg különböztetésére nézve igen használhatók (Lásd *Examen Verbōczianum.* Pest. 1785. 117. és 184. lap. per L. KÖVESDI)

**) Ezen most elő adott dolognak bővebb esméretére nézve használható a' *Neue, Alg. Deucsh. Bibliot.* LII. Közt.

88-*ik* §. *Az Állatok Országából (e Regno Animali) készült íróhártyákról.*

Az Állatok bőreiből csinált író hártya a', Közép korba igen nagy keletbe volt. Használtattak e're nézve az álatok külső bőrei is, de a' mellyre írott Oklevelek tsak igen rítkák. Gyakrabban volt keletbe az álatok külső bőrei, 's a' hús között lévő gyenge bőr, mellyet Magyarúl *Kutyabörnek* nevezünk, jóllehet a'ra a' végre nem csak a' kutyabőrt, hanem inkáb a' borjú, juh, kecske, 's egyéb álatok bőreit is használták. Közönségesen pedig azon író-hártya *Pergamena* nevezetet visel *Pergamo* nevű Várostól; nem azért ugyan, mintha a' nevezett Városba találtatott volna fel, hanem azért, mivel Ptolomeus és Eumen Királyok' uralkodások alatt, Ptolomeus meg tiltotta volt azEgyiptomi író hártyát azOrszágból ki vinni, mellyre való nézve Eumen a' bőrből készitett író-hártyát nagyobb számmal készittette, 's jobban is ki miveltette, mint az előtt szokásba volt. Egyéberánt a' kutyabőr író-bártya (pergamena) egy a' leg régibbek közűl való, 's Eumenes üdéjének csak jóbban való ki palléroztatását nem pedig születését köszönheti. Jol lehet pedig, ki vévén az érczeket, 's köveket, ezen író-hártya az üdő viszontagságainak leginkáb ellene álhat a' többi között; még is azonba a' VI-ik Századnál régibb illyen író-hártyára irott Oklevél még e'-

dig nem találtatott ; holott Egyiptomi író hártyán készült íratok már régibbek is fedeztettek fel. A' regi irott könyvek pedig, mellyek e'dig, világosságra jöttek, a' marha bőrt tisztelik. Édes Hazánk a' XIV-ik Század kezdetéig egyéb író hártyát a' kutyabőrnél (pergamena) az Oklevelekre nézve nem esmért, és közönségesen lehet álítani, hogy mentől vékonyabb, gyengébb (ugy hogy ha kézzel hozzá nyulnak magától öszve gőngyölödik) 's világosabb valamelly kutyabőrre írott Oklevél a'nál inkáb a'nak régiségét mutatja. Készítettek régenten fehér, sárga, 's veresbárson színű bőr íróhártják is. Egyéb eránt pedig Gudenus szerént a' XI-ik Századig (valamint Szent Istvánnak 1001-ik és I-ő Andrásnak 1055-ik Oklevelei) az Oklevelek inkáb szélességekre vagy is magosságokra, mint hoszaságokra, nézve terjesztettek ki.

89-*ik* §. *Az Előbbenieknek folytatása.*

Használtattak régenten az Irok által az álatok bőrein kivűl az Elephantoknak ugynevezett réczéshájjai (omenta) fogai, csontjai, 's más egyéb tetemei; nem különben a' Sárkányoknak belső részei, *a)* és a' halaknak bőrei; sőt a' mi több: még az emberi bőrnek sem kedveztek a' régi Irók. Egyéb eránt pedig nem halgathatni el a' régi Iróknak azon rósz, 's meg vető szokásaikat is, mellyekkel a' VI. és VII. Századoktól fogva egész a' XIV sőt majd a' XV. Századig éltek; midőn tudniillik: némelly régi írásokat, mellyek bőr-író-hártyára írattak, üdővel lemosván, vagy le törölvén, azokat ismét ujra írták, 's meg ujjitották, *b)* de ezen visza élés a' XV. Században közönségesen meg tilalmaztatott. Illy ujjonan írt Oklevelek ugyan nem találtatnak, jól lehet

azok sem igen kerülték el az Oklevél Iróknak a'béli visza éléseket, a' mint azt a' Jegyzök, vagy Oklevél Iróknak, ez előtt szokásba vólt esküvés formáinak következő szavaiból: hogy t. i. „semmi ollyas 'író hartyára, a' mellyről valamelly írás le töröltetett, vagy ki vakartatott más közönséges dolgokat, vagy Okleveleket nem fognak irni, gyanithatni.

a) A' mit Cedrenus XI. és Zonaras XII-ik Századbeli Görög Irók beszélnek, hogy t. i. Basiliscus Fejedelem alatt († 477) Konstantinápolyba nagy tüz eredvén, az ugy nevezett Basilica a' Könyv-tárral együtt; mellybe 120000. könyvek és azok közt egy, 120 lábnyi Sárkány' belsö részéből készitett Iromány is öriztetett mellyre Homerusnak Iliasi, és Odisseai versei; nem különben a' Vitézek jeles tettei arány betükkel irva valának, porrá égett volna; inkáb jélesen elö adott mesének, mint valóságos történetnek lehet tartani.

b) Illyen le törlött, 's ismét ujra irótt könyv tartatik a' Parisi Köny-tárba is, mellyen az Ó, és Új Testamentomnak töredéki látszanak, 's a' melly kétség kivül a' VII. Századba íratatott. Találtatnak illyen könyvek Europában több hellyütt, nevezetesen pedig a' Mediolanumi, Guelpherbi, 's más helyeken lévő Könyv-tárokba is.

90 *ik* §. *Azon iróléhvről, vagy iró-szerről, mellyből az Oklevelek írattak.*

Közönségesen az írólév rágenten is fekete volt, 's *Attramentum* nevet viselt. Készittetett pedig az, koromból, és macska mézből (gummi) utóbb pedig borkőből, szénből, 's gálicz kőből; 's különböző is vólt a' mostani író lévtől, mellyre való nézve méltán lehetne az olly Oklevélnek igaz voltán kételkedni, melly különben a' X. Század előtt való üdőt mutatván, a' mostani forma író lével kérkedne. Nem olly könyű azonban a' ré-

gi, 's mostani írólevekkel írott irományok között különbséget, tenni, vagy is egyiket a' másikától meg különböztetni; mivel lehet valamely régi Oklevél, mellybe a' betűk feketébb, 's elevenebb színűek, mint valamely újjabb p. o. 30. Esztendős Oklevélbe; valamint szinte viszont is. A' Magyarok az Oklevelek írásaira nézve leginkáb csak a' fekete író-levet kedvelték, kivévén a' Czímeres-leveleket (Armales) mivel azokba a' XV. és XVI. Századtól fogva az első betűsor; nem különben a' meg nemesítetett ember' neve többnyire arany színű betűkkel vagynak írva, 's meg különböztetve. Illy Nemesítő-levéllel ajándékozta meg 1436-ba 'Sigmond Király Szabad Királyi Po'sony Várossát; nem különben arany betűkkel vagyon írva Mátyás Király 1486-iki azon Oklevelének első sora, mellybe a' nevezett Király II-ik András Király által 1224-be az Erdélyi Szászoknak adott Szabadságait, 's Szabadság-leveleit helyben hagyta, 's meg erősítette *a)* Ismét látott TT. SCHWARTNER M. Ur IV. Bélának egy Oklevelét, melly különbbféle színekkel is, *b)* nem különben egy más Oklevelét, melly kék író lével vagynak írva. *c)* Egyéberánt pedig találtatnak ollyan Oklevelek is, mellyeknek írásai egyszeri nézésre zőld, és veres színt játszanak, de a' melly nem egyébtől, mint a' roszszúl el készített fekete író-lévtől (melly hoszas üdőre más színt is ruház magára) szokott származni. Találtatiak ki már olly mesterségek is, mellyek által a' régi el avult írásokat meg lehet újjítani, 's mintegy újj életre hozni; de a'zal igen vígyázva kelletik bánni, ne hogy az által az Oklevél' igaz volta kétségbe hozattassék.

Egyéberánt minden írólevek között régenten leg nagyobb becsbe tartatott az ugy nevezett *veres bársony színű író lév* (liquor purpureus)

mellyet a' Bizantinusoknál, vagy Görögöknél csupán a' Fejedelmeknek volt szabad használni. Készítetett az, Plinius üdejébe csiga vérből; utóbb pedig főt, vagy sűlt csigából, és égetett, 's öszve tört csiga hajból, a' honnét *Zomántz* vagy is *Encaustum* nevezetet is kapott; sőt minthogy azon írólevet csupán a' Fejedelmek az alá-írásokra (subscriptio) használták, Szent, vagy Fejedelmi nevezettel is díszeskedett. De továbbá a' most emlétett bársony színű írólév czinobriumból, vagy másképen sárkány vérből is készítetett, mellyel hasonlóúl az alá-írásokba csupán a' Fejedelmek, utóbb pedig a' Királyi vérből lévő Herczegek is éltek. Ugyan ezt követték üdővel némely Német Császárok *d)* 's Serviának Vajdái, vagy is Despotjai; utóbb pedig a' Törvények' Fejezetjei, vagy Czikkellyei is illyen írólével írattak, a' honnét a' mai *Rubrica* nevezet veszi eredetét. Ismét szokásba volt régenten a' könyvek' Czímjét, 's Fejezetjeit (Caput) illyen színű iró-lével írni, 's kezdeni, melly szokás máig is fent maradott a' Misés könyvekre, Breviariumokra, a' Szentek, 's Martyrok élet le írásokra nézve. Egyéberánt el nem halgathatni azon különös szokást is; melly szerént régenten a' Szent kelyhekbőt szokás vólt az illy író lévhez a' dolognak nagyobb erősségére, 's foganatosságára nézve valamit adni, vagy önteni. (MABILLON m. K. 170. l.)

a) Az arany betükkel való irás mód elég régi. Ugyan is a' Középkori leg inkáb Szent könyvek bársony szinü iróhártyán többnyire arany betükkel irattak. Okleveleket is láthatni, mellyek arany betükkel irattak, leg inkáb az Olasz, Angoly, és Franczia Országok Levelés-tárházaikba. Ezüst betükkel pedig vagynak ugyan könyvek irva, de Oklevelek még edig nem találtattak.

b) Azon Oklevél első sorába, mellyről a' Szórövidítéseknél szóllottunk, a' kék, 's veres betűk egymást fel váltva láttatnak, ugyan azt lehet észre venni, az a'ba elő forduló Országok', Tartományok' neveinek; nem különben az egész beszédnek (periodus) első betűiben is.

c) Azon Oklevél, a' Torontál Vármegye All-Ispánya, 's Szolgabirái előtt végbe ment Ügyészi - vallástételt (Constitutio Procuratoris) tárgyazza magában, melly ki adatott: Feria 4-a proxima, post Festum B. Luciae Virginis, et Martyris Anno Domini 1450.

91-*ik* §. *Az Iró Eszközökről.*

Valamint azon műszerek, mellyekre régenten írtak, különbbfélék voltak; ugy hasonlóképen azon eszközöknek is a' mellyekkel írtak különbbféléknek kelletett lenni. Az ugy nevezett *Stylus* Iróveszszők, mellyek előbb ugyan vasból készűltek, de minek utána az ugynevezett Candidatusok néha öszve veszvén, azokáltal egymásba sok kárt tettek volna, utóbb álatok, 's kiváltképen Elephánt csontból, 's némelykor ezüstből is késíttettek; leg inkáb csak a' viaszkos vászonra, vagy táblákra való írásra használtattak. Az e'féle író veszszőnek másik, vagy is fordított vége lapos, vagy is tompa volt, a' végett, hogy a' szükség ugy hozván magával, a' viaszkra vájt, vagy vésett írást a'nak segedelme által könyen el lehessen törölni. Az érczeken, 's köveken való írásra, vagy metszésre régenten valamely aczélból, vagy vasból készűlt ***hegyes író vésöt*** használtak, melly ***Coelum***nak, vagy ***Coeltes***nek neveztetett. Az Egyiptusi, vagy bőrből készűlt íróhártyákra nézve pedig a' ***nádból csinált író veszszö (calamus)*** a' leg alkalmatosabbnak találtatott: melly a' Napkeleti nemzeteknél, ugymint a' Törököknél, 's Persáknál máig is keletbe vagyon.

A' Napnyugoti Nemzetek pedig csak hamar el hagyván azon nád író veszszővel való élést, a' helyett a' szárnyas álatok, 's leg inkáb a' *lúdak tollait* (penna) használták, a' mint hogy az már a' VII. Századba is keletbe volt (Isidorus Hisp. *Orig.* Lib. VI. Cap. 14.) Közönségesen azonban csak a' IX. Század végén, vagy inkáb a' X. Század elein használtatott. A' *Festő ecset* (penicillus, pinsel) mellybe a' Sinaiak máig is gyönyörködnek, keletbe lehetett a' vászon író hártyára írott könyvekre nézve. A' szénnel, fehér főldel (creta) és ónnal való írásról pedig nem méltó itten sokat szóllani. Végtére szükség meg jegyezni: hogy a' Régieknél szokásba vólt az írásba 'sinormérték mellett (regula canon) vagy író veszszővel (stylus) vagy ónnal, vagy pedig veres írólével egyenes betűsor vonásokat (linea) huzni; mellyeknek segedelmek mellett t. i. az Irók, a' betűsorokat, mind az Oklevelekbe, mind pedig más könyvekbe egyenesebben vihették, a' mint hogy némely régi Iratoknak írássorai között a' körmérőnek (circinus) vastag nyomai máig is látszanak. Melyre való nézve GATTERER (in Comment. de aetate Codicum 's a' t.) ezen dologról e' következő észre vételeket tészen, t. i. hogy ha ugymond: a' sorvonások az írásnak egyenesebben való vitelére nézve íróveszszővel (stylus) huzatatva lenni látszanak, a'kor az V. egész a' XIII-ik; ha ónnal, a'kor a' XI. egész a' XIV.; ha pedig veres író levél vonatattak, ugy azok a' XIV. és XV. Századokba írt Irományokat jegyzik.

*) Ezen most elö adott dologra nézve használni lehet több könyveket, nevezetesen pedig: MABILLONT; ismét *Neue Lehrg. der Dipl.* I. és II. Köt. — SCHWARCZ *de ornamentis librorum veterum disputationes* VI. Altorfii 1705—175. ujra nyomtatatott Lipsiába 1756. — *Chronicon Gottwicense.* — HUGO *de prima scribendi origine*, ex editione

THROCZII Traj. ad Rhenum 1738. — BREITKOPF *Versuch der ursprung der spielkarten* 's a' t. Leipzig. 1784.—1801. 's a' t.

92-*ik* §. *Öszveséges észrevételek az Irás-esméretből a'ról: mi kép'en lehessen valamelly Oklevélnek, vagy Irománynak születése korát ha csak hozzá vetőleg is kitalálni, olly formán: hogy a'ból egyszersmind az Oklevélnek igaz vagy hamis volta eránt némelly hihető következést lehessen húzni?*

Az Irás - esméretből öszveségesen némellynem meg vető észrevételek ezek lehetnek: 1-ör Meg vető volna édes Hazánkba (ha külső Országon nem is) az ollyan Metszett - oklevél, melynek fogas metszései (dentatum) volnának; valamint szinte figyelmet érdemelne nálunk az ollyan is, mellyen nem betűk, hanem más valamelly képek, vagy egyéb ábrázolatok volnának keresztűl metszve 2-szor Nem több hitelt érdemelne Magyar Országon az ollyan Metszet - oklevél is, melly a' Bíráktól adatot volna ki. 3-or Hasonloúl fattyú Oklevélnek lehetne azt tartani melly Zárt (Clausa) 's egyszersmind Metszett-oklevél is lenne 4-er Mentől rendetlenebbűl vagyon el készitve valamelly Nyilt 's Zárt - levél a'nál több hitelt érdemel. 5-ör Kőnyv formába késztett Oklevelek édes Hazánkba, a' XIV. Századot felűl nem haladhatják. 6-or Az ugyan egy Oklevélben gyakran vagy mind untalan előforduló fonott æ betű a' Magyar Országi Középkori Oklevelek eránt vígyázatot gérjeszthet. 7-er Az ugyan egy Oklevélben minduntalan használt kettős ae. betü a' Hazai XIII. XIV, sőt a' XV. Századbeli Oklevelek eránt is kételkedést okozhat; ellenben pedig az egyűgyű e betű a' most mon-

dott kettős betű helyett, ez emlétett Századokba készűlt Okleveleket jelenti. 8-or A' gyakori vonásos ę betű a' XIII. Századbeli Oklevelek eránt méltán vígyázatot gerjeszthet; ellenben pedig a' X. XI. és XII. Századi Okleveleket jelenti. 9-er A' Középkori Magyar nyelven irt Irományok a' változó *szor*, *szer*; *ban*, *ben*; *nak*, *nek*; szóvégezeteket nem igen esmérik. Valamint 10-szer A' lagyító 's pattantó írás módot (55: §.) magában foglaló Magyar nyelven irt Irомány a' XIV. Századnál régibb nem lehet. 11-er A' Magyar nyelven ki jött Irományok a' keverék irás-módtól (55 §.) idegenek, 12-er A' vonások (accentus) kelete a' XVI. Századot felűl nem haladhatja, 13-or Az öszve fonott & szótska a' XIII. Századfelé az Okleveleket jegyesekké teheti. 14-er Gyakori Szóröviditések, az Oklevélnek a' XIII. XIV. és XV. Századokba való készülését jelentik. 15-ör Kevesebb, de mérészebb Szóröviditések, az Oklevélnek a' XI. 's XII. Századokba való születését tárgyazzák 16-or Ha valamelly Oklevél, melly betűbeli ki hagyó jelekkel való több Szóröviditéseket foglalna ugyan magában, de azon ki hagyó jel gyanánt tett betűk a' meg röviditett szókba jelen nem lennének, az Oklevél eránt vigyázatot gerjeszthetnek. 17. Az *us* szórészt jelentő 9 jegy a' X. Századnál, a' *Con.* Szó részt ɔ jegy pedig a' X. Század vége felénél régibb Oklevélre nem mutathat. 18-or Az Előbetűzésbeli Szóröviditéseknek véghetetlen száma a' XII. Századot jelenti; különben, kűlső Országon az e'féle Szóröviditések a' IX. Századot felűl nem haladhatják: édes Hazánkba pedig 1-ő András' uralkodása koránál, régibb Oklevélbe az Előbetűzés vigyázatot kiván 19-er Magyar Országon magában az Oklevélben találtató Arabs számok a' XV. Század előtt meg jegyzést érdemelnek 20. Azon külső

Országi Oklevelek mellyek a' X. Század után; édes Hazánkba pedig akár melly üdőben Tiroi-jegyeket foglalnak magokban, meg vetésre méltók. 21-szer A' mostani rendes pontozás neme (interpunctio) a' XV Századig való Okleveleket igen gyanussá, sőt meg vetővé is teheti. 22-szer A' szavaknak rendes egymástól való elválasztása a' X. Századon alól született Oklevélre mutat. 23-szor A' Régi Római-irási nem, az Oklevélnek az V. Század előtt való születését jegyzi. 24-szer A' Gotthusi írás-nem a' XII. Század előtt való Okleveleket meg vetővé teheti; ellenben pedig a' XII. Századtól fogva a' XV. Századig azoknak hitelét neveli 25-ör Az ugy nevezett csupa Nagy betűkkel írott Oklevél édes Hazánkba, nevetségre méltó vólna, ugy szintén Német, 's Franczia Országokba is; Angoly Országba pedig csak a' VIII. Század után indíthatna gyanút 26-or A' Magános betük között ritkábban lappangó Kapcsolt betűk a' XII. és XIII. Századbeli Okleveleket jegyzik; ellenkezőkép pedig vagy később, vagy régibb üdőre mutatnak (Lásd a' 14. §.) 27-szer Egyiptomi iró hártyán keszűlt Oklevélnek a' XII. Századnál régibbnek kelletik lenni; Magyar Országon pedig az illy Egyiptomi iró hártyára írott Oklevél minden üdőben meg vető volna. 28-or Gyapotból készűlt iró hartyán diszeskedő Oklevél (ki vévén a' Napkeleti Nemzeteket, kiknél ezen iró-hártya máig is keletbe vagyon) ha a' XI. Századot meg nem haladja, meg vetést érdemel. 29-er Mennél régibb valamelly kutya bőrre írott Oklevél, a'nál vékonyabb, 's világosabb tulajdonsággal kell bírni azon iró hártyának, és viszont mentől ujjabb a'nál setétebb, 's vastagabb kutya bört kelletik a'ra nézve kivánni, kivált a' Szabadság-levelekre nézve, és kivált a' XIV. Század után, 30 Kutyabőrre vagy is Pergamenra írott Oklevél, melly

hosz-

hoszabb mint szélesebb a' XII. XIII. XIV. sőt a' XV. Századokat is jegyzi. 31. Rongy iró-hártyára jegyzett Oklevél a' XIII. Század kezdetén túl gyanúságot gerjeszthet; elébb pedig azt valóban hamisnak lehet tartani. Ugy nem különben édes Hazánkba az Oklevelekre nézve a' XIV. Századot semmikép felűl nem hahadhatja 32-er Valamelly Oklevélnek régiséget mutató szenyes volta nem bizonyos jele szeplőtelenségének. 33-or A' rongy iró - hártyán belőlről látszó vak jegy az Oklevél visgálatra igen alkalmatos.

Ezeket tehát, 's több más észrevételeket is lehetne még az Irás - esméretből szerezni; de a' melly észrevételek között azonban igen kevés találtatik ollyan, melly miatt valamelly Oklevelet tökélletesen hamisnak lehetne kiáltani; ugyan azért nagyobb része azoknak csak méltó gyanút gerjeszthetnek az Oklevelek eránt, és csak más több, 's egyéb észrevételeknek segedelmek által dönthetik el valamelly Oklevélnek igaz, vagy hamis voltát.

Egyéberánt pedig az e'dig mondottakból az Oklevelek' Törvényességre nézve is mint (p. o. hogy törvénytelen volna az ollyan Oklevél melly a' Káptalanokból, Konventekből, de kivált a' kissebb Konventekből — ki vévén itt a' törvény szerént is nagyobb hatalmuakat — valami igen távúl lévő helyen, meszsze főldön vagy más Káptalannak kerületébe végben vitt dologról adatott volna ki; ismét hogy törvénytelen volna az ollyan Oklevél is melly valamelly kissebb Konventből, és pedig Nagy Lajos uralkodása alatt megtörtént Jószág - felvallásról (fassio) adatott volna ki; nem különben lett volna törvénytelen a' Bozniai Káptalannak is azon cselekedete, ha II-ik Ulaszló uralkodása előtt Ország szerte adott volna

ki Okleveleket; vagy az Egri Kaptalannak azon tette ha az 1550. Esztendő előtt a' maga Kerűletén túl lépett volna; vagy ha valamelly Hitelesmásolat az Octavale Judiciumokon kivűl készült volna; vagy az Sz. Jobi Konventnek azon tette ha az 1472. Esztendőn túl, különösen Hollos Mátyás, vagy II-ik Ulaszló Király űdéjébe is Hiteles helybeli hatalommal élt vólna 's a. t.) a' szorgalmatós Olvasó némelly egybe hasonlitások által tőbb hasznos észrevételeket is ki szemelhet.

Vége az elsö Résznek.

MÁSODIK RÉSZ.

II-ik Rész

Az Okleveles Jegy-Esméret.

(Semiotica Diplomatica)

93-*ik* §. *Az Okleveles Jegy-esméretnek (Semiotica Diplomatica) tárgyairól.*

Második Részét az Oklevél-esméret - tudományának teszi a' *Jegy-esméret*, melly az Okleveleknek tulajdon jeles jegyeiket (signa solemnia) megesmérteti, 's magyarázza. Azon jegyek közé tartoznak az ugy nevezett *Keresztényi* (Chrismon) 's *Kereszt-jegyeken* (signum Crucis) kivűl, a' *Kanczelláriusoknak*, 's más egyéb Oklevél-Íróknak, vagy Jegyzőknek (Notarii) *különös meg esmértető jegyeik;* nem különben a' *Szórejtő-jegyek* (Monogramma) és a' *Pecsét*, mellyekről külön külön lészen emlékezet.

I-ső Fejezet.

A' Keresztényi-jegy-esméretről (Chrismologia)

94-ik §. *A' Keresztényi-jegynek eredetéről, 's magyarázatjáról.*

Szent kötelességeknek tartották a' Régiek minden nehéz, vagy terhes dolgot, 's munkát az Isten' segítségül való hivásával el kezdeni. Ugyan azon szokást követték a' Keresztények is: kik nem anyira a' régi babonáskodok példájától, mint inkább a' Szent könyvek eránt való tisztelettől; 's azoknak út' mutatások szerént vezéreltetvén, a' Keresztény-hitnek ki jelentésére, 's a' téendő dolgoknak nagyobb erősségekre nézve is az Irományokba bizonyos jeles szokásokkal, jegyekkel, 's szavakkal kezdettek élni. Használtatott pedig e' végre a Jésus Krisztusnak neve, mellyet régenten némelly fontos dolgokba az Irományok', Oklevelek', 's Könyvek homlok lapjaira, vagy kezdeteire, 's az alá-írások (subscriptio) előtt is, Kereszt formában, vagy pedig Előbetűzések (sigla) által, néha kapcsolt, 's öszve fonott formában is, (talán a' végett, hogy azok csupán a' Keresztények által esmértessenek meg) le rajzolni, vagy le írni a' Keresztények sem tartották utolsó kötelességeknek. Az e'féle jegyeket tehát, minthogy azok a' Krisztus nevétől, mellyet jelentettek veszik eredeteket, közönségesen hívjuk *Keresztényi-jegyeknek*; Görög nyelver pedig *Chrismon*, vagy *Chrismus* nevezettel ékeskednek, 's néha csupán a' Krisztus nevét, néha ismét más egyéb

Istenes, 's kegyes mondás, vagy beszéd formákat is foglaltak magokban.

95-*ik* §. *A' Keresztényi-jegynek kelete koráról.*

GATTERER a' közönséges Keresztényi-jegyeknek formáit, mellyek a' Német Országi Oklevelekbe az V. Századtól fogva a' XIII, sőt némellyek szerént a' XIV. Századig *a)* észre vétettek három Osztályokra osztya, t. i;

1-ő Az első Osztályba helyhezteti az I. C. N. Előbetűzések (sigla) által ki tett Keresztényi-jegyeket, mellyek az V. Századtól fogva, egész a' IX. Századig uralkodtak. Ezen most elő adott Előbetűzések jelentése felől különbb 's különbbféle értelemben vóltak a' Tudosok, miglen némellyek szerént a'ban álapodtak meg, hogy azok alatt ezen beszéd, vagy mondás formája *„in Christi nomine"* az az: *a' Krisztus nevében*, értetődik, 's ugyan e're a' vélekedésre látatnak hajolni GATTERERrel együtt az Ujjabb Oklevél-esméret' Szerzőji is, (Auctores Novi operis Diplomatici) TT. SCHWARTNER M. Ur pedig azt tartja, hogy azon Előbetűzések eleinten Görög betűkből álotak, 's ezen mondást I͞C X͞C az az: *Ιησȣς Χριϛος* foglalták magokba; vagy néha azokhoz egy Görög N. betű is kapcsoltatott, *Ιησȣς Χριϛος νικα*, melly késöbben Latán betűkkel íratatván ki, Latánul e' képen *in Christi nomine* olvastattak. Egyéberánt az e'féle Elő-betűzött Keresztényi-jegyek valaha nagyobb számmal uralkodtak a' Görögöknél, mint a' Latánoknál, 's némellyek azok közűl olly rejtett értelműek voltak, hogy magok a' Keresztények által is, csak igen késöre magyaráztathatott meg valóságos értelmek. Ide tartozik a' Krisztus nevének ezen Szó-rejtő-jegye is

(Monogramma) ☧, mellyhez néha α, és ω Görög betük is, ezen beszéd formának jelentésére "*qui est principium, et finis*: vagy is, *a' ki kezdet, és végezet* kapcsoltattak. Nem különben ide tartozik a' Jésus nevének eme betűkkel I. H. S. való ki tétele, melly későbben a' Latánok által jól lehet roszúl e' képen magyaráztatott: *Jesus Homo Salvator.* Ugyan csak hasonló elő-betűzött Keresztényi jegyek ezek is: I: D. N. az az: *In Dei Nomine*, P. F. S. az az: *Pater Filius et Spiritus Sanctus.* I. n. J. X. az az: *In nomine Jesu Christi.* 's a' t. Ezek között mindazonáltal a' fellebb emlétett Ιησους Χριστος νικα Keresztényi-jegyet a' Keresztények leg inkáb kedvelték, 's aztat leg inkáb a' Görögök mint valamelly Istentől rendeltetett jegyet, hozzá tévén néha egy Kereszt-jegyet is, a' Szentegyházakon, Oltárokon, Zászlókon, Fegyvereken, Könyveken, Okleveleken 's egyebeken való felűl írásokra, Nagy Konstantin üdejétől fogva közöuségesen használták. Ugyan ezen szokást követték a' Görögök szomszédságába lévő némelly Czárok, 's Vajdák is, a' mint ezt a' már emlétett István Serviai Czárnak a' Karloviczi Leveles-tárba lévő 1348-iki 2 ⅔ Bécsi singnyi hoszaságú, 's ½ szélességű ezűst pecsétes Oklevele, mellynek homlok lapján Kettős-kereszt ezen felűl írással: $\overline{\text{IC}}$ $\overline{\text{XC}}$ $\overline{\text{NI}}$ $\overline{\text{KA}}$ látható eléggé bizonyítja, 's ugyan ez adott TT. SCHW. M. Urnak alkalmatosságot a' J. C. N. fellebb is emlétett Keresztényi-jegynek azon fellebb elő adott különböző magyarázatjára is.

2-or A' második Osztályra tartozik a' nagy C. betű által ki jelentett Keresztényi-jegy, mellynek tetején, 's talpán a' IX. Századtól fogva egész a' XI. Századig a' hoszas j. betűnek némelly maradványa szemlélhető.

3-or A' XI. Századtól fogva pedig egész a' XIII. Századig, vagy is IV-ik Ottóig Keresztényi-jegy gyanánt csak az együgyű C. betű használtatott, 's némellyek szerént IV. Ottó után; mások szerént pedig csak a' XIV. Század kezdetével a' Keresztényi-jegyek a' Német Országi Oklevelekből végképen el enyésztek.

a) GRUBER *Kurzgefasztes Lehrsystem.* Wien 1789. 96. lap.

96. §-*ik A' Keresztényi-jegynek Magyar Országon való keletéről.*

Hogy édes Hazánk' Okleveleibe sem volt valaha idegen dolog a' Keresztényi-jegy azt Sz. Istvánnak 1001-iki, I-ő Andrásnak 1055-iki, Sz. László Királynak a' Pannon-halmán lévő Szerzeteseknek adott, és II-ik András Királynak több Oklevelei, mellyeknek homlok lapjain a' Krisztus nevének Szórejtő-jegye (Monogramma Christi) látható, eléggé bizonyitják. Jól lehet pedig a' most emlétett Királyok' uralkodások' kora alatt a' Keresztényi-jegyek édes Hazánkba is keletbe voltak, nem kell mindazonáltal úgy vélekedni, mintha a'koriban a' Keresztényi-jegyeket minden Magyar Királyok használták volna; mivel vagynak a' XI. és XII-ik Századbeli Királyainknak (valamint Vak Bélának III-ik Istvánnak, 's Imrének) ollyan Okleveleik is, mellyekbe a' Keresztényi-jegynek semmi nyoma sem találtatik. Sz. Istvánnak Görög nyelven irott Oklevelébe pedig, melly által t. i. a' Veszpremi Apáczák Szerzetét felálította, SZEGEDI szerént (*in Andrea II. Hierosoly.* 117. lap.) valamint még az emlétett Királynak azon Oklevelébe is, melly által a' Pécsi Püspökséget szerzette, a' Keresztényi-jegy

helyett csak bizonyos együgyű Kereszt láttatik Azon Keresztényi-jegy pedig, mellyet TT. SCHW. M. Ur is a' N. Mélt. Királyi Magyar Kamara Le-
III. veles-tárába Zárik Hazánk leg régibb Oklevelének
Tábla (1001) elején szemlélt a' második Osztályba lé-
8. szám vő Keresztényi-jegyekhez tartozik, 's a' Krisztus nevének Szórejtő jegyét foglalja magában, valamint e'nek különös szorgalommal való lemásoltatását NOVÁKNAK. *Vindiciaiban* is láthatni.

97-ik §. *Még némelly figyelmet érdemlők a' Keresztényi-jegyekről.*

A' Keresztényi-jegyekről még nemelly figyelemre méltó észre vételek ezek ugymint:

1-ször A' Keresztényi-jegyeknek le irása vagy rajzolása többnyire csak az Oklevél-iroknak kényekre, 's akaratjokra bizatatott; 's ugyan azért ugyan egy üdőben, 's ugyan egy Királynak Okleveleiben is különbbféle Keresztény-jegyek találtathatnak, 's az sem kivántatik meg hogy ugyan a'nak keze irása légyen az, kinek nevét az Oklevél viseli.

2-szor Az Előbetűzött Keresztényi-jegyekbe az azok alatt értett szavak' első betűinek jelenlétek el kerűlhetetlen, ki vévén az már mondott első, 's utolsó Görög betűket.

3-szor A' Keresztényi-jegyek néha nem csak Előbetűzések, vagy jegyek által, hanem egészen is ki irva szemléltetnek.

4-or A' Keresztényi jegynek jelenléte a' régi Magyar Királyok' Okleveleibe, a' mint már emlétetett, nem szükségképen meg kivántató dolog, következésképen hirtelenség is volna valamelly ollyas Oklevélnek igaz voltát a' Keresz-

tényi-jegynek hiányossága miatt azonnal kétségbe hozni.

* A' Keresztényi-jegyeknek többféle példányaira találhatni e' következendö könyvekbe: MABILLON in *Chronici Gottwicensis* Tomo prodroma, WALTERNEK *Lexico diplomatikájába*, BARINGII *Clavis diplomatica* 186 *l. N. Lehrgeb. der Dipl.*, GATTEKER *Elementa Art. Dipl.* Valamint szinte BESSEL, és SCHANNAT által kiadott Diplomatikai munkákba.

II-ik Fejezet.

A' Kereszt-jegy-esméretről.

98-*ik* §, *Minémű öszve köttetésben légyen a' Kereszt-jegy-esméret a' Keresztényi-jegy-esmérettel?*

A' Keresztényi-jegy-esméret után méltán első helyet érdemel az Oklevél-esmeret-tudományába a' Kereszt-jegy-esméret, ámbár eztet némelly Irók amannak eleibe szokták tenni. Akár hogy légyen azonban a' dolog, elég az hozzá; hogy valamint a' Keresztényi-jegy, ugy a' Kereszt-jegy is a' Kereszteny-hitnek szüleményei, és a' leg régibb, 's legjelesebb Keresztényi szokásokhoz tartozik, sőt némelly Keresztények által mai napigis használtatik.

* A' Kereszt-jegyről való értekezések között, ajánlhatin JAC. GRETSER *de S. Cruce* 1734. Ratisbonae Tom. I. III. DUFRESNE *Glossarium ad scriptores mediae, et infimae latinitatis* voc. *Crux*. GATTERER. *Elem. Art. Dipl.* 185—204. MABILLON *de re Diplomatica* L. II. C. 22. *Nouveau Traité de Dipl.* T. IV. p. 755. 's a' t.

99-*ik* §. *A' Kereszt-jegyeknek használásáról.*

Használtattak a' Kereszt-jegyek: 1-ör A' mesterséges-műveken, mint p. o. Zászlókon Koronákon, Királyi-pálczákon fegyvereken, pénzeken s. a' t. 2-or A' könyvekbe, 's leg inkáb a' Kéziratokba. 3-or Az Oklevelekbe. A' Mesterséges-Müveken elő forduló Kereszt-jegyekről itten émlékezni nem egészen szükséges. A' könyvekbe találtató Kereszt-jegyekről pedig némelly részben szükség tudni: hogy azok a' régi könyvekbe több féle t. i. együgyű, csillag, 's egyéb formákba jőnek elő; és pedig az együgyű-Keresztek a' pontozások helyett, nem különben és Paragrafusoknak vagy is Kiss-Osztályoknak; (pragraphus) az x forma Keresztek a' figyelemre meltó mondásoknak; a' Csillag forma * Keresz-jegy némelly helybe nem hagyott ki tételeknek, vagy beszédeknek; a' vonással keresztűl huzott ſ betűből csinált, 's az iróttlapnak szélére helyheztetett Kereszjegy pedig valamelly beszéd' titkos értelmének ki jelelésére is használtattak. 's a' t.

100-*ik* §. *Az Oklevelekbe elö forduló Kereszt-jegynek helyéröl, használásáról, 's tekéntetéröl.*

A' Kereszt-jegyek az Oklevelekbe már az V. Századtól fogva uralkodtak. Használtattak pedig azok az ugy nevezett Metszett-okleveleken, (Chyrographum) és pedig azon a' helyen, a' hol az egy íróhártyára kétszer, 's többször is le írt Oklevelek egymástól el metszettek olly formán: hogy az egyik része a' Kereszt-jegynek az egyik, a' más része pedig a' másik Oklevelen, vagy is Páron maradott. (Lásd a' 13. §.) Egyébként pedig használtattak a' Kereszt-jegyek az Okleveleknek hom-

lok-lapjain, vagy kezdetin; az üdő, 's hely-kiadás (datum) előtt; valamint az alá-írásoknak előtte, vagy utána, vagy mind a' két felől is, vagy pedig azoknak közepe táján leg inkáb ezen szó utánn *Signum*. Az Oklevelek kezdetén ki tetsző Kereszt-jegynek a'nyi foganatjok, 's hatalmok vólt, mint a' Keresztényi-jegyeknek, 's alattok az Istenhez való mintegy alattomos vagy titkos folyamodás értetődött Ezek üdővel a' Keresztényi-jegyekkel egyetemben az Oklevelekből ugyan ki maradtak, de a' XVII. Századba némelly Magános, 's kivált az Egyházi személyek' Okleveleibe ismét meg jelennek. Az üdő, 's hely-kiadás előtt való Kereszt-vonások igen ritkák, 's édes Hazánk' Okleveleibe nem is használtattak. Minekelőtte pedig az alá-írásoknak előtte, utána, vagy azoknak közepébe helyheztetett Kereszt-jegyekről szólanák, szükség tudni: hogy az Oklevelekbé elő forduló alá-írások kétfélék, t. i. *tulajdon*, vagy *idegen* kéz-írások. A' tulajdon kéz-írásokat maga szokta az ember véghez vinni; az idegen kéz-írásokat pedig a' Titoknokok, Jegyzők Kanczellariusok s más Iró-deákok vitték mások helyett végbe. Az idegen kéz-írásokat ismét az Irászok, Jegyzők 's a' t. vagy egészen, vagy csak némelly részben, más részben pedig a' tulajdonos, vagy is a' ki az Oklevelet ki adta, vitték véghez. Ezeket meg jegyezvén, szükség tudni, hogy az aláírásoknak eleibe *a)* vagy utána, vagy mind a' két oldalról, vagy pedig azok közé helyheztetett Kereszt-jegy az Okleveleknek a'nyi hitelt, erőt, 's foganatot adott régenten, a' menyit a' tulajdon-kéz-vonás, vagy alá-írás által nyerhettek vólna; külső Országon pedig a' pecsét nem létét is ki pótolták, sőt a' mi több, mintegy esküvés gyanánt szolgáltak az Oklevelekbe. Mellynél fogva nem csuda, ha a' kori üdőben

senki a' maga keze-kereszt-vonását, következésképen az alá írást is, Ludasság-vétke (perjurium) nélkűl vakmerően meg nem tagadhatta. Egyéberánt az illy kereszt-vonásos alá-írások valamint a' Görögöknél, ugy a' Latánoknál is minden féle Oklevelekbe, 's kivált a' Magános-emberek' (privatus) írásaiba igen keletbe voltak, 's veszik eredeket a' Régi-korba élő embereknek rendkívűl való kegyességektől; gyarapodtak pedig, 's mintegy uralkodókká lettek az embereknek tudatlanságok miatt. Ugyan is régenten ha a' Papságot ki veszük, az írásmesterségét igen kevesen értették; *b)* sőt a' hadakozó Nemzetek, valamint, a' Magyarok is, csak azért sem kivántak az írásmesterségét tanulni, ne hogy az által el puhulván, a' hadakozásra alkalmatlanok legyenek. Mellynél fogva az alá-írást is többnyire csak a' Jegyzők, 's Oklevél-írók vitték véghez; *c)* az pedig, kit a' dolog illetett, azon alá-írást csupán Kereszt-vonásával erősítette meg, valamint ezt édes Hazánkba kiváltkép' a' Köznép' dolgaiba látni, most sem szokatlan dolog. Néha ismét a' Kereszt-jegy sem volt az Oklevelekbe elő forduló Tanúknak tulajdon kezek' vonása p. o. I-ső András Király' 1055-iki Oklevelébe; sőt vagynak ollyan Oklevelek is, mellyekbe az aláírásnak ezen formácskája (*Signum* N. N.) látszató, a' Kereszt-jegy pedig máig is a' meg nem történt dolgok közé tartozik. Utóbb ismét az alá írás formája is el maradott, 's a' Tanúk' nevei, csak az Oklevelek' Végbeszédjeibe (Epilogus) emlétettek, de azonban az Oklevelet, 's az a'ban foglalt dolognak valóságát néha pecsétjeikkel erősítették.

a) Illyen formán találtatnak a' Kereszt-jegyek I-ső András Király 1055-iki Oklevelében is.

b) Régenten nem csak édes Hazánkba, hanem külső Országon is a' Királyok, Pápák, Püspökök, 's más

elő kelő személyek sem értették az irás-mesterségét, és pedig a'nyira, hogy tulajdon neveknek aláirására is elégtelenek lévén, azt Irászaik Titoknokjaik, 's Kanczelláriussaik által vitették véghez. Valamint ez több Oklevelekbe elő fordúló ezen beszéd formákból : *quia literas scribere nescio*, vagy *literas pingere ignoro*. 's a' t. eléggé világos.

c) Vigyázattal kelletik tehát lenni, ne hogy ha válaki nevét, valamely Irománynak, vagy Oklevélnek alá irva lenni szemléljük, azt azonnal azon ember' tulajdon-keze-irásának lenni veljük. Igy Báthory Istvánnak, ki a' XV Századba Ország-birája vólt, több Levelei vagynak ollyanok, mellyekbe az emlétetnek tulajdon-neve alá irva szemléltetik, holott pedig azt nem maga, hanem valamelly Irásza vitte véghez. Egyezt *Neue Lehrg. d. Dipl.* VII. 143. és köv: §)

101.*ik* §. *Az Oklevelekbe elő fordúló Keresztjegyeknek ábrázolatjokról (figura) vagy is formáikról, 's azoknak szineikről.*

Igen hoszas, 's unalmas dolog vólna, mind azokat leirni, miképen a' Régiek az Oklevelekbe, könyvekbe, 's más egyéb Irományokba a' Keresztjegyeket formálták, 's ábrázolták, mivel az többnyire az emberek' izléseitől, akaratjaiktól, 's kényeiktől függött. Az *együgyü* 's *rendes* Kereszteken kivül tehát az ugy nevezett *Andrási* (Andreanae) Keresztek ╳; a' *kettős*, a' *fel ruházott*, (vestitae) a' *nyult-négy-szeg*, (rhombatae) a' *csillag*, az *egyszeresen*, 's *kétszeresen* keresztűl huzott *ſ*. betű, 's más egyéb Keresztek, leg inkáb azonban a' *közönséges* ┼ Keresztek uralkodtak. A' szin, vagy is festék, mellyel a' Régiek a' Kereszteket festették hasonlóul különbbféle volt. A' Konstántinápolyi Uralkodók, vagy is Görög Császárok a' veres színű Kereszt-jegyeket kedvelték, 's ugyan ezt követték több más, valamint a' Sicziliai, 's Nápolyi Fejedelmek is; az Angoly Kirá-

lyok pedig kivált Vilhelm Conquestor uralkodása előtt régi szokás szerént a' Kereszteket arany szinű festékkel, leginkáb neveik előtt tulajdon, magok ecsetelték, 's nem is erősítették meg Okleveleiket pecséttel, hanem csupán arany színű Keresztjéik, 's némelly Tanuknak alá-írásaik, vagy is Kereszt-vonásaik által, Más egyéb Országokba a' Kereszt-jegyek többnyire fekete szint viseltek.

102-*ik* §. *A' Honyi Levelekbe elö fordúló Kereszt-jegyekröl,*

Édes Hazánkba, a' mint a' Hazai Oklevelekbe lévő kevés alá-irásokból tapasztalhatni, csak a' közönséges formajú, 's fekete színre festett Kereszt-jegyek; és pedig (ha Dalmát Országra nem tekéntünk, a' hol ezen szokás a' XII. Századbais folyvást keletbe volt) leginkáb a' XI-ik Századbeli Oklevelékbe uralkodtak. Láthatni ugyan némelly alá-irásosokat a' XII. Századbeli Hazai Oklevelekbe is de már a'kor sőt még a' XI. Századbais ritkábban, mind a' Királyok', mind a' Káptalanok', 's mások' iromű helyeikben (cancellaria patvária) leginkáb az a' mai napigis a' Királyok' nagyobb tekéntetű Okleveleiben uralkodó szokás nyert helyet: melly szerént az Irók vagy Jegyzők az Okleveleknek Vég-foglalatjaiban, előbb ugyan csak a' jelen lévő; utóbb pedig a' meg nem jelent Tanuknak neveiket is rendről rendre féljegyzették, valamint azt több Hazai Oklevelekbe, a' hol nemelly Egyházi, 's Világi fő-Uraknak, 's Ország' Nagyainak neveik elő számláltatnak a' nélkűl, hogy azoknak Keresztjegyeik, vagy pecsétjeik az Oklevelen jelen lennének, szemlélhetni. Az Ország-biráinak, Káptalanoknak, 's egyébb Hiteles-helyeknek Okleveleibe pe-

dig meg elégedtek a Magyarok a' csupa hiteles-pecsétnek szemlélésével is, és pedig mind a'dig, miglen a' XV. és XVI. Századokba ismét fel éledett a' most mondottaktól különböző alá-írás módja, mellyről utóbb lészen emlékezet.

103-*ik* §. *Némelly ragasztékok az elébb mondottakhoz.*

Némelly nem egészen meg vethető ragasztékok az elöbbeniekhez ezek lehetnek;

1-ör Valamint kűlső Országokon, ugy édes Hazánkba is az Oklevelekbe elő forduló Tanúknak Kereszt-jegyeik, minden pecsét nélkűl is elégségesek voltak, az Oklevélben foglalt dolgoknak nagyobb erősségére, 's hitelére nézve.

1-a Némelly Királyok az a' féle Kereszt-jegyeket, sőt az alá-irás formáját is arany, ércz, fa, vagy csont táblákra metszetették, vagy pedig mind a'Keresztet, mind az aláirás, formáját az a' féle táblákon keresztűl vésették, a' végett: hogy az által az irásmesterségének nem értéséből származott hiányosságokat, az alá-irásra nézve ki pótolhassák; mellyre való nézve azon éppen nem csudálkozhatunk, ha az azon üdőbeli Okleveleknek némellyikén, valamelly ékes alá-irást találunk.

3-or A' régi setét űdőkbe nem volt szokatlan dolog az iró-tollat, minek előtte a'zal az Oklevélre Kereszt vonatatott volna, megszentelni, olly czélból; hogy az által az Okleveleknek erejek, 's hitelek a'nál inkáb nevekedjen.

4-er Jol lehet édes Hazánkba nem tapasztaltatott, külső Országon azonban szokásba volt az Oklevelet azon a' helyen, a' hol tudni illik a' pecsét reá nyomatatott, egész a' XIII. Századig kereszt formára által metszeni.

III-ik F e j e z e t.

A' Szórejtőjegy - esméretről (Monogrammatica.)

103-*ik* §. *Mik voltak légyen a' Szórejtő-jegyek?*

Minthogy a' Szórejtő-jegyek alá írás gyanánt használtattak, ugyan azért azokról mindjárt a' Kereszt-jegy esméret után valami keveset szólani (minthogy azoknak ugy is csak kevés keletek volt Hazánkban) nem lészen rend kívűl való dolog. A' *Szórejtő-jegy* (Monogramma, Chiffre, Nahmenszug) tehát bizonyos írásbeli ábrázolat, vagy bélyeg, melly egy vagy több szavaknak öszve fonott, 's különbbféleképp' egybe kapcsolt, vagy szerkeztetett betűit foglalja magában. A' hány féleképp' tehát öszve lehet valamelly szónak betűit fonni kapcsolni, szerkeztetni, szinte a'nyi féle, 's formájú Szórejtő-jegyek lehetnek. Álanak pedig a' Szórejtő-jegyek *forrasztott*, vagy is *öszve foglalt* (contiguae) *egybefonott* (innexae) *egyberekesztett* (insertae) és *oszlopozott* (columnatae) betűkből, mellyekhez ollykor ollykor *toldalék* betűk is (adjunctae) tétettek, a' mint t. i. a' szónak tökélletes volta, vagy értelme hozta magával. Különben a' betűknek a' béli öszve szerkeztetéseik által. a' Szórejtő-jegyeket néha az Irók, vagy Jegyzők olly szövevényesekké is tették, hogy azokat a' leg nagyobb vigyázat, 's szorgalom mellett is bajos néha meg fejteni.

*) Lásd erröl MABILLON, GATTERER, BADUISIUS, és ECHARD jeles Irókat.

105-*ik* §.

105-ik §. *Mire kelletik a' Szórejtő-jegyeknek fejtegetésében leg inkáb figyelmezni?*

A' Szórejtő-jegyeknek fejtegetésében, mellyeket inkáb csak érteni, mint olvasni lehetséges, szükség figyelmezni.

1-ő A' Szórejtő-jegynek ***törsök vonásaira***, vagy is ***talpkövére***, mellyen t. i. a' többi vonások mintegy nyúgosznak.

2-or Szükséges a' Szórejtő-jegynek ***értelmét***, 's ***foglalatját***, melly több szavakból is álhat vi'sgálóra venni, 's keresgélni.

106-ik §. *A' Szórejtő-jegyeknek el osztásáról azoknak talpköveik szerént.*

A' Szórejtő-jegyeknek talpköveit vagy ***betűk*** vagy ***vonások*** teszik, mellyek közönségesen ***törsök***, vagy ***talpkövonásoknak*** (ductus fundamentales) neveztetnek azért; mivel azokon a' Szórejtő-jegyeknek többi részei, betűi, 's vonásai mintegy talpkövön nyugosznak, 's azokra építve lenni látszanak. Tekintvén tehát a' tör'sök, vagy is talpkővonásokat, a' Szórejtő-jegyek külső formájokra nézve vagy ***Betűsök***, vagy ***Vonásosok*** lésznek a' mint t. i. a' törsök-vonásokat betűk' vagy vonások teszik. A' Vonásos-Szórejtő-jegyek ismét vagy ***Kereszt***, vagy ***négyezet*** (quadratum) vagy pedig ***kerek***, 's ***kör*** formájúak, a' millyenek t. i. a' Spanyol Királyoknak, 's IX. Leo, és ezt követő Római Pápáknak kerekdékeny Szórejtő-jegyeik. Többnyire azonban Kereszt-formájúak, és pedigvagy ***együgyűek*** (Cruciforme simplex) ha a' törsök, vagy talpkővonás gyanánt tett Keresztnek csak együgyű formája vagyon, 's a' betűk a' kereszt-vonásnak végein nyugosznak; vagy pedig ***többszörösek*** (com-

positum) ha t. i. az Együgyű-kereszten kívűl még az ugy nevezett Andrási-Kereszt is (X) teszi a' Szórejtő-jegynek talpkövét. Továbbá a' Keresztes-szórejtő-jegyek közé tartozik még az ugy nevezett *nyult-négyezet* (rhombus) formájú Szórejtő-jegy is, melly nyult-négyezet a' Szórejtő-jegynek közép pontját szokta el foglalni, 's többnyire a' Szórejtő-jegy alatt lappangó szóban jelen lévő magánhangzó betűknek poltolékjáúl tétetik.

107-*ik* §. *A' Betűs-szórejtő-jegyekről.*

A' Betűs-szórejtő-jegyek többnyire *négyszegletűek*, vagy is *négyezet* formájuak (quadratum) vagynak azonban némellyek szerént a' Betűs-szórejtő-jegyek között *Kereszt formájúak* is, mellyeknek talpkőbetűjét az X. betű teszi, és *szegletesek*, mellyeknek t. i. talpkőbetűjévé a' V. betű tétetik. A' Négyezet-formájú-szórejtő-jegyeknek talpkő betűjét némelly négy szegletet, vagy négyezetet ábrázoló betűk, p. o. H. M. N. T-T. (kettős T.) L-C (öszve tett L, és C.) teszik. Különben a' Négyezet-formájú-szórejtő-jegyek lehetnek még *el választattak* vagy *osztattak* (partita) midőn t. i. valamelly Szórejtő-jegyet egyenes függő vonás kétfelé oszt, vagy választ. Ismét *szegletessen-szelt* (decussata) és pedig *egyszeresen*, vagy *kétszeresen*, midőn t. i. a' Szórejtő jegyet, valamelly szeglet-szelő, vagy hárántékoson-fekvő (diagonalis) egy, vagy két vonás keresztűl vágja. Továbbá lehetnek még a' Négyezet-formájú-szórejtőjegyek *mesztelenek* is, az az semmi függő, vagy szeglet-szelő vonás által el nem választattak. 's a' t. Lásd GATTERER. *Elem. art. Dipl.* 207—210. lap.

108-*ik* §. *A' Szórejtőjegyeknek el osztásáról belsőképen, vagy is foglalatjokra nézve. (ratione argumenti.)*

Belsőképen, vagy is foglalatjokra nézve elosztatnak a' Szórejtő-jegyek. *Névbeliekre* (nominalia) *Czímbeliekre* (Titularia) *Szóbeliekre* (Verbalia) és *Egyelítettekre* (Mixta). A' Névbeliek csupán neveket; a' Czímbeliek a' neveken kivűl Czímeket is (Titulus); a' Szóbeliek pedig valamelly mondást, vagy beszéd-formát foglalnak magokban; ha pedig mind ezek egyvelgest valamelly Szórejtőjegybe találtatnak, az ollyat Egyelített-szórejtő jegynek szoktuk nevezni.

109-*ik* §. *Az Oklevelekbe elő forduló Szórejtőjegybeli beszéd-formákról (formulae monogrammaticae.)*

Azon beszéd-formák, mellyek az Oklevelekbe a' Szórejtőjegyet illetik, 's tárgyazzák, *Szórejtőjegybeli-beszédeknek* (formulae monogrammaticae) hívatatnak. Ezek pedig két félék t. i. *emlékeztető*; (commemorationis) midőn az Oklevelek' Végbeszédjébe (Epilogus) az Oklevélbe jelen lévő Szórejtőjegyről tétetik emlékezet, és ismét *ki jelentő*; (indicationis) a' melly ki jelenti azt, kinek a' neve légyen a' Szórejtőjegy alatt el rejtve, és ez a' Szórejtőjegynek többnyire mind a' két oldalát szokta őrzeni. Mind a' két féle Szórejtőjegybeli-beszédekre nézve például szolgálhat Sz. István Királynak 1001-iki Oklevele mellybe az emlékeztető beszéd e'képen szól: hanc paginam *manu propria roborantes* (ezen Levelet tulajdon kezünkel meg erősítvén) sigillari fecimus, itten tehát a' *manu propria roborantes* szavak az emlékeztető-beszédet teszik; a' kijelentő-be-

széd pedig illyen formán végződik: „*Signum Domini Stephani Inclyti Regis* (István Királynak jegye) itten ismét a' mondott szavak a' ki-jelentő-beszédet teszik, mivel azok ki jelentik, kinek a' neve lappangjon a' Szórejtő-jegy alatt. Továbbá az emlékeztető-beszédek ismét lehetnek még vagy ollyanok, a' mellyekből az tetszik ki, hogy a' Szórejtő-jegyet akár egészen, akár a'ba csak valamelly vonást az Oklevél' Kiadója csinálta, vagy leg alább a' Szórejtőjegyet kezével illetvén, az Oklevélbe foglalt dolgot az által helyben hagyta; vagy ismét ollyanok a' mellyből azt lehet észre venni, hogy a' Szórejtöjegyet nem a' Ki-adó, hanem valamelly más Irónak keze formálta. Az előbbeniekre példa lehet a' már emlétett emlékeztető-beszéd, és ismét ezek: „*manu propria subtus confirmavimus*, ismét: „Chartam hanc sigillo aucthoritatis nostrae (Grof Theobáld 1083) impresso, Cruce autem facta manu nostra roboravimus, et fidelium nostrorum, *manibus tangendo*, corroborandam dedimus"; az utóbbinak pedig nyomát láthatjuk ezen beszéd formába: „nostri nominis Charactere (I-ső Fülöp Francz Király) — corroborari *praecepimus*" az az: a' mi nevünknek bélyegével meg erősítetni *parancsoltuk*. Egyéberánt néha hol az emlékeztető, hol a' kijelentő-beszédek, jól lehet a' Szórejtő-jegy jelen vagyon, ki szoktak az Oklevelekből maradni. Igy I-ső András 1055-iki Oklevelében az emlékeztető-beszéd, és a' Szórejtőjegy jelen vagyon, a' ki-jelentő-beszédnek pedig semmi nyoma nem
III-ik Tábla 5. szám láttatik; de a' melly ezen Oklevélbe azon okból is történhetett, mivel a' Szórejtő-jegy alatt el rejtett András név, az e'nek utána nagy betűkkel tökélletesen ki írott *Rex* czím miatt, nem a' leg nehezebben ki található lenne 's a' t.

110-*ik* §. *A' Szórejtőjegyeknek eredetéről.*

A' Szórejtő-jegyek leg-régibb keletének nyomára a' régi Görög (mellyek a' Római birodalom kezdetét is felűl haladják) 's némelly Római Nemzetségeknek pénzeiken találhatni. Használtattak azonban ezek nem csak a' pénzeken hanem a' Zászlókon, pecséteken, Szent-egyházakon, Jádzó-színek' kárpitjain, 's egyéb mesterséges-míveken is; az Oklevelekbe pedig sokkal később nyertek hazafiuitást. Ugyan is a' mint tudva vagyon, az Osztrogothok' Kiralya Theodorik (V. Század végén), volt első, a' ki Okleveleibe az a'féle Szórejtőjegyekbe gyönyörködött. E'nek példájat ismét más Királyok is követték, de olly kevesen, 's olly igen ritkán éltek véle, hogy a' Szórejtő-jegyeknek leg bizonyosabb, 's álandó keletét csak Nagy Károly' uralkodása korára (a' ki ugy szólván a' Szórejtő-jegyeket ismét virágzásba hozta, 's azokat jobban ki pallérozta) tehetjük. Különben a' Szórejtőjegyekkel való élésre leginkáb alkalmatosságot nyújtott, a' régi Királyoknak az írásmesterségében való járatlanságok; az írásba való csudállatos ízlés pedig azoknak számát nevelte, 's gyarapította, 's mind inkáb inkáb keletbe hozta. Maga Nagy Károly is az írás-mesterségébe olly járatlan volt, hogy csak későn, 's igen kevés foganattal kezdett tulajdon kezével betűket írni; hanem az tulajdon kézzel való alá írás helyett az Okleveleket vagy tulajdon, vagy pedig idegen kéz által formált Szórejtöjegyekkel erősítette. Az Oklevelekbe elő forduló Szó rejtőjegyek tehát nem mind az Oklevelek' Ki-adói által formáltattak, a' mint ez, az előbbeni §. meg vagyon mondva, mivel azok, vagy éppen idegen kéz által csináltattak, vagy pedig az Oklevelek' Kiadói azoknak csinálásában csak tu-

lajdon kezek által tett némelly pont, vagy vonásocskákba részesűltek. (in *Monumentis Boicis* Tom. VI. pag. 156, et 162.)

111-*ik* §. *A' Szórejtő-jegyeknek erejekről, 's hatalmokról.*

A' Szórejtő-jegyeknek, mint hogy alá-írás gyanánt használtattak, szinte a'nyi erejek, 's hatalmok volt, mint a' tulajdon kézzel véghez vitt alá-írásoknak, 's ugyan azért *signum*, *signum nominis*, *signum manus*, *propria manus*, *manus propriae nota*, *character nominis*, 's több e'féle nevezetekkel ruháztattak fel. A' Szórejtőjegyeknek tehát e' beli tulajdonságokból könyen által lehet látni, miért a' Szórejtőjegyek többnyire Kereszt-formájúak? valamint szinte azt is, hogy miért helyheztette a' Régiség leg inkáb a' Szórejtőjegyekbe az Okleveleknek hitelét, 's tekíntetét? és végtére, hogy mi okból írattak azok az Okleveleknek aljára, vagy is utoljára? holott is azok, hol az üdő, 's hely-kiadás között, hol a'nak alatta, rendesen azonban a' ki-jelentő-beszédek közé helyheztettek.

112-*ik* §. *Hol, 's mennyi üdeig voltak keletbe a' Szórejtő-jegyek?*

A' Szórejtő-jegyek Magyar, és Spanyol Országba igen ritkán; Angoly Országba pedig soha sem, hanem azok helyett Kereszt-jegyek, 's a' Metszett-oklevelek használtattak; Francz, Olasz, 's Német Országokba ellenben azok igen virágzottak. Francz Országból a' XIII. Századba tökélletesen ki bujdostak; Német Országba pedig II-ik Ottó uralkodásáig, vagy is az 974-ik Esztendeig leginkáb a' Nevbeli; Ottótol fogva pedig

(mivel már maga Ottó is ezen czímet *Imperator Augustus* Szórejtő - jegyei alá rejtegette) egész I-ő Fridrik uralkodásáig (1152.) leg inkáb a' Czímbeli; e'től az üdőtől fogva ismét, mind a' két féle Szórejtő-jegyek uralkodtak mind a'dig miglen I-ső Maximilian halála után a' Német Országi Oklevelekből is számkivetettek. Egyéberánt a' Szórejtőjegyekkel nem csak a' Királyok, 's Fejedelmek, hanem más alsóbb rendű személyek u. m. Grófok, Nemesek, a' Tiszti-karok, a' Pápák, sőt még a' Fehér-személyek is éltek.

113-*ik* §. *A' Római Pápáknak Szórejtő-jegyeikről.*

A' Római Pápák között II-ik Sylvester Pápa vólt az első ki 1001-iki Oklevelébe Szórejtőjegyet (mellynek talpkövét egy M. betű teszi, 's ezen beszéd formát: „*Silvester Servus Servorum Dei Apostolicae Sedis Episcopus*" foglalja magában) használt. De ezen Oklevelet némellyek gyanúsnak tartják, részerént azért; mivel azon Pápának töb Oklevelei Szórejtőjegy hijjával találtatnak; részerént pedig azért; mivel IX. Leo Pápa (1049—1055.) kit MABILLON 's mások a' Szórejtőjegygyel való élésben elsőnek tartanak lenni, nem Név, 's Czimbeli, hanem Szóbeli 's Vegyített Szórejtő-jegyekkel élt. Különösségei tehát azon Szórejtő-jegynek leg-inkáb az: hogy ahoz még III-ik Ottónak is Szórejtőjegye vagyon kapcsolva; és ismét, hogy azon Szórejtő-jegy egyetlen egy a' Pápák' Szórejtő jegyei között, melly Név, 's Czímbeli mondásokat foglal magában. Ugyan is a' többi Pápák vagy csupa Szóbeli, vagy pedig Egyelített-szórejtő-jegyeket használtak; és pedig IX. Leo Pápánál volt leg előbbször keletbe a' *Bene valete* régi Pápák' közmondását rejte-

gető Szórejtőjegy, melly beszéd' formáját az elébbeni Pápák nem Szórejtő-jegy által, hanem nagyobb betűkkel egészen ki írva használták. Ezen Szórejtő-jegynek talpkőbetűivé némellyek a' B. V.
III-ik Tabla 6. szám és E. betűket teszik; nékem azonban ugy tetszik, hogy azon Szórejtő-jegynek talpkőbetűit inkáb az L. és E, vagy pedig az L. V. E. betűk teszik; mivel ezen betűkön látszanak a' többi betűk is nyugodni. Nem különben a' nevezett Leo Pápa találta fel a' Római Pápáknak kettős körbeli vegyített, vagy egyelített Szórejtő-jegyét is (Orbiculi Pontificales) mellynek talpkövét egy Kereszt,
III-ik Tábla 7. szám 's aztat körűl folyó két körök teszik, 's a' Keresztnek négy szegleteibe ezen betűk L. E. O. P. az az *Leo Pápa*, a' két kör között pedig ezen szavak: „*Misericordia Domini plena est terra*" foglaltatnak. Mind a' két most emlétett Szórejtő-jegyeit pedig a' mondott Pápának a' következő Pápák a'nyira követték, hogy az elsőbb ugyan a' XV. Századig a' Pápáknak *Pancharta* nevezetű Okleveleikből soha ki nem maradott; az utóbbi pedig, melly a' Pápák', 's Kardinálisok' aláírásai között szokott rendszerént nyugodni, a' Pápáknak gyűlésbeli, 's nagyobb tekéntetű Okleveleikbe mostan is uralkodik a'zal a' különbbséggel mindazonáltal: hogy II-ik Urbán Pápától fogva († 1099.) az ezen Szórejtő-jegybe foglalt Keresztnek felső két szegleteibe jobbról Péter, balról Pál Apostoloknak nevei; az alsóbb két szegleteibe pedig az uralkodó Pápának neve, 's czímje szemlélhetők; ezen kívűl pedig a' két kör között minden Pápa tetszése szerént való, 's leg inkáb Szent-írásbeli beszédeket használt, *a)* mellyek többnyire a' kör között (a' mint tartatik) a' Pápák' tulajdon kezeik által formált Keresztecskétől veszik kezdeteket.

a) Millyen beszédformát használt Leo Pápa már fellebb meg mondottuk. II-ik Pius Pápa ismét ezen mondás formájával „*Protector noster aspice Deus, et respice in faciem Christi tui.* XIV. Benedek Pápa e'zel: *Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam*" éltek (Lásd *N. L. d. Diplomatik.* Tom. VII. §. 655, és követ.)

114-*ik* §. *A' Magyar Királyok' Okleveleiben található Szórejtő-jegyekről.*

Édes Hazánkba a' Királyokon kivűl mások Szórejtőjegyeket nem használtak. A'Királyok között pedig e'dig az üdeig csupán két ugymint Sz. István, és I-ső András Királyoknak (kik a' mint tudatik a' XI. Századba éltek) találtattak Szórejtőjegyeik; és pedig Sz. István Királynak egyik Szórejtőjegye az, melly a' nevezett Királynak 1001-iki Oklevelében találtatik. Vagynak ugyan ezen Királynak a' most emlétetten kívűl még két Szórejtő-jegyei is; az egyik t. i. az emlétett Királynak a' Pécs-váradi Apátság' részére, 1015-be a' másik pedig a' Bakonbeli Sz. Moricz Monostora' részére 1037-be ki adott Okleveleibe, de ezeket a' magok eredeti valóságokban jól lehet ohajtottam volna, szemlélni szerencsém nem lehetett anyival is inkáb; mivel ezen utóbbi TT. TAUCHER ÁGOSTON érdemes Apát Urnak becses ki nyilatkoztatása szerént, az emlétett Monostorban többé fel nem találtatik. Közönségessé tették ugyan a' most emlétett mind a' két Szórejtőjegyeket G. BATTYANYI IGNACZ (*in Legibus eccles. R. Hung.*) PÉTERFI KÁROLY (*in Conciliis Regni Hung.*) 's mások is; de a' most emlétett Iróknál azon Szórejtő-jegyek valamint az 1001-iki Oklevélbe valótól, ugy egymástól is különböznek; sőt mindegyik azok közűl egyik Irónál más, a' másiknál ismét más formában ada-

tik elő, hihető hogy azok csak valamelly másolat után vétettek le, 's ugyan azért itten azokat a' magok valóságokban az érdemes Olvasokkal nem közölhetem. I-ső Andrásnak Szórejtő-jegye ezen Királynak a' Tihanyi Apátság' részére 1055-
III-ik Tábla 5. szám be ki adott Oklevelében találtatik. Ezen csupa Névbeli Szórejtő-jegynek talpkőbetűjét egy N. betű teszi, 's az András nevet rejtegeti magában; ezt pedig egy kis köz után, mellyet a' már le esett pecsét láttatott el foglalni, ezen czim *Rex* tökélletesen ki irva követi. A' mi Sz. István Királynak 1001-iki Oklevelén levő Szórejtő-jegyet
III-ik Tábla 8. szám illeti: a'ról különbb-féle vélekedésben vagynak a' Tudósok. DESERICUS INOCENTIUS (*de initiis, ac majoribus Hungarorum* Tom. V. p. 103.) azon Szórejtőjegyet e'képen magyarázta: „*Stephanus primus Rex Hungariae*" GATTERER (*Abriss der Diplomatik* 147. lap.) ismét azon Szórejtő-jegy talpkőbetűjének a' H. betűt teszi, 's az alatta el rejtett mondás formáját e'képen magyarázza: „*Stephanus Rex Hungariae*" De TT. SCHWARTNER M. Ur a' most emlétett Irók' vélekedései közűl egyiket sem hadja helybe. Nem hadja helybe az előbbeni Iró' vélekedését, mivel ugymond: az emlétett Iró azon könyvébe a' kérdésbe lévőSzórejtő-jegyet nem egészen helyesen metszetette ki, következésképen a'nak tökéletes értelméről tökéletes ítéletet nem is hozhatott. Ugy szintén nem hadja helybe a' tiszt. Ur GATTERER álítását is, mivel ugymond: Magyar Ország a' XI. Századba, nem *Hungaria* hanem *Ungaria*, és *Ungria* nevezetekkel ruháztatott fel; azon kívűl a'ba az üdőbe a' Királyok nem a' Főld', vagy Országok', hanem azon Népek' Királyainak, mellyek kormányaik alatt vóltak, nevezték magokat, így p. o. *Rex Hungarorum*, *Francorum*, *Romanorum*. 's a' t. 's ugyan ezen okból a' tisz-

telt Ur a' „*Stephanus Rex Ungariae Augustus*" magyarázatba sem egyezhetik meg. Mellyre való nézve TT. SCHW. M. Ur azon Szórejtő jegy talpkőbetűjének, elébb ugyan (tulajdon álítása szerént) az N. betűt, de utóbb meg változtatván vélekedését a' helyett, az X. I. E. betűket, 's talán a' G. betűt is tartja lenni, 's azt, mint Czímbeli-szórejtőjegyet eképen magyarázza: „*Stephanus Rex Augustus*". Részemről azonban TT. SCHWARTNER M. Ur elébbi vélekedései ellen csekély be látásom mellett e' következendő észrevételeim, 's ellenvetéseim lennének. 1-ör A' tisztelt Ur azon Szórejtő-jegy' talpkőbetűjének az X. I. és E. betűket teszi; már pedig több Tudós Irók' bizonyitásai szerént a' Szórejtő-jegyben lévő betűknek szükségképen, 's el kerűlhetetlenűl benne kelletik lenniek azokban a' szavakban, mellyek a' Szórejtőjegy alatt lappanganak, különben az olly Szórejtőjegy, következésképen az Oklevél is méltán hamisnak lenni tartathatik, mellybe felesleg betűk találtatnak; ugy de a' tisztelt Urnak azon „*Stefanus Rex Augustus*" magyarázatjába semmi I. betű nem találtatik, következésképen igaz lévén különben az Oklevél (a' minthogy a'nak igaz volta mai üdőben kétséget sem szenved) szükségképen a' tisztelt Ur' azon elébbeni magyarázatjának hiánosnak, 's nem alkalmaztathatónak kelletik lenni. 2-or Az GATTERER ellen való észrevételei sem álnak meg a' tisztelt Urnak, és pedig nem ál meg azon észre vétele: mintha a'ba az üdőbe a' Királyok nem az Országok', hanem folyvást a' Népek' Királyainak nevezték magokat, következésképen Sz. István Király is magát nem *Hungariae*, hanem *Hungarorum Rex* czimmel ruházta fel; mivel a' tisztelt Ur könyvének 235-ik lapján maga is meg esméri, hogy Sz. István a' Pécsi Püspökség' részére ki-

adott Levelében *Hungariae Rex*nek neveztetik, ha tehát ugyan egy Királynak egyik Oklevele illyen formát bizonyít, nem lehet azt egészen megtagadni. De a' GATTERER ellen való azon észre vétele sem ál meg a' tisztelt Urnak, melly szerént álítja: hogy a'ba az üdőbe, t. i. Sz. István Király' üdejébe Magyar Ország nem *Hungaria*, hanem *Ungaria*, és *Ungria* nevezetekkel díszeskedett; mivel ha nem hozzuk is fel Sz. István Királynak a' most emlétett, 's a' Pécsi Püspökséget fel álító Levelét, elég bizonyságok szólanak a'ról, hogy a' *Hungarus* vagy *Hungari* nevezet már a' Bizancziumi Iróknál is változtatva e'képen: „ουγγροι vagy ὄυγγροι" használtatott, ugyan a'képen nevezi a' Magyarokat JORNANDES is, ki a' VI. Századba élt, 's a' t. Ha tehát a' Nemzetet már régenten is a' képen nevezték, miért nem lehetett volna Sz. István Király' uralkodása alatt keletben a' *Hungaria* nevezet is? 3-or A'ba sem egyezhetek meg a' tisztelt Ur' magyarázatjával, hogy Sz. István Királynak *Augustus* czimet tulajdonit, holott pedig alkalmasint tudva vagyon, hogy az *Augustus* czimet csak leg inkáb a' Római Királyok, Császárok, 's Imperatorok viselték; nem is fordul elö azon czím Hazánk' régibb Királyainak czimjeik között egész 'Sigmond Királyig, 's ezen Király is a' mondott czímet nem elébb, mint Római Imperator korában kezdette használni 4-ér A' *Stefanus* névnek f. betűvel, nem pedig ph. betűkkel való magyarázásában jól lehet némű néműkép a' tisztelt Urral magam is egyet értek, a'nyival is inkáb mivel III-ik Istvánnak 1161-iki pecsétjén is az *Stephanus* név *f.* betűvel vagyon ki metszve; mindazáltal e're nézve nem halgathatom el azt, hogy Sz. István Királynak a' Magyar Nemzeti Museum' pénz-gyűjteményébe lévö arany pénzein a' *Stephanus* ne-

vet ph. betűkkel ki ütve lenni szemléltem. Részemről tehát, ha ugyan az e'félekbe való csekély tapasztalásom mellett a' dologhoz szabad szólanom, magam is inkáb GATTERERrel tartok, 's ugy vélekedem; hogy azon Szórejtő - jegy talpkőbetűjét a' H. betű teszi, s ezen szavakat: „*Stephanus Rex Hungarie* rejtegeti magába. Különben ezt is erősen bizonyítani nem merem, ki nyilatkoztatván minden tartózkodás nélkűl azt, hogy csekély tapasztalásomat az e'féléknek meg magyarázására elégtelennek lenni tartom.

115-*ik* §. *A' Szórejtő-jegyeknek meg fejtésekre, 's meg ítélésekre szolgáló némelly észrevételek 's rendszabások.*

A' Szórejtő-jegyeknek meg fejtésekben, 's meg ítélésekben e' következendőkre kelletik figyelmezni:

1-ör Ugyan egy betű a' Szórejtő-jegy alatt lappangó szavakban többször is találtatik, némelly Szórejtő-jegybe azonban azon betű csak egyszer jelenik meg, mint p. o. a' Római Sz. Atyák' Szóbeli-szórejtő-jegyeik alatt el rejtett *Bene valete* szavakba az E, betű négyszer fordúl elő, holott azon betű a' Szórejtő-jegybe csak egyszer jelenik meg.

2-or A' talpkő gyanánt tett betű, nem mindenkor szokott a' Szórejtő - jegy alatt lappangó szónak első betűje lenni, 's az sem meg kívántató dolog, hogy a' betűk a' szóba el rendelt helyeket, a' Szórejtő-jegybe is meg tartsák.

3-or A' betűk' formája az a'kori írásfajtól, mellybe a' Szórejtőjegy készítetett nem szokott igen el távozni, következésképen a' Szórejtő jegybeli betűk az a'kor folyamotban lévő írás fajjal igen meg szoktak egyezni.

4-er A' Szórejtő-jegy alatt lappangó czímbeli ki fejezéseknek meg kelletik felelni azon Század' szokásainak, mellybe a' Szórejtő-jegy készítetett.

5-ör Ha mindjárt más kéz által, 's különböző irólével iratatott is valamelly Szórejtő-jegy, mint az Oklevél, azért nem következik, hogy az, következésképen az Oklevél is hamis légyen.

6-or Az olly Szórejtő-jegyeket sem kelletik mindjárt hamisnak tartani, melly a' Helyes-írás' mestersége szerént nincsen el készítve; mivel tudjuk, hogy a'ba az üdöbe, midőn a' Szórejtő-jegyek virágzottak, a' Hellyes-írás' mestersége nem a' leg álandóbb, 's tökélletesebb karba volt.

7-er Ugyan egy Királynak Szórejtő-jegyét, ha mindjárt az, azon Királynak több Oklevelein lévő Szórejtőjegyeitől különbözne is, nem lehet azonnal hamisnak álítani, mivel azon kívűl hogy azon Szórejtő-jegyek némelly részben hasonlíthatnak is egymáshoz, nem tudományon kívűl való dolog, hogy a' Szórejtő-jegyek hol ki-metszett bélyegező, hol szabad kéz, hol az Oklevél' Ki-adója, hol pedig más egyéb Oklevél-írók, 's mások által is formáltathattak, mellyre való nézve azok könyen különbözhetnek egyik a' másikától.

8-or Némelly Oklevelek nem csak egy, hanem több Szórejtő-jegyekkel is birnak.

9-er A' Szórejtő-jegyek alatt el rejtett szavaknak minden betűjöket minden Szórejtőjegybe nem kívánhatni mivel a' Szórejtő-jegyekbe lévő szavak Előbetűzések', 's Tirói jegyek által is szoktak ki tétetni; de ellenben valóban hamis Szórejtő-jegynek lehet azt tartani, mellybe ollyan betűk jelennek meg, mellyek a' Szórejtő-jegy alatt lappangó szavakban fel nem találtatnak.

116-*ik* §. *A' Szórejtő-jegyek' számkivettetéseknek okai.*

Minekutánna a' XV. Századba közönségesen és folyvást a' Királyok az Okleveleknek magokat alájok írni kezdették, és a' tudományok 's szépmesterségek napról napra nagyobb virágzásba jöttek, valamint szinte az embereknek jobb izléseik, mind inkáb 's inkáb nevekedtek volna, szűkségképen a' Szórejtő-jegyeknek az Oklevelekből el enyészniek kelletett, a'nyival is inkáb; mivel az Oklevél-Íróknak 's Jegyzőknek ki gondolt mesterkedéseik utoljára a' Szórejtőjegyeket majd csak nem meg fejthetetlenekké tették.

VI-ik Fejezet.

A' Pecsét-esméretről

(Sphragistica)

117-*ik* §. *A' Pecsét-esméretnek Görög eredeti Latán nevéröl, 's magyarázatjáról.*

A' Pecsét-esméret *Sphragistica* nevezetét, melly igen szépen meg felel a' Görög σφραγις, és a' Latán *Sigillum* nevezeteknek, HEUMANnak; *a)* bizonyos rendszabások alá való vételét, 's ki miveltetését pedig HEINECTIUSnak köszönheti *b)* Egyéb eránt a' *Sigillum* nevezet néha több értelemben is vétetett mind az Oklevelekben, mind más Irományokban is; és pedig értetődik azon nevezet alatt néha maga a' pecsét-nyomó (typarium) *c)*; néha ismét, ámbár ritkábban azon

Oklevelet jegyzi, mellyre a' pecsét reá nyomatatott, vagy függesztetett, valamint a' Bullák is (tulajdon értelemben Ércz-pecsétes-levelek) a' rajtok függő pecséttektől veszik azon *Bulla* nevezetjeket, hogy azonban különösen a' Sigillum nevezet édes Hazánkba magát az Oklevelet jelentette volna, jól lehet több Külföldi Túdósok álítják, *d)* az mindazáltal mind e'dig eléggé meg nem mutattatott; leg inkáb pedig jelentette azon nevezet az ugy nevezett pecsétet, vagy is azon esmértető-jegyet, melly valamelly alkalmatos matérián, vagy is műszeren, mint p. o. viaszkon, ónon, 's egyeben ki nyomtattatik, 's az Okleveleknek nagyobb hitelességek, 's erősségek végett azokra reá ragasztatik, vagy függesztetik, 's ezen utóbbi értelemben szokott vétetődni a' sigillum nevezet az Oklevél-esméret-tudományába is. Különben ezen utóbbi értelemben a' pecsétek édes Hazánkban több féle nevezetekkel ruháztattak fel: nevezetesen pedig e' következendőkkel: *character signum*, *titulus*, *annulus*, *privilegium*, *imago*, *Regalis-imago*, *figura*, *bulla*. 's a' t.

a) Lásd HEUMANnak *Commentarii de re Diplomatica Imperatorum, et Reg. German. inde a Carolo Magno.* Norimberg. I. K. 1745. II. K. 1753. Nem különben: *Commentarii de re diplom. Imperatricum, et Regni. Germaniae.* Norimberg. 1749. czimü könyveit.

b) Lásd HEINECCII *Syntagma historicum de veteribus Germanorum, aliarumque Nationum sigillis.* Francofurt. et Lips. 1719.

c) Egyezt. a' következő §.

d) PRAY *de sigillis Reg. et Regin. Hung.* Budae 1805. 2. lap.

118-*ik*

118-*ik* §. *A' régi Törvénybe-idéző-pecsétről; vagy is mit kellessen a' Hazai régi Törvényekbe elő forduló* pecsét-adásról, küldésről, 's hajtásról *(sigillum dare, mittere, projicere) érteni?*

Hogy a' Hazai régibb Törvényekbe *a)* elő fordúló ezen szavak alatt: *sigillum dare, mittere*, vel *prójicere* (pecsét-adás, küldes, 's hajtás) a' régi Törvénybe-idéztetésnek módját kelletik érteni, az ugy szólván kétségen kivül vagyon; a'ba azonban nem egyeznek meg a' Tudósok, hogy mi módon történhetet meg azon Törvénybe idéztetés: a' pecsét-nyomónak é? a' Bíró' pecsétes-levelének é? vagy pedig csak a' ki nyomott pecsét-jegynek el küldése által? Vagy is másképˈ: mit kellessen az emlétett Törvényekbe elő forduló *„sigillum dare, mittere, vel projicere ad aliquem“* szavak alatt érteni? a' pecsét nyomót é? a' pecsétes-levelet é? vagy pedig a' ki nyomott pecsét-jegyet? MABILLON az eránt határozatlanságba, 's kétségeskedésbe vagyon. DU CANGE és DU FRESNE azon nevezet alatt a' Bíráktól ki adott pecsétes-levelet értik *b)* G. BATTYÁNYI *(LL. Eccles. R. H.* Tom. I. pag. 59. 60.) nem magyarázza ki magát a' pecsét-jegyet é? vagy pedig a' pecsét-nyomót kelletik az alatt érteni. PRAY GYÖRGY pedig *(de Sigillis Reg. et Regin. Hung.* 4. 5. lap.) az alatt magát a' ki nyomott pecsét jegyet minden egyéb írás nélkűl érti. Én részemről csekély ítéletem, 's belátásom szerént, ket féle értelemben vagyok, 's ugy vélekedem, hogy az azon Törvény-czikkelyekbe elő forduló *Sigillum* nevezet alatt inkáb a' pecsét-nyomót, vagy pedig a' ki nyomot pecsét-jegyet, mint magát az Oklevelet kelletik érteni, de azonban azon álításomhoz is csekély tapasz-

talásom miatt erősen ragaszkodni nem bátorkodom. Minekelőtte mindazonáltal e'ről szólanánk, szükség tudni: hogy édes Hazánkba régenten bizonyos hivatalbeli személyek voltak, kik *Praecok*nak neveztettek. Azok pedig PRAY szerént két félék voltak, tudniillik: voltak a' Királyoknak tulajdon; és ismét a' Megyék Fő-ispányainak' (Comites Castri) sőt más főbb embereknek is tulajdon Praecoi. A' Királyi Praecoknak feje, *Comes Praeconum* nevezetet viselt; a' Fő-ispányok Praecoinak fejek pedig *Archi-praeco*, vagy *Major-praeconio* nevezettel díszeskedett. A' Fő-ispányok Praecoinak, kötelességek volt, a' Fő-ispányok' eleibe tartozó dolgok eránt való Törvénybe-idézésen kívűl, a' Fő-ispányoktól ki adott Királyi, 's egyéb parancsolatokat azon Megyében szóval, és pedig a' piaczokon, 's vásáros helyeken ki hirdetni; *c)* a' Király eleibe Tartozó törvénybe-idéztetések pedig a' Királyi Praecók által vitettek véghez. — Ez igy lévén; minthogy a'ba az üdőbe a' Papokon, 's talán némelly főbb embereken kívűl igen kevesen, sőt talán senki sem értette az írás-mesterségét, igen szépen lehet következtetni, hogy a' Törvénybe-idéztetéseknek, valamint szinte a' Fő-ispányok' Praecoi által véghez vitt kihirdettetéseknek is *d)* szóval nem pedig írás által kelletett meg történni; de minthogy bizonyos meg esmértető-jegy nélkűl senki sem tartozott volt a a' Törvénybe-idéző Praecok' szavainak hitelt adni; ugyan azért a'ra nézve leg alkalmatosabb lehetett a' Törvénybe-idéző-pecsét-nyomónak, vagy a' ki nyomott pecsét-jegynek a' Törvénybe idézendő előtt a' Praecok által való elő mutatása. Már minthogy régenten, valamint mostan is szokásba volt a' pecséteket gyűrűre vésetni; innén azt lehetne gyanítani, 's következtetni, hogy régenten azon Törvénybe-idéző pe-

csét-nyomók is gyűrű formájúak voltak, következésképen, hogy a' Törvénybe idéztetések is legalkalmatosabban, a' gyűrűs pecsét-nyomónak, nem pedig a' Törvénybe idéző-levélnek, vagy a' ki nyomott pecsét-jegynek elő mutatása által történhettek meg, és pedig ezt a'nyival is inkább gyanítani lehet; mivel édes Hazánkba a' meg bízotság meg ismértető jeléűl adott pecsétes gyűrű adás ugy régenten, valamint mostan is nem egészen esméretlen, 's idegen dolognak lenni tartatik. De más részről vagynak más 's több példák is, mellyek ellenkezőt látatnak bizonyítani: és pedig, hogy a' pecsétjegynek el küldése valóban volt szokásba, 's keletbe édes Hazánkba, bizonyítja azt, az e' mái napig is a' Jászságban, nevezetesen pedig Jászberényben is szokásba lévő pecsét-jegy küldés a' holott is valamelly közönséges dolognak hirűl adása, vagy is végben vitele minden embernek a' Bíró által ki nyomott, 's a' Polgár, vagy is a' Kiss-biró által kinek kinek kezéhez adandó pecsét-jegy mellett szokott meg történni. Innét tehát nem oknélkűl lehetne azt is gyanítani: hogy a' *sigillum dare*, *mittere*, *vagy projicere* szavak régenten a' peesétjegynek is el küldését jegyzették. Láttatnak továbbá ezen két elébbeni vélekedéseimet némű némű képen erősíteni némelly Hazai Oklevelek, 's a' Franczia Capitulárék is. Nevezetesen pedig Ricolph László egy 1437. Zálogos-levelét e'képen végzi: „et propter meliorem certitudinem *projeci sigillum meum de super*" Már ki kételkedhetik itten azon, hogy a' *„projeci sigillum"* szavak alatt valóban maga a' pecsét nyomó, nem pedig a' pecsét-jegy, sem pedig az Oklevél értetődik? Ismét a' Franczia Capitularékban a' többi közt ezeket olvashatni: *„si quis sigillum, aut signum qualecunque Judex per jussionem Domini sui transmiserit*,

et cum venire jusserit, aut ambulare ad aliquam utilitatem et ille neglexerit, sex solidis sit culpabilis" Itten hasonloul kiki észre veheti, hogy a' most elő adott Törvény nem csak a' *sigillum* szót hanem a' *signum qualecunque*, az az: nem csak a' pecsétet hanem akár melly más féle jegyeket is emlét. Nem érthetődhetett tehát itten az Oklevél, hanem vagy a' pecsét, vagy a' pecsétjegy, vagy pedig más meg esmértető jegy. Hát ha még a' most emlétett Törvénynek ezen szavait: *aut ambulare ad aliquam utilitatem*" öszve hasonlítjuk a' Jászokról fellebb mondottakkal, valóban ki ki könyen el hiheti, hogy édes Hazánk' Törvényeibe is jelen lévő azon említett *sigillum* szó szinte ezen most mondott értelembe vétetődött. Egyéberánt fellebbi vélekedéseimet láttatnak erősíteni az a' féle régi Törvénybe-idéző-pecséteknek felűl írásai is, mellyek igen szépen meg egyeznek azon régi Törvényeinkben is elő forduló „*sigillum dare mittere projicere*" szavakkal. Ide tartozik még végtére hogy a' TT. KOVACHICH M. Ur által ki adott formulárékben a' 408-ik lapon ezeket olvashatni: „*si citatio fiat cum sigillo*, quia talis citatio debet fieri cum narratione, *ergo excipiatur contra citationem cum sigillo factam, quia non habet vigorem.* Volt hát valaha keletbe a' csupa pecséttel való Törvénybe-idéztetés. Az e' féle pecsétek közűl pedig, mellyek üdővel az Okleveleken használtattak, kettőnek talált nyomára T. PRAY GYÖRGY (*de sigillis*) Az egyik azok közül egy szárnyas Angyalt, ezen körűl írással: „*SIGILLUM CITATIONIS*" foglal magában, és ez a' Papi, vagy is Egyházi Ítélő-szék eleibe való Törvénybe idéztetésre használtatott; a' másik
IV-ik Tábla 5. szám ismét egy Ökör vagy is inkáb Bika fejet ezen körűl írással: „*Comes Tristanus me misit*" áb-

rázol magába, és ez a' világi Bírák, vagy Törvényszékek eleibe való Tőrvénybe-idéztetésre szolgált. Különben az ezen utóbbi pecséten olvasható TRISTANUS nevezet alatt a' Királyi Praecóknak fejét kelletik érteni, 's ugyan azért is neveztetett *COMES*nek az az: *Praeconum Comes*nek.

a) Sz. László Király I-ső T. K. 42. Fejezetje igy szól: *Siquis autem Regis sigillum super aliquem projiciens ipse in Curiam venire neglexerit rationem perdat — si vero Judicis sigillum projiciens non venerit centum numos persolvat*,, Ismét ugyan csak az emlétett Király' III. T. K. 25. Fejezetje e' képen szól: ,, *Possit Judex sigillum suum mittere super quoscunque exceptis Presbyteris, et Clericis nec non Comitibus.* Lásd ezen Királynak több Törvény-czikkelyeit; nem különben Kálmán' I-ső T. K. 5. 6. 14, 's más Törvény-fejezetjeit.

b) *In Glosario latinitatis medii evi Artic. Sigillum*

c) ADAMI FRANC. KOLLAR *Regni Vngariae Amoenitates.* Vol. II. 163.

d) Lásd KOLLÁR' most m. K. 63. 64. lap.

119-*ik* §. *Azon Nemzetekről, kiknél a' pecsétlés keletbe volt.*

A' pallérozódással a' gyűrűvel (mivel régenten gyűrűt használtak a' pecsétlésre nézve), és a' pecséttel való élés az Egiptomiaktól a' Zsidókhoz, Görögökhöz, és Rómaiakhoz; ezeknek el estek után pedig a' több Európai Nemzetekhez, 's üdővel édes Hazánkba is a' Keresztény hitnek be vételével által származott. És valóban ha ki veszük azon arany üdőt, mellybe még az embereknek ártatlanságok, az üdővel fel fedezett többféle csalárdságok, 's csalfaságok által meg nem fertőztetett, sokkal nehezebben találunk olly Nemzeteket, vagy Népeket, kik előtt a' pecséttel való élés régenten,

vagy mostanában is idegen dolog lett volna, mint ollyanokat, kik azokat régenten, 's mostan is használják.

120-*ik* §. *A' pecséteknek erejekről, 's tekéntetekről.*

Jóllehet külső Országon a' pecsétek minden üdőben *a)* az Oklevelek' jelességeire nézve szükségképen meg nem kívántattak; édes Hazánkba azonban azok minden üdőben az Oklevelek' meg kívántató jelességei közé tartoztak, 's a' menyiben azoknak az Oklevelekbe való kelet-korokra visza tekénthetünk, minden üdőben nagy tekéntetben voltak. Ugyan is Hazánk' Királyai minden-koron pecsétjeikkel erősítették Okleveleiket; mellyre való nézve nem csuda, ha az Okleveleknek erejét, 's hitelét leg inkáb csak a' pecsétekbe kivánták helyheztetni. A' Bírák, 's Törvényszékek előtt pedig valamint régenten, ugy mostan is csekély tekéntetűek az olly Oklevelek, mellyeken a' pecsét, vagy a'nak valamelly maradványja, mellyből leg inkáb a' körül írást ki lehetne esmérni, nem látszató *b)* Ugyan csak azt lehet tartani az Ország-bíráinak, Káptalanoknak, 's Konventeknek minden féle Okleveleikről, ki nem vévén innét a' Metszet-okleveleket is. A' pecséteknek illy nagy tekéntetek lett szűlő-oka az 1498. Ország-gyűlésén hozott azon szoros fenyétékű 14. Törvény-czikkelynek is: melly szerént az olly Káptalan, 's Konventbeli személyek ábrázatjaikban tüzes vassal meg bélyegeztetni parancsoltatnak, kik valamelly hamis levelet hiteles-pecsétjeikkel meg pecsételni batorkodnának; vagy pedig ha valaki közűlök az illy hamis levelek' koholásában csak jelenléte által is meg egyezne, vagy részesűlni kívánna.

a) GATTERER *Elementa art.* 271. lap.
b) VERBŐCZY II. R. 17. czim 2-ik §. Az ezen czim alatt való jegyzés azt tartja, hogy elegendő, ha az Oklevelen a' le esett pecsétnek csak valami jele, vagy helye ki tetszhető is.

121-*ik* §. *A' pecsétek alá-írás gyanánt is szolgáltak, 's használtattak.*

Valamint Királyaink a' kor midőn még az Okleveleknek magokat alá írni szokásba nem volt, alá-írás gyanánt (ha azon egy két Királyokat kiveszük, kik az alá-írás gyanánt Szórejtő-jegyeket is használtak) semmit egyebet, mint pecsétet használták; ugy szintén a' Káptalanok, 's mások, üdővel pedig a' XIII. Század táján a' Nemesek, 's a' Polgári renden lévők is alá-írás helyett csak leginkáb pecsétjeikkel éltek. Illyenképen már Bélának 1260-iki Másolatjában Miklós All-Ország-bírája egy Prépostnak, és két Ispánynak (Comes) pecsétjeiről tesz emlékezetet *a)* a' nélkűl, hogy azok azon általok ki adott Oklevélnek alája írva lettek volna. Nem különben TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur szerént, Sáros Vármegyébe a' régi Butka Nemzetség' Leveles-tárába tartatik Kún Lászlónak 1278-iki Oklevele, mellyről a' Királyi selyem 'sinoron függő pecsétem kívűl az Ország' Fő-rendeiből lévőknek négy pecsétjeik, bőrhártya madzagon függenek, a' mint t. i. régenten szokásba volt, hogy a' Püspökök, 's az Ország' Zászlós-urai, sőt mások is, kiknek neveik az Oklevelek' foglalatjaiba emlétettek, az Okleveleknek nagyobb erősségekre, 's hitelekre nézve, tulajdon pecsétjeiket a' Királyi-pecsét mellé az Oklevélhez kapcsolták *b)* Hasonloúl azon Oklevelen, mellybe az Ország Karjai, 's Rendjei Albert Magyar Királynak Királyá való választását meg ígérik min-

den alá-írás nélkűl száz tizenkét pecsétek vagynak fel függesztve. *c)* Ugy szintén I-ő Ulászlónak Magyar Királyá lett választása alkalmatosságával, Budán 1440-re Sz. Péter, és Pál Apostolok napján készített Oklevelet 88 mint a'nyi alá-írás gyanánt szolgáló pecsétek őrzenek *d)* De hogy több e'féle Okleveleket el halgassák: nevezetes a' Cseheknek azon Panasz, vagy Vád-levelek, mellyeket 1415 a' Konstancziai Gyűlésnek háromszáz ötven pecsétekkel fel ruházva bé adtak. HEINECCIUS (mond. könyv.) ezen Levelet a' maga nemében egynek tartja, és azt mondja hogy párját e'nek a' Történetekbe nem igen találhatni, de TT. SCHW. M. Ur álítja: hogy azon Könyv-tárba, mellynek a' tisztelt Ur dícséretes Őrzője, látott, 's olvasott volna egy Oklevelet, mellyet 412. gyűrűs-pecsét-jegyek terhelnek, Készítették pedig ezen Oklevelet azok kik a' Görög Sz. Egyháztól a' Római Sz. Egyházhoz álottak, mellybe még ezeket az alá írást jelentő szavakat is olvashatni: „*subscriptiones Dominorum Boierorum, et Nobilium Unitorum Districtus Fogaras. In anno* 1711. *die* 20^a *Jnlii. e)*

a) Azon Oklevèlbe a' nevezett All-Ország-bírája e' képen szól: „nec hoc praetermittimus, quod etiam *tria sigilla in Liıeris Inquisitorum veritatis fuissent pendentia*, duo ex illis videlicet Cazmery Praepos. et Pauli Comitis propter vetustatem in nostris manibus fuerunt lacerata. 's a' t.

b) Ezen Levéllel László Király hüségtelen István Bán' fiát csak ugyan István Bánt ajándékozta meg, még pedig esküvés mellett, és hogy az emlétett Bánt a'nál inkáb magához édesítse, Ország birói hivatalt, 's Musun (Moson) Vármegvét, esztendőnként fizetendö ezer márkával egyetembe nékie igérte, melly ígéretnek a' Király által való bé tellyesítése eránt az Ország' Fő-rendei közül némellyek, tulajdon pecsétjeiket a' Királyi pecséthez ragasztván, jót álottak. Azon pecsétek közül még három romladozó fél-

ben, és már olvashatatlan Körül-irással, az emlétett Oklevelen jelen vagyon, a' többinek pedig csak kötölékjei maradtak meg.

c) Ezen Oklevelet olvashatni a' *Disquisitio Histor. de modo consequendi summum Imperium in Hungaria a primordiis Monrachiae ad haec tempora.* Budae 1820. czimü könyvnek 212—214. lap.

d) Lásd DOGIEL MATYASt *in Codice Diplomatica Regni Poloniae, et Magni Ducatus Lithvaniae.* I-ö Köt. Vilnába. 1758. 55. és 56. lap. Ezen munkába több ollyanokat is lehet tálálni, mellyek a' Magyar Oklevél-esméretre nézve nem egészen szükségtelenek.

e) Ezt lehet látni HEVENESSI GÁBOR Kéz-irat. IIHHH. vagy is XXXIV. Darab. holottis az alá-irások igen ritkák a' pecsétek azonban többször látszanak változtatva lenni. Az alá-irottak többnyire Erdélyi Oláhok voltak.

122-*ik* §. *A' pecsétnyomóknak öriztetésekről.*

Minthogy a' pecsétek illy nagy tekéntetbe voltak mind másutt, (és pedig leg inkáb a' XII. Századtól fogva *a)*) mind pedig édes Hazánkba; ugyan azért a' Királyi pecsétnyomók mindenkor a' leg jámborabb, és leg jobb maga viseletű 's fő-rangba helyheztetett személyek által őriztettek. A' Középkorba ezen őrizet, vagy gondviselés leg inkáb a' Papi Rendbe lévő főbb, 's előkelőbb személyre bízatatott, kiknek kötelességek volt az a'kori szokás szerént a' Királyokat akár az Országban, akár azon kívűl tett utazásokban és pedig békesség, vagy háború üdején is követni, és a' szükséges Királyí Leveleket készíteni; sőt a' pecséteket az Okleveleknek nagyobb tekintetéért ide 's tova hordozni. *b)* Üdővel azonban a' Királyi pecsét-nyomóknak történetből lett el veszte *c)* ezen szokást meg változtatta, és a' Királyi pecsétnyomok, már továbbá ki nem tétettek az úti

alkalmatlanságoknak, 's szerencsétlenségeknek, ne hogy t. i. azoknak el veszte által nagyobb alkalmatosság szolgáltatódjon a' csalárd emberek' csalfa mesterkedéseiknek űzésére *d)*.

a) Lásd *Neue Lehrgebäude der Diplomatik.* VI-ik Dar. 109. és 371. §. — A' pecséteknek a' XII. Század közepétől való keletét leginkáb a' Püspökök Grófok, Nemesek, 's más egyéb magános emberekre (privatus) nézve kelletik érteni, mivel a' XII. Század előtt ritkának volt ezek közül (ha egy néhány Külföldi Herczegeket 's Grófokat ki veszünk) tulajdon pecsétjek, 's ha volt is, nem volt szükséges az Oklevelek' megerősitésére nézve; a' mi több: a' Francz Királyok magok is a' XII. Század előtt csak keresztjegyeikkel erősítették meg Okleveleiket; valamint Spanyol Országba is alég lehet a' pecsétnek a' XII. Század előtt való keletét álitani.

b) SMAUSZ (*Corp. Jur. pub. S. R.' I.* 33. lap.) IV. Károly 1356-iki függő Arany'-pecsétes-oklevelének foglalatja szerént, a' Moguncziai Elector a' Császári vendégségben tartozott a' Királyi nagyobb pecsétet egész a' vacsora végéig nyakába hordozni azután pedig lóháton a' Kanczellariusnak visza küldeni. Hasonlóul Spanyol Országba a'kor' midőn még a' pecsét-nyomók ide 's tova hordoztattak, szokásba volt valamelly nagy pompa alkalmatosságával a' Királyi pecsétet olly pompáson fel ékesitett lovan hordoztatni, mintha tulajdon maga a' Király jelen lett volna. HEINECCIUS m. K. 12. lap.

c) ROGERIUS szerént IV. Béla Király Kanczellariussánál, ki 1241-be a' Tatárokkal való ütközötben elesett, a' Királyi pecsétnyomó a' Tatárok által meg találtatván, az több csalárdságoknak el követésére forditatott. Hasonlóul I-sö Lajosnak 600. megerősitett Leveléből világos: hogy midőn az emlétett Király Miklós Esztergomi Érsekkel és egyszersmind Kanczelláriussával Bosniába az Eretnekek' pusztitása végett ment volna, mind a' Királyi pecsét nyomó, el lopatatott, és THUROCZI szerént üdővel a' Tolvajok által Beszterczén bizonyos Arany-müvesnek el adatott.

d) 'Sigmond Királynak 1436. Prágába a' Magyar Országi 'Sidók részére ki adot*t* Oklevelébe ezek olvastatnak: „aliis nostris sigillis tam, scilicet majori duplici, quam et minori secreto, quibus uti Rex Hung. utimur tempore exitus nostri de regno nostro Hungariae ad Bohaemiae partes nuper facti, apud fidelem nostrum Ven. Dom. Matthaeum (talán Matthiam Lásd PRAY *de sigillis* 's a' t. 130. lap.) Summum Cancellarium R. H. nostrae Mattis certis et rationabilibus ex causis dimissis, et derelictis. — KAPRINAI. *Hist. dipl. temp. Mathiae Regis*, I. R. 474. lap.

123-*ik* §. *Miből? vagy miféle műszerből (materia) készültek a' pecsét-nyomók?*

A' pecsét-nyomók (typarium) több 's különbbféle műszerekből, vagy is materiákból készültek. És pedig: használtatott a' végre kő, csont, ércz, 's egyéb a' féle, a' mint azt az Ujjabb Oklevél-esméret' Szerzői szorgalmatosan ki tapogatták; *a)* A'ról mindazonáltal, hogy édes Hazánkba miből készíttettek volna azok, méllyen halgatnak. Hihető azonban, hogy valamint a' Királyok' pecsétes-gyűrűi drága kövekből, 's aranyból, azonképen más Királyi pecsét-nyomók is valamelly ércznemből és pedig leg inkáb aranyból az Aranyművesek által készíttettek. *b)* Egyéberánt e'ről igen nehez bizonyos tudományt szerezni; mivel azon szokás: melly szerént a' Királyoknak pecsétjeik, midőn meg haláloztak, vagy széjjel töretettek, *c)* vagy pedig velek együtt el temetettek *d)* meg fosztott bennünket azoknak további szemlélésétől.

a) m. k. V-ik Dar. 288. lap.

b) Hogy a' pecsétek aranyból, 's pedig az Arany-művesek által készittettek a'ról több bizonyságok szólanak; nevezetesen pedig már a' fellebbi § a' *e*) jegy alatt a' Királyi pecsétnyomónak a' Tolvajok ál-

tal az Arany-müvesnek lett el adása, némünémű bizonyságot tesz azon pecsét-nyomónak aranyból lett készittetéséről. Hasonlóul Robert Károly Péter Mester Arany-müvésznek Adomány-levelet (Donatio) ád, munkájával tett szolgálatjáért e'képen: „*specialiter in sculptione, fabricatione, et paratione praesentis sigilli nostri autentici*" Csak ugyan Posony Várossának Számadó-könyvébe az 1439-ik Esztendőről ezek is találtatnak: „*Item am sunt ag an sand Anthony tag hab vir geben dem Jost Goldsmid, um das Silber czu paiden Insigeln damit wir In gantz bezalt, und ausgericht haben 3. fl. auri.* Valamint Ulászló Király' Számadó - vagy Jégyzö - könyve is az 1494-ik Esztendőről ezeketis tartja: „*Eodem die Magistro Bernardo, qui fecit Regiae M. duo sigilla annularia, dati sunt eidem fl.* 4.

c) Az szokott történni a' Római Pápák' pecsétjeivel is azoknak halálokkor, valamint bántak XIII ik János Pápa függő pecsétre alkalmatos pecsét nyomójával is a' Konstancziai Gyülésbe; nem különben történt Magyar Országban is 1490-be I-ő Mátyás halála után, a' midőn is BONFINIUS szerént, ne hogy az alatt még az Ország Király nélkül lenne a' Királyi pecséttel valamelly csalárdság történjen, a' Királyi pecsét-nyomó, azon Gyülés alkalmatosságával, melly az Özvegy Királyné, és Hollós János (Joannes Corvinus) elöl-ülések alatt tartatott, mindeneknek szemek' láttára öszve töretett.

d) Lásd HEINECCIUSnak mond. köny. 14. lap. Ismét. *Neue L. d. dipl.* VI. 395. §.

124-*ik* §. *A' pecséteknek meg hamisitásokról.*

Jól lehet igen dicséretes Régi Eleinknek azon gondoskodások, melly szerént a' Köz-pecseteket, vagy is inkáb pecsét-nyomókat (sigilla publica) a' csalárd emberek' kezeitől a' leg nagyobb szorgalommal meg őrzeni kivánták; *a)* mindazonáltal mind azon gondoskodások, 's több a' végre ki szabott büntető Törvények mellett *b)* sem vihették azt véghez, hogy az a'ba történhető min-

den csalárdságokat el távoztathattak volna. Az e'féle pecsét meg hamisitások tehát több féle képen történtek, 's többek voltak ollyanok kik álnok mesterkedéseiket a' végre fordították; de minthogy azon meg hamisitások többnyire, 's egyenesebben inkáb az Oklevelek', mint a' pecsétek' meg fertőztetésére tartoznak, azokról pedig már a'kor, midőn az Oklevelekről közönségesen szólottunk, elég bőven emlékeztünk, ugyan azért itten többé rólok szólani szükségtelen. Egyedűl azt kelletik meg jegyezni: hogy nálunk a' pecsétmeg-hamisitások történtek a' pecsét-nyomóknak koholása, vagy ki metszése által is; mivel az ezek ellen hozott büntetéseknek, valamint az azoknak ki nyomozása végett véghez vitt vi'sgálatoknak mind Hazánk' Törvényeibe; *c)* mind pedig Hazánk' Okleveleibe némelly nyomaira akadhatunk; *d)* Ugy szintén történtek e'béli pecsét meg hamisítások az el veszett, vagy orozva el vitt pecsét nyomóknak használása által, mellyről még odébb lészen emlékezet, 's ugyan az e'féle csempességeknek meg akadályoztatására nézve jött szokásba, a' Királyi pecsétnyomóknak a' Király el haltával való öszve töretetések, vagy a' meg halt Királyal való el temetetések mellyekről az elébbeni §. már emlékeztünk.

a) Egyeztesd az elébbeni több §. mondottakat.

b) Lásd VERBÖCZI I-ö Rész. 14. és 16. Czim. Egyeztesd 1723. 11, Czik.

c) A' most a' *b*) jegy alatt mondott Törvényekbe.

d) Miklós Nádor Ispánynak 1351-iki Levelébe ezeket olvashatni: Nos Nicolaus — significamus, — quod in Congregatione nostra generali Universitatis Nobilium Comitatus Tolnensis, feria secunda proxima ante festum B. Martini Episcopi prope Villam Szakács, *pro falsariis*, *seu falsorum sigillorum fabricatoribus*, *et conservatoribus* nec non quibuslibet

querulantibus, justitia impendenda celebrata„ 's a' t. De még világossabban ír e'nél 'Sigmond Király egy 1409-iki Levelében, mellyben parancsolja Bereg Vármegyének, hogy a' Rozgon 'Simon Ország-bírája által tartandó Gyülésen megjelenjenek, ezen szavakkal „ideo fidelitati, Universitatique vestrae — firmo nostro regio sub edicto districte praecipimus, et mandamus, quatenus visis praesentibus universaliter et generaliter per modum proclamatae congregationis, in sedem vestram judiciariam conveniendó, vestri de medio juratos Assessores instituere debeatis, qui falsarum monetarum cusores, *ac falsorum sigillorum sculptores*, *literarumque falsarum imitatores*, praefato fideli nostro, Comiti Simeoni de Rozgon ad fidem vestram debitam, fidelitatemque nobis, et sacro nostro diademati observandam, tacto vivificae Crucis signo — extradare, nominare, et pronunciare debeant, et teneantur. — Datum Budae in festo Exaltationis Santae Crucis Anno Domini 1409. Szinte vagyon nyoma a'nak is hogy 1506-a a' Fehér-vári Keresztes Barátok; pecsétjek el vesztésével, 's még egyébbel-is büntetettek meg a' hamis pecséttel való élés miatt, azon pecsétjeket azonban II. Ulászló Királytól ismét visza nyerték. 's a' t.

125-ik §. *Minö módot találtak fel régenten a' Kanczellárián a' pecsétlésbe, hogy az Oklevél-meg-fertöztetöknek csalárdságaik némü némüképen meg akadályoztathassanak?*

Valóban dicséretre méltó azon igyekezet, mellynél fogva régenten azok, kiknek gondviselésekre a' Királyi pecsét bízatatott, minden okot, 's módot ki gondoltak: miképen a' hamis Oklevél' Koholóknak a'beli álnokságokat meg akadályoztassák. E'nek egy példáját láthatjuk azon, csupán csak édes Hazánkba keletbe lévö 's a' pecsétlésbe gyakoroltatott dícséretes szokásba, melly e'ből álott t. i: a' nyomott pecsétet tartó papíros,

vagy bőr-hártya kötölékre bizonyos illy' forma beszéd (formula) „*Commissio propria Domini Regis*" iratott, mellyre a' pecsét olly formán öntetett, vagy ragasztatott, hogy az alatta lappangó íras vagy beszéd-forma alólla ki ne tessék, 's ugyan azon beszéd-forma ismét az Oklevélnek alsó vagy felső sőt sokszor mind a' két részére is fel jegyeztetett, melly a'ra való volt, hogy ha ne talántán valamelly Oklevélnek igaz volta felől kétség támadott volna, a'kor a' viaszk-pecsét a'ról le vétetett, 's a' pecsét alatt lévő pecsétet tartó kőtőlék meg vi'sgáltatott, ha vallyon magába foglalja é azon beszéd-formáját, melly az Oklevélnek felében, vagy aljára is íratatott, vagy sem? és ha magában foglalta, ugy igaznak; ha pedig a'nak meg nem felelt, vagy pedig épen semmi beszéd-forma a' pecsét alatt nem találtatott, ugy hamisnak kiáltatott az Oklevél. Ugyan ezen módot lehet észre venni a' függő (pendens) 's a' gyűrűs (annulare) pecsétekre nézve is; mindazáltal a'zal a' különbbséggel; hogy a' függő-pecséteknek, minthogy azok alá írni nem lehetett, tehát az emlétett beszéd-formája a' viaszk-pecséteknek közepébe vagy is belső részébe helyheztetett egy kis darabka íróhártyára íratatott; *a)* a' gyűrüs pecsétekre nézve pedig, sokszor a' mondott beszédnek egy része a' pecsét alól ki is tetszett, a' többi része pedig a' pecsét alatt lappangott. Ezen módot tapasztalta T. PRAY GYÖRGY, IV-ik Tábla
Er'sébet' Róbert Károly' Özvegyének az Férje' gyű- 4. szám
rűs-pecsétjével meg erősített 1369-iki Levelén, *b)* ugy szintén 'Sigmondnak is egy 1390-iki Oklevelén *c)* Egyéb eránt szükség meg jegyezni, hogy illy forma beszédek a' fellebb emlétetten kivűl többfélék is voltak, 's néha az Elő-adónak vagy is Referensnek nevét is magokba foglalták, 's ugyan azért azok, némelyektől alá-írás (sub-

scriptio) gyanánt is tartattak, de e'ről tovább lészen emlékezet. Mostan még nem egészen szükségtelen a'ról is emlékezni: hogy azon beszédformáknak értelme T. PRAY GYÖRGYÖT a'ra a' vélekedésre is indították hogy t. i. a'ba az üdőbe azon Királynak neve, ki az Oklevél' ki adását parancsolta; valamint azon Előadónak, vagy Referensnek neve is, ki a' dolgot a' Királynak eleibe terjesztette a' Királyi-könyvbe fel jegyeztetett, 's kétség támadván valamelly Oklevélnek igaz volta felől, a' pecsét alatt lévő beszéd, valamint a' Király, 's az Előadónak neveik is, az Jegyző-könyvel egybe hasonlítattak, 's a' képen a' dolognak igaz, vagy hamis volta könyen kivilágosodott.

a) Lásd PRAY *de Sigilis* emlètett könyvének I-ö Tábláját az 3 ik szám alatt.

b) Azon pecséten kivül' a' *Relatio* szó, belöl pedig az Elö adónak (Referens) neve lappang, a' mint azt az IV Táblán a' 4-ik Szám alatt láthatni.

c) Lásd PRAY m. k. I-ö Tab. 5-ik szám.

126-*ik* §. *A' pecsétnyomóknak változtatásáról.*

Mi okból változtatták légyen Királyaink pecsét nyomóikat? már az e'dig mondottakból is a'nak némelly okait akár ki is könyen által láthatja. Ugyan is, a' mint már emlétettük, ha a' Királyi pecsét-nyomó vagy nagyon el kopott vagy el veszett, vagy orozva, sőt néha erővel is el vétetett, szükségképen uj pecsét-nyomót, és pedig más formára kelletett csináltatni, ne hogy a' pecsét-nyomónak el veszte, vagy lopatatása által út mutatódjon némely ravasz embereknek a' hamis-levél csinálásra. Ugyan ezen változtatás történt a'kor is, midőn a' mint már mondatott, valamelly Király meghalálozott, 's a'nak pecsét-

nyo-

nyomója vagy öszve töretett, vagy vele együtt eltemetetett: vagyon azonba példa, hogy ezen szokás nem mindenkor telyesítetett. Igy Er'sébeth Királyné Róbert Károly Özvegye több Okleveleit a' Férje pecsétjével erősítette meg; *a)* valamint II-ik Lajos Király is sok üdeig az Atyja pecsétnyomoját használta; *b)* ugy szintén némelly Király fiak is, midőn Atyok halála után Királyokká lettek, több üdeig azon pecséttel erősítették Okleveleiket, mellyekkel mint Királyfiak éltek. *c)* Külföldön pedig néha a' Királyok által Utolsóintézet tételekor a' pecsét nyomók az Apácza szüzeknek, 's azoknak gondviselésekre is hagyatott. (Lásd HEINECCIUST *de sigillis* 13—15. lap.) Változtattak továbbá a' pecsét - nyomók a'kor is midőn a' Királyi Czímek (Titulus) meg változtak, vagy többesedtek. *d)* Egyéberánt Európában a' Királyi pecsét-nyomók változtatásainak a' XIII. Század előtt semmi nyomaira nem akadhatni; a' honnét méltán lehet következtetni, hogy azon változtatások csak az emlétett Századba jöttek leg előbbször szokásba. Hazánk Királyai a' Királyi pecsét-nyomoknak e'béli változtatásait a' XIV. és XV. Századba azonnal Királyi-parancsolat mellett köz hírré is tétették. *e)*

a) Illyenek az emlétett Királynének 1368. és 1369-iki Oklevelei is, mellyeket az meg halt Férjének azon gyürüs-pecsétjével erősitett meg, mellyről az elébbeni §. szólottunk (Lásd IV ik Tábla 4-ik szám)

b) Ki tetszik az, az emlétet Királynak THURZÓ GYÖRGYhöz irt leveléből, melly igy végződik: „*praesentibus, quas, donec sigillum nostrum parabitur, paterno nostro sigillo impendenti fecimus obsignari. — — Datum Budae fer. 5 a proxima post festum B. B. Tiburtii, et Valeriani Martyrum anno Domini* 1516.

c) Hasonloúl ki jelenti ezen álitást IV. Béla Király 1236 iki Levelébe, mellyet igy végez: „*Ut autem*

haec nostra compositio rata, et inconcussa maneat, praesentem chartam duplici sigillo nostro fecimus roborari, et statim dum sigillum privilegiale habuerimus, omnia supra dicta in formam privilegii redigemus. 's a' t.

d) Igy 'Sigmond Király midőn üdővel Királyi Czimjéhez több izben több több Czímeket ragasztott, kölönbb, 's különbb féle pecséteket is használt.

e) Igy 'Sigmond Király 1419-iki Oklevelébe emlékezetet tesz a'ról: hogy a' Királyi Czimek megtöbbesitése miatt a' régi pecsét-nyomó, ujj pecsét-nyomóval felcseréltetett. WAGNER. *Analect Scepus.* Tom. I. pag. 274.

127-*ik* §. *Azon Magyar Királyokról, kik pecsétjeiket változtatták.*

Édes Hazánk' dicső Királyai között többekre találunk ollyanokra, kik pecsétjeiket változtatták. Ugyan is a' mint már az előbbeni §. emlékeztünk: voltak ollyan Királyok, Királynék, 's Királyfiak, kik meg halt Atyjoknak, vagy Férjeknek pecsétjeket, vagy pedig azon pecsétet, mellyel mint Királyfiak éltek, több üdeig használták. Itten azonban nem azokról van a' szó, hanem inkáb azon Királyokrol, kik régibb pecsétjeiknek el vesztek, el lopattatások, vagy erővel való el vételek, sőt, némelly álnokságoknak el távoztatása végett, azoknak öszve-töretetések miatt is, pecsétjeiket változtatták. Már az e'féle pecsét-változtatások kétféleképp' történtek meg édes Hazánkba, t. i: voltak ollyan Királyok, kik jól lehet pecsét-nyomoikat akár mi módon el vesztették, 's a' helyett ujjat is csináltattak, mindazonáltal nem volt szükséges mind a' mellett is az, hogy az előbbeni pecsétjeik alatt ki adott Leveleik az ujjabban csináltatott pecsétjeik által meg erősítessenek. *a)* Voltak ismét ollyanok, kiknek

pecsétjeik' el enyészte alkalmatosságával, az előbbeni pecsétjeik alatt ki adott Okleveleik minden erő nélkűl valók lettek, ha csak azok az ujjabban csináltatott pecséttel meg nem erősíttettek. Azok közé a' Királyok közé tehát, kiknek jóllehet pecsétjeik el enyésztek, mindazáltal azoknak el enyészte semmi törvényes következést nem húzott maga után mindenek előtt tartozik II-ik András Király, ki alattis édes Hazánkba a' Királyi pecsétnyomó változtatásnak leg első nyomára akadhatni. Ezen most emlétett Király alatt tehát, a' mint ezen Királynak némelly Oklevelei elég világosan bizonyítják, *b)* a' Királyi pecsét-nyomó, Gertrudis Királynénak erőszakos halállal való ki végeztetése alkalmatosságával el veszett, melly helyett az emlétett Király azonnal is másat készítetett. A' másodszori Királyi pecsét nyomó változtatás IV-ik Béla Király pecsétjével, a'kor t. i. midőn a' Tatároktól a' Királyi Kanczellarius megöletett, 's a' nála találtatott Királyi pecsét-nyomó el is vétetett, *c)* történt. A' harmadik pecsétnyomó változtatásnak némelly nyomaira ismét Kun Lászlónak némelly Oklevelébe akadhatni, *d)* a' honnét bé bizonyosodik, hogy ezen most emlétett Király pecsét-nyomóját hasonloúl változtatta. Ezek tehát azok a' Királyok, kik minden törvényes következés nélkül pecsétnyomóikat változtatták. Azokról a' Királyokról pedig, kik pecsétnyomóiknak el vesztek után, az azok alatt ki adott Okleveleket ujjabb pecséttel való meg erősítés vegett visza kívánták, VERBŐCZY II-ik Részének 14-ik Czímjében Latán nyelven e'képen emlékezik, és mindenek előtt a' Róbert Károlyéról: „*ismét* — ugymond — *Károly Királynak három pecsétjei voltak, mellyeknek két elsője általa meg erőtleníttettek, és az azok alatt ki adott Szabadság levelek (privilegium) min-*

den erö nélkül valók, ha csak azok a' harmadik utobbi pecséttel meg nem erösítettek" Ezután a' Lajos Király pecsét nyomoiról e'képen emlékezik: *„Ismét Lajos Királynak azon Károly Király fiának két pecsétjei voltak, mellyek közül az elsö az Uzora (Bosnyák Országot érti) mellyékén (in partibus Uzorae) el veszett, e) 's ugyan azért minden erő nélkül valók azok a' Levelek, mellyek az elöbbeni pecsét alatt ki adatván, a' másik pecséttel meg nem erösítettek. Melly ujjabb pecséttel, mind Lajosnak az elébbeni pecsét alatt ki adott Levelei, mind pedig az Atyjának Károly Királynak a' két el törlött 's meg semmisített pecsétjei alatt született Levelei, az ö ujjabb, vagy is második pecsétje által végre meg erösítettek* Nem különben 'Sigmond Királynak pecsét-változtatásáról igy szól: *„Ismét 'Sigmond Királynak azon Levelei, mellyek az 1406-iki Esztendő előtt jöttek a' világra, minden erő nélkül valók, azon okból: mivel 'Sigmond Király az Ország' Egyházi fö-rendeinek, Zászlósurainak, 's Nemesseinek egyetértésekböl rendelte: hogy az 1405-iki Sz. György Martir napjától fogva egész 1406 iki csak ugyan Sz. György Martir napjáig, minden Adomány (Donatio) 's egyéb Szabadság-levelei (Litterae privilegiales) Lajos Királynak, mellyek csupán csak az ö Titkos-pecsétje alatt (sigillum secretum) készítettek; nem különben Ersébeth, és Mária Királynéknak, az elébbeni Lajos Király Özvegyének, az utóbbi pedig ugyan azon Király Leányának Levelei; ugy hasonlóul 'Sigmond Királynak azon Levelei, mellyek azon fentebb emlétett üdö elött adattak ki, meg erösítés végett* (t. i. az ujjabb pecséttel) *elö terjesztetnének, 's bé nyujtatnának,*

mivel különben azok törvényes erö nélkül maradnak. De sokkal világossabban szól ezen pecsét változtatásról maga 'Sigmond azon 1405-iki Oklevelében *f)* mellynek nevezetesebb Czikkellyeit mind T. PRAY GYÖRGY, mind TT. SCHWARTNER M. Ur némelly változtatásokkal, következésképen nem egészen helyesen adnak elő. Én, ki azon Oklevelet két eredeti Párban TT. HORVÁT ISTVÁN Urnak szívességéből szemléltem.; azon Oklevélnek a' pecsét változtatásról szóló Czikkelyjeit e'képen találtam: *„quod nos — omnes, et singulas literas quondam — Ludovici — Patris, et Soceri nostri charissimi sub ipsius Secreto sigillo tantummodo, ac Illustrissimarum Principum Dominarum Elisabeth Matris, et Mariae Conthoralis nostrarum — nec non nostras sub ipsarum, atque similiter tam majoribus, quam minoribus sigillis super factis quibusvis, et praesertim possessionariis confectas, et emanatas — — pro tollendo omni dubio removendoque scandalo, et ad evitanda multa, atque varia incommoda, quae propter sigillorum ipsarum Reginarum, atque nostrorum deperditionem, ac nostri majoris videlicet duplicis, ex causis et rationibus legitimis confractionem, multorum juribus, et praesertim possessionariis potuissent derogare, a festo Beati Georgii Martiris in Anno Domini* 1405 *— usque ad annualem ejusdem revolutionem, sub paena revocationis — et cassationis — nostrae claritati exhibendas decrevissemus, et praesentandas.*" Vagy is Magyarúl szólván: „Hogy mi — minden Leveleit — Lajos Király — Atyánknak 's Ipunknak, mellyek csupán csak az ő Titkos-pecsétje alatt; nem különben Erzsébeth, és Mária Királynék' Anyánk', 's Feleségünknek Leveleit 's a' mi Leveleinket is,

ha mindjárt az ő vagy a' mi, akár nagyobb, akár kissebb pecsétjeink alatt — 's kivált ha Jószágról adattak ki, minden kétségeknek el távoztatásáért, 's a' botránkoztatásoknak el hárításáért, és a' sok, 's különbbféle alkalmatlanságoknak el kerűléséért, mellyek a' Királyné Aszonyok' pecsétjeiknek, 's a' mi pecsétjeinknek el veszések, és a' mi, t. i. nagyobb kettős pecsétünknek helyes, és törvényes okokból lett öszvetöretetése miatt többeknek Törvényes - igazaikra nézve származhattak volna, az 1405-iki Sz. György-napjától fogva egész a' következő Esztendei Sz. György-napig a' meg semmisítés büntetése, 's terhe alatt meg erősítés végett nékünk bé nyújtatni rendeltük volna." 's a' t.

a) Jól lehet találtatik 'nyoma a'nak — a' mint az alább tett jegyzésekből tetszik — hogy szinte ezek a' Királyok is erősitették ujjabb pecsétjeikkel az elveszett pecsétjeik alatt ki adott Okleveleiket; mindazáltal mint hogy Törvényeink nem parancsolják azt, hogy azoknak mindnyájanak szükségképen meg kellett volna erősitetni, sem pedig a'nak valamelly bizonyos jelére Hazánk' Királyainak Oklevelelei közt nem találhatunk; ugyan azért méltán tarthatjuk, hogy azon Okleveleket nem is volt szükséges az ujjabb pecsétekkel meg erősitetni.

b) Ezen Király egy 1216-iki Oklevelében e' képen szól: „*Verum quia praesentis privilegii series, prioris sigilli nostri munimine, quod in occisione Reginae Gertrudis, nostrae dilectissimae Cunjugis, fuit deperditum, consignata fuerat, praesentem paginam, renovandam fore duximus, et alio sigillo, quod contra falsae cavillationis dolositates, quae possent accidere, parari fecimus, iu perpetuum roboravimus*„ Ismét egy 1235-iki Oklevelében: *ad universorum notitiam volumus pervenire, quod cum de adulteratione duplicis -sigilli nostri antiqui nobis liquido constiterit, propter quod ipsum in medium sequestrari fecimus, coram nobis Patres Capituli Strigoniensis, nobis litteras sub eodem sigillo contentas exhibuerunt, humiliter*

suplicantes, ut ipsas auctoritate sigilli nostri renovati, dignaremur renovare „ 's. a'. t. (Lásd PRAY *de Sigillis* 17. lap.)

c) Lásd ROGERIUSnak már ezen könyvnek első Részébe is fel hozott szávait. (*in Scriptioribus rerum Hungaricarum.*)

b) A' fent emlétett Király egy 1278-iki Oklevelébe pecsétjének változtatásáról eképen emlékezik; „ *concessimus litteras duplicis sigilli nostri novi, quod pro bono, et perpetuo statu regni nostri, de Baronum nostrorum consilio fecimus innovari,* mnninine roboratas „ (PRAY m. k. l.)

e) Lajos Királynak elveszett pecsétjéröl BONFINIUS. *Decad II. Libro* 10. pag. 548: eképen beszél „*Dum essent in Castris e Metropolitae tabernaculo Regia sigilla clam subtracta. Furti Auctoras Belialis filii arguuntur. Haec in Bistricia, paucis post annis apud argentarium -fabrum comminuta reperta sunt. Sigillorum jactura, a' Ludovico nimimi facta, quando Regio repente jussu, alia instaurata. Quibus omnia Diplomata, privilegiaque superiora obsignari, et confirmuri jussit* „ Lásd a' Törvénytárba I-ö Lajosnak Törvény-Könyve alatt tett jegyzést) Itt azomban jól lehet a', fent emlétett Iró a' többes számba beszél, mind azonáltal nem több, hanem a' kettős-pasétet érti alatta.

f) Meg vagyon ezen Oklevél mind Verböczy II ik R. 14. Czimjében, mind pedig 'Sigmond' első Törvény könyvének elején.

128-*ik* §. *Némelly meg világosítások, 's észrevételek az elöbbeni* §. *mondottakra.*

Az elébb mondottakra szükség e' következendő észrevételeket meg jegyezni:

1-ör VERBŐCZY II-ik Részének 14. Czímjébe azért nem emlékezik II-ik András, IV Béla, 's Kun László Királyoknak pecsét-változtatásaikról, mivel az ezek által ki adott Oklevelek eránt nem uralkodott azon rendszabás, melly sze-

rént a' régi el veszett pecsét alatt ki adott Okleveleket, az újjabb pecséttel kellett volna meg erősíteni. Ellenben a' VERBŐCZY által emlétett Királyoknak Okleveleit azon rendszabás világossan érdeklette. Következésképen.

2-or A' fellebb emlétett három Királyoknak régi el veszett pecsétjeik alatt ki adott Okleveleik (a' mint tapasztaljuk) törvényes erőben maradtak, ámbár azok az utóbbi ujjabb pecséttel meg nem erősítettek; ellenben a' VERBŐCZI által emlétett Királyoknak, az el veszett pecsétjeik alatt ki adott Okleveleik törvényes erő nélkűl szűkölködnek, ha csak azok az ujjabban csináltatott pecséttel meg nem erősítettek, és pedig olly formán:

3-or Hogy Róbert Károlynak azon Oklevelei, mellyek a' két elsőbb el veszett pecsétjei alatt ki adattak, ha csak azok, vagy Róbert Károlynak utóbbi harmadik pecsétjével, vagy pedig I. Lajosnak utóbb csináltatott, vagy is második pecsétjével meg nem erősítettek a' Törvény előtt helyt nem álanak. Következésképen

4-er Nem elkerűlhetetlenűl meg kívántató dolog a' Törvény előtt, hogy Róbert Károlynak azon Oklevelei, mellyek azon Királynak az előbbeni két el veszett pecsétjei alatt adattak ki, ugyan azon Királynak harmadik pecsétje által légyenek meg erősítve, mivel a' mint VERBŐCZY fentebb emlétett Czímjéből világos, elégséges, ha azok csak a' következendő I-ő Lajos Királynak második pecsétjével erősíttettek is meg.

5 ör Valamint I-ő Lajos Királynak azon Okleveleit, mellyek az ő el veszett pecsétje alatt adattak ki, a' most mondott Királynak második pecsétjével szükségképen meg kelletett erősítetni; úgy szintén, — a' mint 'Sigmondnak az elébbeni §. emlétett 1405. Oklevelébből 's Verbőczi fen-

tebb is emlétett Czímjének szavaiból világos, — I-ső Lajos Királynak azon Okleveleit is, mellyek csupán az ő Titkos-pecsétje (sigillum-secretum) alatt jöttek a' világra, el kerűlhetetlenűl 'Sigmond Királynak ujjabb pecsétjével kellett meg erősítetni.

6-or Szükség meg jegyezni, hogy 'Sigmond Király, — minthogy Királyi czímjét, több ízben változtatta, több ujj meg ujj pecséteket használt, ugy a'nyira: hogy T. PRAY GYÖRGY Ur szerént *a)* az emlétett Király egész uralkodása kora alatt tizenkét különbb, 's különbbféle nagyobb hiteles, 's kissebb gyűrűs pecsétekkel élt. Ugyan is más pecsétet használt az emlétett Király mint *Magyar Hazánknak Gyám-atyja*; (Tutor Hungariae) mását ismét midőn *Magyar Ország Kápitányának* választatott; ismét más pecséttel élt, midőn a' *Német Birodalom Vikáriussának* tétetett; szintén mással, mint *Cseh Országnak Kormányozója*; Valamint különböző pecsétet használt, midőn *Magyar Hazánk' Királyának* ki kiáltatott; hasonlóul mását midőn *Római Királynak* ki neveztetett, és ismét mását, midőn *Német Ország' Imperatorának* tétetett.

7-szer 'Sigmond Királynak, — a' mint az elébbeni §. fel hozott Oklevelének szavaiból meg tetszik, — azon kivűl hogy nagy kettős-pecsétje öszve töretett, némelly pecsétjei elis vesztek, következésképen 'Sigmond Királynak mind azon Levelei, mellyek az 1405. Esztendei Sz. György napja előtt akármelly pecsétje alatt, adattik is ki; törvényes erőn kivűl valók lettek, ha csak azok az emlétett Királynak ujjabb pecsétjével, és pedig a' most emlétett határ üdőtől fogva egész a' következő 1406-ik Esztendei Sz. György napjáig meg nem erősítettek.

8-or Mind azon Oklevelek, mellyek Er'sébeth Lajos Király Özvegye, és Mária, ugyan azon Király' Leánya által; valamint, a' fellebb említetteken kivűl, 'Sigmond Királynak még azon Levelei is, mellyek a' most említett Királynék' pecsétjei alatt születtek, törvénytelenek lettek, ha csak azok 'Sigmond Királynak ujabb pecsétjével a' fentebb is említett határ üdő alatt meg nem erősítettek. Ide tartozik még a' dolognak tökélletesebb voltára nézve:

9-er Hogy III ik vagy is Velenczei András Királynak is azon Oklevelei, mellyek az utána következő Károly Királynak gyűrűs-pecsétjével meg nem erősítettek, törvényes erő nélkűl szűkölködnek.

a) Lásd PRAY m. 9. lap.

129·*ik* §. *Azon vi'sgálatokról, melly szerént az elébb meg nevezett Királyoknak törvényes erőben lévő pecsétjeiket, az el-avultaktól vagy is meg semmisíttettektől; következésképen az általok meg erősitett Okleveleket is, az erőtelenektől meg lehessen különböztetni.*

Jól lehet emlékezik VERBŐCZY némelly Királyokról, kik pecsétjeiket változtatták, azon vi'sgálatot azonban, melly szerént azoknak ujabb pecsétjeiket a' meg semmisíttettektől meg lehetne különböztetni, — kivévén a' Róbert Károly' ujjabb pecsétjéről való értekezését — egészen parlagon hagyta; sőt a' mi több — a' mint már említetett — némelly Királyoknak pecsét változtatásaikat elő sem hozta. Azon hiánosságnak ki pótolásáúl tehát szükség meg jegyezni, és pedig mindenek előtt. *a)*

1-ör II-dik András Királynak,

El-veszett-pecsétje.

Egyes-pecsét (Sigillum-simplex, Monosphragisticum)[melly a' Királyt' koronázót fővel, 's liliomos Királyi-pálczával; kezét, mellybe egy keresztes gömböt (globus) tart, a' mejje felé fordítva, 's párnás Királyi-széken űlve ábrázolja.

Az ujjabb-pecsétje.

Hasonlóul ugyan, azon metszésekkel jelenik meg mint az előbbeni, a'zal a' különbbséggel mindazonáltal: hogy a' pecsétnek bal oldalán, 's mintegy a' Királyi-szék azon oldala felett, Bélának a' Fiának pecsétje kis formában; mellyen Bélának mejj-képe sisakos fővel, 's ezen körűl-írással SIGILLVM ✝ REGIS. BELE. adatik elő, ki tetszhető. *b)* Ezen kis pecsétecske helyett azonban, üdővel a' Nap, és Hold foglaltak helyet *c)* melly változtatás alkalmasint az Atya, 's Fiu közt támadott egyenetlenség miatt történhetett meg. Ismét azon a' pecséten: mellyhez a' Béla' kissebb pecsétje ragasztatott, a' Király fején meg lehetős ekességű; a' másikon ellenben igen együgyű Királyi Koronát lehet észre venni. Egyéberánt az előbbeni pecséten két körbe ezen körűl-írás: „ANDREA (itten az *Andreas* szóból el maradott S. betű, és a' *Dei gra* szó 's szórész a' Béla kissebb pecsétje alatt lappangnak) CIA. VNGARIE. DALMACIE. CROACIE. RAME. SERVIE. REX. ✝) Itten következik a' belsőbb körbe való körűl-írás) SIGILL (az az *Sigillum*. Ezután ismét az *Andree* nevezetből az *Andr* szórész el takarva látszik lenni) EE. REGIS. TER-

CII. BELE. REGIS FILII. A' másik pecséten hasonloul ezen körűl-írás szemlélhető, a'zal a' különbbséggel azonban: hogy azon, — minthogy semmi kissebb pecsét rajta nem találtatik, — a' körűlírás, (melly ezen nagyobb betűkkel metszetett ki mint az előbbenin) egészen látható; egyszersmind pedig a' *Dei Gratia* szavak Szórövidítéssel fordulnak rajta elő e' szerént: DI: GRA.*

2-or IV-ik Béla Királynak,

El-veszett-pecsétje.

Minthogy ezen Királynak el veszett pecsétjét látni szerencsém nem lehetett; ugyan azért a'nak mivoltáról semmit sem mondhatok.

Az ujjabb-pecsètje pedig.

Kettős nagy pecsét, mellynek elő lapján (pars adversa) a' Király koronázott fővel jobb kezében liliomos Királyi-pálczát, a' másikban ismét mejjéhez fordítva Keresztes-gömböt (globum Crucigerum) tartván, karatlan Királyi-széken ül, 's jobb felén a' Koronája mellett a' körül írásos körbe a' Hold' ujsága tapasztalható. Az ellenlapján (pars aversa) pedig a' pecsétnek, egy nagy pai'sba helyheztetett Kettös-kereszt szemlélhető. Különben az elő lapon két körbe ezen körül-írás: S. BELE: DEI: GRA: HVNGARIE: DALMACIE: CROACIE: RAME: † (A' belső körbe) SERVIE: GALICIE: LODOM—ERIE: CVMANIE: REGIS. Az ellen-lapon pedig egy körbe ezen körűl-írás: „SIGILVM: QVARTI: BELE: SECVNDI: ANDREE: REGIS: FILII † foglaltatik.

3-or Kun Lászlónak,

Régi - pecsétje.

Kettős-pecsét; mellynek elő-lapján a' Király Koronás fővel, jobb kezében hármas levelű liliomos Királyi-pálczát; bal kezében pedig, mellyet ki terjeszt kettős-keresztes - gömböt tartván, karatlan Királyi-széken űl. Azon kívűl a' Királyi-szék jobb oldalából, valamelly görbe ág látszik ki nőve lenni, mellynek tetejébe a' Hold-ujság szomorúan világít; bal felől pedig a' Király keze mellett egy Csillag hinti széjjel halavány súgárait. Egyéberánt a' pecsétnek ezen elő-lapján két körbe ezen körül-írás: „S. LADISLAI. DEI. GRACIA. UNGARIE. DALMACIE. CROVACIE. RAME. SE †: (itten következik a' belsőkör) RVIE. GALICIE. LODOMERIE. CVMANIE Q3. REGIS. szemlélhető. A' pecsét ellen-lapján ismét egy nagy pai's, mellyet egy láncz szemeket ábrázoló kör, vagy is koszorú vesz körűl, 's a' mellynek közepében egy hegyes all-végű Kettős-kereszt vagyon helyheztetve, látható. Különben ezen a' lapon egyes körbe ezen körül-írást láthatni: „SIGILLVM. LADISLAI. TERCII QVINTI. [STEPHANI. REGIS. FILII, †"

Az ujjabb - pecsétje.

A'nyiban különbözik a' másik régibb pecséttől, hogy az ujjabbnak elő-lapján a' Királynak (kinek itten a' dereka övvel vagyon keresztűl kötve) bal keze nem ki terjesztve, hanem a' mejje felé vagyon hajtva, és a'ba nem kettős, hanem egyes-keresztes - gömböt tart; a' másik kezébe lévő liliomos pálczának pedig nem három, ha-

nem öt ágai látszanak. Ugy szintén ezen ujjább pecsétnek elő-lapján sem Hold, sem Csillag, sem pedig fa-ág nem tapasztalható. Ismét ezen a' lapon a' körűl-írás éppen az, a' mi a' régi pecséten, a'zal a' különbbséggel, hogy az ujjabbon a' körűl-írás két körbe szemlélhető, és midőn a' külső körbe lévő írás meg szakasztatik, 's a' belső körbe által vitetik, e'képen szakasztatik meg: S—ERVIE. a' *Gallicia* Ország nevezet pedig két L. betűkkel vagyon írva. 's a' t. Az ellen-lapja ezen ujjabb pecsétnek ismét a'nyiba különbözik a' régi pecsétnek ellen-lapjától, hogy az ujjabban, a' pecséten találtató pai's nem láncz szemekből ál, hanem csak lapos körrel van bé kerítve; egyszersmind a' pai'sban látszó Kettős-kereszt' alsó kereszt fájának háta megett egykis láncz szemekből álló koszorú forma kör látszik, 's a' Keresztnek all vége nem hegyes, hanem tompa. 's a' t.

4-or Robert Károlynak.

Egyik el enyészett pecsétje.

Ez Kettős-pecsét, mellynek elő-lapján a' Király Koronás fővel jobb kezében liliomos Királyi-pálczát: bal ki terjesztett kezébe pedig Keresztes-gömböt tartván, egy hoszù magos karú Királyi-széken űl. A' Királyi-szék mellett két oldalról, két kis két részre fel osztott pái'sok látszanak. A' körűl-irás ezen a' lapon egyes körbe e'képen szól: „KAROLUS : DEI : GRA. (gratia) HUNGARIE : DALMACIE : CROACIE : RAME : SUIE : (Servie) GALICIE : LODOMERIE : † Az ellenlapon ismét egy nagy pais mellybe Kettős-kereszt vagyon helyheztetve, latszató. A' pa'is tete-

jén hasonloúl Kettős - kereszt de csak kicsin formába jelenik meg, mellynek ismét mellette mind a' két felől kissebb pai'sok szemléltetnek. A' körűl - irás pedig ezen a' lapon e' következendő: „ COMANIE : BULGARIE : QƷ : (que) REX : PNC: (Princeps) SALERNITANUS : ET : HONORIS : AC : MONTIS : SCI : (Sancti) ANGELI : DNS : (Dominus)

A' másik meg semmisített pecsétjét.

Minthogy sehol sem szemlélhettem, itten a'nak le irását nem adhatom.

Az ujjabb törvényes erejű pecsétje.

Kettős - pecsét, mellyet VERBŐCZY, fentebbis emlétett Czimjébe a' többitöl e'képen különböztet meg : „*melly harmadik pecsét*, ugymond : *a' képen esmértetik meg, hogy a' pecsét körébe* (t. i. a' pecsét ellen-lapját érti) *helyheztetett paisnak, mind a' két oldalai mellett Sárkányok látszanak*„ *d)* Ezen le iráshoz T. PRAY GYÖRGY még e' következendőket ragaszt: "a' Sárkányoknak fejei; ugymond a' pai'sfele fordulva, farkai pedig öszve kunkorodva látszanak. Hozzá járúl még ehez az is : hogy ezen a' lapon lévő nagy paï'snak tetején nem Kettős - kereszt, mint a' másik el veszett pecséten, hanem kissebb pai's szemléltetik; a' mint is ezt a'képen valamint T. PRAY GYÖRGY elő adta. IV-ik Tábla
e) a' IV Táblán az 1-ő szám alatt láthatni. 1. szám

5-ör I-ső Lajos - Királynak.

Régi el veszett pecsétje.

Kettös - pecsét, mellynek elő lapja a' Királyt koronázott fővel, jobb kezébe Királyi - pálczát,

bal ki terjesztett kezébe pedig Kereszles gömböt tartva ábrázolja. A' körül-irás ezen a' lapon e'képen szól: LODOVICVS. DEI. GRACIA. HVNGARIE. DALMACIE. CROACIE. RAME. SERVIE. GALICIE. LODOMERIE. † Ismét a' pecsétnek ellen-lapján egy pa'sba Kettős-kereszt hármas dombon helyheztetve szemléltetik, 's a' domboknak terűletét liliom virág látszatik el foglalni. A' körűl-irás pedig egyes körben e' következendő: COMANIE. BVLGARIE. Q. REX. PRINCEPS. SALERNITANVS. HONORIS. MONTIS SCI (Sancti) ANGELI. DNS. (Dominus)

Az ujjabb pecsétjén ellenben.

A' Király Királyi-széken ülve, bal kezét, mellybe keresztes gömböt tart mejje felé forditva jő elő. A' Királyi-széknek két oldalát ismét két kissebb pai'sok ékesitik, s a' körül-irás ezen a' lapon két körben foglaltatik. A' tulsó vagy is ellen-lapon pedig a' Kettős-kereszt hármas-hegyen ugyan meg jelenik, de a' hármas-hegynek terűletét liliom virág nem diszesiti, a' mint ezt
IV-ik Tábla 2. szám a' IV. Táblán a' 2-ik Szám alatt világosabban észre vehetni ***

6-or 'Sigmond Királynak.

Azon régi el veszett pecsétje, mellyről T. PRAY GYÖRGY is emlékezik f)

Kettős-pecsét, mellynek elő-lapjan a' Királyt Királyi-széken űlve szemlélhetni. A' Királyi-széket két felől két pai'sok, mellyeken Magyar Országnak Czimere látható ékesitik; mindegyik pai'snak pedig tetejét egy fejű Sasok őrzik.

Kü-

Különben a' Körűlirás ezen a' lapon, melly két körbe foglaltatik, meg szakasztott, és a' külső körből e'képen vitetik által a' belsőbe: BR —— ANDEBVRGENSIS. 's a' t. Az ellen-lapján ismét ezen pecsétnek középszerű pai'sba Kettős-kereszt tündöklik, A' pai'snak tetején egyfejü Sas, egyéb kerűletén pedig öt szárnyas Sárkányok szemlélhetők.

Az ujjabb pecsétje pedig mellyről WERBŐCZY is emlékezik g)

Hasonlóul Kettős-pecsét; a'nyiba mind azonáltal különbözik az előbbenitől, hogy e'nek előlapján a' Királyi-széket nem két, hanem négy paisok, mellyek Magyar, Dalmát és Morva Országnak Czimereit foglalják magokban, veszik körűl. Ismét a' Királyi-szék tetejét Kettős-Kereszt az alját pedig Oroszlány diszesiti: A' körűl-irásba levő szavak ottan, a' hol a' külső körből a' belsőbe vitetik által a' körűl irás-meg nem szakasztatnak. Az ellen-lapon ismét egy szív forma pai'sba Kettős-kereszt fordúl elő, és a' pai'st már nem öt Sárkányok, mint az elébbeni pecséten, hanem hat kissebb Czimerekkel tellyes pai'sok veszik körűl. Egyéberánt az előlapi körűl-irás e' következendőket foglal magában: SIGISMVNDVS. DEI. GRACIA. HVNGARIE. DALMACIE. CROACIE. RAME. SERVIE. GALLICIE. LODOMERIE. COMANIE. BVLGARIE. QVE. REX· MARCHIO. BRANDEMBVRGENSIS. AC. SACRI. ROMANI, IMPERII. ARCHICAMERARIVS. NEC NON. BOHEMIE. ET LVCEMBVRGENSIS. HERES. A' hátlapon való körűlirás pedig e'képen szóll: „ S. (sigillum) SECVNDVM. SIGISMVNDI. DEI. GRACIA. REGIS. HVNGARIE. ET ALIORVM. REGNORVM. REGIS. PA-

RII. SIGILLI. EXPRESSORVM. „ valamint mind ezeket az V-ik Táblán az I-ső szám alatt bővebben mag láthatni. ***

7-er Károly Királynak.

Azon gyűrűs - pecsétje, melly által III-ik András Királynak Oklevelei meg erősíttettek WERBŐCZY fentebbis emlétett Czimjébe eképen irja le: „ *Azon gyűrűs pecsét* ugymond: *veres viaszkba vagyon nyomva, 's a' pecséten lévő Király' képének jobb oldalán K. betű jelenik meg h)*

a) Azon Királyoknak pecsétjeit, kiknek Okleveleiket nem kelletett törvény szerént az ujjabb pecséttel meg erősitetni, nem tartottam el mulhatatlanúl szükségesnek rézbe vésetni 's ugyan azért azoknak csak le irását közlöm az érdemes Olvasókkel a'nyival inkáb; mivel azoknak ki metszések több Réz-Táblákat kivánván, ezen könyvnek szük határa, azt meg nem engedte volna.

b) Lásd PRAY GYÖRGY *de Sigillis RR. et Reginarum Hungariae* 's a't. ki adott könyvének II-ik Réz-Táb. a' 2-ik szám alatt.

c) Lásd PRAY. most emlétett könyvének III-ik Réz-Táb. a' 2-ik szám alatt.

d) Lásd WERBŐCZY II-ik Rész. 14. Czimjét.

e) PRAY most mond. könyv. I-ső Réz Táb. 6 ik szám.

f) PRAY m. k. III-ik Réz-Táb. 1-sö szám.

g) WERBŐCZY II-ik Rész 14. Czim.

h) WERBŐCZY II-ik Rész 14. Czim. 17. §. „*Item litterae tertii Andreae Regis, qui Venetus cognominatus est, non servantur: Exceptis illis quae per Dominum Carolum Regem immediatum suum successorem annulari sigillo suo in cera rubea, (in qua habetur littera K. circa imaginem a parte dextra) pro signo confirmationis apposito, fuissent confirmatae, nam tales observantur.*„

*) Volt még András Királynak a' most le irtan kivül egy más leg ujjabb egyes - pecsétje is , melly leginkább a'ba különbözik a' fentebb le irt pecsétektől, hogy ez nagyságára nézve a' többit felül haladja, és a' rajta lévő körül - irás szokáson kivül három körbe foglaltatik, e'képen: ANDREAS : DEI : GRATIA : VNGARIE : DALMACIE : CROACIE : RAME : SERVIE : GALICIE : REX : a' középső - körbe: SIGILLUM : SECUNDI. ANDREE : REGIS : TERCII : BELE : REGIS : FILII : a' leg belsőbb - körbe pedig ALIA : SIGILLA : SUNT : FAL A : ISTUD : SIGILLUM : EST : VERUM. Egyéberánt ezen a' pecsétén sem Nap, sem Hold nem látszatók. Lásd ezen pecsétet rézre metszve PRAY m. k. V. Táb. 1-ő szám.

**) I-ő Lajos Király azon Okleveleibe, mellyeket ujjabb pecsétje által meg erősitett, bizonyos meg erősitő-beszéd formával élt, és azon beszéd forma vagy az Oklevél'elő-lapjára iratatott, vagy pedig ha ottan ki nem fért volna, az Oklevélnek hátlapjára is által vitetett. Azon megerősitő-beszéd az emlétett Király' pecsétje el vesztének esetét is foglalja magában, mellyet mind WERBÖCZY II. R. 14. Czimjébe; mind pedig a' Magyar Törvény - tárba (Corpus Juris) ugyan azon I ő Lajos Királynak Törvény - Könyve előtt olvashatni 's e'képen kezdődik: „ *Nos Ludovicus praefatus Universis declaramus* , *quod*„ 's a' t. Néha azonban ezen beszéd forma, némelly meg erősitett Oklevélből ki is maradott, 's a' hellyett ottan, a' hol az Oklevél a' pecsét fel fügyesztése végett bé metszetett, csak a' meg erősités határ üdeje t. i. napja esztendeje, valamint az Uralkodási esztendő - szám is a' Kanczellarius, vagy a'nak Tisztviselője által irattak ki, e'képen p. o. *Anno M. CCC. saxagesimo quarto* , *V. Calendas January* , *Regni autem vigesimo tertio.*

***) Sigmond Királynak ezen most emlétett ujjabb pecsétjén kivül volt még más utóbb csináltatott ujjabb pecsétje is, t. i. azon Kettős Fejedelmi nagy pecsét mellyet mint Romai Császár vagy is Imperator készitetett. Ezen pecsétnek elő-lapján Sigmond Király Királyiszékébe ülve; lábánál pedig egy Oroszlány fekve ezen körül - irással: SIGISMVNDVS : DEI. GRACIA. ROMANORVM. IMPERATOR.

SEMPER. AVGVSTVS. AC. HVNGARIE. BOHEMIE. DALMACIE. CROACIE. (a' belsőbb körbe) RAME, SERVIE GALICIE. LODOMERIE. COMANIE. BVLGARIE Q. (que) REX. ET. LVCEMBVRGENSIS. HERES. szemléltetik, Valamint szinte ezen lapon a' Király mellett két felől hat kissebb paisokis látatnak. A' pecsét' hát-lapjának közepén pedig egy Kettős-keresztet magában foglaló nagy pa'is a' körülötte lévő hat kissebb pai'sokkal 's ezen körül-irással: S. (sigillum) SECVNDVM. SIGISMVNDI. DEI. GRACIA. ROMANORVM. IMPATOIS (Imperatoris) SEMP. (Semper) AVGVSTI. AC. HVNGARIE. ET. ALIORVM. REGNORVM. REGIS. PARII. SIGILLI EXPRESSATORVM. (ezen utolsó szóba a' *rum* végezet szó-rövidítéssel vagyon ki irva) tapasztalható. Egyéberánt ezen pecsét valamivel nagyobb az előbb le irt pecséteknél, 's üdővel az ezen a' pecséten lévő Oroszlány oldalára ezen szavak is „ *Haeresis Bohemica* metszetettek. Különben ezen a' pecséten még az is figyelemre méltó, hogy e'nek mind a' két lapján kissebb pai'sokba két-fejű Sas szemléltetik (Lásd PRAY *de sigillis* m. k. XIV. Tábl. 1-ő szám.

130-*ik* §. *Mire szükség leginkább, 's mindenek előtt figyelmezni a' Pecsét esméret tudományába?*

A' Pecsét-esméret' tudományába szükség mindenek előtt figyelmezni: I-ör A' pecsétbeli műszerre, vagy is azon materiára, a' mellybe, vagy a' mire a' pecsét ki nyomatatott. II-or A' pecséteknek külső formájokra, vagy is ábrázolatjokra (figura sigillorum). III-or A' pecséteken lévő Körűl, vagy Felül-írásokra (Inscriptiones sigillorum). IV-er A' pecséteknek az Oklevelekre való reá ragasztások, akasztások, vagy függesztések módjára. V-ör Azon Személyekre, kik pecséteket használtak, vagy is azokkal éltek. Ezen vi'sgálásoknak segedelme által minden pecsét nemeknek meg esmérésére könyen el juthatunk.

131-*ik* §. *Azon műszerről, vagy materiáról, mellyből a' pecsétek formáltattak.*

Azon műszer, vagy materia, mellyből a' pecsétek közönségesen formáltattak két féle volt, t. i: *közönséges viaszk.* és *ércz* másként *bányászna* (metallum) A' Viaszk valamint legrégibb, ugy leg inkáb használható műszer volt a' pecsétek' formáltatására nézve. Ugyan is a' Görögök 's a' Romaiak után a' Középkorba aztat használták a' pecsétlésre nézve mind azok, kiknél a' pecsétlés keletbe, vagy szokásba volt. — Az e'féle viaszk pecséteknek visgálatjába pedig leg inkáb szükség vigyázni, a' viaszknak *színére*, és *lágyságára.*

132-*ik* §. *A' fehér, és veres viaszkról.*

A' Petsétlésre nézve több, 's különbbféle szinű viaszk használtatott. Édes Hazánk el hunyt Királyai é're való nézve leginkáb a' fehér viaszkot tartották sajátjoknak; a' sárga viaszk használása ellenben minden üdőben idegen dolog volt előttök. Ugyanis Sz: Istváu, Kálmán, III-ik Béla, Imre IV-ik Béla. V-ik István 's több következő Királyaink is egész I-ő Ferdinánd Király uralkodása koráig a' pecsétlésre nézve, csak leginkáb a' fehér szinű viaszkal éltek. Azt álítják ugyan az Ujjabb-Oklevél-esméret' Szerzői *a)* hogy 'Sigmond Királyunk a' pecsétlésbe sárga viaszkot is használt volna; de PRAY GYÖRGYünk *b)* azon álitást csak az Imperiumi, vagy is a' Császársági dolgokba tartja lehetségesnek lenni. Egyéberánt az üdő viszontagságainak inkáb ellent ál a' sár színű, mint a' fehér viaszk, mellyeket, ha mindjárt kevessé meg metszi is az ember, igen bajos szinekre nézve egymástól meg

esmérni, mivel az üdőnek emésztő, 's érlelő ereje üdővel mind egyiket gyász szinbe öltözteti, c) ha mindazonáltal fel olvasztatnak, könyebben meg lehet őket egymástól színekre nézve különböztetni. — A' veres viaszknak használását régenten a' Görögök csupán a' magok tulajdonoknak tartották, és pedig mind a'dig, miglen üdővel más Europai Királyok, 's némelly Egyházi főbbemberek is az a'zal való élést magok sajátjáváis tették. Német Országban I-ső Fridrik Császár volt az első, ki a' veres viaszkot a' XII. Század közepe táján kezdette használni. Édes Hazánkba némellyek szerént Robert Károly, és I-ő Lajos Királyok nyomatták ki leg először Királyi gyűrűs-pecsétjeiket veres viaszkra; én azonba akadtam némelly nyomára a'nak, hogy a' verès viaszkot a' Királyi gyűrűs-pecsétre nézve már IV-ik Béla Királyis használta. *d)* A' nagy Fejdelmi-pecsétekre nézve pedig 'Sigmod Király élt mindenek előtt veres viaszkal, *e)* a'zal a' különbbséggel mindazonáltal; hogy a' veres viaszkot 'Sigmond Király is csak azokra a' Nagy pecsétekre használta, mellyekkel mint Romai Király, s' üdővel mint Császár élt, mellyeket is a' Sas-Czimerről is könyen megesmérhetni; következésképen azokra, a' pecsétekre nézve, mellyekkel még mint csak Magyar Országi Király élt, a' veres viaszkot soha sem használta, Egyéberánt a' veres viaszkkal való pecsétlés édes Hazánkba régenten olly nagy becsbe tartatott, hogy azokkal élni, bizonyos a' végett kiadott Királyi Szabadság-levél nélkűl senkinek sem lehetett. *g)* Vagynak azonba példák, hogy Nemes Hazánk Zászlós-urai, 's Püspökjei már I-ső Lajos Király üdejébe is Leveleiket veres-viaszk pecséttel erősítették (DOGIEL I-ső Dar. 38 lap). A' Magyar Országi némelly Városok ezen szabadságot, Szabadság-levél mellett csak a' XV.

Századba, némelly Vármegyék pedig még utóbb valamivel nyerhették meg. *h)* Különben, a' régi Okleveles-beszédnek követésére nézve még mai napigis fent maradott az a' szokás, melly szerént azon Oklevélbe, melly által valaki a' Magyar Nemesek, Zászlósok, 's Grófok közé be iktattatik, a'nak egyszersmind a' veres viaszkal való pecsétlésre is hatalom adatik.

a) *Neues Lehrgeb. de Diplomatik.* Tom. V. §. 469.

b) PRAY GYÖRGY *de Sigillis* 's a' t. m. könyv. 26. lap.

c) Lásd BECKMANN *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen.* I-ö Köt. 482—83. lap.

d) A' FEHÉRVÁRY Okleveles gyüjteményébe Miklós Nádor Ispány elött végbe ment Octavalis Perből való Oklevélnek e' következendö szavai: IV. Béla Leveléről 's pecsétjéről e'képen emlékeznek: „Georgius filius Petri pro Laurentio A. produxit duas Literas quondam Domini Belae Regis, quarum primae — secunda namque ipsarum Literarum *secreto sub sigillo annulari cum cera rubra consignata*, hanc verbalem servabat continentiam" 's a' t Ismét alább: „Paulus vero I. praesentaverat primum praefati Domini Belae Regis — secunda namque ipsarum ejusdem Domini Belae Regis *dicto sub sigillo secreto annulari cum cera rubra consignata*" 's a' t. Ezen most emlétett Oklevelek szóról szóra ottan le vagynak irva, 's mind a' kettö 1266-ik Esztendei üdö kiadást visel. Különben minthogy azokat a' magok eredeti valóságokban nem láthattam, ugyan azért a' mondottaknak valóságokról, egyéb bizonyságot elö nem adhatok.

e) Bizonyságot tesz e'röl HANIZSAY János Esztergomi Érsek, egy 1415-ik Oklevelében, mellyben e'képen szól: „*Noveritis Litteras Serenissimi Principis, et Domini nostri, Domini Sigismundi Romanorum, et Hnngariae Regis Inclyti in pergameno, sigillo suo in cera rubra, qua ut REX ROMANORUM utitur impresso*" — — —

f) Lásd PRAY GYÖRGY *de Sigillis* m. k. 27. lap. és az fellebbi *e)* jegy alatt való jegyzést.

g) Igy I-ö Maximilián a' Bozyn Grófoknak szabadságot adott veres viaszkkal a' pecsétlésbe élni e' képen: „*Vobis et haeredibus vestris — in evidens argumentum hujusmodi vestrorum — praeeminentiae, gratiae gratiam, et honori honorem adjicere volentes, ut ex nunc in antea futuris, et praeteritis temporibus, in quarumlibet vestrarum litterarum, et Chyrographorum sigillatione cera rubra uti, et frui possitis et valeatis — vobis plenissimam, concedimus irrevocabilem facultatem per praesentes*".

h) Illyen Szabadság-levelet nyertek *Szeben*, *Kassa*, *Bártfa* 1453. *Posony* (more Civitatis nostrae *Budensis*) 1459. *Késmárk* 1463. *Sopron* 1465. *Eperjes* 1508. *Szakolcza* 1524. *Kis-szeben* 1533. Magyar városok (KATONA *Hist. Crit. RR. Hung. Stirp. mix.* Tom. XII. Ord. XIX. pag. 454.) Ugyan azon szabadságot nyertek *Toth-Ország*. 1496. *Szepes Vármegye* 1624. *Abaúj Vármegye*. 1659. 's a' t.

133-*ik* §. *A' Sárga, zöld és fekete szinű viaszkról*.

A' kiknek a' pecsétlésre nézve veres viaszkal élni nem engedtetett, azok a' sárga, vagy zöld viaszkot használták. Az első a' XIV. és XV. Századba a' Francz Királyok' tulajdona volt. *a*) mind a' két félével pedig édes Hazánkba azok éltek, kiknek a' veres viaszkot használni szabad nem volt, és pedig mind a'dig az üdeig, miglen a' XV. XVI. és XVII. Századba Királyaink a' veres viaszkal való élést fel szabadították. A' zöld viaszkot azonba édes Hazánkba valamivel később használták mint a' sárgát, és T. PRAY GYÖRGY. *b*) zöld viaszkra nyomot pecsétet a' Bubek István Gömöri Grófnak vagy is Fő Ispánynak 1347-iki Levelén lévőnél régibbet nem vett észre. DOBNER szerént a' Cseh Vezéreknek maradtak fent a' XI. és XII. Századból fekete viaszk pecsétes Leveleik is; *e*) mellynek keletét

valamint édes Hazánkra nézve tellyességgel ki zárni nem lehet; ugy szinte a'nak gyakori használását nem is erősíthetjük. *d)* Ugyan illyen fekete - viaszk-pecsétet kedveltek a' Melitensisek' Rendjének Nagy - Mesterei is, és pedig nem csak a' közönséges Levelekbe, hanem más nagyobb tekintetű dolgokra nézve is. Egyéberánt a' Német Országi Irók emlékeznek vagy két Német Fejedelmeknek, sőt némellyek szerént más Nemes személlyeknek is *f)* kék viaszk pecséttel való élésekről, de illyen szinű viaszk pecsét, még alig ha valaki által szemléltetett. *g)*

a) *N. L. G. der Dipl.* V-ik Dar. 470. §.

b) Lásd PRAY m. k. 28—29. lap.

c) *Abhandlung einer Privat-Gesellschaft in Böhmen.* I. Bd. Prag. 1775.

d) A' Szepesi Káptalan egy 1367-iki Oklevelébe emlékezetet tesz a' fekete viaszk pecsétről e' képen: „Literas prudentis Johannis Schurke dicti, Comitis Provinciae Scepus, et 24. Juratorum de eadem Scepus Anno 1360. confectas, *sigilloque praedictae terrae Scepus in kapsula pargameni dependente, in nigra cera communitas*, in cuius medio magna turris apparebat". 's a' t.

e) TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur birtokába vagyon egy a' Melitensisek Rendjétől ki adott Oklevél, mellybe ezek olvastatnak: „in hujus rei testimonium *Bulla nostra magistralis in cera nigra praesentibus est impressa.* Datum Melitae in Conventu nostro die 20-a mensis Maii 1637. Azon pecsét, a' mint a' tisztelt Ur le irja, középszerű-nagyságú, 's a' papirossal bé fedezett fekete viaszkra vagyon nyomva, mellyen a' Nagy Mester mejj-képe, a'nak nevét, 's czimjét magában foglaló körül-irással szemlélhető. HEVENESSI *MSS.* I. p. 415. 419.

f) Lásd. GRUBER m. k. 124. lap.

g) JO. FRIDR. JOACHIM. *Einleitung zur deutschen Diplomatik.* Halle 1754. 54. lap. Egygyezt. BECKMANN m. k. 484. lap.

134-ik §. *A' tiszta, 's vegyített viaszk pecsétekről:*

Az ollyan viaszk pecsétek, mellyek csak csupán egy színű viaszkból álanak, *tisztáknak* (purae); ellenben a' mellyek több szint játszanak, *vegyitett* (mixtae) viaszk pecséteknek neveztetnek. Édes Hazánkba a' vegyitett - viaszk - pecséteknek elő-lapjai, vagy is azon tisztességesebb oldalai, mellyeken a' Felűl irás (Inscriptio) vagy Czimer látható, hól fehér, hól veres, hol ismét zőld szint viselnek, a' másik félgömbőlyeg vagy is csiga formájú oldalai pedig többnyire sárga szint mutatnak. Az e'féle viaszk pecséteknek példányjaira édes Hazánkba, a' XIV. *a)* 's XV. sőt ritkábban a' XIII. *b)* Századbeli viasz pecsétek 's némelly a'kori Püspökök viaszk pecsétjei között találhatni.

a) Azon 1355 iki Oklevél, mellybe Magyar Országnak Nagyjai, Károly Magyar, és Kazimir Lengyel Királyok között a' Lengyel Országi Királyi-székbe való örökösödés ePánt tett egyességeket hit-le tétellel is meg erősitették, 1357-ben Krakaoba hitelesen le másoltatott, mellynek foglalatja a' Magyar Országi Rendeknek némelly vegyitett-viasz-petsétjéről e'képen szól: Noverint Universi praesens Transumptum — inspecturi, — quod nos Joannes Decanus, et Cancellarius vidimus et diligenter inspeximus, quamdam patentem litteram sanam, et integram, omnique prorsus vitio carentem, tenoris, et continentiae infrascriptae, *cui quidem decem sigilla duo oblongae figurae, octo vero sphaericae figurae, de cera communi ad tergum, sed ad faciem de cera rubra, solum ultimum sigillum de cera communi ex utraque parte* in pergameni pressulis appendebant „tenor ejusdem per omnia sequitur in haec verba" — — DOGIEL m. k. 38. l.

b) TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur látott II-ik András Királynak egy Oklevelét, mellyen az egyes-vi-

aszk-pecsétnek elö-lapja fehér; egyéb része pedig sárga szint viselt.

135-*ik* §. *A' régi ki-száradt-Viaszkról.*

Nem egészen meg vetésre méltó a' viasz pecsétek' visgálatjában azon meg jegyzés is: hogy t. i. mentől lágyabb, kövérebb, 's 'sirossabb valamelly viaszk a'nál inkáb a'nak újságáról, 's mentől keményebb, 's ki száradtabb, a'nál inkáb a'nak óságáról lehetünk meg győzetetve. Mellyre való nézve méltán kétséget gerjeszthet bennünk az ollyan Oklevél, melly régibb üdő-kiadást (datum temporis) visel, mint a' millyet a' rajta lévő szárazabb, vagy lágyabb viaszk pecsétnek mi volta, 's mineműsége mutat.

136-*ik* §. *A' Spanyol-viaszk, 's ostya-pecsétekről.*

A' Spanyal-viaszk pecsétnek feltalálását a' Sz. Benedek' Szerzetbéliek bizonyos Rousseau nevü, a' XVII. Századba élt Franczia Kereskedőnek tulajdonítják *a)* és némellyek a'nak használását az 1640-ik Esztendőnél fellebb vinni nem is kívánják, *b)* de ezen álítás nincs tévedés nélkűl; mivel az e'féle pecsét-nem Német Országon már 1554-ben közönségesen uralkodott. *c)* A' veres-ostya-pecsétnek születése korát pedig némellyek az 1624-ik Esztendőre visza teszik, holott pedig TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur előtt az 1602-iki 27-iki Juliusról való ostya-pecsét, nem idegen dolog; *d)* sőt KINDLINGER MIKLÓS 1571. 1579. 's több a' kori ostya-pecsétekről is emlékezik, mellyek a' Wesztfáliai Leveles-tárházba tartatnak. *e)* Egyéberánt szükség meg jegyezni: 1-ör hogy a' veres-ostya-pecsétet sokszor igen ne-

héz meg különböztetni a' veres-viaszk-pecséttől. 2-or hogy a' veres-ostya-pecséteknek eredetét haszontalanság csupán a' Belgáknál, vagy pedig ezeknek, más Nemzetekkel való irás-beli közösülésök között keresni; mivel azon pecsét-nemét közönségesen a' Papok, a' kik talán azoknak valamelly Szentséget is tulajdonítottak, találták ki.

a) *N. L. der Dipl.* V. 464.

b) Lásd PRAY m. k. 29. lap. az a) jegy alatt.

c) JOS. PH. RÓOS, *Fortgesetzte Aufklärung von den ältesten Gebrauch des Spanischen Siegelwachses.* Francf. 1792 — *N. Allgem. d. Bibliothek.* III. köt. 524. lap.

d) Őriztetik azon pecsétes-levél a' Pesti Tudományos-Egyetem' (Universitas) Könyv-tárában lévő Kéz-íratok között, a' hol is még PRAY szerént, vagynak az 1603. 1615. és 1620-ik Esztendőről való veres-ostya-pecséttel meg erősitett Levelek is.

e) Lásd KINDLINGER MIKLÓST. *Nähere Nachrichten von ältesten Gebrauche der Siegel-oblaten, und des Sigellacks in dem XVI. und XVII. Jahrhundert.* Dortm. und Essen. 1799.

137-ik §. *Az Ércz-pecsétes-levelekről, (Bullae) és a' Bulla nevezetnek különbbféle értelméről.*

Szokásba vólt régenten a' Görög Császároknál Okleveleiket arany-pecsétekkel fel-ékesíteni, a' kiktől ezen szokás a' Franczokhoz, 's üdővel a' Magyarokhoz is el terjedett. Értetődnek pedig a' *Bulla* Latán nevezet alatt nem csak az Oklevelekre fel-függesztetett ércz-pecsétek, hanem visza-élésből azon Oklevelek is, mellyekre az ércz-pecsétek fel-függesztettek; sőt a' mi több néha, de ritkábban a' függő viaszk pecséttel meg erősített Oklevelek is Bulláknak neveztetnek, igaz

értelemben azonban a' *Bulla* nevezet alatt csupán az ércz pecséteket kelletik érteni. Használták pedig az arany pecséteket a' Fejedelmeken, 's Köz-társaságokon kívűl, régenten, de igen ritkán a' Római Pápák is.

138-*ik* §. *Minő érczneinek használtattak a' pecsétre, és hányfélék az arany-pecsétek?*

Az érczneinek közűl a' pecsétre nézve leginkáb az arany, és ólom, ritkábban azonban az ezüst, réz, és fehér-olom (czin) ércz-nemek is használtattak. Az aranyból készített pecsétek két félék szoktak lenni t. i. *üregesek* (cavae) és *üregtelenek* (solidae) üreges-arany-pecséteknek azok neveztetnek, mellyek kivűlről ugyan arany-lapokból vagynak öszve csinálva, belőlről azonba hézagosak és azon hézagjok régenten gyapottal, vagy szurokkal töltettek bé; üregtelen-arany-pecséteknek pedig azok hivatatnak mellyek tiszta vert aranyból olly formán készűltek, hogy azoknak belső részekbe semmi leg kissebb hézag semtapasztaltatik.

139-*ik* §. *Mellyik adott ki Királyaink közűl leg elöbbször Arany-pecsétes-leveleket? nem különben II-ik Geiza. III ik Béla, II-ik András, 's IV-ik Béla Királyok' Arany-pecsétes-leveleikröl (Bulla aurea.)*

Jól lehet Magyar Hazánkba mind e'dig az Arany-pecsétes-oklevélnek leg első jelét nem elébb, mint II-ik Geiza Király uralkodása alatt tapasztalhatni; mindazáltal nem éppen lehetetlen az, hogy már több előbbeni Királyaink is osztogattak Arany-pecsétes-leveleket. Mert valóban a' ré-

gi Oklevelekbe gyakran elő forduló Sz. István Királytól adatott *arany szabadság*, vagy pedig az *aurea libertate gaudentes nobiles* (Lásd HORVÁTH IST. *Gyökeres Nemzets.* 90. 91. lap.) nevezetek alég ha Sz. Istvánnak valami ollyas Arany-pecsétes-levelére nem czéloznak, melly által a' nevezet Király a' Magyar szabadságnak el romolhatatlan, 's el enyészhetetlen talpkövét letette, 's meg erősítette. Ez mindazonáltal csak puszta vélemény, és észre-vétel, mellynek minthogy eleven példájára nem találhatunk, ugyan azért hinnünk kelletik, hogy csak II-ik Geiza volt Királyaink között első, ki Arany-pecsétes-Oklevelet közre bocsájtott, és ez azon 1156-iki Oklevél, mellyben az emlétett Király az Esztergomi Kanonokoknak vacsorájokról, mellyel az előtt azok szűkölködtek, tészen bizonyos rendelést. *a)* A'tól az üdőtől fogva pedig meg lehetős számmal jelentek édes Hazánkba az Arany-pecsétes-oklevelek, és jól lehet az Ujj-oklevél-esméretnek Szerzői *b)* a'zal vádolják Királyainkat, hogy kevés Arany-pecsétes-leveleket adogattak ki, ezen vádnak azonban igazságtalan voltát el árúlják csak azon Arany-pecsétes-oklevelek is, mellyeknek lételekről némelly Oklevelek csalhatatlan tanubizonyságot tesznek. Ugyan is csupán azokból is világosan ki tetszik: hogy III-ik Béla öt; Imre hét; II-ik András tizennyolcz; IV-ik Béla húszon felűl; V-ik István hat; Kun László négy; III-ik András ismét négy; Róbert Király nyolcz; I-ső Lajos húsz; 'Sigmond közel harmincz; Albert, és árván-szülött (posthumus) László öt; Hollós Mátyás a' husz számon felűl való Arany-pecsétes-okleveleket osztogattak ki; holott pedig ezeken kívűl még több Arany-pecsétes-oklevek is születhettek, mellyeknek csak fent maradandó emlékezeteket is meg írígyelheté a' komor enyészet

mi tőlünk. Egyéberánt III-ik Béla Király' meg maradott üregetlen arany-pecsétjének elő-lapja (pars adversa) a' Királyt Királyi székébe ülve, 's bal ki terjesztett kezébe Keresztes-arany-almát, jobb kezébe liliomos Királyi-pálczát tartva ábrázolja; a' hát, vagy is ellen-lapon (pars aversa) pedig ezen szavaknál „SIGILLVM BELE" egyéb nem szemléltetik E'nél ékességére nézve sokba különbözik Imre Királynak azon 1202-iki Oklevelén lévő, 's TT. SCHWARTNER M. Ur által is a' Bécsi Titkos-Leveles tárba szemlélt üreges-arany-pecsét: mellynek elő-lapján a' Király szokás szerént meg koronázott fővel pompás Királyi-székébe ülve ezen körűl írással: „*Hemericus Tercii. Bele. Regis. Filius.*; a' hátlapján pedig azon üdőbeli szokás ellenére szív forma pai's nyolczszoros keresztűl való kötéssel, vagy vágással 's ezen körűl-írással: „*Dei. Gracia. Hungarie. Dalmacie. Chroacie. Rameque. Rex.*" szemlélhetők. — A' II ik András 1221-iki Oklevelén lévő üreges arany pecsét elő-lapján a' Király egy karatlan széken koronázott fővel űlve, kinek bal felén egy Csillagnak a' Hold' szarvai közé helyheztetett; jobb felől pedig a' Napnak képei látszanak, jelenik meg; a' hát-vagy is ellen-lapon pedig egy szív forma nyolcz-szorosan keresztűl vágatott, vagy kötetett pai's tűnik szemeleibe, mellybe minden második keresztűl való vágásnak közepén egy egy szív forma 's e'nek két felől egymás ellenébe fekvő Oroszlányok (kivévén az utolsó, vagy is a' pais alján lévő keresztkötést, mellybe csupán egy Oroszlán vagyon) láthatók. *c)* Ezen arany-pecséttől alkalmasint nem sokat különbözött II-ik Andrásnak azon 1222-iki Oklevelén lévő arany-pecsétjeis, melly által a' nevezett Király dicső Eleinknek Arany - szabadságokat meg erősitette. IV-ik Béla Királynak

az üreges arany-pecsétjén pedig, melly a' N. Méltóságú Magyar Királyi Kamara Leveles - tárhazába öriztetik, szinte a' szerént, valamint a' most mondott Király' viaszk pecsétjén is a' kötölékek helyett Kettős - kereszt foglal helyet.

a) Lásd PRAY GYÖRGY' *de vetere Reginas Hung. coronandi more* czimü könyvének 41. lap. Láthatni ezen Oklevelet a' KAPRINAI *Kéz-Irat.* XXXVII. köt. B. 27. szám.

b) V-ik Dar. 157. lap.

c) Lásd PRAY *de Sigillis* 's a' t. VII. Tábla I ö szám. GRUBER *Kurzgefasstes Lehrsystem* 173. lap. IV. Tábla 2-ik szám.

140-*ik* §. *A' többi Magyar Királyoknak Ércz-vagy is inkáb Arany - pecsétes - leveleikről.*

IV-ik Béla Király után igen kevesen voltak Királyaink között, kik Arany - pecsétes - leveleket nem osztogattak volna, a' mellyet, anyival is inkáb lehetet cselekedniek; mivel a'ba az üdőbe a' Magyar aranynak bővsége, 's jelessége nem kevés figyelmet érdemlett a' Külföldieknél is. Igy Hollós Mátyás Király 1464-ik Sopron Várossának régi Szabadság - leveleit lemásoltatván, azon Másolatját, vagy is meg - erősítő - levelét, TT. SCHW. M.Ur szerént is (a' ki azon pecsétet tulajdon kezeibe is forgatta) tiz Körmöczi aranyat nyomó üregtelen-arany-pecsétjével ékesítette fel. *a)* Azon pecséten Mátyás Királynak talp-képe Magyarosan csimbókba kötött, 's font, vállaira csüggő hajjal, 's koronás-fővel egy közönséges széken ülve, bal mejjéhez hajtott kezébe arany almát, jobb kezében pedig Királyi pálczát tartva, 's lábai eleibe egy kis dombra helyheztetett Kettős-keresztel fel ékesítve, ezen körűl - irással „ *Adjutor meus Dominus Deus* „ szemléltetik. Az ellen, vagy is hát-

lapon

lapon pedig egy pár's Olasz formára el rendelt keresztűl való kötőlékekkel, vagy vágásokkal, egy felébe helyheztetett Koronával 's ezen Felűlírással: „*Mathie. D. G. Regis Hungariae etc.* láttatik. Hasonló módon erősítette meg I-ső Ferdinánd Király is 1528-ba Buda Várossának Szabadságait Arany-pecsétes-oklevéllel *b*) Egyéberánt I-ső Ferdinánd Király uralkodása alatt látszanak már valamenyire ritkulni édes Hazánkba az Arany-pecsétes-oklevelek, de azonban még sem lehet álítani, hogy azok tökélletesen számkivettettek volna, mivel még II-ik Ferdinánd Király is azon Oklevelét melly által a' Nagy-Szombathi Tudományos-Egyetemet (Universitas) szerzette, arany-pecsétjével ékesítette fel; I-ő Leopold is 1659-be azon Oklevelét, melly által a'Kassai Anya-oskolát (Academia) fel álította, gazdag arany-pecsétjével díszesítette. Ezen két utóbb emlétett Arány-pecsétes-levelek pedig a' N. M. Magyar Királyi Kamara' Leveles-tárjába tartatnak, és az úgy nevezett üreges (cavae) arany-pecsétek közé tartoznak. Hasonló módon Maria Terezia Királyné azon Oklevelén kívűl, melly altal a' Sz. István' Keresztes Rendjét szerzette, még azon Oklevelét is mellynek ereje mellett 1765-be Sz. András Havának 2-ik napján Erdély Magyar Hazánknak Nagy Fejedelemségi, vagy is inkáb Nagy Herczegségi (Magnus Principatus) czímet ajándékozott, arany-pecsétjével erősítette meg.

a) Ugyan a'ba az üdőbe adott Po'sony Várossának is Mátyás Király Arany-pecsétes-oklevelet.

b) Azon Oklevélnek szavai az emlétett Király arany-pecsétjéről eképen emlékeznek: „liberatates illorum aprobamus, et confirmamus, *quas bulla nostra aurea* (*cuius altera in parte effigies nostrae personae in throno sedentis cum insignibus Regiis corona, sceptto, ac pomo*; *altera in parte quatuor*

fluminum , et Crucis duplicatae imago vetera Hungariae stemmata conspiciuntur , exstat utrinque Titulus , ac praecipuorum Regnorum nostrorum inscriptio) et cordula item aurea munitas , et ornatas , eidem Civitati Budensi dari jussimus"

*) A' Serviai Czároknak vagy Vajdáknak is vagynak a' XIV. Szazadból Arany pecsétes okleveleik. Illyen nevezetesen István , és Lázár Czárok által ki adott Arany-pecsétes-oklevelek ; és pedig ezen utolsó által ki adott Arany - pecsétes - oklevel az , melly által azon Czár 1381-be a' *Ravenichi* Klastromot fel álította. Ezen üreges pecsétnek elölapján a' Kristus nevének Szórejtö - jegye (Monogramma) a' hát lapján pedig a' Czárnak neve: „*Princeps Lazarus*" kitetzhetö. A' Körül-írás Rácz nyelven az elö-lapon e'képen szól: *Ascendisti cum gloria Christe Deus noster , gaudium faciens Apostolis* ; a' hát-lapon ismét e'képen : *Christo Deo fidelis Princeps Lazarus, Dominus totius Serviae , et terrae Cismaritimae*" Ezen utóbbi Körül - irás T. PRAY GYÖRYÖT a'ra a' vélekedásre inditotta , hogy a' régenten Magyar Országhoz tartozott Servia Tartományának határai egész a' Joniai tengerig terjedtek. (Lásd e'röl PRAY *de sigillis* 's a' t. 34. lap. és *Beschreibung einer goldenen bulle , und eines Siegel stempels des Servischen Fürsten Lázár.* 's a' t.

141-*ik* §. *Az ezüst , réz , 's egyéb érczneműi pecsétekröl.*

Valamint az ezüst pecséteknek . mellyeket régenten meg aranyozva a' Konstantinápolyi Császárok , 's némelly Püspökök használtak ; ugy szintén a' fehér , és fekete-on pecséteknek is semmi nyomára nem akadtak még e'dig Magyar Hazánkban. A' réz pecséteket pedig ha vallyon használták é Királyaink a' szerént , valamint a' Dániai Királyok is ? meg hasonlanak rajta némelly Tudósok. *a)* Ón pecséttel az Oklevelekre nézve, leg inkáb a' Római Pápák Nagy Gergely Pápa üdejétöl, vagy leg alább a' VII. Századtól fogva,

's némelly Polgári, 's Egyházi-személyek éltek. Mostan azonba már az ón pecsét csupán a' Római Pápák' tulajdona, és a' veres viaszkra nyomott ugy nevezett *Halász-gyűrű* (annulus piscatoris) pecsétet a' Római Pápák nem is másra, mint csupán az ugy nevézett Rövid-okleveleikre (Brevia) nézve, 's csak a' XV. Századtól fogva használják; a' most emlétett XV. Század előtt pedig mind az ugy nevezett Rövid (Brevia) mind pedig más nagyobb tekéntetű Okleveleikre is (ki vévén a' XIII. Századtól fogva azon különös (privatae) Leveleket, mellyeket a' Pápák csak tulajdon Atyafiaiknak írtak) csak ón pecsétet függesztettek. *b)* A' Pápák' pecsétjeinek ezen többféleségetől azoknak Okleveleik is üdővel kétféleképʼ t. i. *Nagyobbaknak* 's *Kissebbeknek* (Bullae majores, minores) neveztettek.

a) Okot adott a' meg hasonlásra azon pecsétnyomó, vagy ércz-pecsét, mellyről BÉL MÁTYÁS (*Prodromus Hungariae antiquae, et novae* 66-ik lap) emlékezik. Azon a' pecséten András Király Királyi-székébe ül minden Királyi czimekkel fel ékesitve, 's a' pecséten ezen Körül-irás: „*Andreas Dei Gracia Vngariorum Rex*", szemlélhető. Igen szépen értekezik e'ről SCHÖNWISNER ISTVÁN. — *Ungrisches Magazin.* III-ik Dar. 257. et köv. lap.

b) MABILLON m. K. 129. lap.

142-ik §. *A' pecséteknek külsö formájokról, vagy is ábrázolatjokról (figura sigillorum.)*

A' pecséteknek, valamint műszerek, vagy is materiájok, 's színek, ugy azoknak külső formáltatások, vagy is inkáb ábrázolatjok (figura) több, 's különbbféle volt. A' kerekded, vagy is kör-forma pecsét (orbicularis) valamint leg együgyűbb, ugy leg régibb pecsét formának is tarta-

tik. Illyen kerekded kör formájúak voltak többnyire a' Magyar Királyoknak, 's a' Királyi-házhoz tartozandóknak nagyobb pecsétjeik, kivévén a' gyűrűs-pecséteket, (sigillum annulare) mellyek néha más formában, vagy ábrázolatban is tűnnek elő. Ugyan is 'Sigmond, és Mátyás Királyok-
V-ik Tábla 6. szám
nak gyűrűs-pecsétjeik nyolcz szegletet ábrázolnak Ismét Róbert Károlynak K. betűt magában foglaló, és I-ső Lajosnak azon gyűrűs-pecsétje, mellyen Strucz-madár, 's a' másik mellyen liliomok szemléltetnek, hoszas kör, vagy is tojás formába jelennek meg. A' Magyar Országi Püspököknek, 's Apáturoknak azon pecsétjeik pedig; mellyen a' most nevezett Egyházi-személyek Püspöksüveggel bé fedve jőnek elő, 's a' mellyek a' XIII. XIV. 's XV. Századokból meg lehetős számmal maradtak, hoszas tojás formát ábrázolnak; ezek azonba azon szokással együtt, melly szerént a' Püspökök a' magok képeiket pecsétjeikre reá metszetették; el enyészni láttatnak; gyűrűs-pecsétjeik pedig szinte ezeknek is több, 's különbbféle formákat viseltek. Igy Abstemius, vagy is inkáb Bornemisza Erdélyi Püspöknek kisded gyűrűs pecsétje nyolcz szegletet formál, mellyet több más Püspökök is követtek. A' Káptalanok, 's Konventek között hasonlóul voltak ollyanok kik inkáb a' kerekded kör formájút, és ismét ollyanok, kik a' tojás formájú pecséteket kedvelték. Különösen pedig több Káptalanoknak leg inkáb az ugy nevezett *Kissebb* pecsétjeik (sigillum minus) hoszas tojás formába tűnnek szem eleibe; valamint azt a' Kalocsai, Budai, Veszprémi, 's több más Káptalanoknak is Kissebb pecsétjeikről észre vehetni, sőt a' Nagy Váradi Káptalan máig is a' tojás formájú pecsétet kedvelli, jól lehet több régi pecsétjei a'nak csak kerekded kör formákat ábrázolnak.

*) Némelly Püspökök', Káptalanok', 's Konventek' pecsétjeinek példányait PÉTEFINÉL *in Conciliis*'s a' t. BATTYANYINAL *LL. Eccl. R. H.* és a' *Cerographia Hungariae* czímü könyvekbe láthatni.

143-*ik* §. *A' pecséteknek nagyságokról, és azoknak nehézségekről (quantitas sigillorum.)*

Valamint az ércz pecsétek, (bullae) *a)* ugy a' viaszk pecsétek is, nagyságokra, terűletekre, 's nehézségekre nézve különböztek egy mástol. Ezt azonba nem ugy kelletik érteni, mintha ugyan egy személynek, vagy Helynek ugyan egy forma kivált hiteles-pecsétjeik nagyságokra, 's nehézségekre nézve meg nem egyeztek volna egymással; mivel Régi Eleink a'ra igen nagyon vígyáztak, hogy ugyan egyforma pecsétjeik semmibe, vagy leg alább igen észre vehetetlen csekélységbe különbözzenek nagyságokra, terűletjekre 's nehézségekre nézve egymástól. Mellyre való nézve régenten a' leg fontosabb pecsét-vi's-gálatok közé is tartozott a' pecséteknek terűletjeket, 's nehézségeket meg mérni, *b)* 's mai napig is azok közé tartozna, de fájdalom! a'zal mind e'dig édes Hazánkba majd semmit sem gondoltak, holott pedig a' pecséteknek igaz, vagy hamis voltokra azon vi'sgálat által lehetne leg inkáb csalhatatlan következést huzni. Egyéberánt rendszerént a' XII. és XIII. Századbeli Hazánk Királyainak pecsétjeik nagyságokra, 's nehézségekre nézve felül haladják az elébbeni egyes, sőt a' később Századbeli Királyoknak kettös pecsétjeiket is. Illyenek II-ik Geiza *c)* III. Béla, Imre, és II-ik András Királyoknak egyes pecsétjeik, mellyek közűl némellyek olly igen nagyok, hogy nehézségekre a' két font; nagyságokra, vagyis VI-ik Tábla 1. szam

területjekre nézve pedig a' hat hűvelknyi mértéket is meg ütik *d)* ellenben Sz. István, Kálmán, 's más XI. Századbeli Királyoknak pecsétjeik, alég három, vagy legfellebb négy hüvelknyi nagyságra terjednek. A' Kettős-pecsétek között pedig IV. Béla, V-ik István, Kun László, és III-ik András Királyoknak pecsétjeiket, a' Róbert Károly', I-ső Lajos', és 'Sigmond Királyoknak pecsétjeik mind nagyságokra, mind nehézségekre nézve felűl haladják. A' Káptalanok', 's Konventek' ugy nevezett *Kissebb* pecsétjei is igen különböztek, és sokba engedtek nagyságokra, 's nehézségekre nézve az ugy nevezett *Nagyobb-hiteles* pecséteknek.

a) HEINECCIUS m. k. 37. lap. emlékezik bizonyos Arany pecsétes-levélről mellyet III. Henrik Császár a' Görög Császártól kapván, azt a' Goslári Sz. Egyháznak el ajándékozta. Azon Oklevél, valamint a'nak pecsétje olly nagynak mondatik lenni, hogy a' pecsétből poharat önteni, az Oklevéllel pedig egész oltárt bélehetett teriteni. Hasonlóúl a' Dániai Leveles tárba V-ik Kristiánnak őriztetik egy arany-pecsétje melly 20 latot nyom.

b) A' Nàgy Váradi Káptalan (a' mint már másszor is emlétetett) egy Oklevelében Nagy Lajos Királynak válaszolván, a' pecsét-visgálatról e'képen emlékezik: „Nos itaque — in pleno Capitulo simul congregati easdem literas nostras *tam in sigillo*, quam in pergameno, et literis, atque forma scribendi Notariorum nostrorum illius temporis diligenter examinavimus, *mensurando sigillum*, perspiciendo literas nostras" 's a' t. Innét is ki tetszik tehát, hogy a' pecsét mérés régenten is a' pecsét-vi'sgálathoz meg kivántató volt (1819. *Tud. Gyűjt.* VIII. Köt. 78. lap.)

c) II Geiza Királynak azon pecsètje, ugyan azon Királynak valoságos pecsétnyomojáról, melly a' Nemzeti Museumba őriztetik, vagyon levéve. Ezen pecsét nyomó vegyest fehér és fekete olomból készült, 's ez elött nem igen régen bizonyos helyen a' föld'

gyomrából vétetett ki, melly a'nyival is inkább drága kincs az Oklevél-esméretre nézve, mivel nem emlékezem, hogy valaki még II ik Geizának pecsétjét Réz-táblába ki metszve közre bocsájtotta volna.

d) Lásd PRAY *de Sigillis* 37. 38. lap. a' hol is a' nevezet Tudos fel hozza az Erdélyi Káptalannak egy 1223 iki Oklevelét, mellybe a' mondott Káptalan II-ik András Királynak iszonyú nagyságú pecsétjéről igy szól: „Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod discretus Gaspar Rabolth de Brassovia, Presbyter in Cibinio Capellanus — exhibuit nobis quoddam privilegium regis Andreae, cum littera vetusta descriptum, *et sigillo orbiculari admodum medii panis munitum.* In quo quidem sigillo — *erat ymago regis, in majestate sedentis coronam habens in capite, sceptrum in dextra, et pomum cum Cruce desuper in sinistra, manum eandem ad pectus comprimendo. Ex utraque autem parte ymaginis erant duae figurae, et ut consideri potest, in parte dextra ymago solis, in sinistra lunae, inter cuius cornua erat ymago stellae. In circuitu autem ymaginis erant duo liniamenta orbicularia: in proxima autem linea circa ymaginem cum minori littera vetusta erat exscultum: „Sigillum. Secundi. Andree. Regis. Tercii. Bele. Regis. Filii.“ In extrema autem linea cum majoris scriptura litterae: „Andreas. Dei. Gracia. Vngar. Dalmacie. Croacie. Rame. Servie. Galicie. Rex.“* suplicavit nobis“ 's a' t. Hasonlóul SPIESS is többször emlétett könyve I ső Rész. 1-ső lapján, levétetett II-ik András Királynak egy nagy pecsétjét, melly csak három unciaval könyebb két fontnál, az áltmérője (diameter) pedig 5¾ hüvelknyire terjed.

144-ik §. *A' pecsétbeli Felül- vagy Körűl-írásokról (Inscriptiones sigillorum.)*

A' pecséteken szembe tűnő Felűl-vagy Körűl-írások (Inscriptiones) két félék, t. i. némellyek *kép*, vagy *ábrázolatbéliek* (reales); mások ismét *betűbeliek* (litterales); ezek betűket, vagy is szavakat, amazok képeket, vagy más egyéb ábrázolatokat foglalnak magokban. A' pecséteken

elő forduló képek, vagy azoknak képeiket ábrázolják, a' kiknek a' pecsét sajátjok, és pedig azokat akár egész testállásokban, akár csak némű némű részben, vagy pedig csupán a' pecsét' Tulajdonosoknak méltóságokat, tisztségeket, hívatalokat, 's Törvényes-igazokat (Jus) adják elő. Az első rendbelieket ezek közűl *személyeseknek*, vagy is *beszéllőknek* (propriae seu loquentes); az utóbbiakat pedig *jegyeseknek* (symbolicae) szoktuk nevezni. A' személyesekhez, vagy is beszéllőkhöz tartoznak a' *Fejedelmeknek*, *Királyoknak Herczegeknek*, *Grófoknak*, *Püspököknek*, *Apátoknak*, 's másoknak képeik; a' jegyesekhez pedig tartoznak a' *Szenteknek képeik*, a' *Keresztek*, *Koronák*, *Királyi-székek*, a' *Föld-gömb* (globus terrestris) a' *zászlók*, *kardok*, *Szent-egyházak*, *tornyok*, *öltözetek*, *álatok*, *virágok*, *kastélyok*, *Nemzeti*, vagy egyébb *Czimerek*' ábrázolatjai. 's a' t.

145-*ik* §. *Az Egyes*, *'s Kettős-pecsétekről (Sigilla simplicia.)*

Egyes-pecséteknek (σφραγις, sigilla simplicia, monosphragistica, uniformia) hivjuk azokat a' pecséteket, mellyeknek csak egyik oldalait vagy lapjait diszesíti valamelly Felülírás (inscriptio) vagy egyéb pecsét jegy, a' tulsó oldalai pedig azoknak pusztán, minden jegy nélkűl szemléltetnek; *Kettős-pecséteknek* (sigilla duplicia, amphisphragistica) pedig azok neveztetnek, mellyeknek mind a' két oldalait, vagy lapjait Felűl írás, vagy egyéb pecsét-jegy borítja. A' Kettős-pecséteknek azon lapja, vagy oldala, melly valamelly pártfogó Szentnek, Királynak, vagy egyébnek is képét mutatja, *tisztességesebb*, vagy is *elö-lapnak* (pars honoratior, adversa); a' tulsó lapja, vagy is olda-

la pedig *ellen lapnak* (pars aversa) neveztetnek. Továbbá a' Kettős-pecsétek közűl némellyike mind a' két oldalára, vagy lapjára nézve egyforma; némellyike ismét különböző, t. i. egyik felől nagyobb, más felől kissebb pecsét-nyomásokkal ékeskedik. Ezek közűl az első rendbéliek *Penzformájú*, az utóbbiak pedig *Ellen-pecséteknek* (contrasigilla contrasigneta) hívatatnak. Sokan azonba már Ellen-pecséteknek (Contrasigilla) tartják lenni a' mind a' két oldalokra nézve egyforma metszésű pecséteket is, ha azokon, az egyik lapon való Felűl-írás öszve köttetésben ál a' másik lapon valóval; *a)* és így jóllehet Hazánk' Királyainak Kettős-pecsétjeik, mind Pénzformájúak légyenek is, mindazonáltal azokat, a' két lapokon lévő Felűlírásoknak öszve köttetések miatt többnyire az Ellen-pecsétek közé (Contrasigilla) méltán számlálhatjuk, és pedig anyival is inkáb, mivel HEINECCIUS az Ellen-pecséteket némelly részben olly pecséteknek is mondja lenni: mellyek által a' Királyok azt akarták kijelenteni, hogy ők több Tartományoknak is Urai légyenek. *b)* Egyéberánt ugy lehetne, 's nem is oknélkűl vélekedni, hogy édes Hazánkba a' Kettős-viaszk-pecsétek, ugyan azon üdőben kezdettek uralkodni, a' midőn t. i. az Arany-pecsétek születtek; mindazáltal a' II-ik András Király' Kettős-viaszk-pecsétjénél régibbet még e'dig nem esmérünk; *c)* következésképen: azt kelletik tartanunk, hogy II-ik András Király előtt (ha némelly előtte való Királyoknak ércz pecsétjeit kiveszszük, mellyek igazság szerént a' Kettős-pecsétek közé sem számláltathatnak *d)* minden Királyi viaszk pecsétek csak Egyes, vagy is egy lapú Pecsétek voltak. A' Királyi gyűrűs-pecsétek mindnyájan az Egyes-pecsétek közé számláltatnak.

a) Lásd PRAYT *de sigillis* 's a' t. 35. 36. lap.

b) Lásd PRAY m. k. 56. l.

c) II ik András Király egy 1208-iki Oklevelébe a' Kettős-pecsétről e'képen emlékczik: „Ut autem haec a nobis facta donatio, nostris, nostrorumque Successorum temporibus, salva semper, et inconcussa permaneat *praesentem concessimus paginam duplicis sigilli nostri munimine roboratam*" 's a' t.

d) Minden érczpecsétek valóban nem is mind kettősek. Ugyan is HEINECCIUS' könyvének 149-ik lapján azt álítja, hogy méglen a' választott Római Pápák' a'-nak rendi szerént Tisztyekbe bé nem iktatatnak, csak Égyes ércz pecsétet; ellenben pedig bé iktatások után Kettős ércz pecsétet, vagy is ollyat, mellynek ellenlapjára azon Uralkodó Pápa neve is ki vésetett, használtak.

146-*ik* §. *A' Fejedelmi vagy Felségi-pecsétekről (sigilla Majestatica.)*

Szokásba volt ezen Országnak kezdetétől fogva Királyaink, 's Királynéinknál; kiknek Közép-kori pecsétjeik az üdő viszontagságaitól megmentettek a' magok képeiket (nem azonban tulajdon vonásaik szerént) egész méltóságba, a' nagyobb, 's díszesebb pecsétjeikre vésetni. Elő fordulnak pedig azoknak némellyikén a' Királyok koronázott fővel, Királyi-széken ülve, jobb kezekben Királyi-pálczát, bal kezekben ismét arany-alma formában a' főld-gömböt tartván, 's Királyi köntösseikbe olly felségesen fel öltöztetve, hogy majd csak nem lehetetlen őket tisztelet-érzés gerjedelme nélkűl szemlélni. Az e'félę pecsétek Francz Országba a' XI. Századba I-ő Henrik; Angliába Eduard Confessor; Német Országba pedig II-ik vagy is Szent Henrik (1002.) Királyok által használtattak leg először; *a)* üdővel pedig az ezeket követő Királyok is, és különösen Németh Országba egész III-ik Fridrik üdejéig (†

1493.) azokat folyvást használták. Hasonló nemű pecsét az is, melly Sz. István Királynak a' Pannon halmán lévő Sz. Mártoni Monostor részére ki adott 1001-iki Oklevelén látható volt, és hasonlók ehez, ha talán a' gyűrűs-pecséteket ki veszszük, majd minden Magyar Országi XI. XII. és XIII. Századba élt Királyok' pecsétjei is. Meg szaporodván azonba leg inkáb Róbert Károly alatt a' Kírályi pecsétek száma, a'tól az üdőtől fogva a' fellebb le írttól némelly részben különböző pecsétek is foglaltak helyet, és pedig leg inkáb a' XV. Századba az ugy nevezett Titkos-pecsét (sigíllum secretum) a' fellebb le irt Fejedelmi-pecséttel változtatva használtatott, melly miatt a' XIV. 's XV. Századokba a' Fejedelmi-pecsétek már ritkábban szemléltetnek némelly Oklevelekeken, mint az előtt. Számkivetni mindazonáltal tökélletesen nem lehetett, ellent álván a'nak mindeddig e'koráig is több Törvény-czikkelyek. *b)* A' honnét még némelly XVII. Századbéli Okleveleken, maga SCHWARTNER MÁRTON Ur is szemlélt Fejedelmi-pecséteket, *c)* a' *Cerographia Hungariae* Iroja szerént pedig (90. lap.) még III. Károly Király is († 1740.) sőt a' mitöbb a' mostan is dicsősségesen uralkodó Ferencz Királyunk is használt olly Fejedelmi-pecséteket, mellyen azon Királynak tulajdon képe tűnik elő. Egyéberánt ugylátszik, hogy a' Fejedelmi-pecséteknek Fejedelmi, vagy Felségi nevezetje (Majestaticum) nem a'nyira a' Királyoknak Felséges voltoktól, mint inkáb azon pecséteknek nagyságától, felséges czifraságaiktól, 's az azon elő forduló Felségi nevezettől, vagy is czimtől veszi eredetét, 's származását; és pedig a'nyival is inkáb: mivel több alsóbb sorsú személyeknek, vagy Jobbágyoknak is láttatnak ollyan pecsétjeik, mellyek Felséges nevezettel birnak. Igy a' többi közt Gróf

Cilley Ulriknak őriztetik a' Bécsi Titkos-levelestárba egy 1454-iki Oklevele, mellynek pecsétjén az emlétett Grófnak képe, a' körűl-írásba látszató *Felséges* (Majestaticum) nevezettel díszeskedik. *d)*

a) Lásd *N. Lehrg. der Dipl.* Tom. V. §. 556. GATTERER pedig már III-ik Ottónak is († 1002.) Fejedelmi pecsétet tulajdonit. Lásd *Abriss der Diplom.* 175. lap. — Lásd PRAY *de sigillis* 59. lap.
b) Nevezetessen az 1741-iki 10-ik T. Czikkely is.
c) Késmárk Várossának Rudolf Királytól adatott 1607-iki Meg-erősitő-levelén a' nevezett Királynak különös nagyságú Kettős-pecsètje szemlélhető.
d) Lásd *N. Lehrg. der Dipl.* m. k. — Ismét SPIESS *von der Beuter Siegeln.* Halle 1784. 11—15. lap. — GRUBER *Kursgefasstes Lehrsystem.* 's a' t. 348. §, 132. lap.

147 *ik* §. *A' Királyoknak pecsétjeiken szembetűnő öltözeteikről, 's ékességeikről.*

A' Királyi öltözetek, 's ékességek (Clenodia Regni) mellyekkel Hazánk' Királyai pecsétjeiken tündöklenek, többnyire hasonlók azokhoz az ékes czifrázatokhoz, mellyekkel a' Németh Királyok, 's Fejedelmek a' magok pecsétjeiken elő jőnek. A' Királyok' fejére tett Korona többnyire hasonló ahoz, melly az Esztergomi Káptalan' Nagyobb-pecsétjén, az Esztergomi Érsek' kezében szemléltetik. De azon Korona a' Magyar Sz. Koronától minden részben különbözik; mellynek alkalmasint a' többi közt az az oka is lehet, hogy az a'féle pecsét metszéseket többnyire Külső Országi, vagy azokból be vándorlott Mester-emberek, 's kivált ollyanok, kik a' Magyar Koronát soha sem is látták, vitték véghez. Azt sem lehet azonba álítani, hogy Hazánk' Királyainak pecsétjeiken minduntalan egyforma Koronák szemlél-

VI-ik Tábla 7-ik szám.

tetnének; mivel II-ik Geiza, III-ik Béla, és II-ik András, sőt más Királyok' Fejedelmi-pecsétjeiken látszó Koronák is, valamint azok egymástól; ugy a' többi Királyok' Fejedelmi-pecsétjeiken látszó Koronától is együgyűségekre nézve a'nyira különböznek, mint az Ég a' Főldtől. Ugyan is ha a' II-ik Geiza pecsétjén lévő Koronát meg tekéntjük, azon, valamint a' II-ik Ulászló Király' pecsétjén lévőnek tetejébe is, három Kereszteket veszünk észre. III-ik Béla Király pecsétjén ki tetzhető Korona tetejébe ismét három nyilformákat szemlélhetünk. II-ik Andrásnak nagy Fejedelmi, valamint arany-pecsétjén is szembe tűnő Korona pedig olly együgyű, 's formajára nézve olly különös, hogy Koronának se vélnéd lenni. De valamint ezeknek egymástól, ugy a' Magyar Koronától való különbbségeken sem kelletik csudálkozni; mivel a' Német Országi viaszk pecséteken elő forduló Koronák sem mind ollyan formájúak, mint a' melly a' Német Birodalom' sajátja. A' mi továbbá Hazánk Királyainak pecsétjeiken szemlélhető Királyi-pálczákat illeti: azok hasonlókép' különböznek a'tól, melly Budán az Ország' Királyi ékességei közt őriztetik; mivel e'nek buzogány, amazoknak pedig többnyire virág forma végei vagynak. Ki vévén azok közűl egynehányat: mint a' Sz. István Király' 1001-iki Levelén lévő pecséten látható Királyi-pálczát, mellyet PRAY (*de sigillis* 58. lap.) a' Budán lévőhöz leg inkáb hasonlónak mond lenni; én azonba ugy nézem, hogy valamint az, ugy III-ik Béla Király pecsétjén szemlélhető is inkáb valamelly csákány formához, mint buzogányhoz hasonlítanak. Ki vévén továbbá Hollós Mátyás arany-pecsétjén szembe tűnő Királyi-pálczát, melly Kettőskereszttel végződik. Valamint azonba édes Hazánkba, ugy a' Külső Nemzetek' Királyainak pe- VI-ik Tábla 1. szám

csétjeiken is találtatnak különbbféle formájú Királyi-pálczák. Továbbá a' Keresztes-gömb, vagy is Keresztes-arany-alma (globus cruciger) a' Görög, 's más Napkeleti Fejedelmektől a' Napnyugoti Fejedelmekhez által származván, az a' Római-Német Császárok által pecsétjeiken nem más czélból használtatott, mint hogy az által azt kivánták ki jelenteni, hogy nékik az egész Világ birtokokban vagyon. De utóbb azon képzelt világ birtokába más Királyok is, mint a' Magyar, Lengyel, Dán, 's a' t. részt akarván venni, a' Keresztes-gömb Czímert magok sajátjává is kezdették tenni, a'nak ki jelentéséűl: hogy ők a' Római Császárral egyetemben a' Világot egymás közt fel osztva birják. *a)* A' Kettős-keresztes-gömbbel való élés édes Hazánkba mindenek előtt Imre Királynak tulajdonítatik, mellyet GRUBER, a' kettős Patriarchai Kereszt' a' Magyar Országi Czímerben való első, 's leg régibb nyomdokának lenni álítja; *b)* TT. SCHWARTNER M. Ur ellenben azt csak a' Régiek' a' Czímerek, 's más egyéb a'félék ábrázolásában való változó szokásoknak tulajdonítja. — A' Királyi-székek, szintén mint egyéb Királyi ékességek eleinte igen együgyűen formáltattak. Igy Sz. István, Kálmán, II-ik Geiza, 's több Királyoknak is pecsétjeiken látszó Királyi-székeik a' leg együgyűbb formában látszanak kivésve lenni; ellenben pedig Imre Róbert Károly', és 'Sigmond Királyoknak, valamint Mária Királynénak is némelly pecsétjeiken előforduló Királyi-székek, nem meg-vető mesterséget mutatnak. Ismét Kun László Király olly Királyi-széken láttatik ülni, mellynek két felsőbb ágazatjai kutya fő formával végződnek. Hollos Mátyás Király pedig olly széken szemléltetik nyúgodni melly inkáb valamelly Zsámolyhoz, mint Királyi-székhez hasonlít. A' mi a' Királyi pecséteken szem-

lélhető Királyi ruházatokat nézi: a' régibb Királyoknak, mint Sz. István', Kálmán', sőt még II-ik Geiza Királyoknak pecsétjein elő forduló öltözetek is olly együgyűek, 's különösek, hogy azon Királyokat gyermekeknek, vagy valamelly Papi személyeknek; nem pedig Királyoknak vélnéd lenni; ellenben pedig III-ik András, 'Sigmond 's némelly más Királyokat pompáson ki prémezett palástjaikban, valóságos Fejedelmeknek lenni csak egy nézésre is el esmérhed.

a) Lásd PÜTTER *Specimen juris publici medii aevi* könyvének 172. lap. és DUFRESNE *Dissert. de infer. aevi numismatibus* 14. lap.

b) GRUBER *Kurzgefasztes Lehrsystem.* 174. lap.

*) Láss a' most mondottakról többet SMEIZEL MARTONNÁL *in schediasmate historico de Insignibus vulgo Clenodiis Regni Hungariae* Jenae 1713. és SCHWANDNERNÁL. *Scriptor. Rerum Hung.* Tom. II. p. 486. et sequ.

148-*ik* §. *A' Gyalog, 's Lovag-pecsétekről (sigilla Pedestria, Equestria.)*

Gyalog-pecséteknek azok mondatnak, mellyeken a' pecsét' tulajdonossa álva kimetszve jelenik meg; Lovag-pecséteknek pedig azok hívatatnak, mellyek a' pecsét' tulajdonossát ló háton ülve ábrázolják. Gyalog-pecsétekre édes Hazánk Királyainak pecsetjei közt nem akadhatni; holott ellenben némelly Német Királyok 's Császárok; valamint a' Magyar Országi Püspökök, 's más főbb rendű Papi sőt Polgári személyek is azokat igen kedvelték. Illyen volt, p. o. Roland Vespré- mi Püspöknek 1226-iki pecsétje. Illyenek voltak, Nagy Otto, III-ik Otto, III-ik Henrik, 's más Német Fejedelmeknek is némelly pecsétjeik. 's a' t. A' Lovag-pecsétek többnyire csak az első szülött

VI-ik Tábla 10-ik szám.

Király-fiaknak, 's más a' Királyi Házhoz atyafisággal lévő személyeknek; nem különben Herczegeknek, Grófoknak, 's több ezekhez hasonló főbb rendű embereknek voltak tulajdonai, és pedig anyira: hogy minden Lovag-pecsét, birtokossának fő rendből való lételét a' kétségen kívűl helyheztetheti, mellyre való nézve néha Herczegi vagy Ducalis pecséteknek is neveztetnek. *a)* Hogy az e'féle pecsétet Hazánk Királyai közűl valamellyik használta volna? nem bizonyos. Emlékezik ugyan LUCIUS *b)* Kálmán Királynak egy 1108-iki függő Lovag-pecsétjéről, melly által t. i. a' nevezett Király Spalatum Várossának szabadságait meg erősítette volna, de valamint azon pecsét, 's következőleg azon Oklevél is, kivált későbbi írás-neme miatt, gyanusnak tetszett LUCIUSNAK; ugy az, mások előtt is méltán kételkedést érdemel anyival is inkáb: mivel Kálmán Király az ő 1109-iki pecsétjén Királyi-széken űlni szemléltetik. 's hihetőbb is, hogy azon pecsét valamint az Oklevél is inkáb IV. Béla Királynak Kálmán nevű Testvéréé, mint az emlétett Kálmán Királyé lehetett. Egyéberánt ugyan ezen pecsét neme tetszett a' Franczia, 's a' Magyar Királyok' Első-szülötjeinek is, és pedig a' Franczia Első-szülöttek, némelly pecséteken minden sarkantyú nélkűl, nyeregtelen lovan ülve, jobb kezekbe zászlót lobogtatva, bal pai'sos kezekkel pedig magokat fedezve szemléltetnek. Édes Hazánkba pedig nevezetes mindenek előtt IV. Béla, és V. István Királyoknak mint Királyfiak által használt Kettős-lovag-pecsétjeik, mivel ezek pecsétjeiknek elő-lapján Királyi széken; az ellen lapon pedig lovan ülve látatnak, 's azon kivűl, mivel Atyjokkal az Országot fel osztva birták, magokat azokon Ifiabb-Királyoknak is (Reges Juniores) neveztették. *c)* Azon lovag pecsét

csét pedig, mellyet IV. Bélának fia, csak ugyan Béla használt, 's a' mellyen az emlétett, sisakos fővel, pánczélosan fel öltözve ezen Körűl-írással *„Bela. Dei. Gracia. Dux. Tocius. Sclavonie. Dalmacie. Croacie"* valamint az is: mellyen I-ső Lajos Királynak Testvére István, szinte pánczélba fel öltözve ezen Körűl-írással: *„Sigillum Dominii Stephani Dei Gratia Ducis Transilvani"* szemléltetnek, csak az Egyes-lovag-pecsétek közé tartoznak. Végtére meg jegyzésre méltó még az is, hogy az e'féle Herczegi pecséteknek édes Hazánkba leg első nyoma I-ső András azon Oklevelének egyik párján látszik lenni, melly által a' nevezett Király a' Tihanyi Apátságot felálította és a' melly a' nevezett Király által Béla Vezér pecsétjével erősítetett meg, *d)* a' XIV. és XV. Századba el enyészni látszanak, 's többé nem is uralkodtak. V-ik Tábla 2. szám

a) GUDENUS *in Praefat. ad Syllogen variorum Diplom.* p. 23. MARQU. HERGOTTI *Monumenta Aug. Dom. Austr.* OLIV. UREDII. *de Sigillis Comitum Flandriae.* Egyezt. SPIESS. m. k. *von den Reuter Siegeln.*

b) *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau in Venet.* 1673.

c) T. PRAY *de sigillis* 60. lap. IV-ik Bélának Egyes-lovag-pecsétjéről is emlékezik.

d) *Tud. Gyüjt.* IX. Köt. 74. 75. lap.

149-*ik* §. *A' pecséteken szemlélhető Czímerekről.*

A' pecséteken elő forduló jegybeli Felűl-írások közé tartoznak az Országok' Czímerei is, de minthogy a' Czímereknek magyarázatja különös Tudomány-ágazathoz, t. i. az ugy nevezett Heráldikához tartozik; ugyan azért itten csak némelly

részben, és pedig csupán csak a' Magyar Haza díszes Czímeréről lészen emlékezet.

150-*ik* §. *Magyar Országnak Czímeréről.*

Édes Hazánknak mostani Czímere két öszve tett pai'sból ál, mellynek egyikébe, vagy is jobbjába, négy fehér világos, 's ugyan a'nyi veres kötőlékek, vagy is keresztül-való-vágások (fasciae); a' másikába pedig veres mezőben hármas-hegy tetejére arany Koronába helyheztetett ezüst Kereszt szemlélhetők. De ezen most le írt Czímer nem volt Magyar Országnak mindég tulajdon Czímere, 's a' régibb Magyar Királyok üdejébe a' kettős-pai's nem is uralkodott.

*) A' mit HOEPINGK. TODOR. in *Tractatu juridico - historico - philologico de insignium síve armorum prisco, et novo jure*, Norimbergae 1642 pag. 317. Atillának, 's más régi Királyoknak Czímereiről beszèl, inkáb csak mesének, mint valóságnak látszik lenni.

151-*ik* §. *A' kötölékes, vagy is kereszt-vágásos pai's (scutum fasciatum) Czímernek régiségéről.*

Ha igaz az, hogy mentől együgyűbb valamelly Czímer, a'nál nagyobb régiségre mutat, úgy a' Magyar Országi kötőlékes pai's Czímernek valóban igen réginek kelletik lenni. Vagynak ollyanok, kik azt a' régi Hunnoktól kivánják származtatni, és ismét, kik azt, a' régi Pannonia' Czímerének lenni tulajdonítják; de azt igen bajos a'nyival is inkáb el hinni: mennél inkáb tudjuk azt, hogy még az a'kori nevezetesebb dolgokat is máig is setét homály borítja. Különben TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur, vala-

mint T. PRAY GYÖGY is (*de sigillis*, p. 70.) a' most említetett Czímert Imre Király uralkodása koránál régibbnek lenni nem tartják; és pedig azon okból, mivel ugymond: Imre Királynak 1202-iki arany pecsétjénél még e'dig régibb ollyas pecsét nem találtatott, melly a' fellebb mondott kötőlékes pai's Czímernek jelenlétét hírűl adta volna. Különösen pedig TT. SCHWARTNER M. Ur, a' pai'son lévő e' beli kötőlékről ugy ítél; hogy azok régenten az a'kori Királyok' birtokában lévő Tartományoknak, vagy Országoknak számát jegyezték. Mások ellenben azokról közönségesen ugy is vélekednek: hogy a' négy fehér kötőlékek, vagy vágások Magyar Hazánknak négy nagyobb folyó vizeit jelentik. E're azonban azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy a' Magyar Országi pecséteken, 's pénzeken látszó Czímeren nem mindenkor egyforma számmal jelentek meg a' kötőlékek; jól lehet ismét más részről az is igaz, hogy ezen különbbséget a' Művészek' tudatlanságának is lehet tulajdonítani. *a)*

a) SCHMEIZEL *Erläuterung gold und silberner Münzen* 9 lap.

152-*ik* §. *A' Magyar Országi pai's Czímerben látszó Kettős-keresztről.*

Némellyek, mint WERBŐCZY is, CHARTUICIUS, Sz. István Király' üdeje körűl élt Iró után ugy vélekednek: hogy a' Magyar Országi Czímerben ki tetsző Kettős-kereszt a'tól az üdőtől fogva veszi eredetét, a' midőn t. i. a' Római Pápa Sz. István Királynak Apostoli-jegy gyanánt Kettős-keresztet ajándékozott. Némellyek pedig, minthogy a' pecséteken a' Kettős-keresztnek régibb jelét nem elébb, mint András Király' pecsét-

jén tapasztalták, a'nak keletét csak a'tól az üdő-től származtatják. Mások ismét azt tartják: hogy II-ik András a' Kettős-kereszt Czímert a' Hospitalaris Rendtől, mellynek ezüst Kettős-kereszt veres mezőben volt meg esmértetö jegye, költsönözte volna, és ez a'nyival is inkáb hihető; mivel II-ik András az emlétett Rendhez mindenkor különös jó indulattat viseltetett. *a)* Mások végtére azt is álitják: hogy a' Magyar Országi Czímerbe lévő Kettős-kereszt a' régi keresztes háborúktól költsönözte volna lételét. De akár hogy légyen a' dolog, a'nyi mindazonáltal bizonyosnak látszik lenni: hogy a' Kettős kereszt II-ik András alatt a' kötőlékes pai'sal változtatva leg előbbször láttatik használtatni; *b)* e'nek fia, vagy is IV. Béla Király uralkodása korától fogva pedig több mint egy Századig, az, a' pecsétek' hát, vagy is ellen-lapján magánoson szemléltetik. Valamint továbbá az sem igen szenved kétséget, hogy a' Magyar Országi Czímerbe lévő Kettős-kereszt a' kötőlékes pai'snál kevéssé utóbbi szülemény; következésképen az, II-ik András, 's IV. Béla Királyok' uralkodását alég ha meg előzhette.

a) Minő jó indulattal viseltetett légyen II-ik András Király, bizonyítja a' most emlétett Királynak, az emlétett Rend, részére ki adott Arany pecsétes-oklevelének e' következendő szavai: *„Nos equidem huius sacrati Collegii non tantum charitatis affectu, verum etiam numero participare volentes, ut eorum communicaremur consortio — Confraternitati eorum ita nos adstrinximus devote, ut tam nos, quam successores nostri, pro redemtione animarum praedecessorum, et nostrarum, singulis annis quingentas marcas argenti in perpetuum de proventibus salium nostrorum in Zabolch in Pascha conferemus — — — Datum per manus Hvgolini aulae Regiae Cancellarii Anno ab incarnatione Domini M. CC.*

decimo septimo". — KATONA Hist. Crit. RR. H. Stirp. Arpad. Tom. V. p. 278. et sequ.

b) Lásd PRAY *de vetere Reginas Hungariae coronandi more* 55. lap. Ismét *de sigillis RR. H.* 61. 62. lap.

153-*ik* §. *A' Magyar Országi Czímerben látszó hármas hegyről, 's az a'nak felébe helyheztetett Koronáról.*

Hogy a' Czímerekben elő forduló Kettős-keresztnek ki csinosításában, 's ki' czifrázásában napról napra mind jobban gyakorlották a' Pecsétmetszők magokat ki ki gondolhatja: *a)* de mind a' mellett is a' Kettős-keresztet régi formájából ki nem vetkeztették egyébként; mint csak hogy azt a' XIII. Századba néha kevéssé fellebb emelt helyre, 's néha hármas dombokra is helyheztették. Illyen képen helyheztetve szemléltetett az SCHWARCZ GODOFRÉD által V-ik István IV-ik Béla Király' fiának pecsétjén; nem különben a' Szepesi Szászoknak 1319-iki pecsétjeken; *b)* ugyan csak a' képen láttatik az Ország' Rendeinek 1385-iki, és azon pecsétjeken, mellyel Hunyady János Kormányozása alatt éltek. Egyéberánt TT. SCWARTNER MÁRTON Ur ugy véli: hogy a' hármas hegy az Ország' három Rendeit, t. i. az Egyházi, Világi fő Rendeket, 's a' Nemeseket jegyzi. A' mi a' hármas hegy tetejére, a' Kettős kereszt tövébe helyheztetett Koronát illeti: azt T. PRAY GYÖRGY Ur (*de sigillis*) II-ik András Királynak Palestinában az Eretnekeken, 's egyéb irigyein, kik őtet méreggel meg étetni akarták, vett győzedelme jelének magyarázza; TT. SCWARTNER M. Ur ellenben a'nak keletét az F. Austriai Ház' uralkodása koránál fellebb vinni nem kívánja. Különben ugy is lehet gondolkodni, hogy

az, inkább a' három hegyek alatt értett dolgoknak; valamint a' Kettős-keresztnek is a' Magyar Koronához való tartozandoságokat is jelentheti.

a) Lásd Fenenna Királynénak pecsétjén szemlélhető ékes Kettős-keresztet *in Disquisitione de jure coronandarum Reginarum Hungariae.* Posonii 1792. Nemkülönben PRAYNÁL *de sigillis* 's a' t. IX. Réz Táb. 2-ik szám.

b) In recensione critica *'Schmeizaliani de nummis Transylvanicis Commentarii*, Rintelii 1764. pag. 13.

154-*ik* §. *Magyar Országnak kettős-pai's Czímereiről öszveséggel.*

Azon fellebb le írt kettős-pai'sba lévő Czímereket egyesűlve, (mellyekről némellyek ámbár nem elég helyesen azt álítják : hogy a' kötőlékes pai's Czímer az Országé; az utóbb le írtak pedig a' Királyok Czímerei lettek volna; holott pedig közönségesen tudva vagyon; hogy az Ország' Rendei azon idő alatt is, minek előtte t. i. árván-szülött László Király (Ladislaus posthumus) az uralkodásra alkalmatos lett volna, Kettős-keresztel is éltek az Országnak egyéb Czímerei között) leg elsőben I-ső Lajos Király kezdette használni. Kinek is Titkos-pecsétjén, mellyel az 1366-iki Oklevelét meg erősítette, jobb oldalról a' kötőlékes pai's; bal oldalon pedig a' Kettős-kereszt szemlélhetők. Hasonloúl vagynak azok helyheztetve az Ország' Rendeinek 1385-iki pecsétjein is; *a)* ritkábban láttatnak azonba azon Czímer jegyek egyesűlve a' pecséteknek hát, vagy is ellen-lapjain. Különben meg jegyzésre méltó még az is: hogy a' vegyített-üdő-szakaszból (periodus mixta) való Magyar Országi Királyoknál szokásba volt, más Országoknak, mellyekhez t. i. valamelly Törvényes-igazat (Jus) tartottak; valamint

a' magok tulajdon Czímereiket is a' Magyar Országi Czímerhez kapcsolni, és pedig azokat, vagy éppen a'ba a' paisba, a' mellybe Országunk' Czímere is látható volt, vagy pedig a' fő 's nagyobb pai'snak körűlötte helyheztették. Igy kapcsolták édes Hazánk' Czímeréhez pecsétjeiken Róbert Károly a' Liliomot; I-ső Lajos, 's e'nek Leánya Mária Királyné a' Strucz Madarat; Erzsébet I-ső Lajos' Özvegye Lithvániának Lovag Czímerét; 'Sigmond Cseh Országnak Oroszlányát; Albert, és árván szülött László Osztriának (Austria) Czímerét; Hollós Mátyás Király pedig a' hollót 's a' t. A' mi továbbá a' Magyar Országhoz tartozó Tartományoknak, 's Országoknak Czímereit illeti: jól lehet azok már Hazánk' régibb Királyai alatt kapcsoltattak Magyar Hazánkhoz; mindazonáltal a' régibb Királyok' pecsétjein azoknak Czímerei elő nem jőnek. Igy Dalmát Ország' Czímerét csak 'Sigmond; Toth Ország' Czímerét pedig Hollós Mátyás Királyok vésették ki mindenek előtt pecsétjeiken; Horvát Bosnyák, és Servia Ország' Czímereit pedig nem elébb, mint az F. Osztriai Házból való Királyok' pecsétjein láthatni. *b)*

a) Lásd *Reflexiones, ad disquisit. de Jure coronand. Reginar. Hung.* Pestini. 1792. Czímü Könyvet.

b) Lásd PRAY *de sigillis* 's a' t. 71. lap. Láss az Országok' Czimereiről többet: *Cerographia Hungariae* czimü könyvbe; nem különben PALMA KAROLY m. k. Ismét *Anzeigen aus den KK. Erblanden.* Ismét *Ungrisches Magazin.* 's a' t.

155-*ik* §. *A' Magyar Országi pecséteken lévő betübeli Felűl-irásokról (Inscriptiones litterales.)*

A' pecséteken elő forduló Felűl-írások három félék, és pedig: azon Felűl-írások, mel-

lyek a' pecsétek' lapjának szélein egy, vagy több körökbe is foglaltatnak hivatatnak *Körbeli-felűl-írásoknak* vagy is inkáb *Körűl-írásoknak*; azok ismét, mellyek a' pecsétek' lapjainak közepén, vagy is közepe táján, a' nélkűl, hogy körbe végződnének látszanak, neveztetnek *Lapbeli-felűl-írásoknak* vagy is igaz értelembe vett *Felűl-írásoknak*; azok végtére, mellyek a' pecsétek' külső szélein vagy is inkáb talpain láttatnak, *Talpbeli felűl-írásoknak* neveztetnek. Ezen Talpbeli-felűl-írások leg inkáb a' pénzeken 's német Országi Királyok pecsétjein *a)* szemléltetnek; de a' Magyar Országi Királyok' pecsetjein sehol elő nem fordulnak. Ugy szintén a' Lapbeli-, vagy is az igazi értelembe vett Felűl-írások Hazánk' Királyainak nagyobb pecsétjein ugyan nem; *b)* a' kissebb gyűrűs pecsétjeiken *c)* ellenben, valamint a' Pápák', Püspökök', Káptalanok' *d)* 's mások' pecsétjein gyakrabban láttatnak. A' mi pedig a' Körűl-írásokat illeti: azok a' pecsétszélein egy, két sőt hármas körbe is *e)* foglalnak helyet, és midőn azon Körbeli-felűl-írások sok szavakból álottak, a' Kettős-pecsétnek egyik oldaláról a' másikra is által vitettek. Az igen rövid betűbeli Körűl-, vagy Felűl-írások, valamint a' Kép-, vagy Ábrázolatbeli-Felűl-írások is (Inscriptiones reales) ha együgyűek régi korra mutatnak; mivel régenten a' Királyok a' sok méltóságoknak, a' birodalmokba, vagy azon kivűl lévő Országoknak 's Tartományoknak elő számlálásába legkevesebbé sem gyönyörködtek. Ugyan ezen okból tehát sokan kétségbe hozzák Sz. István Király' azon pecsétjének, következésképen azon általa ki adott Görög nyelven írt Oklevelének is hitelét, mellyről SZEGEDI (*in Assertore libertatis Hungaricae*) 's a' t. 117. lap.) emlékezik, *f)* 's a' mellyen ezen Körűl-írás: *Stepha-*

VI-ik Tábla 7. 8. szám.

nus D. G. Rex totius Ungariae foglaltatik. Ezen bőv kifejezésre azonban okot adhattak Sz. István Királynak a' sok külső 's belső zenebonák, 's háborúk, mellyek miatt ne hogy Magyar Országnak némelly részétől el maradjon, talán szüksége is volt a'ra, hogy czímjét környűl álásoson ki fejezze.

a) Lásd IV. Rudólfnak nagy pecsétjén lévő Talpbeli-felül-írást GRUBER m. k. III-ik Réz Tábl.

b) A' Magyar Országi Királyok' nagy Fejedelmi pecsétjein Lapbeli felül-irást észre nem vettem, ki vévén 'Sigmond Királynak leg ujjabb nagy pecsétjét, mellyen a' fekvő Oroszlány oldalán ezen szavak olvastatnak: *Haeresis Bohemica.* Valamint III-ik Bela Királynak is 1190-iki üregetlen Arany pecsétjén Lapbeli-felül-írások, 's nem Körül-irások szemléltetnek. IV-ik Tábla 3. szám

c) Illyen Robert Károlynak is azon gyürüs-pecsétje mellyen K. betü láttatik.

d) Ugyan illyen Lapbeli-felül-irás láttatik az Esztergomi Káptalan' Nagyobb, 's Kissebb pecsétjén. A' Vasvári Káptalan 1291-iki pecsétjén szintén ezen Felül-írás *Michael Archangelus*, a' Zalai Sz. Adorján 1339-ik pecsétjén pedig ezek: *Sanctus Adrianus* mint Lapbeli-felül-irások olvastatnak 's a' t. A' Pápák' pecsétjét pedig lásd hátúl a' Réz Táblák között. VI-ik Tábla 7. 8. szám. V-ik Tábla 8. szám

e) II-ik András Királynak leg ujjabb pecsétjén a' Körül-irás hármas körbe foglaltatik.

f) GATTERER *Abriss der Diplomatik* czimü könyvének 268. lap. azon pecsétröl igy szól: *Diese ungewöhnlichen und allzuweitlauftigen ausdrucke machen das siegel zelbst verdächtig.*

156-*ik* §. *A' betűbeli Felül-vagy Körül-írások, foglalatjairól.*

A' betűbeli Körűlírások némelly Külföldi pecséteknek hátlapján, sőt néha az elő-lapokon

is versekben foglaltatva szemléltetnek. Illyenek p. o. azon pecsétek, mellyeknek hátlapjain Róma Várossa ezen Körűl-írással: *Roma caput mundi regit orbis frena rotundi*, látható; eféléket azonba Hazánk' Királyainak pecsétjeiken nem találhatni. Különben a' pecséteken látszó Körűl-írások kezdetét többnyire, 's rendesen Kereszt, Csillag, ró'sa, vagy más e'féle jegyek szokták meg előzni; ezeket pedig ezen szó *Sigillum* vagy egészen ki irva, vagy pedig csak Szórövidítéssel, 's Előbetűzéssel szokott követni; vagynak azonba ollyan pecsétek is mellyekről az emlétett szó számkivettetve lenni szemléltetik. Ezután ismét rendszerént a' Király neve ezen beszéd formával: „*Dei gratia*" következik; mellynek utána a' Királyi czím (titulus) 's az Országok' nevezetjei foglalnak rendesen helyet. *a)*

a) Különös Béla Ifiabb Királynak 1229-iki pecsétje, melly a' *Dei gratia* beszéd után még ezen szavakat: *et voluntate sui patris Rex Hungariae.* foglalja magában.

157-*ik* §. *A' Magyar Országi Királyok' pecsétjein elö forduló Országoknak, 's Tartományoknak elö-számlálásáról.*

Hazánk' régibb Királyai (a' mint már mondatott) pecsétjeiken, nem hogy az általok birt, vagy csak azokhoz Törvényes-igazokat tartott Országoknak, 's Tartományoknak elő-számlálásába gyönyörködtek volna; hanem még azon Országokat sem nevezték meg azokon, mellyeknek ők valóságos birtokába voltak, mellyre való nézve a' régibb pecséteken az együgyű kitételeket, 's czímeket nem ok nélkűl kívánhatni. Igy Sz. István Király' egyik pecsétjén, a' menyire a' raj-

ta lévő Körül-írás olvasható, magát *Vngariorum Rex*; egy másikon pedig, mellyel a' Veszprémi Görög Apáczák' Szerzetének ki adott Oklevelét meg erősítette: *Stephanus D. G. Rex totius Ungariae* czimmel (lásd a' 155-ik §. mondottakat) ruházta fel. Hasonlóúl I-ső András Király egyik pecsétjén *Rex Vngariorum*; a' másik 1055-iki pecsétjén pedig *Pannoniorum Rex* címekkel díszeskedik. Az ezután egész Kálmán Királyig következő Királyok pedig minémű czímereket használtak légyen pecsétjeiken? minthogy részszerént némelly Királyok semmi féle Okleveleket sem adtak ki, vagy ha adtak is azok mind e'koráig közre nem bocsájtattak; részszerént pedig némelly Királyoknak pecsetjei mint Sz. László Királyé is töredékenységek miatt az üdő emésztő erejének engedni kéntelenítettek, itten le írni telyes lehetetlen. Különben Kálmán Király magát 1109-iki pecsétjén *Vngarie Rex* címmel illette; de már II-ik Geisa Király a' Magyar Országi nevezethez Dalmát, 's Horváth Országok' nevezetjeit is kapcsolta e'képen: *Geisa Dei Gracia Hungarie Dalmacie. adque Crovacie Rex.* VI-ik Tábla 1. szám
Ezekhez ismét III-ik Béla, valamint Imre Király is arany pecsétjén a' *Ráma* nevezetet; II-ik András *Servia*, és *Gallicia* címeket; IV. Béla a' *Lodomeria*, es *Comania;* és V-ik István a' *Bulgaria* címeket is hozzá kapcsolták. Ugyan ezen címekkel éltek a' következendő Királyok is egész Robert Károlyig, a' ki is valamint I-ső Lajos 's e'nek Leánya Mária Királyné, az emlétett Ország nevezeteken kivűl pecsétjeken még ezen címet is: „*Princeps Salernitanus, et honoris montis sancti angeli Dominus*“ használták. 'Sigmond Király pedig a' fellebb emlétett Országok nevezetjeit e' következendőkkel: *Marchio Brandenburgensis, et Sacri Romani Im-*

perii Archicamerarius, *nec non Bohemiae*, *et Sacri Romani Imperii Haeres.* többesítette. Ismét Albert, és árván szülött László a' sokszor emlétett Ország nevezeteken kivül *Austria*; Hollós Mátyás *Sclavonia;* Ulászló, és II-ik Lajos *Silesia* czímeket is használtak. Egyéberánt a' Királyi czímeknek e'beli meg hoszabodása miatt sokszor a' pecsétbeli Körűl-írások nem csak két, 's három sort is el foglaltak; hanem a' Kettöspecséteken, midőn azoknak előlapjokon el nem férhettek, a' hát lapokra is által vitettek, sőt ha ottan sem fértek ki, a'kor a' Körűl-írást ezen szócskák meg rövidítve. *Etcet.* vagy pedig a' pecsétnek az élőlapon előforduló Körűl-írással való öszveköttetés miatt ezen beszéd forma „*in alio parii sigilli expressorum*, vagy pedig *parii sigilli expressatorum* fejezték be.

158-*ik* §. *A' Királyi pecséteken találtató egyéb Körül-írásokról.*

A' Királyi pecséteken elő forduló Körűl- vagy is Felűl-írásokra nézve a' már mondottakon kívűl szükség tudni: hogy szokásba volt, a' dicső Árpád' Nemzetségéből való Királyoknál, sőt azon Királyainknál is, kik azon Nemzetséghez közelebbi vérbeli öszve köttetésbe voltak, az Atyjoknak neveit, következésképen Atyafiságbeli származásokat is pecsétjeiken ki tenni. Azon Királyok között leg elsőnek tartotta TT. SCHWARTNER M. Ur III-ik Béla Királyt ki t. i. azon szokást tulajdon pecsétjén (mivel az Oklevelek foglalatjaiba a'zal már I-ső Geisa Király is élt) mindenek előtt követte, valamint T. PRAY GYORGY *a)* sem vette észre azon szokásnak előbbeni kelétét; de TT. HORVÁT ISTVÁN Ur ki Sopron Várossának Leveles-tárába öriztető III-ik István'

Oklevelét, 's az azon függő pecsétet tulajdon szemeivel látta, azt álítja; hogy azon pecséten ezen Körűl-írás: † STEfANUS: DI GRA. GEIfE. REGIS FILIVS. UNGAR — — CRoVACI. REX. találtatik, *b)* a' honnét eléggé világos, hogy az Atyafiságbeli származásnak a' pecséteken való kelétét már III-ik István Király is használta. Szinte illyeténképen használták azt a' több következő majd minden Királyok is, ugy mint III-ik Béla, Imre 's a' t. egész Bajor Ottó Királyig, kinek is pecsétjén még ezen Körűl-írás: „*Sigillum. Primi. Ottonis. Regis. Vngarie. Nepotis. Quarti. Bele. Regis.*" szemlélhetni; e'től a' Királytól fogva pedig a' következendő Királyok azon szokást pecsétjeikről tökélletesen számkivetették. V-ik Tábla 5-szám

Továbbá szükség tudni: hogy több Királyok' Kettős-pecsétjeiknek ellen-vagy is hát-lapjain előfordúl ezen beszéd formája: „*Sigillum secundum*" melly beszéd formát nem ugy kelletik magyarázni, mintha az alatt valamelly második pecsétnyomó által jegyzett pecsét értetődne, hanem az alatt inkáb a' Kettős-pecsétnek ellen- vagy hát-lapját kelletik érteni. Ugyan is 'Sigmond Király nem csak azon pecsétjét, melly el veszett, hanem az utána következő második, sőt harmadik pecsétjét is *sigillum secundum* (második pecsét) nevezettel illette, holott pedig ha azon nevezet a' pecsét nyomóknak számát jegyzené, ugy az emlétett Király sem az első, sem pedig a' harmadik pecsétjét másodiknak nem nevezhette volna. Különben azon *Sigillum secundum* nevezetet I-ső Lajos Király első pecsétjének el veszte után kezdette leg előbbször Királyaink között használni. A' mi pedig a' *Majestaticum* (Fejedelmi, vagy Felségi) nevezetet illeti: azt csupán Hollós Mátyás Királynak tetszett Fejedelmi-pe-

csétjére ki vésetni, a' többi Királyok pecsétjein pedig azon nevezet sehol elő nem fordul.

a) PRAY *de sigillis RR. et Regin Hung.* 55. lap.
b) Lásd *Tudományos Gyűjtemeny.* 1819, X. Köt. 91. lap.

159-*ik* §. *A' Magyar Országi Királynék', 's Királyfiaknak pecsétjeiken látható betűbeli Felűl-vagy is Körűlírásokról.*

A' Magyar Orszagi Királynék szinte valamint a' Királyok is pecsétjeikre nézve ugyan egy szokást követtek, csupán csak hogy a' Királynék kevesebb czímmel elégedtek meg pecsétjeiken mint a' Királyok. A' Királynék pecsétjei között Fenenna Királyné III-ik András Király' Hitesse' pecsétjénél régibbet nem láthattam. E'nek, valamint Agnes Királynénak, ugyan csak a' most mondott Király második Feleségének pecsétjeiken csak a' *Hungariae* czím szemlélhető. Ellenben pedig I-ső Lajos Király' Felesége Er'sébeth és ugyan azon Királynak Leánya Mária Királynék' Fejedelmi-pecsétjeiken szinte azon Országok' nevezetjeit használták, mellyekkel magok a' Királyok is éltek. Borbála 'Sigmond Király' Felesége a' *Hungariae* czímet elégségesnek tartotta. Anna pedig II-ik Ulászló Királynak Hitesse a'hoz a' *Behemiae* nevezetet is hozzá kapcsolta. A' mi a' Király fiakat illeti: azok közül némellyek kik Atyok' életébe meg nem koronáztattak csupán azon Országok nevezetjeivel éltek pecsétjeiken, a' mellyek Kormányok alá tartoztak. Igy Béla ugyan csak IV. Béla Királynak fia ezen czímet: *Bela Dei Gracia Dux Tocius Sclavonie Dalmacie, Croacie.* tartotta sajátjának; valamint István is I-ső Lajos Királynak Testvére ezen

V-ik Tábla 3. szam

czímmel: *S. Domini Stephani Dei Gracia Ducis Transilvani.* bé elégedni kénteleníttetett. Ellenben pedig azon Király fiak, kik Atyjok életébe Magyar Királyoknak meg koronáztattak, vagy pedig Hazánkon Atyjokkal együtt meg osztozva uralkodtak, pecsétjeiken a' *Hungariae* czímet viselték. Példa e're IV-ik Béla a' ki pecsétjén Atyja életébe ezen czímmel élt: *S. Bele Dei Gracia Regis Primogeniti Regis Hungarie.* Ugyan csak V. Istvánnak is Atyja életébe használt pecsétjének elő lapján ezen Körül-írást: *sigillum. Stephani. Dei. Gracia. Regis. Junioris. Hungarie.* hát lapján pedig ezt: *Primogeniti. Bele. Quarti. Illustris. Regis. Hungarie.* olvashatni.

160-*ik* §. *Némelly észre vételek még a' Királyi pecséteken látszó betűbeli Körül-írásokra nézve.*

A' Királyi pecséteken elő forduló betűbeli Körűl-írásokra nézve még meg jegyzésre méltók:

1-ör Hogy MANCINI, álítása szerént, *a)* III-ik Béla Királyt tartja Hazánkban elsőnek, ki magát a' több előbbeni ugyan azon nevű Királyoktól szám szerént meg különböztette. de ezen álítása az emlétett Irónak anyival is inkáb kérdést szenved, mennél inkáb mindenek előtt tudva vagyon, hogy III-ik Béla nem Álmos' hanem II-ik Geisa' fiának tartatik lenni; a'nyi mindazonáltal bizonyos, hogy II-ik András azon szokást valóban használta, és magát ezen szavakkal *Secundi Andreae Regis* különböztette meg. Követték ezen szokást a' több utána következő Ki-

rályok is. A' Római Pápák között mindenek előtt IX. Leo Pápának tulajdonítatik ezen szokásnak használása.

2-or A' Királyok' 's Országok' nevezetjei a' régi Királyok pecsétjein nem mindég a' mostani Helyes-írás rendszabásai szerént jőnek elő. Igy *Geisa* régenten *Geissanak*; *Emericus*, *Hemericus*nak vagy *Henricus*nak is; *Hungaria*, *Vngarianak*; *Croatia Crovacia*nak; *Gallicia Hallicia*nak is íratatták. 's a' t.

3-or Ugyan azon Ország nevezeteket, mellyek az Oklevelek' kezdetén találtatnak, azoknak pecsétjein mindenkor fel nem tálálhatni; mivel gyakorta a' pecsétek' kerűletjein azok el nem férhettek, mellyek az Oklevelek' elein foglaltattak.

4-er Hasonlóul azt sem kivánhatni, hogy a' pecséteken ugyan azon nemű írás légyen, a' millyen t. i. a'ba a' Századba, vagy üdőszakaszba uralkodott, a' mellybe az Oklevél, 's az azon lévő pecsét született; mivel egy az, hogy ugyan azon pecsétnyomók több Századokig is használtattak, következésképen azok sokkal is elébb készűlethettek, mint azon pecsét jegy, melly általok ki nyomatott; más pedig az, hogy a' pecsétnyomók' metszése leg inkáb a' Pecsét-metszők tetszésétől, tudományától, 's mesterségétől függöttek, mellyre való nézve könyen meg eshetett, hogy a' Metszők azokat már régen tanúlt mesterségek szerént való betűkkel metszették ki.

5-ör Gyakran a' pecséteken öszvekapcsolt, vagy egymásba tett, sőt visza fordult betűk is szemléltetnek, mellyet alkalmasint a' Pecsét-metsző sietségének, 's tudatlanságának lehet ismét tulajdonítani. Illyen visza fordúlt betűk találtatnak különösen 'Sigmond Királynak is 1397-iki középszerű pecsétjén 's a' t.

6-or

6-or A' kissebb 's középszerű pecsétek többnyire a' mostani Német iráshoz hasonló Monostori írást foglalnak magokban; de azonban valamint kissebb pecsétek is vagynak más írás nemével jegyezve; ugy szintén nagyobb Fejedelmi-pecsét is találtatik Monostori írásnemmel készítve. Illyen p. o. Hollós Mátyásnak 1475-iki Fejedelmi pecsétje, melly valóságos, Monostori írást foglal magában.

a) In *compendiaria politioris Litteraturae notitia.* P. II. p. 193.

161-*ik* §. *A' ragasztott pecsétekről, 's azoknak az Oklevelekre való reá ragasztások' módjáról.*

A' viaszk pecséteknek némellyike *ragasztott*; (appressa sigilla) némellyike pedig *függő* (sigilla pendula pensilia) szokot lenni. A' ragasztott pecsétek vagy az Oklevelek' elő-lapján, vagy azoknak hát-lapján találtatnak; de az első fel ragasztás módja, valamint régibb, ugy gyakrabban is volt szokásba. Németh Országnak nem kevés számmal lévő Okleveleire olly móddal ragasztatott a' pecsét: hogy az Okleveleknek alsó jobb oldala Kereszt, vagy Csillag formára által metszetett, a' metszésnek három-szeg formájú hasítèk darabjai pedig vagy el vágattak, vagy pedig azok egy, vagy más oldalra hajtogattattak, és az üreg vagy is a' metszés hézakja; viaszk'al bé öntetvén, 's nyomatatván, a' pecsét belsőképen reá nyomatatott.) (*Cron Gottw.* L. II. p. 164. GRUBER *Kurz. Lehrsyst.* 138. 139. lap.) Édes Hazánkba ha vallyon uralkodhatott é valaha ezen pecsétlés módja? a' régi két első Századbeli Okleveleknek szűke miatt igen bajos meg határozni;

ellenben pedig azon pecsét ragasztás módjának keletét: mellyszerént a' pecsétet tartó bőr, vagy papiros madzag az Oklevélen keresztűl húzatatván, a'ra az Oklevélnek akár elő, akár hátlapján a' pecsét reá üttetett, Magyar Országon számtalan példák bizonyítják. Az elő-lapra nyomott vagy is ragasztott pecsétek az Oklevélnek alján közép helyet foglalnak; a' hátlapra ragasztott mind nagyobb, mind kissebb pecsétek pedig az ugy nevezett Nyilt-okleveleken hasonlokép az Oklevelek' közepén legelnek, olly formán azonban: hogy a' kissebb pecsétek többnyire a' közép pontnál valamivel fellebb emelkednek; a' nagyobbak pedig leg inkáb, a'nak alatta helyheztetve szemléltetnek. Illyen formán vettem észre 'Sigmond Királynak is egy 1415-iki Oklevelének hátlapján lévő nagy Fejedelmi-pecsétjét, melly is az Oklevélnek kellő közepére volt ragasztva, de már onnét nagyobb részént le töredezett. A' nagy Fejedelmi-pecsétek (de nem a' kissebb pecséteknek, mivel ezek a' XIV. Századtól fogva *a)* leginkáb Német Országon is használtattak az Oklevelek' hátlapjain) az Oklevelek' hátlapjára való ragasztása a' Külföldön idegen dolognak tartatik; a' honnét nem is csuda ha némelly Iróktól az a'féle nagyobb hát-pecséttel fel készített Oklevelak hamisaknak lenni itéltettek, *b)* A' mi a' Zártleveleket illeti: azoknak hát-lapjok' egyik szárnyára, vagy néha a' mostani Levél le pecsétlés módja szerént fele a' pecsétnek az egyik; fele pedig a' másik szárnyára üttetett az Oklevélnek, és pedig olly formán: hogy az Oklevélnek két szárnyai, vagy végei egymásra hajtogatattak, 's mind azon két szárnyai mind pedig a' hátulja az Oklevélnek keresztűl lyukasztatván, a' csinált lyukakon, a' pecsétet tartó bőröcske, vagy papirocska által húzatott, 's a' szerént azon bő-

röcskére, vagy papirosocskára a' pecsét reá ütetett. Miképen bontattak fel, 's miképen pecsétel tettek ismét le az illy Zárt-levelek a'kor, midőn azok az illető helyekre ismét visza küldettek? már ezen könyvnek elején, midőn az Okievelekről átaljában szólottunk, a' 16. §. vólt emlékezet. Egyéb eránt a' ragasztott pecsétek a' töredékenységnek, 's romladozásnak jobban ki vagynak tétetve, mint a' függő pecsétek; melyre való nézve, kivált a' kissebb, 's közép szerű, leg inkáb veres viaszk pecséteknek külső szine (superficies) a' XIV-ik Századtól ólta (TT. SCHW. M. Úr az illyen pecsétlésnek első példáját 'Sigmond Király 1399-ki gyűrűs pecsétes Oklevelén vette észre T. PRAY azonban *(de sigillis)* 'Sigmond Királynak már egy 1389-ki Oklevelén is tapasztalta azon pecsétlés módját.) minekelőtte a'ra a' pecsét reá nyomatatott volna, egy kis darab papírossal szokott be vonatatni, szinte mint mai nap az ostyával való pecsétlésbe szoktak cselekedni, mely által azok a' romladozástól valamenyire meg is őriztettek. Különben a' le esett pecséteknek hellyeik, a' le esés után is valamenyire ki tetszhetők az Okleveleken, a' honnét is azon látszható helyeknek terűletjéről, 's színéről, az Okleveleknek üdejét ollykor ollykor valamennyire meg is lehet határozni, vagy leg alább azoknak koros vóltokhoz hozzá is lehet vetni. Melyre való nézve VERBŐCZY XI-ik R. 17. Czímje szerént is az olly le töredezett pecsétű Levelek, kivált ha azon pecséteknek kerűletjei, 's Felűl-írásai valamenyire látszhatók, édes Hazánk' Itélő-székei előtt hitelt érdemelnek. A' mi továbbá némely pecsétek alatt lappangó beszéd formákat nézi; a'ról már a' Pecsét-esméretnek kezdetén szólottunk, melyre való nézve, azt itten ismét elő hozni szükségtelen.

a) *Allg. Deutsche Bibliothek* T. LII. append. I. p. 561.

b) Lásd HEINECCIUS' m. k. 177. lap. — *Notitiae in vindicias diplomatis Stephanei.* Viennae 1780.

162-*ik* §. *A' Függő-pecsétekről.*

GUDEN után *a)* még nem olly igen régen, sokan a'ban a' vélekedésben vóltak, hogy az 1196-ik esztendeig függő viaszk pecsétet az Okleveleken nem találhatni; de ezen vélekedés ellen több példák szólanak. Ugyan is, ha nem említjük is Cresimir, Dalmát, és Horváth Országok' Királyának 1071-iki Függő pecsétjét, melyről LUCIUS emlékezik; *b)* és ha szinte csak ugyan LUCIUS által említett, 's Kálmán Király' pecsétjének tartott 1108-iki Lovag-függő-pecsétet *c)* a' fellebb emlétett okokból (148-ik §.) 'sinór mértékűl nem veszszük is, még is elég függő pecséteket találunk mind a' külső, mind pedig Hazánk' régi Királlyainak pecsétjei között, mellyeknek lételek, az 1190-iki Esztendőt jóval meg előzték. Igy GATTERER szerént (*Elementa* pag. 345.) már XI-ik Richárd Normanniai Herczegnek (Dux) 1015-iki; Robert Franczia Királynak 1025-ki; III-ik Eduard Angoly Királynak 1042. és 1065-ki; valamint I-ső Fridrik Német Császár' 1152. és 1190-ki Függő-viaszk-pecsétekről tesz emlékezetet; e'nél pedig, a' Normanniai, a' Francz, 's Angoly Királyok ezen pecsét nemét, már sokkal elébb is kedvelték. Illyen édes Hazánkba II-ik Béla Királynak 1135-iki Függő-pecsétes Oklevele, melynek pecsétjéről 'Sigmond Király egy 1423-ki Másoltatjában ezen szavakkal: *majori sigillo pendenti* emlékezik. Illyenek II-ik István', és III-ik Béla' Királyoknak Függő-pecsétjeik. *d)* Sőt a' mi nagyobb illyen Sz. István Királynak 1001-ki

Oklevelén lévő Függő-pecsétje. Kész akartva el halgatom itten II-ik Boleszláv Cseh Királynak a' Bresznóviai Sz. Benedek Szerzetesei' részekre 993-ikba ki adott Oklevelének Függő-pecsétjét' minthogy a'nak hitelét már PUBICSKÁM kétségbe hozta; *e)* valamint III-ik Ottónak is azon Okleveleit, mellyekről Murator *in Antiquit. Ital.* Tom. I. pag. 233, 235.) emlékezik; mivel ottan a' pecsétek kötőlékjeikről le esvén, kétséges a' dolog, ha vallyon azokat az ércz, vagy pedig a' viaszk pecsétek közé kellessen é számlálni? Jól lehet tehát a' XI-ik Század előtt Királyi Függő-viaszk-pecsétek még e'dig nem találtattak; mindazáltal a' Püspökök MABILLON szerént (m. k. 150. lap.) már a' X. Századba is Függő pecsétekkel erőssítettek ollykor ollykor Okleveleiket. Egyéberánt az különös, hogy a' Francz, 's Német Irók munkáikba nem emlékeznek, azon Sz. István Királynak 1001-iki Oklevelén is látható pecsét fel függesztésnek módjáról, mely szerént a' nagyobb pecsétek, mint a' Fejedelmi-pecsétek is az Oklevelek' hát lapjokra szíj, vagy is bőr kötőlék által olly formán függesztettek fel, hogy azok az Oklevélnek hát lapján, első nézésre, inkább ragasztott pecséteknek lenni látszanak. Továbbá uralkodtak a' Függő-pecsétek, nem csak a' bőr, hanem a' rongy-író-hártyákra írott Okleveleken is; *f)* ezen utóbbiakon azonba az író-hártyának könyen romolható vólta miatt ritkábban használtattak.

a) In praefatione *ad Syllogen I. Diplomatariorum* 18. lap.

b) Lásd LUCIUST *de Regno Dalmatiae et Croatiae* Lib. VI. Amsterdam 1668. Ki is Könyvének 96 ik lapján igy szól: *Privilegia* (t.i a' régi Horvát, 's Dalmát Országok Királyainak 's Herczegeinek) *diversimode firmabantur, signis tantum, ut Tirpimiri; signis*

et sigillo annuli ducis, ut Mucimiri; subscriptione, et approbatione aulicorum et Episcoporum, ut Regum Cresimiri Petri, et Zuonimiri. Et quamvis plura originalia Regum privilegia super sint, unicum tantum pendenti sigillo cereo rotundo Cresimiri reperitur, Anni 1071. *in Sanctuario Albeusis Ecclesiae existens, in quo imago Regis in throno sedentis apparet, circa quam sequentes characteres: SIGILLUM. REGIS CRESIMIRI DALMATIAE",*

c) *Memorie istoriche di Tragurio.* 19. lap.

d) TT. SCHWARTNER M. Ur azt jegyzi meg, hogy II-ik Béla Királynak egy Függő-pecsétes Levele a' N. Mélt. Magyar Kamara Levelss-tárába; III-ik István Királynak csak ugyan egy függő-pecsétes Levele pedig Sopron Várossa Leveles tárába tartatnak. Ezen utóbbi azon 1162-ki Függő-pecsétes Oklevél, melynek pecsétjéről elébb emlékeztünk (Lásd a' 158-ik §.) III-ik Béla függő pecsétjéről ismét azt említi a' Tiszt. Úr, hogy az minekelőtte Budára több Levelekkel együtt hozattatott vólna közönségessé tétetett SPIESS által m. k. I-ő R. 240. lap. egyezt. II-ik R. 1-ső lap.

e) Lásd azon leg' régibbnek tartott Cseh Oklevélnek pecsétjét rézre metszve. HAGER *in Annalibus Bohemorum* cura G. DOBNER P. IV. ad 374. Ugyan csak az kívánta védelmezni azon Oklevelet ellenségeitől ezen czimü munkájába: *Abhandlungen einer Privat-Gesellschaft in Böhmen* 1 Band Prag. 1775.

f) *Lásd Leibziger allgem. Literat.* Anzeiger. December 1798 pag. 2091. Egyezt. *Intelligenzblatt der Allgem.* Literatur *Zeitung* 1799. *Nro* 43.

163-*ik* §. *A' pecséteknek kötölékjeiről.*

A' Függő-pecséteknek kötőlékjei, valamint többféle színűek voltak, ugy különbbféle materiából, vagy is műszerből is készűltek mind édes Hazánkba mind a' Külföldön. Készíttettek pedig azon kötőlékek bőrből, vagy is szíjból, lantornából, selyemből, gyapotból, sőt közönséges

keuder, vagy len fonálból is. Régenten leg inkáb, a' bőr vagy is szíj, és a' lantornából való pecsét kötőlékek használtattak, 's a' lantornából lévő kötőlékek a' pecséteknek nehézségek, vagy is nagyságok miatt ollykor ollykor meg is kettőztettek. Igen hirtelenkedve hoztak tehát azok ítéletet, kik Hazánk' Királyainak XI. Századbeli némelly Okleveleiket *a)* csupán azon okból meg támadni nem átallották, mivel ugymond; a' bőrből, vagy is szíjból készűlt pecsétkötőlékek a' XIII. Század előtt semmi Nemzeteknél sem uralkodtak légyen; holott pedig a' dolgot jobban megvi'sgálván, elég Külföldi Oklevelekre akadtak volna, mellyeknek pecsétjeik bőrkötölékkel voltak, 's vagynak is fel ruházva. Igy DU CANGE a' Fontevráldi Leveles-tárba lévő 1122-iki ollyan Oklevélről emlékezik, mellybe azon Oklevél' pecsétjének bőr kötőlékje a' *Corrigia* szóval emlétetik; *b)* ugy szintén MABILLON *c)* állítja, hogy III-ik Ottónak (ki 983-ba kezdett uralkodni) egy Okleveléről az ólom pecsét bőr, vagy is szíj kötőléken függött; valamint az Ujj-oklevél-esméret' Szerzői is azt erősítik, hogy Wilhelm Conquestor Angoly Király' (1066) több Okleveleinek pecsétjeí bőr, vagy is szíj kötőlékeken függöttek *d)* Nem volt tehát igaza GEBHARDINAK is, ki Sz. István Királynak 1019. Oklevelét leg inkáb azért hamisnak lenni kiáltotta, mivel a'ba a' bőr, vagy is szíj-pecsét-kötőlékről (corrigia) tétetik emlékezett *e)*. A' mi a' lantorna kötőlékeket illeti: azok édes Hazánkba leg inkáb az Apáturok, 's más Szerzetesek; néha ismét, de ritkábban a' Nemesek, 's más főbb személyek által is használtattak, 's ha vi'sgálat alá veszünk valamelly Oklevelet, mellyről több Nemeseknek, 's az Ország' némélly Nagyjainak pecsétjeik függenek, ugy lehet észre venni, hogy

azon lantorna kötőlékek, kinek kinek méltóságához képest, különbözők is voltak, 's néha azokra kinek kinek neve az Oklevél-író által fel is jegyeztetett *f)* A' mi a' selyemből, vagy selyemszálból készűlt kölékeket nézi: régenten azok közöft kötél vastagságúak is voltak. Illyen vastag selyem kötőlékeken függöttek Imre, II. András, 's III. Béla Királyoknak több Okleveleiken lévő pecsétjeik. *g)* Használták pedig azon selyem kötőlékeket nem csak a' Magyar Királyok, hanem a' Püspökök Káptalanok, 's más elő kelő személyek is. A' közönséges fonálból készűlt pecsétkötőlékekkel az ujjabb üdőkbe többnyire az alsóbb rendű emberek éltek; néha azonban azt némelly Káptalanok, 's Városok is mint p. o. a' Szepesi Káptalan is, használták. Egyéberánt a' mi a' Kötőlékeknek színét illeti: a' selyem kötőlékek sztnekre nézve olly anyira változtatva használtattak, hogy azokból valamelly bizonyos rendszabást meríteni igen bajos, sőt talán lehetetlen is volna; mivel ha meg vi'sgáljuk Hazánk' Királyjainak Okleveleit, ugy találjuk, hogy majd mindegyik Királyaink közűl többféle színű kötőlékeket használt légyen. Késíttettek pedig azon pecsét-kötőlékek veres, fehér sárga, zőld, kék, violaszin, pá'sit-zöld, 's egyéb, sokszor vegyített színű selyem-szálból, vagy fonalból is. Mai üdőben a' Római Német Császárok IV. Károlytól fogva (de a' kit nem minden utána következő Királyok követtek *h)* az Ország' czímeréhez képest sárgával vegyített fekete színű kötőlékekkel élnek; édes Hazánkba pedig az Ország' Czíméréhez alkalmaztatott ezüst veres, 's néha zőld színnel is kevert pecsét kötőlékek nem a' leg régibb üdőknek szüleményjei. A' Káptalanok, 's más Monostorok hasonloul változtatták ollykor pecsétkötőlékjeiket; különösen pedig az Egri Káp-

talan, a' mint több Oklevelekből észre vehetni, minduntalan más, 's más színekethasznált a' végre. A' Nagyváradi Káptalan régenten leginkáb a' tiszta veres szinű, és viola, vagy tüdő színnel vegyített zöld selyem pecsét-kötőlékeket kedvelte. 's a' t.

a) Mint p. o. Sz. István Királynak 1001, és 1019. Okleveleit is.

b) Glossarium Latinit. medii aevi. Art. *Corrigia.*

c) *De re Diplomatica* pag. 142.

d) Tomo VI. pag. 179.

e) Lásd *Geschichte des Reichs Hungarn.* 's a' t. 450. lap. Azon Oklevélben a' bőr vagy szij pecsét-kötőlékről e'képen tétetik emlékezet: „*et üt verius credatur, hanc paginam sigillo nostro authentico corrigiae appensione jussimus sigillari.*"

f) Ilyen módon vágynak a' pecsét kötőlékekre fel jegyezve kinek kinek neve azon az Oklevelen, mellybe az Ország' Karjai, 's Rendei 1402-be bizonyossá teszik 'Sigmond Királyt a'ról, hogy azon esetre, ha férjfi magzat nélkül ki mulna e' világból, Albert Austria Herczeget fogják Magyar Királynak választani; csüggenek pedig azon Oklevelen 112. pecsétek. Ugyan csak hasonló példát láthatni KAPRINAINÁL (*Hungaria Diplomat. temp. Math.* II. R. 252. lap.) a' hol is találtatik egy Oklevél mellyen 22. ugyan a'nyi nevekkel felj ruházott pecsétkötölékek találtatnak.

g) III. Béla 1195-iki Oklevelén lévő pecsét-kötőléket a' Neostadi Sz. Háromság' Konventje 1505-be e' képen irja le: „weligs Kunigklichs briefs Insigel rotund in gemeinen weissen wags *anhangt an groben seiden zoppfweis geflochten.* 's a' t.

h) WILL. *Beyträge der Diplomatik.* 81. lap.

164-*ik* §. *Az ércz-pecséteknek kötőlékjeiről.*

Az ércz-pecséteknek fel függesztése mutatot útat a' viaszk pecsétek' fel függesztésére is. Kü-

lönben az ércz pecséteknek kötőlékjei szinte mint a' viaszk pecséteknek, több féle, 's színekre nézve is különbbféle színű materiából, vagy is műszerből készűltek. A' Pápák' ércz-pecsétjeiknek selyem, 's kender fonálból csinált kötőlékjei egymást fel váltva használtattak, 's nem is kelletik azt tartani, mintha a' Pápák' pecsétjeinek kötőlékjeiről, az azok által ki adott Okleveleknek nemét meg lehetne esmérni; mivel a' Pápáknak mind az ugy nevezett *Végrehajtó* (Executoriae, seu justitiae) mind pedig az ugy nevezett *Kegyelmes* (Gratiosae) Okleveleiken lévő pecsétjeik egész a' XII. Század végéig hol selyem 'sinóron, (mellyek a' XIII. Század közepétől fogva egész a' XVI. Századig vegyest veres, és sárga színűek voltak) hol pedig vastag kender fonalból készűlt madzagon függöttek; a' mondott üdő után pedig az ugy nevezett Kegyelmes-levelek' (Gratiosae) pecsétjeinek selyem 'sinóron; a' többbi *keményebb foglalatú* Oklevelek (in forma rigorosa exaratae) pecsétjeinek pedig kender madzagon kelletett *a)* függeniek. Az ujjabb űdőbe élt Magyar Királyok' Oklevelein lévő arany-pecsétek többnyire arany 'sinóron csüggenek; a' régibbeknek Oklevelein lévő arany pecsétek pedig többnyire selyem 'sinoron tartózkodnak.

a) *Neue L. C. der Dipl.* IX. 174. 75. §.

165-*ik* §. *Miképen, 's minö rend'el függesztettek fel az Okleveleken a' pecsétek?*

Midőn még a' Szabadságos-levél formában ki adott Oklevelek (Litterae privilegiales) egészen nyilva voltak, következésképen azoknak alsó széleit kevéssé fel hajtani valódi szokásban nem vólt, a' pecsétek többnyire az Okleveleknek közepén

az irás sorok között ált'-metszett lyukacskákon keresztűl huzott kötőlékeken függöttek, és néha a' pecséteknek nehézségek miatt az Oklevelek egész aljokig is le hasítattak; valamint azt III-ik Bélának is egy 1195-iki Oklevelén láthatni. Üdővel azonban ezen pecsét' fel függesztés' módja, mint valóban alkalmatlan számkivettetett, 's az Oklevélnek alja kevéssé be-hajtatván a' függő pecsét, már nem az Oklevelek' közepén, hanem valamivel alább a' be hajtott kettős bőr hártyán által húzott 'sinegen függesztetett fel. Különben a' Királyi Függő-pecsétek többnyire az Oklevél' aljának közepe tájára helyheztettek még a'kor is, midőn a' Királyi pecséten kívűl több pecsétek díszesítettek, 's erősítettek valamelly Oklevelet: mivel e'be az esetbe is a' többi pecsétek a' Királyi pecsétet nem követni; hanem közre szokták venni, 's néha olly formán: hogy a' Nádor-Ispány' pecsétje a' jobb; az Ország' Bírájának pecsétje pedig a' Királyi pecsétnek bal oldalát láttatnak őrzeni. A'ban az esetben pedig, ha számos személyeknek pecsétjeit kellett valamelly Oklevélre reá aggatni, a'kor a' pecsétek az Oklevélnek hát lapját is el foglalták, valamint azt a' fellebbi §. az f.) jegy alatt emlétett 1402-iki Oklevelen is szemlélhetni. *a)* Sőt midőn az Oklevél' ki adattatása' üdején a' jelenlévő Tanúknak száma a'nyira ment, hogy azoknak pecsétjeik az Oklevélnek sem elő sem hát-lapjain el nem férhettek, a'kor azok, kiknek pecsétjeik el maradott, olly ki nyilatkoztatást tettek, hogy ők a' mások felfüggesztett pecsétjeit ollybá tartják, mintha a' magok tulajdon pecsétjeik függesztettek volna fel a' ki adandó Oklevélre. *b)* Egyébiránt itten még szükséges meg említeni: hogy a' Függő-pecséteknek érczből vagy fából készűlt tokjáik, mellybe némelly pecsétek az üdő viszontagságai ellen

tartatnak a' XVI. Századot alég ha korokra nézve meg előzik, 's nem is meg kívántató dolog, hogy az ollyas pecsét-tok ugyan azon egy üdejű légyen az Oklevelen lévő pecséttel.

a) Azon Oklevelet, melly az Bécsi Titkos-levelestárba tartatik közre bocsájtotta PRAY *de sigillis* 41. 's köv. lap.

b) Hogy valóban némellyek ugy cselekedtek ki tetszik azon 1505-iki száz nyolczvan pecséttel meg erősitett Oklevélnek némelly soraiból, mellyet az Ország' Rendei II-ik Ulászló alatt a' Rákos' mezején ki adtak, 's a' mellynek Vég-foglalatja e képen szól: Harum nostrarum, — quas nos Praelati et Barones impressione sigillorum nostrorum, sub veris annulis nostris, *nos vero Nobiles et Proceres praefati sigillis praelibatorum Dominorum Emerici de Perén Comitis, et Palatini, et Comitis Petri Judicis Curiae Regiae et Wajvodae Transsilvani autenticis communiri fecimus*" 's a' t.

166-*ik* §. *A' pecséteknek el osztásáról.*

Azon személyek, kik Magyar Hazánkban pecsétéket használtak, kétfélék, ugymint: Polgári, 's Egyházi rendből valók.

A' Polgári rendből valóknak pecsétjeik közé tartoznak: a' Királyoknak, Királynéknak, Királyfiaknak, 's más a' Királyi-házzal vérségi öszveköttetésben lévő személyeknek; valamint az Ország' Nagyjainak Zászlós-Urainak, 's Nemesseinek is, ugy szintén a' Vármegyéknek, a' Királyi, 's Mező-városoknak; nem különben a' Városi Polgárok', 's a' Köznépből való személyeknek pecsétjeik.

A' Papi, vagy is Egyházi személyek' pecsétjei közé tartoznak: a' Római Pápáknak pecsétjeik, mint hogy a' Pápáktól ki adatott Oklevelek édes Hazánkban igen nagy, számmal találtatnak;

ugy szintén a' Püspököknek, Prépostoknak, 's más Apáturoknak; nem különben a' Hiteles-helyeknek, mint a' Káptalanoknak 's némelly Konventeknek pecsétjeik.

167-*ik* §. *Az Királyi pecséteknek több, 's különbbféleségéről.*

Hazánk' Királyjai, valamint különbbféle nemű Okleveleket adogattak ki, ugy szinte azokra nézve több, 's különbbféle tulajdonságú pecsétekkel is éltek. Elég világosan szól e'ről Hollós Mátyás Király III-ik Törvény-könyvének 8-ik Czikkelyje (lásd az 1471. Eszt. T. K.) a' hol ez mondatik: hogy a' Magyar Országi Királyok öt féle pecséteket használnak az Oklevelekre nézve ugymint: *Arany-pecsétet* (Bulla aurea); nem különben *Kettős* (Duplex) *Titkos* (Secretum) *Birói* (Judiciale) és *Gyürűs* (Annulare) pecséteket. Minthogy pedig az ezen pecsétekkel való élés módját el mulhatatlanúl szükség tudni, ugyan azért mindenikről külön lészen emlékezet.

168-*ik* §. *Az Arany pecséteknek erejéről, 's tulajdonságáról.*

Az Arany-pecsétek által minekutána t. i. azok keletbe jöttek volna, azok a' Szabadságos-levél formában ki adott Oklevelek erősítettek meg, mellyek nagyobb tekéntetűek voltak. Illyenek voltak p. o azon Oklevelek; mellyek által, a' Fő, 's Örökös Ispányságok, Vezérségek, Vajdaságok, vagy más egyéb nagyobb Hívatalok, 's Tisztségek ajándékoztattak. *a)* Valamint szinte azok is, mellyek által némelly Püspökségek, Prépostságok, vagy Apátságok fel álítattak. *b)* 's a' t. Kü-

lönben ezen Arany-pecséteknek szinte csak az az erejek volt, a' melly a' keletbe jött Kettős-viaszk-pecsétnek, 's néha meg is történt, hogy ugyan azon Oklevél két párban egyik Arany, másik Függő viaszk pecsét alatt adatott ki *c)*

a) Illyen Arany-pecsétes-levél által tette I-ső Lajos István nevü Testvérét Erdélyi Vajdának, 's a' t.

b) Hasonló Arany-pecsétes-levél által álitotta fel III-ik Béla 1193 ba a' Fehérvári Keresztes Barátok' Konventjét.

c) II ik Geisa 1156 iki Oklevelében mondja: *per praesentes Privilegii paginam sanciri constitui, et regii impressione sigilli tam aurei, quam cerei totius regni assensu stabiliri feci*" 's a' t. *Tud. Gyüjt.* 1819, IX. Köt. 75. lap.

169-*ik* §. *A' Királyi Kettős-pecsétnek erejéről, 's tulajdonságáról Magyar Hazánkba.*

Millyen légyen, 's mikor jött légyen keletbe a' Királyi Kettős-pecsét, azt már elébb eléggé meg magyaráztuk; itten tehát csak a'nak erejéről, 's tulajdonságáról lészen emlékezet. A' Királyi Kettős-pecsétről, melly régenten *sigillum autenticum*, *privilegiale*, 's *majns* nevezettel is díszeskedett, sokan *a)* olly vélekedésbe voltak, hogy azok csupán csak az Adomány, (Donatio) 's nem más Leveleknek, a'kor t. i. midőn már a' jószágba való Be-iktatás (Statutio) meg történt, vagy is az, az Ellentmondásoktól meg tisztítatott Szabadságos-levél formában (in forma privilegii) való ki adására, 's meg erősítésére szolgáltak; és hogy a'dig azon pecsét alatt az Adomány-levelek Szabadságos-levél formában ki sem adattak, minek előtte a' jószágba való Be-iktatás meg nem esett, vagy leg alább minekelőtte valamelly Káptalantól tudósítás nem véte-

tett az ajándékozandó jószágnak miben léte felől. *b)* Azt azonban nem kelletik tartani; mivel mindenek előtt a' Királyi Kettős-pecsét alatt nem csak az Adomány-levelek, hanem más egyéb mint: a' Jószágos-cseréről való; a' Fő-vesztő-hatalmat tárgyazó; a' Királyi-zálogos; a' Szolgazágból, 's Jobbágyságból fel-szabadító; némelly Meg-újjító, vagy is Erősítő-levelek; az Ország' Gyűlésének Végezései, 's több a' félék is adattak ki Szabadságos-levél formában. Valamint azt sem kelletik hinni: mintha az Adomány-levelek csak Be-iktatás után; hanem azonnal is mindjárt adattak ki Szabadságos-levél formában. *c)* A' Királyi Kettős-pecsétek tehát ollyan pecsétek, mellyek a' Királyi Szabadságos-levél formában ki adandó Leveleknek meg erősítésére szolgáltak; következésképen mind azon Királyi Levelek, mellyek Királyi Kettős-pecsétet viselnek, valóságos Szabadságos-leveleknek (Litterae privilegiales) méltán neveztethetnek.

a) Valamint ISTVANFFI után PRAY GYÖRGYis (*de sigiliis*) 's mások is.

b) Igy Erzsébet Királyné Hun László Király' Felesége bizonyos Adomány-Levelébe eképen szól: „Verum quiá de qualitate et circumstantiis ejus nobis veritas non constabat ad plenum, nec vellemus nostrae Donationis titulo vacillare, pleniorem notitiam ejusdem villae — religiosis viris — nostris literis dedimus in mandatis, *qui nobis totius terrae qualitatem*, *et circumstantias in suis literis rescripserunt in haec verba*„ 's a' t.

c) Arván szülött László Királynak 1453-iki Hunyadi János' részére ki adott Oklevele leg elöbbször is mindjárt Szabadságos formában adatott ki. SPIESS. *Aufklär.* a' 267. lap.

170-*ik* §. *Egyéb meg jegyzések még a' Kettős-pecsétekről.*

Szükséges a' Kettős-pecsétekről még e' következendőket meg jegyezni:

1-őr Nem csak a' Királyi Kettős-pecsét alatt adattak ki Szabadságos-levél formában Oklevelek; mivel minekelőtte a' Királyi Kettős-pecsétek keletbe nem voltak (II-ik András üdejéig, lásd az 194-ik §.) több Királyok is adtak ki egyes függő pecsét alatt is Szabadságos-levelet; üdővel pedig, midőn a' Kettős-pecséttel való élés szűnni kezdett, hasonloúl elő fordúlnak több Szabadságos-levelek, mellyeken csak egyespecsétek szemléltetnek; sőt a' mi több: a' Káptalanok, 's Ország' Birái hasonloúl több Szabadságos-leveleket osztogattak a' nélkűl, hogy azokat Kettős' pecsétjeikkel erősítették volna, mivel azok Kettős-pecsétet soha sem használtak.

2-or Nem is minden Kettős, hanem csupán a' Királyi Kettős-pecséteknek *a)* volt az a' tulajdonok, mellyek szerént azok az általok meg erősített Leveleket azonnal Szabadságos-levelekké tették; mivel voltak több Királyfiaknak is Kettős-pecsétjeik, még is azok alatt mint már valódi Királyok semmi Oklevelet Szabadságos formában ki nem adhattak. *b)*

3-or A' XIV. Századtól fogva a' Kettős-pecsétek ritkábban kezdettek használtatni mint az előtt; mellyre való nézve már a'tól az üdőtől fogva az ugy nevezett Titkos-pecsétek alatt is születtek Szabadságos-levél formában Oklevelek, 's már Mátyás Király alatt több Szabadságos-levelek csak Titkos-pecsétet viseltek. Egészen azonban a' Kettős-pecsétet számkivetni nem lehetett, ellent álván, a'nak Hazánk' több Törvény-czikkellyei *c)* ugy a'nyira: hogy még a' F. Austriai

striai

striai Házból való Királyok, mint I-ső Ferdinánd, 's több utána következő Királyok alatt is adattak ki Kettős-pecsét alatt némelly Oklevelek. Igy még II-ik Rudolf is 1603-ba azon Oklevelet, mellybe a' Tárnok-széki Törvények foglaltattak Kettős-pecséttel ékesítette fel. Hasonlóúl I-ső Leopold is emlékezik némelly Leveleiben a' Kettős-pecsétről; sőt a' mi több némellyek még VI. Károlynak kettős pecsétjéről is tesznek emlékezetet. Egyéb eránt pedig jól lehet nem éppen lehetetlen kivált Hazánk' Törvényei szerént, hogy mai napig is ne adassanak ki Kettős-pecsét alatt Oklevelek, mindazáltal azok most igen kevesen találkoznak; sőt meg halálozván Gróf Battyányi Jó'sef Esztergomi Érsek az általa mint Kanczellarius által őriztetett Királyi pecsét is Kanczelláriájáról el vitetett, 's azt az utána következő Érsekek sem nyerhették mind e'koráig is viszsza. Vagynak azonban még a' mostan dicsősségesen Országló I-ső Ferencz Királyunknak is Kettős-pecsét alatt ki adott kivált Czímeres-levelei (Armales.)

4-er Itten, midőn a' Kanczelláriusoknál lévő pecsétről szólunk, meg jegyzésre méltó az is: hogy midőn a' Kanczellariusoknál lévő pecsét alatt valamelly Oklevél ki adatott, a' kétségeskedéseknek, 's ne talántán történhető csalárdságoknak el távoztatására nézve is szokásba volt a' Nádor-Ispánynak az Ország' Bírájának, vagy más Püspököknek is pecsétjeit a' Királyi pecsét mellé függeszteni; *d)* ezen szokás azonban mihelyest a' Királyok magokat az Okleveleknek alája kezdették írni, mint szükségtelen el enyészett.

a) Ide értetődnek az Uralkodó Királynéknak is, valamint azon Király fiaknak is, kik valamelly Országnak valóságos Királyai voltak, Kettős-pecsétjeik.

b) TT. HORVÁTH ISTVÁN Ur (*Jud. Gyűjt.* 1819. VIII. Köt. 99. lapján) midőn azt álitja: hogy a' Kettős-pecsét nem teszi a' Patens vagy is Nyilt-levelet privilegiálissá, a' menyiben azt érti az alatt: hogy a' Nyilt oklevelek, minthogy mind a' stilusra, mind egyébre nézve különböznek a' Szabadságos, vagy is Privilegiális-levéltől, ha mindjárt azokra Kettős-pecsét függesztetne is, még is azon Kettős-pecsét azon Nyilt-leveleket Szabadságos-levelekké nem változtathatná, kérdést szenved a' dolog; mivel más részről tudjuk hogy az Oklevelek leg inkább a' rajtok lévő pecséttől veszik törvényes erejeket, de különben, e're alkalmasint példát sem lehetne találni. Ha pedig az Kettős pecsét alatt nem érti a' Királyi pecsétet, hanem más egyéb Kettős-pecséteket, ugy hódulok részemről is a' tisztelt Ur' bölcs állitásának, a'nyival is inkáb: mivel IV. Bélának azon példa gyanánt fel hozott Oklevelei, a' Királyi Kettős-pecséteket nem érdekelhetik, meg lévén már ez elött mondva: hogy Béla Király, mint valóságos Király, egy darab üdeig azon Kettős-pecsétjével élt, mellyet mint még Királyfi használt. Azon fel hozott Okleveleken tehát nem vólt Királyi, hanem mint Királyfi által használt Kettős-pecsét, mellyel valóban Királyi Szabadságos-okleveleket nem is adhatott, (Egyeztesd a' *pecsét nyomók változtatásáról* szóló §. *c*) jegy alatt.

c) Nevezetesen az 1609: 73-iki 1751: 3. 's több Törvény czikkelyek. Valamint szinte az Esztergomi Érsekek is sürgették több izbe a' Kettős-pecséteknek használtatását) (HEVENESSI R. I. Tom. LI NNN. — PÉTERFI *in Conciliis R. H.*" P. II. pag. 287.

d) 'Sigmond Király egy 1401-iki Oklevelet e'képen végzi: „*Verum quia idem Dominus Joannes Archiepiscopus Strigoniensis, nostri Cancellariatus fungitur officio, et honore, apud quem utrumque par majoris sigilli nostri authentici habetur, posset forsitan exinde nonnullus haesitationis scrupulus, et nodus ambiguitatis oriri, et generari, ad removendum igitur, et tollendum cuiuslibet haesitationis, et aubietatis nodum, et scrupulum, praesentes sigilli nostri majoris, et authentici duplicis munimine roboratas, sigillis authenticis fidelium nostrorum, Magnificorum virorum, Dominorum,*

Detrici Bubek de Pelsewcz, Regni nostri Hungariae Palatini, nec non Comitis Frank, filii condam Konyae Bani de Zewrin Judicis Curiae nostrae, penes idem sigillum nostrum authenticum, hinc inde appensis, fecimus communiri, in fidem, et robur firmitatis omnium" 's a' t.

171-*ik* §. *A' Királyi Titkos-pecsét nevezetnek több féle értelméről, 's azon pecsétnek törvényes tulajdonságáról.*

Ugy látszik, mintha a' Titkos-pecsét nevezet (sigillum secretum) régibb Királyaink alatt nem tett volna valamelly különös pecsét nemet; mivel némellyek szerént, régenten nem volt talán olly Királyi pecsét, mellynek Secretum, vagy is Titkos nevezet nem adatott volna: és pedig értetődtek a' Secretum, vagy is Titkos-pecsét nevezet alatt nem csak az ugy nevezett Bírói, (Judiciale) *a)* hanem a' Gyűrűs Királyi pecsétek is; *b)* sőt némellyek szerént néha a' Kettős-pecsét is Secretum nevezettel diszeskedett; *c)* az Arany-pecséteknek pedig ollykor ollykor *Secretius*, és *Solemnius sigillum* nevezetek is tulajdonítattak. *d)* Régenten azonban a' Titkos-pecsét vagy is sigillum Secretum ugyan egy lehetett az ugy nevezett Gyűrűs-pecséttel (sigillum annulare) következésképen a' Secretum nevezet alatt leg inkáb a' Gyürűs Királyi pecséteknek kellett értetődni; mivel tudva vagyon, hogy Gyűrűs-pecsétjeiket Királyaink leg inkáb a' magok tulajdon titkos dolgaikba használták, 's a' szerént azok méltán Titkos-pecséteknek is neveztethettek, ugyan csak Secretum nevezetet viseltek külső Országon is a' Gyűrűs-pecsétek. (GATTERER *Elementa* pag. 268.) Meg szaporodván azonban a' XIV. Század táján a' Királyi pecséteknek száma, a' Titkos-pecsét bizonyos pecsét neme lett; IV-ik Tábla 8-ik szám.

's az alatt adattak ki több féle, valamint leg inkáb' a' Per-ujjító (Novi Judicii) Parancsolatok, a' Vásár-tartás', a' Vám-szedés' szabadságát tárgyazó; valamint azok az Adomány-levelek is, mellyek nem Szabadságos-levél formában adattak ki, 's több a' félék. Üdővel pedig midőn a' Titkos-pecséteknek tekéntetek nagyobbodott volna, a' Kettős-pecsétnek is törvényes tulajdona a' Titkos-pecsétekre ruháztatott által, 's a'tól az üdőtől fogva több Szabadságos-leveleket már az ugynevezett Titkos-pecsétek láttatnak erősíteni. Méltán kérdésbe jöhet azonban, ha valyon azon Oklevelek, mellyek a'ba az üdőbe, midőn még a' Kettős-pecsét keletbe volt, az ugy nevezet Titkos-pecsét alatt, és pedig Szabadságos-levél formában adattak ki, valóban a' Szabadságos-levelek közé tartozzanak é vagy sem? következésképen ha tulajdoníthatnak é azon Oklevelek örökös Törvényes-igazat, vagy sem? és ez a'nyival is inkáb kérdésbe jöhet, mivel tudva vagyon, hogy az Oklevelek leg inkáb a' rajtok lévő pecsétektől veszik a' magok Törvényes erejeket, 's tulajdonokat; már pedig az 1409-iki 73-ik Törvény-czikkely szerént is a' Titkos-pecsétek alatt a'ba az üdőbe leg inkáb csak a' Perujjító (Novi Judicii) Parancsolatok születtek, mellyeknek Szabadságos-levél formában nem kelletett ki adatni; valamint szinte azon Törvény-czikkely szerént az is bizonyos: hogy még a'ba az üdőbe a' Kettős Királyi pecsét tökélletesen nem számkivettetett, sőt még az 1751-iki; 3-iki T. Cz. is sürgette a'nak keletét.

a) Illyenképen Hollós Mátyás, 1471-iki Oklevelén lévő Birósági-pecsétjét Titkos nevezettel illette e'képen: „qua propter hanc nostram *judicialem declarationem*, *sententiam*, *et pronunciationem* testamur eandem plane fuisse — In cuius rei memoriam

firmitatemque perpetuam duo exemplaria *sigilli nostri secreti pendentis* munimine roborata fieri jussimus.

b) Valamint szinte a' nevezett Mátyás Király 1487-iki Oklevelében Gyürüs pecsétjét Titkos nevezettel ruházta fel illy formán: „*harum nostrarum, quibus propter absentiam majoris secreti sigilli nostri annulare secretum sigillum nostrum jussimus apprimi.*" Illyenképen IV. Béla Királynak 1266-ik Oklevelén lévő Gyürüs-pecsétje is secretumnak neveztetett.

c) T. PRAY GYÖRY (*de sigillis*) a'nak meg' bizonyitására hogy a' Kettős-pecsét is néha Titkos-pecsétnek neveztetett, fel hozza Hollós Mátyás 1459-iki Oklevelének ezen szavait: „*praesentes concessimus litteras nostras pendentis, et authentici secreti sigilli nostri quo ut Rex Hungariae utimur, munimine roboratas*" Azon példából azonban eléggé nem világos: ha vallyon Hollós Mátyás azon pecsét nevezet alatt a' Kettős, vagy pedig a' valóságos Titkos-pecsétet èrtette? mivel már a' mondott Király több Okleveleit csak Titkos-pecsétjével erősitette; mellyre való nézve nem merem álitani, hogy a' Kettős pecsétnek is valamikor Titkos nevezet tulajdonitatott volna.

d) II-ik András 1217-iki Oklevelében Arany pecsétjéről e'képen emlékezik: „omnia privilegia — *secretioris, et solemnioris sigilli, videlicet aureae bullae munimine confirmaremus*",

172-*ik* §. *A' Bíròi Királyi pecsétről (sigillum Judiciale.)*

A' Bírói Királyi különös pecsét-nem a' XIV. Századnál alég viheti fellebb születése' korát, 's régenten az Árpád Nemzetségéből való Királyok alatt a' Fejedelmi Királyi Egyes vagy Kettős- *a)* pecsétek vitték véghez ezen pecsétnemnek kötelességét T. PRAY GYÖRGY (*de sigillis*) a' Királyi-Fejedelmi-pecséttől különböző Bírói-Királyi-pecsétet csak II ik Ulászló Király 1506-iki Ok-

VI-ik Tábla 2-ik szám. levelén lévő Bírósági-pecsétjén vett észre; melly pecséten ezen körül írás: „*Sigillum. Judiciale. serenissimi. Domini. Wladislai. Regis. Hungarie. Bohemie. Dalmacie. Croacie*" olvastatik; a' honnét is a' nevezet Tudós azt tartja, hogy csak a' most említett Király üdejébe különböztetett meg a' Bírói-pecsét, a' más Királyi pecsétektől. Különben a' Bírói-Királyi-pecsét mai üdőben a' Bírósági Királyi Személyes Helytartónál (Personalis praesentiae in Judiciis Locumtenens) tartatik, 's az alatt adatnak ki a' Király nevébe némelly Királyi parancsolatok, 's holmi kissebb tekéntetű dolgok.

a) T. PRAY GYÖRGY (*de sigillis*) álitya, hogy látott volna bizonyos bajvivással végződő dolgot II-ik András 1229. és IV, Béla 1259-iki Kettös-pecsétjeikkel meg erösitve; a' Bírói-pecsét helyett lévő Egyes-Fejedelmi-pecsétnek nyomára pedig Kun László 1276-iki Oklevelébe akadott, a' hol ez mondatik: „*in cuius rei memoriam, et firmitatem, praesentes literas nostrns, authentici sigilli nostri, quo ut Rex Hungariae in Judiciis utimur, munimine roboratas duximus concedendas*"

173-*ik* §. *A' Királyi-Gyűrűs-pecsétről.*

Hogy a' Királyi-Gyűrűs-pecsét régenten ugyan egy lehetett az ugy nevezett Titkos-pecséttel, a'ról már, midőn a' Titkos-pecsétről szólottunk némelly részben emlékeztünk. Itten tehát szükség még tudni; hogy a' Királyi-Gyűrűs-pecsét már IV-ik Béla Királynak is némelly Okleveleibe elő fordul; a' honnét méltán következtethetni, hogy azokat már régi Királyaink is használták, részemről azonban régibb Gyűrűs-pecsétet Robert Károly pecsétjeinél, mellyeket PRAY is (*de sigillis*) le metszetett, nem láttam. Külön-
IV-ik Tábla 4. 7. szám.

ben a' mint már máskor is mondottuk a' Királyi-Gyűrűs-pecsétek régenten Secretum, vagy is Titkos nevezettel is ruháztattak fel, és minekutána a' pecsétek' neme meg szaporodván a' Gyűrűs-pecséttől különböző Titkos-pecsét' neme is lett volna az ugy nevezett Titkos-pecséttől való különböztetésre nézve a' Titkos-pecsétek *Secretum majus* a' Gyürűs-pecsétek pedig *Secretum annulare* nevezettel is ruháztattak fel *a)* Egyéb eránt a' Gyürűs-pecsét alatt több Közönséges Oklevelek is születtek, de többnyire ollyanok, mellyek azután ismét a' Királyi-nagy-pecsét alatt ki adattak, 's a'zal a' Királyok csak leg inkább is különös dolgaikba éltek, 's máig is a'ra használják azokat.

a) Lásd a' Titkos-pecsétről, a' *b*) jegy alatt mondottakat.

174-*dik* §. *Hány féle pecsétekkel éltek a Magyar Országi Királynék?*

Hazánk' Királynéi, ha az Arany-, 's az ugynevezett Bírói-pecséteket ki veszszük, ugy szolván mindnyájan szinte a'nyi, 's ollyanféle pecséteket használtak, a' menyivel, 's a' milyenekkel Hazánk' Királyai éltek. Ugyan is a' menyire az pecsétek közűl némellyek az üdő viszontagságainak ellene álhattak, világosan ki tetszik, hogy Királynéink az ugy nevezett Fejedelmi-, 's Kettős-pecséteken kivűl, az ugy nevezett Tittkos-, 's Gyűrűs-pecsétekbe is gyöngyörködtek. Millyen tulajdonságuak lehettek azon pecsétek? a' következendőkből némű némű részben ki fog teszeni.

175-*ik* §. *A' Magyar Országi Királynék' pecsétjeinek tulajdonságokról, 's törvényes erejekről leginkább az Adomány-levelekre nézve.*

Minthogy Hazánk' Királynéi meg lehetős számmal lévő Oklveleket osztogattak ki, ugyan azért szükség tudni: ha vallyon azoknak pecsétjeik alatt ki adott Adomány-levelek tulajdonitanak é olly erős 's örökös Törvényes-igazat, mint Hazánk Királyáié, vagy sem? Mellyre való nézve mindenek előtt azt kelletik meg jegyezni, hogy Hazánk' két féle Királynékat tartott régenten hűséges kebelébe. Voltak tudniillik született Magyar Királynék, vagy is ollyanok, kik mint Magyar Királyi vérből számozott Koronás Fejedelmek uralkodtak: következésképen a' kiket a' Magyar Korona egyenesen illetett; voltak ismét ollyanok, kiket mint idegen Királyi vérből származottakat a' Magyar Korona egyenesen nem illetett, hanem a' Magyar Királyné nevezetet csak Férjek után viselték. Az első rendbéliekből édes Hazánkban csak hármat esmérünk, t. i. Máriát I-ő Lajos Leányát, Sigmond Királynak pedig Feleségét ismét Ersébetet Sigmond Király' Leányát, Albert Királynak pedig Hitessét; és a' nem régiben dicsősségesen országlott Maria Theresia Királynét; a' többi Királynék pedig a' most emlétetteken kivűl mind a' második osztályba tartoznak. A' mi tehát a' született, 's uralkodó Királynékat illeti: azok szinte a'zal a' Törvényes-igazzal vagy is Jussak birtak, 's pecsétjeik is szinte olly tulajdonságúak voltak, mint a' valóságos Királynéknak pecsétjeik, 's ugyan azon módon adhattak ki Okleveleket, mint tulajdon Férjeik; sőt a' mi nagyobb nem példa nélkűl va-

ló dolog, hogy minekelőtte az uralkodó Király néknak Férjeik meg nem koronáztattak, 's a' szerént még Magyar Királyoknak lenni el nem ismértettek, semmi Királyi Adományokat nem tehettek Feleségeiknek meg egyezések,'s helybe hagyások nélkűl; *a)* méltán tehettek azonban azoknak Feleségeik Férjeknek akaratjokon kivűl is; *b)* minekutána pedig az illy Királynéknak FérjeikMagyar Királyokká koronáztattak, szinte egyenlő szabadsággal birtak Feleségeikkel az Adomány Levelek' osztogatásában. A' mi a' mengyegző által lett Magyar Királynéknak az Adomány-levelek' osztogatásában való szabadságokat nézi: valamint ezeknek pecsétjeik olly törvényes tulajdonságokkal nem birtak, mint a' Királyoké, ngy Adomány-leveleket sem osztogathattak mindenféle Jószágokról. Szűkség tehát ezekre nézve mindenekelőtt tudni: hogy a' Királynéknak két féle Jószágaik voltak, az egyik féle t. i. az volt, melly a Koronához, vagy is a' Királynésághoz tartozott; másikféle pedig az, mellyett a' Királynék Férjeiktől ajándékba kaptak, vagy pedig tulajdon pénzeken, sőt akármiképen is magoknak szerzettek, 's ezen Jószág már a' Királynék' tulajdon személyéhez; nem pedig a' Királynésághoz tartozott. Ez igy lévén: ezek a' Királynék szabad tetszések 's akaratjok szerént egyéb Jószágokról Adomány-levelet nem osztogathattak, mint azokról, mellyek tulajdon személyekhez tartoztak, következésképen tulajdon sajátjok is volt; *c)* a' Királynésághoz tartozó Jószágokat pedig valamint néha azokat is, mellyeket Férjektől ajándékba nyertek, Férjeknek meg egyezések, 's helyben hagyások nélkűl *d)* senkinek el nem idegeníthették. Egyéberánt a' Jószágok ajándékozásában a' Királynék is szinte azon szokást követték a' mit a' Királyok,

's néha a' késsőbbi Királynék az előbbeni Királynéknak, *e)* sőt némelly Királyoknak is, *f)* Adomány-leveleiket meg újjították, 's meg is erősítették; valamint szinte némelly Okleveleket nagyobb bizonyságnak okáért tulajdon pecsétjeiken kivűl, mások' pecsétjével is meg erősiteni kivánták; *g)* de vagyon ollyan példa is, hogy némelly Okleveleket csak a' Kanczellarius pecsétjével ruházták fel. *h)*

a) Ki tetszik ez 'Sigmond Király' 1386-iki Oklevelének szavaiból: „Volumus, et praesentibus nihilominus promittimus, *praemissam nostram donationem, per dictam Dominam Mariam Reginam, Consortem nostram charissimam, quando cum eadem fuerimus constituti, litteris suis mediantibus facere confirmari, et roborari quoad plenum*" 's a' t.

b) PRAY *de sigillis* 's a' t. 89. l.

c) Agnes Királyné egy 1321-iki Oklevelébe már Apácza korába ezen szavakkal jelenti ki azt, hogy az általa el ajándékozott Joszág nékie tulajdon pénzen vett sajátja volt légyen: *„attestamur per praesentes, quod praefatam possessionem Neusydel alio nomine Zumbathely vocatam, sine omni contradictione eminus propria cum pecunia ab eo, cui dictus quondam dominus Ladislaus Rex Hungariae donaverat in perpetuum*" 's a' t.

d) Mária IV-ik Béla Királynak Felesége a' Férje által tulajdon személyének ajándékozott Jószág eránt való szorúlt hatalmát egy 1265-iki Levelébe e'képen fejezi ki: *„quamdam terram nostram — de gracia Domini Regis NOBIS, et non REGINATUI donatam — ad Domini Regis consensum de plenitudine nastrae gratiae contulinus, dedimus et donavimus*" 's a' t A' Királynésághoz tartozó Jószágok' el ajándékozásában közönségesen minden Királynék határok közé voltak szoritva, 's azokat a' Férjek', 's néha az Ország' Nagyainak meg egyezések nélkül el sem idegeníthették.

e) Igy erősitette meg Fenenna Királyné is egy 1291-iki Oklevelében MáriaKirályné IV. Béla Feleségének: Oklevelét „*Nos autem praenotatas privilegiales litteras*

ejusdem Dominiae Mariae considerantes, esse non abrasas non abolitas — praedicta duo privilegia — in tenorem praesentium de verbo ad verbum inseri, redigi, et transcribi facientes, in signum approbationis, et ratificotionis nostroe, praesentis scripti patrocinio, et dupplicis sigilli nostri appensione, nihilominus fecimus in perpetuum communiri" 's a' t.

f) Igy erősítette meg Er'sébet Királyné is 1751-be tulajdon fiának I-ső Lajos Királynak Oklevelét: „*Nos igitur voluntatem et consensum nostrum — vigore praesentium attribuimus — in quantum nostra jurisdictio Reginalis ad ea se extendit" 's a' t.*

g) Er'sébet Királyné egy 1442-iki Oklevelèba így szól: „*In cujus testimonium praesentes nostras Litteras, nostro, ejusdemque Domini Legati, item Reverendissimi in Christo Patris, Domini Dionysii Cardinalis, Archiepiscopi Strigoniensis, ac memorati Nicolai Bani, et Stephani de Bathor sigillis consignatas duximus concedendas"* 's a' t.

h) Igy Mária Királyné egy 1385-iki Oklevelébe e'képen szól: „*praesentes — propter absentiam sigillorum nostrorum — sigillo Domini Valentini Episcopi Quinque ecclesiensis Cancellary nostri — praevie jussimus consignari. datum in Visegrad.*" 's a' t.

176-*ik* §. *A' Király fiaknak pecsétjekről, 's azoknak törvényes tulajdonságokról leginkább az Adomány-levelekre nézve.*

Hogy az Királyfiak, kivált az ugy nevezett *Ifiabb Királyok* Egyes-, 's Kettős-viaszk-pecséteket használtak, azt már ez előtt emlétettük. Hányféle pecséteket használhattak azonban mind öszveséggel azon Királyfiak, a' tőlök fent maradott pecséteknek kevés száma miatt világossan nem tudhatni? Nagyobb kérdés az: ha vallyon volt é a' Királyfiaknak az Adomány-levelek' osztogátásába olly hatalmok mint a' valoságos Magyar Királyoknak? Mellynek meg fejtésére nézve méltó tudni: hogy a' mint már más izben is némelly

részben emlétett, a' Királyfiak két félék volták, t. i. voltak ollyanok, kiket a' Magyar Korona egyenesen illetvén, még 'Atyjok' éltébe meg koronáztattak, 's az Országot is Atyjokkal meg osztozva birták, és ezek *Ifiabb Királyoknak* (Reges Juniores) hívatattak; mások ismét ollyanok, kik Királyfiak voltak ugyan, de se meg nem koronáztattak, sem pedig Atyjokkal az Országot fel osztva nem birták, hanem meg elégedtek némelly Tartományoknak Herczegségi vagy Vezérségi (Duces) czím alatt való kormányozásával. Az első rendbeli Királyfiakból csak kettőt ápolgatot Hazánk' hűséges kebele, t. i. IV. Bela, és V. István Ifiabb Királyokat; a' többi Királyfiak pedig a' második osztályra tartoznak. A' mi tehát az ugy nevezett Ifiabb Királyokat nézi: azok szinte uralkodó Atyjokkal egyenlő hatalommal birtak, következésképen pecsétjeik is hasonló erőben lévén Atyjokéhoz, azok alatt Adomány, 's egyéb Leveleket is ugyan azon szabadsággal osztogathattak. Minthogy azonban VERBŐCZY. II-ik R. 14. Czímjébe azt jegyzi meg V. István Királyról: hogy a' most emlétett Királynak azon Levelei, mellyet Ifiabb Király korába ki adott törvényes erőn kivűl valók, ha csak azok ugyan csak általa valóságos Király korában meg nem erősítettek; IV-ik Béla Királyról ellenben semmi ollyas meg jegyzést nem tesz, sőt azt álítja; hogy ezen Királynak minden Levelei törvényes erővel birnak, világosan következik, hogy V. Istvánnak, csak az általa valóságos Király korában meg erősített; IV-ik Bélának pedig mindenféle, akár mint Ifiabb', akár pedig mint valóságos Király által ki adott Okleveleik a' Törvény előtt tekéntetet érdemelnek. A' mi a' többi Királyfiakat nézi: ugy látszik, hogy azoknak szinte volt valami olly tulajdon saját; de nem a' Királyfisághoz tartozó, hanem

pénzen, vagy akár mi módon szerzett Jószágaik mint a' Királynéknak, következésképen, hogy azok szinte valamint a' Királynék az a' féle saját Joszágaikat telyes szabadsággal el is ajándékozhattak; *a)* de egyéb Jószágoknak el ajándékozására semmi szabadsággal sem birtak. Egyéberánt nem volt idegen do'og a' Királyfiaknál is néha az Atyjoknak, vagy más Királyoknak, 's más Királyfiaknak is Adomány-leveleiket meg újjítani, 's erősíteni. *b)*

a) Ki tetszik ez IV-ik Béla Király' 1229 iki Oklevelének ezen szavaiból: „Inspeximus tenorem privilegii reverendi patris nostri, Illustrissimi Andreae Regis Hungariae, in quo continebatur, *quod charissimus Frater noster, rex Colomannus, possessionem quamdam — justo venditionis titulo, scilicet mille marcis comparatam, Demetrio Magistro, filio Sykisd et per eum haeredibus — perpetuo jure contulit possidendam.*" 's a' t.

b) Példa e're a' többi számtalanok között István I-ső Lajos Királynak Testvére a' ki 1351-ben a' nevezett Királynak 's Er'sébeth Királynénak Okleveleit meg erősitette ezen szavakkal: „*Nos itaque — memoratam Donationem Ducali auctoritate habentes gratam, utique et acceptam, sigilli nostri pendentis appositione autentici, seu majoris, fecimus communiri.*" 's a' t.

177-*ik* §. *A' Magyar Nemesek' pecsétjeiről, és a' Nádor Ispányoknak, pecsétjeikről rövideden.*

TT. SCHWARTNER MÁRTON Ur szerént a' XV. Század előtt ritka Magyar Nemes élt tulajdon pecsétjével; jól lehet pedig a' kételkedésen kívül vagyon, hogy még az emlétett üdő szakasz előtt is voltak némelly nagyobb rendű Nemeseknek, mint az Ország' Zászlóssainak, a' Fő-Ispányoknak *) 's egyebeknek tulajdon pecsétjeik; azo- VI-ik Tábla 3. szam

kon mindaználtal valamelly Nemzetségi Czimereket, mellyek firól fira a' később maradék által is használtattak volna, 'Sigmond Király' üdeje előtt nem igen szemlélhetni. Ha azonban az Ország Rendei közűl némellyek használtak is pecséteket, azok, vagy csupán valamelly álhatatlan, 's változandó czifraságokat ábrázolnak magokban, vagy ha azok közönséges, 's hitelespecsétek voltak, a' Királyi pecsétek közé szinte ugy, mint mai nap a' Királyi Biroi-pecsét tartoztak. Ugy lehet tehát vélekedni, hogy a' régi Magyar Nemzetségeknek a' Magyar Királyok között leg előbbször 'Sigmond Király adott Nemzeti Czimereket, *a)* mellyet a'nyival is inkáb hinni lehet, mivel a' nevezett Király a' Czimerek' osztogatásához való Törvényes - igazat, mint régenten a' Méltoságoknak, 's tiszteltetéseknek gazdag kútfejét, egyedűl magának tulajdonitotta. *b)* De nem is kevéssé szaporodott az által a' Királyi jövedelem kivált a'ba az üdöbe, midőn a' fényes Konstancziai Gyületkezetbe több Országoknak a' koriban jelen lévő Fő Méltóságai, 's Rendei; valamint sok Magyar Nemesek is Nemzeti Czimereikkel mintegy tündökleni 's az által magokat meg különböztetni kívánták. A'tól az űdőtöl fogva pedig a' Nemesi pecsétek mind jobban 's jobban szaporodtak anyival is inkáb, mivel az azokkal való élés naprol napra szükségessebb lett. Egyéberánt meg lehet jegyezni, aztis: hogy régenten a' Nádor-Ispányok a' közönséges dolgokba kétféle t. i. Nagyobb, 's Kissebb pecséttel éltek *c)*

a) TT. SCHW. M. Ur leg régibbnek esméri azon Czimeres-levelet, mellyel 'Sigmond Király 1401 ikbe Sz. György Mártir napján Jánost Semsey Demeter fiát László nevezetü Testvérének a' Törökökkel való csatában történt el estéböl eredett szomorú környülálásaiba meg vigasztalni kivánta (Lásd KATO-

NA *Histor. Crit. RR. Hung.* Tom. XI. pag. 519 —21.

b) PÜTTER ISTVÁN *Specimen juris publici, et gentium medii aevi.* Göttingae. 1784. 184. lap. Itten még azt jegyzi meg TT. SCHW. M. Ur, hogy ő látott volna már Rheni Nádor-Ispánytól 1366. ki adott Czimeres-levelet is a' mellyet a' nevezett Nádor Ispány I-ső Lajos Király engedelméből osztogatott.

c) Miklós Nádor-Ispány bizonyos Oklevelében e'képen szól: „duo paria litterarum nostrarum unam videlicet — anno Domini 1354. *majori sigillo* emanatarum — reliquum vero, — *minore sigillo nostro* hic Budae confectarum commissionalium" 's a' t.

*) Azon pecsét Miklós Bánė, és ezen Körűs-irást foglalja magába: *Sigillum Magistri Nicolai.*

178-*ik* §. *A' Vármegyek' petsétjeiről.*

A' Vármegyék között mindenek előtt első volt Sűmegh Vármegye, melly II-ik Ulaszló Királytól 1409-ben különös Szabadság-levél mellett *a)* tulajdon Czímert, 's pecsétet nyert. Illyen pecsétbéli szabadságot kelletet kérni a' Királytól az 1550-iki 62-ik Törvény-czikkely rendelésénél fogva a' többi Magyar Országi Vármegyéknek is. *b)* Mellynek következésében Hont Vármegye még azon Ország-Gyülés folyamatja alatt 1550-be 12-ik Febr. tulajdon Czimerének, 's pecsétjének Ura lett (BEL MÁTYÁS *Notitia Hungariae novae.* IV. K. 553. l.) A' fellebb mondott üdő előtt tehát a' Vármegyék tulajdon Czimeres pecsétek nélkűl lévén, a' ki adott Levelekbe (mellyek között részemről is a' XIV. Századnál regibbet nem szemlélhettem *c)*) az All-Ispányok', 's a' Szolgabirák' pecséteikkel éltek *d)* olly formán: hogy az All-Ispányoknak pecsétjeik többnyire közép helyet foglaltak, a' Szolgabiráké pedig vagy négy szeg formába. vagy néha csak sorba egymás mellé is helyheztettek. De ezen pecsétlés modja igen terhes

volt, mivel változást szenvedvén a' Tiszti-kar, a' pecséteknek is hasonlóúl változni kelletett. Mellynek eltávoztatására Szepes Vármegye minekelötte még 1593-ba II-ik Rudolftól tulajdon Czimert, 's pecsétet nyert volna, a' Vármegye nevét négy szótagokra e' szerént: (SE)(PU)(SI)(UM) fel osztva, mind anyi kisded pecsét nyomokra vésette, 's a' szerént azon pecsétnyomók a' Szolgabirák' gondviselésére bizatatván, a'nak üdejébe a' Vármegye által ki adandó Irományokra használtattak *e)* olly formán; hogy a' négy kisded pecséték néha egy nagyobb körbe nyomtatva lenni látszatnának. Ugyan ezen szokást követték Marmaros, és Ugocsa Varmegyék is (*Comitatus Maramarus*, *Comitatus Ugocia*) 's azon kisded pecsétjeiket TT. SCHW. M. Ur szerént máig is használjak a'zal a' különbbséggel mindazon által: hogy azok mostanában nem a' Szolgabírák, hanem a' bévett szokás szerént vagy az All-Ispány', pedig a' Fő-jegyző' gondviselésére vagynak bizatatva. Marmaros Vármegyét azonban a' Tiszt. Urnak azon álitása nem érdekelheti, mivel az emlétett Vármegye még 1748-ban csináltatott magának tulajdon pecsétnyomót, mellyet a'tól az üdötöl fogva alkalmasint használja is, a' mint azt a' pecsétnek esen Körül-irásából: *SIGILLUM COMITATUS MARAMAROSSIENSIS* 1748: elég világosan láthatni. Egyéberánt II-ik Josef 1787-ba: 1-ő Sept. a' Vármegyék' pecsétjeit meg változtatta, 's azon tulajdon Czímeres pecséteket az Ország' Czímerét, 's a' Vármegye' nevét magában foglaló pecsétekkel fel cseréltetni parancsolta; de a' mellyeket csak mintegy két Esztendeig használtak a' Vármegyék, mivel a' Magyar Országi Karok 's Rendek sürgetvén azon régi tulajdon Czímeres pecsétnyomóknak visza adatását,

sát, azok 1790-be Bőjt-elő-havában a' Vármegyéknek ismét visza adattak.

a) SZEGEDI *in Decretis et vitis Regum Hungariae, qui Transilvaniam possederunt.*

b) Azon Törvény-czikkely e'képen szól : Praeterea statutum est; ut pro evitandis diversis inconvenientiis, quae hactenus saepe numero in Comitatibus contigerunt, propter incerta, ignotaque sigilla: *inposterum in singulis Comitatibus, sub uno sigillo, litterae nomine Comitatus expediendae, ex benigna concessione Regiae Majestatis expediantur: quemadmodum fit in Comitatu Simigiensi.* 's a' t. Egyéberánt az e'ről szóló Oklevelet láthatni PRAY-nál *de sigillis* 83. 84. lap.

c) Régibb ollyan formán ki adott Levelet nem láthattam, mint Hont Vármegyének (Comitatus Huntensis) 1317-be ki adott Levelét, mellynek elején a' két All-Ispányok név szerént; a' Szolgabirák pedig, mint szokásba volt, csak általjában emlétettek.

d) Régenten a' Vármegyéktől ki adott Levelek e'képen kezdődtek: „*Nos N. Vicecomes*, vagy *Vicecomites, et quatuor*, vagy csak *et Judices Nobilium Comitatus N.* vagy *de Comitatu N. damus pro memoria* 's a' t. Minekutána pedig azon pecsétek tulajdon Czimeres pecsétekkel fel cseréltettek volna, a' ki adandó Levelek, már nem az All-Ispányok', 's Szolgabirák' nevei, hanem a' Vármegye' neve alatt készittettek e'képen p. o. *Nos Universitas Nobilium de Sáros damus pro memoria, quod — exhibuit nobis litteras quasdam adjudicatorias antecessorum Vice-Comitis et Judlium Anno 1545. modo antiquo sub quinque sigillis emanatas et confectas*" 's a' t. Ollyan öt pecsétek le vagynak ábrázolva WAGNER-nál in *Diplomatario Sarosiensi.* 281. lap.

e) Lásd BEL in Prodromo Hungariae antiquae, et novae. 83. 84. lap.

*) Lásd a' Vármegyék' pecsétjeinek ábrázolatját a' *Cerographia Hungariae* czimü könyvbe.

179-*dik* §. *A' Királyi, ès Mező-Városoknak pecsétjeikről, 's némelly pecsét-változtatásokról.*

Leg régibb példáját a' pecséttel való élésre adatott engedelemnek, vagy is szabadságnak mutatja II-ik András Királynak az Erdélyi Szászok' részére 1224-be ki adott Oklevele; *a)* mellynél üdejére nézve nem sokkal ujjabb a' Szepesi Szászok' Egyetemjének adatott pecsétbeli Szabadság-levél. *b)* A' Magyar Országi Királyi Városok közöt pedig elsőnek tartatik *Kassa* Várossa, ki 1309-be I. Lajos Királytól pecsétbeli szabadságot nyert; *c)* jól lehet kétséget sem szenved, hogy az említet Város az előtt is, valamint más Városok is önkényes czifraságú pecséttel éltek légyen. Szinte azt lehet tartani, hogy *Buda Fehérvár*, *Pest*, *Sopron*, *Poson* 's mások is mint régi Királyi Városok elég korán juthattak a' tulajdon Czimeres pecsétekhez, azoknak pecsétjeik azonban Kassa Várossáét korokra nézve alégha felülhaladhatják. A' mi a' Városok' pecsétjein való Felül-irásokat illeti azoknak: némellyikén, valamint némelly Német Országi Városokén is, *d)* a' pártfogói Szentnek képei, Tornyok, vagy Kastélyok, Bástyák: némellyikén ismét a' Magyar Országi Királyok' Czimerei vagynak ki vésve. *Bártfa* Várossának pecsétjén (a' mint KAPRINAI K. I. találtatik) Egyed; *Kassa* Várossáén Ersébet; a' régi *Eperjes* Várossának pecsétjén Miklós; *Szeben* Várossáén Mihály Szenteknek képei vagynak ábrázolva. *Ó Buda* Várossa pecsétjén *e)* a' Város tornyos bástyája rostélyos
VI-ik Tábla 5. szám kapuval, 's ezen Körrülírással: *SIGILLUM † CIVITATIS † VETERI † BUDENSIS †* szemlélhető. Ugyan illyen formát lehet szemlélni *Pest*, *Poson*, *Komárom* 's más Királyi Városok' pecsétjein is. Az Andegávi Királyi-Ház' liliom Czi-

mere, *Ó Buda*, *Kassa*, *Körmöcz* és *Libet-Bánya* Városoknak pecsétjeit ékesiti, melly Czímert némelly Királyi Városok azon okból viselik, mivel azt hiszik, hogy pecsétbeli szabadságokat az emlétett Királyi-Házból való Királyoktól nyerték légyen. *Löcse*, és *Szakolcza* Városok' pecsétjein Kettös kereszt szemléltetik. *Buda*, *Besztercze* és *Körmöcz Bánya* Városok nyolcz. kötölékes, vagy is keresztvágásos pai's Czimerrel is diszeskednek. *Pécs*, *Bela-Bánya* 's több Városok pecsétjei, nevezetjeikhez hasonló Czimert, vagy képmetszéseket ábrázolnak. Egyéberánt szükség meg jégyezni, hogy a' Magyar Országi, Városok között némellyike Kettős-pecsétel is élt. Illyenek *Esztergom* Várossának is két rendbéli Kettős-pecsétjei, mellynek egyikét PRAY (*de sigillis*) közönségessé tett; a' másikának pedig valoságos, pecsétnyomója a' Magyar Nemzeti Museum' ritkaságai között őriztetik, Nevezetes továbbá a' Városokról az is: hogy némelly Városok szinte változtatták, ha a' szükség ugy hozta magávhl, pecsét-nyomóikat. Példa lehet e're Sópron Várossa, melly is 1340-be Károly Királytól nyert engedelem mellet, újj pecsétet csináltatván, az alatt az ócska pecséttel fel ruházott minden Leveleket azon Esztendő' Karácson Ünnepéig meg erősiteni kivánt *f*)

a) EDER *Comment. de initiis juribusque Saxonum Transilv.* 140. 190. lap.

b) A' Szepesi Szászoknak már az 1280-ik Esztendőről való tulajdon Czimeres pecsétjekkel fel ruházott Oklevelek is találtatott. Hihető tehát hogy a' pecsétlés' szabadságát az emlétett Szászok, még a' mondott üdő előtt nyerhették. (Egyezt. a' hármas hegy Czimerről szóló §. és WAGNER *Analecta* P. I. p. 205. A' Szepesi Káptalan pedig ugyan azon Szászoknak 1367-iki Levelen lévő pecséteket e'képen irja le: „*Sigillo praedictae Terrae Scepus in*

capsula pergameni dependens in cera nigra, in cuius medio magna Turris apparebat, sigillatas."

c) Ezen Czimert-tulajdonitó-levelet,' leg elsö Czimeres-levélnek tartja lenni T. SCHW. M. Ur édes Hazánkban.

d) HEINECCIUS m. k. 138. 41. lap.

e) Azon pecsét a' Magyar Nemzeti Muzeum' Könyvtárába lévő 1378-iki Oklevelen függ.

f) Az a'ról szóló Oklevél Sopron Várossának Levelestárába öriztetik.

180. §. *Némelly Polgári, 's Köz-renden lévő emberek' pecsétjeiről.*

VERBŐCZY I-ő Részének 6-ik Czimje szerént édes Hazánkban a' csupa pecsétnek, vagy Czimernek a' Király által való ajándékoztatása; valaminte más Országokba is a' pecsétlés engedelme' senkit meg nem nemesit. Azon törvény hozásra okot szolgáltatott kétség kivűl a' XV. Századba, 's leg inkáb II-ik Ulászló Király uralkodása'kora alatt a' Polgári, 's némelly Köz-rendű embereknél is keletbe jőtt pecséttel való elés; melly a' XIV XV. Századokba Kűlfőldönis elhatalmozott. *a)* Az a' féle pecséteken való abrázolások 's Fellűlirások különben, csak szabad tetszésűek, 's többnyire a tudományoknak, mesterségeknek, vagy egyéb kézi-miveknek a' mellyet t. i. ki ki folytatott, meg esmértető jegyei voltak. *b)*

a) *Neue Lehrg. der Dipl.* VI. K. 145—48. §.

b) BONA PÉTERNEK VII. Henrik Császár' Udvari fő Orvossának pecsétjén az emlétett Orvos meijkepe, jobb kezében tartott éjjeli edényel, 's feje felébe helyheztetett ki terjesztett szárnyú Sas madárral szemlélhető. *Neue L. G. d. Dipl. VI. K.* 148. §.

181-*ik* §. *Az Egyházi személyeknek. 's különösen a' Pápáknak pecsétjeikről.*

A' Pápáknak Okleveleikről, 's az azokon lévő pecséteknek materiájáról, vagy is műszeréről; valamint azoknak kötölekjeiről is már elébb lévén emlékezet; ítten tehát csupán a' pecsét változtatásokról rővideden fogunk szólani.

A' Pápák' pecsétjeinek tehát, mellyeken vagy Latán, vagy Görög Felűl-, 's Kőrűl-irások láttatnak két féle nemei vagynak, mellyeket esmérniminden Oklevél-Vi'sgálónak el mulhatatlanúl szükséges, és pedig:

I-ő *A' Nagyobb* vagy is az ugy nevezett *Gyülési*-pecsétek (Bullae magis solemnes, seu Consistoriales) és a' *Kissebb* vagy is a' *Breve* nevezetű pecsétek (Bullae minores, Brevia) mellyeket a' XV. Századba az ugy nevezett *Halász gyűrű* viaszk pecsétek (annulus piscatoris) váltották fel. Mind a' két rendbeli pecséteknek Felűl irásaik pedig négy űdő szakaszokra oszlanak.

1-ör A' Pápák' leg régibb pecsétjeinek elő-lapján egész IX *LEO*, XI. Századbeli Pápa űdejéig, a' ki az Okleveleknek ki adásában tett változtatásokról igen nevezetes, azon Pápának neve, minden számbeli meg különböztetés nélkűl, kinek Oklevelén a' pecsét fűggött; a' hátlapján pedig ezen szó: *Papa* szemlélhetők. Kivétetődnek ezen rendszabás alól I-ső DEUSDEDIT Pápának pecsétjei, mellyeknek elő-lapján a' jó Pásztornak álló, 's két juh közé helyheztetett talpképe, a' feje mellett elő fordúló A.Ω. Görög betűkkel; a' hát lapon pedig ezen Felűl-irás *Deusdedit Pape* szemlélhetők. Ismét I. *PÁL* †Pápa, († 767.) ki is első volt ugyan a' Pápák között, a' ki Péter, és Pál Apostoloknak fej-képeit pecsétjén használta, őtet azonba egész IX. Leo Pápa' üdejéig

az utána következő Pápák közűl e'be a' részbe egyik sem követte.

2-or IX. Leo Pápától fogva egész II-ik URBÁN Pápa' uralkodása' koráig az az: 1049, fogva 1087-ik Esztendeig a' Papák' pecsétjein mind a' két féle Felűl-irások változtak. Ugyan is IX. Leo Pápának 1049-iki Levelén lévő ón pecsétnek egyik lapján Péter, és Pál Apostoloknak kőrrel bé kerített, 's egy hoszas kereszttel egymástól el választott fejképei, azoknak tetejébe helyheztetett S. PA. S. PE. betűkkel látszatók; a' másik oldalán pedig ezen Felűl irás: *Leo* PP. szemlélhető. Ugyan azon Pápa 1052-iki pecsétjének elő-lapján ismét a' *Leo* név ezen számbeli meg különböztetéssel VIIII; a' hát-lápján pedig ezen czim *Papa* ki tetszhetők; mind a' két oldalon pedig a' betűk liliom virág forma metszésekkel vagynak egymástól különözve. Ezen most le irt pecsétbeli Felűlirások' nemei mindazáltal nem mindég tetszettek a' következendő Pápáknak is. Bizonyitjak azt a' mindjárt Leo Pápa után következő II-ik VICTOR. Papának on pecsétjei; mellyeknek egyik oldala MABILLON szerént Sz. Péter Apostolnak mejj-képét mutatja olly formán, mintha bal ki terjesztett kezével a' felhőből nyújtott kulcsot akarná meg fogni, ezen Felűlirással: „*Tu pro me navem liquisti suscipe clavem*"; a' másik oldala pedig Róma Várossának kapuját, 's keritését, mellynek tetején *AUREA* az alján pedig *ROMA* szavak szemlélhetők ezen Körül-irással: *VICTORIS P. P. II.* abrázolja. Ismét X ISTVÁN (1057—1058) Pápának pecsétjén a' nevezett Pápanak, vagy talán inkáb Péter Apostolnak Pápai ruhával diszesített képe a' fellegbe előtte meg jelenő Megváltó előtt térdepelve, kezébe egy Keresztet tartva, 's bárányjait legel-

tetve ezen Körűl-irással: „ *Si diligis me Petre, pasce agnos meos*" láthatók. Továbbá II-ik Miklós, és II-ik Sándor Pápáknak pecsétjeik. II-ik Victor Pápa' pecsétjeitől, leg inkáb az elő forduló Felűl-irásokra nézve különböznek; és pedig az elsőnek pecsétjein ezen Szent-irásbeli mondás: „ *Tibi Petre dabo claves regni coelorum*" ; a' másikának pecsétjén pedig ezen mondás: „ *Quod nectis nectam, quod solvis Petre resolvam*„ olvashatók. Ezen kivűl ezen utóbbi Pápa' pecsétjének hátlápjain nem Roma Várossa, hanem az emlétett Pápának neve, 's czimje ezen számbeli meg különböztetéssel II. szemlélhetők.

3-szor II-ik Urbán Pápától fogva VI. CLEMENS Pápa' üdejéig vagy is 1087 fogva 1342-ikig a' Pápák' pecsétjeinek elő-lapja Péter, és V-ik
Pál Apostoloknak hoszú Kereszttel el választott, Tábla
's azoknak tetejébe helyheztetett S. PA. S. PE. 8. szam
betűkkel való fejképeit mutatja; a' hátlapja pedig az uralkodó Pápa' nevét ezen czímmel Pápa e'-képen: PP. 's számbeli meg különböztetéssel tűnteti a' nézők' szemeibe. Ezen mostan le írttól azonban különböznek a' nevezett Urban Pápa' némelly pecsétjei előlapjokra nézve, mellyeken csak hoszas Kereszt, a' nevezet Apostoloknak képei helyett, ezen szavakkal: „ *S. Petrus, S. Paulus*" ki tetszhetők.

4-er VI. Clemens Pápától vagy is az 1342-ik Esztendőtől fogva a' Pápák' pecsétjein lévő Felűl-írások hasonlók a' fellebbi pontban le írtakhoz, a'zal a' kűlönbbséggel mindazonáltal: hogy már a'kor némelly pecséteken a' Pápák' Nemzetségi Czímereiket is szemlélhetni. Egyéberánt itten meg jegyzésre méltó még az is; hogy a' Pápáknak pecsétjein az Apostolok' Elő-betűzött (sigla) nevei, mellyek előbbször ugyan egyenes fekvő sorban helyheztettek, VI. SIXTUS Pápa üdejé-

től fogva függőleg e' szerént (SS PP AE) jelennek meg; XI. Clemens Pápa üdejébe pedig az alól lévő A, és E. betűk tökélletesen számkivettettek.

II. A' *Halász-gyürü-pecsét* (annulus piscatoris) az ugy nevezett *Rövid*, vagy is inkáb *Breve**) Oklevelekre és pedig veres viaszkra nyomva, egy, felébe helyheztetett meg lehetős vastagságú 'sinor borítékkal szokott használtatni. Ezen pecséten Sz. Péternek képe halász köntösbe öltöztetve, az uralkodó Pápának nevével, 's czímjével szemlélhetö. Különben ezen pecsét-nem régenten (XVI. János Pápa által) a' nagyobb tekéntetű Oklevelekre is használtatott. IV. Clemens Pápa ismét, ki is 1265-be 25. Febr. iktattatott bé hívatalába, azon Halász-gyűrűs-pecséttel csupán az Atyafiaihoz, bocsájtott Leveleibe, 's írásaiba, mellyekre nézve a' következendő Pápák tulajdon Czímeres pecsétjeiket használták, élt; a' XV. Századba pedig, vagy talán valamivel elébb is az ugy nevezett Rövid, vagy is Breve Oklevelekre kezdett használtatni (*N. L. der Dipl.* VI. K. 180. §.) Meg jegyzésre méltó továbbá ezen pecsétnemről az is: hogy aztat a' Római Tanács szokta minden ujjonan bé-iktatott Pápának által adni, 's mihelyest a' Pápa meg hálálozik, az azonnal öszve szokott töretetni. Ugyan csak illyen formán cselekesznek a' Pápák' Nagyobb-ércz pecsétjeknek azon oldalával, vagy lapjával is, mellyre a' meg halálozott Pápának neve volt be vésve. A' Pápáknak mostan le írt pecsétjeiktől különböznek a' Kardinálisok', Koncziliumok', vagy is Papi Gyülekezeteknek pecsétjeik, mellyekről itten értekezni nem egészen szükséges.

V-ik Tábla 7. szám

Egyéberánt meg kívántató dolog még azt is tudni: hogy a' Pápáknak pecsét nélkül való Ok-

leveleik is fordulnak elő. Illyenek a' *Bullae motus proprii* nevezet alatt elő forduló, vagy is az *Önkényes-Oklevelek*, mellyeket semmi pecsét, hanem leg inkáb csak a' Pápáknak, néha az Okleveleknek homlok lapján, néha ismét azoknak alján elő forduló alá-írások erősítenek Az e' féle Oklevelek a' XVI. Századtól fogva meg lehetős számmal jelennek meg, 's többnyiré ezen beszéd formákat: „*placet*, *motu proprio*, *et ita mandamus*; *fiat motu proprio*; *placet* , *et ita mandamus*" 's a' t. foglalják magokban.

*) Az ugy nevezett *Breve* vagy is *Rövid* Okleveleknek *Breve* nevezetje nem az Oklevélnek rövid voltától veszi eredetét, mivel azok közül némellyike hoszú foglalatjára nézve némelly nagyobb tekéntetü Okleveleket is meg haladja, vagy leg alább a'ba a' részbe aeoknak nem igen enged. A' pecsétén kivül tehát az üdő - kiadás, 's más egyéb mondások vagy beszéd-formák azok, mellyek az on Okleveleket egymástól meg különböztetik.

182-*ik* §. *A' Magyar Országi Érsekeknek*, *'s Püspököknek pecsétjeikről.*

Hogy a' Magyar Országi Érsekek, 's Püspökök már a' XI. és XII. Századokba tulajdon pecsétekkel éltek légyen, kétséget sem szenved. Szükség pedig tudni: hogy azok két féle t. i. Kissebb, vagyis Gyűrűs, és Nagyobb pecséteket használtak; az elsővel különös dolgaikba; az utóbbival pedig nagyobb tekéntetű dolgokba éltek. A' mi a' Nagyobb pecséteket, mellyek régenten köz-hitelességűek voltak, illeti: azokon a' Püspökök a' Királyok' példájaként egész méltóságba helyheztetve, Püspöki süveggel, 's pálczával, néha Evangeliomos - könyvel is fel ékesítve kivánták magokat ábrázoltatni, 's ugyan azért ezen pecsétek némelly Oklevelekbe *Pápai* pecséteknek is

(sigilla Pontificalia) neveztettek. *a)* Különben azon pecsétek többnyire hoszas gömbölyeg formájúak voltak, melly, minthogy azokon a' Püspökök ritkábban ülve, hanem inkáb álva, jobb kezeket az áldásra ki terjesztve jőnek elő, alkalmatosabb lehetett a' kerekded gömbölyű formánál. Illyen formájú volt Rolandus Veszprémi Püspöknek is 1226-iki pecsétje; mellyen az említett Püspök álva, Püspöki-süveggel fel ékesítve, jobb kezét az áldásra ki terjesztve; bal kezébe pedig Püspöki-pálczát tartva, ezen Körűl-írással: „*Rolandus. Dei. Gratia. Vesprimiensis. Episcopus*" jelenik meg. Egyéb eránt a' Püspökök' képei a' XIV. Század vége felé, de inkáb a' XV. Századba pecsétjeikről el enyészni kezdettek, 's azok helyet vagy valamelly pártfogói Szentnek képe, a' Püspökök' Nemzeti czímereikkel egyesitve; vagy pedig a' Nemesi tulajdon Czímer, kinek kinek méltóságához képest a' Papi Czímerrel együtt használtattak. A'nak, pedig hogy a' Püspökök valaha Kettős-pecséteket használtak volna, semmi nyomát nem tapasztaltam.

VI-ik Tábla 10-ik szám.

a) Példa e're János Esztergomi Érseknek 1418-ik Oklevele, mellyben ezek olvastatnak: „*praesentes concessimus annulari sigilii nostri, quo de praesente propter pontificalis carentiam utimur*". Nemkülönben Rozgon Péter 1430-iki Oklcvelébe igy szól: in cuius rei memoriam — *litteras nostras privilegialiter confectas, propter carentiam sigilli nostri pontificalis, nostro annulari, et fratrum nostrorum de Capitulo sigillis fecimus impendenti communiri.* Az illy pontificalis, vagy is Pápai pecsétek tehát a' Püspökök által ki adott Szabadságoslevelekre használtattak, a' mint azt ezen utóbbi Oklevél' szavaiból elég világossan láthatni.

*) A' Magyar Országi Püspökök' több pecsétjeiknek példányaira akadhatni a' Magyar Nemzeti Museum

Pénz gyüjteméuyei között, valamint szinte a' 142-ik §. emlétett könyvekbe.

183-ik §. *A' Magyar Országi Prépostoknak, 's Apátoknak pecsétjeikről rövideden.*

Valamint a' Püspökök, ugy az Apáturok, 's Prépostok, sőt Külföldön a' Fejedelem-Aszonyok is az Apátságok', vagy Konventek', 's a' Káptalanok' pecsétjeitől különböző pecsétekkel éltek kedvelt Hazánkban. Az Apátok' pecsétjein szinte valamint a' Püspökökén leg inkáb azoknak képei többnyire áldás-adásra alkalmaztatott kezekkel, vagy ismét valamelly pártfogói Szentnek képe fordulnak elő; a' mi pedig a' Prépostokat illeti: azok szinte elég korán használtak tulajdon pecséteket. Elég légyen itten Akus nevű Budai Prépostnak 1257-iki pecsétjét elő adnom; mellyen egymás mellé helyheztetett kulcsok, 's azok mellet két felől a' Holdnak szarvai közé helyheztetett Csillagok ezen Körűl-irással: S. *Magistri. Akus. Prepositi. Budensis*,, szemlelélhetők.

184-ik §. *A' Káptalanok, 's Konventek' hiteles-pecsétjeinek regiségéről.*

Hogy a' Magyar Országi némelly Káptalanok már a' XII. Század' elején tulajdon pecséttel bírtak légyen, bizonyságot tesz a'ról az Esztergomi Káptalannak azon 1121-iki pecsétje, melly PÉTERFINÉL (*in Conciliis Reg. Hung*) le vagyon rajzolva. De ha vallyon birhattak e' a'ba az üdőbe a' Káptalanok, 's Konventek pecsétjei olly hitelességgel mint mai üdőben? Vagy pedig birhattak e' a' Kaptalanok 's Konventek még a' fellebb emlétett üdő előtt is hiteles-pecséttel? 's

lehettek é már a'ba az üdőbe is azonnal minden féle Levél-kiadásokat, 's ki-küldettetéseket? nem eléggé bizonyos. Némellyek azt álítják, hogy jól lehet a' Káptalanok 's Konventek már Sz. László, 's leg inkáb Kálmán Király' üdejébe kezdettek használni pecséteket, és jól lehet a' Hazafiak' Leveleinek őrzése már a' XII. Századba is reájok bízatatott, az Örök-be-vallásoknak előttök való véghez vitelére mindazonáltal csak II-ik András' üdejébe hatalmaztattak meg. Hazánk' Törvényei között, kivált a' Törvénybe-idéztetésre meg kívántató Káptalan, 's Konventbeli bizonyságoknak régi keletét már II-ik András 1231 iki 21-ik Törvény-czikkelyje is bizonyítja. Részemről pedig csak anyit mondhatok: hogy a' Káptalanbeli Levél-ki-adásoknak, következésképen a' Káptalanok' hiteles-pecsétjeinek is leg régibb nyomait a' XII. Század vége felé tapasztaltam. De e'nél valamivel előbbi üdőre mutat az Esztergomi Káptalannak egy más nagyobb 1141-iki hiteles-pecsétje, mellyet csak ugyan PÉTERFI m. k. le metszetett.

185-*ik* §. *A' Káptalanok', 's Konventek' pecsétjeiken látható Felül irásokról.*

A' Káptalanoknak 's Konventeknek hiteles-pecsétjeik' (mellyek mindenkor viaszkon nyomatattak ki) mindenféle t. i. kép, vagy ábrázat, 's betű beli Felűl, 's Körűl-írásokat foglalnak magokban. Az azokon lévő Képbeli-felűl-írások többnyire a' Boldogságos Szűz Máriának, vagy valamelly pártfogói Szentnek, Királyoknak Püspököknek, 's fő Apátoknak képeiket ábrázolják. Igy az Esztergomi Káptalan' fellebb is említett Nagyobb-pecsétje az Esztergomi Érseket, 's Hazánk' Királyját álva képzelteti olly formán: mint-

ha az Esztergomi Érsek a' Király' fejére Koronát akarna tenni. Csak ugyan az Esztergomi Káptalan' Kissebb-pecsétjén Sz. Albertnek mejjképe Püspöki süveggel fel ékesítve jelenik meg. A' Nagy Váradi Káptalan' 1343-iki Nagyobb-pecsétje Sz. László Királyt koronázott fővel, Királyi pálczával, 's arany almával fel czifrázva egész öve aljáig ábrázolja. Ismét a' Nagy Váradi Káptalannak egy más tojás formájú; valamint a' Győri, 's Váczi Káptalanok, 's a' Thuroczi Konventnek kerekded pecsétjeik a' Szűz Máriát a' kisded Jésust kezébe tartva mutatják. A' Pannon-halmi Sz. Márton Konventjének egyik pecsétje Saigho Benedek Fő-Apáturnak képét Püspöki köntösbe burkolva ábrázolja. A' Veprémi Káptalan' egyik pecsétje Sz. Mihály Archangyalt a' pokolbeli sárkányon álva; a' Bácsi Káptalan' régi Nagyobb pecsétje pedig Sz Pál Apostolt képzeltetik. 's a' t.

VI-ik Tábla 7. szám

VI-ik Tábla 8. szám

V-ik Tábla 4. szam

*) Lásd e're a' 142. §. mondott könyveket.

186-*ik* §. *A' Káptalanok', Konventek' pecsétjeinek formáikról, 's azoknak függö, 's ragasztott pecsétjeikröl.*

A' Káptalanok, 's Konventek, a' mint már máskor is emlétetett mind kerekded, mind pedig tojás, vagy is hoszas gömbölyeg forma pecséteket használtak. Tojás formájúak voltak leg inkáb némelly Káptalanoknak, valamint a' Budai, Bácsi, Kalocsai, 's más Káptalanoknak is Kissebb-pecsétjeik. Illyen tojás formájú a' N. Váradi Káptalannak mostani pecsétje is. Illyenek a' Szentnai Konventnek, a' 'Sibenici Káptalannak pecsétjeik 's a' t. Egyéberánt a' Káptalanok, 's némelly Konventek valamint függő, ugy ragasztott pecsétek-

kel is éltek. A' Függő-pecsétek a' Szabadság-levél formában ki adott; a' ragasztott pecsétek pedig a' Nyilt, 's Zárt-levelekre nézve használtattak.

187-ik §. *Hányféle pecsétek használtak a' Káptalanok, 's Konventek régenten? 's mi tulajdonsággal birtak azok?*

Jól lehet az Oklevél-esméret-tudományának ezen része még e'dig tökélletesen ki nem meríttetett, kívántam mindazáltal e'be a' részbe is némelly meg kívántató észrevételeket elő adni. A' mi tehát a' Káptalanokat illeti: azok mindnyájan ugy szolván két féle t. i. *Nagyobb*, 's *Kissebb* hiteles-pecsétekkel éltek. A' Nagyobb pecsét, melly *sigillum*, *privilegiale*, 's *majus* nevezetekkel is díszeskedett, rend szerént a' Szabadságos-levelekre használtatott; a' Kissebb pecséttel pedig, melly sigillum *minus*, vagy *memoriale* nevezetekkel különböztetett meg, rendszerént csak a' Nyilt, 's Zárt-levelek ruhaztattak fel. Nem éppen lehetetlenség azonban hogy találkozhatnak ollyan Nyilt-oklevelek is, mellyekre a' Kissebb pecsétnek hiányossága, vagy nem léte miatt ollykor ollykor a' Nagyobb-pecsét is tétetett, *a)* valamint viszont is; ezt mindazáltal a' Káptalanok 's Konventek Okleveleikben szorgalmatosan ki jelentették. Már minthogy, a' mint ezen könyvnek első 's ezen részeiben is mondatott, édes Hazánkban csupán a' Szabadság-levél formában ki adott Oklevelek tulajdoníthattak valakinek álandó, örökös, 's meg másolhatatlan Törvényes-igazat, a' Nyilt, 's Zárt-oklevelek pedig soha sem, és mint hogy az Oklevelek kivált régenten leg inkáb a' rajtok levő pecsétektől vették a' magok törvényes erejeket, 's tulajdonsá-

gokat, szükségképen következik: hogy a' Káptalanok' pecsétjei között csak a' Nagyobb-pecsétnek volt az a' törvényes tulajdonsága, melly szerént az alatta Szabadságos-levél formában ki adott Oklevelekbe foglalt Törvényes-igazat meg örökősitse 's álandóvá tegye; a' Kissebb pecsét pedig csak a' kissebb tekéntetű dolgokra, 's leg inkáb csak a'ra szolgált, ne hogy a' bennek foglalt dolog felejdékenységbe menjen a'dig is; miglen a' környűlálás ugy hozván magával az azokba foglalt dolog Szabadság-levél formában által tétetődne; 's ugyan azért az méltán csak *sigillum memoriale*, nem pedig *privilegiale*, vagy más nevezetekkel ruháztatott fel. A' Káptalanbeli pecséteknek ezen kétféle nemei az Okleveleknek Végfoglalatjaikból néműnéműképen ki tetszenek; részemről pedig akadtam nyomára ezen különbségnek a' Nagy pecséteken: az Esztergomi, 's N. Váradi Káptalanoknak régi pecsétjein, mellyeknek elsőjén ezen Körűlirás *S. Majus. Capituli. Strigoniensis. Ecclesiae*, az utobbin pedig ezen még világosabb Körűl irás. „*S. Maius. Capituli Waradiensis. Ecclesiae. Ad Privilegia*„ szemlélhetők. A' Kissebb pecsétekre nézve ki tetszenek ezen különbbségek az Esztergomi, Bácsi, Kalocsai, 's Nitrai Káptalanoknak régi Kissebb-pecsétjeiken; mellyeken, és pedig az elsőn ezen Körűl irás „'*S Minus. Capituli Strigoniensis.*„ a' másodikon: *S. Memoriale Capituli Bachiensis*" a' harmadikon: *S, Memoriale Capituli Colocensis*„ a' negyediken: „ *S. Minus Capituli Ecclesie Nitriensis.* láthatók. Az Egri Káptalannak 1383-iki Kissebb-pecsétjének romlotsága miatt csak ezen szavakat: *S. Minus Capitu* — vehettem ki.

VI-ik Tábla 7. szám

V-ik Tábla 4. szám

VI-ik Tábla 8. szám

A' mi a' Konveneteket illeti: valamint azoknak hiteles-helybeli-hatalmok leg inkáb a' Királyi Ok-

levelekbe határoztattak meg; ugy szinte azoknak a' pecséttel való élésre adott szabadságokat, 's az azokkal való élés modját leg inkáb azon Oklevelekből lehetne ki tapogatni. A'digis tehát miglen ezen dolog nagyobb világosságra jöhetne, méltó lesz azokról meg jegyezni: bogy a' Konventek között ném mindeniknek volt kétféle t. i. *Nagyobb* 's *Kissebb* pecsétjek, hanem csak némelly nagyobb Konventeknek, mint, p. o. a' Fehérvári Keresztes Barátok; a' Pannonhalmai Sz. Márton" Konventjéinek *b)* s'másoknak is. Némelly Kissebb Konventek pedig csak kissebb levél-kiadásokat tehetek, 's ollyanok is voltak azok között, mellyeknek a' Szabadságos-levél ki adásra hatalmok sem volt, következésképen a' Nagyobb-pecsétnek is hijjával voltak. Akadhatni ismét nyomára ollyan Konventeknek is, mellyek Szabadságos-leveleket osztogathattak ugyan, de csak bizonyos meg határozott mód szerént *c)* Ha tehát a' Konventeknek hiteles-helybeli hatalmokat csak valamenyire is ki tapogatni akarnánk, szükség volna mindenek előtt tudni. hogy mellyek voltak a' Nagyobb, 's mellyek a' Kissebb Kenventek? melly két féle Konventek, hogy régenten valóban voltak, kétséget sem szenved.

a) Illyen forma példára mutat a' N Váradi Káptalannak is 1347-iki Oklevele; mellyben ez mondatik: *„praesentes concessimus Literas nostras PATENTES, appositione sigilli nostri AUTHENTICI communitas“*. Értetödhetett azonban ez alatt a' Kissebb pecsét is.

b) A' Pannonhalmi Sz. Márton' Konventjének 1521-Oklevele a' többi közt e'képen szól: „In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, *has litteras sigilli nostri MAJORIS quo utimur in privilegiis, munimine roboratas — duximus extra dandas.* Ezen szavakból tehát világos, hogy ezen Konventnek két féle t. i. Nagyobb, 's Kissebb pecsétje volt.

c) A'

c) A' pecséttel való élésnek bizonyos határok közé való szoritatása' jelét adja IV. Béla 1255 ik a' Jászói Konvent' részére ki adott Oklevelében (Lásd ezen könyvnek I-ö R. 9. §. Ismét KATONA VI. 229.)

188-*ik* §. *Némelly Káptalanok,' 's Konventek' többféle pecsétjeinek le írásáról, 's azokból ki tetsző némelly pecsét változtatásokról.*

Hogy a' Káptalanok, 's Konventek majd ugy szolván mindnyájan, és pedig több izben is változtatták légyen pecsétjeiket vagy is inkáb pecsétyomoikat, az kétséget sem szenved. Ezen részét mindazáltal az Oklevél-esméretnek mind e'dig olly sűrű kőd boritja, hogy a'ba inkáb csak tapogatnunk mint valamelly bizonyos, 's bátorságos úton mennünk lehetséges. Részemről Hazánk' törvényeinek út mutatások után is kivántam némelly Káptalanok', 's Konventek' pecsétjeinek leirásáról, 's az e'ből ki tetsző pecsét változtatásokról csekély töredékeket elő adni.

A' mi tehát némelly Káptalanokat nezi:

Az *Esztergomi Káptalan* a' mint felebb is emlétetett már 1121-be tulajdon, 's ezen Körűl-irásos: „*Sigilum Stgoniensis* (Strigoniensis) *Capituli*,, pecséttel élt. Ezen pecsétjét azonban a' nevezett Káptalan csak kevéssel azután mással fel cserélte, 's már 1141-be más nagyobb formájú pecsétet használt; és pedig ezen utóbbi pecséten az Esztergomi Érsek ollyan formában: mintha a' Király fejére Koronát akarna tenni, ezen Körűl-irással: „*S. Majus. Capituli Strigoniensis Ecclesiae*,, jőn elő; kivűl pedig a' Király képe mellet ezen Felűl irás: *Rex Ungariae*; az Érsek' képe mellett ismét ez: „*Archiepiscopus Strigoniensis*" olvashatók. Használt ezen Nagyobb VI-ik Tábla 7. szám

pecsétjén kivűl az Esztergomi Káptalan Kissebb,
VI-ik vagy is *Memoriale* pecsétet is, mellyről az előb-
Tábla beni §. értekeztünk, 's a mellyen Sz. Albert ezen
8. szám Felűlirással: „ *S. Adalbertus* fordul elő.

Az *Egri Káptalan* ugy látszik hogy több izben változtatta légyen pecsétnyomoját. És pedig mindenek előtt változtatta nem sokára a' Tatárok által való el pusztittatása után; a' mint is ezen változtatást a' nevezett Káptalannak azután
VI-ik csináltatott pecsétjéről eléggé által láthatni. Ugyan
Tábla is azon a' pecséten egy Sas madár ki terjesz-
4. szám tett szárnyakkal, 's körmei közé fogott illyen Felűl-irásos levelecskével, „ *S. Joannes* „ 's ezen Körűl-irással: „ *S. Capituli Agriensis Ecclesiae. Post. Plagam* „ *ki* tetszhető. Ismét ezen Káptalannak, egy még 1256-ba keletbe lévő pecsétjén csak ugyan a' Sas madár semmi Felűl, hanem ezen Körűl-irással: „ *Sigillum Capituli Agriensis Ecclesiae S. Johannis* „ jelenik meg. Változtatta ugy látszik a' nevezett Káptalan tulajdon pecsétnyomóját az 1597-ik Esztendő táján is, az azon Esztendőbe hozott 38-ik T. Czikkelynek értelménél fogva, a' hol is az mondatik; hogy az emlétett Káptalan ujjabb pecsét-nyomókat t. i. nagyobbat, 's kissebbet csináltathat ugyan magának, de a' mellyek kissebb formájuak légyenek, mint az előbbeniek. Továbbá akadhatunk ezen Káptalan' ujjabbi pecsét változtatására az 1699 ik Esztendőbe is, melly pecsét, a' *Cerographia Hungariae* Irója szerént anyiban különbözik az elébb le irttól: hogy ezen a' Sas körmei közt lévő levelecskén *Fenesi* akkori Egri Püspöknek neve, 's a' pecséten ezen Körűl-irás: „ *Sigillum Authenticum Capituli Agriensis*, szemlélhetők. De mint egy ellenkezésbe láttatik ezen álítással lenni azon tapasztalás, melly szerént az Egri Káptalannak mostan is keletbe lévő pecsét-

jén ismét a' Sas körmei között lévő levelen látszó *S. Joannes* Felűl iráson kivűl ezen Körűl irás: „*Sigillum Autenticum Capituli Agriensis* 1699" olvasható. Ugy lehetne tehát itten vélekedni, hogy jóllehet ezen utóbbi 's mostan is használt pecséten az 1699-ik Esztendő számláltatik, ezen pecsét mindazonáltal valamivel későbben 's a' mondott Esztendő után készittetett.

A' N. Váradi Káptalan szinte különböző üdőszakaszokban többféle pecsétekkel élt, melly csak a'ból is meg tetszik, hogy ezen Káptalan' régi Nagyobb pecsétjének kerekded, a' még mostan is általa használt pecsétjének pedig tojás formája vagyon. Használt ugyan régenten, és pedig az 1345. táján is ezen Káptalan tojás formájú pecsétet, de az azon Káptalannak Kissebb pecsétje volt. A' régi Nagyobb, és pedig 1338-iki pecsétjén tehát a' sokszor emlétett Káptalannak, Sz. László Királynak övig való képe, ezen Körűl- VI-ik Tábla írással: „*S. Maius. Capituli Waradiensis. Ec-* 4.szám *clesiae Ad Privilegia*" esmérhető.

A' *Győri Káptalan*' pecsét változtatását elárúlja azon Káptalannak 1279-iki Oklevele, (KAPRINAI MSS. B. I. Nro XIX.) mellybe az emlétett Káptalan mondja: hogy csak ugyan ő általa, 's régi pecsétje alatt 1271-be ki adott valóságos igaz Oklevelét le másolta légyen. Millyen lehetett ezen Káptalannak előbbeni pecsétje előttem nincsen tudva. Különben pedig a' nevezett Káptalannak azon pecsétjén melly a' *Cerographia Hungariae* Czimű Könybe is elő adatik, a' Szűz Mária' képe űlve, Jésust bal kezébe tartva ezen Körűlirással: „ *Sigill * Capituli Geuriensis* †" szemlélhető.

A' *Nitrai Káptalan*' Kissebbik pecsétje' változtatásának nyomára találhatni a' *Cerographia Hungariae* czímű könyvbe, a' hol is mon-

datik: hogy azon pecsétet, mellyen Szent Emeram Püspök ezen Felűl irrással: „ *S. Emeramus*„ 's illyen Körűlirással: *S. Minus Capituli Ecclesiae Nitriensis*, találtatik, az emlétett Káptalan az elveszett csak ugyan Kissebb pecsétje helyett készittette.

A' *Veszprémi Káptalan*' pecsétnyomója ugy látszik, hogy többizben változást szenvedett.; és pedig ezen Káptalannak régi 1324-iki Oklevelén lévő pecsétje Mihály Arkangyalt koronázott fővel a' pokol sárkányán álva ezen Körűl-írással: „ *Sigillum Capituli Veszprimiensis*" ábrázolja. Ismét az ezután következő, 's még 1410-be keletbe lévő pecsétje a' kérdésbe lévő Káptalannak, csak ugyan Mihály Arkangyalt, de már nem koronázott, hanem csak körrel bé keritett fővel sárkányon álva, ezen Körűl-irással: „ *Sig.* — — — *Bespremiensis*„ mutatja. Ismét e'nél ujjabb pecsétjén az emlétett Káptalannak, melly, ha nem hibázom, alkalmasint az 1635: 85-ik T. Czikkely rendelésénél fogva késztttetett, Mihály Arkangyal egy hoszabb, lábaival fel felé fordított sárkányon álva ezen Körűl-írással: „ *Sigillum Capituli WVeszprimiensis*„ szemléltetik. Ezen most le irtaknál egy leg ujjabb, 's már 1760-ba használt pecsétje a' sokszor mondott Káptalannak anyiban különbözik a' többitől, hogy ezen ujjabbon a' Mihály Arkangyal' lába alatt lévő sárkány' fejének gömbölű formája, nyaka fél kör módra bé görbűlve, a' farkának vége pedig egészen fel kunkorodva, 's bé hajtva láttatik. 's a' t.

A' *Pécsi* Káptalannak négyrendbéli pecsétjét volt szerencsém látni. Az egyik, és pedig 1244-iki kis formájú pecséten Sz: Péter Apostol álva jobb kezében kettős kúlcsot tartva ezen Körűl-irással: „ *S. Capituli Quinqueecclesiensis*" szemlélhető. A' másik Nagyobb, 's nagy formá-

jú 1278-iki pecséten csak ugyan Sz. Péter Apostol űlve a' két oldala mellet lévő S. P. (S. Petrus) betűkkel, 's ezen Körűl-irással: „*S. Capituli Quinque ecclesiensis*„ látható. A' harmadik ujjabb csak ugyan Nagyobb pecséten ismét Sz. Péter űlve, bal kezébe könyvet; jobb kezébe kulcsot tartva, feje felett a' Sz. Lélek galamb képébe libegve, két oldalrólról S. P. P. A. (Sanctus Petrus Princeps Apostolorum) 's ezen Körűl-írással: „*Sigil. Capituli. Ecclesiae Quinque — ec. Reg. Hung.* ki tetszhető. A' negyedik 1529-diki 's alkalmasint, ha nem hibázom, Kissebb-pecsétjén az emlétett Káptalannak egy kettős kulcsot tartó kéz ezen Körűl-írással: „*S. Capituli Ecclesiae Quinque ecclesiensis*„ esmérhető. VI-ik Tábla 6. szám

A' *Zágrábi* Káptalan' több különbbféle pecsétjeinek jelét tapasztaltam. Az első ezek között 1189-iki régi függő pecsét melly Sz. István Királyt Királyi székbe űlve, egyik kezébe arany almát, a' másikba Királyi-pálczát tártva ezen Körűl-írással: „*S. Capituli Sagrabiensis*„ abrázolja. A' másik 1297-iki csak ugyan Nagy függő pecsétje az emlétett Káptalannak, a' Szűz Mária képét, Jesust kezébe tartva egy előtte térdepelő képpel egyetembe mutatja. A' harmadik pecséten ismét István Király négy oszlopok között űlve szemléltetik. VI-ik Tábla 12-ik szám.

A' *Vasvári* vagy is *Szombathelyi* Káptalannak egyik 1291-iki pecsétje Mihály Arkangyalt egy sárkányon álva két oldalról helyheztetett ezen Felűl-írással: „*Michael Archangelus*„ 's ezen Körűl-írással: „*S. Capituli Ecclesiae Castriferrei*" adja elő. Egy másik pecsét ismét, mellyet az emlétett Káptalan az 1587-iki 46-ik Törvény Czikkely' rendelésénél fogva mindjárt más Esztendőbe csináltatott, csak ugyan Mihály Arkangyalt jobb kezébe kardot; bal ke- VI-ik Tábla 11-ik szám

zébe pedig mérő serpenyőt tartva, 's a' pokolbeli sárkányon álva ezen Körűl-írással: „*Sigillum Capituli Castriferrei Renovatum* * *An.* 1588.„ ábrázolja.

A' *Váczi* Káptalan régibb 1457-ik pecsétjen a' Szűz Mária koronázott fővel, bal felűl Jesust tartva ezen Körűl-írással: „*Sig. Capituli Ecclesiae Vacie.*" szemlélhető. Ujjabb pecsétje pedig az emlétett Káptalannak, mellyet mai napig is használ anyiban különbözik az elébb leírttól: hogy ezen a' Szűz Mária csak körrel békerített fővel, Jezust jobb kezébe tartva a' lábai alá helyheztetett hold' negyeddel, 's ezen Körűlírással: *Sigillum Capituli Wacziensis*, láttatik.

A' *Szepesi* Káptalan pecsét változtatásának jelét adja több Okleveleiben, a' hol is ki nyilatkozatatja: hogy mivel László Király a' Kunokkal a' nevezett Káptalant ki raboltatván, a'nak pecsétjét erővel el vétette, 's a' főldbe ásatta; ugyan azért mind azon Leveleket, mellyek azon pecsét alatt ki jöttek erőtleneknek jelenti, ha csak azok azon Káptalan' ujjab pecsétjével megnem erősíttettek. A' nevezet Káptalan' ezen pecsét változtatásának nyomára pedig, már azon Káptalannak 1293-iki Oklevelében akadhatni. *a)* Millyen lehetett ezen Káptalannak régi pecsétje? minthogy nem láthattam, itten le nem írhatom. Azon ujjab pecsétje pedig, melly a' *Cerographia Hungariae* Könyvbe is le vagyon rajzolva, azon Szentet, ki a' szegényeknek utoljára a' ruháját el osztogatta, és pedig ló-háton űlve, jobb kezében kardot; bal kezében pedig a' ruhájáról le vágott darabot tartva ezen Gotbusi betűkkel lévő Körűl írással: „*S. Capituli Ecclesiae Beati Martini de Scepus*" ábrázolja.

A' mi némelly Konventeket illeti: hasonlóúl üdőváltatva több különbféle pecsétekkel éltek, és pedig:

A' Garam vizétől neveztetett Sz. Benedek Konventjének három különböző pecsétjét tapasztaltam. Az egyik 1244-ik Esztendőről való, melly egy Szentegyházat ezen Körűl-írással: „S. *Capituli Sancti Benedicti de Gran*" tüntet a' nézők' szemeibe. A' második, és pedig 1386-iki pecsétje, egy Szerzetesnek övig való kepét ezen Körűl-írással: „S. *Conventus Sancti Benedicti de Garon*" mutatja. A' harmadik 1480-iki pedig a' Szűz Mária képét álva Jesust kezébe tartva egy előtte térdepelő Püspök' képével, 's ezen Körűl-írással. „S. *Conventus Ecclesiae Sancti Benedicti de juxta Gran*" ábrázolja. VI-ik Tábla 9. szám

A' *Kapornaki Meg-váltó'* Konventjének két rendbeli pecsétjét vettem észre. Ezek közűl a' leg régibb az 1292-ik Esztendőről való', mellyen alkalmasint a' Megváltó képe ezen Körűl-írással: S. *Conventus Sancti Salvatoris De Copurnuch*, jelenik meg. A' másik pedig az 1433-ik Esztendőről való, mellyen ezen Körűlírás: „*Conventus Sancti Salvatoris De Copornoc*" fordul elő. Ugyan csak az 1599: 38-ik T. Czikkely szerént ismét kérték az Ország' Gyűlésén a' Magyar Karok 's Rendek Rudolf Királyt, hogy engedné meg ezen Konventnek magának ujj pecsétet készitetni.

A' *Szalvári. Sz. Adorján* Konventje' pecsét változtatásának jelét adja csak ugyan a' fellebb emlétett 1599. 38-ik T. Cz. mellyben a' Karok, 's Rendek ezen Konventnek is a' pecsét csináltatásra való szabadságáért a' Király előtt közben vetették magokat. Az ez előtt való, és pedig 1339-iki pecsétje ezen Konventnek Sz. Adorjánt álva, jobb kezébe Zászlót tartva, két oldala mellett lé-

vő ezen Felűl-írással: „ *sanctus Adrianus* 's ezen Körűl-írással: „S. *Conventus Sancti Adriani de Zala*„ képzelteti.

A' *Pannon halmi Szent Márton* Konventjéről csak azt mondhatom: hogy ezen Konventnek egy 1290-iki pecsétjén három Papi személyek Szerzetes köntösbe ezen Körűl-írással: „*Sigillum Conventus Sancti Martini De Monte Pannoniae*“ szemléltetnek. Azon a' pecséten pedig, mellyet a' nevezett Konvent az 1723-iki 44. T. Cz. ért lmének kövelkezésében azon űdő tajban készítetett, Sajghó Benedek Apátnak képe Püspöki köntösbe burkolva, 's Püspöki széken űlve, két felől pedig mellette egy Szerzetes, 's egy Genius álva ezen Körűl-írással: „*S. Capituli S. Martini De. Sacro. Monte. Pannoniae. O. S. B.*„ láthatók.

A' *Leleszi Sz. Kereszt* Konventjének pecsét változtatását, 's ujjitását nyilván valóvá teszi az 1655-iki 103-ik T. Cz. Ezen Konventnek elébbeni pecsétjétől az ujjabb csak a' Körűl-írásba különbözik, mivel a' régi, és pedig 1448-ik pecsétjén ezen Körűl-írás S. *Conventus De Leles* †“ az ujjabban pedig *Sigillum Conventus* S. *Crucis De Leles.* „ olvashatók.

Ezeken kivűl vagynak kezemnél több Káptalanok' 's Konventeknek is pecsétjeik, de mível azok több segelmek nélkűl ígen csekély észre vételeket lehetnek, ugyan azért azokat ide iktatni szükségesnek nem tartottam, anyival is inkáb, mivel az elébb le irtakra nézve is ezen tárgyban több tapasztalás, 's meg világosítás, kivántatik. Találkozhatik üdővel valaki, kinek nagyobb módja lévén az e' féle esméretek' öszve szerzésében, hasznos tápasztalása által mind a' le irtakra, mind a' többiekre is nagyobb világosságot hinthet.

a) A' Szepesi Káptalannak egy 1295 Oklevele a' többi közt e képen szól : „Proinde ad universorum notitiam volumus pervenire, tenore praesentium. *Quod in exspoliatione Ecclesiae nostrae per Regem Ladislaum, et suos Neugaros inter damna complurima una cum rebus aliis antiquum sigillum nostrum perditum, et ablatum est, nos igitur iniquorum fallacias aequitatis tramite rescindere cupientes, omnigenarum conditionum Literas sub antiquo sigillo nostro emanatas seu confectas, quae novi sigilli nostri testimonio renovatae non fuerint, publica protestatione praemissa irritandas, cassandas et refutandas decrevimus adcautelam „, 's a' t.*

V-ik Fejezet.

A' Régi-kori Kanczelláriusoknak jegyeikről, nem különben az Ujjabb, vagy is a' Közönséges-Jegyzőknek, vagy is Notariusoknak (Notarii publici) szerződéseikről, jegyeikről, 's tekéntetekről.

189-*ik* §. *A' Régi Jegyzöknek vagy is inkáb Kanczellariusoknak jegyeikről.*

A' régi kori Jegyzőknek, vagy is Kanczellariusoknak, 's Al-Kanczelláriusnak írótollal csinált, 's az Oklevelek' alján aláírás (subscriptio) gyanánt használt jegyeikről, minthogy azok a' Magyar Kanczellariusoknak soha sem tetszettek, következésképen azok által nem is használtattak csak igen rövideden fogunk szólani. A' régi Kanczellariusoknak jegyeik tehát olly önkényes kéz vonások, mellyek néha különbb, 's különbbféle ábrázolatokat mint p. o. harangokat, méhkosarakat, tornyokat, kastélyokat, kápolnákat, 's

más e' féléket képzeltetnek; de azonban különbféle Előbetűzéseket, 's az ugy nevezett Tiroi-jegyeket, (Notae Tironicae) következésképen mindenkor valamelly szavakat, vagy szómondásokat is foglalnak magokban. Hogy ezen jegyeket ha mi nehezen is meg lehessen fejteni, szükség vigyázni 1-ör Azon jegyeknek külső vonásaikra. 2-or Azoknak belső üregeikre, vagy udvaraikra. 3-or Azoknak mellékes vonásaikra. A' külső-vonások két félék t. i. *betű*, 's *vonás*beliek. A' betűbeliek többnyire ezen szónak: *subscripsit*, Előbetűzését (sigla) e'képen *ſ* vagy *ſt.* foglalják magokban. A' vonásbeliek többnyire tornyokat, kastélyokat, harangokat, méhkasokat; vagy valamelly öszve fonattatásokat ábrázolnak. Az udvaraik azon jegyeknek ismét vagy *osztályosok*, vagy *nemosztályosok*. Az osztályosok vagy *telyesek*, vagy *üresek*. Bé szoktak pedig azok tölteni, vagy kényszerént való vonásokkal; vagy Tirói, 's kényszerént való jegyekkel; ugy szintén némelly betűkkel, leg inkáb ezen szóból *subscripsit*; vagy ismét egész szavakkal, és pedig illyen formákkal: *subscripsit*, *ambasciavit* 's a' t. A' mi a' mellék vonásokat illeti: álanak azok a' betűbeli ábrázolatokba mindenféle betűkből, 's jegyekből, 's leg inkáb bizonyos vonásokon nyúgosznak; a' vonásos jegyekbe pedig, és különösen a' harang formákba a' jegyeknek tetején görbe *S.* betű forma vonásokba; a' kastélyos jegyeken öszve kapcsolt, 's mintegy a' kastély oldalából kötelen függő Tirói-jegyekbe; a' torony formákba a' torony tetejére helyheztetett Kereszt, vagy gömb formákba 's a' t. jelennek meg. A' mi ezen jegyeknek helyeket tekénti: azok az Okleveleknek alján többnyire ezen el esmérő beszéd forma „*recognovi*, *et*" és a' pecsét közé helyheztettek; I-ő Otto üdejé-

től fogva pedig, midőn már az *et* ragaszték néha el is maradozott, hol a' pecsét előtt, hol utána foglaltak helyet; rendesen azonban a' torony, 's kastély formájúak a' pecsétet többnyire meg előzték. Uralkodtak egyéberánt ezen jegyek a' Külföldön a' VII. Századtól fogva egész a' XII. Századig, a' midőn is azok már ritkulni kezdvén, végre a' XIII. Századba egészen el enyészni láttatnak; édes Hazánkban pedig azok semmi üdőben sem voltak azok keletbe. Itten mindazáltal példának kedvéért kívántam a' Magyar Olvasókkal Hugo Capet Franczia Király' Oklevelébe találtatott 's GATTERER által is közönségessé tett, e' féle jegyet, közleni.

190-*ik* §. *Az ujjabbkori, vagy is az ugy nevezett Közönséges-Jegyzőkről (Notarii publici.)*

Az Ujjabbkori Jegyzőknek szerződéseik még a' XII. és XIII. Századokból veszik eredeteket, a' midőn t. i. a' Római Pápák, 's a' Római Császárok a' Világnak birodalmát, egymás közt fel osztva lenni tartották, 's nem is más különbbség volt a'koriban a' Római Császár, 's más Fejedelmek közt, mint a' minő volt a' Pápa, 's a' többi Egyházi Fő-személyek között. Illyen hatalommal lévén tehát a' Római Pápa, 's a' Római Császár fel ruházva, ők magok hatalmával szerzették az ugy nevezett *Közönséges Jegyzőket is*; (Notarii publici) kiknek a' Keresztény Fejedelmek, 's azoknak alattvalóik között olly nagy tekéntetek volt, hogy azoknak minden végbe vitt hívatalbeli cselekedetek, 's előttök meg történt dolgok köz-hitelességet nyertek, és pedig mind a'dig: miglen öregbedvén más Keresztény Fejedelmeknek is hatalmok, 's tekéntetek az illy Jegyzőknek használása azoktól vagy tökélletesen el törölte-

tett, vagy pedig azoknak hatalmok bizonyos határok közé szoríttatott. Angliába II-ik Eduard Király 1320-ba az illy Közönséges Jegyzői hívatalt végképen számkivettette. *a)* Hasonlóul cselekedett VIII. Károly Király is Francz Országba. Édes Hazánkba pedig az e' féle Jegyzők a' XIII. Századba, leg inkáb az Olasz származású Királyoknak uralkodások alatt költöztek bé, de mikor töröltettek tökélletesen el, nem bizonyos. TT. SCHWARTNER M. Ur azt tartja: hogy azok már 'Sigmond Király alatt csak Császári hatalommal tétettek; de ellenben több Oklevelekből világos, hogy azok még a' XVI. Századba is mind Császári, mind Apostoli hatalommal szerződtettek; *b)* 'Sigmond Király által mindazonáltal azok bizonyos határok közé szoríttattak. Különben az e' féle Jegyzői hívatal' számkivettetésére leg inkáb okot szolgáltatott azon visza-élés, melly szerént azon hívatalra, a' Pápák által többnyire tudatlan, 's minden tekéntet nélkűl való emberek alkalmaztattak. *c)*

a) PÜTTER. *Specimen Juris publici medii aevi.* Göttingae 1784. 88. lap.

b) Bizonyos Zegedi János Közönséges Jegyző egy 1528-iki Oklevelében e'képen nevezi magát: Et ego Joannes de Zegedino Clericus Dioecesis Bachiensis *publicus sacra Apostolica auctoritate Notarius*, et in praemissis venditioni, ac inscriptioni aliisque omnibus et singulis dum sic ut praemittitur dicerentur, agerentur, et fierent, una cum praenotatis testibus praesens fui „ 's a' t.

c) LAZIUS FARKAS († 1565.) in *Comment, Reipubl. Roman.* XII. Könyv. I-ő Szakasz. 3-ik Fejezetjébe panaszolkodik, hogy az ő üdejébe Közönséges Jegyzőknek csak holmi kő-ásó, 's faragó, posztó-szövő, 's más tudatlan emberek tétettek.

191-*ik* §. *A' Közönséges Jegyzőknek jegyeikről.*

A' Közönséges Jegyzők meg vetvén minden pecsételeket, a' közönséges Okleveleket csupán Jegyzői jegyeikkel (signetum Notariatus) erősítették meg. Használtak pedig ezen jegyeknek formálására, vagy valamelly fekete iró lével bé ecsetelt pecsétnyomó formát, vagy pedig csak író-tollakat. Különben azon jegyek tetszés szerént való ábrázolatokból álottak, 's azoknak belső körei, vagy is udvarai többnyire üresen hagyattak a' végett: hogy azokba néha a' Jegyzők' nevein kívűl egyéb szómondások, vagy beszéd formák p. o. *super omnia virtus; pace quid est melius; semper fertile*; 's a' t. íratathassanak. Néha azonban azon eszközre, mellyel azon jegyek ki nyomatattak, a' Jegyző neve is reá metszetett, 's a' szerént a' jegygyel együtt egyszer-'smind az is ki nyomatatott. Egyéberánt nem kelletik azt tartani: mintha azon jegyekbe a' Jegyzők' neveinek szükségképen benne kellene lenniek; mivel GATTERER szerént (*Elementa art. Dipl.* 165.) a' leg régibb illyes jegyekbe a' Jegyzőknek neveik sehol fel nem találtatnak; sőt TT. HORVAT ISTVÁN Urnak háláadatossagomat le kötelező szíves jó indulatjából magamnak is volt szerencsém nála egy a' XVI. Századból való Közönséges Jegyző által meg erősített olly Oklevelet látni, mellynek Jegyzői jegyébe a' Jegyzőnek neve nem foglaltatott, 's nem is találtatott a'ba egyéb; mint alól egy kis üregbe lévő ezen szó: *Maria.* Néha ismét ezen jegyekbe éppen semmi sem szemléltetik, hanem a' Jegyzőnek neve elő-betűzéssel azon jegynek két oldalát őrzi, valamint azt Brinius Péter Közönséges Jegyzőnek 1557-iki Oklevelén lévő jegyé-

ből láthatni. Különben legrégibb Jegyzői jegynek lenni mondatik azon 1236-iki jegy, melly MURATORIUSnál (*in Antiqu. Ital.* VI. D. 9. és 12. l.) le vagyon rajzolva; de TT. SCHW. M. Ur e'nél régibbet is szemlélt LUCIUSnál; (*memorie historiche* 's a' t. III. K. 66. l) holott is az emlétett Iró mind az 1206-iki Oklevélnek kezdetét, mind pedig az azon lévő Jegyzői jegyet elő adja az alá-írás formája pedig azon Oklevélben e'kö-
III-ik Tábla II-ik szám. vetkezendő: „*Et ego Magister Treguanus adhuc Tragurii Notarius praedictae venditioni testimonium perhibui, et rogante memorata D. Cath. praesens Instrumentum scripsi, et consveti signi munimine roboravi*" Közöl ezen kívűl TT. SCHWARTNER M. Ur egy 1671-iki viaszk pecséttel is meg erősített Oklevelen lévő Jegyzői jegynek egy más példányát is, melly ezen értelmes mondást: „*per spinas ad rosas*" és a' Jegyzőnek (*Joannis Caroli de Giorgio utriusque juris Doctoris Notarii publici Caesarei*) nevét Elő-betűzésekkel foglalja magában.

VI-ik Fejezet.

Az Okleveles Bé-avató, vagy is Fel-ruházó-jegyekről (Symbolica Diplomatica.)

192-*ik* §. *A' Bé-avató, vagy is Fel-ruházó jegynek eredetéről, 's esméretéről.*

A' régi kor némelly jeles szokásokba, 's jegyekbe igen gyönyörködött. Illyenekkel voltak tele a' Római régiségek is, mellyek közűl némelly jelesebb szokásokat említeni elégséges u. m.

a' *jegygyűrű váltás; a' meg vett város' kulcsának a' győzedelmes félnek való által adása; a' Doktori süveg, vagy is kalap*; 's a' t. Tetszettek az eféle szokások a' Középkornak is, és nem is engedtek senkit valamelly jószágnak birtokába menni, ha csak azon bé menetel ollyas diszes szokással meg nem történt, melly magát a' dolgot képzeltette. Az e' féle jegy-adást tehát nevezték *bé avatásnak* (investire, investitio) a' jegyet pedig magát, *Bé-avató*, vagy *Fel-ruházó-jegynek* (investiturae symbola) Véghez vitetett pedig az e' féle bé-avatás különbbféle jegyek által, a' mint t. i. a' dolognak mivolta hozta magával p. o. *pofonvágással*, *gyűrűvel*, és *pálczával* egy darabb *hanttal*, vagy *földel*, valamint szinte korona, csók, könyv, pohár tál, gabona szár, ször, haj, kesztyű, pálcza, 's több e félék által. Ezen jegyek közűl némellyike az Oklevelekre reá is függeztetett, mint p. o. a' gabona szár kesztyű, szakál szőr, mellyek néha viaszk közé is kevertettek. 's a' t.; némellyek ismét a' Sz. Egyházakba, vagy Leveles-tárakba le rakattak, de a' mellyek többnyire az üdő viszontagságainak áldozatjaivá lettek.

193-*ik* §. *Az édes Hazánkba keletbe lévő Bé-avató vagy is Fel-ruházó jegyekről.*

Édes Hazánkba a' Magyar Korona mindenkor a' Királyságba való Bé-avató, 's Fel-ruházó-jegynek lenni tartatott, mellyre való nézve is édes Hazánknak valóságos Királyi méltóságával, 's nevezetjével senki a'dig nem díszeskedhetik, míglen pompáson az Ország' Koronájával meg nem koronáztatik. A' Korona tehát, következésképen a' Koronázás is olly jeles Bé-avató-jegye Hazánk' dicső Királyainak, hogy a' nélkűl Kirá-

lyaink a' Nemzettől nékiek adatott hatalmot törvényesen nem gyakorolhatják, 's a' nélkűl minden cselekedetek törvényes erő nélkűl szűkölködnek; sőt az Ország' Rendei minden a' nélkűl való tetteket meg is semmisíthetnék. A' Zászlók, mellyeket a' koronázás pompája alatt a' meg koronázandó Királynak által adnak a' Magyar Országhoz tartozó Tartományokat jelentik, következésképen azok is szinte a' Bé-avató-jegyek közé tartoznak.Azok által avatatnak bé tehát Királyaink azon Tartományokbaolly formán : hogy azokat édes Hazánk mellett meg tartani igyekezzenek, 's senki által azokat édesHazánktól elválasztani vagy elszakasztani ne engedjék; sőt inkáb azon Tartományokat is, mellyek valaha ide tartoztak, de üdővel el idegeníttettek visza szerezni, 's ismét Édes Hazánkhoz kapcsolni igyekezzenek. Továbbá nem volt idegen dolog valamint a' Német Fejedelmeknél, ugy édes Hazánkba is a' Püspököket Egyházi hívataljokba gyűrűvel, 's pásztori vagy is Püspöki páiczával bé avatni. Egyéb eránt a' Bé-avató-jegy-esméret jól lehet az Oklevél-esmérettudományába tartozik, mindazáltal a'nak igen csekély részét teszi; mellyre való nézve e'ről sokat elő hozni, valamint szinte az Erdélyi Szászok' Grófjainak is bé avattatásokat itten hoszasan elő beszélleni *a)* a'nyival is inkáb szükségtelen, mivel az e' féle jegyekkel fel ékesített Oklevelet édes Hazánk' Oklevelei között alég ha találhatni.

a) SCHLOECZER *Krit. Samlungen der Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* III. D. 574. 75 l. Mátyás Király is midőn Zápolya Imrét Szepesi Grófnak egy 1465. Oklevelébe ki nevezte igy szólott: „*Observatis omnibus cerimoniis quae talibus observandae sunt*„

194-*ik*

194-ik §. *Az Okleveles Jegy-esméretből ki vonott, 's öszveszedett némelly észrevételek, mellyek az Oklevelek' vi'sgálatjába némű némüképen használhatók.*

Az Okleveles Jegy-esméretből (Semiotica) némelly Oklevél-vi'sgálatbeli észrevételek ezek lehetnek: 1-ör Jól lehet édes Hazánkba a' Keresztényi-jegynek keletét még II. András Királynak is némelly Okleveleiben tapasztalhatni; nem lehet mindazáltal meg vető a' most mondott Király' uralkodásáig született olly Oklevél is, mellyben semmi Keresztényi-jegy nem találtatik. 2-or Nem szükségképen meg kívántató dolog, hogy ugyan egy Királynak több Okleveleiben ugyan egyforma Keresztényi-jegyek légyenek. 3-or Meg vető volna az ollyan elő-betűzött Keresztényi-jegy, mellybe az az alatt értett szavaknak első betűi jelen nem lennének. 4-er Valamelly Hazai Oklevélbe találtató nem fekete, hanem más színt mutató, 's valamelly különös, nem pedig közönséges formájú Kereszt-jegy, azon Oklevél' igaz volta eránt méltó gyanút gerjeszthet. Valamint szinte 5-ör A' XIII. Századbeli Királyi Oklevelekbe találtató akármelly féle Kereszt-jegy is némű némű figyelmet érdemel; egyéb Okleveles Műhelyekből származott, vagy ki adott Kereszt-jegyet magában foglaló Oklevél pedig akár melly üdőben is meg vetésre méltó lenne. 6-or A' Kereszt-jegynek ékes le-írása az Oklevelet gyanússá nem teszi. 7-er A' Királyi Oklevelek között mind e'dig csak Sz. István, 's I-ső András Királyok' Okleveleibe tapasztaltattak Szó-rejtő-jegyek. 8-or A' Szó-rejtő-jegybe találtató írásfajnak az a'kori szokásban lévő írásfajjal meg kelletik egyezni; mivel ellenkező esetben az Oklevelet

gyanussá, sőt meg vetővé is teheti. 9-er Az Oklevélben találtató Szó-rejtő-jegynek más kéz, 's különböző írólév által való le írása az Oklevelet meg vetővé nem teszi, 's az sem kívántatik meg, hogy a' Szó-rejtő-jegy a' Helyes-írási rendszabás szerént légyen el készítve. 10-er Az sem kívántatik meg, hogy ugyan egy Királynak több Oklevelеiben a' Szó-rejtő-jegyek egymáshoz hasonlók legyenek 11-er A' Szó-rejtő-jegybe találtató betűknek haszonvehetetleneknek nem kelletik lenni, vagy is az, az alatt értett szavakba benne kelletik lenni, mivel különben az Oklevél meg-vetést érdemel. 12-ik A' Pápák' Oklevelei közt figyelmet érdemel az olly Oklevél, melly a' csupa Szóbeli, 's az Egyelített Szórejtő-jegyeken kívűl más különbbféle Szórejtő-jegyet foglalna magába. 13-or A' *Bene valete* Pápai Szórejtő-jegy, ugyan csak Szórejtő-jegy formában IX-ik Leo Pápa' üdeje előtt meg vetővé teszi az Oklevelet; valamint szinte a' kettős körbeli Pápai Szórejtő-jegyi is. Ellenben pedig 14-er A' Pápáknak ugy nevezett *Pancharta* Okleveleikből IX. Leo Pápa üdejétől fogva a' XV-ik Századig a' *Benevalete* Szőrejtő-jégy az Oklevélnek meg vetése nélkűl ki nem maradhat; a' mondott üdőtől fogva a' kettős-körbeli Szórejtő-jegy pedig a' Pápák' nagyobb tekéntetű Okleveleibe máig is uralkodik. 15-ik A' Veres viaszkba nyomott Fejedelmi-pecsét 'Sigmond Király előtt Hazánk' Okleveleit meg vetővé teheti; gyűrűs, 's más egyéb pecsét alatt azonban a' veres viaszkot már régi Királyaink, 's nevezetesen már IV-ik Béla Király is használta (132. §.) 16-or A' sárga viaszkot Hazánk' Királyjai soha sem használták; (Lásd az e're mondottakat a' 132-ik §-ba 'Sigmond Királyra nézve) yalamint szinte a' csupa zőld, és fekete színű viaszkokra nyomott Királyi pecsétek is

Hazánk' Okleveleinek igaz voltát a' leg nagyobb kétségbe hoznák, sőt megvetővé is tehetik. 17. A' vegyitett viaszk pecsétek (134 §.) Hazánkba a' XIII. Századot felűl nem haladhatják. 18. Valamelly régiséget mutató Oklevélnek különös lágyságú, 's kövérségű viaszk pecsétje az Oklevelet gyanussá teheti; ellenben pedig a' ki száradt, 's kemény viaszk pecsét a'nak hitelét neveli; 19-er Spanyol-viaszk, 's osztya pecsétek a' XVI-ik Száząd' közepét nem igen haladják felűl. 20-or Az Arany-pecsétes-oklevél II-ik Geisa Király uralkodása előtt némű némű figyelmet érdemel; az ezüst, és fekete-ón pecsétek pedig Hazánk' Okleveleit meg vetővé tennék. 21-er Királyjainknak (ki vévén a' gyűrűs-pecséteket) minden pecsetjeik kerekded formákat viseltek. 22-er A' Királyi különös nagyságú, 's nehézségű Egyes-pecsétek, a' XII, és XIII. Századot jelentik. 23. A' Kettős-viaszk pecsétek II-ik András uralkodása előtt meg jegyzést érdemelnek. 24-er A' Gyalog-pecséteket a' Magyar Királyok soha sem; a' Lovag-pecséteket pedig alég ha valaha használták (148. §.) 25-ör A' pecséteken meg jelenő kötőlékes, vagy is keresztvágásos pai's (scutum fasciatum) Imre Király uralkodása' korát meg nem előzi. 26-or A' Magyar Országi Kettős-kereszt Czimer a' II-ik András előtt való Királyi pecsétek eránt figyelmet gerjeszthet. 27-er A' kettős paisba látszó Hazánk' Czimereit egyesűlve I-ő Lajos Király kezdette a' Királyi pecséteken használni. 28-or A' Hazánkhoz tartozó Tartományoknak Czimereit mutató pecsét 'Sigmond Király előtt meg vetővé teszi az Oklevelet. 29-er Talpbeli Felűlírást mutató pecsétet Hazánk' Királyjai soha sem használtak. 30-or Mentől együgyűbb Felűl-írást foglal magában valamelly pecsét a'nál regibb korra mutat. 31-or A' Nemzetségi czimet (titulus) Robert Károly előtt Királyja

ink pecsétjeiken nem használták; mikor pedig? 's minemű czimeket használtak pecsétjeiken Királyjaink? a' 157-ik §-ba láthatni. 32-or A' Nemzetségi származatoknak, vagy az Atyai névnek kitételét mindenek előtt III-ik István Király pecsétjén tapasztalhatni; Bajor Ottó pecsétjén pedig a'nak legutolsó keletére akadhatni. 33-or A' *sigillum secundum* pecsétbeli Körűl-írás I-ső Lajos üdeje előtt meg vetést érdemelne. 34-er Leg inkáb veres viaszkos nyomott pecsétek a' XIV. Század' vége felé papirossal kezdettek bé teritetni. 35-ör Az ugy nevezett Titkos-pecsét (sigillum secretum) a' XIV. Század' szüleményjének lenni tartatik. 36-or A' Vármegyék' tulajdon Czimeres pecsétjeik az 1490-ik Esztendőnél régibbek nem igen lehetnek, (178 §.) sőt nagyobb része a' Vármegyéknek csak a' XVI-ik Század közepe taján nyertek tulajdon Czímeres pecsételeket. 37-er A' Pápák' pecsétjein az ugyan egy nevezetű Pápáknak számbeli megkülömböztetése csak IX. Leo Pápa alatt nyert helyet; ugy szintén Péter, 's Pál Apostoloknak képeik is azon pecséteken (ki vévén I-ső Pál Pápát a' ki szinte azon képeket pecsétjén már használta) csak IX. Leo Pápa alatt jőtt keletbe. 38-or A' Pápáknak Nemzetségi Czimereiket pecsétjeken VI. Clemes Pápától fogva tapasztalhatni. 39-er. A' Halász gyűrű-pecsétnek az ugy nevezett *Breve* Okleveleken való használása a' XV-ik Századnál régibb nem lehet 40-er. A' Püspököknek pecséjeikről, azoknak képeik a' XV. Századba elenyészni látszanak. 41-or. A' Régi-Jegyzőknek a' Kűlföldi Okleveleken látszó jegyeik a' VIII-ik Századnál regibbek, a' XIII-ik Századnál pedig ujjabbak nem lehetnek. 's a' t.

A' mik pedig ezen Részben az Oklevelek' törvényességét illetik: némellyek azok közűl e' kö-

vetkezendők lehetnek ugymint. 1-ör Törvénytelen volna III-ik Andrásnak azon Oklevele, melly Robert Károlynak K. betűt magában foglaló gyűrűs pecsétjével meg nem erősittetett volna. 2-or Ha Robert Károlynak ki adott Oklevele, vagy ezen Királynak azon pecsétjével, mellynek el fordult oldalán Kettős - keresztet két Sárkány veszen körűl; (IV. Tábla 1-ő szám) vagy pedig I-ső Lajosnak második ujjabb pecsétjével (IV. Tábla 2-ik szám) nem volna meg erősitve (128-ik §. 4-ik pont) a' Törvény előtt tekéntetet nem érdemel. 3-or Ugy szintén I-ső Lajosnak is azon Oklevelei, mellyek későbben az általa ujjabban csináltatott pecsétje által (IV. Tábla 2-ik szám) meg nem erősittettek törvényes erőnkivűl valók. Valamint szinte 4-er Ha I-ső Lajosnak a' most mondott Király' Titkos-pecsétje alatt ki adott Oklevelei Sigmond Királynak ujjabb pecsétjével (V-ik Tábla 1-ső szám) és pedig az 1406-ik Esztendei Sz. György napaig meg nem erősíttettek a' Törvény előtt törvényteleneknek tartatnak. 5-ör Sigmond Királynak mind azon Oklevelei, mellyek az 1405-iki Sz. György napja előtt adattak ki, ha csak azok a' most mondott űdőtől fogva Esztendő alatt a' most mondott Királynak ujjabb pecsétjével (V. Tábla 1-ső szám) meg erősittettek törvényes erő nélkűl szükőlködnek. 6-or Ugy szinte Er'sébet Sigmond Király Anyja, és Mária ugyan azon Király Felesége által ki adott Oklevelek is ha csak Sigmond Királynak fentebb emlétett ujjabb pecsétjével ugyan azon űdőszakasz alatt meg nem erősittettek a' Törvény előtt tekéntetet nem érdemelnek. 7-er Törvénytelen volna az ollyan Szabadságos-levél formában ki adott Királyi Oklevél, melly kivált midőn még a' Szabadságos - pecsét folyvást keletbe lett volna, más kissebb pecsét alatt adatatott volna ki. Ugy szin-

tén 8-or Csekély Törvényes erővel birna a' Hiteles helyekről kőlt ollyan Oklevél is melly, midön még a' Nagyobb, 's Kissebb pecsétek keletbe lettek volna, Szabadságos-levél formában, ugyan, de azonban nem a' Nagyobb, hanem a' Kissebb pecsét alatt adatott volna ki. 's a' t.

Ezeket tehát, 's több más e' féle hasznos észrevételeket is lehet a' Pecsét-esméretből meriteni

Vége a' II-ik Résznek.

HARMADIK RÉSZ.

Az Oklevél - esméret' tudományának

III-ik Része.

Az Okleveles Beszéd - esméret.

(Formularia seu Rethorica Diplomatica.)

195-ik §. *Az Okleveles Beszéd-esméretnek (formularia diplomatica) hasznáról.*

Az utolsó ága, vagy Része az Oklevél-esméret' tudományának az Okleveles *Beszéd-esméret* (formularia, seu, Rethorica diplomatica). Ezen része az Oklevél-esméret' tudományának meg fejtegeti, magyarázza, 's egyszersmind meg esmérteti velünk a' Középkori Oklevelekben üdő-szakaszonként keletbe, 's szokásba lévő beszédeket, azoknak foglalatjait, 's el rendeltetéseket. Ugy szintén ezen rész-tudomány világosítja meg előttünk a' Régieknél keletbe lévő szokásokat, 's hasznos intézeteket; ez vezet bennünket a' Nem-

zeteket, Országokat, 's másokat is illető Középkori közönséges, és különös Törvényes-igazaknak tökélletes meg esmérésére; ez gazdagítja meg a' Történet-könyveket a' különben felejdékenységbe szunyadozó jeles tettekkel, 's történetekkel; valamint egyszersmind ki törli azokból némelly proba nélkűl, 's hamis talpkövön épült meséket, 's regéket; ez tűnteti szemünk eleibe némelly Nemzetségekhez Nemzetségi-ágazatokhoz (Familia) tartozó Jószágoknak valóságos fekvéseit, régi határait 's a' t. Ugyan ezen rész-tudomány vonta le leg inkáb több hamis Oklevelekről az alorczát, melly sokszor egy Okleveles beszéd formácskának, vagy csak egy szónak tökélletes esmérete, 's segedelme által is könyen meg történhetik. Ezen rész-tudomány' segedelme által esmértette meg CORINGIUS is († 1681.) a' Lindaviai Klastrom' számára Kegyes Lajos Fejedelem által ki adatva lenni vélt fattyú Oklevelet *a)* Valamint szinte leg inkáb ezen rész-tudomány világositotta meg azon, már ezen könyvnek első Részében is emlétett Hazai Oklevélnek korcs születését, mellyet Szent László Király által bizonyos Visa Márton nevű embernek részére ki adatnak lenni véltenek. Ezen Része tehát az Oklevél-esméret tudományának, a' többi közt méltán a' leg hasznosabbnak tartathatik.

a) Lásd HERM. CORINGII *Censura diplomatis, quod Ludovico Imp. fert acceptum Caenobium Lindaviense.* Helmstadii 1672. Brunsvigae 1750.

196-*ik* §. *A' régi Okleveles szólás-módnak, 's beszédnek durvaságáról, 's pallérozatlanságáról.*

A' régi Okleveles szólásmódnak, 's beszédnek durvaságáról és hibás voltáról az eléggé szól-

hat, a' ki a' régi jó tollú, 's tiszta deáksággal élő Latán Irókat olvasván, azon munkákkal a' régi Okleveles szólás-módot egybe hasonlítja. Ugyan is a' Közép-korban az idegen Latán nyelv lévén majd minden Nemzeteknél az Okleveles nyelv, az temérdek idegen szavakkal; nemkülönben szólásmód 's Helyes-írásbeli hibákkal anyira meg fertéztetett; hogy azon hibás, idegen, és rosz ejtegetésű szavakkal, mellyek közűl alább nehányakat öszve szedegetve láthatni *a)* több Irók mint VOSSIUS, SPEELMAN, DUFRESNE, CARPENTIER, 's mások is egész könyveket meg töltöttek. *b)* Oka lehetett pedig e'nek, részszerént a' Latán nyelvnek szűk volta az ollyan dolgokra nézve, mellyek a' régi Rómaiaknál esméretlenek voltak; részszerént ismét az Európában győzedelmesen meg telepedett Nemzeteknek valamint a' Magyaroknak is azon szokások, melly szerént azok tulajdon nyelvbeli szavaikat a' Deák, vagy is Latán nyelvbeli ejtegetéssel, 's hajtogatással a'nyira meg korcsosították, *c)* hogy azoknak némellyikére mai üdőben alég lehet reá esmérni. Innét eredtek azon korcs szavak is, mellyekről fellebb tétetett emlékezet, 's a' mellyek különben több féle Nemzetek' nyelveiből is kölcsönöztettek. Tekintvén tehát mind ezeket, méltán kétségbe lehetne hozni az olly különben régiséggel kevélykedő Oklevélnek hitelét, melly valamelly különös nyelvbeli tisztasággal kérkedne. Mert jól lehet a'ban az üdőben is egyik Oklevélíró Szerzetes a' másiknál nagyobb nyelvbeli tisztasággal élt légyen; mindazáltal még is azt lehet tartani, hogy mentől több nyelvbeli, 's szólásmódbeli hibákkal meg fertéztetett valamelly Középkori Oklevél, a'nál nagyobb hitelt érdemel, ha csak különben más ki fogások nem lehetnek ellene. Illyen hibákkal vagynak meg telve még a'

Római Pápáknak is Okleveleik (MURATORI *Ant. Ital.* III. 130.) holott pedig azokba nagyobb nyelvbeli tisztaságot méltán lehetne kívánni. Egyéberánt minthogy édes Hazánkban Okleveles nyelvnek leg inkáb, 's folyvást a' Latán nyelv tartatott, 's máig is a'nak tartatik, igen hasznos volna, ha valaki azon hibás, 's korcs szavakat a' Hazai kútfőkből öszve szedegetvén, azokból egy Szótárt (Dictionarium) készítene, az valóban a' Hazai Oklevél-esméret' tudományának meg világosítására nézve nem keveset használna.

a) Illyen koros, 's hibás szavak e' következendők: *Amnistia*, közönséges bocsánat. *Ambasiator* Követ. *Angaria* reszenként való fizetés. *Assassinium* titkos gyilkosság. *Avisare* tudositani. *Banderium* egy Zászló alját tévő katonaság. *Bilochus* régenten ollyan forma tisztség volt mint a' Szolgabiróság. *Birretum* papi süveg. *Birságium* birság. *Bladum* gabona, élet. *Boltha* bolt. *Bulla* Ércz-pecsétes-levél, vagy ércz-pecsét. *Bursa* erszény. *Canonisatio*, Szenté tevés. *Caratia* vagy *Karantia* ezüst, vagy arany proba. *Cibrio* vagy *Cybrio* cseber, *Compagnia* egy sereg vagy társaság. *Contrabanda* ingóbingó tiltott jószágnak le tartoztatása. *Coramisare*, valamelly irásnak mint bizonyság magát alá irni. *Dica* Ország' adoja. *Drabantii* hajdúk. *Dusinicus* Egyháznak adatott, vagy ajándékoztatott szolga. *Ewrii* örök. *Expresanter* nevezetesen. *Fertó* pénzneme, melly némellyek szérént 84. denárt tesz. *Flotta* vizi hadi sereg. *Finum argentum* tiszta ezüst. *Gira* egy forint. *Guerra* háború, had. *Ingeniarius* Földmérő. *Installare* bé avatni valakit tisztségbe. *Incaminare* valamit el kezdeni. *Inimicari* ellenségeskedni. *Invadiare* valamit el zálogolni. *Joppa* tarka nadrág. *Jobbagiones* Jobbágy. *Knezatus*, vagy *Spanatus* Ispányság. *Kuruczones* Kuruczok. *Marca* pénzneme. *Mardurinae* tengerivám. *Mastigium* korbácsolás. *Mega* Megye. *Morgengeba* Menyaszonyi-jegy, ajándék. *Mundiburdium* őrizet oltalom. *Neoacquistica* Magyar hazánkban a' mult Században Jószágokról itélő Biróság volt; különben anyit is tesz mint ujjonnan nyert, vagy keresett.

Pagare fizetni *Penza* pénz. *Pisetum* pénz neme. *Praeco.* Biró Tisztviselő. *Pristaldus* Itélet végrehajtó. *Patvarista* Irász. *Quarterium* szállás. *Robota* robott. *Regraciare* jó téteményt viszánozni. *Rutheni* őr helyett. *Scultetia* ollyan forma volt régenten mint ma az Ispányság. *Scaramentia* proba csata, aprólék harcz. *Seneschallus* Tartomány-igazgató, Törvény-szék elölülője. *Sinceriter* igazán. *Solennisare* valamit meg jelesiteni. *Striga* boszorkány, bubájos. *Strata* út: *Tavernicus* Tárnokmester. *Thana*, vagy *Thanya* halászó hely. *Transpassare* által menni. *Treuga* frigy, béke kötés. *Vadium* zálog, kezes, *Vada* rév, út. *Vajvoda* Vajda. *Valentia* érték. *Udvorinci* Udvarnok, Királyi-szolga. *Urbura* bánya jövedelem. *Üzbég* szökött szolga 's a' t.

b) Kik a' Közép-kori Oklevelek' olvasásában, 's vi'sgálásában gyöngyörködnek azoknak valóban ajánlhatni a' hibás szavakra nézve e' következő könyveket: DU CANGE *Glossarium ad scriptores mediae, et infimae latinitatis.* Francof. 1681; és ismét megbővitve 1762. — *Glossarium manuale mediae, et infimae Latinitatis ex magni operibus* CANGII, et CARPENTARII. VI. D. Halae 1772. WALTHER *Lexicon diplomaticum* Götting 1747. SPEELMAN *Glossarium* Lond. 1687. 's a' t.

c) CAROLI. DUFRESNE praefatio ad Glossarium: *De causis corruptae Latinitatis.*

197-*ik* §. *Az Okleveleknek belső alkotásokról.*

Valamenyi beszéd - formát gondolhatni szint' anyi formájúak lehetnek az Oklevelek belső alkottatásokra nézve; a' levélbeli (epistolaris) beszéd - forma mindazáltal azokban még is leg inkáb uralkodott. A' Feltétel (Thema) vagy is a' dolog' veleje, ki vévén a' több egy forma párban le írt Okleveleket, minden Oklevelekben különböző; a' dolog velejének pedig írásba való fel tétele, 's ki csínosítása, kivált az egykori Oklevelekben, közönségesen egymással meg egyező szokott lenni. Mellyre való nézve nem is kelletik

azt gondolni, mintha a' Jegyzők vagy is Oklevél-írók mind untalan változtatták volna az Okleveles szólásmód, vagy beszéd-formákat, mivel ök leg inkáb csak az elejekbe adott, 's a' szokásba lévő beszéd-formáját kéntelenitettek követni. *a)* Illy Okleveles beszéd-formákat pedig többen, ugymint: MARCULPH, BIGNONIUS. SIRMOND. GARNERI, BALUZI, SOUQUET, 's mások is gyűjtögettek (Egyezt. *N. Lehrg. der Dipl.* VI. D. 635. és köv. §.)

a) Bizonyitja a' fellebb mondottakat csak az is, hogy majd minden Adomány-levélben, 's akármelly Jószágokról is szóljon is az Oklevél; ezen beszéd-formája benne szokott találtatni, t. i: *cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis, nimirum terris arabilibus, cultis, et incultis, agris pratis, pascuis, compis faenetis, silvis, nemoribus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, et eorum locis, nec non teloniis.* 's. a' t. holott pedig tudva vagyon, hogy a' most mondott hasznok, minden ajándékozott Jószágokban, fel nem találtathatnak. Méltó itt meg jegyezni azt is hogy TT. SCHW. M. Ur (inter *Mouumenta Boica.* Tom. XII. p. 372) talált ollyan Oklevélre is, mellybe versbe menö beszéd is olvastatik.

198 *ik* §. *Az Okleveles-beszédnek, vagy szólás-módnak el rendeltetéséröl.*

A' Császári, 's Királyi Oklevelekbe keletbe lévő beszédeknek, 's szólás-módnak el helyheztetésekre, 's alkalmaztatásokra nézve nem kevés könyebbségűl, 's világosságúl szolgálhat nékünk, egy a' XI. vagy XII. Századbeli névtelen Irónak Latán nyelven közre bocsájtott rendszabása, *a)* mellyet akár melly Országbeli azon üdőből való, 's azon nemű Oklevelekre könyen alkalmaztathatni. Azon rendszabás pedig általam meg magyarosítva illyen formán szól:

„*A' Királyok' 's Fejedelmek' Praeceptumainak* (Okleveleinek) *kezdetén valami bizonyos, 's meg határozott jegy nem találtatik, hanem az Oklevél-írók, vagy Keresztet, vagy Keresztényi-jegyet, vagy valamelly betűt kígyó forma vonásokkal bé kerítve illyen formán — vagy más egyebet, a' mi nékiek tetszett, tettek azoknak kezdetére. A' Praeceptumok' első sora pedig hoszabb, 's egyforma betükkel szokott íratatni, 's azoknak eleje e'képen kezdődik: „In nomine Sanctae et individuae Trinitatis. Henyricus gratia Dei Imperator Augustus*" az az: „*A' Szent, és el oszolhatatlan Háromságnak nevében. Henrik Isten kegyelméből Felséges dicsősséges, vagy is Szentséges Császár*". *Ezen elö beszéd után, mintha a' Császár maga személyébe beszélne, elö adatik, mi ok indította legyen a'ra a' Császárt, hogy a' Praeceptumot vagy is az Oklevelet ki adja, 's közre bocsássa, illyen formán:* „*Regiae dignitati competere, ut talium virorum a quibus ipse rogatus est, non debeat contemnere preces*" az az: „*A' Királyi méltósághoz illik, vagy is a' Királyi méltóság hozza magával, hogy meg ne vettessen az olly' embereknek kérések, kik által meg kéretetett*". *vagy más illyes okok tétetnek ki, mellyek az Oklevélnek születését okozták. Ezután ismét azon beszéd következik, mellyből az tetszik ki: hogy a' Császár valamelly helynek, vagy embernek adott adományt, vagy más a' félét tulajdon hatalmával adja, vagy erősíti. Továbbá a' Praeceptumoknak végén azon beszédet kelletik helyheztetni, mellybe az mondatik: hogy akár ki azon Praeceptumot, vagy is az*

a'ba foglalt dolgot által hágni mérészli ezer font jó féle aranyat, vagy akármelly más bánatbért; és pedig felét a' Királyi Kamarának, felét pedig azon helynek, vagy embernek, kinek részére az Oklevél ki adatott fizessen. Eztet ismét követi azon bészéd, mellybe az jelentetik ki: hogy az Oklevélnek, vagy is Praeceptumnak a' Császár, vagy Király magát tulajdon kezével alá irta, 's aztat tulajdon pecsétjével meg pecsételtette légyen. A' Praeceptumnak bé fejezése után pedig a' Szórejtöjegy (monogramma) *tétetik, mellybe a' Király neve, 's ezen czimje: Imperator Augustus, vagy más egyéb Császárt vagy Királyt meg illetö czím foglaltatik. A' Szórejtö jegynek ismét két oldalai mellé hoszabb; 's egyenlö betükkel ezek: Signum Domini N. N. Imperatoris Seremissimi,* vel *Augusti* az az: *Jegye N. N. Felséges vagy Szentséges Császárnak, vagy más illyen forma beszédek iratatnak. A' Szórejtö-jegy utan hoszabb, 's egyenlö betükkel ismét ez: Heinrycus, vel A. Cancellarius, vice G. Vercellensis Episcopi recognovi istud factum. vagy más a' féle alá írások helyheztetnek. Végre az Oklevélnek leg utolsó sorába közönséges betükkel az tétetik ki: hogy a' Kristus testesülésétöl* (incarnatio) *fogva hányadik Esztendöben? hányadik Indictioban, vagy is Római-adószámban? az Uralkodó Császárnak, vagy Királynak hányadik Esztendejében? és melly helyen adatott ki a' Praeceptum, vagy az Oklevél.*

a) Lásd MABILLON. m. k. 618. 19. lap.

199*ik* §. *Az Oklevél-esméret' tudománya' ezen Részének ki terjedése.*

Ezen Része az Oklevél-esméret' tudományának olly bőv, 's termékeny, hogy a'nak voltaképen való elő adásával könyveket lehetne bé tőlteni. Ugyan is ezen Részébe az Oklevél-esméret' tudományának a' többi közt elő kellene adni mindazokat a' beszéd-formákat, mellyek különbb 's különbbféle üdőszakaszokba, olly számtalan nemű Oklevelekbe uralkodtak. Itten azonban ezen könyvnek csekély ki terjedéséhez, 's czímlapjához képest, csak a' szükségesebb, 's nagyobb tekéntetű, kivált a' Középkori Oklevelekben, p. o. az Királyi Adomány-levelekben (Donatio) 's más Szabadságos-levelekben is elő forduló beszédformák fognak az érdemes Olvasokkal közöltetni. *)

*) Használhatni ezen Részére nézve az Oklevèl-esméret' tudományának TT. KOVACHICH MÁRTON Ur által Pesten 1799-be ki adott illy czimü munkát: „*Formulae solennes, styli in Cancellaria, Curiaque Regum, Foris minoribus, et Locis Credibilibus authenticisque olim usitati.*

200-*ik* §. *Az Okleveles beszéd formáknak Fejezetenként való el osztásáról.*

Minden néven nevezendő Okleveleknek beszédformáit, vagy is az azokban elő forduló szólás formákat közönségesen három részre lehet osztani, ugymint 1-ször *Okleveles Elő-beszédre* (formulae Exordii) 2-or *Derék beszédre* (formulae Textus) melly a' derék dolgot foglalja magában, és 3-or *Vég-beszédre* (formulae Epilogi seu Conclusionis). Ezek tehát egyenként mindanyi Fejezetekben fognak előadatni.

I-ső Fejezet.

Az Okleveles Előbeszédekről

(de Formulis Exordii.)

201-*ik* §. *Az Kezdet, vagy is az Isten-segécs Okleveles Elöbeszédről.*

Hogy már a' régi Görög és Római Vers-szerzők az Isten' segítségűl való hívásával kezdették légyen verseiket, csak az nem tudhatja, ki azon híres Vers-szerzőknek elmés, 's tudós munkáikat nem olvasta. Ugy szintén szokásba volt a' Zsidoknál is némelly Irományokat hasonló Kezdet-beszédekkel p. o. *in nomine Dei*, *in nomine Dei Creatoris*" 's a't. kezdeni; a' honnét ezen Zsidó beszéd formája: *in nomine* — a' Keresztényekhez is által származott. Kedvelt Hazánkba Sz. István Király üdejétől fogva egész a' XIII. Századig, vagy is IV. Béla Király uralkodásáig a' Királyi Oklevelekbe többnyire ezen Kezdet-beszéd bocsájtatott elő: „*In nomine Dei summi*, vel *supremi*; *in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; in nomine Sanctae*, vel *Sanctissimae Trinitatis, et individuae Unitatis, a)* mellyeknek utána néha az *Amen* szó is tétetett. Egyéb Oklevelekbe azonba az e' féle beszédformák már a' most mondott üdőbe is ritkán használtattak; a' XIII. Század után pedig, sőt valamivel elébb is a' Királyi Oklevelekből az Isten-segécs beszédforma az azon Kornak szokása szerént ki hagyatatott, de az Ország' Karjainak, 's Rendeinek (DOGIEL I. 38. 41. 54.)

nem különben a' Közönséges-jegyzőknek Okleveleikbe, 's holmi Kegyes, vagy Utolsó-intézetekbe (Testamentum) azon Okleveles-beszéd sok üdeig keletbe volt, 's némellyikbe mostan is használtatik. Közönségesen a' Keresztény Fejedelmek közt téendő ujjabb Frigykötésekbe a' Sz. Háromságnak segítségűl való hívása nem régiben is ujjonan bé vett szokásból meg jelent ugyan; *b)* de a' melly szokás nem sokára ismét számkivettetett. A' mi pedig a' Pápák' Okleveleit illeti: azokba a' most említett beszéd-formák igen ritkán használtattak. *c)*

a) Lásd KOLLER. *Hist. Episc. Quinqueeccles.* I-ső Rész 62 lap. II-ik Rész. 130 lap.

b) WENCK. *Corpus Juris gentium recentissimi* Tom. I. Lips. 1795. Ismét DE MARTENS *Receuil de princepeaux Traetés — conclus par le Puissances de l Europe, depuis* 1761. Tome I-a Gottingue 1791. Tom. IV. et V. 1795.

c) *Neue Lehrg. d. Dipl.* T. VII. 518. §.

202-*ik* §. *A' Nevekről, Czímekről, mellyek az Okleveles Előbeszédben foglaltatnak.*

A' második Előbeszédi-beszédecskét teszik a' Királyoknak, vagy azoknak, kik Okleveleket osztogattak Neveik, 's Czímjeik (Nomen, et Titulus). Az *István*, *László*, *Béla* (melly utóbbit a' Magyarok régenten az *Albert* nevezet helyet használták. *Imago Hung. antiquae et novae*" P. III. p. 106.) 's *Er'sébet* neveknek régibb Királyaink, 's Királynéink által való gyakori használások, az azon nevezetű Királyok eránt való tiszteletet elég nyilvánságosá teszik. Különben Magyar Hazánknak két első Századjaiban Királyaink neveik' eleibe többnyire ezen Névmássát „*Ego* (Én) használták, és pedig olly formán:

hogy az Okleveleknek egyéb foglalatjaiban is magokról az egyes számban emlékeztek. *a)* Vagynak azonba azon üdőszakaszból ollyan Okleveleink is, mellyekbe a' Királyok' nevei előtt semmi Név-mássa nincsen, az Oklevélnek egyéb foglalatjaiba pedig magokról a' többes számba beszélnek. *b)* Ezen többes Név-mássa tehát *Nos* (Mi) mellyet Fejedelmi Név-mássának is szoktak hivni, a' Királyi Név, 's Czím előtt leg előbbször IV. Béla Király Okleveleiben jól lehet ritkábban látható. Ezt követték a' következendő Királyok is de nem mindnyájan, 's nem is szakadatlanul. A' Püspökök Káptalanok, 's Konventek ezen most említett többes Név-mássával ugy látszik hogy valamivel hamarébb éltek, mint Királyaink, illyen formán p. o: *Nos Capitulum*, *Nos Praepositus et Conventus*, vagy ha Prepost nem volt e' szerént: *Nos Conventus*, mellynek oka alkalmasint a' lehetett, hogy ezek elébb többeknek tanácsával élvén, tetszéseiket a' szerént bocsájtották Világ eleibe, 's ki tudja, ha nem ugyan ez lehet az oka a'nak is, hogy Királyaink azon többes Név-mássát használták? Az Ország' Birái hogy már a' XIII. Századba neveik előtt hasonlóul a' *Nos* név mássát használták légyen, több példák bizonyítják. *c)* Egyéberánt pedig ha némelly Iróknál másolatban elő forduló Okleveleknek hinni lehet, ugy látszik, hogy II-ik Béla, és II-ik Geisa Királyok kezdették leg előbbször magokat a' több hozzájok hasonló nevű Királyoktól számmal meg különböztetni; *d)* ha pedig a' meg különböztető szám a' Király nevéhez nem kapcsoltatott, a' kor különbbségnek okáért a' Királynak származása, vagy is az, hogy ki, kinek a' fijá légyen? tétetett ki az Oklevélbe. *e)*

a) Kálmán Király a' Traguriaknak adott 1108-iki Szabadságos-levelét imigyen kezdi: *Ego* Colomannus

Rex Ungarie, Croatiae, atque Dalmatie, *juro* super Sanctam Crucem" — eztet II-ik István meg erösitvén igy szól : „ Et *ego* Stephanus Colomanni Regis filius Rex Hungariae — — eandem, libertatem, et pacem *confirmo* et *coroboro*" — — Ismét egy 1143-iki Oklevélben Geisa igy beszél: " *Ego* Geysa Rex Hungariae — — *juro* — — *mihi* quoque, et *meis* successoribus — — Ismét: *Ego* Stephanus(IV.)inspirante divina gratia — — (Lásd HERCHELICH *Historia Ecclesiae Zagrabiensis*. 76 lap.)

b) Kálmán Királynak 1111. Oklevelében, mellyet FARLAT (*in Illyrico Sacro* Tomo III. p. 1666) az Eredetiből közre bocsájtott, a' Király neve előtt *Ego* Névmássa vagyon, a' többi foglalatjába pedig az Oklevélnek a' nevezett Király a' többes számba beszél. Sz. István, I-ö András, III ik Béla, Imre, II-ik András Királyok', 's többnyire IV. Béla Király' nevei előtt ismét semmi Névmássa nem találtatik, az Oklevél' egyéb részeibe pedig a' többes számba szólanak.

c) Igy Baas Ország' Birája egy 1264-iki Oklevelét e'képen kezdi: „ *Nos* Magister Baas Judex Curiae Regiae" 's a' t. De vagynak a' XIII. 's XIV. Századból a' Nádor-Ispányoknak, 's Ország Birainak több ollyas Oklevelëik is, mellyek semmiféle nevekkel nem kezdödnek, hanem csak imigyen szólanak: „ *Damus pro memoria*" 's a' t. melly alkalmasint a'ból is meg történhetett, mivel az Oklevelen lévö pecsét, a' név', 's aláírás' hiányosságát is ki potolhatta.

d) Igy II-ik Bélának némelly Oklevelei SCHMITTH MIKLOSNAL (*Episcopi Agrienses P.* I. p. 63) igy kezdödnek: „In nomine S. Trinitatis et individuae Unitatis regnante Domino nostro Jesu Christo, Anno autem gloriosissimae incarnationis ejus millesimo centesimo trigesimo octavo — regnante vero serenissimo ét victoriosissimo *Bela Secundo*, bonae memoriae Almi Ducis filio — idem Bela Rex piissimus" 's a' t. Ismét a' 68, és 69 lapon. In nomine — — manifestum sit — quod ego *Geysa Secundus Secundi Belae Regis filius*" 's a' t, és ismet másutt: — quod ego *Geysa Secundus* Hungarorum Rex, piissimi Belae Regis filius — quod (privilegium) nos *Bela ter-*

tius secundi Geysse Regis filius diligentius intuen-entes" 's a' t.

e) III-ik István egy 1166-iki Oklevelében KOLLERNÉL a' 213. lapon a' Sz. háromságnak meg nevezése u-tán e' képen szól: „qnod Ego Stephanus Dei gratia Dalm. Croat. Rameque Rex *filius victorio-sissimi Regis Geche* (Geysae) — concess*i* " 's a' t. Szólottak Királyjaink illyen formán több régi Okle-velekbe is.

203-*ik* §. *Ezen Okleveles Előbeszédi részecské-ről* „Dei gratia" *(Isten kegyelméből.)*

A' Királyi Név, és Czím között a' Királyi Oklevekbe ezen beszéd-részecske: „*Dei gratia*", (Isten kegyelméből) szokott elő fordulni. Ezen beszéd' formája Napkeletről származott által Nap-nyúgotra, 's ugy látszik mintha a' Királyok, 's Fejedelmek között Pipin lett volna első, ki a' kér-désbe lévő Okleveles beszédrészecskével élni kez-dett, 's alkalmasint nem más okból, mint, hogy birodalmának nem igaz úton módon lett szerző-dését a'nál könyebben el palástolhassa. Követték pedig e'be a' részbe a' nevezett Fejedelmet több más mind idegen, mind ő utána következő Ki-rályok is olly formán mindazonáltal: hogy a' kérdésben lévő beszéd részecske helyett néha il-lyen formákat is: „*divina favente clementia*; *Dei miseratione; divina concedente*, *auxili-ante*. *juvante* etc. *clementia*" használtak, és pe-dig mind a'dig mig a' XV. Századba már csak a' „*Dei gratia*" beszédrészecske nyert helyet. A' Püspö-kök, Prépostok, Apátok, Fejedelem-aszonyok, Grófok, 's Bárók az emlétett Okleveles beszéd-részecskéket hasonloúl kedvelték, 's a' XIV. Szá-zadtól fogva különösen az Egyházi Fő rendből valók a' „*Dei gratia*" Okleveles beszéd formá-jához az „*apostolicae sedis gratia*" beszédecs-

két

két is illyen formán: „*Dei, et Apostolicae Sedis gratia*“ kapcsolták; némelly Német Grófok, ’s Bárók pedig illyetén beszéd részecskével is: „*Dei, et Imperatoris gratia*“ éltek. Különben figyelmet érdemel itten az is, hogy a’ fent emlétett beszédecskének használása által némelly XV. Századi Királyok mint p. o. VII. Károly ’s XI. Lajos Franczia Királyok magoknak bizonyos előséget tulajdonítottak, ’s a’zal élni holmi alsóbb rendből való embereket nem is engedtek, (*N. L. der Dipl.* Tom. VI. §. 630.) mellyre való nézve nem tudni kegyességnek é, vagy büszkeségnek? kellessen magyarázni egy bizonyos 1254-iki Oklevélben találtató e’ következendő beszédformáját: „Johannes *Dei gratia Advocatus* in Alstede“ (ECHARD m. k. 119. l.)

204-*ik* §. *A’* „Dei gratia“ *Okleveles beszédrészecskének keletéről édes Hazánkba.*

Hazánk’ Királyai Sz. István Királynak példáját követvén, Okleveleikbe a’ *Dei gratia* Előbeszédi részecskét folyvást használták olly formán mindazáltal: hogy kivált a’ két elsőbb Századbeli Magyar Királyok a’ most mondott beszéd részecskét más a’hoz hasonlókkal is, mint p. o. *divina favente clementia; divina clementia; divina gratia; annuente, auxiliante, opitulante, propitiante* ’s a’ t. *clementia*“ fel cserélték. A’ Magyar Országi Püspökök’ Okleveleibe egész a’ mostani üdőkig a’ *Dei gratia*, ’s *miseratione divina* beszédrészecskéket leg inkáb kedvelték, a’ többi Egyházi Fő rendből valók pedig a’ XV. Századtól fogva azt tulajdon Okleveleikből el enyészni engedték. Különben vagynak Magyar Országon is a’ XIV. Századbeli Püs-

pököknek olly Okleveleik, mellyekbe a' Külső-Országi Egyházi személyek' szokásai szerént (c. 2. *de Praebend.* in 6.) az Isten' kegyelmén kívűl a' Pápa' kegyelme is illyen formán: „*Dei, et Apostolicae Sedis gratia Episcopus*" emlétetik; mellyre való nézve igen különös István Zágrábi Püspöknek (melly PÉTERFINÉL is in *Conc. R. Hung.* P. I. p. 168 le vagyon rajzolva) mint egy 1227-iki pecsétje, mellyen ezen Körűl írás: „*solius Dei gratia*" olvastatik. Egyéberánt a' Világi Főrendek által a' „*Dei gratia*" beszéd-rész ritkábban; *a)* a' Káptalanok, 's Konventek által pedig alkalmasint soha sem használtatott.

a) Némelly példák e're nézve czék lehetnek „ Walferus *Dei, et praedicti Regis* (Geysae II.) *gratia Comes* in loco inhabitato Quyzin 1157. — *Dionysius D. gratia Palatinus* 1228. — *Andreas Dei gratia Comes Posoniensis*; — *Paulus Dei gratia S. R. I. Princeps de Eszterház.*

205-*ik* §. *Az Okleveles Elöbeszédi Czímekről (Titulus.)*

A' „*Dei gratia*" Okleveles Előbeszéd-részecskét nyomba a' Czím (Titulus) szokta követni, melly, valamint a' Magyar Koronához tartozó, vagy más egyéb Jószágoknak is száma többesedet; szinte a' szerént öregbedett, 's nagyobbodott is. Különben a' régi szólás-mód, 's szokás szerént a' Királyok, mind az Oklevelekbe, mind pedig egyéb Irományokba leginkáb a' Népekről, vagy is Nemzetekről, mellyeket kormányoztak, nevezték magokat, p. o. e' szerént: „*Rex Ungarorum, Francorum* 's a' t. 's csak a' XII. Század' ki menetele felé kezdették magokat a' Franczia Királyok inkáb az Országokról, mellyek birtokokba volt, e'képen: „*Rex Franco-*

rum" nevezgetni. Illyen módon Sz. István Király is a' Pannon halmán lévő; a' Pécsváradi; a' Szaláról neveztetett Sz. Adorjáni; a' Bakonbélről hívatatott Sz. Moriczi Monostoroknak adott Okleveleibe magát *Ungarorum Rex*nek nevezi, de azonban más Okleveleibe mint p. o. a' Pécsi Püspökségnek adott Oklevelébe is *Hungariae Rex* Czímmel láttatik fel ruházva lenni. I-ső András *Pannoniorum Rex invictus* Czímmel kevélykedet; Kálmán Királynak Okleveleibe pedig a' Királyi Czím változtatva, hol *Rex* (H) *Ungarorum*, hol *Rex* (H) *Ungariae Croatiae Dalmatiae, (Ramaeque) a)* fordul elő. De még ezen Király' Uralkodása után sem szűnt meg a' *Rex Ungarorum* czím keletbe lenni az Oklevelekbe, valamint azt XII. Századból II-ik Geysa' 1158-iki; *b)* a' XIII. Századból pedig V. István' 1263. *c)* 's több más Oklevelek is bizonyítják; a'nyi mindazonáltal még is bizonyos: hogy a' most mondott üdőszakaszból való Oklevelekbe a' *Hungariae* Czímet gyakrabban olvashatni. Nem minden Oklevelekből lehet mindazáltal által látni a' fentebb elő adott Czímbeli különbbségeket, mivel a' régi Oklevelekbe az Országok' nevezetjei többnyire szóröviditéssel e'szerént: p. o. *Hungar.* írattak ki. A' mi a' Püspököket, Káptalanokat, 's Konventeket illeti: azok azon Sz. Egyháznak, mellynek Tagjai, 's Előljárói voltak, Czímjét viselték. p. o. e' szerént: *Capitulum Ecclesiae B. Martini de Scepus; Conventus S. Salvatoris de Kapornak*; vagy pedig *Nos* NN. *Praepositus, et Conventus Ecclesiae S. Crucis de Lelesz*; *Vincentius divina miseratione Episcopus Nitriensis.* 's a' t. Az Ország' Birái egyéb Czímjeiken kívűl a' XIII. Századba néha a' *Magister* Czímet is használták neveik előtt *d)* 's ugyan azt kedvelték a' Vármegyék Fő, 's All-

Ispányai is; *e*) hogy pedig azt a' Nádor-Ispányok is valaha használták volna, nem tapasztaltam.

a) A' *Ráma* Czim Kálmán Király' Oklevelei közt, csupán a' Spalatumi Sz. Egyháznak 1103-ba adott Oklevélbe fordul elő (lásd VIRÁG BENEDEK' *Magyar Századjait* 189. 190. lap. ('s nem is láttatik ezután egész II-ik Béla Királyig a' Királyi Czimek között.

b) KATONA m. k. III. D. 683. l.

c) STEPHANUS. D. gr. *Rex. Ungarorum junior*, Dux Transsilvanus, Dominus Chomanorum ,, KATONA m. k. T. VI. 27. 374. l.

d) A' fellebb is emlétett Báás Ország Birája is 1264-iki Oklevelében magát *Magister* Czimmel ruházta fel.

e) Számtalan Oklevelekből esméretes ezen szólásformája ,, *Nos Magister* NN. *V. Comes Comitatus* NN. *et quatuor Judices Nobilium* " 's a' t.

206-*ik* §. *A' Magyar Országi Királyok' Czímjeinek öregbedése.*

A' *Hungaria* Királyi Czímet (melly alkalmasint egyetlen egy Czímjek volt Királyainknak egész Kálmán Királyig) leg előbbször többesítették a' *Dalmatia*, et *Croatia* Ország' nevezetek; mivel ezen két Országok már 1091-be a' Magyar Koronához kapcsoltattak volt, 's ugyan azért is már Kálmán Király némelly Okleveleibe magát Magyar, Dalmát, 's Horváth Országok' Királyainak nevezi. Említetik ugyan ezen Királynak az előbbeni §. fel hozott Oklevelébe a' *Ráma* Czím is; de minthogy ezen czím egész Vak Béla' üdejéig semmi Királyi Oklevelekbe sem emlétetik, sőt inkáb minden Irók a'ban egyeznek meg, hogy ezen Országot Vak Béla Király hódította légyen meg: ugyan azért Kálmán Királynak azon egyetlen egy Oklevele rendszabásúl nem szolgálhatván, mind a dig, miglen több bizony-

ságok ellenkezőt nem mutatnak azt kelletik hinnünk, hogy a' *Ráma* (melly anyit tesz mint *Bosnia a)*) Czímet Vak Béla Király, és pedig már 1135. Oklevelébe is (KATONA III. 493.) kezdette használni. Ezt követte ismét a' *Galacia* (Gallicia, néha Hallicia) Czím, melly nevezetet némellyek már III. Béla Királynak a' Királyi Czím között meg adták; *b)* jól jehet mások ismét a'-nak leg első használását II-ik András Királynak, ki is a' *Gallicia*, 's *Lodomeria* Czímet ugyan egy üdőben kezdette használni, tulajdonítják, 's különösen a' *Lodomeria* Czím nem is fordul elébb elő, a' Királyi Czímek között, mint II-ik András Király alatt, kinek is Királyi Czímjébe az Ország nevezetek illyen rendel következtek: „*Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Ramae Serviae Galliciae Lodomeriae*" Tapasztaltam azonban részemről ezen Királynak egy 1223-iki ollyan Oklevelét is, mellybe a' Galliciae, és Lodomeriae Ország' nevezeteknek híre sem találtatik, hanem az egész Királyi Czím a' *Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviaeque* Ország' nevezetekből álott. A' *Servia* (néha *Rascia)* és *Bulgaria* nevezeteknek leg első nyomára Imre Király' (1203. Eszt.) Czímjébe akadhatni, 's ezen utóbbit V. István, és IV. László Királyok álandóbban is meg tartották IV. Béla Királynál. *Cumaniát* IV. Béla Király kapcsolta Királyi Czímjéhez, a' midőn is az Országok', 's Tartományok' nevezetjei a' Királyi Czímben illyen rendet tartottak: *Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex. Stiria* szinte IV. Béla, és V. István Királyok alatt nyert helyet a' Királyi czím között. A' *Transylvania* nevezet a' Középkori Oklevelekbe a' *Hungaria* nevezet alatt foglaltatott. Különben pedig ezen

Ország a' leg régibb üdőkbe a' Latán Iromá-nyokba is *Erdélnek* neveztetett, és csak 1130-ba kezdett Latánul *Ultrasylvanianak*; IV. Béla alatt pedig már *Transylvaniának* is hívatatni. Hollós Mátyás üdejétől fogva *Silesia*, és *Lusatia* Tartományok is a' Magyar Koronához kapcsoltatván, a' Magyar Királyi Czím között ugyan azon üdő tájban nyertek hazafiuságot. A' *Sclavonia* Czímnek használását TT. SCHWARTNER M. Ur mindenek előtt I-ső Ferdinánd Királynak tulajdonítja; *c)* a' *Cerographia* Irója szerént pedig azt már I-ső Mátyás Király is használta. Egyéberánt midőn a' XIV. Század' elején az Árpád' híres Királyi Nemzetségnek fiu ágon való magva szakadtával a' Magyar Királyi-széket más idegen Nemzetbeli Királyok foglalták volna el, azok a' Magyar Királyi Czímhez, a' tulajdon magok, részszerént pedig csak képzelt Czimjeiket is hozzá kapcsolták. Igy Robert Károly több mint hatszáz Okleveleibe a' Magyar Királyi Czimen kivűl, a' maga tulajdon illyetén: *Princeps Salernitanus, et Honoris d) Montis S. Angeli Dominus.* Czímjével is élt. Szinte meg tartották azon Czímet I-ső Lajos Király 's Mária Királyné is Czímjeik között a'zal a' különbbséggel: hogy I-ső Lajos Királyi Czímjébe a' *Hungaria* nevezet után a' *Hierusalem* és *Sicilia e)* Czímrészeket is egy darab üdeig; (1348—1351.) a' *Polonia* nevezetet pedig 1370-ik 17-ik Novembertől fogva folyvást használta. 'Sigmond Király igen hoszú Királyi Czímmel, de azonba több ízben változtatva díszeskedett, mellynek gyakori változtatását a' Német, és Cseh történetekből lehet meg fejteni. *Austriát* Albert Király foglalta mindenek előtt Királyi Czímje közé. Végtére pedig I-ső Ferdinánd, 's az ezt követő Austriai házból lévő Királyok alatt a' Királyi czím, olly igen nevekedett, hogy az egész Ki-

rályi Czímet csupán csak a' nagyobb tekéntetű Oklevelekbe lehet tökéletesen ki írva szemlélni, melly szokást már a'kor is midőn még kevesebből állott a' Királyi Czím holmi csekélyebb tekéntetű Oklevelekbe tapasztalhatni; hozzá jövén ehez még az is, hogy midőn valamelly Király bizonyos Tartományát, vagy Országát el vesztette, azt néha Királyi Czímjéből azonnal ki is hagyta. Egyéb eránt itten még meg lehet jegyezni azt is, hogy a' Középkorba holmi kissebb Tartományok, sőt még ollyanok is, mellyek más Országtól függöttek Ország (Regnum) nevezettel díszeskedtek, valamint *Normannia*, és Kissebb *Britannia* is. Ugy szintén azon korba a' Spanyol, Angoly, 's Franczia Királyok néha *Imperator* Czímmel is ruháztattak fel csak azért, mivel több Tartományokon, mellyek öszve vévén, Spanyol, Angoly, 's Franczia Országokat tették *f)* uralkodtak.

a) Bosnyák Ország (Bosnia) régenten leginkáb *Rama* Országnak neveztetett (Lásd THUROCZI *Cronica Hungarorum* IV. Rész LXV. Fejez.

b) FARLAT. *Illyr. Sacr.* Tom. IV. p. 12. LUCIUS. L. III. c XII. Egyezt. KATONA m. k. IV. 344. 370, lap.

c) A' Magyar Törvény-Tárba (Corpus Juris) II-ik Ulászló 1492-iki Törvény-könyvébe *Sclavonia* Czimmel is fordulelő de hibásan; mivel azon nevezet, sem az 1584-iki elsö nyomtatványba, sem a' Pesti Kir. Tudományos-Egyetem Könyv-tárába lévő Kéz-iratokba sem pedig II ik Ulászlónak egyéb Oklevelcibe fel nem találtatik.

d) A' *Honor* nevezet alatt néha régenten vagy valamelly Tartomány, vagy Vármegye, vagy pedig valami más Uradalom is értetödött a' mint azt TT. SCHWARTNER M. Úr is bölcsen tapasztalta.

e) TUROCZI. Könyvének III-ik R. XI. Fejez. e'képen szól: „Rex autem Ludovicus Civitatem Neapolitanam intravit ubi cum magna solennitate, et gaudio

susceptus est. *Ex tunc titulo Regnorum Hungariae, Hierusalem, et Siciliae utebatur.*" — Azon üdöt pedig, 's alkalmatosságot midőn I-ső Lajos a' most emlétett ujj Czimeket el hagyván, az Atyai *Princeps Salernitanus* 's a' t. Czimmel meg elégedett, le irja KATONA m. k. XD. 19. lap.

f) Lásd *Neue Lehrg. d. Dipl.* Tom. VI. § 543 — 46.

*) A' Magyar Orszagi Arpád, 's a' Vegyitett Királyi-házból való Királyok' Czimjeire nézve lásd PRAY *Taurunum* (Belgrad) *auspiciis Josephi II. recuperatum*; PALMA. *Dissert. de peculiaribus Titulis et insignibus M. Theresiae* Viennae 1774. KATONA *Hist. Crit. Reg. Hung. stirpis Arpad et mixtae.*

207-*ik* §. *A' Királyoknak mellesleges Czimjeikről vagy is nemzetjeikről* (Agnonima Regum.)

Volt régenten olly üdő, a' midőn a' Hit 's Vallásnak szavaiból kölcsönözött Czimeknél, 's nevezeteknél nem volt kedvesebb a' Királyok előtt; mellyre való nézve éppen nem lehet csudálkozni midőn a' Középkori *Illustris Illustrissimus*, *Excellentissimus*, 's a' t. Világi Czimeket 's nevezeteket ollykor ollykor *Christianissimus*, *Orthodoxus, Catholicus, Apostolicus* 's több e' féle nevezetekkel fel váltva, 's fel cserélve lenni tapasztaljuk. Nem voltak azonba a' XV. Század előtt ezen nevezetek közül különösen egyik is az Europai Fejedelmeknek álandoúl tulajdonok. Ugyan is a' *Christianissimus* nevezettel egész a' XV. Századig majd minden Europai,'s különösen a' Magyar Királyok is *a*) éltek, 's az nem is elébb, mint valami 300 Esztendőkkel ez elött lett a' Franczia Királyoknak sajátjok. *b*) A' *Catholicus* Czimmel Ferdinand Aragoniai Király VI. Sándor Pápa által: a' *Defensorfidei* Czimmel pedig VIII. Henrik Angoly Király X. Leo Pápa által ékesitettek fel. Az *Orthodoxus* Czim, mellyel ez előtt

a' Lengyel Királyok éltek, a' Középkorba több Királyoknak meg adatott. Az *Apostolicus* nevezetet ugyan a' most mondott üdőbe csupán a' Pápák használták, és jól lehet II-ik Sylvester Pápa azt Sz. István Királyunkra is reá ruházta, az mindazonáltal, valamint az I-ső Lajos Királyunknak adott *Signifer Ecclesiae* Czim is *c*) nem volt a' következő Királyainknak tulajdon czimjek egész Mária Theresia Királynéig, kit is XIII. Clemens Pápa által a' következő Magyar Királyokra is háromlandó *Apostolicus* Czimmel meg tiszteltetve lenni tapasztaljuk *d)*

a) Hunyadi Jánosnak 1414. Oklevelébe illyen Czimet olvashatni: „Jo. de H, Vayv. Trans. Sic. Comes, nec non Comitatuum Zoln. et Temes Comes, Supremusque Capitaneus armorum, et Dux militiae *Christianissimi Regis Hungariae*" Találhatni illyenekre több más régi Oklevelekbe is.

b) *N. L. d. Dipl.* VII. 800 §. IX. 255. §.

c) KATONA m. k. X. Dar. 166. lap.

d) XIII. Clemens Pápának 1758 iki 18-ik Aug. Romába kiadott ugy nevezett *Breve* Oklevelét, mellybe azon Czimet Mária Theresia Királynénknak ajándékozta lásd KOLLARNAL in *Hist. dipl. Juris Patronatus Apostolicorum Regum Hungariae.* Windobonae 1762. 65. 66. lap.

208-*iki* §. *A' „Rex in perpetuum" Okleveles Előbeszédbéli részecskéről.*

A' Királyi Czimeket néha ezen Előbeszédi részecske *„in perpetuum"*, vagy: *Rex in perpetuum"* szokta bé zárni, a' mint hogy a'ra a' XIII. Századbeli Hazai Oklevelekbe elég példákat lehet találni, illyen formán p. o. *Andreas D. G. Hung. Dalm. Croa. Ram. Serv. Galliciae, Lodomeriaeque Rex in perpetuum„* vagy pedig; *Bela D. G. Hungariae — Cumaniaeque Rex in perpetuum"* Ezen Okleveles Elő-

beszédi részecskéröl némellyek ugy vélekednek, hogy az a' Pápáknak nagyobb tekéntetű, 's ezenbeszéd formáját: *ad perpetuam rei memoriam*" magokban foglaló Oklevelekből származott volna által a' Királyi Okleveleikbe, de ha vallyon ugyan egy értelme lehetett e' mind a' két féle Levélben lévő beszédrészecskéknek? nem bizonyos. TT. SCHWARTNER M. Ur ugy is vélekedett, hogy azon Okleveles beszédrészecske az örökös, 's ujjabb választásnak ki nem tétetett Királyságot jelentette szinte a' szerént, mint némelly 1200-iki Oklevelekbe is olvasható ezen Czimek: „*Andreas D. gr. Dalmatiae*, *Croatiae*, *Chulmiaeque Dux in perpetuum*, és ismét; *Andreas Dalm. Croat. Chulmaeque Dux perpetuus*„ (KATONA m. k. IV. 592) a' XIII. Századba Hazánkba szokásba lévő örökös hivatalt (II. András 1222. T. K. 16. Cz.) jelentett. Akár mi lehetett azonba azon beszédrészecskének értelme, elég a' hozzá, hogy az már a' XIV. 's következő Századbeli Királyoknak Okleveleiből tökélletesen számkivettetett.

209-*iki* §. *Az Oklevelekbe találtató Intéző, vagy is Tudositó beszédrészecskéről* (Intimatio.)

Az Oklevelekbe elő forduló Czimeket az Intéző, vagy is Tudosító beszédrészek szokták követni, mellyeknek némellyike e'képen szól: „*Nosse desidero omnes homines praesentes*, *et posteros Ego Stephanus Dei gratia Rex Hung. sublimis triumphatoris Geysae Regis filius* „ — *Noverint omnes fideles nostri praesentes scilicet*, *ac futuri*, *qualiter* — *Ad universorum tam praesentium*, *quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire*, *quod* — *Memoriae commendamus tenore praesentium* —

Damus pro memoria — Significamus tenore praesentium universis" 's a' t. Némellykor ezen beszédrészeiske Állatos-szavakkal (Verbum Substantivum) tétetett ki e' szerént: *Serenitati vestrae innotescat. — Noverit vestra Excellentia, — Noverit omnium tam praesentium, quam futurorum solertia, industria, sagacitas.* 's a' t. Néha ismét azon személlyeknek, kiknek az Oklevél szólott, minémüségek, hivatalok, vagy állapotjok is elő számláltatott azokban p. o. *Serenissimo Principi Domino Sigismundo Dei gratia 1. Regi Hungariae, Dalmatiae Croatiae* etc. *orationes in Domino debitas, devotas. — Fidelibus nostris Magnificis Nicolao de Gara Regni nostri Hungariae Palatino, Petro de Perén Judici Curiae nostrae, salutem et gratiam* — Sigismundus *fideli nostro sincere dilecto Nobili, et egregio Stephano filio quondam Magnifici Simeonis de Rozgon Judicis Curiae nostrae, speciali familiari nostrae Majestatis, et continuo commensali salutem, et gratiam. — fidelibus nostris providis Judicibus, Juratis caeterisque Civibus.* 's a' t. Az Intéző, vagy is Tudosító beszéd részecskével, kivált a' Hazai elsőbb Századbeli Oklevelekbe néha öszve-köttetésbe álott a' *Köszöntésbeli beszéd is*, melly némelly parancsolatokba maig is keletbe vagyon; ezek azonban, valamint az Intéző beszédek is üdőről üdőre változtak. Illyenek p. o. ezek: *omnibus tam praesentibus — salutem in omnium salvatore, — salutem et gratiam, — Salutem in Domino sempiternam — orationes incolumitatem in Domino assiduas et receptas — debitae reverentiae, et honoris incrementum — salutem in eo qui est vera salus — salutem in filio Virginis gloriosae — salutem in eo, qui dat Regibus salutem — Buzad quon-*

dam Banus nunc frater Ord. Praedicatorum minimus (1234.) salutem in Sion et gloriam in Jerusalem. Néha ismét a' Köszöntőbeszéd meg is előzte az Intézőbeszédet. p. o. *Salutem in omnium Salvatore! Ad Universorum notitiam volumus pervenire etc.* A' Pápák — — a' Köszöntő beszédet sokszor ki is hagyták Okleveleikből, vagy pedig azt olly fel tétellel tették ki, ha t. i. engedelmeskedik az, kinek az Oklevél szólott e'képen: *si obedieris*; (*N. Lehrg. d. Dipl.* VII. Dar. 653. §.) III-ik Miklós Pápa pedig Kún-László Királynak részére küldött egy Oklevelét illyen forma Köszöntő-beszéddel kezdi „*Regi Ungariae Illustri spiritum consilii senioris*" — —

210-*ik* §. *A' Készitő beszédrészecskéről* (proemium.)

Az Intező vagy Tudosító beszédrésznek néha előtte, néha utána ollykor az Okleveles beszéd ki dolgozottabb kezd lenni, melly által az Olvasó a' derég dolognak, vagy is a' beszéd' velejének (Thema) olvasására készítetik, 's ezen beszédrész, *Készitőbeszédnek*; (proemium) a' Gramatikusok pedig *Locus communisnak* szokták nevezni, melly néha az Oklevelek' foglalatjaiból, kivált a' kissebb tekéntetű Oklevelekből valamint a' Nyilt, 's Zárt Oklevelekből ki is szokott maradni. *a)* Ezen Készitő beszéd a' XV. Századba már ritkábban használtatott, 's sokkal rövidebb is volt foglala jok mint régenten. Különben a' Jegyzőknek, vagy is Oklevél Iróknak szabad kényektől, 's tudományoktól függött azoknak el készítése, 's ugyan azért sokszor ezen beszédformák közt ollyanokra is találunk, hogy azokat czikornyás voltok miatt alég lehet érteni. Ezen beszédrésze az Okleveleknek

ugyan, a' mi a' dolgot illeti, semmi különöst nem foglal magába, az Oklevelek visgálatjára azonban nagyon alkalmatos, meg gondolván azt, hogy a' régi stilus az újabb koritól mennyire különbözik, valamint a'nak neháný példájit alább láthatni. *b)*

a) p. o. IV. Bélának egy 1263-iki Oklevelèből: Nos Bela Dei gratia Rex Hungariae significamus universis per tenorem praesentium. Quod de beneplacito nostrae bonae voluntatis sylvam quamdam, 's a' t. Az Káptalanok 's Konventek Okleveleikbe az Készitő beszédecskéket ritkán használták.

b) Neháný példái a' Készitő beszédecskének ezek lehetnek: A' Váradi Káptalan egy 1344-iki Oklevelébe: „*Quid quid confertur ad usus et proprietatem Sanctae Matris Ecclesiae, quae nos in Christo generavit, id non amittitur, sed potius conservatur; cum taliter operando, in Coelesti culmine thesaurisare dicatur, ubi nec tinea demolitur, nec fures effodiunt vel furantur.* Proinde. 's a' t. — Ismét II-ik András egy Meg-erősitő-oklevelébe e'képen szól: " In nomine — Andreas — *quoniam plasmatis mundialis caduca conditio primitiva, ex ipsa protoplasti jactura, labem contraxit realiter in posteritatis universe dispendium prorogatam, ut radicalis insicio corruptele, quatenus elumpnat, et consumpmit nature virtutem humane — sub motu perpetuo decursantem, eatenus tabescunt hominum opera manuum, (et) cum tempore delitescant, quadam nisi innovationes redivive solertia restaurata, successivi temporis ad memoriam perhemnentur scripture scemate, seu figura, hinc est* etc. Illyen forma Készitő beszédecske ez is: *Regiae interest liberalitati suorum fidelium Procerum preces legitimas favorabiliter exaudire, et eorum fidelitatibus recensitis justis ipsorum petitionibus gratum, et facilem praebere consensum et in his praecipue quibus suorum subditorum. commodis vident utiliter provenire.* Proinde. etc. Azon Készitő beszéd pedig melly IV. Károlynak 1356-iki Aranypecsétes-oklevelèben vagyon, valami különös, 's rendkivül valónak lenni tapasztaltatik.

II-ik Fejezet.

Az Okleveles Derék-beszédről (Formulae Textus.)

211-*ik* §. *Ezen Fejezetnek foglalatja.*

Az Oklevél-esméretnek ez a' Része az, melly meg esmérteti velünk az Okleveleknek mindenféle nemeit, azoknak minden üdő-szakaszban keletbe lévő Derék-beszéd-formáit, foglalatjait 's az azokban elő forduló tárgyakat; de minthogy a' mint már másszor is emlétettük az Okleveleknek nemei, 's foglalatjai olly számtalanok, hogy azokat ezen könyvnek szük határa miatt itten rendesen elő adni lehetetlen: de különben is még ez a' Része az Oklevél-esméretnek Édes Hazánkba, csak igen kevéssé vagyon kifejtözve: ugyan azért itten csak némelly csekély; de hasznos esméretek fognak előadatni, mellyeknek segedelmek által azonban könyebb lészen némelly nagyobb tekintetű Oklevelekbe előforduló beszéd-formákkal 's nevezetekkel valamenyire megesmérkedni, 's azokat megérteni.

212-*ik* §. *Okleveles Fel-tételről* (Thema)

Az Okleveles Előbeszédi szolás-formáját, 's leginkáb az Intéző-beszédet, a' fő inditó oknak elő adása, melly az Oklevélnek lételét okozta, 's a' melly, kivált a' régi Adomány-levelekbe, a' Készítő beszédben elő forduló dolognak a' Fel-tételre vagyis a' Velősbeszédre (Thema) való alkalmaztatásával kezdődik, szokta követni p. o. némelly Adomány-le-

velekbe e' szerént: *Proinde Nos* (IV. Bélának 1248-ik Levelébe') *aeternorum intuitu temporalia spiritualibus transitoria perpetuis felici commercio commutare volentes, pro obtinendo quoque nobis ac animae felicis recordationis Colomanni quondam Regis, charissimi Fratris nostri salutis aeternae remedio, quandam terram* 's a' t. Ismét IV. László 1288-ik Oklevelébe: „ *Nos igitur volentes sudores ipsius bellicos linteo remunerationes abstergere* 's a' t. Az e'féle Okleveles beszédbe pedig két féle beszéd-formák találtatnak t. i. *szükségesek* (primariae formulae) és *szükségtelenek*, vagy is *melleslegesek* (secundariae) Az első magát a' Velősbeszédet (Thema) vagy is a' Fő-előadást foglalja magában, melly minthogy a' Törvény, 's Törvényes-szokás által meg álapított, vagy bé vett szavakkal szokott ki tétetni; ugyan azért változtatást nem igen szenvedett, következésképen az Oklevél-íróknak szabad akaratjoktól nem függött: mind azon beszéd-formája pedig melly a' Derék-beszédbe csak leg inkáb czifraság, 's ékesség gyanánt tétetett, 's a' melly többnyire az Oklevél-íróknak változó író-tollaiktól függött, a' szükségtelen Derék-beszédhez tartozik.

213-*ik* §. *Az Okleveleknek Derék-beszédbeli foglalatjokról általjában.*

Jóllehet a' Középkori Okleveleknek Derékbeszédbeli foglalatjaik több, 's különbb félék azon Királyi Középkori Oklevelek mindazonáltal mellyek mind e'dig birtokainkba jutottak, többnyire a' Sz. Egyházoknak, Nemeseknek, 's némelly Városoknak tett Adományokat, 's Szabadságokat foglalják magokban. Valóban ha régibb

Királyainknak Okleveleiket, 's Adomány-leveleiket meg-tekéntjük azoknak bőkezűségeken, 's a' jótéteményeknek olly felesleg való pazárlásán eléggé nem csudálkozhatunk. Ugyan is az Katonákba mind békesség, mind pedig háború üdején Jószági Adományok, 's egyebek által élesztették a' Katonai tüzet; *a)* a' Városoknak némelly Szabadságosítások (privilegium) által vásárlották meg hűségeket; leg inkább pedig a' Papoktól, vagy is Egyházi személyektől, nem csak a' Királyok, hanem más magános személyek is a' jövendő élet bóldogságát, az e' világi mulandó kincsek által kívánták magoknak meg szerezni. *b)* És éppen ez az oka, hogy Európának akár melly részében is az olly Oklevelek, mellyek az Egyházaknak 's Egyházi személyeknek adott jótéteményeket foglalják magokban, leg nagyobb számmal találtatnak, mellyek nálunk még nagyobb számmal találtatnának, *c)* ha Hazánk' némelly külső, 's belső ellenségei, 's a'nak viszontagságai azokat nagyobb részént el nem pusztították vólna. Találtatnak azonban a' XIII. Századtól fogva más számtalan nemű Oklevelek is, és kivált az olly Oklevelek, mellyek a' Törvénykezést illették, üdővel úgy a'nyira meg szaporodtak, hogy azokat számokra nézve alég ha más egyéb nemű Oklevelek meg haladhatják.

a) Nehány gyönyörködtető példái a' Magyar hüségnek, érdemnek, 's azok' megjutalmaztatásában Hazánk Királyai' dicséretes bö-kezüségeknek. Kórus Bodnak fia II. István Király alatt azon hüségéért, 's Vitézi bátorságáért, mellynél fogva az emlétett Királyt a' Vadászatban a' dühös medve körmei közül kiszabaditotta Illwss nevü földel (1130) ajándékoztatott meg. Ugyan csak a' Marmaros tájékán tett hasonló szolgálatért Imre Király Lörincz Grófnak 1199-be a' Ferteü (Fertö) tava mellett lévö öt eke alá való földet ajándékozott. Nem különben

lőnben IV. Béla Király, Rugats nevü fiakat a' mostani Fáy Nemzetség Törzsökét 1245-a Fáy nevü Földel; Erne Mestert 1251-ben négy Tóth Országi Falukkal; Andrást pedig Ivánka fiát, a' Forgach, Nemzetség Törzsökét 1256-ban Ghymes nevü földel, azon Vitézi érdelmeikért, hogy midőn a' nevezett Király a' Tatárok által meg szalasztatott vólna, a' szaladásba a' fellebb nevezettek tulajdon Lovaikat a' Királynak alája adták, jutalmazta meg. Úgy szintén Agnes nevezetü Magyar Nemes Aszony azért: hogy a' Királynak Franczia Országba *Követje*, *'s Hirmondója* vólt, V-ik István Ifjabb Király. által 1269-be bizonyos Faluval jutalmaztatott meg. Hasonlóúl 'Sigmond Király Ceciliának Rozgonyi István Feleségének *több hadi szolgálatjáért* (dicső példa a' régi Magyar Aszonyokra nézve,) 1435-be több Falukat ajándékozott. Ismét Bátory Kristof Erdélyi Vajda Nagy-Várad Várossának lakossait *több ízben szerzett Vitézi érdemeikért* 1580-ba, a' kik csak a'kor tájban a' Város lakosai vóltak, egytöl egyig meg nemesitette (lásd ezen könyvnek hátúlján az Okleveles példányok között) Hasonlóképen II-ik Ulászló Király Bonfiniusnak szólgáját, azért hogy *Bonfiniusnak históriai munkáját a' Királyi Könyvtár számára szép csinosan le írta* a' Magyar Nemesi Karba iktatta. 's a' t.

b) MURATOR. (ki maga is Pap vólt) könyvében in *Antiqv*: *Ital*: T. V. p. 630.) e'képen szól: „*Et sane injuste non agam cum majoribus nostris si dixero, tum persvasionibus, tum terroribus, atque consiliis egisse ejus temporis monachos ut a piis hominibus quaecunque possent, emungerent; adserendo hoc solum omnium operum Deo gratissimum esse saeculo renunciare, et monasticam induere vestem. Quod si id minime adsequebantur saltem persvadebant, nullum esse melius inter elemosynarum virtutes, quam si de propriis substantiis in monasterium concederetur.* De vóltak ellenben régenten is olly Szerzetesek, kik a' világi javakra nem olly igen ásitoztak. Így F. Miklós Sz: Pál Szerzetebéli Vicarius, midőn látná hogy I-ső Lajos a' Nostrense (Mariae nostrae) Klastromot a' Szerzetnek tulaj-

don Törvénye ellen több adományokkal gazdagitana közbe vetette magát a' Királynál, 's kérte hogy azt ne cselekedné (Lásd EGGERER ANDRÁSNAL *Fragmen Panis*'s a' t. Viennae 1663. a' 132. lap.

c) Sz. István (mellyeket Battyányi in *LL. Eccl*: közre botsájtott) és Sz. László Királyok' Oklevelei között, egy sincsen, a' melly Világi ember részére kiadatott vólna. Egyezt: VERBÖCZI II-ik Rész. 14. Czim. 9. §.

214-*ik* §. *Mire kelletik leginkáb az Oklevelek, Derék-beszédbeli foglalatjaiban vígyázni.*

Az Oklevelek' Derék-beszédbeli foglalatjainak, mellyek a' dolog-velejét illetik, különböző üdő-szakaszonként való meg vizsgálásában, 's meg ítélésében szükség leg inkáb figyelmezni.

1-ör Az Oklevelekben elő fordúló személyekre, azoknak Neveikre, Czímjeikre, Tisztségeikre, Méltóságaikra, 's azon keletbe lévő szólás-formákra, mellyel azon személyek éltek, midőn azok magokról, vagy másokról is emlékeztek, vagy midőn azok mások által emléttettek.

2-or Azon dolgokra, mellyek az Oklevelek' Derék beszédjeiben foglaltatnak, 's a' mellyek az Okleveleknek következésében valakinek ígértettek, adattak, parancsoltattak, vagy ítélet által ítéltettek, vagy a' mellyek két, vagy több személyek között végben ment egyességben, kötelezésekben, vagy más Törvényes igazat tárgyazó írományokban le köteleztettek; nem különben némelly beszéd - formácskákra, feltételekre vagy közben vetésekre, (clausula) mellyek az Oklevelek' foglalatjaiban elő fordúlnak.

A) Az Okleveles Derék-beszédben elő fordúló személyekről.

215-ik §. *Az Egyházi személyeknek Czímjeikről.*

Hazánk' Okleveleiben a' leg régibb üdőtől fogva a' Haza Érsekei *Venerabilis* Czímmel, melly IV-ik Béla Királyig csak az Esztergomi Érseknek vólt tulajdona; (CORNIDES in *Vindiciis A. B. R. N.* p. 159.) a' Püspökök pedig *Reverendus* Czímmel ruháztattak fel. A' XV-ik Század után ismét az Érsekek *Reverendissimus*; a' Püspökök pedig *Venerabilis* Czímet nyertek, 's ezen Czímek a' Királyi Kancelláriákban a' mondottakra nézve máig is használtatnak. Egyéb magános személyek a' most említetteknek *Illustrissimus*, 's *Reverendissimus* Czímet is tulajdonították, melly Czímek előbb ugyan a' Kárdinálisok' sajátjai vóltak; de minekutána némellyek azokat az Ér'seknek, 's Püspököknek is meg adták, 1630-ba VIII-ik Urbán Pápától amazok *Eminentia*, és *Eminentissimus* Czímeket nyertek. Az Apáturokat, Prepostokat, 's Kanonokokat mai üdőben *Reverendissimus* Czímmel szoktuk megtisztelni; a' régi Századokban pedig az Apáturok, 's Prépostok majd *Honorabilis* majd *Reverendus*, majd ismét *Venerabilis*, sőt néha *Venerabilis* és *Egregius* Czímekkel is; a' Kanonok pedig *Honorabilis* és *Discretus* Czímekkel ruháztattak fel. A' Plebánusok régi szólás mód szerént *Discretusoknak*, néha ismét *Honorabilis* és *Discretusok*nak, ritkábban pedig *Reverendusoknak* tiszteltettek. A' Szerzetesek leg inkább *Religiosus Fratereknek* hívattattak, melly Czím még az Apáturok' Czímjei közűl sem maradott ki. Egyéb-ránt itt he-

lyes lészen meg jegyezni azt is: hogy a' Római Pápák II-ik Sylvester Pápa üdejétől fogva *Beatissimusnak* tiszteltetnek, a' *Sanctus* vagy *Sanctissimus* nevezet pedig némellyek szerént (*Neue Legb. d.* Dipl. VI. 686. §.) csak a' XIV. Századtól fogva a' Pápák' tulajdona; ezen utólsót azonban nem kelletik hinni; mivel már IV. Béla egy 1252-ik Levelében a' Pápát *Sanctissimus* Czímmel tisztelte meg (Lásd KOLLÁR *Historia Diplomatica Juris Patronatus Ap. Regum Hung.* L. II. p. 161.

216-*ik* §. *A' Nemzetségekről, azoknak némelly Jussaikról, vagy is Törvényes-igazaikról, nem különben többféle nevezetjeikről, 's Czímjeikről röviden.*

Hogy a' Nemes Magyar Nemzet', midőn régi lakhelyeiből ki kőltözvén, ezen téjjel mézzel folyó főldet elfoglalta szinte a' szerént valamint a' Kunok *a)* 's Székelyek *b)* 's más Nemzetek mind öszve Száz nyoltz Nemzetekből álott légyen több hiteles Irőink bizonyítják. *c)* Ezek vóltak tehát Hazánknak leg első Nemessei; azon Nemességek pedig kik II-ik András, Arany-pecsétes-levelébe *Servientes Regales*, vagy *Regii* nevezettel elő jőnek, a' Nemzetségektől sokakba különböztek, 's csak I-ső Lajos által tétettek azokhoz némelly részben hasonlókká. *d)* A' Hazai Nemzetségek közűl mái üdőben TT. HORVÁT ISTVÁN Úr fáradhatatlan Hazánkfiának széles tapasztalása után, név szerént már hatvan nyólczat ismérünk; *e)* de voltak a' Hazai Nemzetségeken, kivűl több idegen Nemzetbeliekből hozzánk származott Nemzetségek is, kik rész szerént Takson, 's Geiza Vezérek, nem különben Sz. István, 's más következendő Királyok alatt Hazánk-

ba származván, a' Haza, 's Király eránt mutatott hív szolgálatjokért Nemzetségi Just, 's elsőséget nyertek, 's ezek közűl fentebb tisztelt Túdósunk név szerént már harminczat fedezett fel. *f)* Közönségesen az e' féle Nemzetségek régenten *Genus, Generatio,* (de genere) *Gens*, *Progenies*, *Tribus*, *Cognatio;* ezeknek ágaik pedig *Familia*, *Stirps* nevezeteket nyertek a' Hazai régiségekben. A' Familia nevezet alatt mind az által nem csak a' Nemzetségi származatok, vagy Ágok, hanem néha a' Nemzetségekhez tartozott Szolgák, valamint a' Királyi Udvari-szolgák, *g)* sőt későbben a' Nemesek is értetődtek. *h)* Egyéberánt Hazánk' Nemzetségeinek Jussaik Hazánkba méltán első helyet érdemelnek: ugyan is a' Nemzetségek Jószágaikat, mellyeket többnyire a' Haza felosztásakor nyertek, valamint szinte többnyire azokat is, mellyeket Királyi Adomány által szerzettek valóságos Főldes-Uri *vagyonos* (proprietarius) és *örökös* (haereditarius) jussal bírták a'kor: midőn későbben a' Serviens Nemeseknek a'beli Jussaik, minthogy azok többnyire a' Váraktól elszakasztott Jószágokból álottak a' Királyok által szorosabb határok közé szoríttattak, a' mint a' következendőkben ki fog tetszeni. Úgy szinte a' Nemzetségek mindenkor a' Haza legfőbb tagjainak tekéntettek, 's ezek vóltak többnyire Tagjai a' Hazai leg főbb Méltóságoknak, mellyek hajdan *Principatus*; későbben pedig *Regni Baronatus* névvel fordúltak elő, a' millyenek tudniillik, voltak a' *Vezérség Nádor-Ispányság*, *Bíróság*, *Bánság*, *Vajdaság* 's a' t. Meg is különböztették a' Nemzetségi Jussokat folyvást minden Királyok egész I-ső Mátyás Királyig; de a' ki már úgy látszik hogy azokat vóltaképen nem esmérte. *i)* Különben az e'féle Nemzetségek, minthogy Nemesek 's Nemzetségből

valók voltak; ugyan azért *Nemes 's Nemzetes* Czímmel ruháztattak fel; midőn pedig *Vitézeknek üttettek* (minthogy ezek közűl üttettek leginkáb Vitézek) a'kor ők másokat is Vitézeknek üthettek, és illyenkor már a' *Nemes Nemzetes* Czímeken kívűl a' *Vitézlő* Czímmel is meg tiszteltettek. *k)* Az Oklevelekben 's egyéb régiségekben pedig a' *Dominus* Czím Királyainktól is megadatott a' Nemzetségeknek, valamint szinte néha a' Nemzetségek magokról is azon Czímmel emlékeztek.

a) Lásd PRAYT. in *Annal : Vet.* 116—17. lap. Egyezt. Béla Király Névtelen Jegyzőjét in *scriptoribus rerum Hung,* 11. és 14. lap.

b) Lásd WERBÖCZY III-ikRész 4-ik Czím.

c) Lásd JOAN: THUROCII *Chronicae Hung.* in scriptoribus rerum Hung., pag. 132. valamint KEZA SIMON Kronikáját is.

d) Lásd I-ső Lajos Tör. Könyv. II-ik Czikkelyét.

e) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úrnak A' *Magyar Ország Gyökeres Régi Nemzetségeiről* Pesten 1820-ba ki adott Könyvének 43. 's köv: lap.

f) Ugyan csak a' fentebb tisztelt Úr mond. könyv. 66. és köv: lap:

g.) Ugyan csak a' most emlétett könyvnek 37. 38. lap.

h. István Király egy 1266-lki Oklevelében e'képen szól. „de Jóbagionatu, et conditione Castri praedicti — penitus eximentes, *ad libertatem et numerum ceterorum Servientium, nostrorum Regalium — duximus transferendos*, ita quod: de cetero *iam ipsi quam eorum heredes inter aulicos nostros computabiles irrevocabiliter — habeantur* „ 's a' t.

i) Lásd TT. HORVAT ISTVÁN Ur m. könyv. 88. és 89. lapján Mátyás Király 1486. Oklevelének szavait, 's a' tisztelt Úrnak a'ra tett vélekedését. Meg láthatni azon Oklevelet PRAYnál is in *Comentat. Hist: de veteri Reginas coronandi* more. 1792. 15. lap.

k) Ugyan csak TT. HORVÁT ISTVÁN Úr m. k. — 105. lap.

217-*ik* §. *Hazánk' Nemesseiről*, 's *azoknak Czímjeikről.*

Hogy Hazánknak első Nemessei a' Nemzetségek vóltak légyen, azt az előbbi §. mondottuk. Voltak azonban utóbb a' Nemzetségeken kivűl más rendű Nemesek is a' Hazában, kik a' mint II-ik Andràsnak Arany-szabadság leveléből ki tetszik, már Sz. István Király által szép szabadsággal meg ajándékoztattak, de a' következő Királyok által azon szabadságok igen meg csorbítatott, 's csak II-ik András Arany-szabadság-levele által erősitettek ismét meg. Hívatattak pedig ezek: *Servientes Regii*, vagy *Regales*, az az: Magyarúl *Királyi Szolgáknak*, (valamint ez II-ik Andrásnak sokszor emlétett Arany-szabadság leveléből ki tetszik) kiknek is kötelességek vólt kivált midőn az Ellenség a' Hazára ütött a' Hadban fejenként a' Királyt követni. Ezekből álott régenten, valamint szinte innen veszi eredetét az *Insurectio*, vagy is a' Nemes-fel-kelő-sereg, melly hajdan Királyi Banderiumnak is (Banderium Regium) neveztetett. A' Nemesek sokakban különböztek a Nemzetségektől egész I-ső Lajos uralkodása koráig, a' midőn is végeztetett, hogy minden néven nevezendő Nemesek a' Hazában egy-egyforma szabadsággal éljenek. *a*) Különböztek pedig a' Serviensek a' Nemzetségektől abba is, hogy azok Joszágaikat közönségesen Királyi Adomány mellett birták, a' midőn különösen a' tiszta Törsökös Magyar Nemzetségek Jószágaiknak nagyobb részét a' Haza' elfoglalásakor osztály által szerzették; ugy szintén a' Nemzetségeknek Joszágaik *vagyonos* (proprietarius) *és örökös* (haereditarius) Főldes-uri igazzal hozzájok tartozott, a' midőn a' Servientesek közűl ellenben sokan csak *Birtokos-igazzal* (jure possessionarío) bírták Jószágaikat. Vóltak azonban

ezek közűl is ollyanok, kiknek Jószágaik vagyomos, 's Főldes-úri Jussal hozzájok tartozott, és leg inkáb ha ollyan Jószágot nyertek ajándékban, akár a' Királytól, akár pedig a' Nemzetségektől, mellyek a' Várakhoz nem tartoztak, az ollyakat örökös Jussal; az ollyakat ellenbe, mellyek a' Vár Főldjéből szakasztattak ki nékiek, többnyire csak birtokos-igazzal bírhatták. Nem csudálkozhatunk tehát azon, midőn olvassuk, hogy némelly Királyok némely Nemesektől az ajándékozott (de csak a' Várakhoz tartozó) Jószágokat visza szedték légyen; mivel több Királyoknak bő-kezűségek által a' Várakhoz tartozott Jószágok anyira el idegenittettek, hogy a' miatt a' Polgári-Alkotmánynak, mellynek azon Jószágok voltak egyik erős talpkövei, le roskadásától lehetett tartani. Különböztek továbbá a' Serviens Nemesek a' Nemzetségektől anyiba is, hogy a' Nemzetségek, ki vévén a' Haza védelmét, minden tehertöl mentek vóltak, a' Serviensek ellenben, kivált a' Vár' Jószágait birók, a' katonáskodáson kivűl, más egyéb terheket is, mint a' tizedadást, *b)* 's egyebeket *c)* viselni tartoztak; 's ugyan e'ről emlékezik VERBŐCZY is II-ik Rész: 14. Cz. 12. 13. §. A' Servienseknek tehát Nemesi, vagy Nobilis nevezetjek a' XIII-ik Századnak szűleményje; a' midőn a' Nemzetségek, 's az *Vagyonos Jussal* bírt Jószágos Nemesek már *praenobilis potens*, vagy *potior Nobilis, primi, puri, veri, natarales,* és *aurea libertate, gaudentes Nobiliseknek, d)* az az: fő Nemeseknek nevezték magokat. Különben a' Serviensek későbben tulajdon Biráikkal is bírtak, mellyek Latánúl *Judex Nobilium*; Magyarán pedig *Szolga bírák-nak* hívatattak, 's innen veszi eredetét a' mai Szolgabírói hivatal. Szükség továbbá itten meg

jegyezni: hogy az Egyházi főbb személyeknek is, valamint az Érsekeknek, 's Püspököknek, és Nemzetségeknek is *e)* vóltak tulajdon *Serviensei*, de a' mellyek a' Királyi Servienséktől különböztek, 's nem is vóltak valóságos Nemesek, hanem csak elsőségek vólt a' meg nemesedésre, 's ezaz eredete alkalmasint a' mai *Praedialis* Nemességnek. A' mi a' Servienseknek Czímjeiket illeti: jóllehet a' regibb Oklevelekbe semmi ollyas különös Czímmel nem bírtak, későbben azonban *Egregius*; *f)* Feleségek, 's Leányaik pedig *Generosa* Czímmel ruháztattak fel.

a) Lásd I-ső Lajos Törv. Könyv. II-ik Czikkelyét, mellyről KOLLÁR (in *amenitatibus* Volum. II. pag. 94. 's a' t.) azt vélte, hogy azon Törvény által a' Nemesek, 's a' Vár' Katonái tétettek egyenlőkké.

b) Lásd in *Sylloge Decretor*: pag: 22. III-ik András 1291-ik T. K. 26-ik Czikk: Ugyan ott Ulászló 1440-iki 1-ő Czikk: 's a' t.

c) Lásd II-ik András, Arany-petsétes-levelének 3-ik Czikkelyjét.

d) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' emlétett könyvének 90. 91. lap.

e) IV-ik László Király egy 1288-iki Oklevelében e'képen szól „ quod Magister Thomas Tolpos dictus *Serviens Magistri Laurentii* filii Laurentii, exhibuit Nobis literas nostras super collatione quarundam terrarum 's a' t.

f) IV-ik Bela egy 1260-iki Oklevelében e'képen szól. Cum fidis Baronibus, et *Egregiis Nobilibus* "

218-*ik Kiket kelletik a' régi Oklevelekben elő fordúló*, Principes, Primates, Summates, Magnates *nevezetek alatt érteni.*

Minekutána mondottuk azt: hogy a' Haza' Nemzetségei, 's a' vagyonos (proprietarii) Nemesek a' leg főbb Tagok vóltak az Országban,

következésképen a' Méltóságokra is mindenek előtt számot tarthattak; sőt az Ország' Gyűléseibe is meg jelenni tartoztak, kétséget sem szenved, hogy a' *Principes*, *Primates*, *Summates*, *Magnates* nevezetek alatt az Püspökökön, kivűl, némelly főbb Tisztségben lévőket, mellyek hajdan *Principatus*, a' kik pedig azt viseltek *Principes*; *a)* későbben pedig *Regni Baronatus*, vagy *Regni Barones* nevezettel fordúlnak elő a' millyenek vóltak a' *Vezérség*, *Nádor-Ispányság*, *Bánság*, *Vajdaság*, *Despotaság*, 's *Bíróság*, *b)* valamint a' Nemzetségeket is kelletik érteni. Hivatattak pedig különösen a' Nemzetségek, 's némelly örökös (haereditarii) Nemesek *Magnás*oknek vagy *Majoresek*nek, Magyarosan *Nagyoknak*, vagy *Nagy-Uraknak* azért: hogy a' kissebb rendű Nemességtől megkülönböztessenek. *c)* Külömben az eféle elő kelő Tagok régenten *Dominus*; későbben pedig *Magnificus*; vagy *Spectabilis* és *Magnificus* Czímmel is ruháztattak fel Okleveleinkben.

a) Még I-ső Mátyás 1487-iki Oklevelében is elő fordúlnak némellyek a Princeps nevezet alatt e'képen: Item *Principes* in *Hungaria*: Dominus Banus Dalmatiae Croatiae Sclavoniae, D. Despotus Serviae, D. Banus Boznae, D. Vajvoda Valachiae, D. Vajvoda Austriae, D. Banus Machoviensis, D. Banus Nandor Albensis, D Banus Zevriniensis, D. Comes Themesiensis, D. Comes Posoniensis.

b) Kun László Király 1279-iki Levelében a' Kun Nemzetségi Biróról e'képen emlékezik: „ assidente ei *Judice* seu *Principe* qui in *Generatione qualibet fuerit institutus*. „ Szinte így szól István Ifjabb Király is egy 1262-iki Oklevelében: " cum consensu, beneplacito, voluntate, et approbatione universorum Baronum et Nobilium nostrorum, *nec non requisito Principum Cumanorum consilio*. „

c) Lásd Sz. István Király II-ik Törvény Könyv: 33. Fejezet.

219-*ik* §. *A' Nádor-Ispányokról (Palatinus) 's azoknak megtiszteltetésekről.*

A' Nádor-Ispányi hívatal már Sz. István Királyunk' Uralkodása alatt nem vólt esméretlen Hazánkban. Az azon tisztségben lévő, hol *Palatinus*, hol *Comes Palatii*, hol *Comes Palatinus* Latán nevezetekkel ruháztatott fel. Honnét vette légyen Magyar Nádor-Ispányi ,nevezetét nem bizonyos? TIMON *Imago antiquae Hungariae* 's a' t. Czímű Könyvének II-ik Rész: 42. lapján azon Magyar nevezetet ezen Tóth szavaktól *Nadwur*, melly Udvari-Fő-Tisztet tészen, származtatja; én mind az által azt kételkedés nélkűl el nem hihetem. De akár hogy légyen a' dolog, elég az hozzá: hogy ezen hívatal nálunk mindenkor Fő Hívatal vólt. Ugyan is a' Nádor-Ispány már Sz. László üdejében a' Királyi Udvarban, vagy Curiában mindenféle Emberek' ügyes bajos dólgait végezhette; a' Királyi Curián kívűl mindazonáltal csak az Udvarnikoknak, 's még azoknak, kik jó szántokból hozzájok mentek, dolgait ítélhette; a' valóságos Nemesekét pedig nem. *a)* III-ik Béla Király űdejében pedig a' Fehérvári minden Esztendőben Sz. István napkor kezdődő Királyi Törvény-széken, ha a' Király jelen nem lehetett a' Nádor - Ispány végezte az ügyes bajos dolgokat, 's némellyek szerént ugyan ezen Király alatt engedtetett az meg a' Nádor Ispánynak leg előbbször, hogy a' Királyi Curián kívűl is itélhessen minden Világiakat. *b)* II-ik András' uralkodása alatt szinte az a' hatalom adatott a' Nádor-Ispánynak, hogy minden féle Emberek' ügyes bajos dolgait végezhesse, ki vévén a' Nemesek' főben járó, 's Jószágaiknak elvesztését tárgyazó dolgokat; ki vévén továbbá az Egyházi személyeket, 's az Özvegyi jutalma

(Dos) 's az házasságot illető ügyes bajos dolgokat. Különben TIMON fellebb emlétett könyvének lapján azt jegyzi meg: hogy a' mint némelly Oklevelekből észre vette, ezen hívatalt IV-ik Béla alatt minden Nádor-Ispány csak Esztendeig viselhette. Ugyan csak IV-ik Béla, uralkodása alatt tapasztalhatni azt is, hogy már a'kor a' Nádor Ispány a' Kunoknak Birája vólt, 's a' Nemzetségi Bíróval egyetembe ítélt, *e)* melly hatalma alkalmasint a' Magyar Nemzetségeknek is ügyes bajos dolgaikra ki terjedett *d)* olly formán mindazáltal, hogy midőn a' Nemzetségek, 's talán a' Nemesek dolgait is visgálta, a'kor nem a' Várban, hanem a' szabad-mezőn tartott Törvényszéket; *e)* midőn ellenben a' Vár lakossainak ügyes bajos dolgaikat végezte, a'kor a' Várakba is tarthatott Itélő-széket. *f)* Egyéberánt minő nagy ki terjedett hatalma vólt a' Nádor-Ispánynak a' Törvénykezésben Hazánk' Törvényei eléggé bizonyítják? Itten még azt lehet ezen Hivatalról meg jegyezni: hogy azon hivatalhoz a' *Királyi Helytartói* hívatal (Locumtenens Regius) már 1485-ben kapcsoltatott. (Lásd 1485. 10. T. Cz.) Nem vóltak azonba ezután is folyvást minden Nádor-Ispányok egyszersmind Királyi Helytartók is; sőt úgy lehet észre venni, hogy a' F. Austriai Ház' uralkodásáig nem is vóltak a' Nádor-Ispányok egyszermind Királyi-Helytartók; azon Felséges Háznak uralkodásától fogva pedig ki vévén Nádasdy Tamás Nádor-Ispányt, ki I-ső Ferdinánd Király alatt élt, egész II-ik Mátyás Király Uralkodásáig a' Nádor-Ispányi hívatal meg szűnt lenni, 's a' helyett Királyi-Helytartók vóltak az Országban.

a) Lásd Sz. Laszló III. T. K. 3-ik Fejezet.

b) Lásd PAULI HAJNIK *Historia Juris Hungarici* 's a' t. Budae 1807. Tab. IX.

c) Lásd TT. HORVÁT. ISTVÁN Urnak a' *Magyar Országi gyökeres régi Nemzetségekről.* Pesten 1820-ba kiadott Könyvének 38-ik lap; a' hol is a' tisztelt Úr Kun László Király 1279. Oklevelének e' következendö, sorait adja elö „Nec hoc praetermittimus, quod iidem Domini de Comanis, et Nobiles et Universitas Comanorum *Judicio Palatini Regni nostri subjacebunt, sicut tempore Belae Regis avi nostri fuerat institutum, qui quoslibet cum Incolis Regni nostri in omnibus articulis iudicabit, assidente ei Judice, seu Principe, qui in generatione qualibet fuerit institutus, prout a tempore avi nostri exstiterat observatum*; 's a' t.

d) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úr fellebb említett Könyv. 105. lap.

e) Lásd III-ik András 1298-iki Tör. Könyv. 55-ik Czikkelyét (*Sylloge Decretorum* pag. 39)

f) Lásd III-ik András 1298-iki T. K. 52. Czikk: ugyan a' mondott könyvben.

220-*ik* §. *Az Ország' Biráiról (Judex Curiae Regiae.)*

Az Ország' Bírói hívatal is, már Sz. István Király uralkodásától fogva veszi eredetét, 's különbbféle nevezeteket nyert a' régiségekben. Neveztettek pedig az Ország' Bírák mindenek előtt, 's mint egy a' XII. Század vége feléig többnyire *Comes Curialis Regis*, 's *Regius*, vagy *Judex Curialis Regiusoknak*, melly nem egyebet, mint Királyi-Udvar-Bírát jelentett; utóbb azonban 's kivált a' XIII-ik Század' vége felé leg inkább *Comes Curiae Regiae*, vagy *Judex Curiae Regiae*, sőt néha az újjabb üdőkben *Regni Hungariae Judex Curiae* névvel is fordúlnak elő az Irományokban. Melly üdőtől fogva neveztettek Magyarosan Ország' Bíráinak? nem bizonyos; a'nyi mindazonáltal hihetőnek látszik lenni, hogy minekutána hatalmok a'nyira nevekedett, hogy az

Országban mindenféle embereket ítélhettek, 's a' Királyi Curián a' Király' személyét viselték, nyerték azon Országbírói Magyar nevezetjeket. Elő fordúl továbbá némelly Oklevelekben az *Aulae Regiae Judex* nevezet is, melly ha ugyan az Ország Biráját jelentette é régenten? álítani nem merem; jól lehet azon nevezetnek a' többi fellebb emlétett nevezetekkel való hasonlatossága miatt azt méltán álíthatni. Egyéb eránt úgy látzik, hogy az Ország' Bíráinak hatalmok a'dig, miglen a' Nádor-Ispány a' Királyi Curián itélt, sokkal kissebb vólt, 's nem is emlékeznek róla Törvényeink egész II. András Királyig; ezen Királynak Arany-szabadság-levelébe (Lásd a' Törvény tárban) azonban, már szabadság adatik az Ország' Bíráinak, hogy a' Királyi Curiába (de nem azon kívűl) minden embereket itélhessen; üdővel pedig az Ország' Biráinak hatalmok anyira nevekedett, hogy az ítélet-tételekben a' Király' személyét is viselték, és ollyas Peres dolgokat is, a' mellyeket a' Nádor-Ispányi-Széktől fellebb vittek a' perlekedő Felek, ha a' Királynak magának nem tetszett, tehát az Ország' Bírája ítélte meg; *a)* következésképen már a' Törvénykezésben mintegy fellebb való Bírói személyt viselt, mint a' Nádor Ispány. Innét tehát nem ok nélkűl lehet azt is következtetni, a' mit TT. HORVÁT ISTVÁN Úr is (*Tud. Gyűjt.* 1819. IX. Köt. 86-ik lapján) emlét: hogy t. i. régenten a' *Specialis Praesentia Regia* nevezet magát a' Királyt; (Lásd I-ső Mátyás 1459. Tör. Könyv. 35-ik Czikk, in *Sylloge Decr.* 172. lap.) a' *Personalis Praesentia Regia* nevezet pedig az Ország' Bíráját, illette. Nem kell mindazáltal mind ezek mellett is azt gondolni, mintha a' Nádor-Ispányi méltóságot, az Ország' Bírói hívatal felűl haladta vólna; mivel a' Nádor-Ispányi hívatal nálunk minden üdőben a' leg el-

ső méltóság vólt a' Király után; jól lehet különben a' Nemzeti Múseumba lévő egy régi Oklevélben olly formát is olvastam, melly szerént az Ország' Bírája a' Nádor-Ispányt bizonyos Tanúvallatásnak (Inquisitio) végbe vitelére szorgalmaztatta. Különben itt szükség még tudni: hogy *Comes*, vagy *Judex Curialisokat* a' Királynék is, sőt az Országnak némelly Nagyjai, főbb Nemessei, vagy Nemzetségei is tartottak, 's innent veszi eredetét a' mai *Udvarbírói* hívatal. Ezek azonban (ki vévén a' Királyné *Judex Curialissait*, mellyek szinte mint a' Királyoké, *Judex Curiae Reginae* nevezettel is fel ruháztattak) csak többnyire *Comes*, vagy *Judex Curialis* nevezetet nyertek a' régiségekben; jól lehet találtam már egy ollyan példára is, hogy a' Tárnok-mesternek' Udvarbírája *Judex Curiae* Czímmel tiszteltetett meg bizonyos Oklevélben. *b)* Ugyan csak vóltak a' Vár' Bíráinak is különös Udvarbírái, vagy Comes Curialissai, mellyekről a' következendőkben lészen emlékezet. A' mi a' *Vice Judex Curiae Regiae* hívatalt illeti: ha vallyon az, ugyan egy üdőben született é a' Judex Curiae Regiae hívatallal? nem bizonyos; én leg alább a' XIII. Századon túl semmi All-Ország'-Bírájára még e'dig nem akadtam.

a) Lásd TT. HORVÁT ISTÁN Úr. *Magyar Gyökeres régi Nemzetségeit* a' 105. lapon.

b) Robert Károlynak egy 1323-ik Levelében ezek olvastatnak: „quod Comite Petro *Judice Curiae Magnifici Viri Demetrii, Magistri Tavernicorum nostrorum ab una* parte; 's. a' t.

221-*ik A' Haza' Bároiról, vagy is Szabad-Zászlóssairól.*

A' *Bárói* nevezet, vagy is méltóság, már Sz. István Király' üdejétől fogva nem idegen dolog é-

des Hazánkban, *a)* és szinte azon értelembe vétetett nálunk is, valamint némelly más Országokba is. *b)* Neveztettek pedig mindenek előttBároknak azok a' Nemzetségek, 's vagyonos, (proprietarius) de nem birtokos (possessionati) Nemesek, kiknek a'nyi Jószágaik, 's Alattvalóik vóltak, hogy egy Zászló- (talán innet vészi eredetét hogy: Száz ló) alja katonaságot vihettek a' Királyi Táborba, 's ugyan innét vették, azon *Szabad-Zászlós*! (Száz lovas) Úr Magyar nevezetjeket is. Azon Zászló-alja katonaság tehát, mellyet a' Haza' Bárói ki álították, hívattatott *Bandériumnak,* az az *privatorum Banderiumnak*, és innét világos, hogy a' Bandériumot csak azok a' Nemesek tartoztak ki álítani, kik örökös Jószágokat; (bonum haereditarium) nem pedig a' Vár Jószágból bírtak. *c)* Vóltak azonban az örökös Nemesek között ollyanok is, kiknek nem vólt a'nyi birtokok, hogy egy Zászló-alja Katonaságot ki álíthattak vólna, és az illyenek, minthogy külön Zászlót nem vihettek, tehát más Szabad-Zászlósnak Seregéhez; de a'kor sem a' Királyi, vagy a' Vármegyék' Zászlóihoz kapcsolták Népeiket, 's alkalmasint az illy szegényebb Örökösökről szól Mátyás Királynak 1459. 39. Czikkelye. *d)* Vitézkedtek pedig az illy Zászlós-Urak alatt rész szerént a' Nemzetségeknek Tagjaik; rész-szerént azoknak Szabadossaik, (Libertini) 's nem is tartoztak máskor a' hadba menni, mint a'-kor, midőn a' Király személyesen is meg jelent. Különben a' későbbi üdőkben a' Barói méltóságot Szabadság-levelek által is osztogatták Királyaink, de már e'kor a' fellebb le írt Bárói méltóság nagy változásokat szenvedet. Találtatnak továbbá nálunk. *Hívatalbeli Bárók* is; (Barones ex Officio) kik néha *Barones Regis* vagy *Regni Barones* nevezettel is fordúlnak elő;

de

de már ezek a' későbbi üdőnek szüleményjei, és már e'kor a' valóságos Bárók, vagy is a' Szabad-Zászlós-Urak magokat *Természetes*, vagy *Született Bároknak* (Barones Naturales) nevezték, azon okból: hogy meg különböztessenek a' Királyi Bároktól *e.)* Az Hivatalbéli, vagyis az Ország' Bárói közé tartoztak alkalmasint régenten minden Nádor-Ispányok, Vezérek, Bánok, Vajdák, az Ország' Birái, 's talán más felsőbb Birák is; ugy szinte a' Királyoknak 's Királynéknak, Tárnok; (Tavernicorum) Ajtón álló; (Janitorum) Pohárnok; (Pincernarum) Asztalnok; (Dapiferorum) Lovász, (Agazonum) és Szobamestereik; (Cubiculariorum Magistri) nem különben az Királyi Udvar-Mester; (Magister Curiae Regiae) későbben azonban a' mint VERBŐCZY I-ő Rész 94-ik Czikkelye mutatja, csak némellyek számláltattak a' fellebb emlétettek közűl az Ország' Bárói közé. Egyéb eránt régenten a' Szabad-Zászlósok is csak *Uraknak* (Dominus) tiszteltettek meg; a' kiket pedig mostan Ország' Báróinak nevezünk, azok többnyire *Magister* Czímmel ruháztattak fel a' Királyok által. Későbben leg közönségesebb Czímjek vólt minden Bároknak a' *Magnificus* Czím, *f)* mellyhez üdővel a' *Spectabilis* is e' szerént, *Spectabilis ac Magnificus*, hozzá kaptsoltatott; *g)* az újjabb üdőkben pedig a' Királyokon kívűl mások, minden Bároknak az *Illustrissimus* Czímet meg adták, sőt azt a' Fejedelmek néha mások által meg-adatni is parantsolták. *h)*

a) Lásd Sz. István I-ső Törvény Könyv 4-ik Fejezet.

b) DU FRESNE (*Glossarium ad Scriptores 's a' t.*) könyvében e'képen írt a' Bárókról: „ *Barones in Regno Aragoniae* ut auctor est Vitalis Episcopus Oscensis iidem sunt, — *qui scilicet pluralitate Vasallorum decorantur, cum quibus in exercitum*

pergunt, cum a Rege evocantur. Quo sensu etiam *Franci, Barones appellant, qui Vexilla in praeliis educunt, et cum Vasallis suis praeeuntibus iisdem vexillis in praelio pro Rege pugnant.* 's a' t.

c) Még az 1500 iki 2-iki Törvény Czikkely is megkülönbözteti azokat a' Jószágokat, mellyekhez a' Banderium kötelesség vólt kötve, más egyéb Nemesi Jószágoktól.

d) Azon 1452: 39-iki Czikkely e'képen szól: „*Praeterea sunt plures Nobiles qui quodammodo Statum Baroniae seu alium honestum statum ultra ceteros Nobiles habent*"

e) Mátyás Királynak 1487 iki Oklevelében már két féle Bárók emlétetnek e'képen: „*Item Barones ex* Officio in Hungaria D. Palatinus Hung: D. Comes Curiae Regiae Majestatis, D. Magister Tavernicorum" R. Maj. D. Thesaurarius, R. Maj. Item *Principes in Hungaria* (már fellebb ezeket emlétettük) Item *Barones Naturales in Hungaria*: Dominus Dux Laurentius de Újjlak, Domini Comites de Fraugepanibus, D. Comes Scepusiensis 's a' t.

f) Lásd I.ső Lajos' 's 'Sigmond' Tör: Könyveinek végezetein.

g) Lásd I ső Mátyás VI-ik Törvény' Könyvének végén.

h) Báró APOR ISTVÁNNAK 1696-ban adott Szabadság-levélbe parantsoltatik as *Illustrissimus* Czimnek meg adása (Lásd TT. SCHWARTNER M. Úr' Diplomatikájának 268-ik lap.

222-ik §. *A' Királyi Tárnok (Tavernicorum) Pohárnok* (Pincernarum) Lovász (Agazonum) Ajtón-álló (Janitorum) *Asztalnok* Mesterekről (Dapiferorum Magistri) 's *egyéb Udvari Hivatalokról.*

A' Királyi *Tárnok*, *Pohárnok*, *Lovász*, *Ajtón-álló*, *Asztalnok mesterek*, 's egyéb illyes Udvari hívatalok már Sz. István Királyunktól vészik lételeket Édes Hazánkban. *a)* Tartottak pedig illyen hivatalba lévőket nem csak a'

Királyok, hanem a' Királynék, és az Ifjabb Királyok is. (Reges Juniores) Ezen hívatalok régenten nem vóltak olly fényesek mint azokat mái napon lenni tapasztaljuk; de valamint minden Királyi Udvari hivatalok üdővel nagyokká lettek, úgy ezeknek is fényességek napról napra öregbedett. Így a' Tárnok Mesteri hívatal már III-ik András üdejébe elő kelő, hívatal vólt; mivel már a'kor a' Királyok az Ország' meg egyezésével tették a' Tárnok - Mestereket. Kötelességek vo t pedig a' Tárnok-Mestereknek a' Királyi külső gazdaságokra, mint a' só-eladásra, az életből a' Kilenczed' és Tized' bé szedésére 's a' t. fel vígyázni. A' Lovász-Mester a' Királyi marhákra 's lovakra, *c)* az Asztalnok 's Pohárnok Mestereknek pedig a' Királyi Asztalra gondot viselni. Mi hívatalok lehetett a' Szoba, és Ajtón-álló-Mestereknek? ha csak az nem, a' mit nevek jelentett, nem bizonyos. *d)* Különben a' Tárnok Lovász és Pohárnok Mestereknek széjjel az Országban vóltak Alatt-valóik is, kiknek szolgálatjokkal a' most mondottak éltek. *e)*

a) Már Sz. László Király III-ik Törvény K. 15. Fej: elé fordúl az *Agazo* hivatal.

b) Lásd III. András 1291-iki 9 ik Cz: (in *sylloge Decretor pag.* 18.)

c) Lásd Sz. László Király III. T. Könyv. 15. Fejezet.

d) Lásd ezekről KOLLÁRT. in *Amaenitatibus*, 's a' t. 157. 158. l.

e.) Béla Király egy 1265-iki Oklevelébe e'képen szól. „salvo eo, quod Udvarnici, *et Tavernici ac ceteri Servilis Conditionis homines*,„

223-*ik* §. *A' Comesekröl és azon szónak régi értelméröl.*

A' Comes szó, 's hívatal már Sz. István Királyunk' uralkodása alatt nem vólt esméretlen

Hazánkba, de más értelembe vétetett mint mai üdőben, 's nem egyebet tett, mint *Bírói hivatalt.* Ugyan is ha meg tekéntjük régi Törvényeinket, több ollyas Czikkelyeket találhatunk, mellyekből a' *Comes* szónak *Bírót* jelentő értelme aránt meg győződhetünk. *a)* Igy az Ország' Birája majd *Comes Curiae Regiae*, majd ismét *Judex Curiae Regiae;* a' Vár' Birái is hol *Judex Castri*; hol pedig *Comes Castri*, vagy *Parochianus* nevezettel ruháztattak fel régi Törvényeinkben, 's Okleveleinkben; sőt a' mi több, úgy látjuk, hogy a' Városi, vagy Falusi Bíró is, hol *Judex Villae*, hol pedig *Comes Villae* nevezetet viselt. *b)* Minekutána tehát a' Comes szó valóságos Bírói hivatalt jelentett, kétséget sem szenved, hogy a' Magyar Nemzetségeknek mindnyájának; valamint a' Kun Nemzetségeknek is, *c)* vóltak tulajdon Birái, kik *Judex*, *Comes*, vagy *Princeps Generationis* nevezettel ruháztattak fel, a' kik a' Nemzetségi ügyes bajos dolgokba a' Nádor Ispányal egyetembe ítéltek, melly ítélettel ha valamellyik Fél m g nem elégedett, a' Per a' Fejedelem, vagy e' helyett az Ország' Birája eleibe bővebb meg vi'sgálás véget vitetett, *d)* a' mint a' következendőkben is ki fog tetszeni.

a) Lásd a' többi közt Sz. István Király II-ik T. Könyv. 43-ik Fejezetjét, a' hol ez mondatik: „*Si quis militum* Judicium *a suo Comite recte judicatum spernens ad Regem appellaverit.* 's a' t.

b) TT. HORVÁT ISTVÁN Úr is hoz fel *a' régi Gyökeres Magyar Nemzetségekről* irt Könyvébe a' Varadi tüzes vas próbákról szóló Jegyző Könyvből egy illyen példát mellyből alkalmasint a' Falusi Biráknak *Comes* nevezetjek emlitetik, és pedig ezen szavakkal: Paulus Opilio *Vice-Comes in Villa Apa* impetiit Dominum Tengúrd"

c) Lásd a' 219. §. a' *c*) jegy alatt.

d) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Ur m: K. 105. lap:

224-*ik* §. *A' Várok', vagy is Vármegyék' Bíráiról, mellyek későbben* Supremus Comes *(Fő Ispány) nevezettel fordúlnak elő az Oklevelekben, 's egyebekben, nem különben ezeknek All bírájokról.*

A' Várok' vagy Vármegyék' Bírái, mellyek régenten *Comites Castri, Comites Parochiani* nevezeteket nyertek a' Törvényekbe, 's egyéb Oklevelekbe, már Sz. István Király alatt nem voltak esméretlenek az Országba, 's veszik eredeteket a'tól az üdőtől fogva, a' midőn Hazánk legelőbbször Vármegyékre fel osztatott; legyen az, hogy ezen fel osztás Geiza Vezér, vagy pedig Sz. István Király alatt történt légyen. Ezen hívatal régenten is igen fényes hívatal vólt, mivel ki vévén az Egyházi személyeket, Nemzetségeket, 's Nemeseket, 's talán némelly Királyi főbb Embereket, az egész Vármegyében lakó népeknek ügyes bajos, valamint fenyítést maga után vonszó dolgaikat a' Várok' Bírái intézték el; úgy szinte egyéb politicai dolgokra is főbb gondjok vólt, sőt néha Katonai dolgokat 'is intéztek *a)* Az e'féle Vár' Bíráinak vóltak régenten All-bírái, vagy inkáb *Udvarbírái*, mellyek régenten *Comes Curialis Parochianus* nevezetet nyertek; utóbb pedig már *Vice-Comes*, vagy Magyarán *All-Ispányoknak* hívatattak. Ezek hasonlóul a' Vár' lakossainak kissebb ügyes bajos dolgaikat ítélték; úgy látszik mindazáltal, hogy ezeknek a' béli hatalmok nagyobb részben az ő Fejektől, vagy is a' Vár-bíráitól függött. *b)* Egyéb eránt TT. SCWARTNER M. Ur szerént a' Vár-bírái csak 1600-ik körűl nyerték a' mái *Supremus*

Comes (Fő Ispány) nevezetjeket, 's a' tisztelt Úrnak álítása szerént azon hívatal régenten sem vólt örökös. mivel némelly Fő-Ispánysági hívataloknak örökösen való által adása, csak a' XV. Századtól fogva a' F. Austriai Ház' Uralkodása alatt jött keletbe. De én részemről csekély tapasztalásom után úgy vélekedem, hogy régenten is vóltak örökös Fő Ispányságok, (Supremi ac perpetui Comites) vagy is inkáb Vár-bíróságok, és ha nem hibázom III-ik Andrásnak is 1291-iki T. Könyv. 4-ik Czikkelye is a'ra mutat, hogy a' Vár-bírái, vagy is a' Fő-Ispányok azon hívatalokat másokra is, de nem Nemtelenekre ruházhatták; *c)* ha tehát azon hívatalt másra is ruházhatták, természetesen következik, hogy azon hívatal egyenesen őket, és pedig örökösen illette. Szinte illyen örökös Fő-Ispányságokról szólanak alkalmasint az 1447. 4. az 1458-ik 8-ik Törvény-czikkelyek is (*Sylloge Decr.* pag. 118. 138.)

a) A' Váradi Tüzes-vas próbáról szóló Jegyző-könyvbe ezeket olvashatni „*Cum Voiouda Comes de Doboka perivideret Exercitum suum* "'s a' t. Lásd *Ritus explorandae veritatis* 's a. t. §. 304.

b) Ugyan csak a' most emlétett könyvbe olvashatni ezeket: „ Tunc POUL, *Curialis Comes, ex praecepto Domini sui Smaragdi Comitis eos discutiens* ad Praudam per Pristaldum nomine Georgium misit Varadinum" 's a' t.

c) Azon Törvény-czikkely e'képen szól „Nec etiam Barones, suas dignitates in certa quantitate pecuniae locare permittemus. — Nec vices suas sive *Judicatus in Parochia conferri* ignobilibus *patiemur.* (Lásd *Sylloge Decretor* 's a' t. 17. lap.

225-*ik* §. *Mit kelletik, a'* Comites perpetui liberi, majores *seu* naturales, *nevezetek, vagy Czimek alatt érteni?*

A' Nemzetségek, valamint némelly vagyonos (proprietarii) 's örökséggel (haereditas) biró Ne-

mesék is a' melly Várakat, vagy Helyeket bírtak, azokat olly tökélletes Főldes Úri Jussal bírták, hogy azokba, kivált a' Bíróságra nézve a' Várbíráinak, kik a' mint mondottuk Comites Parochiani nevezetet nyertek, legkevesebb befolyások sem vólt. *a)* Innét veszik eredeteket a' későbbi üdőkbe szokásba jött *Comites perpetui liberi majores*, vagy *naturales* nevezetek, mellyeket mostan Magyarán valamelly hely' *Örökös Urának* vagy *Grófjának* is lenni mondunk, 's a' mellyek az Örökös Fő Ispányságtól is különböztek: különben a' későbbi üdőkbe Szabadságos-levelek által is vólt keletbe az a' féléknek osztogatása. Igy a' Szepesi Főldnek vagy is Szepességnek (Terra Scepusiensis) csak 1465-ben lett ismét Örökös Ura, vagy Grófja, hasonlóúl tétetett a' Híres Hunyady János is árván szülött László Király által, 1453-ba a' Bisztriczi Kerűlet' Örökös Urának, vagy Grófjának.

a) Ugyan ezt tartja II. Ulászló Király' II ik T. K. 19. Czikkelye is a'hol mondatik: „Hoc per expressum declarato, quod Nobiles, et quivis Possessionati homines privilegiati, qui Liberi Comites appellantur; tales malefactores castigandi habeant facultatem, et illos ad sedem Judiciariam inviti statuere non teneantur"

226-*ik* §. *A'* Jobbágy, *vagy is inkább* Jobbági *nevezetnek értelméről, és a'* Vár' Jobbágyairól *régenten (Jobbagi vagy Jobbagy Jobbagio Joubag Jobagyo.)*

A' mai *Jobbágy* nevezetről sokan egészen ellenkező értelembe vagynak mai üdőben, mint a' mi az alatt régenten értetődött. Hívattak pedig *Jobbágioknak*, vagy is *Jobb-agból valóknak* azok, kik érdemek, vitézi tettek, 's születések ál-

tal magokat másoktól megkülönböztették. Ugyan ezen nevezettel ruháztattak fel régenten az Nemzetségek, 's az Örökséggel (haereditas) bíró Nemesek is; *a)* különben pedig használtatott ezen nevezet némelly Királyi, *b)* 's más Nemesek' Szabadossaira nézve is. *c)* Hívattattak Jobbágoknak, és pedig *Vár Jobbágoknak* (Jobbagiones Castri) KÉZA SIMON szerént, *d)* azok az elszegényedett Nemesek is, kik a' Vár Jószágaira szorúltak; jól lehet ellenben részemről találtam a'nak is nyomára, hogy az illy Vár' Jobbágok későbben tétettek Serviensekké, vagy is Nemesekké; *e)* ez mind az által hibából 's tudatlanságból is történhetett meg, mivel hányan vagynak mostani üdőben is olly szegény Nemesek, kik valóban nem tudják Nemesi származásokat meg mutatni. Az e'féle elszegényedett Nemesekből tétettek többnyire a' Vármegye' főldén lévő Katonaságnak Tisztjei, 's egyéb Polgári Tisztek is, kik hasonlóúl *Castri Jobagyones* nevezetet viseltek. *f)* Egyéb eránt mitsoda üdő tájban származott a' Jobbágy nevezet a' Parasztokra? nem bizonyos, részemről a'nyit mondhatok, hogy már III. András Király alatt a' Jobbágy nevezet a' Parasztokat illette. *g)*

a) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úr *Régi Magyar gyökeres Nemzetségeit* a' 91-ik lapon

b) Ugyan csak TT. HORVÁT ISTVÁN Úr m. k. — Így neveztettek régenten a' Sz. *István Szabadossai* vagy *Szabadjai* is, mellyektől a' mai Veszprém Vármegyében lévő *Sz. Király Szabadja* nevü Hely is veszi eredetét.

c) Lásd a' Váradi Tüzes-vas próbáról szóló Registrumnak 254. 269. 300. §. 's a' t. a' hol több Uraknak Jobbágyai említetnek.

d) Jobbagiones vero Castri sunt *Pauperes Nobiles* qui ad Regem venientes terram eis tribuit, de

Castri terris, ut pheuda Castri, et Castrum guerrae tempore custodirent: Lásd e're TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' *Gyökeres Nemzetségeit* a' 28. lapon.

e) A' már másszor emlétett. V. Istvánnak 1268-iki Oklevelébe ezek olvastatnak: „Eundem Marcellum, et per ipsum suos fratres — Jobbagyones Castri-ferrei de generatione Churnug — *a Jobagionatu Castri praedicti pure et simpliciter eximentes, in numerum Servientium nostrorum Nobilium trastulimus*" Találhatni más illyen példákra is a' régiségek közt:

f) Így olvastatik a' Váradi Regestrumba, és pedig a' többi közt a' 110-ik §. *Joubagiones de Zemlun* scilicet: Scema *Hodunagio*, Mocud *Centurio*, Degus et Chepanus *Praefectus Castri* 's a' t.

g) Lásd III. András 1298. Törvény Könyv: 70-ik Czikkelyét a' hol ez mondatik: „*Item quilibet Rusticus seu Jobagio*"

227-*ik* §. *A' Vár-katonáirol (Castrenses seu Cives.)*

Hogy a' Castrensisek, mellyek *Cives*, *Civiles*, *Servientes Castri* nevezetekkel is elő fordúlnak a' régiségekben, *a)* valóban Katonák, 's pedig a' Vár' Katonái vóltak légyen, több régiségek bizonyítják. *b)* Ezek tehát némű némű szabadsággal birtak, *c)* 's a' Vár' főldjét háború üdején óltalmazni is tartoztak; következésképen nem elég helyesen mondja KOLLÁR (*in amaenitatibus* pag. 149.) hogy ezek csak a' Vár' főldmívelői vóltak légyen, mivel a' főld mívelésre csak leg inkáb azok használtattak, kik *valóságos Szolgák*, vagy is *Rabok*, 's *Sclávok* (Mancipia, glebae adstricti) vóltak. Hogy pedig a' Castrensisek nem leg alább való rendűek voltak légyen, ki tetszik csak a'ból is, hogy néha a' Vár' hívatalába lévők is Castrensiseknek neveztettek. Különben az e'

féle Castrensisek bizonyos adót is fizetni tartoztak, *d)* és a' Vár' Jószágait csak Feudumba, vagy is Arendába bírták, nem pedig vagyonos, vagy birtokos jussal. *e)*

a) A' Váradi Regestrumnak 367. §. mondatik: „ *Cives de Borsod* — impetierunt quosdam de villa Pelg — pro Concivibus suis; illi autem dixerunt se esse liberos, et filios hospitis Boëmorum; quorum libertatem cum tenerent Ruska de Villa Simon — *praenominati Castrenses* dixerunt ipsos suos esse *Concives*"

b) Ugyan az emlitett Regestrum' 10 ik §. olvastatik: „Petrus Joubagio Castri Borsod, impetiit *Castrenses ejusdem Castri*, scilicet de Villa Beleta, et dicens quod officium esset carceres custodire, Illi autem e contrario dixerunt, quod *Milites quidem Castri essent ad belligerandum*"

c) Ugyan azon Regestrum 368 §-ba mondatik: „Villani de Nyr, qui sunt pistores Castri Zolnuk, impetierunt quosdam *liberos homines* ejusdem villae — dicentes eos extorres; illi autem e contra dixere, se habere *terram communem cum Castrensibus* a prima occupatione sui Generis: judice Nicolao Palatino Comite *homo Castrensium* portato ferro justificatus est"

d) Vincentius Vendegu — impetiere Convillanos suos, — dicentes, quod eorum falsa suggestione quidam potens nomine Vaiavoda in sex marcis cos damnificasset. Illi responderunt, quod praenominatus Vaiavoda non eorùm suggestione quidquam eis subtraxisset, sed cum esset Centurio, et ipsi *Castrenses Castrensium pensione debitores, pro debito censu tantum*, vel forte plus ab eis accepisset, illi autem e contra dixere *se non esse Castrenses*"

e) KÈZA SIMON Krónikájába a 144-ik lapon a' Vár Jószágokat, mellyek a' Váraktól el nem szakasztattak feudumnak nevezi: „ Jobagiones Castri sunt Pauperes Nobiles, qui ad Regem venientes terram eis *tribuit* de Castri terris, ut *pheuda* Castri, et Castrum guerrae tempore custodirent."

228-*ik* §. *A' Bilochusokról, Praecokról, Archipraecokról, és Pristaldusokról.*

Minthogy a' régi Oklevelekbe sokszor előfordúlnak a' *Bilochok, Praecok, Archipraecok,* és *Pristaldusok*, ugyan azért szükségesnek tartottam rólok röviden szólani. *Bilochusoknak* vagy is *Bilotusoknak* tehát neveztettek a' Vármegyékben lévő olly Tisztek, kik a' Várbíráitól (Comites Parochiani) fügtek ugyan, de különben a' Tolvajokat, 's Latrokat, a' Várbírái előtt, (ad pedes ipsius Comitis) vagy is azoknak othon létébe ítélhették. *a)* Az e'féle Bilotusok' hívatalát némellyek egynek tartják a' mai Szolgabírói hívatallal, de azt nem kell tartani, mivel egy az: hogy a' Bilotusok a' Nemeseket nem is ítélhették, más az: hogy a' Szolgabírói hívatal régenten is *Judex Nobilium* nevezettel ruháztatott fel. A' *Praecokról* már ezen Könyvnek II-ik Részébe szólottunk, itten tehát tsak rövideden emlétjük, hogy ezek vitték véghez régenten a' Törvénybeídéztetéseket, 's egyéb parancsolatokat is ezek hirdettek ki, még pedig fent szóval 's Vásáros helyeken; a' ki pedig ezeknek Fejek vólt az *Archi praeconak* neveztetett. Tartottak illyen Praecókat, a' Királyok, a' Vár-bírái, 's egyéb Ország' Nagyjai, 's Nemzetségei is. A' mi a' *Pristaldusokat* illeti: azok régenten nem egyebek voltak, mint az hozott Itéleteknek Végben-vivői (Executores) *b)* mellyeket hasonlóképen minden Bíráknak tartani elkerűlhetetlen szükséges vólt. Különben azt is vettem észre, hogy az újjabb üdőkbe a' Városokba Törvénybe-idéztetéseket is vittek véghez *c)*

a) Lásd II-ik András Arany-szabadság-levelének 5-ik Czikkelyét.

b) A' Váradi említett Regestrumba több helyen találhatni illyenekre: quos iam dictus *Comes discutiens*, *per Pristaldum suum nomine Petrum misit ad ferrum candens Varadinum*:"

c) A' TT. KOVACHICH M. Úr által ki adott *formulák* közt a' 22. lapon akadhatni ezekre: „Nos N. Judex damus pro memoria, *quod cum Nos Pristaldum nostrum N. ad citandos Concives nostros NN. destinassemus*„ 's a' t. Ugyan ott kevéssé alább azt is találhatni hogy a' Praecó is idézett Törvénybe a' Városokba:" damus pro memoria, quod *N. Praeco noster qui per nos nuperrime ad citandum* NN. destinatus fuerat"

229-*ik* §. *A' Szolgákról röviden.*

Midőn vitéz Eleink ezen jó tévő Hazát elfoglalták, hogy sok Népeket, 's Nemzeteket meg hódították, 's azokat többnyire Szolgájokká tették légyen, ki ki tudhatja. *a*) Itten tehát szükség tudni: hogy többféle Szolgák vóltak édes Hazánkban; némellyek ugyan is ezek közűl *Rabok*, vagy is *Rabszolgák* (Mancipia, glebae adstricti) vóltak 's ezek többnyire a' Főld-mívelésre használtattak, nem is lehetett ezeknek az Ő Uraikat tetszések szerént ott hagyni, mivel örökös szólgaság alá vóltak vettetve. Illyen Rabszolgái vóltak nem csak a' Királyoknak, hanem a' Nemzetségeknek, Nemeseknek, sőt más szabad Embereknek is. (liberi) A' Rabszolgák közűl némellyeket fel szabadítottak mind a' Királyok, mind régi Eleink, 's ezek *Liberales*, *'s Conditionarii* nevezettel ruháztattak fel. Többfélék vóltak pedig az e'féle fel szabadított Szolgák, vóltak tudniillik ollyanok, kik az Udvar szükségére, 's fényességére vóltak rendelve, 's ezek *Udvarnikoknak* neveztettek, kik is több különbbféle kötelességet vittek véghez az Udvarnál. Illyen Udvarnikokat tartottak a' főbb Nemesek is; kiknek ugyan

e'béli szabadságokat eltörlötte Kálmán Király, de több Oklevelekből világos, hogy azon Jussokkal ismét éltek az örökös Nemesek. *b)* Vóltak a' Szabadosok között ollyanokis, kik Katonaságra alkalmaztattak, (*Libertini virtuosi*) 's az illyenek a' nyert zsákmányból részt is kaptak. Ismét némellyek a' Fel-szabadítottak közűl ollyanok is vóltak, kiknek Uraik szabad elmenetelt engedtek. (manumissi) Hasonlóúl vóltak még ollyan fel szabadftott Szolgák is, kik az Egyházaknak, vagy is Egyházi személyeknek ajándékoztattak, 's ezek *Duschenicus* Tót-eredeti nevezettel fordúlnak elő a' régiségekben; egy szóval igen sok nemei vóltak a' Fel-szabadításnak, mellyeket itt elő számlálni hoszas vólna. Egyedűl szükség itt még a' Királyi Udvarnikokról meg jegyezni, hogy azok több félék vóltak: ugyan is voltak olly előkelő Királyi Udvarníkok, kik a' Király' Udvarába többféle szolgálatokat vittek véghez; de azonban a' Királyi Udvarnak fényességére is tartoztak; 's ezek *Familiares* 's *Aulae Regiae Familiares* Czímmel is ruháztattak fel a' Régiségekben; *c)* vóltak ismét alább való Királyi Udvarnikok is, kik szerte széjjel az Országban lakván, Királyi Szekerességet, Pásztorságot, 's egyéb alább való szolgálatokat vittek véghez. *d)* Ugyan illyen Udvarnikokkal bírtak a' Királynék is.

a) Hány féleképen lehetett a'l többi közt valakit szolgaság alá hajtani emlékezet tétetik róla az I-ső Lajos alatt irt *Ars Notarialisba* (Lásd *Formulae solennes styli* 's a' t. pag: 85.)

b) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN. Úr' *régi gyökeres Nemzetségeit* 99. lap.

c) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN. Ur' m. k. 37. l.

d) Lásd KOLLÁRT in *Amaenitatibas* Vol: II. pag. 120. 21.

230-*ik* §. *A' Kereszt*, *'s Vezeték Nevekről.*

A' Neveknek vi'sgálatja valóban meg érdemli a' különös figyelmet, midőn minden nap eléggé tapasztaljuk, millyen nehéz légyen a' származások' léptsőjén csak a' XIV-ik Századig is haladni; holott pedig menyi Nemzetségi-ágak vagynak Hazánkba, kiknek Törvényes-igazaik még sokkal régibb üdőkből veszik lételeket. Mert ki is kételkedhetne a'ba? hogy a' Híres CSÁKY Nemzetségnek, melly a' híres *Szabolcs* Vezértől; az ALMÁSY Nemzetségnek; a' KÁLLAY Nemzetségi-ágnak, melly *Bolok Semjén* Nemzetségből; a' RHEDEY Nemzetségi-ágnak, melly *Aba* Nemzetségből; a' RUDNAY Nemzetségi-ágnak, melly a' *Divék* Nemzetségből; a' NÁDASDY Nemzetségnek; a' ZEMERA vagy is mostan SZEMERE Nemzetségnek; a' Gróf FORGÁCH, és KUBÍNYI Nemzetségi ágaknak, mellyek a' Geiza Vezér alatt Hazánkba vándorlott *Hunt Pázmán* Nemzetségből veszik származásokat, 's egyéb más régi Nemzetségi-ágaknak is több Nemzetségi Jussaik, 's birtokaik nem a' leg régibb üdőkből veszik eredeteket. A' Nemzetségi nevek régi tündéres álapotjának vi'sgálatja tehát minden Törvény-túdónak, 's Jus-védőnek Édes Hazánkba anyival inkáb szükséges, mivel dicsősségére a' Nagy Magyar Nemzetnek, 's ezen Nemzet' bőlcs Kormányozóinak nem igen akadunk mostan a' Magyar Nemzeten kívűl olly Nemzetre, melly Polgári-Alkotmányát 800. 's több. Esztendőkig olly híven meg őrzötte 's óltalmazta vólna. Azokon a' változásokon kívűl pedig, mellyeket ezen könyvnek I-ső Részében elő adtam, 's a' mellyek szerént némelly nevek a' régi Helyes-írásnak álhatatlan vólta; a' neveknek egy nyelvből más nyelvbe t. i. Magyarból Deák, vagy Latán nyelvre, *a)* Német-

re, 's viszont való ált'-fordítások miatt elébbeni értelmeket majd úgy szólván egészen elvesztették, több névbéli változásokra is kelletik tekéntenünk. Hát ha még azt fel gondoljuk hogy édes Hazánkba több ollyas ugyan egy személyekre is akadunk, kik üdő-szakaszonként több különbbféle nevezetekkel éltek; vagy is világosabban: ugyan egy személy most egy, most más név alatt jelenik meg az Oklevelekben, a' mint t. i. Jószági birtokaiknak nevezetje, 's egyebek hozták magokkal. Használtattak pedig név gyanánt csak leg inkáb a' Kereszt-nevek édes Hazánkba, és éppen ez az egyik oka, hogy sok Származási-Táblákba ollykor ollykor felakadunk. Ugyan is ha régi Irományainkat vizsgálóra veszszük sokakra találunk még a' XIV-ik Századiakba is ollyanokra, mellyekbe az emlétett személyeknek a' Kereszt-neveiken, 's némelly viselt Hívatalaikon kívűl egyéb meg különböztető nevezetekre nem találunk, *b)* ki vévén azt: hogy ollykor ollykor az Atyai 's Nagy-atyai Kereszt-név 's néha azoknak Tisztségeik is e'képen: *Benedictus et Dominicus filii Comitis Petri, Bartholomeus Filius Michaelis; Stephanus Filius Egidii, filii Laurentii.* 's a' t. hozzája ragasztatott. Szükség azonban az illy Keresztnevekre nézve mindenek előtt figyelmezni a'ra, hogy a' mint mondatott: a' Kereszt-neveknek a' Latán nyelvből a' Hazai nyelv természetéhez való alkalmaztatását, 's egyengetését; úgy szintén a' változó Hellyes-írásból származó névbeli változásokat meg esmérjük 's valahogy ugyan egy Kereszt-nevet, melly több Oklevelekbe különbb-féleképp' is le írva lenni szemléltetik, több féle, 's más személyek' Kereszt-neveinek lenni ne véljük *c)* valamint szinte a'ra is vígyáznunk kelletik, hogy a' Kereszt-neveket más Vezeték, vagy egyéb neveknek lenni ne tartsuk; mivel sokszor

elő fordúl ollyan Kereszt-név, melly mostan nálunk keletbe ugyan nincs, régenten azonba többször használtatott. Illyen könyen eltéveszthetnénk a' *Bicor* (mellyről ma Bihar Vármegye veszi nevezetét;) a' *Decimus*, *Besprém* (mellyről a' mai Vesprém' Vára neveztetik, 's a' mellyet a' köz tiszteletet érdemlő TT. HORVÁT ISTVÁN Úr valóban dícséretesen felfedezett,) a' *Békes*, (pacificus) melly Békés Vármegye' nevének tör'söke, 's több egyéb esmeretlen Kereszt-neveket is. Ezen tévedést azonban némelly részben elkerűlhetjük a' helyes *Martyrologiumnak* megszerzése, 's gyakori megtekíntése által. Használtattak továbbá egyéb 's a' Kereszt-neveken kívűl, de csak XIV-ik Század' közepe táján, álandó Vezeték-nevek is, mellyek vagy Atyai nevekből, vagy a' Kereszt-nevekből, vagy más egyebekből is kőltsönöztettek.

a) Némellyek (Lásd *Tud Gyűjt*: 1820. XII. Köt. 89. lap) azt tartják, hogy az egyetlen egy *Lupus*, másképp *Volfgangus* Latán Kereszt-név fordittatott vólna által Magyarra t. i. e'képen: *Farkas*; de azt nem kell tartani, mivel nálunk több olly Keresztnevek vóltak régenten keletbe, mellyek Latánból Magyarra fordittattak, 's a' mellyekből utóbb Vezeték-nevek is lettek Illyenek p. o. ezek is: *Medve*-Ursus. *Bóldog*-Felix, *Békes* Pacificus. *Szegény*-Miser, *Csuka*-Lucius. 's a' t.

b) Igy még I-sö Lajos 1357-iki Oklevelébe olvashatni „Venerabilibus in Christo PP. et DD. *Nicolao Strigoniensi*, *Vgolino Spalatensi* — *Magnificis Viris Nicolao Konth Palatino*, *Cikou M. Tavern*: *Andrea Vajvoda Transylv.* 's a' t.

c) Illyen könyen eltéveszthetnénk, 's más neveknek gondolhatnánk a' *Deseu*, vagy *Desö*, 's *Desiderius*, ugyan egy neveket, a' *Béla*, *Albert*, *Adalbertus* szinte azon egy neveket 's a' t.

231-*ik*

231-*ik* §. *A' Nemzetségeknek, 's Nemeseknek egyéb nevezetjeikről.*

A' Kereszt,- 's Vezeték-Neveken kívűl (valamint TT. HORVÁT ISTVÁN Úr is *a' Magyar Országi régi gyökeres Nemzetségekről* írt könyvének 105-109. lapján elég bőlcsen álítja) éltek még Hazánknak Nemessei, 's Nemzetségei több Nevekkel is, mellyeket esmérni elkerűlhetetlenűl szükséges. És pedig használtattak a' többi közt az említett neveken kívűl az *Atyai-nevek* (Nomen Patronymicum) nem csak Édes Hazánkban, hanem más Külső Országokon is; *a*) sőt Orosz Országba még mostan is keletbe vagynak. Álott pedig az e'féle Atyai-név Hazánkba leginkáb az Atyai Keresztnévhez a' *fi* szónak való hozzá ragasztásában, valamint a' Pálfi, Deseőfi, Abafi, Istvánfi, Lászlófi, 's a' t. nevek mostan sem esméretlenek Honyunkban. Illyen Atyai-nevek már Salamon Király' üdejéből is elő fordúlnak: a' XIV-ik Század felé pedig sűrűbben is használtattak. Továbbá élťek a' Nemzetségek kűlönösen az úgy nevezett: *Nemzetségi-nevekkel is*, a' mint t. i. valaki valamelly Nemzetségből származott, szinte azon Nemzetségi törsöknek nevét használta. Az e' féle nevek pedig *de Genere* szóval fejeztettek ki, 's ugyan azért olvashatni némelly Régiségekben: Keyran *de genere* Borchot; Benedicta *de genere* Borsa; Gregorius *filius* Laurentii *de genere* Turul 's a' t. Különben elő jőnek az illy Nemzetségi-nevek már 1135-iktől fogva a' meg maradott Régiségekben; néha azonban ezek az Oklevél Kiadóknak gondatlanságok miatt alkalmasint ki is maradtak; mellyre való nézve ezen dolog a'nál nagyobb vigyázatot kíván. Nem vólt továbbá idegen dolog,

söt inkáb igen keletbe vólt Hazánkba a' *Hely-név*, mellyet ma *Praedicatumnak* neveznek. Költsönöztettek pedig ezek, vagy azon Jószágtól, mellyet valaki bírt, vagy pedig a' melly Helyről valaki származott, 's ez az a' sűrű berek, mellyből a' legnagyobb vigyázattal is alég lehet nyílást találni. Ugyan is több Nemzetségi-ágazatokra találunk, mellyeknek majd minden Tagjai újj, meg újjabb, 's néha ugyan egy Tag is különböző üdőben különbbféle Hely-neveket viselt, a' mint t. i. most egy, majd más nevű Helynek lett birtokossa, vagy lakossa. Így TT. HORVÁT ISTVÁN Úr szerént a' *Hunt Pazmán* Nemzetségből eredett *Chépánfi Zovárd*, majd Zovardus de *Verbőcz*, majd Zovardus de *Magfalva*, majd Zovardus *de Ordo*, majd Zovardus *de Endréd*, majd Zovardus *de Királ*, majd ismét Zovardu- *de Almus* nevezetekkel fordúl elő a' regiségeks ben. Az e' féle Hely-nevek, vagy is Praedicatumok azonban nem mindenkor csalhatatlan jelei a' birtoknak, mivel a' mint mondám, ezek a' nevek sokszor ollyan helytől is költsönöztettek, mellynek birtokában azon nevezetű soha sem vó't, hanem csak vagy ott lakott, vagy onnét származott el. Igy lehet tapasztalni elég szolgai-rendű Embereket a' régiségekben, kik valamelly helytől nevezték magokat. *d*) Végtére használtattak ollykor ollykor némelly *Melleslegés nevek* is, (Agnomen) mellyek is a' *dictus* Latán szavak által tétettek ki, 's innet veszik eredeteket sok mai Vezetek-Nevek. Igy láthatni némelly Oklevelekben: *dictus* Forgách, *dictus* Bubek, *dictus* Sántha 's a' t. Melleslegés-neveket.

a) Illyenek ezen Külső Országi személyek' Nevei is Wilianson, Jacquesson, Colesson, Pierson 's a' t.

Ismét: a' Ficzjean, Ficzgerad, Ficzpierre, 's a' t. Itten a' *Son*, és *Ficz* ragasztékok anyit jelentenek mint nálunk a' *Fi* szó. Illyen értelembe vetetik a' *Viz* Tót végezet is.

b) A' *Deseőfi* név, Deseu vagy is Desö Keresztnévtől, melly ismét a' *Desiderius* Latános Kereszt névtől veszi eredetét; és alég ha ezen Nemzetségiág nem ugyan egy Nemzetségi származású a' *Derseőfi* Ággal, kivált ha meggondoljuk, hogy melly sokféle változásokon mentek keresztül régenten a' Keresztnevek.

c) Illyenforma kimenetelüek némellyek azok közül a' nevek közül is, mellyek más nyelvre, úgymint: Magyarbol Latánra ált' fordittattak p. o. Sartoris, Tonsoris, Sculteti, Pauli. Ezek azonba már nem mind a' Keresztnevektöl, hanem a' Mesterségektől, 's Hivataloktöl veszik eredeteket; de különben hasonlítanak a' *Fi* végezetü Magyar Nevekhez. Az *ides* ragaszték nem anyira Latán (a' mint némellyek tartják *Tud*: *Gyüjt*: 1820. XII. Köt: 89. lap.) mint inkáb Görög végezet.

d) Így egy 1387-iki Levélbe olvastatik: Michael Filius Mauritii *de Pest*. Ismét a' Fehérvári Káptalan' 1406-iki Oklevelébe: „quod Sawl de Buda, et alter Sawl de Pest *Judei* 's a' t.

232-*ik Honnét vették a' Vezeték-Nevek származásokat.*

Valamint a' régi, 'Sidó, Görög, s' Latán eredeti Kereszt-Nevek több mindenféle tárgyaktól vették eredeteket; *a*) ugy a' Vezeték-nevek is több mindenféle tárgyaknak szüleményjei, mellyeket esmérni, szép is, szükséges is azon okból, mivel azokat vóltaképen esmérvén, a' származási lépcsőknek vizsgálatjában könyebben bóldogúlhatunk. A' Magyar Vezeték Nevek tehát veszik származásokat

1-ör A' *Kereszt-nevektől*, és pedig vagy a' mint mondatott: az *Atyai-névtől*; (Nomen Pa-

tronymicum) még pedig többféleképen t. i: vagy az Atyai, Nagy-atyai, 's más Elődi nevekhez a' *fi* végezet ragasztatott, p. o. Gyulafi, Istvánfi, Sándorfi 's a' t. vagy az Elődi Kereszt-nevekhez semmi *fi* végezet nem kapcsoltatott, hanem a' név csak a' maga valóságában használtatott, melly az Oláhoknál mostan is keletbe van. p. o. László-'Sigmond, Pál-János 's a' t. vagy ismét az Elődi Kereszt-nevekhez egy i. betű ragasztatott: p. o. Simoni, vagy Simonyi, Ferenczi, Jánosi, Gábori, Péteri. Itten azonban szükség meg jegyezni, hogy az illyen i. betűvel végződő Kereszt-Vezeték-nevek, nem mindenkor az Elődi-Kereszt-nevektől vették származásokat, hanem néha a' Kereszt-névvel neveztetett Helytől p. o. Sámsoni, Lőrinczi 's a' t. Vagy továbbá: az Elődi-Kereszt-nevek több formákba által változtattak p. o. Elekes, Jánoska, Jó'sika 's a' t.

2-or A' *Nemzetektől*, *'s Nemzeti-származástól* p. o. Török, 'Sidó, Tót, Horváth, Olasz, Cseh, Orosz. 's a' t. Itten azonban ismét szükség vígyázni, hogy valamelly valóságos Kereszt-nevet Nemzeti nevezetnek, ne vegyünk. p. o. ezen név *Németh*, nem mindenkor Nemzeti származás, hanem néha Kereszt-nevet is jelent, melly régenten a' *Germanus* Kereszt-névből fordíttatott Magyarra, 's valóban a' *Németh* fordított Kereszt-név keletbe is vólt régenten Hazánkban.

3-or Azon Helyektől, a' mellyet valaki bírt, vagy a' hol lakott, 's a' honnét származott p. o. Bihari, Váradi, Ürményi, Szőgyényi, Lovasi, Fehérvári, Miskólczi, Pataki, Szatmári 's a' t. Az illyen nevek *Praedicatum* formába is szoktak elő fordúlni, e'képen *de Bihar*, *de Várad*, *de Lovas* 's a' t.

4-er A' Hívataloktól, Méltóságoktól, Tisztségektől Polgári, Egyházi, 's Hadi szolgálatoktól,

mellyeket némellyeknek Elei viseltek, némellyekre pedig csak a' környűl-álásokhoz képest reá ruháztattak. p. o. Bán, Vajda, Bíró, Császár, Király, 'Sóldos, Porkoláb, Kalmár, Pap, Katona, Lovász, Gulyás, Hajdú, Kapitány, Scholtész, Sculteti, Dajka, Béres, Vámos, Pásztor, Szekeres, Frater, Barát, Kúlcsár 's a' t.

5-ör A' foglalatosságtól p. o. Dinyés, Boros, Seres, Madarász, Lépes, Sós, Vadász, Puskás, Halász, Tolvaj, Pribék, Szántó, 's a' t.

6-or A' szép, 's egyéb mesterségektől. p. o. Kovács, Asztalos, Lakatos, Kadár, Sartor, Sartoris, Tonsor, Tonsoris, Borbély, Szabó, Szűcs, Hegedűs, Czimbalmos, Dobos, Énekes, Festő. 's a' t.

7-er Egyéb Polgári álapotoktól. p. o. Du's, Gazdag, Gazda, Kincses, Úri. Itten ismét tudni kell, hogy a' *Szegény-Miser*, és a' *Bóldog-Felix* Magyarra fordított Kereszt-nevek. 's a' t.

8-or Természeti tulajdonoktól, 's maga viselettől. p. o. Gondos, Bornemisza, Szentes, Csintalan, Ördög, Angyal, Okos, Forgó, Ravasz, Kevély, Jó, Botos. Itten is a' Bornemisza valóságos Kereszt névből lett Vezeték-név, 's anyit tész, mint *Abstemius*, mert vólt Egri Püspök, a' kit így hívtak *Abstemius* alias *Bornemisza*. 's a' t.

9-er A' színektől p. o. Barna, Fekete, Fehér, Vörös, Zőld. 's a' t.

10-er A' Testnek alkotásától, 's a'nak tagjaitól p. o. Csontos, Sánta, Fejes, Nagy, Kiss, Balog, Szakál, Csorba, Fagygyas, Lépes, Száraz. 's a' t. Itt azonban ismét meg jegyzésre méltó, hogy némelly Magyarra fordított Kereszt-nevekből lett Vezeték-neveket ezekkel öszve ne zavarjuk. p. o. *Erös*, melly a' *Firmus* Latán Kereszt-névtől származik. 's a' t.

11-er Az indúlatoktól, 's azoknak kijelentésétől p. o. Szerelmes, Víg, Bús, Csók (némellyek még *Csók* régi Kereszt nevet is álítanak lenni) 's a' t.

12-er A' Katonaságtól p. o. Hajdú; Kurucz, Huszár, 'Sóldos, Vitéz 's a' t.

13-or Az Álatoktól, 's azoknak birásától p. o. Bárány, Róka, Sárkány, Galamb, Rigó, Sas, Solyom, Bagoly, Hollós, Kecskés, Hangyás, Juhász 's a' t. Vigyázattal kell azonban itt is lennünk ne hogy némelly Magyarra fordított Kereszt-neveket Álatok' nevétől költsönözetteknek lenni véljük. Igy a' *Nyúl,* (Nywl. Niwl.) és *Farkas*) fordított Magyar Kereszt-nevek egy 1436-iki Hiteles-másolatban meg lévő Oklevélbe is előfordúlnak. Illyenek hasonlóúl a' *Medve*-Ursus *Csuka*-Lucius *Kokos* - vagy *Kokas* - Gallus,'s egyéb Álati Keresztnevek 's a' t

14-er Az italoktól, 's ehez tartozandóktól: p. o. Boros, Pinczés, Vizi, Pályinkás. 's a' t.

15-ör A' Vidéktől, Környéktől, növevényektől, gyümölcstől, fáktól, virágtól, 's egyéb termesztményektől. p. o. Berkes, Bokros, Erdős Hegyi, Ró'sa, Szekfű, Ág Szeder, Kökény, Konkoly, Halmi, Völgyi 's a' t.

16-or Az érczektől, pénzektől p. o. Aczél, Réz, Máriási, Peták 's a' t.

17-er A' folyó-vizektől, p. o. Tisza, Pataki 's a' t.

18-or Az Napoktól, Ünnepektől, 's az üdő el osztásától: p. o. Péntek, Hajnál, Bőjti, Farsang, Nyári, Ősz, Pünkösdi.

19-er Több egyéb tárgyaktól: p. o. Téglási, Bot, Horog, Bársony, Kövi, Forgács. 's a' t.

Lehetne még ezeken kívűl több egyéb tárgyaktól is származtatni a' Vezeték-neveket, vigyáznunk kelletik azonban a' mint többször is

emlétettem, hogy a' meg Magyarosított Kereszt-nevekből lett Vezeték-neveket más egyéb tárgyaktól származtattaknak lenni nevéljük; mivel különben a' származások' visgálatjába könyen fel akadhatunk, 's kétségeskedésbe jöhetünk, tudván azt, hogy némelly e' féle Vezeték-nevek valamivel későbbi üdők szüleményei, 's nem is használtattak közönségesen mindenek által. *b)*

a) A' miket most Kereszt-neveknek hivunk, azok is bizonyos dolgokat jelentenek. Így *István Stephanus* Görög eredeti Kereszt-név, 's anyit tesz, mint *Korona; Sofia-Sophia* anyit tesz mint *Bölcsesség;* valamint szinte *Clemens* Latán eredeti Kerszt-név, 's anyit tesz mint *Szelid; Bonifacius-Jóltevő* s. a' t.

b) A' Magyar Vezeték-neveknek származásit öszve szedték ketten az 1820-iki *Tud. Gyüjt.* III. Köt: 117. 129. lap, és ismét ugyan azon Esztendei XII. Köt. 87. — 99. lap: de úgy látszik, hogy azokba némelly származások öszve vagynak zavarva.

B.) Az Okleveles Szükséges, vagy is Velős beszédben foglalt dolgokról.

233-*ik* §. *Az Adomány-Leveleknek Derék-beszédjeikről, 's az azokban elö forduló némelly beszéd-formácskákról, vagy közben-vetésekről (clausula)*

Az Adomány-Leveleknek szükséges Derék-beszédjeit, a' mint már emlétetett, a' Törvény, 's Törvényes-szokás által be vett szavakkal, 's beszéd-formákkal kelletik fel készíteni, mivel különben, ha azok valamelly szokatlan, mint p. o. *Quia illa de manibus nostris Regiis, collata essent*; vagy *de manibus Regiis* (Mátyás VI. T. K. 23. Cz. Ulászló I. T. K. 69. Cz.) vagy pedig az Ország' Törvényével ellenkező Közben-vetéseket (Clausula) foglalnának magokban, törvényes-erő nélkül szűkölködnek (1647: 122. 1655.

78. 's a' t.) De vagynak ellenben az Adomány-levelekben ollyan beszéd-formácskák, vagy közben-vetések is, (clausula) mellyek a' későbbi üdőkben Törvény szerént bevétettek. Illyenek pedig a' többi közt e' következendők „*salvo Jure alieno*„ melly beszéd-formácska már a' XII-ik Századi Egyházi Oklevelekben elő fordúl ugyan; (*N. Lehrg. D. Dipl.* VIII. 262. §. IX. 1011. §.) édes Hazánk Okleveleiben mindazáltal alég ha a' XIII. Század elött találhatott menedék helyet; 's különösen VIRÁG BENEDEK(*Magyar Századok* I-ső Darab 469. lap) azt jegyzi meg ezen beszéd-formácskáról, hogy az, IV. Bél alatt a' Tatár futás után jött keletbe az, Adomány-Levelekbe. Különben ezen beszéd-formácskát az 1655. 78. T. Cz. az Adomány Levelekbe elkerűlhetetlenűl szükségesnek rendeli. Ismét: „*de nostra authoritate Regia, certa scientia, et gratia speciali, certis causis ad hos nos moventibus*" Ezen beszéd-formácskát, a' mint némellyek álítják (*Neue Lehrg. d. Dipl*: IX. 191. §. TT. SCHWARTNER M. Úr *Dipl.* 270. — 271. lap.) a' XIV. Század előtt úgy szólván, sehol sem használták; én mindazonáltal az ehez hasonló beszéd-formácskára már IV. Bélának egy 1263-iki Oklevelében találtam, holott is a' nevezett Király azon Oklevelének Derék-beszédjét e' képen kezdi: „*Quod de beneplacito nostrae bonae voluntatis sylvam* quamdam 's a' t. Továbbá illyen be vett beszéd-formácskák ezek is: " *totum jus nostrum Regium si quod in iisdem haberemus, nihil Juris, nihilque proprietatis — reservando* vagy: *simul cum omni Jure nostro Regio, si quod in eodem*, vagy *iisdem qualitercunque haberemus, et nostram ex quibuscunque causis, modis, et rationibus concerneret Majestatem.* Ismét *Jure perpetuo, et irrevocabili*, melly közben-

vetés alkalmasint azután, minekutána Kálmán, 's az utána következő több Királyok a' Vár' Jószágokat visza szedték, 's az azokról szóló Adomány-leveleket meg semmisitették, jött keletbe. Egyéb eránt az Adomány-levelekre nézve közönségesen meg lehet jegyezni, hogy mentűl együgyűebbek azoknak beszéd-formái, a'nál régibb üdőre mutatnak. Így a' leg régibb Adomány-levelekbe látjuk, hogy az ajándékozott Jószághoz való tartozandóságok (pertinentiae) nevezet szerént egyenként, 's együgyűen; *a)* a' későbbi, 's már a' XIII. Századi Levelekbe pedig azok csak általjában emlétetnek, de a'kor sem olly hoszas beszéd-formában, mint már a' XIV-ik Század' vége felé, vagy leg inkáb a' XV-ik Század' elején. *b)* Különös a' régibb Adomány-levelekre nézve az is, hogy azokba, az ajándékozott Helységeknek határjairól is tétetett említés, mellyet még a' XIV. Századba ki adott némelly Adomány-levelekbe is tapasztalhatni.

a) I-ső Andrásnak a' Tihanyi Apátság' részére ki adott Oklevelében az ajándékozott Jószágnak tartozandóságai (pertinentiae) e'képen számláltatnak elő. „*sunt igitur aratra XX. Piscatores X. Agarones V. Bubulci tres, Pastores ovium tres, Subulci duo, Apinarii duo, Coquinarii duo, Sutores duo, Molendinarii cum molendinis duo, Tornator unus, Vestimentorum ablutor unus, Cerdo unus, Ancillae decem. Praeter haec sunt emissarii triginta quatuor; cum subditis equabus, vaccae centum, oves septuaginta, porci centum, apium vasa quinquaginta; praeter haec ad necessaria fratrum per singulos annos constituimus de armento regali quinquaginta poletros.* 's a' t.

b) p. o. egy 1461-ik Oklevélben e'képen „*cum cunctis ejusdem utilitatibus pertinentiis, et terris, pratis, pascuis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, aquis fluviis, piscinis piscaturis, et decursibus aquarum, molendinisque, et locis molendinorum, ac generaliter quarumlibet utilitatum et per-*

tinentiarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad praedictas possessiones — de jure spectantibus, et pertinere debentibus“ ’s a’ t. Vagynak azonba a’ későbbi Adomány-levelekben még czifrább elő-számlálásai is a’ tartozandóságoknak.

234-*ik* §. *A’ Vármegyéknek eredetéről, ’s azoknak esméretéről.*

Hazánknak Vármegyékre lett el osztása némellyek szerént Geiza Vezértől Sz. István Királyunk’ Atyjától; mások szerént ismét (*Tud. Gyűjt.* 1821. III. K. 47. lap.) Sz. István Királytól veszi eredetét; a’ midőn is bőlcsen látván a’ Magyarok az Országnak e’képen való könyebb kórmányozása módját, azt több Kerűletekre fel osztották. Mondatnak pedig Vármegyéknek azért, mivel minden Kerűletbe kellett lenni egy Várnak, mellyhez több főldek kapcsoltattak, és ezek a’ Vár’ Megyéjének hívattak. Azon Vár’ főldek több lakosoknak, de nem örökösen ki adattak olly véggel, ’s feltétellel, hogy azért azon Várat, mellynek Megyéjéből főldet birtak fegyverrel védelmezni tartozzanak, ’s a’ szükség úgy kívánván, akár mikor fegyverbe áljanak. Neveztettek pedig a’ Vármegyék a’ régi Oklevelekbe többféleképen, nevezetesen pedig: *Provincia*, *Castrum*, *Comitatus*, sőt néha midőn valamelly Vármegyék a’ Királyi Házból való Király-fiaknak kórmányozások’ alá bízattak, *Ducatus* névvel is fordúlnak elő a’ régiségekben. Az sem tapasztaláson kívűl való dolog, melly szerént a’ Királynék is némelly Vármegyék’ Fejeinek tétettek, valamint III. András’ üdejébe Agnes; II. Lajos, és I. Ferdinánd alatt pedig Mária Királynék; az első Poson, a’ második Moson Vármegyéket kórmányozták. Illyenkor a’ Király-fiak ugyan azon általok kórmányozott Vármegyék’ Czímjét is viseltek e’ szerént p. o. *Dux de Scepus, de Lipto* ’s a’ t.

235-*ik* §. *A' Magyar Országi Oklevelekben elő forduló Jószágoknak természetéről, 's azoknak nevezetjeiről, a' leg régibb üdőkből.*

Több különbbféle Jószág' nevezetekre találunk régibb Okleveleinkbe a' nélkűl, hogy azoknak természetekről, 's egymás közt való különbbségekről e'dig kevéssé mélyebben elmélkedtünk vólna, holott pedig azoknak esmérete minden Oklevél-esmérőnek, 's Törvény-túdónak is anyival is inkáb elkerűlhetetlenűl szükséges: mivel a'nak esmérete által Hazánk' régibb Törvényeinek meg értését, a' mostaniaknak pedig meg világosítását leg könyebben elérhetjük; valamint szinte azoknak is könyen meg felelhetünk, kik a' Magyar Országi mindenféle Jőszágokra közönségesen a' *Feudale Systemat*, vagy is *Árenda természetet* erőszakosan reá kenni akarták. Minthogy pedig mind e'dig a' köz becsűletre 's tiszteletre érdemes Hazánk - fiainál TT. HORVÁT ISTVÁN Úrnál senki e' dologban mélyebben belé nem ereszkedett; *a)* ugyan azért követvén a' tisztelt Úr nyomdokát, csak igen rövideden ezeket kívántam az érdemes Olvasókkal közleni. Édes Hazánkba a' Nemesi Jószágoknak birtokai két kútfőkből eredtek. t. i. *Foglalásból*, és *Királyi-adományokból.* A' Foglalás által nyert Jószágoknak eredeteket, még a'tól az űdőtől kelletik származtatni, midőn a' Nemes Magyar Nemzet Arpád' Vezérlése alatt e' téjjel, mézzel folyó főldet elfoglalta; légyen, az, hogy a'kor régi Eleink egymásközt a' foglalt főldön meg osztoztak; vagy pedig hogy ki menyit magának foglalhatott, anyit foglalt légyen. Az Adomány által szerzett Jószágoknak eredetét pedig Sz. István Királynak Uralkodása korától fogva kelletik származtatnunk,

mivel elébbeni üdőből, ki vévén azon egy esetet, hogy Apuliából Magyar Országba bé költözött Deodatus nevű Vitézt már Geiza Vezér Sz. Istvánnak Atyja által nagy darab főldel meg ajándékoztatva lenni tapasztaljuk, *b)* semmi bizonyságaink nincsenek. Valamint pedig a' Foglalás által szerzett, úgy a' Királyi Adomány által nyert Jószágok is a' leg régibb üdőkben *Descensus*, vagy is *Szálás* nevezettel fordúlnak elő némelly régi Levelekben. *c)* Nem vólt azonban minden Szá ásoknak egy forma természetek, mivel vóltak ollyanok, mellyek valóságos *Uradalmi* 's *Örökös*, vagy *Vagyonos* Jussal (Jure haereditario) a' Birtokoshoz tartoztak, és ezek *Haereditas perpetua*, *Bonum haereditarium*, nevezettel illettek számtalan Oklevelekbe, 's Törvény-czikkelyekbe; és ismét ollyanok, mellyeknek csak *Birtokok*, és nem a' Vagyon, sőt néha csak a' Jószágnak *haszon vétele* bizonyos adó, vagy is árendabéli fizétés mellett *d)* tartozott a' Birtokoshoz, 's ezek közűl az elsőbbek csak *Possessió*, vagy *Jus Possessionarium*; az utóbbiak pedig *Feudum* vagy *Pheudum e)* nevezettel ruháztattak fel régenten. Az foglalásból nyert Jószágok mind egytől egyig örökös Jussal, 's vagyonnal tartoztak a' Birtokoshoz, és ha mindjárt azok üdővel elidegeníttettek is, azon természeteket mindazonáltal folyvást megtartották; de a' Királyi Adomány által nyert Jószágoknak nem mindnyájának vólt az a' természetek. Ajándékoztattak ugyan régenten Királyi Adomány által is örökös vagy is vagyonos Jussal némelly Jószágok; de minthogy a' Várakhoz tartozó Főldeket nem igen vólt tanácsos a' Valóktól örökös Jussal el idegeníteni, ugyanazért ezeknek leg inkáb csak a' *birtokok*, vagy néha csak azoknak *haszon vételek*, néha bizonyos meghatározott, néha pedig határozat-

lan üdeig is adatott által. A' honnét ki tetszik' hogy régenten az Királyi ajándékoknak több nemei vóltak, 's nem is minden Királyi Jószág-Adomány egyszersmind nemesített, mivel a' Királyi Feudomok különösen senkit sem nemesítettek. *f)* Különben az Örökös Jószágoknak az a' tulajdonok vólt, hogy azokra nézve a' Birtokosnak tökélletes Uradalmi hatalma vólt, azokat ajándékozhatta, adhatta akárkinek, még az Egyháziaknak is, 's még a' magva-szakadás esetébe is, és az, kinek azon Jószág hagyatott, vagy ajándékoztatott, szinte azon Úri hatalommal bírhatta a' Jószágot, mint az Ajándékozó, vagy az Intézetet tevő; nem is szállott az e' féle Jószág egyébkor a' Királyra, mind a'kor: ha t. i. az utólsó Magba-szakadott a' Jószágról semmi intézetet, vagy rendelést nem tett; vagy pedig ha az ollyas az Király élete ellen törekedett, vagy a' Hívségtelenség vétkébe (Nota Infidelitatis) esett vólna, *g)* valamint ezt VERBŐCZI is I-ső Rész. 64. Czímjében (jól lehet ő már mindenféle birtokosokról szól) bizonyítja. Az Birtokos Jószágok ellenben Királyi - engedelem (Consensus) nélkűl nem csak a' Sz. Egyházoknak, *h)* hanem senkinek elnem idegeníthettek, *i)* és csak az illyen Jószágokat illette régenten a' *Királyi-engedelem* (Consensus) az *Ujj-adomány* (Nova Donatio) és a' *Királyi-Igaz*; (Jus Regium) nem pedig az örökös, kivált a' Foglalás által szerzett Jószágokat. Úgy szintén nem szabadott Királyi Helyben - hagyás nélkűl elidegeníteni a' Feudumokat is. *k)* Különben azok, kik a' Magyar Országi Jószágokat közönségesen a' birtokos, nem pedig a' vagyonos, 's örökös természettel fel ruházni ohajtják, Kálmán Király I-ső Tör. Könyv. 15-ik 21-ik Fejez. és IV-ik Béla Királynak némelly Okleveleit, *l)* mellyekből az tetszik ki, hogy a' nevezett Kirá-

lyok több Adományokat visza húztak, 's meg semmisítettek, választják magoknak segyverűl, de e're nézve meg kell jegyezni: hogy a' nevezett Királyok csak a' Vár' Jószágok eránt való némelly Adományokat t. i. a' birtokos, és árendás Jussal adott Jószágokat, mellyeknek pazérlások miatt a' Polgári-Alkotmány igen ingadozott, semmisítették meg; nem pedig a' valóságos Örökségeket, valamint ezt Kálmán Király' I-ső T. Könyv. 21-ik Fejezetje is eléggé bizonyítja. Egyéb eránt jól lehet még I-ső Lajos Király' üdejébe is (a' mint az *f.* jegy alatt láttuk) az e' féle Jószágbeli különbbségek keletbe vóltak, utóbb azonban a' birtokos, de nem árendás-igazzal (Jure possessionario) ajándékozott Vár-Jószágoknak is természetek a' valóságos örökös Jószágokhoz mintegy hasonlókká tétetvén; azon különböztetések el enyéztek, 's már I-ső Mátyás Király az örökös, vagy is vagyonos, 's a' birtokos Jószágok között semmi különbbséget sem tudott. *m)*

a) Lásd TT. HORVÁT István Urnak *a' Magyar Országi Gyökeres régi Nemzetségekről.* Pesten 1820-ba ki adott munkáját, mellybe ezen dolgokról bővebben olvashatni.

b) *IV.* Béla Királynak egy 1265'iki Oklevelébe mondatik „*Antecessores nostri piae memoriae Geysa Dux, et Sanctus Stephanus Filius ejus primus Hungariae Rex — ob merita Comitis Deodati* magnam Partem Regni Hungariae, *eidem Comiti Deodato hereditarie tradiderunt, et contulerunt, perpetue possidendam*" 's a' t. (Pray *Dissert: Hist: Crit. de Sancta Dextra S. Stephani* Vindobonae 1771. 123. lap. Ismét TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' fellebb említett könyvének 27. lap)

c) Kun László Királynak egy Oklevele imigyen szól: „Exhibuerunt nobis Privilegium Serenissimi Andreae Regis super Collatione terrae Ruthugeur vocatae, supra Supronium situatae, olim quidem Symoni Comiti Patri eorundem traditae, ex Ara-

gonia venienti in *Descensionis titulum juxta morem Nobilium Ungarorum* (TT. HORVÁT ISTVÁN Úr m. k. 26. lap.)

d) István Ifiabb Király egy 1261-ik Oklevelébe igy szól: „quod nos — *quandam terram superior Cassa* nuncupatam — praenominatis Samphleben, et Obl *contulimus perpetuo possidendam* sub tali libertate, *quod* iidem, *et eorum Haeredes nobis pro censu preefatae terrae in Festo S. Georgii dimidium fertonem auri boni annuatim solvere tenebuntur*"

e) KEZÁ Krónikájában (Edit: II. Horanyianae 141. ès 144. lapon) a' többi közt igy szól: „Intraverunt quoque temporibus tam Ducis Geichae, quam aliorum Regum Boemi, Poloni etc. *qui Servientes Regibus vel caeteris Regni Dominis ex ipsis pheuda aquirendo Nobilitatem processu temporis* adepti sunt „Ismèt: „Johagiones Castri sunt pauperes Nobiles qui ad Regem venientes *terram eis tribuit de Castri terris ut pheuda Castri* — custodirent„(Egyezt. TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' *régi Gyök: Nemz:* 28. lap.) Illyen feudum vólt az is, mellyet a' *d*) jegy alatt emlétettünk.

f) A' *d*) jegy alatt emlétett Oklevélbe István Király továbbá igy szól: „volumus si quidem, ut tam ipsi (t. i. Samphleben ès Obl) quam eorum haeredes ab exercitu, et Jurisdictione Communitatis Castri sint penitus absoluti, *sive ipsi, et ad eos pertinentes coram Judice eorum, quem elegerint, juxta libertatem, et consvetudinem caeterorum Hospitum* si opus fuerit debeant conveniri. E'ből tehát ki tetszik, hogy a' fellebb emlétettek nem Nemesi, hanem csak ollyan szabadsággal birtak, mint a' Jövevények, vagy is Hospesek.

g) Lásd Sz. István II. Tör: Könyv. 35. Fejezet 2. §. De világsabban szól e'ről IV. Béla Királynak fel lebb a' *b*) jegy alatt emlétett Oklevele, melly tovább igy szól: „Magnam partem Regni Hungariae eidem Comiti Deodato haereditarie tradiderunt, et contulerunt perpetue possidendam, *ut cuicunque vellet alteri vendendam, aut gratis pro Deo (Ecclesiis) donandam, liberam haberet facultatem, praesertim cum idem Deodatus absque Haeredibus permaneret.* „

h) Az Esztergomi Érsek egy 1263-iki Királyi Szabadság-levél által illyen engedelmet nyert „Item quod *Nobiles Regni nostri Ecclesiae Strigoniensi Possessiones suas viventes, et morientes sine Requisitione Regiae Majestatis ulterivri donare, et legare possint*" Eböl is tetszik tehát, hogy a' *Possessiok*, vagy is a' *Vár' Jószágoknak* el idegenitése' esetében a' Királyi Helyben-hagyás szükséges vólt; következésképen I-sö Lajos is (in confirmatione Decreti Andreae II. §. 11-) csak a' Vár Jószágoknak, vágy is *Possessióknak* a' Sz. Egyházok' részére való eladást tiltotta meg; nem pedig a' Haereditásoknak elidegenitéseket, mivel a' mint láttuk fellebb, a' Possessiók' eladására már 1263-ba is Királyi engedelem kivántatott. Nincsen tehét Lajos Királynak azón Törvényébe *amortisatio* mindenféle Jószágokra, vagy is a' *Haereditarium bonumokra* nézve, hanem csak a' *Posscssióknak*, vagy *Vár' Jószagoknak* elidegenitésére nézve.

i) A' Vagyon, vagy is Örökség, (haereditas) és a' Birtok (possessio nuda) között lévö különbbségek legvilágosabban ki tetszenek Béla Király-nak 1235. (vagy inkáb 1236-iki) Arany-petsétes-levelében, mellyet TT. HORVÁT ISTVÁN Úr fellebb emlétett könyvének 93. 94. lapján elö hoz, 's a' melly e'képen szól. „*memorata si quidem Possessio decedente Turda, filio Mortun, absque haerede ad nostras manus, secundum approbatam Regni nostri consvetudinem fuerat devoluta, cum non esset haereditaria ipsi, sed a' felicis memoriae Béla Rege Avo nostro per antecessores ipsius Turdae Seud videlicet, et Martinum acquisita — Terras autem haereditarias ipsius, pariter cum Libertinis, et aliis attinentiis Cognatis suis duximus relinquendas.* Nec hoc Volumus silentio praeterire: *Quod Magister Domus Hospitalis S. Regis de Strigonio autedictum Dionisium super possessione supradicta coram nobis, et Baronibus nostris in causam trahere attentaverit, allegans contra ipsum, quod memoratus Turda Possessionem praescriptam, et quasdam alias Domui Hospitali contulisset. Verum quia Collatio praedicta praeter nostram Conscientiam, et CONSENSUM fieri non poterat, nec debebat, et requisitio a nobis facta*

cta

cta non fuit, memoratus Magister se deficere in Causa cognoscens cum praefato nostro fideli Dionisio composuit in hunc modum „ Ezen ritka Oklevélből tehát elég nyilvánságosan ki tetszik a' Hazai Jószágok között lévő különbbség; valamint kitetszik szinte az is, hogy a' Királyi Helyben-hagyás (Consensus) csak a' Várhoz tartozó, 's csak birtokos Igazzal (Jus) ajándékozott Jószágok eránt vólt szükséges, nem pedig a' Vagyon, 's Örökség körül.

k) Ollyan feudumba adott Joszágok vóltak azok, mellyeket a' mint már mondottuk: a' Castrensisek, vagy is a' Vár' Katónák, 's egyéb Királyi Udvarnikok birtak, 's a' mellyekről István Ifjabb Király igy szól: „ *terram Castri de Karasson Kuke vocatam et terras Castri de Tymes Rety vocatam, quae jacet in Comitatu Temesiensi — ex nostro permissu, et Consensu voluntate et Collatione eidem Parabuch Comiti medietatem vendidit pro XL. marcis* „ 's a' t.

l) Béla Király a' többi közt egy 1231-iki Oklevelébe igy szól: „ *Nos igitur voluntate Patris nostri, et maturo Principum Terrae nostrae consilio inutiles, et supurfluas Donationes, quae falso nomine perpetuitates nuncupantur, destrueremus* 's a' t. Láthatni e'nek nyomát KOLLÁR által felhozott több Oklevelekbe is (in *amaenitatibus Regni Hungariae* T. II. 182.—83 lap.)

m) Hogy valoban a' nevezett Király azon Jószágbéli különbbséget nem értette, ki tetszik azon Királynak egy 1486-iki Oklevelében, a' hol mondja: *eodemque Domino Bela Rege Coronam Regni per Successionem haerereditariam divina dispositione adipiscente, idem omnes Perpetuitates per totum Regnum suum valida manu c e p i s s e t r e v o c a r e* 's a' t. (TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' m. k. 88. 89. lap.)

236-*ik* §. *A' Praediumoknak, Cúriáknak, és a' Jus Patronatusnak régi értelmekről.*

Nem lehet azon éppen csudálkozni, ha édes Hazánkba, melly régenten anyi viszontagságoknak néző piaczcza vólt, a' későbbi üdőkbe né-

melly dolgok anyira elvesztették régi természeteteket, 's értelmeket, hogy mái üdőben már egészen mást jelentenek. Így vagyon a' dolog a' *Praedium* nevezettel is, mellyet már VERBŐCZY *a)* ollyan főldnek nevez, melly tudniillik: előbb ugyan népes hely vólt, de utóbb elpusztúlván, Pusztasággá vált; holott pedig a' régi Törvények egyenesen ellenkeznek VERBŐCZY' azon álításával. Ugyan is tekéntsük meg II. András Királynak 1222. Törvény-könyvét, ottan több Törvény-czikkelyekre akadunk, mellyek mást láttatnak bizonyítani; nevezetesen pedig azon T. K. 5-ik Czikkelyébe mondatik: „Comites Parochiani *praedia* Servientium non discutiant nisi Causas monetarum, et Decimarum. Comites Curiae Parochiani nullum penitus discutiant nisi populos sui Castri. Ezen T. Czikkelyből világosan ki tetszik, hogy az Vár' Bíráinak (Comites Parochiani) meg tiltatott az Nemeseknek Praediumaikra nézve a' Bírálkodás, és viszont az Udvari-Vár-Bíráknak meg engedtetett azon Népekre nézve, mellyek az Vár' főldén laktak; következésképen világos innét: hogy a' Praediumok a'ba az üdőbe nem vóltak Pusztaságok, hanem azokat Embereknek kellett lakni; mivel különben a' Bírálkodás el tiltása haszontalan lett vólna azon T. Czikkelybe: de hogy hoszas ne légyek: ugyan csak ezen álításom meg valóságosodik az emlétett T. Könyvnek 16. 's több T. Czikkelyei által is. Bőlcsen álítja tehát azt TT. HORVÁT ISTVÁN Úr (*Régi Magyar Gyökeres Nemzetségek* 90. lap.) hogy a' *Praedium* nevezet, néha a' Vagyonos, vagy Örökös Jussal bírt Jószágot jelentette. Szokásban vólt t. i. az régi Magyar örökös Bírtokosoknál, vagy Nemzetségeknél a' magok örökségeiket a' Római Patriciusok szerént Praediumoknak nevezni. Használtatott azonban ezen nevezet

némelly régi Oklevelekbe az Egyházi Jószágokra, 's a' Királyi Örökségekre nézve is. A' Praedium nevezetnek mostani értelme tehát csak a' Haza' viszontagságai által eredett feledékenységeknek 's változásoknak szüleményje. Továbbá szinte a' szerént más értelembe veszik mái üdőben a' *Curia* nevezetet is, melly régenten ollyan Jószágot tett, mellyhez az Örökösöktől bizonyos szolgálat fejében főldet nyert Udvari szolgák (Udvarnici) vóltak kapcsólva, kik az Örökösöknek, vagy Vagyonosoknak szolgálatjára vóltak, 's azok körűl a' fényt, 's pompát nem kevéssé nevelték. *b)* Valamint szinte *Királyi Curiának* neveztetett, nem csak a' Királyi Lakó-hely, hanem azon Gyülekezet is, midőn a' Királyok szokás szerént az Országba útaztak, 's néha valahol az egész Királyi Udvarhoz tartozó Gyülekezettel meg telepedvén, Törvényt tartottak, vagy az Ország dolgairól tanácskoztak. A' *Jus Patronatus*, vagy is a' *Pártfogói Igaz*, régenten hasonlóúl nem csak Egyházi Gyámságot, *c)* mint mai üdőben tartatik, hanem a' leg tökélletesebb Úri Fő Nemesi hatalmat tett, mellyhez a' Római *Jus Quiritanum* szerént a' Rómaiaknál az Atyai hatalom alatt lévő gyermekekre, 's szolgákra nézve sokáig a' *Jus vitae* et *necis* is egyben vólt kötve; minthogy pedig Hazai Alkotmányunknak nagy része a' Rómaiaktól kőlcsönöztetett, kérdést sem szenved, hogy Hazánkba is a' Jus Patronatus nem más forma értelembe vétetett.

a) VERBŐCZY I. Rész 24. Cz. 5. §.

b) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN fellebb emlitett Könyv. 37. 39. lap.

c) Hogy valóban nem csak Egyházi Gyámság vólt a' Pártfogói-igaz, ki tetszik Rádó Nádor-Ispán 1057-ik Oklevelének eme szavaiból is: „ut Monasterium meum S. Demetrii super Zavann fluvium,

quod multis bellicis laboribus, *cum tota provincia illa* Sanctae Coronae rectificavi, *et iterum adquisivi*, quia illud Monasterium est in Parochia S. Petri Quinqueecclesiensis, *sicut in spiritualibus, ita etiam temporale Dominium, quod ego Radó In illo habeo, quod Patronatum vocant*, dedi etiam S. Petro Quinqueecclesiensi" (Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úr' m. k. 97. lap)

237-*ik* §. *Skultecziákról röviden.*

Több Okleveleinkbe elő fordúlnak a' Skulteczìák, mellyre való nézve azokról szükség némelly részben szólani. A' Skultécziák (Scultetia) tehát veszik eredeteket a' XIII. Századból, a' midőn t. i. Hazánk a' sok viszontagságok, 's háborúságok miatt anyira népetlené lett, hogy több darab főldek a' népesség csekély vólta miatt míveletlenek maradtak. Ezen rosznak kipótolása végett mind Királyaink, mind pedig főbb Nemesseink több ígéretekkel édesgették a' Külső Országiakat a' Hazába való bé jövetelre, az itten való meg telepedésre, és a' Hazai Főld-mívelésre, meg hagyván nékik mind azokat a' Törvényeiket, szokásaikat, mellyekkel külső Országon birtak. Azon helyeket tehát a' hol az illy Jövevények, leg inkáb Németek, 's Szászok meg telepedtek, vagy is azon kis Társaságbéli Alkotmányokat, nevezték *Skultecziáknak*; (Scultetia) azon Főld pedig, mellyen egy egy Főld-mívelő lakott, *Mansusnak*, *Laneus Lechnus* (ezen szóból *Lehen*, vagy *Lan*, és *Land*, mellytől máig is a' *Lanacker*, *Leinacker*, 's *Hofacker* Német nevezetek veszik eredeteket) 's egyéb kép' is hívattatott. Az e'féle Társaságoknak vólt bizonyos Fejek, vagy Előljárójok, mellyeket a' Jószág' Birtokossa választott, 's rendelt a' végett: hogy azok az Uraságtól ki rendelt bizonyos haszonvétel' feje-

ben azon Társaságokat igazgassák, azoknak holmi kissebb dolgaikban Bírái legyenek, 's ha a' szükség úgy kívánná, az üres helyeket lakosokkal be is töltsék, és ezek hívatattak *Skultétusoknak* (Scultetus). Veszi pedig ezen szó eredetét ezen Német szavaktól *Schuld*, vagy *Skuld*, és *Heissen*, melly anyit tesz: mint parancsolni, vagy pedig e'től, *Heischen*, melly anyit tész: mint valamit be venni, be szedni (exigere); közönségesen pedig *Heissen* 's *Schultheiss* nem egyebet mint Adó-be-szedőt, vagy is Adószedőt jelent. Különben a' Skultetusok régenten *Advocatus*, *Vogt*, vagy *Vogd*, *Villicus*; a' Skultetziák ismét *Villicatus*, *Kneratus*, *Spanatus Advocatia* nevezeteket is viseltek; a' honnét nem homá'lyosan ki tetszik hogy a' Scultétusok' hívatala igen ollyan forma lehetett, mint a' Falusi Bíróság. Virágzottak pedig ezen Skultecziák, egész Mária Theresia Királynénk' Uralkodása koráig, a' midőn azok ezen Királyné alatt tökélletesen el törűltettek. *a)*

a) Lásd e'ről bövebben TT. *SCHWARTNER* M. Úrnak „*de Scultetiis per Hungariam quondam obviis*. Budae 1815. czimü könyvét.

238-*ik* §. *Némelly Nyílt-'s Zárt Levelekbe jelenlévő Derék-beszéd' formáiról.*

Némelly Nyílt-'s Zárt Levelekbe meg szokott jelenni ezen Derék-beszéd részecske: „*quas in formam privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie reportatae fuerint*" Hogy ezen beszéd-részecske régenten azon okból használtatott, mivel semmi ajándék, ha csak Szabadságos-levél formában (in forma privilegii) által nem íratatott, senkinek Örökös Törvényes-igazat (Jus) nem tulajdoníthatott, a'ról már ezen könyvnek

I-ső és II-ik Részében eleget szólottunk. Különben ezen beszéd-formája, ha nem hibázom, eredetét veheti azon üdőből, midőn a' Hazafiaknak Jószágaik, 's azokhoz való Igazaik (Jus) legelőbbször zavarodásba jöttek, és sok örökös 's Vagyonos Igazzal bírt Jószágok, az Örökös Birtokosnak, el vesztével a' Vár' Jószágaitól meg nem különböztethettek; következésképen olly bátran Szabadságos-levél mellett nem is ajándékoztathattak, nem lévén bizonyos: ha ez, vagy amaz Jószág Királyi Adomány alá tartozzék é, vagy sem Ugyan azért tapasztalhatni, hogy régenten a' Jószágba való Bé-iktatás, 's a' Jószág' minéműségének meg vi'sgáltatása sokszor még a'nak előtte történt meg, minekelőtte a' valóságos Szabadságos formában ki adandó Adomány-levél kiadatott vólna. *a)* Ugy látszik azonba hogy utóbb ezen beszéd-formája nem csak a' Jószágbeli Adomány-levelekbe, hanem másféle Levelekre nézve is használtatott. Egyéb eránt használtatott ezen beszéd-formája leg inkáb IV. Béla' üdejétől fogva némelly Oklevelekbe mái napig is; jól lehet a' Zárt, 's Nyílt Leveleknek Szabadságos-levél formába való által íratása már I-ső Leopold Király' Uralkodása után meg szűnni látszatik.

a) Lásd ezen könyvnek hátulján az Okleveles formák között az 1282-iki Oklevelet a' VIII-ik Szám alatt.

239-*ik A' Béiktato-Leveleknek (Litterae Statutoriae) Derék-beszédjeiről.*

A' Beiktató-leveleknek már IV. Béla Király' Uralkodása alatt több nyomaira akadhatni, 's úgy látszik, hogy régenten, a' mint fellebb is emlétetett, a' Beiktatások néha anak előtte is történtek meg, minekelőtte a' valóságos Szabadságos

Adomány-levél kiadatott vólna. Vitték pedig az e'-féle Beiktatásokat véghez IV. Béla üdejében a' Királyi Emberek (Homo Regius) minden Káptalanbeli Bizonyság nélkűl is, utóbb azonba úgy látzik, a' fellebb említettek többnyíre együtt vitték véghez azokat. A' Régi Beiktató-levélbe szokás vólt a' Jószág határait is feljegyezni; de ezen szokás már I-ső Mátyás Király' üdejébe ezen Levelekre nézve, ugy szólván, el enyészni tapasztaltatik. Egyéb eránt a' Beiktatások mindenkor Parantsolat mellett vitettek véghez, melly Parantsolatok még I-ső Lajos uralkodása' kóráig nem igen szóról szóra; hanem csak azoknak értelme iktattatott többnyire a' Beiktató-levélbe; a' XIV. Század' vége felé mind az által azon Parantsolatoknak szóról szóra való beiktatások is gyakrabban tapasztaltatik. Ezen Parantsolatok pedig két félék szoktak lenni; t. i. némellyikébe azoknak maga az Adomány-Levél is benne foglaltatik, némellyikébe ismét nem; az előbbeni Parantsolatoknak Derék-beszédje; „*Cum nos*" szvakkal; az utóbbiaknak pedig „*Dicitur nobis*-szavakkal kezdődik; a' mint tehát a' Parancsolatok több félék vóltak, úgy a' Beiktató-leveleknek is többféléknek kellett lenni. De továbbá voltak ezeken kívűl más féle Be-iktato-levelek is: t. i. ollyanok, mellyekbe semmi ellent-mondás (contradictio) nem foglaltatik, vagy is midőn a' Jószágba való Beiktatás valóban meg történt, 's az illy Beiktató-levelek régenten *Statutionalis perpetua* nevezettel ruháztattak fel, *a)* és ismét ollyanok: mellyekbe ellentmondás foglaltatik, 's a' melly miatt sokszor a' Joszágba való Beiktatás meg sem történhetett. Vóltak ismét *Együgyű* Beiktató-levelek, (simplices) és ismét *Egyelítettek* (mixtae) 's a' t. (Lásd KOVACHICH *Formulae styli solemnes* etc. 144. l.)

a) Lásd a' többi közt Ulászló I-ső Törvény-Könyv.' 95. Cz.

240-*ik Az Örök Bevalló-leveleknek (Litterae Fassionales) Derék beszédjeiről.*

Az Örök-Be-valló-levelek mentől régibbek a'nál csekélyebbek, 's együgyűbbek azoknak Derék beszédjei, 's a' leg ùjjabb üdőkig többnyíre szóval adattak elő a' Hiteles-Helyek előtt, mellyeket azután a' Hiteles-helybeliek Latán nyelven az ő beszéd'formájok szerént irásba tettek. Miólta azonban az írás-mestersége nálunk nagyobb keletbe jött, ez ólta a' Bévallások a' Felek által irásba is tétetnek, 's a' szerént azok a' Hiteles-helyen meghitelesitetvén, a' hiteles Bizonyság-levélbe szóról szóra be iratatnak. A' leg régibb, 's együgyűbb Derék-beszéd pedig a' Bevalló-levélben többnyíre e'képen kezdődik: „*Quod NN. ad nostram accedens, praesentiam quandam terram suam*" 's a' t. vagy: *NN. in nostra proposuisse praesentia, quod ipse terram quandam* „'s a' t. vagy: *quod constitutis coram Nobis NN. ab una parte, ac NN. ab altera proposuit NN. antedictus quod quandam partem terrae suae*" 's a' t. Nem szókáson kivűl való vólt régenten az Örök Bevalló-levélbe a' be-vallott Jószágnak határait előszámlálni, de még sem olly gyakorta, 's rendesen, mint egyéb Levelekbe. Egyéb eránt elő fordúlnak némelly régi Bevalló-levelekbe bizonyos Derék beszéd' részecskék mellyeket tudni, 's érteni szükséges. Illyen p. o. ez is: „Quod Anthonius Filius Mathe de Kovachy et Domina Margaretha Filia Laurentii Filii Clementis de Salomon, *prout de notitia ipsorum Paulus Sartor Jobagio noster de Jaurino nos assecuravit*

„Ezen beszéd' részecskét némellyek már mai üdőben a'ra is magyarázzák, hogy t. i. régenten néha nem maga a' Bé-valló jelent meg a' Hiteles-helyén, hanem helyette más valaki, ki is bizonyította, hogy a' jelen nem lévő Bévalló, valósággal béakarja vallani Jószágát. De ezt nem kelletik tartani: mivel régenten sem történhettek meg a' Bévallások máskép, ha csak a' Bévalló, vagy személyesen, vagy pedig törvényes Meg-hatalmozatja által jelen nem vólt. Azon beszéd-részecske tehát inkáb azt jelenti: hogy régenten kivált a' tavulabb lévő Hiteles-helyek előtt történtek ollyan csalfaságok is a' Hiteles-helyek előtt végbez vitt Bévallásokba, melly szerént némellyek más all-nevet vettek magokra; 's azon all-név alatt másoknak Jószágaikat a' Hiteles-helyen bé vallották, mellyeknek eltávoztatására nézve a' Hiteles-helybeliek, ha a' jelenlévő Bé-valló személyét nem esmérték, Tanú-bizonyságot is kiyántak a'ra nézve, és ha a' Bizonyság azt bizonyította, hogy a' jelenlévő személyeket éppen azoknak, a' kiknek mondják magokat lenni, meg esméri, (*de notitia ipsorum*, vagy *ipsius*) a'kor a' Bévallások véghez vitettek. Minthogy azonban az e'féle Bizonyítások sem eshettek meg csalfaság nélkűl, ugyan azért rendelte a' II. Résznek 16. Cz. hogy az e'féle Be-vallások, mellyek ezen közben-vetést (clausula) „*de cujus vel quorum notitia nos N/N. assecuravit*„ jövendőben törvényes erő nélkül szükölködjének. Ezen T. Cz. értelménél fogva tehát szükséges, hogy a' Hiteles-beliek esmérjék magok tudományok szerént azon személyt, ki előttők Jószág' Bevallás végett megjelenik. Továbbá elől fordúl némelly, leginkáb XIII. Századi Bévalló-levelekbe ollyan forma beszéd' részecske is, mellyből a' tetszik ki, hogy az ősi Jószágoknak Bé-vallásokra nézve

szükséges vólt azon Nemzetségből valónak, sőt a' Szomszédoknak is egyet értéseket ki kérni, 's azok sokszor a' Káptalanok, 's más Hiteles-helyek előtt személyesen is megjelentek. Az e'féle beszéd-részecskék némelly régi Be-valló-levelekbe e'képen tétetnek ki „*adstantibus congenerationalibus*" vagy „*cum consensu Cognatorum*" vagy „*consentiente NN, de eodem genere Commetaneo suo coram nobis suum consensum viva voce profitente*" vagy „*consensu et bona voluntate Cognatorum suorum NN. et Commetaneorum suorum NN.* 's a' t. Ugyan csak nem idegen dolog némelly régi Be-valló-Levelekbe a' Királyi Helyben-hagyás is, melly a' mint mondatott a' *Possessiokra*, 's minden *Vár Jószágaira* nézve megkívántatott.

241-*ik* §. *A' Meg-erősitő, 's, Meg-újjitó Leveleknek, nem különben a' Hiteles-másolatoknak Derék-beszédjeiről.*

A' Meg-erősítő, 's Meg-újjító Levelekről, valamint a' Hiteles-másolatokról is ezen könyvnek I-ső Részében (lásd a' 10. 11. 21. §.) némelly részben szólottunk. Mondottuk azt is, hogy a' Meg-újjító-Levelek nagyobb Törvényes erővel, csekély itéletem szerént, kivált a' Juris *Perekben* nem bírhatnának, mint a' Hiteles-másolatok; következésképen az azokba találtató némelly közben-vetések, (clausula) mellyek azoknak Törvényes erejeket mód nélkűl nevelni akarják, csekély itéletem szerént, csak úgy tekéntethetnek, mint ha az Oklevelekben jelen sem vólnának. Valamint szinte azt is mondottuk, hogy a' némelly Meg-újjító Oklevelekbe jelen lévő ezen közben-vetés (clausula) *eatenus quatenus eaedem rite et legitime emanatae existunt — acceptamus*

approbamus, et ratificamus" nem anyira az Megújjított Oklevélnek igaz, vagy hamis vóltát, mint a'nak törvényességét, 's alkalmaztatását illeti. Továbbá szólottunk a'ról is, hogy a' Másolatok régenten két féle Parantsolatok mellett is készűltek, t. i. ha rongyollott vólt az Oklevél, *Meg újjító*; (Renovatorium) ha pedig nem, tehát a' kor csak *Levélkutató* (Requisitorium) Parantsolatok mellett, és ezen Parantsolatok az Oklevelek' törvényességére nézve elkerűlhetetlenűl szűkségesek vóltak; valamint szinte VERB: II. R. 15. Cz. szerént az is szükséges, hogy a' Másolatok nem *értelembeliek*, (sensuale) hanem *szóbeliek* (Verbale) legyenek 's a' t. Ezekről tehát itten enyit emlékezni elég légyen.

242-*ik* §. *A' Régi Törvénykezésről általjában.*

A' Hazai Törvényekezésnek régi álapotját máig is némelly részben sűrű homály borítja. Oka e'nek részerént az, hogy azon Okleveleink, mellyekből a'nak a' kori álapotját ki lehetne meríteni, Hazánknak viszontagságai miatt többnyire semmivé lettek; de leg inkáb az is, hogy azok, kik a' Törvény-tudomány körűl forogtak, csak leginkáb a' Törvény-tárba meg lévő Törvényeket; az Okleveleket pedig nem igen vi'sgálták, 's ugyan azért vétettek későbben némelly dolgok olly ellenkező 's bal értelembe. Részemről minthogy még csekély tapasztalásom miatt bátorságosan ez uton nem indúlhatok; ugyan azért a' régi Törvénykezésről csak némelly csekély említést tehetek, remélvén: hogy üdővel e'be a' részbe is több bel szolgálhatok kedvelt Hazámnak. A' leg réggibb üdőktől fogva tehát a' Törvénykezések, csak szóval, nem pedig írásba mentek végbe édes Hazánkba. Így folyt a' do-

log még Sz. István Király' üdejébe is, 's e'kor is az egész Törvénykezésbe egyéb nem igen nyert helyet, mint a' Törvénybe-idéztetés, a' Fellebbvitel, (Appellata) az Itélet, 's az Itéleteknek Végre-hajtása. Meg változott azonban a' dolog már II-ik, vagy is Vak Béla Király alatt, a' midőn is némellyek szerént már a' kéréseknek irásba való tétele parancsoltatott. Azon szokás kevés üdőre ismét meg változott, 's csak III-ik Béla üdejében jött ismét számkivettetéséből keletbe, de tartós nem lehetett, mivel IV. Béla Király üdejébe ismét eltörűltetett; *a)* nem azonban végképen, mivel ugyan ezen Király alatt azon elébbeni szokásnak némelly jeleit ismét tapasztalhatjuk, 's az azután álandóúl meg is maradott. Különben az egész régi Törvénykezés igen együgyűen ment végbe úgy szólván: egész III-ik András üdejéig, a' midőn már a' Perlekedésnek több ágaira akadhatni, de a'kor sem vólt a'nak a'nyi agá-boga, mint a' menyit a' későbbi üdőkbe leginkáb a' Vegyitett Királyi-Házból (ex periodo mixta) való Királyok alatt tapasztalunk. A' régi Perlekedés, némelly ágairól tehát, külön külön hasznos lészen némelly töredékeket előadni.

a) Lásd IV. Béla 1267. T. K. 10-ik Cz. (in *Sylloge Decr.* pag. 14.)

243-*ik* §. *A' Bírákról, 's Törvény-székekről.*

Minekelőtte Nemzetünk a' Királyi Kormány' alá esett vólna, úgy álítják némellyek, hogy az egész Nemzetnek két Bírái, t. i. *Gylas*, és *Chargan* voltak légyen, kik a' Perlekedőknek igasságot szolgáltattak. Meg változva találjuk azonba ezen Perlekedés módját Sz. István Király' üdejébe, mivel e'kor, a' mint már emlétettük, minden Vár-

nak, 's az ahoz tartozó Megyének vóltak különös Bírái. Illyenek vóltak a' *Comes Parochiani*, a' *Comites Curiales Parochiani*, és az úgy neveztett *Bilochusok*. Ezek voltak tehát a' Vármegyékben lakó Népnek Bírái, ezek igazították el azon Népek közt mindenféle ügyes bajos dolgokat: ugy látszik azonban, hogy a' nagyobb dolgok a' Király', vagy is Királyi Tanács' eleibe tartoztak minden személy válogatás nélkűl régenten is. *a)* Azt is mondottuk továbbá: hogy a' Nádor Ispány (valamint már Sz. László Király III. T. K. 3. Fej. ki tetszik) elébb a' Királyi Cúriába mindenféle Embereket minden személy válogatás nélkűl ítélt, nem azonban midőn othon tartózkodott; későbben pedig a' Nádor Ispánynak hatalma is nevekedtett, 's már III. Béla, üdejébe némellyek szerént a' Királyi Curián kivűl is itélhetett minden Embereket olly formán mindazonálltal: hogy a' Vár' főldjén lakók' dolgait a' Várban; a' Nemesek dolgait pedig nem a' Várban, hanem a' szabad mezőn elvégezni tartozott, 's különösen a' Nemzetségek' dolgait a' Nemzetségi Bírónak jelenlétében, szinte a' szerént, valamint a' Kun Nemzetségeket is; a' Nemesek büntető Pereit pedig a' Király hírén, 's tudtán kívűl el nem végezhette. Úgy színtén említettük azt is: hogy az Ország' Bírája hasonlóúl mindenféle Embereket ítélhetett, de csak a' Királyi Curiába; utóbb pedig anyira nagyobbodott hatalma, hogy még azok a' Perek is, mellyek a' Nádor Ispánytól a' Királyi Curiára fellebb vitettek, ha a' Felség maga nem akart, tehát az Ország Bírája, mint a' Törvénykezésben Királyi Személyes, végezte el. Nem különben a'ról is szólottunk: hogy a' Serviens Nemeseknek is vóltak különös Bírái, kik Szolga-Bíráknak neveztettek, és a' kik későbben a' Vár' Bíráival egyetemben ítéltek. Itten tehát ezekről

többé emlékeznünk szükségtelen. Egyedűl némelly régi Törvény-székeket szükség még valamenyire esmérni. Ezek között pedig első helyet foglalnak az *Octavalis*, vagy is az *Ünnepnyólczadi* Törvény-székek, mellyek *Octáváknak* hívattak azért: mivel azok régenten bizonyos Ünnepek' Octáváján, vagy is nyólczad napra az Ünnepek után, jól lehet utóbb bizonyos Ünnep után huszadnapra is kezdődtek. *b)* Veszik pedig eredeteket az Ünnep-nyólczadi Törvényszékek Kálmán Király' üdejéből, a' midőn is végeztetett: hogy minden Esztendőben Filep és Jakab Apostolok' nyólczadán; (melly határ üdő későbben Sz. György' Ünnepével cseréltetett fel) nem különben Sz. Mihály' napjának nyólczadán minden Püspöki-megyékbe Ünnep-nyólczadi Törvény-székek tartassanak; későbben azonban az e'féle Törvényszékek nem a' Püspöki Megyékbe, hanem bizonyos a'ra rendelt helyen, és pedig négyszer egy Esztendőben tartattak. *c)* Vagyon utóbb nyoma kétféle t. i. *Nagyobb*, és *Kissebb* illyen Törvényszékeknek is, mellyek közűl az első negyven; az utólsó pedig hol husz, hol ismét több, kevesebb határozatlan napokig tartott, utóbb pedig folyvást tartatott. (1500. 2., 10.) Ezeken a' Törvény-székeken végeztettek tehát több, leginkáb Jószágokat illető dolgok; de ezen kívűl a' Felség is, a' hol csak meg szállott, 's a' midőn csak akart, ítélhetett, kivált a' nagyobb-hatalmaskodást tárgyazó dolgokba. Vóltak ezen kívűl édes Hazánkba más Törvényszékek is: Illyenek vóltak az úgy nevezett *Kihirdetett-gyűlések* (Proclamatae Congregationes) mellyek két félék vóltak t. i. *egy*, 's *több* Vármegyék' Kihirdetett-gyűlései. Az egy Vármegyék' Kihirdetett-Gyűléseibe itéltettek csak leg inkáb a' nagyobb-hatalmaskodások, (actus majoris potentiae) valamint a' Jó-

szágbeli erőszakos foglalások; de nem a' kissebb hatalmaskodások is, *d)* és pedig a' Fő-Ispányok, Szolga-Bírák, 's a' Káptalan, vagy Konventbéli személyek által, mellyektől ismét a' Per a' Királyi Curiára fellebb vitetett. A' több Vármegyék' Kihirdetett-Gyűléseibe (plurium Comitatuum) a' Nádor Ispány ítélt, 's ezekbe végeztettek el a' Nemzetségeknek ügyes bajos dolgaik, de nem a' Várba, vagy Várasokba, hanem azon kívűl, a' szabad mezőn, vagy pedig a' Konventekbe, *e)* és ha az Itélettel a' Felek meg nem elégedtek, a' Per bővebb meg vi'sgálás végett hasonlóúl a' Királyi Curiára a' Király, vagy az Ország' Bírája eleibe küldetett. *f)* Az e'féle Kihirdetett-Gyűlések többször eltörűltetni rendeltettek Hazánk' Törvényei által, úgy látszik azonban, hogy azon Törvények minden foganat nélkűl maradtak egész II. Ulászló Király Uralkodása koráig, a' midőn azon Törvényszékek Hazánkból ismét számkivettettek; *g)* jóllehet II. Lajos Király alatt a'nak ismét némelly jelenségeit tapasztalhatni. *h)* Vagyon nyoma továbbá Hazánkba, az úgy nevezett: ***Nádor-Ispányi Törvény-széknek is.*** (Judicium Generale, seu Palatinale) Ezen Törvény-szék a' Gonosztévők ellen terjesztette hathatós végzéseit, 's úgy látszik, hogy már IV. Béla alatt folytatta hívatalát. Különben ezen Törvényszék is több ízben eltöröltetni parancsoltatott, jóllehet egész II. Ulászló Király Uralkodásáig, foganat nélkűl; e'kor ismét eltöröltetett ugyan; *i)* de későbben ugyan azon Király alatt újra hatalom adatott a' Várak' Fő-Ispányjainak e'féle Törvényszékeket tartani, *k)* melly szabadság azonban alkalmasint csak a'ra az egy esetre szolgált. — Az Úri-székeknek kezdetét némellyek (Lásd ENGEL *Geschichte d. K. Ung.* II. R. 85. lap.) I-ső Lajos Uralkodása korától fogva származtatják, de nem egészen helye-

sen; mivel az Úri-székeknek némelly jeleire már IV-ik Béla Király alatt akadtam. *l)*

a) Lásd Sz. István II. T. Könyv. 12. Fejezet: Kálmán' I-ző T. K. 37. Fej: 's a' t.

b) Lásd I. Mátyás VI. T. K. 3. Czik: 's több Tör: Czik.

c) Lásd az 1447-iki 16. T. Cz. (in *sylloge Decret.* p. 121.) az 1458. 4. T. Cz. 's a' t.

d) Lásd az 1439-ik 33-ik T. Cz.

e) Lásd TT. HORVÁT ISTVÁN Úr *Régi Gyökeres Magyar Nemzetségeit* a' 105-ik lap: az 1298-iki 35. T. Cz. (in *sylloge Decret:* p. 39)

f) Lásd TT. HORVÁT ISTVAN Úr m. k. l.

g) Lásd II. Ulászló I-ső T. K. 35. Cz.

h) Lásd II. Lajos' 1523-iki T. K. 50. Cz. (in *sylloge Decret*: pag. 342.)

i) II. Ulászló' I. T. K. 35. Cz.

k) II. Ulászló' VII. T. K. 43. Cz.

l) Béla Király egy 1260-iki Oklevelében e' képén szól: „*Alias enim universas, et quaslibet Causas Justitiarias Jobagionum, ipsorum quae in eorum, et inter Jobagiones eosdem ipsorum, quomodocunque contingunt. homicidia, violentiae — omnes annotati Nobiles NN. et eorum posteritates in sede quacunque feria hebdomadali per eosdem legitime praefixa, judicare, et universos maleficos Rusticos punire, et quaecunque Birsagia — medietatem praefati Nobiles, aliam medietatem Judices ipsorum* (tudni illik Nobilium) *per eosdem legitime pro tempore constituti tollere, et prosequi recipereque valeant, atque possint.*"

144-*ik* §. *A' Törvénybe-idéztetésekről, 's az azokban elő forduló némelly beszédecskékről.*

Hogy a' Törvénybe-idéztetések régenten csak leginkáb szóval, 's a' pecsét-nyomónak, vagy a' ki nyomott pecsétjegynek elkűldése által tör-

történtek légyen meg, a'ról már ezen könyvnek II-ik Részében emlékeztünk. Sokáig is kellett az e' féle Törvénybe-idéztetéseknek keletbe lenni édes Hazánkba; mivel még az I-ső Mátyás Király alatt Nyirkállói Tamás által egybe gyűjtött *stylus Cancellariae* Gyűjteménybe is a'ról némelly emlékezet tétetik; *a)* a' Törvénybe idézetésekről ki adott Bizonyság-Leveleknek azonba, valamint szinte a' Törvénybe-idező Parancsolatoknak is már a' XIII. Századba némelly nyomaira akadhatni. Különben a' Törvénybe-idéztetések, a' mint mondottuk: régenten az úgy nevezett Praecók által vitettek végbe, utóbb pedig már a' XIII. Század' elején a' végre a' Praekókon kivűl Káptalan, vagy Konventbéli személyek is meg kívántattak; *b)* sőt valamivel későbben, azok, a' Király, vagy Nádor-Ispány Embere, 's a' Káptalanok' vagy Konventek' Ki-küldötjei által is telyesíttettek. Úgy látszik továbbá, hogy régenten közönségesen ugyan egy dologba is többszöri Törvénybe-idéztetések kívántattak meg *c)* egész III. András Király' Uralkodása koráig, a' midőn is végeztetett: hogy az ügyes bajos dolgokba két Törvénybe-idézés, és egy *Vásáros Kikiáltás* (proclamatio) elég legyen, *d)* mellyre, ha a' Törvénybe-idéztetett Fél meg nem jelent, az egész keresetbe Bíróiképen marasztaltatott, vagyon azonban elég nyoma, hogy későbben a' Vásáros-Kikiáltáson kívűl három, sőt néha több Törvénybe-idéztetések is használtattak, *e)* jól lehet még Albert Király üdejébe is az rendeltetett: hogy két Törvénybe-idéztetés 's egy Vásáros-kikiáltás elég legyen. *f)* Több félék vóltak pedig a' Törvénybe-idéző-levelek, és pedig ollyanok, mellyek *Rövideknek* (breves) neveztettek azért: mivel azokba a' dolgokba, mellyekbe azok használtattak, nem vólt szükség több Törvénybe-idéztetésre,

hanem a' bé vádolt Fél tartozott azonnal meg jelenni, 's ezen Rövid Törvénybe-ídézés vólt szűlő Anyja a' Rövid-Ünepnyólczadi Törvény-székeknek. *g)* Hívatattak az e'féle Törvénybe-idéző-levelek *Peremptorialis*, 's *Insinuationalis* nevezettel is azért, mivel ezeknek végezetén többnyire azon kinyilatkoztatás foglaltatott, hogy akár jelenik meg, akár nem a' Törvénybe-idéztetett, minden esetre az Ügyesbajos dolog meg ítéltetik. *h)* Millyen dolgokba használtatott pedig a' Rövid-Törvénybe-idéző-levél? a'nak a' Törvénytárba több nyomaira akadhatni. *i)* Különben az Octávákon kivűl való Rövid-Törvénybe-idéztetések több ízben el törőltetni rendeltettek, *k)* azon rendeléseket azonban az utóbbi Törvények nagyobb részben meg semisítették; *l)* az Octávákra való Insinuatiót magokban foglaló Levelek pedig, mind a' mellett is meg hagyatatni rendeltettek. (1464. 5.) A' Rövid-Idéző-levelek eránt meg jegyzésre méltó az is: hogy azok, ha az Ünnep-nyólczadi Törvény-székeken kívűl el végzendő dolgokra intéztettek, leg inkáb a' 32-ik nap adatott általok a' meg jelenésre; *m)* vagynak azonban több Törvények, mellyek kevesebb napokat is rendeltek e' végre. *n)* Vóltak továbbá *Együgyü-idézö levelek* (simplices) mellyek leg inkáb a' többszöri Törvénybe-idéztetésre használtattak; *o)* jól lehet VERBÖCZY némelly esetekbe csak egy Együgyű-ídéző levéllel való Törvénybe-idéztetést is elégnek tart lenni. *p)* Nem különben találtatnak *Meg intést* magokban foglaló, (Admonitoriales) ismét *Beiktatási-ellent-mondást*, (Introductionales) vagy *Határjárást-követő* (Reambulatoriae) Törvénybe-idéző-levelek, a' mint t. i. a' Törvénybe-idéző-levél, vagy Meg-intést foglal, vagy Beiktási, 's Határjárási ellent-mondást tárgyaz magába. Úgy szinte vóltak *Személyes*;

(personalis) melly leg inkáb a' nagyobb hatalmaskodásbeli esetekben használtatott ; *Szóbeli*, (Verbalis) *Közönséges*, (generalis) 's egyéb Törvénybe-idéző-levelek, 's ezen útólsók azok vóltak, mellyekbe a' Törvénybe-idézendő név szerént meg nem neveztetett ; ezek azonban I-ső Mátyás által eltöröltetni rendeltettek. *q)* Egyéberánt elő fordúlnak a' régi Oklevelekbe némelly meg jegyzésre méltó Beszéd formácskák, mellyeket esmérni szükséges. Illyen ez is: „*De consensu et voluntate, et instigatione NN.*“ ; de ezen közben-vetést magokban foglaló Idéző-levelek I. Mátyás VI. T. K. 13. és I. Ulászló I-ső T. K. 58. Czikkelyeik által eltörűltettek, 's az után törvényteleneknek is kiáltattak. Ismét: „*Litis pendentia non obstante*“ melly közben - vetés leg inkáb a' patvarkodás' büntetésének (poena Calumniae) elkerűlésére, 's pedig még VERBŐCZY' üdejébe is használtatott. *r)* Meg lehet még végtére a' Törvénybe-idéző-levelekről azt is jegyezni: hogy a' régi Törvénybe-idéző-levelekbe még a' XV. Századba is különösen, 's nevezet szerént a' dolognak valamelly Törvény - czikkelyre való alkalmaztatását nem igen tapasztalhatni, 's az alkalmasint leg inkáb a'kor jött keletbe minekutána I-ső Ferdinánd alatt minden előbbi Királyoknak találtatható Törvényeik öszve szedetni rendeltettek.

a) Ottan ezek találtatnak : „si *citatio fiat cum s i g i l l o, quia talis citatio debet fieri cum n a r r a t i o n e. Ergo e x c i p i a t u r c o n t r a c i t a t i o n e m c u m s i g i l l o f a c t a m, quia non habet vigorem* (Lásd *formulae solemnes styli in Cancellaria.* 's a' t. 408. lap.)

b) Et quia multi in Regno laeduntur per falsos Prestaldos , *Citationes , vel Testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium Dioecesani Episcopi, vel Capituli,* nec Falsificatus Prestaldus possit se

justificare, *nisi eorumdem testimonioniis* (Lásd II-ik András, 1231. T. K. 21. Cz. in *sylloge Decret. Comitialim* pag: 7. Lásd ismét ugyan ott III. András 1291. Tör. K. 5. Cz. a' 17. lap.)

c) A' Váradi tüzes-vas próbáról szóló Regestrum 178-ik §. mondatik: „Joannes, et Mischa filii Buchiku — *citaverunt* Filios Hylary — ante Simeonem Billotum de Bikes pro furto, *qui cum ad Septem Terminos, non venissent*, praedictus Judex nunciavit Palatino Comiti. Ille autem *jussit eos proclamari per fora comprovincialia* 'sa't.

d) Lásd III. András' 1298-iki T. K. 47. Cz. melly így szól: *„sed reus, vel ille, contra quem fuerit querimonia, solum bis debet evocari, et tandem tertio proclamari per Nobiles supra dictos* 's a' t. (*in sylloge Decr.* pag: 43)

e) Lásd 'Sigmond Király' 1435-iki 10-ik I-ső Mátyás 1486-iki 74. 76. T. Czik: 's 'a t. Ismét Lásd *Tud. Gyüjt.* 1821. V. Kötet 107 lap.

f) Lásd Albert Király 1439-iki 34-iki Törvény-Czikk:

g) Lásd I-ső Mátyás 1478-iki T. K. 13. Cz.

h) Illyen forma ez: is *„Insinuando ibidem eisdem, ut sive ipsi termino in praedicto coram eadem vestra Personae praesentia compareant, sive non, eadem ad partis comparentis instantiam id faciet in praemissis, quod Juri videbitur expediri*:"

i) Lásd a' többi közt I-ső Mátyás 1462. 1. 1478 8. Ismét 1463: 21. 22. 26. és 1518. 18. 's a' t. (*sylloge Decret*: 186. 240. lap.) Ismét VERBÖCZI II. Rész. 18. Cz.

k) Lásd az 1464. 4. 1486: 2. T. Cz. 's a' t.

l) Lásd 1471. 28. 1498. 8. 1500. 13.

m) Lásd 1458. 33. 1462. 1. 1518. 18. 's a' t.

n) Lásd 1462. 1. 1474. 28. 1518. 18.

o) VERBÖCZY' II. Rész. 18. Cz. 4. §.

p) VERB. II. Rész. 18. Cz. 3. §.

q) I-ső Mátyás' 1481. 17.

r) VERB. II. Rész 25. Cz.

245-*ik* §. *A' Három-vásáros-kikiáltásról. (Trina forensis proclamatio.)*

Ha valami, bizonyosan ezen tárgy meg érdemli a' csudálkozást, a' midőn tapasztaljuk, hogyan csavartatott el a' később üdőkbe a' *Három-vásáros-kikiáltásnak* értelme. Oka lehetet e'nek alkalmasint leg inkáb Hazánknak többszöri viszontagságai, mellyek több régi esmeretes dolgokra sűrű homályt borítottak. Akármi légyen azonban e'nek oka, elég az hozzá, hogy már KITONICH is, a' *Trina-forensis-proclamatio* nevezet alatt, nem *Három vásáros*, hanem *Három ajtó előtt* (t. i. a' Törvény-Ház' ajtaja előtt) *való ki-kiáltást* értett, *a)* melly régi erdemes Törvény-túdónknak botlását máig is követünk. De továbbá: minthogy az e'féléket magokba foglaló Oklevelekbe az ugyan egy Vármegyébe három nevezetesebb helyeken lévő Vásárok *tres fori comprovinciales*, vagy is inkáb *in tribus foris conprovinciabus* szavakkal, vagy nevezetekkel fordúlnak elő; ugyan azért a' későbbi üdőkbe még ollyanokra is találunk, kik azon most említett szavak alatt *Három-Országos-Fő-Törvényesékeket* is értettek. *b)* A' *Trinai-forensis-proclamatio* tehát régenten nem egyebet tett, mint a' Törvénybe-idézendőnek, a' ki már a' Törvény által több rendbeli Törvénybe-idéztetésekre meg nem jelent, három Vásáros helyeken Vásár üdején a' Piaczokon a' Királyi, Nádor-Ispányi Emberek, 's a' Káptalan, vagy Konventbeli Ki-küldöttek altal fent szóval végbe vitt ki-kiáltását, vagy Törvénybe-idézését, mellyre, ha az Ki-kiáltatott a' Bíró előtt meg nem jelent, minden írgalom nélkűl a' dolog végképen el ítéltetett. Hogy pedig ez valóban úgy történt légyen, több Oklevelek bizonyítják, 's ezen könyvnek hátúlján az Okleveles-formák kö-

zött illyen formára akadhatni is; leg világosabban ki tetszik azonba ezen dolognak valósága az I-ső Lajos Király alatt írt *Ars Notarialisba* található bizonyos Oklevél' beszéd-formájából. *c)* A' Három-vásáros-kikiáltás tehát a'kor történt már meg, minek utána az Alperes-Fél a' többszöri Törvénybe-idéztetésre meg nem jelent, és pedig a' Király, Nádor Ispány, vagy az Ország' Bírája parancsolatjára, azon Vármegyébe kellett a'nak meg történni, a' hol az Allperes lakott, vagy is a' hol a'nak birtoka vólt, ugyan azon Vármegyébe lévő három Vásáros-helyeken ásár' üdején. Hívták pedig az e'féle Leveleket régenten *Proclamatoriának*, mellybe a' Király, Nádor Ispány, vagy az Ország' Bírája parancsolatja többnyire csak szóval, 's csak a'nak értelme említtetik. Különben a' Vásáros-ki-kiáltás már igen régen keletbe vólt édes Hazánkba, mivel e'ről már a' tüzes-vas próbáról II, András alatt írt *Regestrum* is (melly 1214. fogva egész 1235-ig Esztendeig elő fordúló eseteket foglal magába) tészen emlékezetet; *d)* I-ső Mátyás üdejébe pedig ezen Kikiáltások el törűltetni rendeltettek, *e)* úgy látszik azonban, hogy azon rendelés csak I-ső Ulászló Király alatt ért kívánt végett, a' midőn azok ismét eltöröltetvén, helyettek az *Insinuatiós Törvénybe - idéztetések* parancsoltattak. *f)*

a) Lásd KITONICH Capite III. Quaest. 7.

b) Lásd 1821. *Tud: Gyüjt.* V. Kötet. 107. lap. a' 34-ik számalatt.

c) Azon Oklevél-forma a' többi közt így szól „Nos igitur legitimis et congruis postulationibus vestris, et justitiae annuentes cum T. homine vestro, hominem nostrum virum idoneum etc. transmisimus ad praemissa exequenda. Qui tandem ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt isto modo: *quod dictus homo vester una cum dicto testimonio nostro*

primo accessissent in villam G. vocatam, et ibi feria sexta d i e f o r i; item sabbatho sequenti in villa Nempti vocata, similiter d i e f o r i; et feria quarta praedicta immediate sequenti in Villa T. similiter d i e f o r i praeallegatos NN — p u b l i c e fecisset p r o c l a m a r i. Committendo eisdem ut ipsi in Octavis talibus — comparere, et ad objecta eorundem filiorum D. Actorum — peremptorie respondere — deberent, et tenerentur"

d) Lásd az elébbeni §. a' *c*) jegy alatt mondattakat. — —

e) Lásd I. Mátyás VI-ik T. K. 17. Cz.

f) Lásd Ulászló I-ső T. K. 58-ik és II. T. K. 7-ik Cz

246-*ik* §. *A' régenten használt némelly Perbéli próbákról.*

Ha a' Hazánkba régenten keletbe lévő ügyes bajos dolgokba való próbákat, 's bizonyságokat meg tekéntjük, a' régi kornak együgyűségén eléggé nem csudálkozhatunk. Használtattak pedig az Ügyes bajos dolgokba próbáúl már a' leg régibb üdőkbe is az *Esküvések* vagy is *Hitletételek*; nem különben a' *Tanúbizonyságok*, vagy is a' *Tanú vallatások*, a' mint hogy ezeknek nyomaira már a' leg régibb üdőkbe is akadhatni. *a)* Mikor kezdették azonba a' Tanú-vallatásokat írásba tenni? nem bizonyos; a'nyi mindazonáltal bizonyos, hogy a' XIII. Századba, leg inkáb pedig a'nak vége felé, azoknak írásban tétele keletbe vólt. Az Hit-letételbéli jelességek régenten a' Gyónás, és Szentek' tetemeinek illetése által mentek végbe; utóbb azonba e' végre változtatva, hol a' most említett jelesség, hol ismét a' Sz. Keresztnek, vagy a' Sz. Evangeliumnak illetése is használtattak. A' régi hit-letétel eránt különös az, hogy régenten az ügyes-bajos Feleknek esküvéseken, vagy hit-le-tételeiken kívűl, többnyire má-

soknak is kellett hiteket le tenni az eránt t. i. hogy az hitét le tett Perlekedő-Fél igazán, 's nem hamisan esküdött légyen; és pedig a' mint a' dolog hozta magával, hol több, hol kevesebb személyeknek, 's az e'félék *Conjúrátoroknak* neveztettek. Elő fordúlnak pedig a' Conjuratoroknak hit-le-tételeik számtalan Oklevelekbe, 's Törvényekbe, *b)* illyen beszéd-formákba: p. o. *tertio se Nobilibus*, vagy *vigesimo se Nobilibus deposuit Juramentum*, melly anyit tész: hogy három, vagy húsz Conjurátorok esküvéssel bizonyították azt: hogy az Esküvő igazán, 's nem hamisan esküdött légyen. A' mi a' Tanú-vallatásokat (Inquisitio) illeti: azok régenten két félék vóltak t. i. *Közönséges* és *Különös*, vagy is *Együgyű* (simplex) Tanú vallatások. *c)* A' Közönségesek, mellyek mind a' két Perlekedő-felek részére szolgáltak, vagy a' Királyi, 's Nádor Ispányi Emberek, 's a' Káptalanok', vagy Konventek' Kiküldötjei által történtek meg; vagy pedig a' Királyi, 's Nádor Ispányi, nem különben a' Vármegyékben bizonyos a'ra ki rendelt, előbb-kelő Nemesek által vitettek véghez olly formán: hogy az ezen utóbbiak által is végben vitt Tanúvallatásról szóló Bizonyság-levelek előbb ugyan a' Káptalanok, vagy Konventek által; és pedig azoknak hiteles pecsétjeik alatt; *d)* utóbb pedig vagy is a' XIII. Század' vége felé már a' Királytól azon ki rendelt Nemeseknek a' végre adott pecsétjeik alatt adattak ki, *e)* 's alkalmasint ugyan ezen üdő tájról veszik eredeteket az Vármegyék' All-Ispányainak, 's Szolgabíráinak pecsétjeik alatt költ nagy számmal találtató Oklevelek is. A' Közönséges Tanú-vallatások Parancsolat mellett, 's kivált a' nagyobb-hatalmaskodás, vérengezésbeli dolgokba, 's egyéb a' félékbe, 's a' Vármegyék' Ki-hirdetett-gyűléseibe; (per modum proclama-

tae Congregationis) a' Jószágbeli foglalásokba pedig, a' foglalás helyén is történtek meg, melly meg történvén, a' Kiküldetettek az egész dolgot a' miképen történt légyen, leírták, és az a'ról szóló Bizonyság-leveleket, az illető helyekre el küldötték. Különben számtalan ollyan Közönséges-Tanú-vallató-leveleket tapasztalhatunk a' régi Levelek között, mellyekbe (kivált ha minden Tanúk egyaránt erősítették a' dolgot) egy Tanú sem neveztetik meg különösen, hanem a' Kiküldöttek által csak a' dolognak miben léte adatik azokba elő; jól lehet több Törvény-czikkelyek parancsolták a' Tanúk' neveinek, 's Lak-helyeinek a' Tanú vallatásba való fel jegyeztetését. *f)* A' Különös-Tanú-vallatások, valamellyik Perlekedő-fél kérésére készűltek, és pedig vagy maga a' Bíró előtt; vagy pedig a' Bíró által a'ra rendelt helyen, mint p. o. Káptalanokba, Konventekbe. Egyéb eránt különös figyelmet érdemel az I-ső Lajos alatt írt *Ars Notarialisba* a' Tanú vallatás eránt tett némelly meg jegyzés, melly azt tartja: hogy az Tanú vallatásra Ki-küldettek előtt az Tanúvallatást kérő Félnek három ékesebb beszédű Tanúkat kellett mindenek előtt a' Ki küldettek eleibe álítani, kik is, ha a' Vádoló-Félnek vádlása szerént beszéltek, a'kor a' többi Tanúknak csak kezeiket, 's újjaikat kellett feltartani, 's aztat kiáltani, hogy ők is szinte a' szerént, valamint az első három Tanúk, tudják, 's értik a' dolgot. *g)* Különben a' régi Tanúvallató-levelekbe, ha minden Tanúk egyformán vallottak, leg inkáb csak az első Tanúnak vallása adatott elő, a' többi Tanúknak pedig csak nevezetjeik, 's Lakhelyeik emlétettek, mellyeknek utána illyen forma beszéd tétetett: „*Qui omnes unanimiter, et concorditer modo superius annotato responderunt*“ Továbbá próba gyanánt használtatott

már régenten a' *Szemmel-való-vizsgálat*, vagy is *Szemmel-látott-Tanúság*, (Oculata Revisio) melly anyiba különbözött a' Közönséges-Tanúvallatástól: hogy a'ba a' történt dolog a' Kiküldötteknek meg mutattatott, 's a' dolognak miben léte Tanúk-vallásai által erőssíttetett, és ismét: hogy a' Közönséges Tanúvallatást többnyire a' Feleknek hit-letételeik követték; nem pedig a' Szemmel-való-vizsgálatot egyébkor, mint a'-kor: midőn a' dolog nem vólt eléggé világos. — Szinte a' leg régibb próbák közé tartozik édes Hazánkba a' *Tüzes vassal*, 's a' *Forró-vizzel való próba*, mivel e'nek nyomára már Sz. László Király' Törvényei közt is akadhatni. *h)* Ezen próba régenten alkalmasint majd minden Káptalanokba, Konventekbe, 's Sz. Egyházokba tartatott; Kálmán Király alatt mindazáltal rendeltetett: hogy azon próbák nem egyebütt űzetethetnek, mint ott, a' hol Püspökök vagynak, és a' Nitrai, 's Posoni Nagy-Praepostságokba. *i)* Végbe ment pedig ezen próba három meg hiteltetett Tanúk előtt a' Sz. Egyházokba, 's minek előtte végbe ment vólna, a' Pristaldus által oda küldetett meg próbálandónak, három nap bőjtölnie kellett, melly után a' meg szentelt tüzes vasat bizonyos meg határozott üdeig kezébe hordozván, ha az által keze meg égettetett, vétkesnek; ha pedig nem, ugy ártatlannak lenni ítéltetett. Használtatott ezen próba leg előbbször mindenféle ügyes bajos dolgokba a' Bíró tetszése szerént, valamint ezt a' Váradi tüzes-vas próbáról szóló Regestrumba láthatni; *k)* úgy tetszik mindazáltal, hogy a' tüzes-vassal való próba sokkal gyakrabban használtatott, mint a' forró víz, mivel ezen utólsónak a' régiségekben igen kevés nyomára akadhatni. Egyéberánt számkivettetett ezen valóban az okossággal ellenkező próba némellyek szerént

IV. László; de bizonyosabban. 's igazábban Róbert Károly' uralkodása' kora alatt. — A' régi ügyes bajos dolgokba használt próbák közé tartozik még a' *Kettős-viadal* is, melly az Bíró által a'ra rendelt helyen vitetett véghez, és pedig olly formán: hogy a' kinek nem tetszett maga személyében vívni, maga helyett a'ra alkalmatos Embert álíthatott (sokszor azomban kénszeríttetettek is némellyek magok személyében vívni), 's ha a' be vádolt Fél vagy meg győzettetett; vagy pedig a' rendelt helyre, 's üdőre meg nem jelent azonnal vétkesnek lenni ítéltetett. Használtatott ezen különös próbának módja leg inkáb a' vérengezést, 's nagyobb-hatalmaskodást tárgyazó, 's néha a' Nemesi Jószágok eránt fent forgó dolgokba is; I-ső Mátyás alatt mindazáltal ezen próbának használása szűkebb határok közé szorítatott, 's csak a'kor engedtetett meg, midőn a' fentebb említett dolgokba semmi más próbák nem találtathattak. *l)* De még szűkebb határok közé szorítatott ezen próba I. Ulászló üdejébe, a' midőn úgy szólván, csak az ollyas dolgokra nézve engedtetett meg e'nek használása, a' mellyekbe lehetetlen vólt más egyéb próbát gondolni, *m)* 's ezen üdőtől fogva azon próbának neme elenyészni is látszatik.

a) Lásd Sz. István II. T. K. 3. Fej:

b) Lásd III. András 1291-iki T. K. 39. Czikk: (in *sylloge Decr.* pag. 25.) I-ső Mátyás VI. T. K. 14. Czikk: VERBÖCZY II. Rész 32. Cz. 's a' t.

c) Lásd 'Sigmond' VI. T. K. 10. Cz. és I-só Mátyás VI. T. K. 74: 76. Cz.

d) Lásd III. András' 1298-iki T. K. 13. Cz. (in *sylloge Decret.* pag. 32.)

e) Ugyan csak az 1298-iki T. K. 46. Cz. (in *sylloge Decret.* pag: 42)

f) Lásd 'Sigmond' VI. T. K. 5. 9. Cz. I-ső Mátyás VI. 77. VERBÖCZY II. Rész. 29. Cz.

g). Lásd *Formulae solemnes styli* 's a' t. 127. §. 78. lap. a' hol ezek mondatnak: „Juxta quam partem sciendum est, quod in productione talium Testium juxta Hungariae Regni consvetudinem, ille, qui producit, debebit Testes suos coram homine, vel hominibus Capituli, seu Conventus ad id deputatos statuere perordinem, et ex illis tres eloquentiores primo facere attestari modo supra dicto. Et cum dicti tres primi Testes juxta continentiam Litterarum Actoris responderint, tunc caeteri Testes, postquam eorum astantes levatis manibus, et digitis publica voce acclament se similiter scivisse, sicut primi tres Testes deposuerunt, ut tamen in hoc Regno satis est abusiva, et pessima convetudo, quae tamen nunquam poterit aboleri, et deleri seu dimitti. Secundo est sciendum: quod absque dictis tribus testibus, et ex aliis Nobilibus tunc inibi astantibus XII. inseri debent ad literam, quorum Nomina propria, et etiam *Patrum* ac *Possessionum* inseri debent sine aliqua vacillatione, quod si secus fieret Litera non valeret, et Causator confunderetur, et amitteret suam Causam etc."

h) Lásd Sz. László' I. T. K. 28. Fej.

i) Lásd Kálmán Király' I. T. K. 22. Fej.

k) Lásd *Ritus explorandae veritatis seu Judicium ferri-candentis. 's a' t. Editio post Claudiopolitanam Anno MDL. secunda 's a' t.*

l) I-ső Mátyás' VI. T. K. 18. Cz.

m) II-ik Ulászló' I. T. K. 37. Cz.

247-*ik* §. *Az Bírói Itéletekről röviden, és azoknak Végre-hajtásokról* (*Executio.*)

Az Bírói Itéletek régenten is, a' hányféle Perek, szinte anyi félék vóltak, azokat mindazonáltal közönségesen három félékre lehet osztani. t. i. *Meg-nem-jelenés-beliekre*, vagy is másképp *Bírságbeliekre*; (Judiciales, Birsagiales per

non venit) ismét: *Közben szólókra;* (Interlocutoriae) és is-mét: *Végítéletekre.* (Finales definitivae) A' meg nem jelenésből származott Birságbéli-Itéletek hozattak régenten a' ba az esetbe, ha valaki, a' Törvénybe-îdéztetésre meg nemjelent; és pedig a' hoszú folyamotú, vagy is három Idéztetést, kívánó Perekben az első Törvénybe-ídézésre következett meg jelenés elmulasztásáért közönségesen három márka büntetés kívántatott; a' többi Törvénybe-idéztetések után következett meg jelenés elmulasztásáért pedig azon büntetés kétszereztetett, sőt a' régibb üdőkbe a' kétszeres birságbeli büntetés is meg kétszereztetett. *a)* Ezek tehát ollyan Itéletek vóltak, mellyek által a' megjelenést Elmulasztó a' Felperes' keresetébe egyszersmind nem marasztaltatott, hanem csak a' megnem-jelenés' birságába büntettelett. Az ezen Birságbéli büntetésekről készűlt Levelek kétfélék vóltak, az egyik félék azok vóltak, mellyeket a' Bíró a' meg nem jelenés űdején készített, 's ezek *Judicialisoknak* (Litterae Judicales) neveztettek; a' másik félék pedig azok vóltak, mellyeket a' Bíró a' Judicialis Levelekből az Ünnep-nyólczadi Törvényszék végével készített, 's az Ellenkező-feleknek részére ki adott, 's ezek *Sententionalisoknak* hívatattak. Mind a' két féle Levelek, végein pedig olvashatni ezen beszéd-formácskát, vagy is közben-vetést: *„si se rationabiliter non poterit excusare"* mellynek az az ereje vólt, hogy, ha a' Meg-nem-jelent, a' megjelenés elmulasztásának elég okát adhatta, a'kor azon Birság alól felmentetett. *b)* Meg jegyzésre méltó ezen Levelekre nézve az is: hogy azon esetben, ha valakinek kötelessége lett vólns némelly Jobágyait is a' Törvénybe elő álítani, ha azoknak elő álítását elmulasztotta, minden elmúlasztott Jobágyért egyszersmind egy márka bünte-

tésbe is marasztaltatott. A' Közben-szóló-itéletek azok voltak, mellyek által a' Per végképen elnem itéltetett, hanem csak többnyire a' Felek által telyesitendő némelly kötelességeket foglaltak magokban, és ezek több félék vóltak. Illyenek vóltak p. o. a' Hitletételt, Tanuvallást, Perhalasztást, (Prorogatio) 's egyéb a' félét parancsoló Itéletek. Vég-itéleteknek ismét azok neveztettek, mellyek által az ügyes bajos dolog végképen elítéltetett. Ezek több félék vóltak, a' mint t. i. a' Pernek minéműsége hozta magával; de mivel ezen könyvnek szükhatára azokat rendről rendre előadni nem engedi; ugyan azért itten azoknak magyarázásában bele egyeledni lehetetlen. Meg lehet azonban azokról jegyezni, hogy a' régi Vég-itéletek igen környűlállásosan tétettek fel, mivel azokba a' Pernek mindenkori mivólta, 's álapotja ki vólt merítve; ismét az is méltó a' figyelemre; hogy a' régi Vég-ítéletekbe többnyire ezen beszéd-formája is *„perpetuum silentium eidem in hac parte imponentes“* foglaltatik 's a' t, Egyéb eránt az Itéletek, hogy már a' régi üdőkbe is írásba tétettek, a' többi közt a' Nagy Váradi tüzes vas próbáról szóló Regestrumba foglalt Itéletek eléggé bizonyítjak. A' mi az Itélektenek Végre-hajtását nézi: azok eránt szükség tudni, hogy azok mindenek előtt minden Bírónak a' Pristaldussa által, vitettekvéghez; a' XIII. Századba azonban az Itéletek már Káptalan, 's Konventbéli kiküldöttség mellett is hajtattak végre; minekutánna pedig a' Pristaldusi hívatal elenyészet vólna, különösen az Ország' Bírói, (Judices Regni Ordinarii) 's az Octavákon hozott Itéleteknek vegre-hajtásokra, a' Királyi, 's Nádor Ispányi Emberek, nem különben a' Káptalan, 's Konventbéli Ki-küldöttek is használtattak.

a) Lásd e'röl VERBÓCZY II. Rész. 86. Cz.
b) VERBÖCZY II. Rész. 59. Czim.

248-*ik* §. *Az ügyes bajos dolgokba használt némelly egyébb Oklevelekröl; nevezetesen pedig* a' Prorogatoriákról, 's Expeditoriákról.

Az ügyes bajos dolgokra nézve még több egyéb Oklevelek is használtattak. Illyenek vóltak a' többi közt a' *Halasztó* levelek, (Prorogatoria) mellyek által, vagy a' Király' parancsolatjára, vagy a' Felek' meg egyezéséből, vagy ismét a' Bíró' akaratjából a' Pernek folyamatja, sőt más egyéb meg itélt tartozások is egyik Törvényes határüdőről a' másikra halasztattak Illyenek továbbá az úgy nevezett: *Expeditoria* Levelek, mellyek nem egyebek vóltak, mint a' Bírák által a' Felek' részére ki adott *Nyugtatványok*, (*Quietantia*) 's ezek többnyire a' Birói Itéleteknek telyesítését, vagy végbe-vitelét foglalják magokba. Igy ha valamelly Fél a' meg ítélt Bírságot, 's egyéb a' félét lefizette, vagy hitét le tette, vagy ha az ügyes bajos Felek meg egyezvén, az egyességben kötött pénzbéli, 's egyéb kötelességeket telyesítették, a'ról a' Bírótól Nyugtató-Levelet vagy is az ugy nevezett, Expeditoriát, nyertek. *a*) Egyéb eránt ezen kétféle Levelekre nézve meg lehet különösen jegyezni; hogy ezek soha se Szabadságos-Levél formában; hanem többnyíre Nyílt, 's Zárt Levél formába adattak ki; Zárt levél formában azomban azokat leginkáb tapasztalhatni.

a) Lásd ezen kétféle Leveleknek formáit ezen könyvnek hátulján az Okleveles-formák között.

249-*ik* §. *A' Foglalatbéli Szükségtelen-beszédekről (Formulae Textus secundariae)*

A' Foglalatbéli-Szükségtelen-beszédekhez tartozik mind az, a' mi az Oklevelek' foglalatjából a' dolog velejének meg sértése nélkűl elmaradhat, vagy is mind az: a' mi csupán csak ékesség, és beszédbeli kiterjesztés kedvéért néha a' Jegyzők, vagy is Oklevél-Írók által, sokszor azoknak tulajdon eretlen gondolatjok szerént az Oklevelek' Szükséges foglalatjaihoz kapcsoltatott. Vígyázni kell azonban, ne hogy a' mi az Oklevelek' Szükséges foglatját illeti, szükségtelennek lenni tartsuk. Különben pedig a' Foglalatbéli Szükségtelen-beszédek sem egészen olly haszontalanok, hogy ezeknek némelly dolgoknak meg világosítására nézve hasznát ne lehetne venni.

III-ik Fejezet.

A' Végbeszédekről (Formulae Epilogi)

250-*ik* §. *Az Okleveles Végbeszédek' (Formulae Epilogi) hasznáról.*

A' Végbeszéd (Epilogus) az Okleveles beszédnek ugyan utólsó része, de foganatosságára nézve, melly az Okleveleknek Törvényes erejét leginkáb érdekli; nem különben az a'ban elő fordúló dolgoknak többféleségére, 's hasznára nézve, úgy szólván, a' többi Okleveles beszédeknek méltán eleibe tetethetik. Ugyan is valamínt ezen Vég-beszédek az Okleveles Velősbészédnek, vagy is az Okleveles Szükséges-beszéd-

szédnek meg erősítésére szolgálnak; úgy, az Okleveleknek igaz, vagy hamis vóltokat semmiből könyebben, mint a' Vég-beszédekből lehet ki esmérni. Azonban azok is, kik a' Nemzetségi Ágozatokat, 's azoknak egymással való öszve köttetéseket, 's vérségeket kívánják ki keresni, 's ki dolgozni *a)* a' többi közt ezen részét is szokták az Okleveleknek használni; ezen része mindazáltal az Okleveles beszédeknek hasonlóúl mind e'dig miveletlen hagyatott. Mert ugyan is ezen rész-tudománynak ki mivelésére nézve szükség vólna a' Királyoknak minden üdőben való tartózkodásokat, az Ország' Bíráinak, 's más Bíráknak, neveiket, 's hívatalok viselésének üdejét, valamint szinte a' Hiteles-helybeli minden üdőben élt személyeknek neveiket, életek' üdejét, 's egyéb a' féléket tökélletesen tudni, hogy a' szerént, midőn valamelly Oklevelet vi'sgálóra vennénk az a'nak alája írtakat a' már elkészített Lajstrommal egybe hasonlíthatnánk; e'nek azonba mind e'dig hijjával vagyunk, 's ha némelly felsőbb Tisztségeket a' szerént öszve szedve lenni szemlélünk is, azok mindazáltal még e'dig igen hézakosan vagynak ki dolgozva. Egyéb eránt jól lehet az Oklevelek' ezen részeinek vizsgálatja, igen terhes dologba kerűl; de a'nál édesebb gyümölcsel szokott kedveskedni körűlötte fáradozó munkássának.

a) WAGNER. KÁROLY *Collectanea Genealogico-historica, illustr, Hun. Familiar. quae jam interciderunt.* 1802.

251-*ik* §. *A' pénzbeli Birságokról (mulctae pecuniariae.)*

Az Végbeszédeknek kezdetét a' legrégibb 's Hazánkba leg inkáb a' XI. XII. és némelly XIII. Század'

elején született, kivált Adomány-levelekbe a' pénzbeli Birságok, és az átkozódások (imprecatio) szokták tenni. Ugyan is: mivel minden üdőben vóltak olly rosz Emberek, kik másoknak Jószágaikra, 's Vagyonokra ásítozván, némelly egyességeket hamis úton módon felbontani, 's az Okleveleket semmivé tenni, vagy meg fertőztetni, 's meg hamisitani, semminek tartották; ugyan azért szükség vólt a'nak el távoztatására nézve valami ollyan orvoslást ki gondolni, melly által azoknak gonosz kívánságaik néminéműképen meg zaboláztathattak. Ezen orvoslás pedig régenten nem egyéb, mint pénzbéli Bírságok, a' pokol kínjaival való ijeszgetések által, mellyekkel a' régi leg inkább Királyi Adomány-levelek többnyire fel vagynak fegyverkéztetve; ment végbe. Hogy illyen pénzbeli Bírságok már a' régi Római korba majd minden Nemzetektől használtattak (*N. L. d. Dipl.* VI. Dar. 709.—11. §.) több emlékezetes Irományok mutatják. Sz. István Király is tehát a' szomszéd Nemzeteknek régi szokásait követvén, több Okleveleibe különbbféle pénzbeli birságokat kötött a'ra az esetre, ha valaki azon Oklevelet meg erőtleníteni, vagy meg semmisíteni bátorkodna. *a)* Követték azon szokást Sz. István után több más Királyok is. *b)* Nem is vólt tehát a'nak elég igaza, ki az e'féle arany pénzbeli Birság miatt némelly Hazai Oklevélnek igaz vóltát kétségbe hozni bátorkodott, *c)* és pedig csupán azért: mivel a'ban az üdőben úgymond: más egyéb Törvényeknek általhágói, nem pénzbeli, hanem többnyire Tulok, vagy is Tinóbeli (Juvenci) Birságba marasztaltattak; holott pedig már Sz. István által hozatott több Törvények pénzbeli büntetésekről is szólanak. *d)* Egyéb eránt azon pénzbeli Bírságok nem vóltak mindenütt a' dolgoknak nagyságához, vagy

csekélységéhez egyaránt mérsékelve, 's MABILLON szerént is. (m. k. 106. lap.) azok, nem is valamelly valóságos Itéletek, hanem inkáb csak fenyegetődzések, 's el ijjesztések gyanánt szolgáltak. Igy Sz. István Királynak, a' Pécsi Püspökség' részére ki adott Oklevele a' pénzbeli Birságról e'képen szól: „*Quos terminos, si quis violare praesumpserit in postremum, componat Centum libras auri optimi*" Illyen büntetés találtatik Sz. István Királynak a' Pannon-halmán lévő Szerzetesek' részére ki adott 1001-iki Oklevelében is; ugyan csak Sz. Istvánnak a' Szalai Sz. Adorjáni Apáturság részére ki adott Oklevelében pedig illyen pénzbeli Bírság találtatik: „*et componat quinquaginta libras auri optimi*" 's a' t.

a) Az Pénzbeli Birságok közt leg gyakrabban jő elő a' „*centumlibras auri*" birság *Cron. Gottvic.* Tom. I. 334. l.

b) Igy I-ső Andrásnak a' Tihanyi Apátság' részére; valamint Sz. László Király 1082-iki Oklevelébe is; és pedig az elsőbe „*et XII. libras auri persolvere cogatur*; a' másodikba pedig: *centum auri solidi*" pénzbeli Birságok találtatnak.

c) Lásd a' 29-ik §. emlitett névtelen Irónak munkáját a' ki Sz. Istvánnak 1001-iki Oklevelének hitelét ostromlotta.

d) S, Steph. Libri II-di Cap. 13. 16. 43. 's a' t.

252-*ik* §. Az *Oklevelekbe elő forduló átkozódásokról.*

A' Pénzbéli Birságokkal régenten, nagyobb erősségnek, 's tekéntetnek okáért, néha az Oklevélbéli átkozódások is (imprecationes) szinte, mint a' millyennel Sz. Jánosnak Apocalipsissa is végződik, öszve köttettek. Ezen átkozódásoknak kelete igen régi, és majd minden Népeknél

szokásba vólt; mert ha a' Görögöknek régi sírkövi Felűl-írásaikat nem emlétjük is; a' Rómaiaknak csak ezen Frigyet-kötő beszéd-formái is: „Si Populus Romanus prior defexit — *tum illo die Jupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hic hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque*" (Liv. I. 24.) a'nak keletét eléggé bizonyítják. De ezen átkozódás formánál semmivel nem gyengébbek azok, mellyek a' Sz. Irásból az Középkori Oklevelekbe, 's Esküvés' formájiba használtattak. Különben az Olaszoktól, 's Németektől ezen átkozódásbeli beszéd forma csak igen korán a' Magyarokra is elragadott, 's már azokat Sz. István Király' Okleveleibe is fel találhatni, *a)* mellyektől nem vóltak mentek I. András', Sz. László', 's némelly más ezt követő Királyoknak Oklevelei is. Meg szűntek azonba ezen Oklevélbéli átkozódások a' XII. Századnak vége felé, 's a' XIII. Századnak nem ugyan kezdetén, *b)* (mint némellyek tartják) hanem inkáb a'nak közepe táján, már el enyészni is látszanak. Közönségesen pedig az Világi Emberek részére adott Oklevelekbe az átkozódások ritkábban láttatnak, mint az Egyházi Rend' részére adattakba; mellyre való nézve sokaknak különösen is tetszik azon átkozódásokat magában foglaló Esküvés formája, mellyet Mossóczy, mint a' XIV. Századba Magyar Országon keletben lévőt, I. Lajos Törvény-Könyvéhez ragasztott; valamint szinte az is: melly Hunyady János 1448-iki Levelébe (mellyel Chionoki Voyik nevű osztályos Testvérét Hunyad, és Haczeg Várok' Várnagyai ellen óltalmazta) találtatik.

a) Sz István az 1008-iki Vesprémi Püspökséget felálitó Oklevelét (Fundationales) e'képen végzi; „Siquis igitur hujus nostri praecepti paginam frangerre tentaverit, octo millia Librarum auri sciat

se compositurum — *trecentorum decem , et octo Patrum anathemate feriendum* (Patrum videlicet Nicaenorum qui Nró 318. primum aecumen. Synodum Anno 325. celebrarunt ; a' Görögöknél igen keletbe lévő átkozódás formája volt *Palaeogr. graeca.* p 385.) *atque perpetuali supplicio tradendum jugiterque barathri poena perpetuo fore concremandum*" Igy szinte Sz. Istvánnak a' Veszprémi Apáczák' részére ki adott, 's Kálmán Király által meg erősitett Oklevelébe is ezek találtatnak : „Qui cunque autem aliquid de his, quae in hoc Privilegio continentur — praesumpserit minuere , *maledictioni justi Judicis Dei , et S. Mariae et omnium Apostolorum et omnium Fidelium Dei (sicut in veteri Privilegio scriptum est) subjaceat , et legem Regni de persvasione Ecclesiae Dei persolvat.*

b) Még II. Andrásnak azon Oklevelébe , mellyel a' Zágrábi Sz. Egyháznak némelly Jussait meg erősítette , Latán nyelven illyen forma átkozódások találtatnak : „Ha valamelly Bán 's a' t. a'nak Jussai ellen mérészlénd valamit cselekedni — *a' meg , faghatatlan keserűségnek Östől maradott átka által üttessék. meg , és soha ne nyerhessen Koronát , mellyet örökös jussal kell vala bírnia , hanem életének tellyes napjaiban légyen földön futó , ne is érje be a' magáéval , hanem mind éltéig másoktól kóldúljon*" Lásd VIRÁGNAK IX. XIII. *Magyar Századjait* a' 560. lapon.)

253-*ik* §. *A' Pecsétbeli Okleveles Végbeszédről (Formula Sphragistica.)*

Az 109-ik §-ban lévén már szó mind az *emlékeztető*, (commemorationis) mind pedig az *kijelentő* (indicationis) Szórejtő-jegybeli (Monogramma) beszéd-formákról ; itten szükség valamit még szólani az úgynevezett : *Pecsétbéli-Okleveles-beszédről*, (formulae Sphragisticae , seu subsignationis) a' mellyek többnyire az átkozódó beszédek után szoktak következni, 's azt jelentik ki, hogy az Oklevél nagyobb hitelnek, 's erősséguek okáért pecséttel, és pedig mi féle pe-

céttel? légyen meg erőssítve. A' Pecsétbeli-beszédek pedig nálunk a'nál inkáb vóltak keletbe, mivel a' Szó-rejtő-jegyek Hazánk' Okleveleiben igen ritkán, 's csak a' XI-ik Századba uralkodtak. Különbbfélék vóltak pedig ezen Pecsétbeli-beszédek részszerént azért is, mivel azoknak írásba való tétele többnyire csak az Oklevél' Íróknak tetszésektől függöttek; részszerént pedig azért is: mivel több, 's különbbféle pecsétek vóltak édes Hazánkba keletbe. Ugyan is (a' mint ezen könyvnek II. Részében, midőn a' pecsétekről szólottunk, emlékeztünk) valamint Királyaink, úgy az Ország' Bírái, 's a' Hiteles-helyek is több különbbféle, 's különböző erejű pecséttel éltek, mellyek az Oklevelekbe mind, különböző beszéd formácskák által jelentettek ki. A' mint tehát egy vagy más pecsét-nem hamarább, vagy későbben jött keletbe, szinte a' Pecsét-beszédek is a' szerént jöttek keletbe. A' leg régibb üdőkbe, midőn még Királyaink csak Egyes - nagy, és Gyűrűs pecsétekkel éltek, szinte csak kétféle pecsét beszédekkel éltek, 's különösen azt is ki jelentették, hogy a' pecsét függő, vagy nyomott pecsét légyen. Így István Király 1001-iki Oklevelében, előre bocsájtván azokat, mellyek az Oklevelek szükséges foglalatját, nem különben az Átkozódásbeli-beszédet teszik, illyen forma Pecsétbeli-beszéddel élt: „quod ut verius credatur hanc paginam manu propria roborantes, *sigillari jussimus*. Az Veszprémi Oklevélben pedig e'képen: „*annuli nostri impressione subter insigniri curavimus.*" — I-ső András már imígyen „*sigilli nostri impressione signavimus*" III-ik István az 1165-iki Oklevélbe, mellynek Eredeti-mássát BEL MÁTYÁS látta, 's ki írta, e'képen szól: „*sigillo regali affirmare praecepi.* II. András Király' üdéjétől fogva pedig, a' ki, a' mint tar-

tatik, először élt a' Magyar Királyok között Kettős-pecséttel, a' *duplicis sigilli* szavak igen gyakran elő jőnek az Oklevelekbe, melly többnyire illyen forma beszéd-formába foglaltatik: „*Ut igitur — — — praesentes concessimus litteras duplicis sigilli nostri munimine roboratas*" vagy is Magyarán: „adtuk ezen Kettős - pecséttel meg erősített Levelünket." Sokszor, ismét a' többes számban illyen forma beszéddel is éltek: „*praesentes eis concessimus Literas Sigillorum nostrorum munimine roboratas*" Ha a' Titkos, vagy a' Bírói Királyi pecsét vólt valamelly Oklevélre fel függesztve, az szinte többnyire ki jelentetett a' Pecsétbeli-beszédbe, mint p. o. Mátyás Királynak 1474-iki Oklevelében e'képen: „harum litterarum nostrarum, quibus *Secretum sigillum est appensum*, vigore et testimonio mediante (ezen Levelünknek erejénél, 's bizonyságánál fogva, mellyre *Titkos pecsét vagyon fel függesztve*); ismét egy másikba: „harum — — — *quibus, sigillum quo in Judiciis utimur, appensum est*, authoritate". (Ezen Levélnek erejénél, 's tekénteténél fogva, mellyre *a' Bírói pecsét vagyon fel függesztve*).' 'Sigmond Király, minthogy több Országoknak Fejedelme vólt, 's több féle pecsétekkel is élt, a' Pecsétbeli-beszédet megbővítette, mellyet az utána következő Királyok is követtek e'képen: „praesentes concessimus Litteras. — pendentis dupplicis sigilli, *quo ut Rex Hungariae utimur* munimine roboratas;" (Ki adtuk ezen Levelünket függő Kettős-pecséttel — *mellyet mint Magyar Országnak Királya használunk* — meg erősítve)—— In quorum fidem — praesentes literas fieri, nostroque Secreto sigillo, — *quo ut Rex Hungariae utimur* communiri jussimus" (mellynek bizonyságára nézve ezen Levelet elkésziteni, 's Titkos pe-

csétünkel, *mellyel mint Magyar Ország Királya élünk*, meg erősíteni parancsoltuk. Ha Arany-pecséttel vólt valamelly Oklevél meg erősítve, a'ról is vólt emlékezet az Pecsétbeli-beszédbe; mint III. Bélának 1190-iki Oklevelébe illy formán: „In memoriam omnium posterorum, *nostre regalis aule bulla aürea* fecimus perhempnari" (A' Később-kornak emlékezetére nézve, *a' mi Királyi udvari Arany-pecsétünkel* akartuk meg örökösiteni) IV. Bélának a' Pesti Polgárok' részére adott 1244-iki Oklevelébe: „praesentes eis paginam duximus concedendam Charactere Bullae nostrae aureae perhemniter roboratam (Ezen Levelünket kívántuk ki adni *Arany-függő-pecsétünk' bélyegével* örökösen meg erősítve) Ismét Mátyás Királynak a' Soproniak' részére adott. 1464-iki Szabadság-levelébe (privilegium): „praesentes concessimus literas nostras Privilegiales *aureae bullae nostrae munimine roboratas*". Ismét midőn valamelly Király el veszet pecsétje helyett újjat csináltatott, azon újj pecsétet hasonlóúl az Okleveles Pecsét-beszédbe igen ki jelentették. Igy első Lajos egy 1376-iki Oklevelében e'képen szól: „*praesentes concessimus Litteras nostras privilegiales pendentis, et authentici sigilli nostri Novi dupplicis munimine roboratas*". Különben a' többi változtatásai az e'féle beszédeknek csekélyek úgy anyira: hogy azt kiki, a' ki a' pecsétekről elébb mondottakat elolvassa, meg értheti. Egyéb eránt azon Pecsétbeli-beszéd, jól lehet cselekedő képen (active) van ki-téve, (signavimus roboravimus) azt mindazáltal szenvedőskép' (passive) kell érteni; mivel, a' mint már mondatott, a' pecséteknek őrzése 's gondviselése, másokra vólt bízva, kik a' pecsétlésbe a'zal élhettek. T.T. SCHWARTNER M. Úr vett bizonyos Oklevélnek szélein észre illyen forma

szavakat is: „*Dignetur Reverendissima vestra Dominatio praesentes sigillare.* II. Béla Király' 1138. Oklevelének végezetje pedig eképen szól: „*Cancellarius qui hoc Privilegium Regio consignavit sigillo* filius Voth fuit, *scriptor autem Privilegii hujus* Egydius Capellanus Ladislai Ducis fuit" (KOLLER. m. k. I-ső Dar. 195. lap.) A' Királyi Pecsét-beszédre meg lehet még vegtére azt is jegyezni: hogy némelly csekélyebb tekéntetű Oklevelekbe, mellyekre t. i. Szabadságosító-(privilegiale) pecsét nem kelletett, a' Pecsét beszéd többnyire el is maradott; de a' Szabadságos-levelekből soha sem. A' mi az Ország' Bíráit, a' Hiteles-helyeket illeti: azoknak Szabadságos-levél formában ki adott Okleveleiben az örökséget tulajdonító Szabadságos-pecsét nyilván kijelentetik. Igy Imre Nádor-Ispány egy 1372-iki Oklevelében e'képen szól: „praesentes nostras Literas, *privilegiales pendentis*, *et authentici sigilli nostri munimine* roboratas, duximus concedendas. Ismét az Egri Káptalan egy 1411-iki Oklevelében nagyobb pecsétjét ezen beszédecskével jelentette ki: „*majoris authentici*, *et pendentis sigilli nostri munimine roboratas*" A' Bácsi Káptalan egy 1361-iki Oklevelében pedig e'képen „*concessimus — munimine privilegialis nostri sigilli communitum*". Vagy ismét a' Vesprémi Káptalannak egy 1237-iki Oklevelében, csak e' szerént „*nostri sigilli munimine roboratas.* A' Káptalanoknak Szabadságos formában ki adott Okleveleiben tehát többnyire a' most említett Okleveles Pecsét-beszédek uralkodtak, a' Nyílt, 's Zárt Levelekből pedig, mellyek t. i. a' Kissebb hiteles pecséttel erősíttettek meg, a' Pecsét-beszédek hasonlóúl többnyire el maradtak.

254-ik § *Az Királyi alá-írásokról (subscriptio Regia)*

Az alá-írás (subscriptio) gyanánt szolgáló Szórejtő-jegyek igen korán kimaradván az Hazai Oklevelekből, ezek többnyíre csak pecséttel erősítettek meg; nem lévén a' mostan igen szokásban lévő, 's tekéntetekre nézve az pecséteket felűl haladó alá-írásnak egész a' XII. Századig semmi nyoma, 's kelete. Minekutána azonban édes Hazánkba is a' pallérozódás üdővel mind inkáb tekéntetet nyert vólna, csak ugyan már a' XIV. Századba az Oklevélbeli aláírásnak némelly még igen csekély nyomaira akadhatunk. Mindenek előtt pedig mint egy az alá írásnak helyét is pótolták ki azon Okleveles beszédek, mellyek régenten (a' mint ezen könyvnek II. Részében emlétettük) leginkáb az hamis Okleveleknek könyebb megesmérésére is szolgáltak, és a' mellyek régenten minden Oklevélre két helyütt, t. i. egyszer az Oklevélnek tetejébe jobb felől, vagy néha alól is, és ismét másodszor a' pecsétnek alája irattak le olly formán: hogy kivált a' nagyobb pecsétek alól az írásnak legkissebb része sem látszatott ki. Illyen e' következendő beszédforma is: „*Commissio Domini Regis*" melly által egyszersmind mintegy az jelentetett ki, hogy az Oklevél a' Király' parantsolatjára készítetett. Vagynak ismét az e' féle beszédformák közt ollyanok is, mellyekből a' tetszik ki, hogy az e'féle parancsolatok régenten a' Királyok' által vagy szóval, vagy irásba adattak ki, és pedig egyenesen a' Kanczelláriusoknak, vagy Titokokoknak; senki más közben jövetele nélkűl, a' mint azt a' következő beszéd-formák is: *Commissio propria Domini Regis; ad litteratorium mandatum Domini Regis*" (Az Király Úr'

tulajdon parancsolatjára; az Király Ur' írásbeli parancsolatjára) mutatják. Üdővel pedig, midőn szokásba jött vólna az, hogy a' Referendáriusok adják bé a' Királyhoz intézett dolgokat, 's kéréseket, az e'féle parancsolatok csak ő nékiek a'dattak ki, kik azokat ismét a' Kancelláriusoknak, 's Titoknokoknak hírül adták. Ezt mutatják azon beszéd-formák, mellyek az Okleveleknek már ritkábban az alján, hanem inkáb azoknak jobb óldalán legfelűl írva lenni látszanak. Illyenek ezek p. o. *Relatio Staphani Filii Laczk ex parte Domini Regis*; *Relatio Leustachii Bani per suas Litteras*; *Commissio propria Domini Regis Domina Regina referente. a)* Egyéb eránt használtattak ezen Okleveles beszéd formácskák TT. SCHWARTNER M. Úr. szerént 1-ső Károly Király' üdejétől fogva, egész Albert Király' üdejéig, kinek is 1438-ik Oklevelén lévő pecsétje alatt a' tisztelt Úr ezen szokásnak utólsó maradványát tapasztalta, 's későbbi példákat e're nézve nem esmér: de különben a' tisztelt Úr is a'ba meghatározatlan marad, ha ugyan I-ső Károly Királytól egész Albert Királyig minden Okleveleken; 's azokon lévő pecsétek alatt szükségképen meg kelletik é lenni a' kérdésben lévő beszéd formájának, vagy sem? anyit mindazáltal álíthat, hogy a' Törvény előtt az a'kori Levelek közűl olyanok, mellyeknek pecsétjeik alatt azon beszédformácska nem találtatott, mint hitele eránt kétséget szenvedő Oklevél félre vettetett. Ezen álítás' némelly részének ellenére azonban a' többi közt PRAY (de *Sigillis* 15. lap.) bizonyítja, hogy még Árván szülött László Király' 1453-iki Oklevelének függő pecsétjében is azon beszéd formájára talált. Részemről ezen beszéd formácskája eránt anyit mondhatok: hogy ezen beszéd-formát 'Sigmond

1415-iki Levelének tetején, 's pecsétje alatt magam is tapasztaltam; de a' mi több: tapasztaltam azt is, hogy azon beszéd forma még I-ső Mátyás alatt is használtatott az Oklevelek' tetején, nem azonban a' pecsét alatt; mivel a' most mondott Király' 1459-iki Oklevelének tetején még ezen beszéd-formája: „*Commissio Domini Regis*" szó-rövidítéssel ki írva találtatik; a' pecsét alatt pedig semmi írás sintsen. Az Királyoknak tulajdon kezekkel való aláírások még azután későbben jött szokásba, *b)* és jól lehet a' Franczia Királyok az magok tetszéseiket, 's parancsolatjaikat már a' XIV-ik Században tulajdon kezek' aláírásával erősítették meg; *c)* Magyar Országon azonban TT. SCHW, M. Úr szerént még nem találtatott a' XV. Századnál régibb Oklevél, mellynek Királyaink magokat alája írták volna. KAPRINAI *Hist. Dipl.* I. *Rész.* 65. *lap.* ezen dologról így szól. „Láttunk úgymond: Mátyás Királynak több tulajdon kezével alá-írt Okleveleit, mellyekbe az tulajdon kézzel való alá-írást a' most mondott Király kezdette leg először szokásba venni, ezt követte ő utána II. Ulászló; II. Lajos pedig már azt gyakrabban használta; Zápolya János, I-ső Ferdinánd, 's több az F. Austriai Házból lévő Királyok alatt pedig az tulajdon kézzel való alá-írás mintegy szokássá, 's Törvényé vált." De Kaprinainak ezen szavaira TT. SCHWARTNER M. Úr azt jegyzi meg, hogy ezen szokás ha mindjárt a' XV-ik Századnál nem régibb is, még is régibb valamenyivel I-ső Mátyás Király' üdejénél. Mert ha úgy mond: vélekedni szabad vólna, úgy a' tisztelt Úr az Királyi alá-irás kezdetét Sigmond Királytól fogva származtatná, jol lehet ugymond a'ról, hogy valaki azon Királynak tulajdon aláírásával megerősített Oklevelét látta vólna, nem emlékezik; ha pedig ugymond:

az írásbéli bizonyságokat tekéntjük, ha csak Albert Király, bizonyos a' tisztelt Ur által látott Oklevelének felső részén lévő ezen beszéd-formáját „*Manus propria Domini Regis*" a' mondott Király, tulajdon keze-írásának lenni nem magyarázzuk is, azért úgymond: mivel az, az Oklevélnek egyéb írás-vonásaihoz igen hasonlítana, mindazáltal árván szülött László Királynak 1455-iki Oklevelébe *d)* lévő *Ladislaus Rex manu propria* alá-írást a' nevezett Király' tulajdon keze írásának lenni bátran mondhatjuk. Ugyan ezt bizonyítják azon Oklevélnek következendő szavai is „fidelitati vestrae praesentibus Literis nostris, *quas etiam scripto propriae manus nostrae consignavimus* (id est subscripsimus) firmiter committimus, quatenus„ 's a' t. Részemről azonban úgy vélekedem, hogy a' tulajdon kézzel való írást csak ugyan 'Sigmond Király kezdette mindenek előtt Királyaink közt használni, Mert azon kívűl, hogy előttem más tapasztalt Tudósok is ugyan ezt bizonyították, szinte TT. KERESZTÚRY is (*in Compendiaria descriptione fundat. et viciss. Eppatus, et Capituli M. Várad.* P. I. pag. 194. sub F.) azt állítja, hogy 'Sigmondnak 1392-ik Újj-Adomány-levelébe (Nova Donatio) a' nevezett Királynak tulajdon keze-írását tapasztalta. Különben TT. SCHW. M. Úr. továbbá azt jegyzi meg: hogy még árván szülött László Király' üdejébe, 's utána is az tulajdon kézzel való alá-írás még ritkán gyakoroltatott, 's nem is lehetett kívánni, hogy a' fellebb említett Oklevél' üdejétől fogva, (1455) minden Oklevél a' Királyok' tulajdon kezeik' aláírásával légyen meg erősítve, mivel ez külső Országon is csak lassan vált álandó. szokássá. Így Német Országon is III. Fridrik Királyt tartják elsőnek, ki 1486-a magát

az Okleveleknek alája írni kezdette, holott üdővel világosságra jött, hogy már IV. Károly is írta ollykor ollykor magát alája az Okleveleknek *e)* a' nélkűl: hogy őtet a' következő Királyok mindnyáján, 's álandóan a'ba követték vólna. Egyéb ránt ugyan azon üdő tájba midőn a' Fejedelmek mái. szokás szerént való alá-írást az Oklevelekbe gyakorolták, hasonlóúl az magános személyek is Leveleikbe ugyan azt követték 's neveiket, mellyek ez előtt CICERO szerént a' Leveleknek kezdetén foglaltak helyet, Leveleiknek leg aljára taszitották (*N. L. der Dipl.* III. 122. §.)

a) Azon beszéd-formák a' XIV. és XV-ik Századbeli Hazai Oklevelekben igen gyakoraltattak, és valóban (a' mint ezen Könyvnek II. Részében mondottuk) az Okleveleknek igaz, vagyhamis vóltok'meg itélésére sokat szolgálnak.

b) Ha Kis Károly Királynak (Carolus Parvus) fia Neapolisi László az Magyar Királyok közé számláltatna, úgymond: T. T. SCHWARTNER M. Úr, ő lett vólna az első, ki az tulajdon kézzel való írást legkorábban gyakorolta; mivel az emlitett, már az 1405-iki 19-iki Oktoberben ki adott Levelének tulajdon kezével alája vagyon írva. Közlötte eztett LUCIUS de *Regno Dalm. et Croat.* Amstel. 1668. 261. lap.

c) *N. L. d. Dipl.* III. 121. §. VII. 103. §. 76. Tábla.

d) Kénszerítetett a'ba Dienes Esztergomi Érsek, és Kárdinalis Bana nevü Pusztát, Rozgonyi János Erdélyi Vajdának, és Rynóldi Rajnóld Székelyek Grófjának visza adni. Ki adatott pedig az: feria 4-a post festum OO. SS.

e) *N. L. d. Dipl.* III. Darab 122. §.

255-*ik* §. *Az hely*, *'s Üdő-kiadásról* (*Actum et Datum*)

Az Pecsétbeli-Okleveles-beszédeket az Királyi Oklevelekbe tüstént követi vagy illyen forma

beszédecske 1-ör „*Datum per manus* NN *aulae nostrae* (vel *aulae Regiae* seu *regalis*) *Cancellarii* (vel *Vice-Cancellarii*) *dilecti et fidelis nostri*" az az: (Kiadatott a' mi szeretett, 's hű-séges Udvari Kanczelláriusunk (vagy All Kanczelláriusunk) által. – Vagy 2-or Minden a' Kanczelláriusról elő jövő emlékezet nélkűl e' szerént: „*Datum* p. o. *Budae in Festo anno* 's a' t. az az: *Ki adatott* p. o. *Budán ezen, 's ezen a' napon*, vagy *ünnepen, e'be, 's e'be az Esztendőbe.* Ezen *Datum* (ki adatott) beszéd-részecskéhezt melly az Oklevélnek ki adattatását tárgyazza, néha, de igen ritkán hozzája adatott ezen szó is: *Actum* (meg történt, vagy végbe vitetett) melly, az meg történt dolognak üdejét, vagy azon üdőt, mellyben az Oklevélnek ki adása meg határoztatott, jelenti; a' minthogy ezen szavak között lévő különbbséget MABILLON után (m. k. 193. lap.) SPIESS. m. k. I-ső Rész 108-ik lap. igen szépen meg is magyarázta. Ha mind az meg történt dolog; mind pedig a' Levél' kiadása, ugyan egy Üdőben történt, a'kor mind a' *Datum*, mind pedig az *Actum* szavakra ugyan az egy Üdő-kiadás következett; valamint ez azon Oklevélbe, mellybe I-ső Ulászlónak Magyar Királyjá lett választása bizonyíttatik, és pedig ezen szavakból „*Datum et Actum Cracoviae* die 9-a Marty Anno Domini 1440. (Kiadatott, 's történt Krakaoba 9-ik Mártiusba 1440-ik Eszt.) eléggé ki tetszik. Mái üdőben pedig már a' Királyi Kanczellárián ki adott Levelekbe a' Datum szó' nem az Levél' kiadásnak, hanem az Király' helybe hagyásának napját jegyezi. Különben mind a' Királyi, mind pedig az Ország' Bírói, 's a' Hiteles-helyeknek Leveleikre nézve meg lehet jegyezni: hogy a' Szabadságos-Levelekbe a' *datum* szó, mint hogy ezen Levelekbe az Üdő-ki-adás

mindenkoron benne találtatik, igen ritkán szokott ki maradni, a' Nyílt, 's Zárt Levelekből ellenben az Üdő 's Hely-kiadással egyszersmind azon szó sokszor ki hagyattatott.

256-*ik* §. *Az Egyházi, vagy is Papi Kanczelláriusokról.*

A' Közép-kornak együgyű, de azomban vitézi, 's dicséretes szokásaiba, 's cselekedeteibe, van valami ollyas kedvesség, mellyet ha olvasunk, édes gyönyörűséggel tőlti be Lelkünket. Illyenek p. o. midőn az Országnak némelly Gyűllései a' szabad mezőn tartattak; midőn az Királyok személyesen Birodalmaiknak minden részéit meg látogatván (Decr. Colom. Reg. L. 1-mo C. 37. — Sigism. Decr: II. An. 1405. Art. 13.) és a' szabad mezőn valamelly sátorba, vagy az Bik, Cser, 's Tőlgy fák' árnyékában (THUROCZI II. Béla Király élete le írásába) az Ország' Nagyaival öszve ülvén, hűséges Magyarjaiknak Igassá-got szolgáltattak. Azon sátorbeli szobácskához pedig, mellyben az Király táborozás alkalmatosságával a' Királynéval együtt lakott, ragasztva vólt a' Kincses-ház is, hol a' Királyi kincsek tartattak, 's ottan a' Király a' Királynéval; nem különben az Ország Zászlóssaival, s' más Nagyokkal tanácskozott. Ugyan azon Kincses-Ház' szomszédságába vólt a' Kápolna, mellyben a' Király egész Háza népével az Isteni tiszteletet halgatta, és a' hol mint legbátorságosabb helyen közönséges, 's leg inkáb az Ország dolgát illető Levelek tartattak; ezen Leveleknek pedig gondviselése a' Káplánra, (Capellanus) mint a' Király' meg hitt emberére, a' ki az Király akaratját, 's a'nak minden titkait tudta, bízatatott. Mutatják a' nevezett Papi személynek a' béli Tisztségét, 's hí-

vata-

vatalát, azon többféle nevezetek, mellyekkel az, régenten a' Királyok régi Okleveleibe felruháztatott. Ugyan is a' XII-ik Századnak csak nem végéig változtatva, hol *Notarius*, hol *Capellanus*, vagy pedig, minthogy az Udvari Papságot kórmányozta, későbben *Magister Capellae Regiae Cancellarius*, és *Vice-Cancellarius* nevezetekkel is díszeskedett; a' XII. Század végétől fogva pedig csak leg inkáb a' két utólsó nevezetekkel ruháztattak fel az Oklevelekbe. Egyéb eránt a' Kanczelláriusi nevezetet némellyek ezen szótól *Cancelli*, Magyarán: rostély, vagy rostélyos hely, mellyel a' Kanczellarius a' maga író-asztala mellett körűl vólt véve; mások pedig ezen szótól *Cancello*, melly anyit tész mint: ki tolom, ki vakarom, származtatják; akár honnan származott légyen is azonba, elég az hozzá, hogy ezen hívatalt Magyar Országon, valamint más Európai Országokba is többnyire mindég tudományos, és elő kelő Papok, vagy is Egyházi személyek viselték. De nem is csuda, mert régenten kivált a' Magyar Nemesség elébbre becsűlte a' Fegyvert, és a' Vitézi-tetteket, (melly az Magyar Polgári-Alkotmánynak leg erőssebb Oszlopa, 's Talpköve) minden tudományoknál, 's foglalatosságoknál, hagyván, 's bízván a' Főldmívelést a' Köznépre; az Tudománybeli dolgokat pedig a' Papságra: a' minthogy azon írásbeli tudatlanságokat több Világi nagy Emberek írásba is meg vallani nem szégyenlették. Igy üdősbb JUSTINUS Nagy Károly, 's Nagy Ottó, ki Özvegy korába tanúlt meg olvasni, 's más több azon üdőbeli Fejedelmek, nem csak a' Tudományokban, hanem még az Írás-mesterségében is járatlanok vóltak, *a)* Úgy szintén a' régi üdőkben a' Magyarokat is anyira elfoglalta természetékhez illő Vitézségek, *b)* 's a' fegyver gyakorlás,

hogy találtattak hébe korba a' Vármegyék' Előljárói közt is ollyanok, kik a' Tudományokkal nem hogy barátságba, sőt esméretségbe sem léptek soha. (Belii *notitia* §. IV. 554.) Mellyre való nézve nem csuda, hogy a' Magyar Országi Orvosok közt a' régi üdőkbe, több Egyházi személyek is találtattak; sőt a' mi több nem hibázunk, ha azt gondoljuk is, hogy némelly Egyházi személyek gyakorolatlanok vóltak az Irásmesterségébe. Igy Miklós Erdélyi Prepostnàk 1276 – 77-ik Esztendő táján, midőn az Esztergomi Érsekségért a' Veszprémi Püspökkel a' Római Pápai-szék előtt vetélkedett vólna, a' többi közt az Irás-mesterségébe való tudatlansága is vettetett szemére. *c)* Hasonlóúl egy 1323-iki Oklevélnek (VAGNER *Anal. scep.* I. 513. lap.) tizenegy Kànonok közűl csak négy írhatta magát alá tulajdon kezével, a' többiek más által íratták alá magokat az Oklevélnek, a' mint azt az Oklevélnek szavaï: „*Ego NN. interfui — et per scholasticum nostrum subscribi feci, et sigillum meum apposui*" eléggé bizonyítják. (Lásd az Egyházi Rendnek az írásba való járatlanságáról MABILLON könyv. 164. lap, nem különben Auctores novi Operis Dipl. Tom. III. §. 111. 112.)

a) MABILLON m. k. 163. lap: — *N. Lehrg. d. Dipl.* III. §. 108. — 110. ROBERTSON *Geschichte Kaiser Karls V.* I. Dar. 317. lap.

b) Híres Vitéz Hunyady János Magyar Ország' Kormányozójának az irásba való járatlanságát bizonyítják némellyek. Lásd GALEOTI MARTII *Commentarius de Mathiae Regis egregie, sapienter, et jocose dictis, et factis* Cap. XIII. és XVII. ugy SCHWANDTNER *Script. rerum Hung. Tom. I.* Igy II. Ulászló, 's a' Magyar Rendek, III. Fridrik, és I-ső Maxmilián Római Császárok közt 1491-be végbe ment Frigy-kötésbe, Bátori István Ország' Birája, és Erdélyi Vajda; Guthi Ország László Fő-Lovász, és Rozgonyi László Fő-Komornyik

Mesterek az irásba való járatlanságokat nyilván megvalván, az alá-írásban mások segitségével éltek KOLLER in *Auctuario Dipl. ad Histor.* CASP. URSINI VELII *de bello Pannonico* 259.—80.

c) KAPRINAI. Kéz-Írát C. V. Dar. 134. szám: Berthold. Bombergi Prépost II. András Királynak Sógora minekelötte a' Kalocsai Érsekségre emeltetett volna, az Római Pápa által vizsgálás (examen) alá vétetett, a' mint ez III-ik Inóczenczius Pápá II. Andráshoz küldött 1207-iki Levelének ezen szavaiból: „*textum expedite legentem, et interpretantem ejusdem verba suo idiomate competenter, et apte praeterea de constructione Grammatica respondentem.*" Lásd CORNIDES. m. k. 143. lap.

*) Ezen meg magyarositott *Deák*, vagy *Diák* nevezet alkalmasint ezen szóból: *Diaconus* vette eredetét; mint hogy, a' mint mondatott, a' régi üdökbe leg inkáb a' Papok forgottak az irás, 's a' tudományok körül.

257-ik §. *Az All-Kanczelláriusokról (Vice Cancellarii) a' Fö-Kancelláriusokról (Summi, vel Supremi Cancellarii,) és a' Titokniki-Kunczelláriusokról (Stcretarii-Cancelarii.)*

Hajdan az Kanczelláriusoknak hívataljok, vagy is kötelességek vólt mind azon dolgokat, mellyeket a' Királynak tudnia kellett, bé jelenteni, azoknak Törvény-Könyveiket, ki adandó Okleveleiket a' bevett szokás szerént elkészíteni, 's a' Királyi pecséttel, melly az ő gondviselésekre vólt bízva, meg erősíteni; sőt némellyek szerént régenten egész Okleveleket is leírni; (DUFRESNE voc. *Cancellarius*) közönségesen azonba az Okleveleknek le írását más, kéznél lévő Irászok cselekedték, kik az Kanczelláriusoknak engedelmeskedni tartoztak. Minekutána pedig üdővel a'

Kanczelláriusoknak dolgaik meg sokasodtak vólna, ezen hívatalokat csupán magok más segítség nélkűl nem vihették, 's ugyan azért valamint más Országokba, úgy édes Hazánkba már elég korán bizonyos Segéd-Tisztek rendeltettek, kik midőn a' Kanczelláriusok az Királyi Udvartól távol vóltak, vagy valamelly nagy tekéntetű dolgokba foglalatoskodtak, azoknak hívatalok' folytatásába segítségűl vóltak; sőt, ha a' Kanczellásiusi hívatal üres vólt, azoknak hívatalokat tulajdon magok is folytatták, és az Oklevelek' aláírásába (subscriptio) el esmérték azt, hogy az Okleveleket a' Fő Kanczelláriusok helyett készítették el, e' szerént: p. o. *Vice*, *vel ad vicem supremi Cancellarii*, vagy *Cancellarii Ordinarii*, 's innét veszi a' *Vice-Cancelláriusi* nevezet eredetét. Ezen nevezet TT. SCHWARTNER M. Úr szerént, az Olasz, Francz, 's Német Országi Oklevelekbe a' XI. Század' végéig alég ha szemlélhető; *a)* Magyar Országon pedig ezen nevezet már a' Sz. István Király 1001-iki és 1037-iki (melly utóbbi a' Bakonbeli Sz. Móricz Szerzetének fel álítását foglalja magában) és Sz. Lászlló 1082-iki Okleveleiben látható ugyan; de azonban még is a' XIII. Század előtt más Oklevelekbe nem igen fordúl elő. — Egyéberánt TT. SCHWARTNER M. Úr szerént, midőn Róbert Károly a' XIV. Század' elején a' Királyi Oklevekbe, az úgy nevezett Titkos-pecsétet, (melly üdővel a'nyira uralkodott, hogy a' Kettős-Királyi-pecsét csak igen ritkán, 's majd úgyszólván nem igen vólt keletbe) kezdette használni, az azon pecséttel való élés ismét mintegy újj Hívatalt, vagy Tisztséget szűlt, és az a'ba be iktattak *Secretarii Cancellarii* (Titoknoki Cancellarius) nevezettel díszeskedtek; Részemről azonban nem kételkedem, hogy a' valóságos Titoknoki-pecsét' szü-

letése előtt is lehettek Királyainknak Titoknoki-Kanczellariusi, kik t. i. a' Királyi különös dolgokat írásba foglalták, 's azokat a' Királyi Gyűrűspecséttel fel ruháztak, ha mindjárt azok az előtt *Secretarii Cancellarii* nevezettel nem díszeskedtek is. Különben ezen Titoknoki-Kanczelláriusoknak gondviselések alatt vólt a' Titkos-pecsét, és azok a' Királyoknak olly igen meg bízott Emberei vóltak, hogy Róbert Károly, és I-ső Lajos Királyok alatt az Királyi Kápolnának Fő-Papjaivá, 's a' többi Udvari Papoknak, kik az Oklevelek' leírására vóltak rendelve, Kórmányozójivá lettek. *b)* A' Kanczelláriusoknak e'béli meg többesedésével az Kanczelláriai Hívatal is kétfelé oszlott t. i. *Nagyobb*, vagy *Fő*, *(Cancellaria major)* és *Titoknoki-Kanczelláriára (Cancellaria secreta, minor)*; *c)* a'mannak Elől-ülője az vólt, kinek a' Kettős-Királyi-pecsét vólt gondviselésére bízva, és TT. SCHWARTNER M. Úr szerént 'Sigmond Király; PRAY szerént pedig Mária Királyné által *d) Summus*, vagy *Supremus Cancellarius* (Fő Kanczellariusnak) neveztetett; emennek pedig Előlűlőűl rendeltettek azok, kik a' Titkos-pecsétet (sigill. Secret.) őrzötték, és *Secretarii Cancellarii* (Titoknoki Kanczelláriusi) Czímmel különböztettek meg. *e)* Ezen utóbbi Tisztségbe, 's méltóságba lévők (Hazánk Törvényei szerént Mátyás VI. Törvény. Könyv. 68-ik Czikkelye II Ulászló 1492-iki Tör. Könyv. 42. Czikkelye, szerént) az Ország' Rendes-Bírái között mindjárt a' Nádor Ispány, 's az Ország' Bírája után foglaltak helyet. Mind a' két Kanczelláriusi Tisztség pedig álhatatlan, 's semmi bizonyos méltósághoz nem vólt kötve; *f)* néha pedig mind a' két Tisztséget ugyan egy személy viselte, a' honnét a' *Summus, et Secretarius Cancellarius*, (Fő, és Titoknoki Kanczellárius)

Czím vette eredetét, *g)* 's ezen Czím csak leginkáb a' XVI. Századtól ólta az Esztergomi Érsekeknek túlajdonok, mellyet mostan is viselik, jól lehet már egy üdőtől ólta a' Kettős-Királyi-pecsét gondviselések alól elvétetett, a' Tisztséget pedig más Világi személyek viselik.

a) *N. L. G. d. Dipl.* VII. 336. 670. §.

b) I-ső Károly' gyakrabban pedig I-ső LAJOS Királyok' Okleveléibe N. *Comes Capellae, et Secretarius, Cancellarius* Czim elö fordúl. Igy Vilhelm Pécsi Püspök 1354. Oklevelében PRAYNÁL (*de sigillis* pag. 118.—19.) azon Hivatalra nézve így szól „*Nos Vilhelmus — Comes Capellae, et Secretarius Cancellarius* Domini Ludovici — Regis Hunriae — memoriae commendamus, — Quod ipsa Reginalis Celsitudo de remedio in hac parte eis — subvenire intendens in Conservatorio Regali literas Papales per nos requiri, et carum Copiam de verbo ad verbum cuilibet petenti, *sub sigillo Regio*, quo praetextu honoris nostri, scilicet *comitatus Capellae regiae utimur* dari facere personaliter demandaverat 's a' t.

c) 'Sigmond Király Szentgyörgyi Gróf Péternek (Petri Gróf de Zent-Gyurg) Perét 1409 ben meg itélvén, eképen szól: „Praesentibus, Praelatis, et Baronibus, videlicet: Reverendissimis 's a' t. nec non Venerabilibus viris Dominis Clemente Praeposito de Posega *majoris*, Nicolaoque Gubernatore Praepositurae de Lelesz *secretae Cancellariarum* nostrarum Vice Cancellariis; item Magnificis Viris 's a' *KAPRINAI* K. I. B. IV. 54. szám.

d) Ezen Czimmel TT. SCHWARTNER M. Úr szerént leg elöbbször Kanisai János Esztergomi Érsek ruháztatott fel; PRAY azonban (*de sigillis* 113. lap.) azt erösiti: hogy Mária Királynénak 1387-iki Oklevelében János Egri Püspök *Supremus Cancellariusnak* neveztetett.

e) Hollós Mátyás (Mathias Cornivus) Király II. Törvény Könyve (1464) minthogy Kettős-pecséttel vólt meg erösitve a' Fö-Kanczellárius által adattatott ki e' szerént: „Datum est per manus NN. *aulae nostrae Summi Cancellarii*; Ismét ugyan azon Kirá-

lynak VI. Törvény-Könyve 1486-ben mivel Titkos-pecséttel vólt felruházva, a' Titoknoki Kanczellárius által adatott ki, e'szerént: „datum est, per manus NN. *aulae nostrae Secretarii Cancellarii.* Még I-ső Ferdinánd is 1549-iki Oklevelébe igy szól: „fidelibus nostris RR. in Christo PP. Dominis Paulo de Várda Archiep. Strig. Primati Hungariae Legato nato, *Summo Cancellario*, ac Locumtenenti; Nicolao Episcopo Agriensi Consiliario, ac in Regno nostro Hungariae *Secretario Cancellario nostro* 's a' t. KAPRINAI K. I. B. LI. 11. szám.

f) Egyezt: PÁLMA *Specimen Heraldicae* R. H. 62. lap.

g) II. Ulászlónak II. Tör. Könyve (1495) ki adatott e' szerént: „datum est per manus R. in Christo Patris Domini Thomae postulati Agriensis, *aulae — Summi, et Secretarii Cancellarii.*

258-*ik* §. *A' Kanczelláriusokról némelly észrevételek.*

A' Magyar Kanczelláriusokról még szükség e' következendő észrevételeket megjegyezni ugy mint:

1-ör A' Királyi Kanczelláriusok' Tisztségét egész a' XVIII. Század' kezdetéig, sőt egész 1731-ik Esztendeig, midőn Acsády Ádám Veszprémi Püspök nem sokára az 1729-iki Ország-Gyűlése után a' Titoknoki-Kanczelláriusi Tisztséget le tette, Egyházi személyek viselték. Mellynél fogva rend kivűl való, 's mint egy szokatlan dolog az, hogy az 1412-iki Oklevélnek, mellybe 'Sigmond Király a' XIII. Szepesi Mező-Városokat Jagellói Ulászló Lengyel Királynak el zálogosította, a' többi Ország' Zászlóssai között Perény Imre Világi személy, mint Királyi Titoknoki-Kanczellárius vagyon alá írva. Ugyan az történt 1-ső Ferdinánd alatt is, kinek uralkodása alatt az említett Tisztséget ismét Világi-ember, nevezetesen: Perén Péter (ISTVÁNFI *Hist. Libr. XIII.* ad An.

1539.) viselte; Ide tartozna még alkalmasint WERBŐCZY ISTVÁN is, kit Zápolya János Fő, és Titoknoki Kanczellariusi nevezettel (Summus, et Secretarius Cancellarius) ékesített fel. Mostani üdőben az Királyi Kanczellariusok az Király által választatnak, és pedig érdemes Világi emberekből, meg maradván azonban az Esztergomi Érseknél mai napig is az Fő, és Titoknoki Kanczelláriusi Czím.

2-or Azon üdőtől fogva miólta a' Királyok tulajdon kezeikkel az Okleveleknek alá írják magokat, hasonlóúl az Kanczelláriusok ugyan azon szokást követik. *a)* Mind a' két rendbéli alá-írás pedig előbbször ritkábban történt meg; mellynél fogva még Hollós Mátyás (Mathias Corvinus) 's a' következő két Királyok alatt is azoknak nyomára igen ritkán akadhatunk, és leg inkáb csak az Austriai Ház' Uralkodása alatt tétetett az a' szokás álandóvá. Uralkodtak ugyan a' régi Oklevelekbe ollyan beszéd-formák, mellyekből ollyan forma tetszik ki, mintha némelly Okleveleket egészen a' Notáriusok, 's Kanczelláriusok írtak légyen. Illyenek p. o. e' következendők is (1138.) *Cancellarius filius Voth, scriptor autem Privilegii Capellanus Ladislai Ducis*" Ismét (1163.) *Hugone Notario, Thoma Magistro Capellae Strigonii hoc Privilegium factum est*" vagy ismét „*Datum per manus N. aulae nostrae Cancellarii*" (Ki adatott a' mi Udvari Kanczelláriusunk' keze által) melly beszéd formácskákat némellyek, mint MABILLON is a' Kanczelláriusok' alá-írásának lenni tartják, ezek azonban a' később üdőkben szokásba jött aláírások közé semmiképen nem számláltathatnak. Hasonló a' fellebb elől hozott beszéd-formácskákhoz az is, melly Sz. István Király 1001-iki Oklevelében a' Szórejtő-jegynek egyik óldala mel-

lett, hoszabb betűkkel írt ezen szavakkal „*Dominicus Vice Cancelarius fecit*“ (Dominicus All Kanczellarius csinálta) foglaltatik; itten azonba az méltán kérdésbe jöhet, ha azon most emlétett beszéd-formácska az azon Oklevélben jelen lévő Szó-rejtő-jegyet (Monogramma)? vagy pedig az Oklevél le írását illeti; jóllehet különben kételkedésen kívűl van, hogy az, az alá-írás' tisztét viseli.

3-or Valamint az Özvegy Királynéknak (Reginae Seniores, Majores) úgy az Királyok' Feleségeinek 'is (Juniores) az F. Austriai Ház' Uralkodása előtt vóltak tulajdon Kanczelláriusaik, kiket a' Királynék' azon Okleveleinek, mellyek a' Királynék' hatalma alatt lévő Embereknek, Városoknak, vagy egyebeknek, vagy pedig ollyan dolgokról, mellyekről maga a' Király is a' Feleségének meg egyezése nélkűl nem végezhetett szólottak, alá írva szemlélhetünk. Ezen Kanczelláriusi tisztséget 500. marca fizetéssel (melly a' Királnék' jövedelméből fizetődött) IV. Béla Király 1269-iki; *b)* és Kun László Király 1276-iki Leveleik szerént, álandóúl a' Vesprémi Püspökök viselték; jóllehet ollykor ollykor vóltak mások is, kik ezen tisztséggel diszeskedtek. Igy *Magister Akus Albensis Custos* IV. Béla' 1249-iki Levelébe (WAGNER *anal. scep.* I. 244.) *Cancellarius Carissimae Consortis* nevezettel ruháztatott fel.

4-er Az emlétett Kanczellariusoktól, 's All-Kanczellariusoktól különböztek TT. SCHWARTNER M. Úr szerént azok, kik *Notarii, et Secretarii Speciales* nevezetet viseltek, 's a' kik a' Királyok' különös, 's titkos dolgaiba, az Királyi Gyűrűs-pecsétet használták. *c)* Ugyan is ugymond: sokszor meg történt, hogy azon esetre, ha vala-

melly dolog késedelmet nem szenvedhetett, 's az Királyi Nagy-Hiteles-pecsét valamelly okból jelen nem lehetett, azon Levelek, mellyeket a' Nagy-pecséttel kelletett vólna meg erősíteni, a'-dig, még az lehetséges lett vólna, a' Királyi Gyű-

IV-ik Tábla 7.szám rűs-pecséttel ruháztattak fel; valamint ezt I-ső Károly, és I-ső Lajos Királyok is vadászat közben *d)* cselekedték. Én csekély itéletem szerént, úgy vélekedem, hogy régenten minekelőtte a' valóságos Titkos-pecsét keletbe nem vólt, a' most emlétettek lehettek a' Királyi Titkos-Kanczelláriusok.

5-ör Hollós Mátyás Király alatt úgy látszik, hogy egyszersmind két személyek viselték a' *Summus et Secretarius Cancellarius* hívatalt, mellynek T. PRAY GYÖRGY; (de *sigillis* pag: 114) azt az okát adja, mivel ugymond: az a'kori Esztergomi Érsek Német születés lévén, az Magyar Országi dolgokhoz nem értett, következésképen szükség vólt egy másikat helyette rendelni, a' ki a' dolgokat igazgassa, mind a' kettőnél megmaradván a' fellebb említett Czim. *e)*

6-or A' Régi Leveleknek megvizsgálásokra nézve igen szükséges vólna, ha az Magyar Országi Kanczelláriusoknak, Történeteik 's Laistromaik tökélletesen elkészülve kiadatatnának. Kiadta ugyan azoknak Laistromát a' többek között SZENT-IVÁNYI MÁRTON, *f)* és PRÁY GYÖRGY (de *sigillis*) de azok még sintsenek olly tökélletesen el készítve, hogy, kivált a' régibb üdőkre nézve, azok eránt kifogást nem lehetne tenni. Minthogy azonban a' PRAY GYÖRGY által ki adott Lajstromnak az Oklevelek'meg vi'sgálásában némű némű hasznát csak ugyan még is lehet venni, ugyan azért azoknak kedvekért, kik az említett könyv nélkűl szűkölködnek, kívántam azon Laistromot

némelly csekély bővítéssel ezen könyvben is közleni.

a) Látott azonban TT. SCHWARTNER. M. Úr egy 1417-iki Borbála Királynénak parancsolatjára *ad commissionem propriam Reginae*) készült Oklevelet, melynek János Vice Kanczellárius, vagyon alá írva, de Borbála Királyné nincsen. I ső Mátyás Király' a' Soproniák részére adott Arany-petcsétes-levele' hátlapjának közepén pedig a' Királyi Titoknok neve Szórejtő-jegy által ki vagyon irva, (valamint azt a' Középkori Pápak' Leveleibe is láthatni) a' Királyi alá írás azonban seholsem találtatik.

b) BAERNKOPF. *de Jure Coron. Regin.* 4. lap.

c) Kun László Királynak Hitesse Ersébeth az 1284-iki Adomány-levelébe, melly' által Tamás Váczi Püspöknek, 's Testvérjeinek Sümegh Vármegyében, a' hol a' mint az Oklevél szól: az Királyné' Tárnok-Mesterei tartózkodtak (ubi Reginales Tavernici morabantur) két Falut ajándékozott, az érdemnek elő számlálájában e'képen beszél: ,,tempore Belae Regis in aula Regia *aprocrysiarii et specialis notarii* meruit officium exercere, sub *sigillo et ministerio annulari, Regis, et Regni negotiis* — insudando — Postquam vero — incl: Rex Ladislaus Consors noster Chariss. regalis fastigii thronum conscendit et arcem, idem — *Vicecancellariae officio ante alios regalis Excellentiae Clericos* — meruit insigniri — consequenter meruit conscendere ad *apicem pastoralem.* Licet autem divino esset adscriptus obsequio in officio pastorali, Mosis tamen exemplo — demum vero — per conniventiam, et instantiam Reg. Maj. *in nostrae Cancellariae officium* sublimatus ,, etc. (in M. SS. Hevenessi Tom. VV. p. 221.)

d) PRAY *de vetere Regni Hung. coronandi more* 37. lap. WAGNER *Anal.* I. 132.—33. lap.

e) BONFINIUS pedig (Dec. IV. Lib I. 429. edit: Poson: 1744.) a'ról e'képen szól: *Regale sigillum ex conpracto senis mensibus vicissim ab utroque gestatum, scribendi munus sine controversia hoc modo—gessere*"

f) *In Dissert: paralipomenica rerum memor: Hungariae*, quae prostat in *ejus Miscellaneis curiosis et select.* Dec. III. P. I. 228. 29. lap.

259-*ik* §. *Az Oklevélbéli Hely-ki-adásról, vagy is azon Helyekröl, a' hol az Oklevelek ki adattak.*

Minthogy az Oklevelek' Végbeszédjeibe tapasztalhatjuk, hogy azon helyek, a' hol az Oklevelek születtek, szoktak említetni; ugyan azért a' Hely-ki-adásról, vagy is azon Helyekről, a' honnét az Oklevelek ki adattak, szükség valamit mindenek előtt szólani. Édes Hazánk. Árpád' Nemzetségéből való Királyainak lakhelyeik, azon Századnak szokása, 's más Királyoknak is példája szerént, *a)* változó, 's semmi bizonyos helyre nem vóltak el rendelve, 's le kötve, mellynél fogva a'kor a' Királyi Udvar hol egy, hol pedig más helyütt tanyázott, 's mindenütt csak üdeig óráig helyheztette lakását. Ezen élet' módját követték a' Franczia Királyok is, 's a'ra való nézve magoknak több Falukat, 's Városokat ki választottak, a' hova útazások közbe vagy nyugodalomra, vagy pedig az Ország' dolgának elő mozdítása végett bé szállottak; a' hol pedig illyes menedék helyek nem vóltak, tartoztak a' Királyoknak hüséges Jobágyai nékiek gondjokat viselni. Illyenképen az Németh Országi Királyoknak sem vólt egész a' XIV. Századig bizonyos lakások, hanem hol Városokba, hol pedig Várakban, 's Kastélyokban rendelték üdeig óráig való szállásokat, a' hol kivált az Esztendő' jelesebb napjait ülték, nem különben az Ország' Nagyjaival az Ország' dolgáról tanácskoztak, 's a' folyamodóknak Igasságot szolgáltattak; valamint szinte kétség kívűl számtalan Okleveleket is ki adatni parau-

csoltak. Ugyan ezt követték az Magyar Országi Királyok is egész I-ső Károly uralkodása' koráig, kik hasonlóúl az Esztendő' jelesebb napjait, 's nagyobb ünnepeit hol egy, hol más helyütt kívánták meg ülni, 's azon napokat is az igassá- got szomjúhozóknak elégtétel által kívánták jelesebbíteni; a' mint eztHazánk' több Törvény-czikkelyei, 's nevezetesen az 1222-iki Törvény Könyvnek 1-ső Czikkelye is melly így szól: „*Statuimus* (Rex Andreas) *ut annuatim in Festo S. Regis nisi arduo negotio ingruente, vel infirmitate fuerimus prohibiti Albae teneamur solemnisare. b) Et si nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, et vice nostra Causas audiet, et omnes servientes, qui voluerint, libere illic conveniant*" eléggé bizonyítják; valamint szinte Hazánknak némelly Törvény-Czikkelyeibe, *c)* 's Okleveleibe, *d)* a'nak is elég nyomát tapasztalhatjuk, hogy Királyjaink némelly Nemeseknél meg szállottak légyen. A' Királyi Lakhelyeknek e'béli állhatatlan vóltok miatt tehát, az Királyi Oklevelek hol egy, hol pedig más helyütt adattak ki, és pedig sokszor ollyan helyütt, hogy a'nak mai üdőben leg kissebb maradványa sem szemlélhető; sokszor ismét a' szabad mezőn, vagy bizonyos fák alatt, vagy szigetbe, 's több e'féle helyeken. *e)* De minekutána Királyaink a' XIV. Századba álandó Királyi Lakhelyet választottak vólna magoknak, még a'kor is több Királyi Oklevelek születtek a' Királyi Lakóhelyeken kívűl. Mert jól lehet a' XIV. Századba mindenek előtt Visegrád választatott ki Róbert Károly Király által Királyi Lakhelyűl; onnant pedig üdővel I. Lajos Király által az Budára által vitetett, hol is egész II. Lajos Király siralmas veszedelméig az Magyar Királyi Udvar álandóúl tündöklött; azon

veszedelem után pedig ismét Bécs lett a' Királyoknak Lakó helyek, vagynak mindazonáltal a' most emlétett üdőktől fogva is ollyan Okleveleink, mellyek a' Királyi Lakhelyeken kívűl vették születéseket. Hát ha még azt fel gondoljuk, hogy sokszor külső Országi útazásaikba is bocsájtottak ki Királyaink több Okleveleket. Igy találtatnak 'Sigmond Királynak némelly Oklevelei, mellyek Párisból, Ferrárából, Konstancziából, 's más idegen helyekről adatattak ki. Egyéberánt maradtak reánk ollyan Zárt, 's Nyílt Oklevelek is, mellyeken, a' mint már mondottuk, semmi Helyki-adás (Datum loci) nincsen, mellynek leg inkáb a' vólt az oka, hogy a' Nyílt, 's Zárt Oklevelek olly szorgalommal nem írattak, mint a' Szabadságos-levelek; 's ezt közönségesen nem csak a' Királyi, hanem egyéb Oklevelekről is meglehet jegyezni.

a) Igen jeles LUCIUSNAK (*de Regno Dalmatiae* 's a t. II. Könyv. XV. Fejezet) az Királyok' régi szokásairól írt következendő szavai „Curiam Ducum, et Regum (veterum Dalmatinorum et Croatorum) mobilem, non fixam fuisse ex Archi-diacono, et Datis Privilegiorum constat, quamvis — Nonam residentiam Ducum, et Regum fuisse dici deberet — tamen cum pauca privilegia. Nonae data reperiantur, multa autem in Sibenico, Civitate nova, Teneno, Belgrado, caeterisque, locis Croatiae, vel penes Ecclesias, prope flumina, fontesque, in locis campestribus; pro aulae commoditate Curias celebratas comprobatur, solemnioribus autem Curiis Regum, Episcopi Dalmatiae et Croatiae interveniebant."

b) Némellyek azt hiszik, hogy ezen. Törvény Czikkelynek szavain, Ország'-Gyülést kelletik érteni, de azt nem kell tartani, mivel már, a' mint ezen Könyvbe több helyütt emlétettük, azon Gyülés valóságos Királyi Törvény-széket; nem pedig Ország-Gyülését jelentett; Ugyan ezt alitja TT. SCHWARTNER M. Ur is.

c) Lásd a' többi közt II. András Arany-szabadság levelének 3 ik Czikkelyét, a' hol' ez mondatik: „Nec in Domos, nec villas Servientium descendemus nisi vocati"

d) V. István Király a' Szepesi Városoknak adott 1271-iki Szabadságos levelébe igy szól „cum nos provinciam intrare acciderit, — ipsi hospites (az az: a' polgárok) nostri, nobis in introitu dare tenebuntur discessum (descensum) opulentum, et similiter in egressu descensum (discessum) delicatum nostrae Celsitudini competentem. Ezen szálás-adás' terhetöl felmentette az emlitett Városokat I-ső Károly 1328., és a' helyett pénzbeli fizetést vett tölök.

e) Igy, olvastatik IV. Béla Király 1266-iki Oklevelében: „*Datum apud frigidum puteum.* Ismét IV. Lászlónak bizonyos Oklevelébe: „*Datum in magna insula.* Ismét más Oklevélbe: „ *Datum in insula Bubalorum* —„*Datum prope Chegléd*" 's a' t.

*) Azon Helyeket, a' hol az Oklevélek a' Királyok által ki adattak, szorgalmatosanfel jegyzi MABILLON, és a' GOTTVICZI Kronika Irója (*Chronica Gottwicensis.*)

260-*ik* §. *Az Oklevelekbe elö forduló Tanúkról, vagy Tanú-bizonyságokról.*

Minekelőtte az Oklevélbeli Üdő-kiadásra (Datum temporis) által mennék, szükséges az Okleveles Végbeszédnek azon részéről szólani, a' mellybe a' Püspökök', 's az Ország' Zászlóssainak, mint az Királyi ki jelentett akaratok' Tanúinak, s' bizonyságainak nevei Tisztségei, minden Kereszt-vagy egyéb Jegy nélkűl, és pedig a' XI. 's XII-ik Századbeli Oklevelekbe, néha az Okleveles Elő-beszédbe is, foglaltatnak, 's elő számláltatnak. Nem kell mindazonáltal azt gondolni, mintha azok közönségesen minden Királyi Oklevelekbe elő számláltatnának, hanem, valamint az Kardinálisok egyedűl csak az Pápáknak

jelesebb, úgy nevezett: *Consistorialis* Leveleknek szokták magokat alá írni; úgy az Magyar Országi Püspökök,' 's Ország Zászlóssainak neveik is csupán csak a' jelesebb Királyi Oklevelekbe, mint a' Királyi Törvény-Könyvekbe *a)*, 's nagyobb tekéntetű Szabadságos-levelekbe szoktak elő fordúlni. Valamint továbbá azt sem kelletik vélni, mintha az emlétett Püspökök, 's Ország' Zászlóssai tulajdon kezeikkel írták vólna neveiket az Királyi Oklevelekbe, mivel azokat, akár vóltak személyesen jelen, akár sem, az Oklevél-Irónak, vagy Jegyzőnek vólt kötelessége oda fel jegyezni. Különben, hogy régenten valóban jelenvoltak légyen a' Püspökök, 's az Ország' Nagyjai a'kor, midőn az Oklevélbe foglalt dolgokról a' Királyal tanácskoztak, alkalmasint kétségen kívűl vagyon: *b)* későbben pedig, ha mindjárt jelen nem vóltak is (ki vévén a' Törvény-Könyveket) azoknak neveik emlékezetnek, 's nagyobb pompának okáért a' többi nevek' sorába iktatattak, *c)*. 's mái napon is iktatatnak, és pedig ollyan forma rendel: hogy elsőbben az Érsekek, azután a' Püspökök neveztetnek, ha pedig valamelly Püspöki-szék üres, a'kor azon Püspökségnek üres vólta emlétetik, e'képen: „Episcopatu N. vacante." A' Püspököknek neveiket ismét mindenek előtt az Ország Nádor Ispányának, azután az Ország' egyéb Zászlóssainak neveik (melly rend, kivált a' régi Oklevelekbe különböző üdő-szakaszokba különbbféle változtatásokat szenvedett) követték; végre pedig a' név rendet többnyire a' Po'sonyi Grófnak neve szokta bé fejezni, kinek neve után ismét ezen beszéd-formácska; „*aliis quam plurimis*, vagy is: *aliisque compluribus*, *Comitatus Regni nostri tenentibus, et honores*" szokott következni; valamint azt ezen könyvnek is hátulján az Okleveles példányok között tapasztal-

hat-

hatni. Az Okleveles Végbeszédnek ezen része tehát igen hasznos nem csak az Oklevelek' vizsgálatjára nézve, hanem, a' régi Nemzetségek' történeteinek, meg világosítására nézve is. Sajnálni lehet azonban, hogy a' XI. és XII. Századba az Magyar Országi Püspökök, Apáturok 's Prépostok az a'kori másutt is keletbe lévő szokás szerént (*N. L. d. Dipl.* T. IX. 1026. §.) Székes-helyeiket igen ritkán jelentették ki; az Ország' Zászlóssai pedig Vezeték-neveiket csak igen későre használták; valamint szinte azt is sajnálni lehet, hogy az illy Okleveles Tanúkat magába foglaló tökélletes Laistromnak máig is híjjával vagyunk; holott pedig az vólna az Okleveleknek vizsgálatjára legalkalmatosabb eszköz. A' mi a' Káptalanokat, 's Konventeket illeti: azokra nézve meg lehet jegyezni, hogy régenten kivált a' Zárt, 's Nyílt Levelekbe igen ritkán vagynak a' Káptalan, 's Konventbeli 'személyek meg nevezve; holott ellenben a' Szabadságos formában ki adott Oklevelekben azoknak neveik a' Végbeszédben többnyire elő fordúlnak; de ezekbe sem ment a' dolog olly rendesen végbe, valamint ezt az 1492-ik 44. Czikkely is eléggé bizonyítja; sőt még az 1723-iki 39-ik Tör. Czikkely is azt parancsolja, hogy az Káptalanokból, 's Konventekből ki adott Levelek' végezetjein minden Káptalan, 's Konventbeli Egyházi Tagok elő számláltassanak, vagynak azonban mostis ollyan kissebb tekéntetű Levél kiadások, mellyekbe azoknak nevei elől nem fordúlnak. Különben szokásba vólt némelly Káptalanoknál néha az Uralkodó Fejedelemről, az Érsekekről, 's az magok' Egyházi Fejekről, (*Ecclesiae Currum Aurigante N. Reverendissimo Abbate*; Lásd *N. L. d. Dipl.* Tom. VIII. §. 265. not. D.) vagy Megyés Püspökjökről is emlékezetet tenni. Igy az Egri Képta-

lan a' Szabadságos formában ki adott Oklevelébe többnyire az Uralkodó Fejedelmet, az Esztergomi 's Kalocsai Érseket; nem különben az tulajdon Megyés Püspököt is meg nevezte, p. o. egy 1365. Oklevelében e' szerént: „In cujus rei memoriam dedimus Litteras Privilegiales, — praesentibus tamen honorabilibus viris Vilhelmo Praeposito, Emerico Lectore etc. et aliis multis vitam ducentibus in Ecclesia nostra Deo famulantibus. Datum etc. *Regnante Ludovico Dei gratia Illustri Rege Hungariae, Nicolao Strigoniensi, Thoma Colocensi Archiepiscopis, ac Venerando Patre Domino Nicolao Dei Gratia Episcopo Domino, et Praelato nostro existentibus*". Egyéb eránt az XV. Századba leg inkáb ezen beszéd-formája uralkodott a' Káptalanoknak Leveleibe: „*Datum per manus Venerab. Viri Domini T. Lectoris, et Canonici, — Praesentibus N. Cantore*" 's a' t. vagy pedig *praesentibus honorabilibus Dominis N. Cantore. N. Custode, nec non Magistris N. N. N. Caeterisque Canonicis Fratribus nostris in Dei Ecclesia jugiter Regi Famulantibus sempiterno*" vagy ismét „*Deo in Ecclesia jugiter famulantibus*" vagy pedig „*in Ecclesia nostra Deo jugiter, ac devote psallentibus, atque famulantibus*" Ezeknél együgyűbbek, 's rövidebbek azon beszéd-formácskák, mellyek a' régibb Oklevelekbe előfordulnak. p. o. „*Datum per manus Magistri Petri Lectoris Quinque Ecclesiensis Anno gratiae* 1191. *mense Martio, Jurcone Cantore, Theodoro Custode, Wencezlao Decano, caeterisque quam pluribus, ibidem existentibus* (SPIESZ. m. k. 1-ső Rész 142. lap); vagy pedig csak e' szerént: „Datum die Dominica etc. *Stephano Praeposito, Joanne Lectore, Nicolao Cantore, et Jacobo*

Custode, magistris salubriter existentibus"; vagy ismét e'képen „*Datum per manus Joannis Lectoris, Anno Incarnationis Dominicae MCCXXXVII. venerabili Patre nostro in Christo Bartholomaeo Episcopo, Cazmero Praeposito, Joanne Lectore, Mathia Custode existentibus*" Egyéb eránt pedig a' Hiteles-helybeli személyek közt az Oklevelekbe (ha a' Király', az Érsekek', 's a' Püspökök' nevei nem említetnek, és ha az Hiteles-helybeli személyek tellyes számmal vagynak) a' Prépost neve szokott első helyet foglalni, azután ismét jön a' Lector, ezt követi a' Cántor, ezt ismét a' Custos 's a' t.

a) Nem azonban minden régibb Törvény-Könyvekben.

b) Bizonyítják ezt egyeben kivül ezen Okleveles beszédek is „*Datum praesentibus — in praesentia Episcoporum et Comitum quorum nomina haec sunt.* Vagy a' mint III. Istvánnak egy Oklevelében vagyon, *Coram quibusdam — Primatibus, videlicet.*"

c) Több Oklevelek vagynak, mellyekbe a' Tanúk mint jelen vóltak jönek elő a' nélkül, hogy egyik, vagy másik azoknak tulajdon kezekkel magokat alája irták volna. Ezen szokás azon Római Törvénytöl vette eredetét, melly mind egynek tartotta akár a' Tanúk az Okleveleknek magokat alája irták; akár pedig ha csak a'korjelen voltak, midön az Oklevélbe foglalat dolog felforgott, 's elvégeztetett.

261. §. *Az Oklevélbéli Üdö - számlálásról (Chronologia diplomatica.)*

Fellebb lévén már szó a' Hely-ki-adásról (datum loci); mostan az Okleveleknek bővebb esméretére, 's azoknak vóltaképen való meg magyarázására nézve szükség az Oklevélbéli Üdő-számlálással is (datum temporis) meg esmérked-

ni. Minden Oklevél - vizsgálónak tehát az Oklevelek' viz'sgálásában mindenek előtt az Oklevélnek Hely, 's Üdő - ki - adását szükség meg tekénteni, azért, hogy tudhassa melly üdőben, és melly helyet adatatott ki az Oklevél? mivel a' Levél Meghamisitóknak csalfaságokat sokszor ezen kettőből lehet leginkáb észre venni, nem ügyelvén a' Hamisítók az Okleveleknek e' csekély foglalatjokra anyira, mint a' derék dologra. Az Üdőszámlálások pedig három félék lehetnek, ugymint: 1-ör az Polgári, 2-or az Egyházi, és 3-or a' Csillag vizsgálói -Üdőszámlálások. — Az *Polgári* Üdő - számlálásra tartoznak a' *Római-adó-szám* (Indictio), melly ugyan az Egyházi, vagy Csillag - vizsgalói Üdő - számlálások között is helyet foglalhat; nem különben *az Római Kalendáriom*, vagy is a' Római Üdő - számlálás. Az Egyházi Üdő - számlálás közé tartoznak az úgy nevezett: *Vasárnapi betűk* (Litterae Dominicales); *az Határ üdők kúlcsa* (Claves Terminorum); *az Nap-év - pótolékja, vagy is Nap - kúlcsa,* (Concurrentes), és az úgy nevezett *Regulares*, vagyis a' Holdujságnak kúlcsa. Az *Csillag-visgalói* Üdő - számlálások kőzé tartoznak pedig az úgy nevezett: *Napfordúlat*, vagyis *Vasárnapi-betűk*, (Cyclus solis) *az Arany számok*, vagyis *Hóld fordúlat,* (Numeri Aurei, Cyclus Lunae) az *Húsvét-határ üdeje,* (Terminus Paschalis) melly inkáb az Egyházi Üdő - számlálások közé tartozik ugyan, de itten könyebben magyaráztathatik; végezetre a' *Hóld-év-potolékja* (Epacta). Minthogy pedig a' most elő-számláltakat, ha illyen rendel magyaráztatnának, sokkal nehezebb vólna meg érteni, ugyan azért ezeknek meg magyarázásában nem anyira a' mostani felosztásbeli rendre; mint a'ra, hogy azok mentől könyebben meg értethessenek, lészen vigyázat.

*) Azon Tudós Szerzők, kik az egész Diplomatika Tudományról irtak, alkalkalmasint az üdő számlálásról is emlékeztek Azok között pedig kik, a' középkori Kalendáriomokról különös Könyveket kiadtak nevezetesebbek ezek CHR. GOTTL. — HALTAUSII *Calendarium medii aevi, praecipue Germanicum, in quo obscuriora mensium, dierum, festorum, ac temporum nomina ex antiquis monumentis illustrantur.* 's a' t. Lipsiaba 1729. és 1772-be. J. JAC. — RABE († 1798.) *Calendarium festorum, dierumque mobilium perpetuum, in usum Chronologiae Historicae.* Onoldi 1735. L. *Art. de verifier le Dates de Faits historiques, des Chartes, des Croniques* 's a' t. *augmentee par un religeux Benedictin de la Congregition de S. Maur* a Paris 1770. II. Darab. Ant. PÍLGRAM. *Calendarium Chronologicum medii potissimum aevi monumentis accommodatum* Viennae 1781. JOS. HELWIG. *Zeitrechnung zu Erörterung der Daten in Urkunden für Deutschland* 's a' t. JOS. CHRIST. GATTERER. *Abriss der Chronologie* Götting. 1777. *Anleitung zur Zeitkunde herausgegeben von* GEORG *Freyh.* v. VEGA Wien 1801.

262. §. *Az Juliusi, 's Gergelyi Kalendáriomokról, vagy is Üdő-számláló könyvekről (Calendarium Julianum, et Gregoricum.)*

Azon Kalendariomot, mellyel ma élünk *Gergelyi*; (Gregorianum) aztat pedig, mellyet a' Középkor' folyamotja alatt egész az 1582-dik Esztendeig használtanak *Juliusi* Kalendáriomnak, (mivel Julius Caesarnak köszöni lételét) szoktuk nevezni. Mind a' két Kalendáriom közt lévő külömbbséget szükség tudnunk, hogy az régi Oklevelekbe elő fordúló Üdő-kiadásokat a' mostani Üdő-számláláshoz tudhassuk alkalmaztatni. Mellyre való nézve meg kell jegyezni: hogy régenten Numa Pompilius vólt az első, ki az Esztendő' folyamatját 365 napokra határozta; de ezen elhatározás hibás vólt, mivel az igazi Napbéli-esztendő (miglen t. i. a' Főld a' Tavaszi Éjnap-egyenlítőtől el fordúlván, oda ismét visza

tér) némellyek szerént, ugymint: Lapland szerént is 365 napokból, 5 órákból, 48 nagyobb, 's 48 kissebb perczenetekből; (minutum, minutum secundum) ismét mások szerént 365 napból 5 órából 48 nagyobb, és 45 kissebb perczenetekből; (VARGA MÁRTON *a' Csillagos Égnek, és a' Föld Golyóbissának az ö Tüneményeivel eggyütt való természeti elő adása.* 's a' t. N. Várad 1809. 74. lap.) mások szerént továbbá 365 napból, 5 órából, 49 nagyobb, és 50 kissebb perczenetekből (GREGOR MAXIMILIÁN, GRUBER *Kurzgefast. Lehrs.* 's a' t. 243. lap.) ál, és így azon Numa Pompilius által elhatározott Esztendő' körűl belől 5 órával, 48 nagyobb, és 48 kissebb perczenetekkel kissebb volt. Ezen különbbség ugyan nem vólt igen nagy, mindazáltal minden negyedik esztendőben egy egész napot tett; melly miatt félni lehetett a'tól, ne hogy üdővel a' Tavasz a' Téli üdőkre, és viszont, vagy még háttrább esne, 's az egész üdő-elhatározás ismét zavarodásba jőjjön. Ugyan azért ezen a' hibán Julius Caesár segíteni kívánvan azt végezte, hogy a' Tavasz kezdet mindenkor Böjt más Havának (Martius) 21. Napjára essen, és e' szerént, hogy minden negyedik Esztendő egy nappal, következésképen 366 napra szaporodjon, mellyet Szökő-esztendőnek, azon napot pedig, mellyel az Esztendő megszaporodott, 's a' melly napnak Bőjt-elő-havának (Febr.) 25-dik napja tetetett, szökő - napnak, vagy is *Mátyás Ugrásának* (régenten sextus Calendas Martias) szokták nevezni. De ezen orvoslás ismét hibás vólt, mivel Julius Caesar minden negyedik Esztendőt egy nappal meg szaporítván, a' mint kiki által látja, az többet tett, mint az említett óráknak, 's perczeneteknek kipótolása, és pedig mint egy 11. nagyobb, és 12. kissebb perczenetekkel, melly hiba üdővel anyi-

ra nevekedett, hogy ezen csekély pesczenetek XIII. Gergely Pápa' üdejéig már 13 napot tettek. E're való nézve a' most emlétett Pápa némelly hires Csillag-vizsgálóknak segedelmek által, ezen híbán segíteni akarván, azt végezte: hogy az 1582-dik Esztendőből egyszerre 10. nap hagyattasson ki, (mivel már a' Niceni Gyülekezet az Juliusi Kalendáriom' hibáját 3 nappal meg jobbította vólt) következésképen, hogy Mind-szent havának (October) 4-ik napja után, mindjárt ugyan azon Hólnapnak 18-dik napja számláltasson, 's ugyan azért a' most mondott 1582-ik Esztendő *Nagy halgatás Esztendejének is* hívatatott. Hogy pedig többé illy hiba az üdő számlálásba ne történjen, a' nevezett Pápa egyszersmind azt is végezte: hogy minden három Századnak elején egy egy Szökő-esztendő ki hagyattasson, és csak a' negyedik százados Esztendő maradjon Szökő-Esztendőnek. *a)* Ez így lévén: vóltak ollyan Nemzetek, kik ezen Ujj Kalendáriomot hamarább be vették, valamint az Olaszok, de vóltak ollyanok is, kik azt jó üdeig be venni nem akarták; *b.)* sőt némellyek mint az Oroszok is, mái napig is a'zal élni nem akarnak, 's ugyan azért van az, hogy már ezen Századba az Oroszoktól az Üdő-számlálásba 12 nappal (mellyek ők hátrább vagynak (külömbözünk. *c.)* Ugyan is a' XVI. Századba, midőn Gergely Pápa az újj Üdő-számlálast közönségessé tette, már a'kor 10 napi híba vólt; ez az 1700-ik, és 1800-ik Esztendeig, vagyis a' mostani Századig már 2 nappal megtöbbesedett, mivel az most emlétett Esztendők az Oroszoknál Szökő-esztendők vóltak, nállunk pedig nem ezen híba az 1900-ikba ismét egyel nevekedik, és a'kor 13 napokkal fognak tőllünk különbözni; de nem fog már az, a' 2000-ik Esztendőben nevekedni, mivel azon Esztendő

mind nálok mind nálunk Szökő-esztendőnek fog tartatni.

a) A' szerént tehát az 1700. 1800. és 1900. Esztendők nem lesznek Szökö-Esztendők, hanem tsak az 2000-ik Esztendő fog ismét a'Szökö-Esztendők közé számláltatni; de mind e' mellett is a' Gergely Kalendárioma felül fogja haladni az igazi napbéli Esztendöt 400. Esztendő múlva 2. órával, 's 40. nagyobb perczenetekkel; 3600. Esztendö múlva pedig 1. nappal, melly hibának megorvoslása végett az 5200-ik Esztendöt, melly az Gergelyi Kalendáriom szerént Szökö Esztendö lenne, ismét közönséges Esztendőnek kelletik tenni. Egyezt: *Anleitung zur Zeitkunde* 26. §.

b) Az. Evangélikusok Német Országba', Angliába, 'Svécziába, 's más helyeken is az Gergely Üdőszámláló Könyvét egész a' XVIII-ik Századig nem használták, az Egyesült-Görög-Vallásúak pedig mai napig is az Ó Kalendáriommal élnek. A' Magyarok azt az 1588-iki Ország' Gyülése végezeténél fogva vették be.

c) Ugyan azért jönek elö némelly Oklevelekbe, 's Történet Könyvekbe *a' styli veteris*, és *styli novi* nevezetek, mellyek közül az elsö alatt a' régi; az második alatt pedig az újjabb üdő-számlálás értetődik, és ugyan csak azért láthatni némelly régi Könyvekbe, 's egyebekbe az Üdö-ki adást illyen formán ki téve:

a' Regi Kalendariom szerént 1761-be 25. Dec.
p. o. Erzsébet Orosz Császárné meg halt
az Ujjabb Kalendariom szerént 1762. 5. Jan.

263. §. *Az Év, vagy is Esztendö kezdetéröl.*

Nem minden Nemzeteknél ugyan egy üdőbe esett az Esztendő-kezdet; ugyan is a' Keresztények azt különbbféle Ünnep-napoktól valamint az Krisztus Urunk' meg testesülése vagy is Gyümölcs óltó Boldog Aszony Ünnepétől; mások ismét Kristus születése' napjától; némellyek Krisztus feltámadása' napjától; (mint a' Fran-

cziák a' XIV. századba) mások ismét Krisztus környűlmetéltetése', 's más egyéb Ünnepektől kezdették. Igy szinte Olasz Országnak több részébe különbb 's különbbféle Esztendő-kezdet uralkodott, neveztesen: Rómába, 's több Városokba Karácson Havának (Dec.) 25. napja; Florencziába pedig a' X. Századtól fogva Bőjt-más-havának 25-ik napja tétetett Esztendő kezdetének, melly Florenczia Üdő-számlálásának is neveztetett. Spanyol Országba többnyire a' mostani Esztendő-kezdet vólt keletbe. Angoly Országba a' VII. Századtól fogva Karácson Havának (Dec.) 25. napja; a' XII. Szazadtól ismét Bőjt-más-havának (Mártz.) 25-ik napja vólt Esztendő-kezdetnek rendelve. A' Franczok elöbbször ugyan a' IX. Századig Karácson Hava, (Dec.) 25-ik napján; azután pedig majd az most emlétett napot; majd pedig Bőjt-más-hava, 25-ik napját; majd Húsvét napját tartották Esztendő kezdetének. Német Országon hol Karácson-hava' 25-ik napja; hol Bőjt-más-havának 25-ik napja; hol a' mostan is keletben lévő Esztendő-kezdet, vólt keletbe *a)*. Az Pápák közűl többen Okleveleikben egész XIII. Clemens Pápáig az Florencziai Üdő-számlálást követték; más Pápáktól ismét Bőjt-más-havának 25-ik napja; úgy azonban, hogy az Florencziai Üdő-számlálást egy egész Esztendővel meg haladta, használtatott. Különben pedig, jóllehet a' Pápák az olly Oklevelekbe; mellyek fontosabb dolgokat fogláltak magokba az Esztendő-számlásást a' Krisztus meg testesűlése' üdejétől (ab incarnatione Domini) nevezték, 's kezdették; de azért több régi; de nem az újjabb Oklevelekbe, az most mondott Esztendő-kezdet tsak Krisztus születése, üdejétől vétetett.

a) Lásd a' több Országokban keletbe lévő Esztendő kezdetről PILGRÁM. m. k. II, es III. lap.

264. §. *Az Év, vagy Esztendő kezdetéről Magyar Országon.*

T. T. SCHWARTNER M. Úr, Magyar Hazánkra nézve az Év-kezdetéről e' következő észre vételeket tészen: Magyar Országon Sz. István Király után való első Századokba az Esztendő, vagy Krisztus születése napjától; (Karácson Havának 25-ik napja) vagy pedig Bóldog Asszony Havának (Jan.) 1-ső napjától vette kezdetét. Némellyek ugyan úgymond: mint Helvigius is *a)* a' legrégibb MagyarOrszágiOklevelekbe egész IV. Béla Király' üdejeig elő fordúló Üdő kiadásbéli (Datum) beszédecskéből „*Datum anno ab incarnatione Domini*" (ki adatott a' Krisztus meg testesűlése üdejétől fogva e'be's e'be az Esztendőbe) azt húzták ki, hogy Magyar Országon e'be az üdőbe az Esztendő Bőjt-más-havának (Mart.) 25-ik napján kezdődött, és hogy tsak az XIII. Század' végén, midőn ezen Üdő kiadásbéli beszéd „*Datum anno Domini*" kezdett uralkodni, vette Karácson havának 25-ik napjától, vagy pedig Bóldog Aszony' Havának 1-ső napjától az Esztendő kezdetét. De azt úgymond: nem kell hinni, mivel az emlétett Üdő-kiadásbéli beszédek ugyan egy forma Esztendő-kezdetet t. i. Karácson Havának 25-ik napját jegyzették, mellynek helyébe üdő jártával Bóldog-Asszony-havának 1-ső napja tétetett. Kitetszik pedig úgymond: a' most mondott beszédeknek egyforma értelemben lett vétele, 's az Évnek a' beli számlálása ROGERIUSnak *(in miserabili carmine Cap. XIV.)* e' következendő szavaiból is: Anno igitur Domini (valamivel elébb t. i. a'. második Fejezet' elején ugyan azon 1242. Esztendőt ismét *Anno ab incarnatione Domini* nevezte) *evoluto — circa nativitatem Domini fama fuit* ;'s a' t.

THURÓCZI pedig midőn Kis Károlynak (Carolus Parvus) ki végeztetését le írja e'képen szól: „Erant enim tunc rigidi Mensis Februarii dies — *dominicaeque Incarnationis* mille tercentos octoginta post annos quintus *novo volumine* currebat:" Ha valyon úgy mond a' tisztelt Úr: THURÓCZInak ezen szavain 25-ik Decembert é vagy 1-ső Januáriust kelletik érteni? kételkedni lehet, de a nyi mindazonáltal ugyan csak THURÓCZIból bizonyos, hogy Albert Király' meg koronáztatása alkalmatosságával csak ugyan az Esztendő 1-ső Januáriusba vette kezdetét, valamint az THURÓCZInak ezen szavaiból: „ipse Albertus mox introductus est: *primaque novi tunc subsequenti die anno Dominicae scilicet circumcisionis celebri in festo* — exstitit coronatus" eléggé ki tetszik. De úgymond továbbá a' tisztelt Úr: azon beszéd-formácskáknak nem csak Hazánkba, hanem másutt is, és pedig mind a' Német Oszági; mind pedig a' Római Pápák' Okleveleibe ugyan egy értelmek vólt, *b.)* mellyekbe ámbár az Üdő-ki-adás *ab anno Incarnationis* (a' Krisztus meg testesűléséről) neveztetik, még is azonba az Esztendő-kezdet azokba néha csak Krisztus Urunk' születésétől számláltatott. Különben a' most mondottakat úgymond: erősíti még az is, hogy a' Magyar Országi leg régibb Ünnepi előszámlálásokba, 's meg nevezésekbe nem Bőjt-más-havának 25-ik napjától, hanem vagy Karácson Havának 25-ik; vagy Bóldog Aszony-havának 1-ső napjától fogva elő fordúló Ünnepek emlétettek leg először. *c.)* Nincsen tehát úgymond: az emlétett Üdő-kiadásbéli beszéd formák közt semmi különbbség, 's ugyan azért azok a' XIII-ik (IV. Béla üdejekor) és a' XIV-dik Századokba minden külömbbség nélkűl használtattak *d.)* Ezen vélekedésnek azonban ellene mond TT. HORVÁT

ISTVÁN Úr (*Tud. Gyűjt.* 1821. I-ső Köt. 68—77. lap.) a' ki is HELWIGGEL együtt úgy vélekedik, hogy a' régi üdőkbe Atyáink az Esztendőt 25. Martiustól is kezdették légyen. Alításának talpkövéűl pedig mutatja a' Pécsváradi Monostornak bizonyos Üdő kiadás nélkűl; de azonba a' vizsgálatok' út-mutatása szerént 1294. és 1296. között született Oklevelét, *e.)* mellyből elég világosan ki tetszik: hogy a'ba az üdőbe Hazánkba az Év-kezdetét 25. Martzius is tette légyen. Meg jegyzi azonban a' tisztelt Úr egyszersmind azt is, hogy azon egyetlen egy Oklevél ezen dolog eránt csak észre vételt, nem pedig bizonyos rendszabást tehet. Úgy szinte azt is álítja a' tisztelt Úr, hogy ezen Üdő-kiadásbéli beszéd formácskáknak „*anno ab incarnatione Domini*, vagy *incarnationis Dominicae*" ismét „*anno Domini*" és „*anno gratiae*" ugyan egy légyen értelmek következésképen ugyan azon egy Esztendő-kezdetet is jelentenek.

a) HELWIG m. k. 67. 68. lap.
b) MABILLON. m. k. 173. 186. lap. DUFRESNE voc. *annus* MURATORIUS in *Antiq. Ital*: Tom: III. 779. lap.
c) A' Sz. László Király alatt 1092-be tartatott Szabolcsi Zsinat (Synodus) alkalmatosságával hozott 38. Törvény-Fejezetbe elő számléltatnak az Magyar Országon megülni szokott Ünnepek, mellyek közt legelső a' Krisztus' születésének Ünnepe (Lásd: S. Lad: Decr: L. I. Cap. 38., Lásd tovább Magyar Országon, valamint Német Országnak több részeiben Karácson Havának 25 ik napjára tett. Esztendő-kezdetről ECHARD. *Introd*: *in rem Dipl.* 178. lap)
d) Lásd Róbert Károlynak több Okleveleit, és nevezetesen az 1310-iki SCHMITH MIKLÓSNÁL in *Epis*: *Agr*: I. 220. lap: Az 1312-ik Eszt: VAGNER *Analect*: *Scepus*. I. 120. Ugyan csak VAGNERNÉL, 313. lap. a' Szepesi Káptalan' 'bizonyos Levelének Üdő-kiadása e'képen hangzik: „Datum

Anno incarnationis Domini 1323. Igy nem különben 1-ső Lajos Királynak is némelly Oklevelei a' most említett üdő-kiadásbeli beszédet foglalták magokban p. o. Datum *Anno verbi incarnati* 1346. in die cenae Domini KAPRINAI. H. J. C. Tom. V. Nro 18.

e) Azon Oklevél e'képen szól „Nos Conventus Monastery Varadiensis damus, pro memoria, quod cum juxta tenorem litterarum Comitis *Martini Vice Judicis Curiae* — Matheus filius Bolesy — *a Crastino Octavarum Epyfanie Domini quinto decimo die testes producere debuissent coram nobis*, *adveniente ipso die productionis testium* praefatus Matheus testes suos exhibuit — coram nobis. Primus autem de suis testibns — *respondit*, *quod feria secunda proxima post festum exaltationis Sancte Crucis hoc Anno*. Datum secundo die productionis testium praedictorum. Ezen Oklevélből tehát világos, hogy a' Tanú-vallatás határ-üdeje Vizkereszt' Oktavaját követő naphoz számlálando tizenötödik napra, vagy is 28-ik Januariusra esett; a' Tanúk pedig azt vallják, hogy az vallomáson épült dolog Szent Kereszt-fel-magasztaltatása, vagy is 14-ik September után, ugyan azon Esztendőben (*hoc Anno*) történt legyen; minthogy pedig Januarius 28 a és Kereszt-fel-magasztaltásának Ünnepe, vagy is 14. Sept: ugyan azon egy Esztendőbe tétetik az Oklevélben, szükségképen következik, hógy az Esztendő sem December 25-én, sem Januarius 1-ső Napjától, hanem 25-ik Mártiustól kezdődöt, mivel különben a' Januarius előtt lévő, vagy is az el múlt September Hólnap ugyan egy Esztendőben nem eshetett vólna.

265-*ik* §. *Az Római Adó-számról, vagy is az úgy nevezett: Indictióról.*

Szokásba vólt az Rómaiaknál az Esztendőket a' Konsulok; (Consul.) nem különben az *Római Adó szám* (Indictio) szerént számlálni. Az Konsulok szerént való Esztendő számlálástól igen nehezen szoktak el a' Rómaiak. Az *Ró-*

mai Adó-számmal (Indictio) való Esztendő számlálás pedig mint egy 313-ik Esztendőbe bé vétetvén, az, az Európai Nemzetek közt is igen sokáig, a' Magyarok közt pedig csak az első Századokba uralkodott. *a)* A' Római Adó-szám (Indictio) tehát nem egyéb, mint 15. Juliusi Esztendőből áló, 's egymást mindenkor fel váltó üdő-szakasz, vagy fordúlat, melly minden 15. Esztendők elfolytával, újra kezdődik a' nélkül: hogy azon fordúlatok valaha (vagy leg alább igen ritkán) olvastattak vólna. Felűl haladják pedig a' Római Adó-számok a' mi számlálásunk szerént Krisztus Urunk' születésének üdejét három Esztendőkkel, vagy is a' Krisztus' születésének első Esztendeje, a' Római Adó szám' negyedik Esztendejére esik. Következésképen, hogy valamelly Esztendőnek, kivált Római Adó-számját ki vethessük, szükség a' Krisztus' születésétől számlált Esztendő számhoz 3-at adni, és aztat 15-el elosztani, melly elosztás után a' maradék (remanentia) meg fogja mutatni a' kívánt Római Adó-számot; ha pedig az elosztás után semmi sem marad, a'kor 15., vagy is az Elosztó lészen a' Római Adó szám. p. o. Ha az 1821-ik Esztendőnek Római Adó számját akarnám ki tálálni a'kor ahoz 3-at kellene adnom, az öszve adott 1824. számot pedig 15-el elosztanom, melly elosztás után a' fent maradott 9. maradék szám a' kívánt Római Adó számnak Esztendejét ki jelentené. Az e'ről szóló rendszabás pedig ezen Latán Versekbe foglaltatik:

Si per quindenos Domini diviseris annos
His tribus adjunctis Indictio certa patebit.
Si nihil excedit, quindena Indictio currit.

Különben három különböző Római Adó-számok jegyeztettek meg közönségesen, úgy mint: a' *Konstanczinápolyi*, vagy is *Görög* Adó szám,

mellyel az Görög Császárok, és némelykor a' Franczok is éltek, 's veszi kezdetét Sz. Mihály Havának (Sept.) 1-ső napjától. 2-ik a' *Konstantiniai*, vagy is *Császári* Adó-szám, (kétség kívűl Nagy Constantin Császártól vette nevezetét) mellyet használták a' Franczok, Németek, és Napnyugoti Fejedelmek is; kezdődik pedig ez Sz. Mihály Havának (Sept.) 24-ik napjától. Az 3-ik pedig az *Pápai*, vagy is *Római* Adó-szám, melly veszi kezdetét, vagy Karácson Havának (Dec.) 25-ik; vagy pedig Bóldog-Aszony-Havának (Jan.) 1 ső napjaitól, a' mint t. i. az Esztendők kezdődtek, 's neveztetik Pápai, vagy is Római Adó számnak azért, mivel VII. Gergely Pápától fogva a' Pápák leg inkáb azt használták; jól lehet e'zel mások, valamint a' Franczok is a' XIV. Századig éltek. Ezen utólsóra, vagy is a' Római Adószámra nézve azonban némellyek, mint GRUBER (m. k. 284. lap.) azt jegyzik meg, hogy a' Római Adószámot meg kell különböztetni a' Pápai Adószámtól, mivel a' Pápák az ő Adószámjaikat nem mindenkor a' Római Adó-szám kezdete szerént számlálták. Igy VII-ik Gergely Pápa úgymond: némelly Oklevelekbe az Adó-számot Sz. Mihály Havának 1-ső napjától; másokba ismét ugyan azon Pápa Bőjt-más-havának 25-ik napjától kezdette; (Egyezt. PILGRAM. m. k. VII. lap. de *Indictionibus)* következésképen néha a' Pápák a' Konstanczinápolyi Adó-számbeli számlálást, néha ismét más félét is követtek. De különben különbbféle neműek vóltak az Adó-számok nem csak a' Pápák' Okleveleiben, hanem a' Franczoknak, Rómaiaknak, *b)* sőt az Magyaroknak is Középkori Okleveleikben, 's Irományaikban. Igy Sz. Istvánnak 1001-iki Oklevelébe, vagy *Görög*, vagy pedig *Császári* Adó számot kelletik érteni; holott a' többi Hazai Oklevelekbe,

majd úgy szólván, közönségesen a' Római Adó-számok uralkodnak. Egyéberánt vagynak ollyan Oklevelek is, (mint p.o. a' mellyeket LUCIUS közre bocsájtott) mellyekbe az Adó-szám hibás szokott lenni; *c)* de azért nem kelletik azon Oklevelet azonnal hamis Levélnek tartani, mivel az ollyan hibák több igaz Oklevelekbe is meg történtek. Igy III. Innocentius Pápának X-ik Uralkodása' Esztendejébe ki jött több Okleveleibe a' IX. Adó-szám hibáson tétetett a' X-ik Adó szám helyett; holott pedig bizonyos, hogy a'ra az Esztendőre egyenesen a' X. Adó-szám illik; de a' melly alkalmasint az Oklevél-író által hibásan elcseréltetett (MABILLON m. k. 623. lap.)

a) Szent István, 's több következő Királyoknak a XI-ik és XII. Századba több Okleveleik vagynak mellyek Adó-számot foglalnak magokba p. o. Datum anno Dom: incarnat: MI. indictione XV. — Datum (a' Pécsi Püspökségét: fel álító Levélbe) X. Kalend: Sept. Indictione VII. Anno Dom. MIX. A' Közönséges Jegyzők pedig (Publici Notarii) az üdöt igen sokáig leginkáb e'képen jegyezették fel, p. o. omnibus pateat evidenter, quod anno a' Nativ: Domini 1387: Indictione decima, die vero 7-a mensis Nov. hora tertiarum Pontificatus 's a' t.

b) MABILLON m. k- 179. lap. Egyezt. DUFRESNE voc. *Indictio.*

c) Lásd KATONA IST. *Hist. Crit.* Egy: PILGRAM m. k. VII. lap.

266-*ik* §. *Az Római Kalendáriomról, vagy is az Római Üdö-számlálásról.*

Az Római Kalendáriom, vagy is Űdő-számlálásnak módja a' Tanúló Házakból csak igen korán a' Diplomákba, 's egyéb Történet-könyvekbe is ált' származtak. Magyar Országon jóllehet az Szentek' Név-napjai, 's más Ünnepek sze-

szerént való üdő-jegyzés, már az VIII. Századba igen keletbe jött, mindazáltal még a' XIV. 's XV. Századokból is nem kevés Okleveleket láthatunk, mellyben Római Üdő-számlálásbeli Üdő-ki adást tapasztalhatunk. Ál pedig az Római Üdő-számlálás 12. Holnapokból; minden Hólnap pedig mennyi napokkal bővölködjön? azt a' mái üdőben használt Kalendáriomból kiki által láthatja, de különben ezen Latán Versekből is ki tetszik:

Junius, Aprilis, September, itemque No-
vember
Terdenos numerant, uno plus quilibet alter
Mensis; vicenos tantum Februarius Octo
At si bissextus fuerit, superadditur unus.
Et nunc bissexto Marti conscribe Calendas.

Az Hólnapok, napjainak pedig nevezetbeli felosztások e' következendő Latán versekbe foglaltatik:

Prima dies Mensis cujusque est dicta Ca-
lendae.
Majus sex Nonas, October, Julius, et Mars,
Quatuor at reliqui. Dabit Idus quilibet octo,
Inde dies reliquos omnes dic esse Calendas,
Quas retro numerans, dices a mense se-
quente

Az hólnapok' napjainak tehát nevezetbeli felosztások eránt szükség meg jegyezni.

1-ör Hogy minden Holnapnak első napja *Calendae* nevezettel, és pedig az valóságos Hólnap' nevénehozzá tételével ruháztatott fel p. o. Januarius Hólnapnak 1-ső napja *Calendis Januarynak* hívattatott.

2-or Martius, Majus, Julius, és October Holnapokba hat; a' többiekbe pedig négy *Nonas* napbeli nevezetek vóltak, mellyek a' valóságos Hólnapoknak nevezetjét hasonlóúl meg tar-

tották. Ezek az említett Kalendae nevezetet, vagy is a' Hólnap' első napját nyomba követték, és pedig visza felé számláltatva olly formán : t. i. hogy *quarto nonas*, korábbi üdőt jelentett, mint az *primo*, vagy *secundo nonas*, és így p. o. a' *Calendis Januarii* után (minthogy a' mint fellebb mondatott, e'nek az Hólnapnak csak négy Nonássai vagynak) nyomba következett *quarto nonas Januarii*, ez után ismét *tertio nonas Januarii* 's a' t.

3-or Közönségesen minden Hólnapnak, nyólcz *Idus* napbeli nevezetjei vóltak, mellyek az *Nónások* után következtek, és pedig hasonlóúl visza felé olvastatva, ugyan csak a' valóságos Hólnap' nevezetjének hozzá tételével, e'képen: p. o. az *Nonas Januarii* (Nonis) után következett *Octavo Idus January*, ezután *septimo Idus Januarii* 's a' t.

4-er Az *Idusokat* nyomba követő napok mindnyájan *Calendasoknak* hívatattak, és hasonlóúl visza felé olvastatnak; de nem a' valóságos, hanem a' következő Hólnap' nevezetnek hozzá tételével p. o. az *primo Idus January* (Idíbus) után nyomba következett a' XIX. *Calendas*; de nem *Januarii*, hanem *Februarii*.

5-ör Minden Hólnapba a' majd-utólsó, (utólső előtt való) vagy is a' Római számlálás' módja szerént az II-ik *Nonas*, *Idus*, és az utólsó, vagy is a' Római szerént a' II-ik *Calendas* nevezetekhez ezen szó *pridie* ragasztatott e' szerént: p. o. *pridie Nonarum*, *pridie Iduum Januarii*, *pridie Calendarum Februarii*, az utolsó, vagy is, a' fellebb mondottak szerént, az I-ső Nonas, és Idus nevezetek pedig e' szerént: *Nonis*, és *Idibus* p. o. *Januarii* mondattak ki, a' nélkűl, hogy az I-ső, vagy II-ik szám hozzájok tétetett vólna.

6-or A' Szökő-Esztendőbe mindenkor két *Sexto Calendas Martii* szokot egymás után következni.

Ezekből tehát az egész Római-számlálás módja, melly Üdő-számlálásba többször meg botlottak, 's el téveledtek a' Középkori Oklevél, 's egyéb Könyv' Irók *a)* TROMBELLI *(la Diplomatica* 80. lap.) azt tartja: hogy 1000-iktől fogva 1400-ik Esztendőkig született Irományokba a' *priae Calendas*, vagy *Calendarum* helyett, mind untalan *secunda Calendas secunda Nonas* 's a' t. íratatott. TT. SCHWARTNER M. Úr ellenbe Róbert Károlynak egy hiteles Oklevelébe illyen forma Üdő-ki-adást: „datum Anno Domini M.CCC. decimo quinto, *pridie nonas Januarii*" *b.)* tapasztalt.

a) Figyelemre méltó 1-ső Lajos Királynak egy Oklevele, melly *octava Nonas Novembris* 1369 be kiadatva lenni látszatik.

b) Csak ugyan Károly Király, Felician', a' Királyné Gyilkossának Jószágát, Jánosnak, Cselén Sándor' fiának, a' Királyné' Asztalnok Mesterének adván, azon Oklevelében ezen Üdő-kiadással élt: „*pridie Calendarum Martii* 1336 „Látott TT. SCHWARTNER M. Ur egy más Okleveletis, melly *pridie Idus Maii* 1324-ban adatott ki.

267-*ik* §. *A' Római napbeli nevezeteknek*, *'s Üdő-szamlálásnak másféle módjáról.*

A' Római napbeli nevezetek, 's azoknak el osztásai, nem minden időben a' fellebb mondott mód szerént használtattak. Ugyan is voltak ollyanok, kik a' *Nonas*, *Idus*, és *Calendas* napbeli nevezeteket, 's üdő-számlálás' módját, nem visza felé, mint fellebb mondatott, és a' mint a'zal a' Romaiak éltek, hanem ellenkezőkép'

használtak. Némellyek ismét a' *Calendásokból* is egyet el hagytak. (Lásd GRUBER *Kurzgefasztes Lehrsystem* 's a' t.) Ugy szintén szokásba volt a' X. Századtól fogva egész a' XV. Századig, nem csak az Olaszoknál, és Frncziáknál, hanem édes Hazánkba is a' Holnapokat két felé osztani, és a' Holnapnak első részét, mellybe az 1-ől el kezdve a'nak rendi szerént 15-ikig, vagy 16-ikig (a' mint t. i. a' Holnap több, vagy kevesebb napból álott) olvastak, *Mensis intrans* (Bemenő-holnap) nevezettel ruházták fel; a' másik részét pedig, mellybe a' napokat viszafelé a' 15-iktől, vagy 16-iktól elkezdve egész az első számig számlálták, *Mensis exiens*; (Kimenő-holnap) vagy pedig részenként még: *stans*, *astans*, és *restans*, vagy *cessans* nevezetekkel is különböztették meg, és pedig olly formán: hogy az 1-ső, és 2-ik *restans*, az utólsó, és a' majd-utolsó (penultimus) napjára; a' 14, és 15-ik *exeuntis* napok pedig, hol a' 16-ik, és 17-ik; hol pedig a' 17-ik, és 18-ik napjaira (a' mint t. i. valamélly Holnap 30. vagy 31. napokból álott) estek a' mi Holdnapunknak. (DUFRESNE *Glossarium* voc. *mensis exiens*) LUCIUSnak mondott Könyvéből TT. SCHWARTNER M. Ur két illyen forma Üdő-kiadásnak példáját ád elő, mellyek igy szólanak: „In Christi nomine amen. Anno Incarn. ejusdem 1284. Indict. XIII. *die XI-a intrante mense Decembris.* — Anno Dominicae Incarnationis 1243. Indict. II-a, *mense Novembris die III-a exeunte.* Hogy pedig mind az ezen, mind pedig az előbbeni §-ban elő adott dolgokat ki ki a'nál könyebben meg érthesse, kivántam részemről azon Üdő számlálásnak módját a' jelen való Táblán* az érdemes Olvasókkal közleni. Egyéberánt vagynak ollyan példák is, hogy némelly Oklevelekbe csak az Holnap ne-

k'számlálásának módja.

APRILIS ál 3o napokból, így megy JULIUS, SEPTEMBER, NOVEMBER.				
1	Calendis.	APRILIS.	1	Mensis introiens
2	IV. Nonarum.		2	
3	III. Nonarum.		3	
4	Pridie Nonarum.		4	
5	Nonis.		5	
6	VIII. Iduum.		6	
7	VII. Iduum.		7	
8	VI. Iduum.		8	
9	V. Iduum.		9	
10	IV. Iduum.		10	
11	III. Iduum.		11	
12	Pridie Iduum.		12	
13	Idibus.		13	
14	XV III. Calend.		14	
15	XVII. Calend.		15	
16	XVI. Calend.		15	M
17	XV. Calend.		14	

veztetett meg; a' napnak száma pedig ki hagyatott. p. o. Ego Stephanus (II.) Anno Dominicae Incarn. 1124. Indict II-a *Mense Julio*, *nono anno Regni mei.* Vagy ismét csupán a' napnak száma íratatott ki, a' Holnap pedig nemis emlétetett. p. o. Ladislaus (Cumanus) etc. Datum in Zolum, *quinto die S. Regis Stephani.* Ezen utóbbi napszám azonhan, ugy látszik, hogy az vele emlétett Ünneppel, nem pedig valamelly Holnappal vagyon öszveköttetésbe; de különben az e' félék csak igen is ritkán történtek meg.

268-*ik* §. *Az Égyházi Üdőszámlálásról.*

Már a' XII. és XIII. Századokba jóllehet ritkábban; a' XIV. XV. és XVI. Századokba pedig tökélletesen szokásba jött a' Holdnapok', vagy Hetek' napjait, a' Szenteknek Név-napjai, vagy más Ünnep, 's Vasárnapok által ki tenni, 's ki jelelni. Mellyre való nézve szükség tudni: hogy az Ünnepek két félék, t. i. *mozdúlhatók*, (mobilia) és *mozdulhatatlanok* (immobilia). A' mozdulhatatlan Ünnepek azok, mellyek minden Esztendőben a' Holnapoknak ugyan azon napjaira esnek. Illyenek a' Szenteknek, 's Mártiroknak napjai; illyen a' Karácson, és a' Krisztus Környűl-metéltetésének Ünnepei. 's a' t. Ellenben mindazok mozdulható Ünnepeknek tartatnak, mellyek nem ugyan egy napra esnek minden Esztendőben, hanem a' Husvét' Ünnepével együtt hol előbb, hol későbbre történnek. Illyenek a' Vasárnapok, a' Farsangi, 's Bőjti napok, a' Krisztus' Menybe-menetelének napja, az Úrnapja, 's a' t. Ezeknek tehát, nem különben más Üdőszámlálásoknak is meg fejtésében fogunk ezután munkálódni.

269-*ik* §. *A' Nap-fordulatról, vagyis inkáb a' Vasárnapi-betük' fordulatjáról* (Cyclus Solis, vel Litterarum Dominicalium.)

A' leg régibb üdőktől fogva Napnyugoton leg inkáb szokásba volt a' Hétnek napjait az Abéczének hét első betűivel illyen reddel: A. B. C. D. E. F. G. meg jegyezni, és pedig olly formán: hogy az Esztendőnek 1-ső napja mindenkor A. betűvel jegyeztetett meg; e'től a' naptól pedig számlálván, és minden napnak egy egy betüt advân egész a' leg előbbször következő Vasárnapig, azon Betü, melly e'képen a' leg első Vasárnapra esett, az egész Esztendőbeli Vasárnapoknak Jegyzőbetűje lett, és neveztetett *Vasárnapi - betűnek*. p. o. Légyen valamellyik Esztendőnek első napja Péntek, e'nek Jegyzőbetűje az A. betű, mivel a' mint mondatott, az Esztendő' 1-ső napja A. betűvel szokott megjegyeztettni; ezután Szombatnak Jegyző - betűje lesz B. Vasárnapnak C; Innét egy hetet számlálván, a' C. betű ismét Vasárnapra esik e' szerént: Vasárnap = C. Hetfő = D. Ked = E. Szereda = F. Cöstörtök = G. Péntek = A. Szombat = B. Vasárnap = C. és igy a' C. betű egész Esztendőbe Vásarnapra fog esni. Ezen Vasárnapi-betük, ha az Esztendő csupán 364. napból, vagy is 52. Hétből álana, nem változnának, hanem minden Esztendőben ugyan azon egy Vasárnapi-betű maradna, következésképen a' többi hetinapok is minden Esztendőben változhahatatlanul ugyan egy saját betüjökkel jegyeztetnének meg; de minthogy a' közönséges Esztendő 365. napból ál, ugyan azért a' heti-betűknek, valamint a' Vasárnapi-betüknek is minden Esztendőben egy nappal odább kelletik menni.

p. o. ha egy Esztendőbe az A. betű a' Péntek napot jegyezte, már az a' másik Esztendőbe a' Szombatnak lesz Jegyző-betüje, és igy a' heti betüknek hét Esztendők mulva ismét azon rendel kellene elő jönni, mint hét Eszteudők előtt; de mivel ismét minden Esztendőben a' 365 napokon felűl néhány orák is vagynak, mellyek minden negyedik Esztendőben egy egynapot tesznek, következésképen a' mellyek miatt minden negyedik Esztendőnek Szökő-Esztendőnek kelletik lenni, ugyan azért a' heti-betűknek, 's ezekkel együtt a' Vasárnapi-betűknek is rendje ismét meg bomlik, és csak 28. Esztendők mulva jőnek ismét azon rendel elő, a' millyennel 28. Esztendők előtt jöttek. A' Vasárnapi-betűknek tehát e'beli el rendeltetések hívatatik *Nap-fordúlatnak*, (Cyclus Solis) vagy is inkáb *Vasárnapi-betük' fordulatjának* (Cyclus litterarum Dominicalium) melly is a' mint már elébb meg mutattatott 28, Esztendei határüdőből ál. Különben Esztendőt által, a' mint már mondatott, a' Vasárnapi-betűknek ugyan egy Jegyző-betűje szokott lenni; Szökő-Esztendőben azonban a' Vasárnapokat két Jegyző-betűk szokták jegyzeni, mellyek közűl az egyik jegyzi a' Vasárnapokat egész 24-ik Februariusig; a' másik pedig azután egész Esztendőben. Egyéberánt pedig a' Vasárnapi-betűk Esztendőnként meg fordult rendel szokták egymást fel váltani. p. o. ha a' mult Esztendőbe a' Vasárnapi-betű a' B. betű vólt, e'be az Esztendőbe A. a' jövőbe pedig G. fog Vasárnapi-betű lenni; ha pedig a' jövő Esztendő Szökő lesz, a'kor GF. betűk fogják a' Vasárnapi-betű tisztségét viselni, és pedig olly formán: hogy a' G. Vasárnapi-betű csak 24-ik Februariusig; az F. betű pedig azontúl egész Esztendőbe fogja a' Vasárnapokat

jegyzeni, valamint mind ezeket a' jelenvaló Táblán bővebben észre vehetni.

1.	GF.	8.	E.	15.	C.	22.	A.
2.	E	9.	DC.	16.	B.	23.	G.
3.	D.	10.	B.	17.	AG.	24.	F.
4.	C.	11.	A.	18.	F.	25.	ED.
5.	BA.	12.	G.	19.	E.	26.	C.
6.	G.	13.	FE.	20.	D.	27.	B.
7.	F.	14.	D.	21.	CB.	28.	A.

Valamelly Esztendőnek Vasárnapi-betűjét pedig ki találhatni e'képen: azon Esztendő-számhoz, mellynek Vasárnapi-betűjét ki akarjuk találni, 9-et kelletik adni; mivel azon 28. Esztendei Nap-fordulat a' Keresztényi Üdő-számlálást 9. Esztendőkkel meg előzi, azon 9-el megtöbbesített Esztendő számot azután 28-al szükség el osztani, és a' ki jött menyiségen felűl maradott maradék, vagy ha semmi sem marad, az Osztószám t. i. a' 28, lészen a' kivánt Esztendőnek Napfordulatja: kilévén pedig a' Nap-fordulat száma találva, azonnal a' fellebb elő adott Táblácskába azon Napfordulat' száma mellett meg lehet találni a' Vasárnapi-betűt is. p. o. ha az 1019-iki Esztendőbeli Vasárnapi-betűlt akarnám ki találni, a' most emlétett Esztendőhöz 9-et kellene tennem; lesz tehát 1019 + 9 = 1028, eztet el osztván 28-al, a' ki jött mennyiség 36; a' maradék pedig 20. fog lenni, melly is, az az: a' 20. a' fel tett Esztendőnek Napfordulatját teszi; meg nézvén pedig a' 20. számot a' fentebb elő adott Táblácskán, ugy találom, hogy a' mellett D. be-

tű vagyon, melly is a' fel tett 1019-iki Esztendőnek Vasárnapi betűje vólt. A' Vasárnapi-betűknek most elő adott ki keresése módja azonban csupán a' Juliusi Esztendőkre, vagy is csak az 1582-ik Esztendeig alkalmatos. Ugyan is már elébb is meg mondottuk, hogy az 1582-ik Esztendőből, és pedig a'nak October Holnapjából Gergely Pápa' Kalendariuma szerént 10. napok ki hagyattak, következésképen az a'kori Esztendőbe folyamatba lévő Vasárnapi G. betű C. betűvel cseréltetett fel. Vagy is máskép: az a'kori 1582-ik Esztendei October 4-ik napja Csötörtök napra esett D. betű-jegygyel, e'től a' naptól számlálván, ki vettettek az emlétett Holnapból 10. napok, és így a' 4-ik October után 15-ik October számláltatott, mellynek, minthogy 4-ik October Csötörtök napra esett; Pénteknek kellett lennie, és minthogy 4-ik October, vagy is azon Csötörtök D. betűvel jegyeztetett, ki vetvén a' számkivetett 10. napoknak Jegyző-betűjöket t. i. a' D. betű után következett E. F. G. A. B. C. D. E. F. G. betűket, 15-ik Octobernek, vagy is Pénteknek A. betű lett Jegyző-betüje, és igy e' szerént: Péntek=A. Szombat=B. a' Vasárnapi betű lett=C. A' napok' számára nézve tehát a'ba az üdőbe 10. nappal ugyan hátrább maradtunk a' Juliusi üdőszámlálásnál; de a' heti napok' Jegyző-betűire nézve (el hagyván a' közben jövő egész heti betűsort t. i. az A. B. C. D. E. F. G. betűket) csak 3-al maradtunk hátrább amannál; mivel a' mint már mondottuk, az Ábéczének csak hét elsőbb betűi lévén a' heti napok' Jegyző-betűi, a' G. betű után ismét A. betűnek kelletik következni, ezután B. ezután ismét C. melly is a' 3-ik Betű a' G. betű után. Ez igy lévén: a'ba az üdőbe a' hetinapok, Jegyzőbetűire nézve 3-al különböztünk a' Juliusi Kalandariomtól; ezen különbbség meg maradott

egész 1700-ik Esztendeig; e'től az üdőtől fogva ismét 4. betű lett a' különbbség a' Juliusi Jegyzőbetűktől; mivel az 1700-ik Esztendő a' Juliusi Kalendariom szerént Szökő; a' Gergelyi szerént pedig Közönséges Esztendő vólt; ezen különbbség ismét meg maradott egész 1800-ikig, a' midőn 5. betű lett a' különbbség a' most elébb mondott ok miatt, és ezen különbbség fog meg maradni egész 1900-ikig. Ha tehát valaki a' Gergelyi Esztendőknek Vasárnapi-bétűjét akarná meg tudni, szinte ugy kellene ugyan dolgozni, mint fentebb meg mondatott, csupán csak hogy az 1700-ik Esztendeig való Esztendőkbe ki jött Juliusi Vasárnapi-betűhöz még lejjebb három betűt kellene számlálni, és az lenne a' Gergelyi Kalendariom szerént a' Vasárnapi betű; az 1700-tól pedig az 1800-ik Esztendeig már 4. betűt, az 1800-tól egész 1900-ig 5. betűt. 's a' t. p. o. az 1828-ik Esztendőnek Juliusi Vasárnapi betűje lenne G. betű, e'töl öt betűt számlálván, a' mint következik, e' szerént: A. B. C. D. E., ezen ötödik E. betű lészen a' Gergelyi Üdő számlálás szerént a' fellebb mondott Esztendőnek Vasárnapi-betűje.

270-*ik* §. *A' Vasárnapi-betűk' kitalálásának egy más módjáról.*

A' Vasárnapi betűket némellyek más módon is szokták ki keresni, és pedig: azon Esztendőből, mellynek Vasárnapi-betűjét akarom megtudni, egyet ki kelletik vonni, és azon egyel meg kevesitett Esztendő-számot 4-el el kelletik osztani, az ezen el-osztásból kijött menyiséghez; de nem maradékhoz, hozzá kell adni az egyel meg kevesített Esztendő számot, 's azon őszveséget ismét 7-el el osztani, az ezen második elosztásból fent maradott maradék, vagy ha semmi

sem marad, maga az Osztó-szám t. i. az F. lesz az Esztendőnek 1-ső napja, melly mindenkor, a' mint fellebb is mondatott, A. betűvel szokott megjegyeztetni. Tudni kell azonban hogy az 1. maradék, mindenkor a' Vasárnapot, a' 2. a' Hetfőt, a' 3. a' Keddet, a' 4. Szeredát, az 5. Csötörtököt, a' 6. Pénteket, és a' F. a' Szombat napot szokta tenni. Ki lévén tehát e' szerént az Esztendőnek 1-ső napja találva. p. o. fent maradott 5. maradék (melly is a' most mondottak szerént a' Csötörtököt jegyzi) e'nek betűje lesz=A, ezt követé Péntek=B, Szombat=C, és Vasárnap=D, melly is az egész Esztendőbe a' Vasárnapi-betű tisztét fogja viselni; ha pedig Szőkő az Esztendő, a'kor ED. betűk, és pedig az E. 24-ik Februariusig, a' D. pedig azután egész Esztendőre a' Vásárnapoknak Jegyző-betüje fog lenni. De ezen most elő adott Vasárnapi-betűknek ki keresése módja hasonloul csak a' Juliusi Üdő-számlálásra szolgál. A' Gergelyi Üdő-számlálás szerént pedig a' Vasárnapi-betűk éppen azon rendel kerestetnek ki, mint elébb elő adatott, csupán csak az 1800-ik Esztendeig a' fent maradott maradékhoz 3. napot kelletik számlálnunk, az 1800-tól egész 1900-ig már csak 2. napot, és az 1900-tól 2000-ik Eszlendeig már csak 1-et kelletik számlálni. Példából a' dolog világosabb foglenni. p. o. ha az 1750-ik Esztendőnek Juliusi Vasárnapi-betűjét akarnám ki találni, a'kor e'képen kellene dolgoznom: 1750—1=1749, eztet el osztván 4-el lesz a' menyiség 437, mellyhez hozzá adván az 1-el meg kevesitett 1749 Esztendő számot + 437=2186, és eztet ismét el osztván 7-el, lesz a' menyiség 312; a' maradék pedig 2, melly maradék a' fellebb mondottak szerént Hetfőt=A. tesz, és a' Juliusi Üdőszámlálás szerént első napja volt az 1750-ik Esztendőnek: már most tehát Hetfő=

A.Ked=B.Szereda=C. Csötörtök=D.Péntek=E. Szombat=F. Vasárnap=G, melly G. betű az 1750-ik Esztendőnek Vasárnapi-betűje volt. Ha már most a' Gergelyi Vasárnapi-betüt akarnám ki találni, a'kor a' dolgot igy folytatnám t. i. a' ki jött 2. maradékhoz még 3-at olvasnék (mivel a' mint fellebb mondottuk, ha az 1700-iktól 1800-ikig közben jövő Esztendőknek 1-ső napját a' Gergelyi Üdő-számlálás szerént akarjuk ki keresni, a'kor a' maradékhoz még 3-at kelletik olvasni) e'szerént 3. 4. 5. melly 5. az az: Csötörtök= A. volt a' Gergelyi Üdő-számlálás szerént az 1750-ik Esztendőnek első napja, a' dolgot tehát továbbá igy folytatom: Csötörtök=A. Péntek= B. Szombat=C. Vasárnap=D. és ezen D. betű volt a' Gergelyi Üdő-számlálás szerént az 1750. Esztendőnek Vasárnapi-betüje.

*) Ezen most elő adott Vasárnapi-betük' ki keresésének módja azonban nincsen mindenkor, és minden Esztendőre nézve hiba nélkül, a' mint azt részemről is észre vettem.

271-*ik* §. *A' Hold-fordulatról* (Cyclus Lunae) *vagy is az Arany-számról* (Numerus aureus)

Közönséges vélekedés volt a' Régieknél az, hogy minden 19. Esztendőknek el forgása alatt a' Hold-ujságnak, és Hold-töltének az Esztendőnek szinte azon napjaira kelletik esni, a' mellyre estek 19. Esztendők előtt, *a)* és ezen 19. Esztendőknek el forgását nevezték *Hold-fordulatjának* (Cyclus Lunae); azon számot pedig, melly ezen Hold-fordulatját jegyezte *Arany-számnak* (Numerus aureus) nevezték, vagy azért: mivel azon szám az Kalendariamokba, vagy is Üdő-számláló-könyvekbe aranyos festékkel volt feljegyezve; vagy pedig azért: mivel a' Husvét'

napjának ki keresésére a' Juliusi Üdőszámlálás szerént igen alkalmatos volt. Ugyan is az Arany-számok meg mutatták, melly napjaira essenek az Esztendőnek a' Hold-ujságai, és a' Hold-tőltei, valamint szinte az Éj-napegyenlitő (aequinoctium) után eső leg első Holdtőlte is, melly Éj-nap-egyenlitő után eső Hold-tölte hivatatott *Husvét határ-üdejének* (Terminus Paschalis) azért, mivel az azután következő Vasárnapon, a' Husvét ünnepeltetett; ha pedig azon Hold-tőlte Vasárnapra esett, a'kor a' következő Vasárnapra tétetett által a' Husvét' Ünnepe. Ezen Hold-fordulat, vagy is Arany-számfordulat a' Keresztényi Üdő-számlálást 1. Esztendővel haladja meg, mellyre való nézve, ha az valamelly Oklevélben elő fordúló Esztendőszámhoz 1-et teszünk, és azt 19-el elosztjuk, a' maradék; ha pedig semmi maradék sem marad, maga az Osztó-szám a' 19. lesz az Arany-szám. *)

a) Ezen Hold-fordulatnak METON Athenabeli híres Csillag-vi'sgáló (mintegy 432. Esztendőkkel Krisztus születése előtt) volt a' Szerzője, mellyet utóbb (532) KISS DIENES is (Dionysius Parvus) kezdett használni. A' Juliusi Kalendariom Megjobbítói pedig azt, a' Husvét' Ünnepének ki keresésére nézve többé nem használták azon okból: mivel 308. Esztendők mulva (némellyek szerént 312. Esztendők mulva) a' Hold-ujjságokat, és a' Hold-tölteit azon napra ki nem jelentette, hanem azokat 1. nappal meg előzte, és igy a' Nicaeni Gyülekezettől fogva egész 1528-ik Esztendeig a' Holdnak a' beli jelenéseit 4. nappal hátrább mutatta.

*) Némellyek mint GRUBER is (*Kurzgefasztes Lehrsystem* 268. 269 lap.) azt tartják, hogy különbbség vagyon a' Hold-fordulatja, és az Arany-számok között, és hogy a' ki keresése modjais más amannak, mint e'nek. Mert ha a' Hold fordulatot kelletik ugymond: ki keresni, a'kor a' helyett, hogy 1-et tennénk a' kérdésbe lévő Esztendőszámhoz, szükség a'bol 2-öt el venni, és ugy 19-el elosztani;

az Aranyszámot pedig a' képen mint felebb elő adatott (t. i. a' kérdésban lévő Esztendő számhoz 1-et tenni, és ugy 19-elosztani) kelletik ki keresni.

272-ik §. *A' Husvét' Ünnepének könyü ki keresése' módjáról.*

Meg könyebbitette a' Juliusi Üdő számlálás szerént a' Húsvét' Ünnepének ki keresését az, a' ki az ugy nevezett *Laterculus Paschalist* vagy is az alább elő adott Husvéti Táblácskát fel találta. ugyan is fel vagyon a'ba jegyezve, minden Hold-fordulatbeli Esztendő; a' Husvét' Határ-üdeje (Terminus Paschalis) nem különben azon napnak Tulajdon-betűje' (littera Characteristica) melly napra a' Husvét' Ünnepét határozó Hold-tőlte esett. Azon naptól tehát számlálván a' következő Vasárnapig, vagy is a' Vasárnapi-betűig; ki ki el találhatja, mikor esik valamelly Esztendőbe a' Juliusi Üdő-számlálás szerént a' Husvét' Ünnepe. Azon Táblácskának formája pedig ez:

Arany Szám	Husvét Határüdeje	Napnak Tulajdon betűje	Arany Szám	Husvét Határüdeje	Napnak Tulajdon betűje
1. —	5. April. —	D.	11. —	15. April. —	G.
2. —	25. Mart. —	G.	12. —	4. April. —	C.
3. —	13. April. —	E.	13. —	24. Mart. —	F.
4. —	2. April. —	A.	14. —	12. April. —	D.
5. —	22. Mart. —	D.	15. —	1. April. —	G.
6. —	10. April. —	B.	16. —	21. Mart. —	C.
7. —	30. Mart. —	E.	17. —	9. April. —	A.
8. —	18. April. —	C.	18. —	29. Mart. —	D.
9. —	7. April. —	F.	19. —	17. April. —	B.
10. —	27. Mart. —	B.			

*) Minthogy, a' mint ezen Táblatskán láthatni, 21-ik Martiusi legkorábbi, és 18-ik Aprilisi leg későbbi Husvét-határozó-üdők egy egész Holdbeli Holnappal, vagyis 29. nappal vagynak távúl egymástól, ugyan azért ki ki által láthatja, miért a' Husvét Ünnepe 22. Marcziust meg nem előszheti; 25. Aprilis napját pedig nem követheti?

273. §. *Proba, a' Juliusi Husvét' Ünnepét' kitalálni.*

A' Juliusi Üdő-számlálás szerént a' Husvét' Ünnepét e'képen lehet kitalálni.

1-ször Kerestessen ki a' kérdésbe lévő Esztendőnek Vasárnapi-betűje, 's Arany-számja.

2-or Kerestessen ki a' most fellebb elő adott Táblácskába a' ki keresett Arany-számnak meg felelő Husvét-határnapja, vagyis üdeje.

3-or Egyeztessen öszve a' ki keresett Husvét-határ-üdeje, vagy-is napja sorában lévő hétköznapi Tulajdon-betű, a' már az előtt ki dolgozott Vasárnapi-betűvel, és számláltasson előre anyi nap, mint a' menyi betűt lehet a' hétköznapi Tulajdon-betűtől, a' következő Vasárnapig, vagyis Vasárnapi-betűig számlálni, a' hányadik napjára esik azon Holnapnak a' legelső Vasárnap' vagyis Vasárnapi-betű, ugyan azon Vasárnapra fog esni a' Husvét' Ünnepe is.

4-er Ha pedig azon hétköznapi Tulajdon-betű azon Esztendőnek szinte Vasárnapi-betűjét mutatná; a'kor a' Husvét' Ünnepe a' következő Vasárnapra fog esni.

Példából ez világosabb fog lenni p. o. ha az 1526-ik Esztendőnek a' Juliusi üdőszámlálás szerént való Husvétját akarnám kikeresni, szükség vólna leg először azon Esztendőnek Vasárnapi-betűjét meg tudni, mellyet már az elébbis említett módon e'képen keresnék ki: 1526+9. = 1535 : 28=54+23; Itten tehát a' 23. maradék

lészen a' Nap-fordúlatja, mellyet meg nézvén az elő adott Nap-fordúlatot jegyző Táblán, úgy veszem észre, hogy a' mellet G. betű vagyon, mellyis a' kérdésbe lévő 1526-ik Esztendőnek Vasárnapi-betűje vólt. Ez meg lévén: szükség továbbá az Arany-számot ki keresni, és így dolgozom: 1526+1=1527: 19=80+7; itten ismét a' 7. maradék lesz az Arany-szám, mellyet meg nézvén a' most elő adott Husvéti Táblácskába, úgy veszem észre, hogy ezen 7. Arany-számnak 30. Marcziusi Husvét határozó, és E. hétköznapi Tulajdon-betű felel meg. Most már tovább a' dolgot így folytatom 30-ik Marczius E.=31-ik Marczius=F. 1-ső Aprilis=G. melly G. betű, minthogy (a' mint fellebb meg mutatott) Vasárnapi-betűje vólt az 1526-ik Esztendőnek, szükségképen következik, hogy 1526-ba Husvét-napja 1-ső Aprilisi Vasárnapon esett.

*) TT. SCHWARTNER M. Ur ezen Husvét' Ünnepe' kikeresése' módját hibásnak tartja lenni, mivel ugy mond: hibás az Ej-nap-egyenlítőnek Határ-üdeje (262 §.) 's hibás az Arany-számok' fordulatja is (271. §,)

274. §. *A' Határ-üdőknek Kúlcsáról* (Claves Terminorum.)

A' Határ-üdőknek Kulcsai (Claves Terminorum) álanak 19. rendelenűl egymásután következő napi számokból, mellyek által a' Régiek a' Juliusi számlálás szerént a' Husvét' Ünnepét, és más mozdulható Ünnepeket határoztak meg. Ezen Határ-üdők' kúlcsai pedig illyen forma öszve-köttetésben vagynak az Arany-számokkal.

Arany

Arany szám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Határ-üdők' kútcsa	26	15	34	23	12	31	20	39	28	17
Arany szám	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Határ-üdők' kúlcsa	36	25	14	33	22	11	30	19	38	

A' mozdúlható ünnepeknek pedig mindnyájának vólt bizonyos Határ-üdejek, p. o. A' Husvétnek 11-ik Márczius: a' Pünkösdnek 29-ik Aprilis 's a' t. melly napoktól anyi napot számlálván, a' menyit valamelly Esztendőnek Határ-üdei kúlcsa mutatott, ha azon le számlált nap hét-köznapra esett, a'kor a' Husvét a' következő Vasárnapra; ha pedig a' Határ-üdő' kúlcsa Vasárnapra esett, a'kor a' Husvét a' következő másik Vasárnapra esett. Ha tehát valamelly esztendőnek p. o. az 1502-ik Esztendőnek Juliusi Husvét-ünnepét akarnám kitalálni, szükség vólna mindenek előtt a' most mondott Esztendőnek Arany-számját ki találni e'képen: 1502+1=1503: 19=79+2, ezen két maradék lenne a' kérdésben lévő Esztendőnek Arany-száma; azt meg nézvén a' fellebb elő adott Határ-üdők' kúlcsainak Táblácskájába, úgy veszem észre, hogy az alatt 15. szám vagyon, mellyis az emlétett Esztendőbe a' Határ-üdők' kúlcsa vólt. Most már 11-dik Marcziustól olvasván 15. napot, ki fog tetszeni, hogy az a'kori Husvét' Vasárnapja a' 16-ik napra, vagyis az 1502-iki Marczius 27-kére esett. Használtatott ezen üdő-számlálás módja a' mozdúlható ünne-

pek' kikeresésében egész a' Kalendáriom' meg jobbítása' üdejéig, a' minthogy e'nek némelly nyomaira a' régiségekben találhatni is.

275. §. *A' Hóld-év-poltolékjáról, vagyis a' Hóld-kúlcsáról.* (Epactae.)

Minthogy némelly Hazai Oklevelekbe; nem különben a' Pápoknak úgy nevezett: Rövid (Brevia) Okleveleikbe; úgy hasonlóúl a' Kalendáriumokba találtatnának némelly nyomai a' *Hold-év poltolékjainak* (Epactae); ugyan azért azokról itten valamit szólani szükséges, anyivalis inkáb: mivel a' Gérgelyi üdő-számlálás szerént a' Husvét' üdejének kitalálására alkalmatosabbnak tartatik a' Hóldfordúlatnál. Ezen Hóld-év-poltolékjai az Arany-számokkal együtt 19. Esztendők alatt végezték a' magok fordúlatjaikat, az az: 19. Esztendő mulva ismét azon rendel jöttek elő, valamint az előtt, és meg mutatták azon különbbséget, melly vólt a' Hóldbéli 354 napos, és a' Napbéli 365 napos Esztendők között, vagyis azt: hogy minő üdejű lehetett a' Hóld valamelly Napbéli Esztendőnek kezdetén? Az 1-ső Hóldfordulásbéli Esztendőnek Hóld-év-poltolékja tehát XI, a' 2-ik XXII, a' 3-ik = XXXIII, vagy is (el vetvén a' 30 napos hóldnapot) — III. a' 4-ik XIV, és így tovább, hozzá adván minden Esztendőben XI. napot. Lesz tehát e' szerént a' 19-ik Esztendőnek Hóld-év-potolékja XXIX. ismét az azt követő első Hóldfordulatbéli Esztendő' Hóld-év-poltolékja lesz XI (mivel, midőn a' 19. Esztendei fordulat ujra kezdődik, a'kor XII. Hóld év-poltolékos napok adatnak a' többihez, mellyet *Hold ugrásának* (Saltus Lunae) neveznek) és így az előbbeni rend ismét visza kerűl.

A' Hóld-év-poltolékját pedig e' következődő módon lehet ki tálálni:

1-ször Ki kell keresni a' feltett Esztendőnek Arany-számját.

2-szor Kikeresvén, sokszorozni kell azt XI-el, (mivel e'nyi a' különbbség a' Nap, és Hóldbéli Esztendők között) ha e'kepen a' maradék kevesebb lesz 30-nál, az lesz a' kérdésbe lévő Esztendőnek Hóld-év-póltokléja; ha pedig több, a'kor azt 30-al el kelletik osztani, és a' fent maradott maradék lesz a' Juliusi Üdő-számlálás szerént, a' Hóld-év-poltolékja. A' Hóld-év-poltolékjának pedig kúlcsa, vagyis Táblácskája illyen forma:

Arany szám		Hóldév poltolék	Arany szám		Hóldév poltolék	Arany szám		Hóldév poltolék
1	—	XI.	8	—	XXVIII	15	—	XV.
2	—	XXII.	9	—	IX.	16	—	XXVI.
3	—	III.	10	—	XX.	17	—	VII.
4	—	XIV.	11	—	I.	18	—	XVIII.
5	—	XVI.	12	—	XII.	19	—	XXIX.
6	—	VI.	13	—	XXIII.	1	—	XI.
7	—	XVII.	14	—	IV.			

Ha pedig a' Gergelyi Üdő-számlálás szerént p. o. az 1752-ik Esztendőnek Hóld-év-poltolékját akarnám meg tudni, a'kor ezen Esztendőnek XXV. Juliusi Hóld-év-potolékjából (az 1582-ik Esztendőbe ki vetett 10 napok miatt) 10 napokat ki kelletik vonnom, és igy lesz XV, ezen XV-ből ismét I. Esztendőt (az 1700 közönséges Esztendő miatt) el kelletik vennem, következésképen lesz XIV, mellyis az 1752-ik Esztendőnek Hóld-év-poltolékja: ha pedig kevesebb lenne a' Hóld-év-

poltolékja 11-nél a'kor ahoz 30-at kell tenni, és ugy kell ki vonni ugyan anyi napokat, a' menyi a' Gergelyi Hóld-év-poltolékjának ki keresésére szükséges. Egyéberánt az ezen Hold-év-poltolékjáról szóló résztudományt bővebben elő adni anyival is inkáb szükségtelen, mivel az Hóld-év-poltolékjának fordulatja minden Századra nem egészen alkalmatos; de különben is Hazánk Okleveleiben a'nak igen csekély nyomait tapasztalhatni. (Egyeztesd az ezen Fejezetnek kezdetén meg nevezett könyveken kívűl VOLFII *Chronologiam in Elementis Matheseos Universae.* Tom. IV.)

*) A' Régiek a' Hold-év-poltolékjával éltek a' Husvétnak meghatározására nézve, mivel azok által meg mutattattott minő volt a' Hold üdeje vagy, kora 22-ik Marcziusba? következésképen megmutattattott az is: ha a' Husvét azon Hold folyamotja alatt történjen é meg, vagy pedig a' következendőbe? az első a'kor eset meg, ha a' Hold 22 ik Marcziusba 16 naposnál kissebb volt, és ellenkező kép, a' második, ha a' Hold a'koriban nagyobb volt. Egyébberánt a' Hold-év-poltolékjait a' Középkori Oklevél Irók hol első Septembertől, hol pedig 1-ső Januarius napjától kezdették számlálni. Azon Oklevélbe, mellyet II-ik Bela a' Demesi Prépostságnak részére kiadott, ezen Üdö kiadás vagyon: „Anno incarnat. 1138. Indict. I. *Epacta* XVIII. tertia septembris.

276-*ik* §. *A' Nap-év-poltolékjairól* (Concurrentes, Epactae majores, Solares.)

A' Nap-év-poltolékjai (Concurrentes) a' régi Hazai Oklevelekbe is néhol néhol szemlélhetők, és állottak 7. elsőbb számokból, mellyek a' Hetek' napjainak megesmérésére nézve, és pedig leginkáb Nap-keleten használtattak. Azon 7. számok mintegy őrjei voltak azon napoknak, mellyek az 52. Heten felűl voltak egy Eszten-

dőben, és pedig mind a'dig nevekedtek, miglen azok több Esztendők mulva többre szaporodván, egész hetet formáltak magokból. Egyéberánt ezeknek fordulatjok meg egyezett a' Nap-fordulattal (Cyclus solis) *a)* t. i. valamint a' Vasárnapi-betűk 28. Esztendők mulva ismét ujra kezdették rendjeiket, ugy a' Nap-év-poltolékjai is 28. Esztendők mulva Uj-fordulatot kezdettek, 's ugyan azért nyerték azon *Concurrentes* nevezetjeiket is. Illyen forma öszve-köttetésben vagynak pedig a' Nap-év-poltolékjai, és a' Vasárnapi-betűk egymással: A=6. B=5. C=4. D=3. E=2. F=1. G=7. Minthogy tehát az 1409-iki Esztendőnek Vasárnapi-betűje volt F; ugyan azért azon Esztendőnek Nap-év-poltolékja vólt 1: ugyan is 1409+9=1418 : 28=50+18=F=1. Nap-év-poltolékjához. Midőn pedig Szökő-Esztendőbe két Vasárnapi-betűk vagynak, a'kor az első Vasárnapi-betűnek Nap-év-póltolékja 25-ik Februariusig; a' másodiknak pedig az Esztendő' végezetéig viszi kötelességét.

277-*ik* §. *Az ugy nevezett Regularesekről.*

Sokszor a' Nap-év-poltolékjához egy ugy nevezett *Regulares* is ragasztatik, melly az elsőnek segedelme által meg mutatja azt, hogy mellyik nap kezdődik az Hóld-ujság, és kiváltkép' a' Husvétot határozó Hóld? Ezen Regularesek hasonlóúl a' 7. elsőbb számokból álanak, mellyek közűl, ha valamellyik, a' vele lévő Nap-év-poltolékjával öszve adatik, és ha az, a' 7. számot felűl haladván, a'ból 7. ki vonatatik; az ezen kivonáson felűl maradott öszveséghez pedig ismét 1. hozzá adatik, ki jelenti a' kérdésben lévő Esztendő' Hold-kezdetének napját. p. o. a' 874-ik Esztendőbe a' Nap-év-poltolékja vólt 4. a' Regulare-

sek pedig 5. ezeket öszve adván lesz 9, mellyből ki húzván 7-et marad 2, ehez hozzá adván ismét 1-et = 3., melly is a' Kedd napot jegyzi, következésképen a' Hold-kezdet Kedre esett: mert Vasárnap=1. Hétfő=2. Ked=3.

278-*ik* §. *A' mozdulhatatlan Ünnepekről* (Festa immobilia.)

Előre bocsájtván e' szerént a' szükséges Üdőszámlálásbeli esméreteket, mostan már a' *mozdulható*, 's *mozdulhatatlan* Ünnepek szerént való Üdőszámlálásokat, 's Üdökiadásokat könyebben meg érthetni. Hogy pedig valamelly mozdulhatatlan Ünnep mellyik, vagy is hányadik napjára szokott esni valamelly Holnapnak? azt a' Martiros könyvekből, vagy némellyikét akár a' közönséges Kalendariomból is meg tudhatni. Ámbár más részről az is igaz: hogy nem minden Ünnepnek vólt minden Nemzeteknél ugyan azon egy helye, 's nem is minden Ünnep vólt minden Nemzeteknél keletbe. Sokkal nehezebb azonban az ollyan Üdőki-adást a' mostani Üdő-számlálásra alkalmaztatni, melly valamelly Ünnepet meg előző, vagy azt követő napot emlét. p. o. *Datum feria quinta proxima post Festum B. Catharinae Virginis, et Mart.* Anno MCCCLXXXVIII. Ismét: „*datum feria sexta proxima ante festum nativitatis Beatae Virginis gloriosae* Anno Domini MCCCCVIII. Hogy tehát az e'fele Üdő kiadásokat meg fejthessük, 's magyarázhassuk, szükség mindenek előtt tudni, hogy mellyik napjára esik a' kérdésben lévő mozdulhatatlan-Ünnepe azon Esztendőnek? mellyet meg tudván, a' *Feriakat* könyen kitalálhatjuk. Ugyan is a' *Feriak* nem egyebet tettek, mint hét napokat, és pedig a' *Feria prima* tett Vasárnapot, *Feria se-*

cunda Hétfőt, *Feria tertia* Keddet, és így tovább.

279-*ik* §. *Hogy kellessen meg tudni, hogy valamelly Ünnep, vagy az azt meg előző, vagy követő nap, mellyik napjára esett valamelly Hétnek?*

Valamelly Hétnek napját, mellyre valamelly Szentnek Neve-napja, vagy az azt meg előző, vagy követő napok estek következendőképen lehet ki találni:

1-őr Kerestessen ki a' fel tett Esztendőnek Vasárnapi-betűje, melly meg találtatván, tudva vagyon a' fel tett Esztendőnek 1-ső napja is, melly mindenkor (a' mint mondatott) A. betűvel szokott meg jegyeztetni. p. o. ha valamelly Esztendőnek Vasárnapi-betűje C. a'kor azon Esztendőnek 1-ső napja Péntek vólt, mert Péntek = A. Szombat = B. Vasárnap = C.

2-or öszve kelletik számlálni a' napokat az 1-ső Vasárnaptól fogva (ezt is hozzá advín) egész a' kérdésben lévő Szentnek Neve-napjáig, (ezt is hozzá tévén) a'ra is vigyázván, ha a' kérdésbe lévő Esztendő Közönséges é, vagy Szökő-Esztendő légyen? Mellyet a'képen lehet megtudni, hogy ha a' fel tett Esztendő számot 4-el elosztjuk, és ha nem marad semmi maradék, ugy az Szökő Esztendő; ha pedig marad, ugy csak közönséges Esztendő lészen.

3-or El kell osztani az öszve adott napokat egy Hétnek napjaival, vagy is a' 7. számmal, a' mi maradék marad, meg fogja mutatni a' napot, mellyen a' fel tett Esztendőbe a' kérdésbe lévő Szentnek Neve-napja esett.

Példából a' dolgot jobban meg lehet érteni. Légyen p. o. valamelly Oktevélbe ezen Üdő-kiadás:

Datum *in Festo S. Georgii* Anno Domini 1528. Ezen Szökő-Esztendőnek Vasárnapi-betűje volt ED; az első napja pedig ezen Esztendőnek Szereda napra esett, mert Szereda=A. Csötörtök=B, Péntek=C. Szombat=D. Vasárnap=E. (mivel az E. betű volt egész 24-ik Februariusig a' Vasárnapi-betű, 's csak azután a' D.) következésképen tehát az első Vasárnapnak a'ba az Esztendőbe Januarius 5-ik napjára, kellett esni; mert 1=A. 2=B. 3=C. 4=D. 5=E Már most öszve kelletik számlálni ezen Vasárnaptól fogva a' napokat egész a' kérdésbe lévő, vagyis Sz György napjáig, melly a' mint a'kár melly Kalendariom szerént is 24-ik Aprilisbe szokot esni. Igy tehát 5-ik Januariustól fogva 24-ik Aprilisig (ezeket is bele számlálván) Közönséges Esztendőre 110 nap: Szőkő Esztendőbe pedig (mint a' kérdésbe lévő is) 111. napok szoktak eltelni. A' 111-et tehát el osztván 7-el, marad a' maradékba 6; melly is a' Heti napok' számlálása szerént, Vasárnaptól kezdvén a' számlálást, Péntek napot tészen, és igy 1528-ba Sz. György napja, vagy is a' midőn az Oklevél ki adatott, Péntek napja volt. Ha pedig ez az Üdő-ki-adás lett volna a' kérdésbe lévő Oklevélbe: „*Datum Feria 3-a ante*, vel *post Festum S. Georgii* Anno 1528. a'kor az első esetben, ha t. i. előtte adatott ki az Oklevél az említett Ünnepnek, azon Üdő-kiadás (t. i. Feria 3-a) a' Sz. György napja' Hetibe lévő Keddet (mivel ez az elsőbb harmadik Feria, vagy is Feria tertia, Sz. György napja elött) jegyzi, következésképen, ha Sz. György nap Hetibe lévő Kedden; ugy 21-ik Aprilisbe is adatott ki az Oklevél. Mert (a' mint fellebb meg mutattuk) a' kérdésbe lévő Esztendőbe Sz: György-napja (melly 24-ik Aprilisbe szokott esni) Péntek napra esett, olvasván tehát visza fele: 24=Péntek. 23=Csötörtök, 22=

Szereda. 21=Kedd, melly is leg első Feria tertia Sz. György' napja' előtt, következésképen 1528-ba 21-ik Aprilisbe Kedden adatott ki az Oklevél. A' második esetbe pedig t. i. ha az Oklevélbe Sz: György nap után való Feria 3-a emlétettik, a'kor a' Sz: György napután eső Hétbe való Keddet, melly is 28-ik Aprilisbe esett, kelletik érteni. Mert (fellebb meg lévén mutatva) hogy Sz: György napja a' fel tett Esztendőbe Péntek napra esett, igy tehát már a'ba a' Hétbe Sz: György napja, vagy is Péntek után, nem lehet Feria 3-a, mivel Feria 3-a Keddet jelent, hanem csak a' következő Hétbe; olvasván tehát Sz: György naptól, az az: 24-ik Aprilisbe eső Péntektől le felé egész a' következő Hétnek Kednapjáig illyen formán: Péntek=24. Szombat=25. Vasárnap=26. Hetfő=27. Ked=28, világos: hogy a' második esetbe az Oklevél 1528-ik Esztendei 28-ik Aprilisbe Kedden adatott ki *)

*) A' mostani Nap fel-jegyzés' módját alkalmasint azért nem használták a' Középkori Oklevél-írók, mivel az nékiek igen könyünek tetszett 's egyszersmind kevélykedtek is a'ba, hogy az általok használt Üdőszámlálás' módját nem minden ember tudhatta, melly miatt az, a' hamis Oklevelek' koholásának is igen nagy gátolója volt. Leg régibb nyomát a' mostani Üdö fell-jegyzés' módjának II-ik BÉLA Király 1138-iki 13 ik Septemberbe 13. (Septembris) ki adott Oklevelébe tapasztalta TT. SCHWARTNER M. Úr; a' Külföldi Oklevelek közül pedig régibbet a'nal, mint a' melly (in *Monumentis Boicis* T. V. p. 362) 1199-iki 15-ik Aprilisbe ki adatott, nem esmér.

280-*ik §. A' mozdúlható Ünnepeket magokban foglaló Üdő-ki-adásokról.*

Valamivel több munkába kerűl az Üdő-kiadásokba néha elő-kerűlő *mozdulható* Ünnepek'

(Festa mobilia) napjait, vagy az azokat megelőző, 's követő napokat ki keresni: holott pedig azoknak ki keresésére szükségünk vagyon, mivel a' Vasárnapokis a' mozdulható Ünnepek' közé számláltatnak. Mindenek-előtt szükséges, tehát a' Husvét' Ünnepének napját ki keresni, mellyet meg tudván, a' többi mozdulható Ünnepek napjára könyen reá találhatunk. Ugyan is ki ki tudhatja, hogy a' mozdulható Ünnepek a' Husvéttól veszik az ő Határ-napjaikat. p. o. Pünkösd mindenkor a' hetedik Vasárnapra, vagy is az 50-dik napra esik a' Husvéttól; Úrnapja a' hatvanadik napra követi a' Husvétot; Pünkösdöt pedig a' tizenkettődik napra; a' Keresztjáró-hét az ötödik hétre esik a' Husvéttól. 's a' t. De még bajosabb ezeknél az Oklevélbe elő fordúló Vasárnapoknak határnapjait ki keresni, mivel a' Vasárnapoknak bizonyos nevezetjeik vagynak, mellyek a' külön külön minden Vasárnapra használt Misés énekeknek első egy, két szavaitól kölcsönöztettek; valamint azt a' Pápák' Okleveleiben mostis tapasztalhatni. Meg találván tehát a' Husvét' határ-napját az egész régi Üdőszámlálást könyen ki találhatni, használván e're nézve a' már többször említett alkalmatos Könyveket is.

181. §. *Az Uralkodási Esztendőkről* (Anni Regiminis.)

Számlálni az Esztendőket az Uralkodás' üdejétől a' leg régibb Üdőszámlálások, 's szokások közé tartozik, mellyet mind a' Királyok, mind pedig a' Pápák szorgalmatosan használták is. Igen korán kezdették ezt használni a' Magyar Királyok is; *a)* és pedig nem csak

Magyar Országra, hanem e'nek Részeire, 's más Országokra nézve is, mellyek t. i. Birodälmaik alatt voltak. A' többi közt Sigmond Királynak is egy Oklevelébe (DOGIEL 53 lap.) melly által Ulászló Lengyel Királyal az 1412-be kötött Frigyet, Kiers-mark Mező-Várossába meg újjitotta, 's erősítette illyen Üdő-ki-adás vagyon: *Actum anno Domini* 1423. *feria tertia post Dominicam Ramis Palmarum, Regnorum nostrorum anno Hungariae trigesimo septimo Romanorum tredecimo, Bohemiae vero tertio.* Az e'féle Üdő-ki-adásokat valóba nehéz meg fejteni, részszerént azért: mivel az Oklevél-Írók az Uralkodási Esztendőket néha az elébbeni Királynak halálától, *b)* néha a' Királyiválasztás üdejétől *c)* néha ismét a' Beiktatás, vagy is Koronáztatás üdejétől *d)* számlálták; valamint szinte azért is: mivel a' Királyok, vagy az Oklevél-Írók néha azon Esztendőket is az Uralkodási Esztendőkhöz számláltak, mellyeknek csak egy részébe uralkodtak, vagy is, a' mellyeknek csak egy részébe kezdették, vagy végzették Uralkodásokat a' Királyok; *e)* de külömben is kevés Okleveleink vagynak, mellyek e' részbe csak nemű nemű világosítást is nyujthatnának. Az úgy nevezett Rövid (Breve) Pápai Oklevelekbe a' XVI. Századig ritkán a' közönséges kelethe lévő, hanem inkáb a' Pápasági Esztendők szerént való Üdöszámlálás gyakoroltatott. Egyéberánt jól lehet az Uralkodási Esztendők' meg fejtésében több túdós Férfiak munkálódtak légyen, azon fáradozások azonban még is semmi tökélletest nem szülhetett, mivel máig is azoknak meg magyarázásában több meg lábolhatatlan nehézségekkel kelletik küszködnünk. Részemről mindazáltal nem tartottam szükségtelennek mind a' mellett ís Hazánk Ki-

rályainak születések', Uralkodások', meg koronáztatások', 's el enyészések korát, 's üdejét más Tudósoknak útmutatások szerént is az érdemes Olvasókkal ezen könyvnek utolján közleni.

a) Már Sz: István Király 1001-iki Oklevelébe vagyon illyen forma üdőkiadás: Anno Dominicae incarn. MI. Indict. XV. *Anno* Stephani primi Regis Ungarorum *Secundo*, hoc privilegium scriptum, et traditum est.

b) II-ik András Király az uralkodási Esztendőket ho László Király'; hol pedig Imre Bátyjának halálától, söt némellykor talán az e'zel kötött békésség' üdejétől fogva is számlálta. (KATONA V. 746.) Igy IV. Béla is két féle Uralkodási Esztendőket látszatot számlálni, mellyeknek fel jegyzésébe, hol az Atyja halálát, hol pedig a' Királyságba való be-iktatás' üdejét tekéntette. (KATONA V. 760. VI. 55.)

c) Hollós Mátyás Király, Oklevelébe, mellyeket a' Királyságba való beiktatása után ki adott, a' Királynak való választás', és a' meg Koronáztatás' üdeje meg különböztetett az Uralkodási Esztendők' számlálásába, nevezetesen pedig az emlétett Királynak I-ső Törvény Könyve is e'képen szól: „datum est Anno Domini 1464. octavo Idus Aprilis *Regni nostri Anno septimo*; *Coronationis vero primo*.

d) VII. Lajos Ifiabb Franczia Király († 1180) négyszer koronáztatott meg, a' honnét az Uralkodási Esztendők' számlálása is négy féle lett. Róbert Károly Király hasonloul háromszor (némellyek szerént négyszer) koronáztatott meg, még is az Uralkodási Esztendők' számát csak az első meg koronáztatása' üdéjétől számlálta.

e) Igy I-ső Lajos Király is, ki 16-ik Juliusba 1342-ikbe lépett Atyja' halála után a' Királyi székbe, ezen most mondott rész Esztendőt az Uralkodási Esztendők' számlálásába egész Esztendőnek vette. (KATONA IX. 140.) Sokszor ismét valamelly egészen el mult Esztendő a' nem régen el kezdett folyó Esztendőnek tétetett ki. Igy THUROCZY I-ső Mátyás' megkoronáztatását a' hatodik Uralkodási Esztendőre teszi, holott már a'kor a' hetedik Uralkodási Esz-

tendő folyt. (Lásd WAGNER *Analecta scep.* I. 54. Not. *a*)

182-*dik* §. *Némely csekély ki-vonatok az Okleveles Beszéd-esméretből az Okleveleknek vi'sgálatjára nézve.*

Az Oklevelek' vi'sgálatjára nézve az Okleveles Beszéd-esméretből e' következendő észrevételek szolgálnak. 1-*ször* A' *Kezdet*, vagyis az *Isten-segécs* beszéd-forma a' XIII. Század után a' Királyi Oklevelek eránt méltó gyanút gerjeszthet. 2-*szor* A' *Nos* Név-mássával kezdődő Királyi Oklevél IV. Béla Király' Uralkodása' korát meg nem előzheti; de azonban sem ezen, sem pedig a' több következő Királyok nem használták azt a' most mondott idő után is folyvást, 's szakadatlanúl. 3-*szor* Az Oklevelek' foglalatjaiba az ugyan egy nevezetű Királyoknak számmal való meg különböztetése II-*dik* Béla Király előtt figyelmet érdemel. 4-*szer* A' *Dei gratia* Okleveles-beszédet Királyjaink minduntalan kedvelték; de a' két elsőbb Századbéli Királyok azt, más ahoz hasonló beszéd-formákkal is felcserélték. (204. §.) Úgy szintén a' Püspökök is azon Okleveles-beszédecskét mind untalan kedvelték, de ahoz a' XIV. Századtól fogva többnyire ezen Okleveles-beszédecskét is: „*et Apostolicae Sedis gratia*" hozzá ragasztották. A' Káptalanok, 's Konventek azon fentebb emlétett Okleveles-beszédecskét soha sem kedvelték. 5-*ször* A' *Hungarorum*, nem pedig *Hungariae* Királyi Czim leg inkáb a' XI. Századbéli Királyoknak volt tulajdonok. 6-*szor* A' *Hungaria* Czímen kivül több Királyi Czim a' Kálmán Király' Uralkodásáig született Oklevelet nem csak gyanússá; hanem meg vetővé is tehetné; a' *Rá-*

ma Czim pedig vak Béla Király üdejéig meg jegyzést érdemel (Lásd e're a' 206-*dik* §-*ba* mondottakat) 7-*szer* A' *Gallicia* Királyi Czim III-*dik* Béla előtt gyanussá teheti az Oklevelet; valamint a' *Lodomeria*' Czim is, ha az, II-*dik* András Király előtt született Oklevélbe elő fordul. 8-*szor* A' *Servia*, és *Bulgaria* Királyi Czimek Imre Király Uralkodása korát meg nem előzhetik; valamint szinte a' *Cumania*, és *Styria* Czimek is IV-*dik* Béla Király Uralkodása' kovánál régibbek nem lehetnek. 9 *szer* A' *Transylvania* Czim a' Középkori Okleveleket meg vetésre méltóvá teszi. 10-*szer* A' *Silesia*, 's *Lusatia* Királyi Czimek I-*ső* Mátyás' Uralkodását felűl nem haladhatják, valamint szinte a' *Sclavonia* Czim sem. 11-*szer* A' Királyi Czimhez a' Királyok' tulajdon magok - Czimjeiknek hozzá kapcsolása az Árpád Királyi Háznak Uralkodása' üdejére nem eshetik (206. §.) 12-*szer* A' *Hierusalem*, és *Sicilia* Királyi Czimek I-*ső* Lajos Király Uralkodása' korára mutatnak; a' *Polonia* Czim pedig az 1370-*diki* November 17-*dik* napját meg nem előzheti. 13-*szor* *Austriát* Albert Király kezdette leg előbbször Királyi Czíme között használni. 14-*szer* A' „*Rex in perpetuum*" Okleveles Beszéd-rész a' XIII. Századot, vagy is inkább II *dik* András Uralkodása korát alig ha meg előzheti, vagy leg alább az előtt figyelmet érdemel; a' XIV. Századba pedig az, a' Királyi Oklevelekből el enyészett. 15-*ször* A' *Venerabilis* Papi Czim IV. Béla Királyig csak az Esztergomi Érseket illette; a' Püspökök pedig a'kor *Reverendus* Czimmel tiszteltettek-meg. A' XV. Század után ismét a' *Reverendissimus* Czim az Érsekeknek lett tulajdonok; a' *Venerabilis* pedig a' Püspököknek.

Az *Eminentissimus* Czim a' Kardinálisoknak csak 1630-*tól* fogva sajátjok. 16-*szor* A' Pápák II *dik* Sylvester Pápa' üdejétől fogva neveztetnek *Beatissimusnak*; az után pedig nem sokára *Sanctissimusnak* tiszteltettek. (215 §.) 17-*szer* A' Nádor-Ispányoknak Királyi Helytartói hivatalok az 1485-*dik* Eszt. régibb nem lehet. 18-*szor* az Ország' Biráinak *Judex Curiae Regiae*, vagy *Comes Curiae Regiae* nevezetjeik a' XIII. Század előtt némű némű figyelmet érdemelnek. 19-*szer* A' „*Salvo jure alieno*" közben vetés, vagy is Okleveles beszédecske már a' XII. Századi Egyházi Oklevelekbe elő fordúl ugyan; a' Királyi Oklevelekbe mindazáltal az, a' XIII. Század' előtt figyelemre méltó. (233 §.) 20-*szor* A' *Bonum haereditarium*, és *Jus Possessionarium* Jószág nevezetek közt lévő különbség már I-*ső* Mátyás Király üdejébe el enyészett. 21-*szer* Ha valamelly XIII. Század' előtt született Oklevél a' *Scultetiákról* emlékezne, méltó lenne a' gyanúságra. 22-*szer* A' Jószágokba való Be-iktatásra nézve a' Káptalan, 's Konventbéli Bizonyságoknak jelenlétek IV. Béla Király' Uralkodásáig nem igen tapasztaltatik. 23 *szor* Az ollyan Oklevél, melly Robert Károly' Uralkodása után születvén, a' tüzes vas próbának a'kori kelletéről tenne emlékezetet, meg vetésre méltó vólna. 24-*szer* A' pénzbéli Bírságoknak emlékezete a' XIII. Század' vége felé; utóbb pedig anyival inkáb gyanussá tenné az Oklevelet; valamint szinte 25-*ször* Az Okleveles-átkozódásbeli beszéd-formák is a' XIII. Század' vége felé méltó figyelmet; utóbb pedig meg vetést is gerjeszthet az Oklevelek eránt. 26-*szor* II-*dik* András Király' Uralkodása előtt a' „*duplicis sigilli*" Petstébéli Okleveles-beszéd gyanússá

teheti az Oklevelet, tudván azt: hogy a' Kettős-pecsét csak a' most mondott Király alatt jött keletbe. 27-*szer* A' Királyi Levelekbe a' Királyoknak tulajdon kezekkel való alá-irása 'Sigmond Király' előtt különös figyelmet, 's gyanut érdemel. De 28-*szor* Nem meg kivántató dolog, hogy 'Sigmond Királytól fogva minden Királyi Oklevelek tulajdon-kézbéli alá-irással diszeskedjenek, mivel ezután is még nagy üdeig kevés alá-irásos Okleveleket szemlélhetni. 29-*er* I-*ső* Károly Királytól fogva Albert Királyig az Okleveleknek tetején látszó beszéd-formácskáknak a' Pecsét alatt is jelen kelletik lenni, mivel különben méltó gyanura, sőt meg vetésre is okot adnának. 30-*szor* A' *Secretarius Cancellarius* nevezet alég ha I-*ső* Károly előtt elő fordúl a' Királyi Oklevelekbe. 31 *szer* A' *Summus*, vagy *Supremus Cancellarius* nevezetnek leg első jele I-*ső* Mária Királyné Uralkodása alatt tapasztaltatik. 's a' t. A' szorgalmatos Olvasó több egyéb észrevételekét is szemlélhet.

Vége a' III-dik Résznek.

A' Ma-

A' Magyar Királyok' születések', Uralkodások, meg koronáztatások', 's el-enyészetek' korának fel jegyzése.

XI-dik Század

1-ső SZENT ISTVÁN Király született 979 be, kezdett uralkodni 997. meg koronáztatott 1000. 15. Aug. meg halt 1038. 15. Aug.

2 *dik* PÉTER kezdett uralk. először 1038-tól — 1041-ig, másodszor 1044-től — 1046-kig, meg koronáz. 1039. meg halt 1046.

3-*dik* ABA SÁMUEL kezd. uralk. és meg koronáz. 1041. 22-dik Mart. meg halt, 's meg szűnt uralkodni 1044. 5. Jul.

4-*dik* I-ső ANDRÁS — kezd. uralk. 1046. meg koron. 1047. 15-dik Dec. meg halt 1061.

5-*dik* I-ső BÉLA — kezd. uralk. és meg koron. 1061. meg halt 1063.

6-*dik* SALAMON — született 1052. kezd. uralk. 1063. meg koron. előbbször Atyja életébe 1058 be ismét meg koron. Atyja halála után 1063-ba, meg szűnt uralk. 1074 meg halt 1087. Aprilis vége felé.

7-*dik* I-ső GEISA — kezd. uralkod. 1074. meg koron. 1075. meg halt 1077. 25-dik Apr.

8-*dik* Sz. LÁSZLÓ Király kezd. uralkod. 1077. meg koron. némellyek szerént csak 1081. meg halt 1095. 29-dik Juliusba.
9-*dik* KÁLMÁN — kezd. uralk. és meg koron. 1095. meg halt 1114. Febr. 3-kán.

XII-dik Század.

10-*dik* II-dik ISTVÁN szület. 1102. kezd. ural. és meg koron. 1114. meg szünt lenni 1131.
11-*dik* II dik BÉLA kezd. uralk. 1131. meg koron. ugyan a'kor Április 28-kán, meg halt 1141. Febr. 13-kán.
12*dik* II-dik GEISA kezd. uralk. és meg koron. 1141. mindjárt harmad napra Atyjának Bélának halála után, meg halt 1161. 31-dik Májusba.
13-*dik* III-dik ISTVÁN kezd. uralkod. és meg koron. Atyja' halála után mindjárt 1161-be, de el esett a' Koronától nem sokára II-dik László, és IV. István miatt, és csak 1162-be Junius vége felé nyerhette azt ismét visza, mellyet azután egész haláláig 1173. Martius 4 kéig békességbe meg is tartott.
14-*dik* II-dik LÁSZLÓ kezd. uralk. 1161. uralkodott mintegy hat holnapokig, meg szűnt uralkodni 1162 be 14. Januariusba.
15*dik* IV-dik ISTVÁN kezd. uralkod. mindjárt II. László' halála után; uralkodott pedig öt Holnapokig, 's három napig, meg szünt uralkodni 1162. Junius Holnapnak vége felé.
16-*dik* III-dik BELA kezd. uralk. 1173. III-dik István' halála után, meg koron. 1174 be Januarius 13-kán, meg halt 1196. Aprilis 23-dikán.

17-*dik* IMRE kezd. uralk. és meg koron. 1196. Atyjának III-ik Bélának halála után, meg halt 1204-be mint egy Karácson' Havának kezdetén.

XIII-dik Század.

18-*dik* III-dik LÁSZLÓ' (csecsemős korába) született 1199-be kezd. uralk. 1204-be Atyja halála után II-dik Andrásnak Gyám Atyasága alatt, meg halt 1205-be Május 7-kén.

19-*dik* II-dik ANDRÁS (vagy is Jerusalemi András) kezd. uralk. 1205-be mindjárt III-dik László' halála után, meg koron. Május 29-kén meg halt 1235. Novemb. Holnap' közepe táján.

20-*dik* IV. BÉLA — születt. 1206-ikbe, mint Ifiab Király ked. uralk. 1217-be, a' midőn meg is koronáztatott; mint pedig valóságos Király kezd. uralkod. 1235-be mindjárt Atyjának II-dik Andrásnak halála után, és újra ugyan a'kor meg is koronáztatott, meg szűnt élni, 's uralkodni 1270. Május 3-kán.

21-*dik* V dik ISTVÁN született. 1239-be meg kor. Ifiabb Királynak még Atyja életébe, kezdett magánosan uralk. mindjárt Atyja halála után 1270-be és ugyan a'kor ismét meg koronáztatott, uralk. két Esztendeig, 's két Holnapig, meg halt 1272. Aug. Holnapba.

22-*dik* IV-dik LÁSZLÓ (másképp Kún - László) született. 1262. kezd. uralk. mindjárt 1272 be Atyja halála után, meg koron. ugyan azon Esztendei Augustus Holnapnak vége felé, meg öletett a' Kunok által 1290-be nem bizonyos ha Julius holnapba é, vagy Au-

gustusba? leg többen azonban a'nak halálát 10-dik Juliusra teszik. (Lásd. e'ről TT. HORVÁT ISTVÁN Úrnak értekezését *Tudom. Gyűjtem.* 1819. XII. Köt. 67. — 78. lap.)

23-*dik* III-dik ANDRÁS (máskép Velenczei András) kezd. uralk. mindjárt Kún-László' halála után, 1290 be, mikor koronáztatott légyen meg, nem bizonyos? Némellyek azt tartják, hogy tizennyoltzad napra Kún-László Király' halála után történt meg koronáztatása; de ezen álitásnak mint egy ellene mondani látatik ezen Királynak 1298-diki Törv. Könyv. Előbeszédje (in *sylloge Decret.* pag. 27.) a' mellybe világosan mondatik, hogy ezen Királyi 1191-be vette fel a' Koronát (Lásd e're *Tud. Gyüjt.* 1819. XII. Köt. mondott lapjait). Egyéberánt meg halt ezen Király Thuroczi, 's többek szerént is 1301. Januarius 14-kén; mások szerént pedig 1300-ik Eszt.

XIV-dik Század.

24-*dik* VENCZEL született 1288. kezd. uralk. és meg koron. 1301. el vitetett az Országból a' Koronával együtt 1304-be Majus' 17-kén, 's többé visza sem jött.

25-*dik* BAJOR OTTO (Otto Bavarus) szület. 1261-be, meg koron 1305-be Sz. Mihály nap' után: 1307 be pedig az Erdélyi Vajda által fogságba tétetett, 's némellyek szerént a'ból a'dig ki sem szabadúlt, miglen a' Koronáról le nem mondott, ki is az után való Esztendőben végképen ki kőltözött az Országból.

26-*dik* I-ső KÁROLY (másképp Robert Károly) szület. 1288. Királynak választatott az Országnak némelly része által 1307 be October' 16-kén, az egész Ország által pedig 1308-ba, meg koron. elsőbben 1309-be Junius 15 én, másodszor pedig 1310 ben Aug. 27-én (némellyek szerént ezen Király négyszer koronáztatott meg) meg halt 1342-ben Julius 16-kán.

27-*dik* I-ső LAJOS (másképp Nagy Lajos) szül. 1326-ba, kezd. uralk. mindjárt Atyja halála után 1342. 16-dik Juliusba, meg koronáz. 1342. Julius 21 kén, meg halt 1382. Sept. 11-kén.

28-*dik* I-ső MÁRIA Királyné I-ső Lajosnak Leánya kezd. uralk. és meg koron. mindjárt másod napra Atyja el temetetése után t. i. 1382-ben Septemb. 17-kén, uralkodott az Anyja Er'sébeth' Gyám anyasága alatt egész 1385-ig, a' midőn a' Királyságról Decemb- 29-kén le mondani kénteleníttetett; de is mét visza nyerte azt 1386. Febr. 7-kén, nem sokára azonban ismét el fogattatott a' Pártosok által, és csak 1387. Junius 4-kén szabadítatott ki a' Férje 'Sigmond által, kivel azután a' Koronát egyenlő jussal bírta egész 1395 iki Majus 17-kéig a' midőn meg halálozott.

29-*dik* II.dik KÁROLY (másképp Kis Károly Carolus Parvus) kezd. uralk. 1385. Decem. 29-kén, meg koron. ugyan azon Eszt. és Holnap. 31-kén, uralkodott csak mintegy 39. napig, mert 1386 ba Febr. 6-kán Forgács Balás által haláloson meg sebesíttetett, melly miatt a' Visegrádi tömlöczbe ugyan azon Eszt. és Holnap' 24-kén ki múlt a' Világból.

XV-dik Század.

30-*dik* 'SIGMOND született 1368. el vette Feleségűl Mária Királynét 1385-ben 's ugyan azért Magyar Ország' Urának, 's Kapitányának is neveztetett, meg koronázt. elsőben 1387-be 31-ik Márcziusba, és ismét másodszor minekutánna Feleségét Máriát a' fogságból ki szabaditotta volna 1388-ba Május 16-kán, uralkodott Máriával együtt 1395-iki Május 17kéig, azután pedig magánosan egész 1437-ki Decemb. 8-áig, a' mikor a' mulandóságból el költözött.

31-*dik* ALBERT, és ER'SÉBETH ('Sigmond Király' Leánya Albertnek pedig Felesége) meg koronáztattak mind a' ketten 1438-ki első Januáriusba. Albert uralk. 1439. 28-dik Oktoberig, a' midőn meg halálózott, hagyván maga után koronás Özvegyét; de a' ki soká nem uralkódhatott, mivel már 1440-diki Julius 17-kén I-ső Ulászló Magyar Királynak koronáztatott.

32-*dik* I. ULÁSZLÓ — (máskép Lengyel László) született 1424 ben meg koron. 1440-ben Julius 17-kén, uralk. 1444 Novemb. 10 kéig, a' midőn a' Törökökkel való ütközetben el esett.

33-*dik* V. LÁSZLÓ (árván szülött, posthumus, máskép Német László) született 1440-kén, ki is jóllehet már az 1445-diki Ország' Gyűlésen egyenlő akarattal Királynak kiáltatott, azon hatalmával mindazonáltal azonnal nem élhetett, mivel III-dik Fridrik Német Császár, által le tartóztatott, és csak 1452-dikben botsájtatott szabadon, melly utánis mindjárt az 1453-dik Eszten-

dőnek elején megkoronáztatott, 's valóságos Királyá is lett; ki szabadúlása előtt pedig Hunyadi János két Esztendeig mint Kormányozó igazgatta az Országot. Külömben V. László uralkodott egész 1457-iki November 23-káig, a' midőn el végezte pályafutását.

34-*dik* I-ső MÁTYÁS (máskép Hollós, vagy is Corvinus Mátyás), Királynak választatott 1458-ba Januarius 24-én olly formán mindazáltal: hogy öt Esztendeig Szilágyi Mihály' kormányozása alatt légyen az Ország, 's az Ifiú Király; a'ba azonba Esztendő sem tőlt, hogy Szilágyi a' Kormányozói Hivatalból Mátyás által ki tétetett. Meg koronáztatott ezen Király 1464-be Márczius 29-kén, meg halt 1490-be Április 6-kán.

35-*dik* II-dik ULÁSZLÓ Királynak kiáltatott Mátyás halála után 1490-be Julius 15-kén, a'dig pedig Beatrix Mátyás' Özvegye kormányozta az Országot, meg koron. ugyan azon Eszt. September 21-én, meg szűnt élni, 's uralkodni 1516. 6-dik Márcziusban.

XVI-dik Század.

36-*dik* II-dik LAJOS született 1506-ba meg koronáz. még Atyja életébe két Esztendős korába 1508-ba 4-dik Juniusba, kezdett uralkodni mindjárt Atyjának II-dik Ulászlónak halála után, meg halt a' szerencsétlen Mohácsi ütközetben 1526-ban 29-dik Augustusban.

37-*dik* ZÁPOLYA János Királynak kiáltatott 1526diki 1-ső Novemberben, meg koronáztatott 1526-diki 11-dik Novémberben

maga uralkodott egész 1527-diki Augustus Holnap' 20-káig' a' midőn I-ső Ferdinand is Királynak választatott, 's November 5 én meg is koronáztatott. Ezután Zápolya az Országból ki űzettetett ; de II-dik Soliman által 1529-be aratás tájba elébbi Királyságába ismét visza tétetett. Utóbb 1538-ba 24-dik Februariusba I-ső Ferdinándal egyességre lépett, 's uralkodott egy részébe az Országnak egész 1540-diki Julius 21-kig a' midőn hirtelen meg hálálozott.

38-*dik* I-ső FERDINAND. Királynak kiáltatott 1527-ki Aug. 20-kán és meg koron. ugyan azon Eszt. Novemb. 5-kén meg szűnt élni, 's uralkodni 1564. Julius 25-kén.

39-*dik* MAXIMILIAN született 1527. meg kor. még Atyja életében 1563. Sept. 8-kán meg halt 1576. October 22 kén.

40-*dik* RUDOLF, — született 1552. meg koron. még Atyja életébe 1572., le tette a' Királyságot 1608-ba.

XVII-dik Század.

41-*dik* II-dik MÁTYÁS született 1557-be meg koron. 1608. 19-dik Novemb. meg hálálozott 1619. 20 dik Márcziusba.

42-*dik* II-dik FERDÍNAND, Királynak választatott még Atyja üdejébe 1618. 16-dik Májusba, 's 1-ső Juliusba meg is koronáztatott, el végezte uralkodását 1637. Februar. 15-dik napján.

43*dik* III-dik FERDINAND született 1608-ba meg koron, Atyja életébe, uralkodni kez-

dett mindjárt Atyja halála után, meg szűnt uralkodni 1657-diki Junius 23-kán.

44-*dik* IV-dik FERDINAND, — még Atyja üdedejébe Királynak koron. 1647-be, de minek előtte a' Kormányt által vehette volna 1654-be meg hálozott.

45 *dik* I-ső LEOPOLD, — született 1640-be, meg koronáztatott még Atyja III-dik Ferdinand üdejébe 1655-be, kezdett uralkod. III dik Ferdinándnak el haltával, meg szűnt élni, 1705-be 5-dik Májusba.

XVIII-dik Század.

46-*dik* I-ső JÓSEF — született 1678-ba meg koron. még Atyja I-ső Leopold' üdejébe 1687. 9-dik Decemberbe, kezdett uralkod. mindjárt Atyja halála után, meg halt 1711. 11-dik Aprilisbe.

47 *dik* III dik KÁROLY született 1685-be, kezdet uralk. I-ső Jósef' halála után, meg koronáztott 1712. 22-dik Májusba, meg halt 1740-be 20 dik Octoberbe.

48 *dik* II-dik MÁRIA THERESIA. — született 1717 be, kezd. uralk. III-dik Károly halála után, meg koron. 1741 be 25-dik Juniusba, meg szűnt uralkodni 1780-ba 29-ik Novemberbe.

49-*dik* II-dik JÓ'SEF — Ez minthogy a' Magyar Koronát fel nem vette, a' Magyar Királyok közé nem számláltathatik.

50 *dik* II-dik LEOPOLD — született 1747-be, kezd. uralk. II-dik Jósef halála után 1790-be, meg koron. ugyan azon Esztendő' November 15-kén, meg halt 1792-be 1-ső Márcziusba.

51-*dik* I-ső FERENTZ — kezd. uralk. mindjárt II-dik Leopold halála után, 1792-be 1-ső Márcziusba, meg koron. 1792 be 6-ik Juniusba, 's maig is dicsőségesen országol. Éltesse a' Magyarok' Istene sok időkig Hazánk' szabadságának fent tartására! 's Hazánk' boldogságára!

A' Királyi Kancellariusoknak
Lajstroma.

Esztend. Szám.

1001. Dominicus Archiepiscopus Vice Cancellarius *a*).
1037. Dominicus Archiepiscopus Vice Cancellarius *b*).
1055. Nicolaus Praesul V. Notarius *c*).
1082. Fabianus V. Cancel. et Barnabas Notar.
1093. Timotheus Capellanus (Capellanorum ultimus).
1096. Timotheus Notarius.
1106. Nicolaus Sigillator Regius.
1113. Manassa Episcopus Zagrabien. Scriptor Privilegii.
1124. Petrus Melicensis Praepositus Budensis Sigillator.
1138. Voth Cancellarius; Scriptor autem Privilegii Capellanus Ladislai Ducis.
1139. Joannes filius Tybus Notarius.
1148. Barnabas Notarius, et Nicolaus Capellae Regiae Praesidens.
1150. Gervasius Capellanus Regius.
1156. Barnabas Albensis Canonicus, Notarius, et Nicolaus Sigillator.

Esztend. Szám.

1158.) 1161.) Barnabas Cancellarius.
1163. Stephanus Cancell. et Dominae Reginae Capellanus.
1163. Hugo Notarius, et Thomas Magister Capellae.
1165. Vincentius Notarius.
1172. Bicennius Notar. et Thomas Magister Capellae Sigillator.
1175. Adrianus Notarius.
1180.) 1182.) Magister Fabianus V. Cancellarius.
1183. Saulus Cancellarius.
1186. Adrianus Praep. Budensis Cancell.
1188. Saulus Chanadiensis Episcopus Cancel.
1190. Magister Catapanus Praeposit. Albensis V. Cancellarius
1193.) 1195.) 1197.) Ugyan az.
1198. Ugyan azon Capatanus Episc. Agriensis.
1199. Desiderius Praepos. Cibiniensis Cancel.
1200. Magister Bartholomaeus V. Cancell.
1201.) 1202.) Desiderius Praep. Cibiniensis Cancell.
1204. Petrus Praepositus Albensis Cancell.
1206. Godofredus Praep. Orodiensis Cancell.
1207.) 1208.) Robertus Praepos. Albens. Cancellarius.
1209.) 1211.) Magister Thomas Praepos. Vesprimien. V. Cancellarius.
1212. Magister Thomas Praep. Albensis totius Regni Hungariae Cancellar. et Magister Thomas Praepos. Cibiniensis et Vesprimiens V. Cancell.

Esztend. Szám.

1216. Magister Ugolinus Cancell. *d)*
1217. Ugyan az, és Joannes Albensis Praepos. Transilvaniae, et Archidiaconus Küküliensis V. Cancell.
1218. Ugyan azon Joannes V. Cancell.
1219. Ugrinus Electus Colocensis Cancel.
1219. Cletus Praepositus Agriensis Cancel.
1220)
1221.) Ugyan az.
1223. Ugyan az, és Magister Stephanus Aulae Regiae Cancell.
1224. Ugyan az; utóbb pedig midőn már ez Egri Püspöknek tétetett, Magister Thomas Praepos. Agriens. V. Cancell.
1224. Magister Stephanus Domini Papae Subdiaconus Cancell.
1225 Ugyan az Electus Zagrabiensis Episcop.
1228. Magister Buchu Praepos. Jaurin. Cancel.
1229. Ugyan az, és Mathias Praepos. Zagrab. Cancell. Belae Primogeniti Regis.
1230. Nicolaus Praepos. Albensis V. Cancell.
1231. Magister Michael Cancellarius, et Mathias Praepos. Zagrab. Cancell. Belae Primogeniti Regis.
1233. Ugrinus Colocensis A. Episcopus Cancel.
1234. Ugyan az, és Nicolaus Praepos. Cibiniensis V. Cancell.
1236. Mathias Praepos. Zagrab. Cancell.
1238. Magister Stephanus Praepos. Vaciensis Cancell. et Magister Benedictus Praep. Budensis V. Cancell.
1239. Magister Nicolaus Praepos. Cibiniensis V. Cancell.
1242. Stephanus Episcopus Vaciensis Cancell. et Benedictus Praepos. Cibin. V. Cancel.

Esztend. Szám.

1243. Magister Benedictus Praepos. Albensis Electus Coloc. Cancell. et Magister Achilles V. Cancell.
1244. Idem, et Magister Farkasius Praepos. Albensis V. Cancell.
1245.)
1247.) Ugyan azok.
1248.)
1250.) Magister Achiles V. Cancell.
1251. Benedictus Colocensis A. Episcopus Cancellar. et Smaragdus Electus Colocen. V. Cancellarius.
1252. Ugyan az, és Magister Thomas Praep. Albensis V. Cancell.
1255. Ugyan az, és Magister Smaragdus Praepos. Albensis V. Cancell.
1256. Ugyan azok.
1258. Magister Smaragdus Electus Colocensis Cancellar.
1259. Magister Benedictus Praep. Scepusien. V. Cancell. et Magister Paulus Praepos. Posoniensis. Electus Albensis V. Cancel.
1260. Ugyan azon Paulus V. Cancell.
1261. Ugyan az, és Magister Benedictus Praepositus Scibiniensis Aulae Cancell. Stephani primogeniti Regis.
1262. Philippus Arch. Episcopus Strigoniensis Cancell. et Magister Farkasius Electus Albens. Aulae Regiae V. Cancell. Item Paulus Episcopus Vesprimiensis Aulae Dominae Reginae Cancell. Item Benedictus Praepos. Orodiens. Aulae V. Cancell. Stephani Junioris Regis Hungariae.
1263.) Ugyan azon Philippus Cancell. és Far-
1264.) kasius V. Cancell.
1265.)
1266.) Ugyan azok.

Esztend.
Szám.

1267. Philippius Arch. Episcopus Strigoniens. Cancell. et Paulus Praepos. Ord. V. Cancell. és ugyan ezen Esztendőbe Magister Tatamerius Praepos. Albens. V. Cancell.

1268. Ugyan azon Philippus A. Episcopus Strigon. Cancell. et Demetrius Praepos. Albens. V. Cancell. et Ladislaus Episcopus Tinniniensis Aulae Cancell. Belae Junioris Belae IV. filii Ducis Sclavoniae.

1269. Ugyan azon Philippus, és Demetrius.

1270. Philippus A. Episcopus Strigoniens. Cancell. et Benedictns Praepos. Orodiens. V. Cancell. Item Lucas Strigoniensis Ecclesiae Praepos. Aulae Reginae (Elisabethae) Cancell.

1272. Stephanus A. Episcopus Colocens. Cancell. et Benedictus Praepos. Orodien. V. Cancell. és ugyan azon Esztend. Magister Nicolaus Praepos. Alben. V. Canc.

1273. Paulus Episcopus Veszprimiensis Aulae Cancell. et Benedictus Praepos. Orodiens. V. Cancell. Item Philippus Vaciensis Episcopus Aulae Reginae Matris Cancell. et Comes Neograd.

1274.)
1275.) Ugyan azok.

1276. Magister Thomas electus Albens. Canc. et Benedictus Praepos. Orod. V. Canc.

1277. Magister Demetrius Praepos. Albens. Domini Papae subdiaconus Capellanus Aulae Regiae V. Cancell.

1278. Magister Joannes Praepos. Budens. Decretorum Doctor electus Colocens. V. Cancell.

Esztend.
Szám.

1279. Magister Nicolaus Elect. Albens. V. Canc.
1280. Lucas Praepos. Strigoniens. Cancell. et Magister Bartholomaeus Praepos. Scepusiens. V. Cancell.
1281.)
1282.) Ugyan azon V. Cancellarius.
1283.)
1284. Thomas Episcopus Vaciensis Regis, et Reginae Cancell.
1285—1288. Ugyan az.
1289. Gregorius Episcopus Chanadiens. Canc. et Magister Paulus Cantor Ecclesiae Budens. Aulae Reginae V. Cancell.
1290.)
1291.) Magister Theodorus Praepos. Albens. V. Cancell.
1293.)
1294. Ugyan az, és Magister Thomas Praepos. Albens. V. Cancell. Item Pater Benedictus Episcopus Vesprimiensis Aulae Reginae Cancell.
1296. Magister Theodorus Episcopus Jaurinensis V. Cancell. et Magister Andronicus Praepos. Wesprém. V. Cancell. Dominae Reginae.
1297. Ugyan azon Theodorus V. Cancell.
1298. Joannes A. Episcopus Colocens. Cancell. Antonius Episcopus Chanadien. V. Cancell.
1299. Ugyan azon V. Cancell.
1300. Joannes A. Episcopus Colocens. Cancell. et Stephanus Archidiaconus Albensis Transilvaniae Decret. Doctor V. Canc.
1302.)
1303) Ugyan azon Stephanus V. Cancell.
1305.)
1306.) Antonius Episcop. Chanadiens. Cancell.

1307.

Esztend.
Szám.

1307. Vincentius Colocensis Ecclesiae A. Episcopus Aulae Regiae Cancell.
1309. Nicolaus A. Episc. Strigoniens. Cancell.
1313. Ladislaus A. Episcopus Colocens. Cancell. et Joannes Archidiaconus Küküliens. V. Cancell.
1317.)
1318.) Joannes Praepos. Albens. V. Cancell.
1320. Ladislaus A. Episcopus Colocens. Cancell. et Ladislaua Praepos. Albens. V. Cancell.
1323.) Ugyan azon Ladislaus A. Episcopus Co-
1324.) locens. Cancell. et Andreas Lector Quinqueecclesiens. V. Cancell.
1326.)
1327.) Ugyan azon Andreas (Endre) már e'kor
1328.) Praepos. Albens. V. Cancell.
1330.)
1331. Stephanus *Notarius* Regius *specialis.*
1334. Elias, et Kazmerius Notarii.
1336. Petrus Praepos. Bachiensis Comes Capellae, et Secretarius Cancellarius.
1338. Ugyan az, már Episcopus Sirmiensis Comes Capellae Regiae, Secretarius Cancell. et Magister Tatamerius Praepos. Albens. V. Cancell.
1341.)
1342.) Ugyan azok.
1345.)
1346.)
1347. Joannes Episcopus Vesprimiens. Comes Capellae, et Secretarius Cancell. Regis, et Magister Tatamerius Praepos. Albens. V. Cancell. Item Magister Stephanus

Esztend. Szám.

specialis Notarius sigilli annularis Regii e)

1349. Nicolaus A. Episcopus Strigon. Cancell.
1350. Magister Tatamerius Praepos. Albens. V. Cancell. et Joannes Electus, et Confirmatus Ecclesiae Vesprimiens Aulae Reginae Cancell.
1351. Nicolaus Episcopus Zagrabiens. V. Cancell. Ladislaus Praepos. Chasmensis Comes Capellae, et Secretarius Cancell. Domini Ludovici Regis.
1352.) 1353.) Ugyan azon V. Cancellarius.
1356.) 1357.) Nicolaus Arch. Episcopus Strigoniens. Cancell.
1357. Michael filius Georgii, *specialis annularis Regii sigilli Notarius* Comesque Camerarum Regalium de Lyppa, et salium Transylv.
1358.) 1359.) Nicolaus, Kalocsai Ersekből A. Episcopus Strigoniens. Cancell.
1360. Ugyan azon Nicolaus Cancell. et Wilhelmus Praepos. Comes Capellae, et Secretarius Cancell. Domini Ludovici Regis.
4361. Ugyan azon Nicolaus Cancell. et Wilhelmus, már e'kor Episcopus Quinqueecclesiensis Comes Capellae, et Secretarius Regius
1362.) 1363.) 1364.) 1365.) 1366.) Ugyan azok.

Esztend. Szám.	
1367.) 1370.)	Ladislaus Episcopus Vesprimiens. Regis, et Reginae Cancell.
1373.	Magister Valentinus Decretorum Doctor V. Cancell.
1378.	Demetrius Zagrabiens, postea Cardinalis Strigoniens. Cancell.
1379.) 1380.) 1381.) 1382.)	Ugyan az.
1383.) 1384.)	Nicolaus Praepos. Scepusiensis Secretarius Cancell. Reginae.
1387.	Joannes (de Kanisa) A. Episcopus Strigoniensis Gancell.
1388.	Ugyan az, Regis, et Reginae Cancell.
1389.) 1390.)	Ugyan az.
1391.	Ugyan az Eximius Cancellarius.
1393.	Ugyan az. *Summus et supremus Cancell. f.)*
1394.) 1395.)	Ugyan azon Regis, et Reginae Cancell.
1397.) 1399.)	Ugyan az Eximius Cancell.
1402.	Joannes Praepos. Quinqueeccles. Regius Secretarius Cancellarius.
1404.	Eberhardus Episcopus Zagrabiensis, Supremus Cancell.
1406.	Ugyan az. Episcopus Varadiensis supremus Cancell.
1409.) 1410.)	Ugyan az supremus Cancell.
1411.	Emerius de Perén Cancell.

Esztend.
Szám.

1412. Eberhardus ismét Zágrábi Püspök, supremus Cancell.
1413. Ugyan az, és Georgius Theodorici Canonicus Seepusiens V.Cancell.
1414.)
1415.) Ugyan azon Eberhardus supremus Can-
1418.) cellarius.
1419.)
1420. Joannes Praepos. V. Cancell.
1422. Georgius Episcopus Pataviensis Administrator Strigon. Cancell.
1423. Joannes Episcopus Zagrabiens. Aulae Regiae, et Regin. Cancell.
1424. Ugyan az, és Joannes Praepos. Budensis V. Cancell.
1426. Ugyan azok.
1427.) Ugyan azon Joannes Episcopus Zagrab.
1430.) Cancell.
1431.)
1432.) Ugyan az. S. R. Imperii, et totius Re-
1433.) gni Hungariae Cancell.
1434. Mathias de Gathalócz Praepos. Quinque-Eccles. suprem. Cancell.
1435.)
1436.) Ugyan az.
1437.)
1439. Georgius A. Episcopus Strigon. Cancell. Vicarius Regiae Majestatis.
1441.) Simon de Rozgon Episcopus Agriens.
1444.) Cancell.
1453. Nicolaus V. Cancell.
1455. Dionysius Cardinalis Strigoniens. Canc.
1459.) Ugyan az, Supremus Cancell.
1462.)

Esztend.
Szám.

1464. Stephanus A. Episcopus Colocens. et Joannes Episcopus Varadiens. suprem. Cancellarii.

1465, Stephanus A. Episcopus Colocens. suprem. Cancell.

1466.)
1467.) Ugyan az.
1469.)

1470. Gabriel V. Cancell.

1471. Ugyan az, A. Episcopus Colocens. V. Cancell.

1474. Ugyan az Cancell.

1475. Joannes Strigoniens. et Gabriel Colocens. A. Episcopi summi Cancell.

1480. Thomas de Erdőd Cancell.

1483.)
1484.) Petrus A. Episcopus Colocens Cancell.

1486. Joannes Episcopus Varadiens. Cancell.

1491.)
1492.) Thomas Episcopus Jaurinens. Cancell.

1493.)
1494.) Ugyan az Episcopus Agriens Cancell.
1495.)

1496. Ugyan az Summus, et Secretarius Cancell. et Georgius Zathmáry Praepositus S. Nicolai de Alba Secretarius Regius.

1499. Georgius Episcopus Vespremiens. Cancell. és ugyan a'kor Thomas A. Episcopus Strigon. Aulae summus, et supremus Cancell.

1500.)
1501.) Ugyan azon Thomas supremus (et Se-
1504.) cretarius) Cancell.
1505.)

Esztend. Szám.

1506. Ugyan az, és Georgius Episcopus Quinqueecclesiensis Domini Uladislai Regis Cancellarius.

1508. Thomas S. Martini in montibus Sacro Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyter, Cardinalis Strigoniens. ac Patriarcha Constantinopolitanus summusque Aulae Cancellarius. Item Georgius Szakmáry Episcopus Quinqueecclesiens. Secretarius Cancell.

1510. Franciscus Praepositus Transylvaniensis et Secretarius Regius.

1511.) 1514.) 1515.) Ugyan azon Georgius Szakmáry Secretarius Cancell.

1518. Ladislaus Episcopus Vaciens. Cancell. Regius.

1520. Thomas Episcopus Agriens. Cancell.

1524. Ladislaus Szakány A. Episcopus Strigon. Cancell.

1526. Stephanus Brodericus Episcopus Sirmiens. Cancell. Ludovici Regis.

1527. Thomas de Zalahaza Episcopus Vesprem. et postulatus Agriens. Cancell. et Stephanus Brodericus Cancell. Joannis de Zápolya.

1528. Ugyan azon Thomas de Zalaháza Episcopus Vesprim. electus Agriens. Cancell. Ferdinandi Regis.

1531. Petrus de Perén Cancell. Joannis de Zapoly.

1534. Thomas Episcopus Agriens. Cancell. Ferdinandi Regis.

1535. Stephanus de Verbeucz (Verböcz) Cancell. Joannis de Zápolya.

Esztend.
Szám.

1538.)
1540.) Ugyan az Summus Secretarius Cancell.
1543. Nicolaus Olahy Episcopus Zagrabiens. Aulae Regiae Cancell.
1548. Ugyan az, Secretarius Cancell.
1550. Ugyan az, Episcopus Agriens. Cancell.
1551. Ugyan az, Cancell.
1553. Ugyan azon A. Episcopus Strigoniens. Cancell. Item Joannes Listhius Secretarius, et Styli Conservator.
1554.)
1556.)
1558.) Ugyan azon Nicolaus Olahy A. Episco-
1563.) pus Strigoniens. Cancell.
1564.)
1567.)
1568.)
1569.) Joannes Listhius Episcopus Vesprimiens. V. Cancell.
1572.)
1573.)
1574.) Ugyan az Episcopus Jaurinensis summus Cancell.
1576.)
1580. Georgius Draskovics A. Episcopus Colocens. et Jaurinens. Episcopus Cancell.
1582.)
1583.) Ugyan az summus Aulae Cancell.
1584.)
1585.)
1586.) Ugyan az egyszersmind Cardinalis.
1587. Ugyan az, és ugyan azon Esztendőbe Petrus Heresinczy Zágrábi Püspökből lett Jaurinensis Episcopus Cancell.
1589.)
1590.) Ugyan az.

Esztend. Szám.

1592.) Joannes Kutasy electus Jaurinens. Can-
1593.) cell.
1598.) Martinus Pethe de Hetes Episcopus
1600.) Jaurinens. Cancell.
1603.)
1604.) Franciscus Forgách de Ghymes Episco-
1607.) pus Nitriens. Cancell.
1608.)
1609.) Valentinus Lépes Episcopus Nitriens.
1610.) Cancell.
1611.)
1613. Franciscus Forgách Cardinalis Strigo-
niens. Cancell.
1617.) Petrus Pázmány A. Episcopus Strigon.
1618.) Cancell.
1619.) Valentinus Lepes A. Episcopus Colo-
1622.) cens. Cancell.
1623. Ugyan az, és Stephanus Szennyey de
Kis-Sennye Episcopus Vaciens. V.Can-
cell.
1624. Stephanus Sennyei etc. Cancell.
1628.)
1629.) Ugyan az Episcopus Vesprém. Cancell.
1631. Petrus Pázmány Cardinalis Strigoniens.
Cancell.
1636. Georgius Lippay Episcopus Vesprém.
Cancell.
1637. Ugyan az Episcopus Agriens. Cancell.
1642.) Stephanus Bosnyák Episcopus Vesprém.
1643.) Cancell.
1644. Georgius Széchényi Episcopus Quinque-
eccles. Cancell.
1646. Georgius Szelepchényi Episcopus Ves-
prém. Cancell.

Esztend.
Szám.

1666. Franciscus Szegedi Episcopus Vaciens. Cancell.
1670. Thomas Pálfy Episcopus Nitriens. Cancell.
1679. Georgius Szelepchényi A. Episcopus Strigoniens. Summus, et Secret. Cancell.
1680. Joannes Gubassoczy Episcopus Nitriens. Cancell.
1686. Petrus Korompay Episcopus Agriens. Cancell.
1689. Michael Dvornikovics Episcopus Csanadiens (ez egy darab üdeig csak Substitutus vólt.)
1690. Blasius Jaklin Episcopus Tinniniens. Cancell. *g)*
1696. Ladislaus Matyasovszky Episcopus Nitriens. Cancell.
1706. Comes Nicolaus Illésházy Cancell. *h)*
1720. Comes Ladislaus Erdődy, V. Cancell.
1724. Üres vólt a' Kanczellárinsi hívatal.
1725. Comes Ladislaus Erdődy Episcopus Nitriens. Cancell. *i)*
1725. Comes Emericus Eszterházy Episcopus Vesprémiens. Cancell. *k)*
1725. Adamus Acsády Episcopus Vesprémiens. Cancell. *l)*
1727. Comes Ludovicus de Batthyán V. Cancell.
1733. Comes Ludovicus de Batthyán Cancell. *m)*
1746. Comes Leopoldus de Nádasd Cancell. *n)*
1758. Comes Nicolaus Pálfy Cancell. *o)*
1762. Comes Franciscus Eszterházy Cancell. *p)*
1773. Josephus Bayzáth Episcopus Titularis V. Cancell. *q)*

Esztend. Szám.

1777. Comes Ludovicus Rudolphus Erdődy V.Cancell.
1777. Comes Carolus Pálfy V.Cancell.
1782. Comes Georgius Bánfy V.Cancell. *r)*
1787. Comes Carolus Pálfy filius Nicolai Cancel Comes Josephus Majláth V.Cancell. *s)*
1787. Comes Samuel Teleky V.Cancell.
1792. Comes Josephus Csáky V.Cancell.
1800. Comes Josephus Erdődy V.Cancell.
1802. Comes Carolus Pálfy ab Erdőd Cancell.
1805. Comes Josephus Erdődy de Monyorokerék Pro Cancellarius.
1807. Ugyan azon Comes Josephus Erdődy Aulae Cancell. *t)*
1808. Ugyan az Cancell. és Joannes Somogyi V.Cancell.
1810. Ugyan az Cancell. *és a' V. Cancellariusi Szék üres vólt.*
1811. Ugyan az, és Comes Franciscus Koháry V.Cancell.
1821. Princeps Franciscus Koháry Cancell. és Comes Ignatius Almásy V.Canc. élnek, 's éljenek!

a) Hová való Érsek lehetett bizonyosan, nem tudatik.

b) Az Oklevélnek e'képen vagyon aláirva: „*Dominicus Archi Episcopus Vice Cancellarius pater est*".

c) Illyen formán van aláirva: „*Conscriptum est hoc privilegium a' beatissimo Praesule, qui tunc temporis vicem procurabat Notarii*".

d) Másképp *Hugolinus*, *Ugrinus*, sőt *Hucquerinus* is.

e) Lásd e'ről az utolsó §. a' Kanczelláriusokról mondottakat.

f) Néhol *S. R. Imperii Cancellarius*nak is neveztetik.

g) Meg halt 1695-be 23-ik Oktoberbe, kinek is halála után az első Assessor Gróff Héry Ferencz kormányozta azon hívatalt.

h) Meg halt 1723-ba 10 ik Septemberbe.

i) Minekutánna azon hivatalt három Tanács-Ülésbe vitte volna le tette.

k) Ugyan azon Esztendőbe Esztergomi Érsekké lett.

l) Le tette hívatalát 1733-ba 25-ik Septemberbe.

m) Le tette hivatalát 1746-ba 16-ik Juniusba.

n) Letette tisztségét 1758-ba 13-ik Marcziusba, 's meg halt 31-ik Májusba.

o) Le tette hivatalát 1762-be 27-ik Novemberbe.

p) Meg halt 1785-be 7-ik Novemberben.

q) Veszprémi Püspökké lett 1777-ben.

r) Azon alkalmatossággal midőn az Erdélyi Kanczellária a' Magyar Országihoz kapcsoltatott.

s) 1791. Vice Praeses Camerae Aulicae.

t) 1807-iki 1 Decemberben tétetett közönségessé.

OKLEVELES GYŰJTEMÉNY.

és több,

's különbbféle Okleveles Irott-formák.

I-sö Szám.

III-ik István Király bizonyos Farcass (Farkas) nevezetű embernek némelly Szabadságokat, 's Jószágokat ajándékoz. 1162-ik Eszt. (T. T. Schwartner M. Ur' Okleveles Gyűjteményéből, mellynek Eredeti-mássát maga a' tisztelt Ur is látta).

Notum sit omnibus hominibus sub dicione Regis Hungarie existentibus, tam praesentibus, quam futuris, quod ego Stephanus Dei gratia sublimis, ac triumphator Rex Ungarie, beate memorie Geyse Regis filius, paterni Regni gubernacula Deo auxiliante obtinens, hunc hominem in Supruniensis Castri manentem, nomine Forcos, a civili jugo subtraxi, tantaque dote libertatis sublimavi, ut ubicunque vellet libere, et secure famulari posset, ea videlicet quod fidelis mihi extitit in omnibus, et contra infideles illos, qui castrum illud quod vulgariter Copuu (Kapuvár) dicitur oppugnare volebant, fideliter mihi institit, et insuper veniens infidelitatem illorum manifestavít. Que causa ut rata permanere posset coram quibusdam Primatibus mihi asistentibus videlicet Luca

Strigoniensi archiepiscopo, Micone Colochensi archiepiscopo, Machario Episcopo, Beloslao preposito; Heiderico Palatino Comite, Gabriele Curiale Comite, Ampudino Comite, Laurencio Comite, Rubeno Comite, Fulcone Comite, Dionisio Comite, Vidone pristaldo. Preterea predicto fideli meo dedi in villa Kacil unum pratum cum uno molendino, et in villa Vidza similiter, in villa etiam Velen unum pratum cum duobus molendinis; et per Notarium Bricenum scribi, ac per Sudam capelle mee magistrum Sigillo regali muniri l. p. precepimus. Si quis igitur hoc institutum regale infringere tenpauerit, omnipotentis Dei iram, et Regie Majestatis anatema incurrat. Scripta est autem haec cartula anno dominice incarnationis M°. C°. LX°. II°.

János Esztergomi Érsek, némelly Szabadosokat (libertini) pinczebeli szolgálatra alkalmaztat, 's rendel. 1209. (T. T. Schwartner M. Ur Okleveles Gyűjteményéből, mellyet a' tisztelt Ur Hevenessi Kéz-Irat. Tom. CC. seu X. pag. 107—109. másolt le).

II.

Joannes Dei Gratia Sanctae Strig. Ecclesiae Archiepiscopus. Omnibus in Christo fidelibus salutem, et benedictionem. Ne rerum gestarum series diuturnitate temporum contingat obliterari, institutionis in praesentiarum factae processum, ad memoriam scriptis presentium duximus revocari. Noverint quod tam praesens aetas, quam secutura posteritas, nos emisse quindecim capita libertinorum de villa Szónok, a venerabili Fratre nostro C. Agriensi Episco-

po, quibus cum liberum dedissemus arbitrium posse eligendi, in quo servitio Ecclesiae B. Adalberti velint esse obligati, pincernariae servitutis sibi elegerunt officium, quibus nos annuentes instituimus, ut inscriptum sibi Bachariorum de generatione in generationem exequantur officium, nec ad aliquod aliud compelli possint seruitium. Quorum nomina sunt haec: Unuca, Vitalis, Thobias, Nicolaus, Rosend, Bud, Burla, Nichodemus, Leba, Marcel, Jonbos. Verum ne cujusquam machinatione, dolo, vel calumnia huic nostrae institutioni processu temporis possit derogari, seriem scriptis jussimus annotari. Anno Incarnationis Dominicae Millesimo ducentesimo nono. Regnante glorioso Hungariae Rege Andrea, me licet indigno sanctae Strig. Ecclesiae sedi praesidente, Boleslao Vaciensi, Petro Geuriensi Episcopis, Pocone Palatino, et Comite Musunensi, Mocone Posoniensi, Thoma Nitriensi Comitibus. Petro Praeposito Strigoniensi, Ubaldo Praeposito Posoniensi, Benedicto Praeposito Sancti Thomae, Jacobo Lectore, Dominico Cantore, Michaele Custode, et ceteris, quam pluribus Ecclesiae loci Canonicis existentibus.

A' régi Adomány-Levélnek (Donatio) formája (1220) T. T. Schwartner M. Úr Okleveles-Gyűjteményjéből.

III.

In nomine Sancte Trinitatis, et indiuidue unitatis. Andreas Dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomirieque Rex in perpetuum. Commendanda re-

gie nobilitatis liberalitas, licet precibus omnium iuste petencium subuenire teneatur, illius maxime peticionem incunctanter debet admittere, quam in idem amoris consorcium, et in unum regie potestatis participium, matrimonii copulavit sacramentum. Cum itaque nostra coniux Karissima Regina Y o l e s, quandam puellam nomine A h a l y z, ex ingenui sanguinis parentibus oriundam, de remotis francie partibus secum in suis serviciis in Hungariam adduxisset, cuidam ex regni nostri nobilibus B o t e z nomine, tradidit in uxorem, cuius innumerabilia tam in mari, quam in terra uxori nostre, antequam ad nos de G r e c i a, adduceretur, cum indesinenti fidelitate exhibita seruicia, de sue munificentia bonis digne remunerare satageret, pro ipsa terram quandam, que Widhor dicitur, ad sexaginta aratra in Comitatu de Wolkou constitutam, a nobis humiliter postulavit. Cuius iustam, et idoneam esse considerantes peticionem, predicte etiam Ahalyz pre oculis nostris habentes indefessam circa f i l i u m n o s t r u m A n d r e a m sedulitatem, pro tot, et tantis Serviciorum suorum meritis, eidem jam dicte Ahalyz, ad preces dilecte uxoris nostre Regine, terram illam in perpetuum contulimus, ita videlicet, quod maritus ejus nullam jurisdictionem in terra illa habere debeat, eandem A. cuicunque voluerit, sive suo marito, sive pro remedio anime sue plenam conferendi habeat potestatem. In possessionem igitur terre illius eam per Ochiuz t u n c t e m p o r i s Schlavonie banum precepimus introduci, cuius terre mete sic ordinantur. Prima meta progreditur de aqua Roza, scilicet de orto Wrathusla, et habet ibidem foris metam apud ilicem. Item aliam metam habet in

exitu silue, et habet communem metam cum comite Míchaele super arborem populi, et inde tendit ad arborem piri, ubi fit congregacio puerorum in octavis pasce, et ibi incipit meta Cruciferorum, et postea meta Luder, postmodum sub arbore tilie jungitur terre Holmos, et ducitur usque ad terram Georgii, que tendit ad magnam viam ubi iungitur ad terram Jardan, et inde redit ad eandem silvam, et in medio silve jungitur terre Micha, que vadit ad Mlaka, et inde pervenit ad predium Georgii, que tendit usque ad Boza apud ortum Miloia, et sic metis circumdata terminatur. Ut autem hec a regie liberalitatis circumspecta deliberatione facta donacio, nullis vnquam temporibus alicuiuscunque cauillationis in posterum subrepente versucia possit retractari, ad maiorem huius facti prouidenciam, ut nostra donacio sit perhennior, et longioris temporis spacio viuacior, presentem concessimus paginam priuilegii nostri munimine in perpetuum confirmatam. Datum per manus Cleti aule regie Cancellarii et agriensis prepositi. Anno dominice incarnacionis M. CC. XX. Venerabili Johanne Strigoniensi, Reuerendo Ugrino Colocensi archiepiscopis existentibus. Desiderio Chenadiensem, Willelmo Ultrasiluaniensem, Roberto Wezprimensem, Jacobo Wachiensem, Stephano Zagrabiensem, Bartholomeo Quinqueecclesiensem, Cosma Geuriensem, Alexandro Waradiensem, ecclesias feliciter gubernantibus. Nicolao filio Borz palatino, et comite Suprunensi, Ochiuz curiali comite Regine bano et Comite Worostiensi, Neuka Woiauoda, Juha fratre Ratolth curiali comite Regis, comite keweiensi existentibus, Dionisio magistro thauarnicorum, et Bachiensem,

sem, Jula maiore Budruguiensem, et Zounukiensem, Mika Bichoriensem, Benedicto filio Samud noui castri, Demetrio Senescalco Woswariensem, Smaragdo Posoniensem, Gregorio filio Bera Albensem, Paulo Chenadiensem, Johanne Nitriensem, Botez Musuniensem, Comitatus tenentibus. Regni nostri anno septimo decimo.

Régi Örök-be-valló-levél. (1237). A' Nemzeti Museum' Könyv-tárába lévő Eredeti Metszett-Oklevélről.

IV.

Capitulum Vesprimiensis ecclesie Vniversis Christi fidelibus litteras presentes inspecturis salutem in Domino Jesu Christo. Vestra noveuit Vniversitas Martinum filium Magnus, et Scegen filium Bulchv in nostra proposuisse presencia quod ipsi terram quandam sitam in Aracha ad nonaginta quinque iugera Michaeli ibidem presenti filio Ansoldy de eorum consensu cognatorum sex marcis de argento communiter vendiderunt libere, et pacifice tam ab ipso, quam eius heredibus in perpetuum possidendam, hoc tamen sub tenore, quod si aliquis terram illam de Michaele repeteret, dicti venditores pecuniam quam receperant ipsi Michaeli reddere tenerentur. Quod, ut Ratum, et firmum permaneat, ad instanciam tam vendencium, quam ementis litteras presentes conscribi fecimus nostri sigilli munimine Roboratas. Datum per manus Johannis lectoris. Anno incarnacionis Dominice M. CC. XXXXVII. Venerabili patre nostro in Christo Bartholomeo Episcopo, Cazmero Preposito, Johanne Cantore, Mathia Custode existentibus.

IV-ik Bélának 1259-iki Megerősitő Oklevele, mellybe a' nevezett Király Benedek Esztergomi Érseknek a' Nagy-Váradiak' részére ki adott Itéletet tárgyazó Oklevelét, Szabadságos-levél formában által íratja, 's azt megerősíti. Egy Másolatról, mellynek Eredetijét magam is szemléltem, 's a' melly N. Várad Várossa' Leveles-tárába tartatik *).

V.

Bela Dei gracia Hungarie Dalmatie Croatie Rame Servie Galicie Lodomerie Cumanieque Rex. Omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ex officio suscepti regiminis tenetur regia magnitudo ea, quae fidelium suorum circumspectione habita diligenti, sententionaliter fuerunt terminata, in subditorum remedia scripti patrocinio confirmare, cum id, quod Regiae Serenitatis praesidio roboratur, inconcussum permanere debeat, atque firmum. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod hospites de Nouo-pech in Varadino ad nostram accedendo presenciam optulerunt nobis litteras Ven. patris Benedicti Archiepiscopi Strigoniensis, aule nostre Cancellarii, dilecti et fidelis nostri superfacto liberta-

*) Ezen Oklevelet kiadta T. T. Keresztúry Úr is, (in compend. descriptione fundationis, ac vicissitud. Episcopatus et Capituli M. Varadiensis), de némelly helyütt kevés változtatással. Én a' menyire a' már el rongyollott Oklevélből magam is kivehettem, a' szerént kivántam azt közre bocsájtani.

tis ipsorum. Cujus quidem tenor talis est. Benedictus miseracione divina Sanctae Strigoniensis Ecclesie Archiepiscopus aule Regis Cancellarius omnibus praesentes litteras inspecturis salutem in uno Salvatore. Universitati vestre harum serie fieri volumus manifestum, quod cum inter dilectum filium Beatum Abbatem Varadiensem ex una parte, villicum, et cives de Novo-pech in Varadino ex altera, super villa, que Olozfalva nuncupatur, et octo mansiones seu Curiarum loca deeodem Novopech, lis et contencio coram domino Rege exorta diutius verteretur, super eo videlicet, quod idem Abbas dictam villam Olozfalva, quam ipse congregasse asserebat, per se villicum habere, et sibi respondere teneri diceret, ac octo mansiones seu Curiarum loca ad villam quae Várolia (Várallya) vocatur spectare exclusive, dicti vero villicus et cives de Novopech e contra praedictam villam Olozfalva cum ipsis una eademque libertate censeri et sub uno villico teneri assererent ac octo mansiones seu Curiarum loca, non ad Villam Várolia sed ad se communiter pertinere, et ad fundandam intentionem suam super prefata villa Olozfalva Privilegium felicissime recordationis Andree incliti Regis Ungarie presentassent, tandem Dominus Rex finem litibus imponere cupiens, ipsam nobis fine debito commisit terminandam, partibus itaque coram nobis constitutis et propositionibus et responsionibus, quamplurimis hinc inde factis de praemissis demum — — difinitivam sententiam mediantibus viris providis et discretis in quos partes communi consensu et voluntate tamquam in arbitros compromiserunt taliter exstitit ordinatum, sicut ex utriusque partis et compositorum assercione concordi ve-

racitate intelleximus, quod dicti villicus et cives villam Olozfalva in sua societate et libertate habebunt, de octo eciam mansionibus prefatis idem Abbas nil reget, sed totum cedet in ordinem civium praedictorum et eorundem libertate perfruentur preter quosdam iobagiones et condicionarios Monasterii ibidem mixtim collocatos, de quibus plenius et elarius tangitur in divisione terminorum inferius adnotata ac separatione abinvicem Olaszfalva et Várolia villarum praedictarum. Primus terminus villae Novo-péch incipit a puteo qui Cheguercuta (Chegerkutja) vocatur. Inde ascendit superius, et tendit retro domum Gregorii filii Thenes, et transiens per quandam viam, perquam itur ad silvam, vadit ad domum Johannis filii Legvench, qui remanet in Novum-pech. Deinde descendit ad Domum Urbani de Novo-pech existentis. Inde tendit ad Domum Bok, filii Hothsyng qui est similiter de Novo-pech. Inde vadit versus Theutonicos ad puteum Jula-kuta, (Jula-kútja) qui eodem modo sunt de Novo-pech, et inde descendit circumeundo ad villam Olozfalva. Dein vero ascendit superius ad Ecclesiam Sancti Nicolai. Inde vadit ad Ecclesiam Omnium Sanctorum. Inde divertit ad Domum Georgii Sacerdotis et sic discernitur Novum-pech a villa Várolia, Jobbagiones vero et Condicionales Monasterii, qui sunt in Novo-pech superius et in villa Olozfalva inferius in erminis praescriptis suas possessiones, domos, t Curias libere tenebunt et Abbati in omnibus respondebunt. Fora etiam, quae in Novo-pech feria secunda et in Olozfalva quarta feria ex antiquo solent celebrari cum suis tributis et proventibus ad solum Abbatem pertinent sepe memoratum. In cuius rei testimonium et perpe-

tuam firmitatem praesentes concessimus litteras Sigilli nostri munimine roboratas Anno Domini M. CC. quinquagesimo octavo. Unde iidem hospites supplicarunt nobis, ut litteras dicti Venerabilis Patris Archi-episcopi Strigoniensis ad perpetuam firmitatem nostro dignaremur privilegio confirmare. Nos itaque ipsorum peticionem justam attendentes in hac parte, dictas litteras eiusdem Archi-episcopi presentibus inseri et dupplicis Sigilli nostri munimine fecimus roborari ad perpetuam rei firmitatem. — Datum per manus Magistri Smaragdi Albensis Prepositi Electi Colocensis Aule Regie V. Cancellarii dilecti et fidelis nostri Anno Domini Millesimo ducentesimo quinquagesimo nono. Regni autem nostri anno vicesimo quarto.

Egy régi igen rövid Adomány-levélnek példánya, IV. Bela 1263-ik bizonyos Leunard nevű embernek némelly földeket ajándékoz. Fehérvárynak Okleveles Gyűjteményéből.

VI.

Nos Bela Dei gratia Rex Hungariae significamus universis per tenorem praesentium. Quod de beneplacito nostrae bonae voluntatis Sylvam quamdam cum particula terrae vacuae circa fluvium Tothpataka vocatum, Leunardo Servienti nostro de Sceps fidelis, et dilecti nostri pro servitiis suis nobis saepius impensis prout in Litteris Detrici Comitis de Zulom, et de Sceps fidelis, et dilecti nostri vidimus contineri, contulimus jure perpetuo possidendam. Datum in Crastino Beati Michaelis Archangeli in Insula Beatae Virginis Anno Domini 1263.

István Magyar Országi Ifiabb Király 1267-be némelly embereket a' Vár-szolgálatja alól felszabadítván, Királyi, vagyis Udvari szolgákká tészen. (Az Eredeti Szabadságos formában kiadott Levélről).

VII.

Stephanus Dei gracia Junior Rex Hungarie Dux Transilvanus. Omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis Salutem in omnium Salvatore. Ad Universorum noticiam harum serie volumus peruenire. Quod quosdam homines Symarth, et filium eius Samud, cum sex cognatis eorumdem, Vitemero scilicet Georgio, Leustachio. Dede. Chenkez et Miko de villa Basth, qui de alcioribus Jobagionibus Castri Bolonduch oriundi fuerant tum ad peticionem et supplicacionem dilecti, et fidelis nostri magistri Matheuka in cuius societate in nostris expeditionibus habiles, et fiduciales exstiterunt, tum propter recompensacionem cruoris, et mortis Johannis filii dicti Symarth, quam in expedicione tocius Regni et nostra contra Cumanos mota, in missione nostra pro recipiendis et rehabendis Carinis usque ad nos cum fideli nostro Mikud Comite promeruit laudabiliter cum dictis Cumanis dimicando de Jobagionatu et condicione castri predicti, qua iisdem asistere tenebantur de Regia liberalitate penitus eximentes, ad libertatem et numerum ceterorum Seruientium nostrorum Regalium, cum terris eorumdem quas habent hereditarias duximus transferendos, Ita, quod de cetero tam ipsi quam eorum heredes heredumque Successores inter aulicos nostros compu-

tabiles irrevocabiliter habeantur, nec unquam ratione pristine condicionis, dicto castro in aliquo respondere teneantur. Ut igitur hec a nobis facta libertatis donatio, salva semper, et inconcussa permaneat presentes eisdem concessimus literas Sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum per manus dilecti, et fidelis nostri magistri petri aule regie Vicecancellary. Anno Domini M^{o}. CC^{oo}. LXVII°.

Jószágba való régi Be-iktató-levélnek formája (1282). T. T. Schwartner M. Úr Okleveles Gyűjteményéből.

VIII.

Ladislaus Dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis salutem in Domino sempiternam. Ad universorum notitiam tenore presentium volumus peruenire. Quod Elias Comes Saxonum de Scepus ad nostram accedens presentiam, quandam terram nostram adiacentem terre Doman, et propinguam terre eiusdem, postulauit a nobis sibi dari: verum quia de qualitate, et quantitate ipsius terrae veritas nobis non constat; fidelibus nostris Capitulo sancti Martini de Scepus dedimus in mandatis, ut unum ex iis mitterent pro testimonio fidedignum, coram quo Ladislaus Comes de Scepus homo noster, reambularet ipsam terram, et statueret ipsi Comiti Elias, si non fuerit contradictum, contradictores, si qui forent, ad nostram presentiam euocarent; quod quidem

Capitulum nobis postmodum rescripsit in hunc modum:

Excellentissimo Domino suo Ladislao Dei gratia illustri Regi Hungarie, Capitulum Ecclesie S. Martini de Scepus, orationes in Domino debitas, et deuotas. Percepimus literas Serenitatis Vestre, in quibus precipiebatur, quod cum Ladislao de Scepus homine vestro, hominem nostrum transmitteremus pro testimonio fidedignum coram quo idem homo Vester reambularet quandam terram Elie comitis Saxonum de Scepus, adiacentem terre Doman, et propinquam terre eiusdem Comitis Elie. Nos itaque preceptis vestris fideliter obedientes ut tenemur, Decanum Ecclesie nostre cum homine vestro transmisimus: qui quidem homo vester presentibus commetaneis, et vicinis, sub testimonio Decani nostri predicti, accessit super faciem predicte terre, sufficientem scilicet usui dimidii aratri, vel parum amplius, et reambulauit eandem, et statuit Elie Comiti supradicto, nullo contradictore penitus existente. Cuius quidem terre mete, seu termini hoc ordine distinguuntur. Prima incipit à parte orientali circa pratum, et transit per pratum, et in prato est meta terrea, et sic tendit versus Occidentem per aliud pratum, et transit riuulum per pratum, et ibi circa arabilem terram prope riuulum est meta usque viam, quae vadit in Leucham, et circa viam est meta terrea, et de via ascendit directe super montem usque ad antiquas metas, et sic terminatur. Datum Sabbatho post festum Apostolorum Petri et Pauli.

Nos igitur consideratis fidelitatibus, et seruitiis meritoriis ipsius Comitis Elie, que nobis in illis partibus semper fideliter exhi-

buit, et devote, dictam Terram dedimus, donauimus, et contulimus ipsi Comiti Elie, et per eum suis, heredibus heredumque successoribus iure perpetuo possidendam. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem, presentes concessimus literas duplicis Sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus Magistri Bartholomei Aule nostre Vice-Cancellarii dilecti, et fidelis nostri. Anno domini Millesimo ducentesimo octuagesimo secundo. Regni autem nostri anno undecimo.

A' L e l e s z i K o n v e n t n e k b i z o n y o s L e á n y n a k el a d a t a t á s a e r á n t k é s z ű l t B e v a l t ó L e v e l e (1290). T. T. Schwartner M. Úr' Okleveles Gyűjteményjéből.

IX.

Nos Benedictus Prepositus, et Conuentus de Lelesz significamus uniuersis quibus expedit, presentium per tenorem, quod constituti coram nobis Henricus et Nycolaus filii Johannis de Comitatu Ungh, qui etiam pro Petro fratre ipsorum responderunt, q u a n d a m a n c i l l a m eorundem F a t a *) vocatam, quam in nostri presentia personaliter statuentes hereditariam esse dicebant, venderent Jacobo de Pank Comiti videlicet de Ungh p r o s e x m a r c i s perpetuo possidendam, quam pecuniam Jacobus supra dictus eisdem persoluit plenarie coram nobis. In cuius rei testimonium nostras literas concessimus nostri sigilli munimine roboratas. Datum anno Domini M. CC. nonagesimo.

---

*) Azon el adott Leány alkalmasint Oláh Leány lehetett, mivel a' F a t a Oláh nevezet, és Leányt tészen.

Szathmár Vármegyének Itélete által rendelt gyalog bajvivás T. T. Schw. M. Ur' Okleveles Gyűjteményjéből.

X.

Nos Mark Comes de Zottmár vice magistri Mikaelis, et alii quatuor iudices, de eodem. Damus pro memoria, quod cum Johannes filius Zacharie super subtractione rerum de ecclesia sua contra Stephanum dictum Chyba, in festo exaltationis S. Crucis, testes euidentiores coram nobis produxisset; idem vero Stephanus legitime interrogatus, idem iuramento testimonium noluisset; nos itaque partibus volentibus, et sponte assumentibus, Duellum pedestre iudicauimus inter partes ita, quod idem Stephanus propria in persona dimicabit, Johannes vero producet pugilem quemcunque poterit meliorem. Duellum vero feria secunda proxima post festum Galli confessoris coram nobis. Datum in Zothmár, secunda feria in festo prenotato.

Ugyan azon Vármegye a' bajvívásba meggyőzött félt fel akasztatni rendeli (1321). Ugyan csak T. T. Schw. M. Ur' Okleveles Gyűjteményjéből.

XI.

Nos Martinus Comes de Zothmar, et alii quatuor iudices de eodem damus pro memoria, quod secunda feria proxima Joachimus filius Abraam contra Stephanum Chyba peditem duellum inhyendo, eundem Stephanum in area Duelli dimicando deuicit, et eundem pro poena

patibulo suspendi ut furem manifestum eundem praecepimus, per eandem mortem merito est suffocatus. Datum in termino praenotato anno Domini MCCCXX. primo.

Bizonyos Nemes ember tolvajsággal vádoltatván, más hasonló Nemesnek segéd esküvése által kimenti azon vád alól magát (1333). T. T. Schw. M. Úr Okleveles Gyűjteményjéből.

XII.

Nos Magister Joannes Praepositus Ecclesiae S. Georgii Martyris de Strigonio Canonicusque Ecclesiae Agriensis Generalis Vicarius Venerab. in Christo Patris Domini Nicolai Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Agriensis, damus pro memoria. Quod cum iuxta continentiam priorum literarum nostrarum, Comes Petrus filius Johannis de Panyila, secundo se, ac Nobili sibi simili in octavis S. Mychaelis Archangeli, contra Dominicam uxorem Georgii Clerici de Harsan, in capella eiusdem Domini nostri Episcopi, sacramentum praestare debuisset; adueniente ipso termino, dictus Comes Petrus cum praefato coniuratore suo videlicet nobili sibi simili contra dictam Dominicam praestitit Sacramentum super eo, quod ipse duo pecora, scilicet unam vauam, et unum bouem, unam marcam valentes, eiusdem Dominicae, ab ipsa Dominica non abstulisset, et in his contra eandem Dominicam penitus innoxius esset, et immunis. Datum Agriae in crastino ipsius diei iuramenti, Anno Domini 1333.

Protestáló, 's Meg-tiltó-levél bizonyos Jószág' eladása végett. 1365. (Egy Másolatról, mellynek Eredeti-mássát magam is szemléltem).

XIII.

Nos Petrus Praepositus, et Conventus Ecclesiae S. Crucis de Lelesz memoriae commendamus, quod Michael filius Ladislai, et Leukeus filius Johannis dicti Lengen de Semyén ad nostram personaliter accedendo praesentiam dixerunt nobis protestando, quod fortassis Ladislaus filius Iwan. Emericus filius Symonis et Petrus frater ejusdem. Item Johannes, et Stanislaus filii Demetrii filii Iwan possessiones, aut portiones eorum possessionarias quibusvis nominibus vocitatas, et ubilibet existentes pignori aut venditioni, aut perpetuationi exponerent, et a se alienarent, vel alienari vellent. Ipsi eosdem fratres generationis suae antedictos ab omnimoda alienatione, pignori obligatione, venditione et perpetuatione quarumlibet possessionum seu portionum possessionariarum specialiter possessionem Szent-petur, et Sina vocatarum alios quoque quoslibet ab omnimoda occupatione, receptione, emptione, et in Dominium ipsorum intermissione prohibuerunt coram nobis protestando. Datum ipso die octavarum diei Strenarum Anno Domini M. CCC. LXmo qninto.

I-ő Lajosnak Jószágos Cseréről szóló 1376-iki Szabadságos Levele. Az Eredeti-levélről Tekéntes Básthy Familia Leveles-tárából.

XIV.

Relatio Dni Petri Bani Sclavonie et Comitis Jacobi de Scepes Judicis Curiae Regiae.

Odouicus (Ludovicus) Dei gracia Hungarie Polonie Dalmacie Croacie Rame Seruie Gallicie Lodomerie Comanie Bulgarieque Rex Princeps Sallernitanus et honoris Montis Sancti Angeli Dominus. Omnibus Cristi fidelibus tam presentibus, quam futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium Salvatore. Regalis dyadematis eminenciuset limpidius attollitur exuberaturve decor et potestas dum primarie ac pristine sue collacionis beneficia et permutationis contractus secum initi efficacia stabiliori perhempnitateque ingenciori solidat, et confirmat; nam inconcussum idque erga posteros permanet quod Regis fuerit patrocinio communitum. Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire. Quod quia Magister Dominicus Gregorius et Nicolaus fily Oth de Balog per nos requisiti instructi et admoniti uti veri nostre voluntatis et beneplaciti imitatores ac assecle speciales, quandam possessionem eorum Stranzka vocatam iuxta fluvium Sylna nuncupatum in Comitatu Trenchyniensi sitam per nos sicuti recolimus eisdem pro ipsorum fidelibus serviciis dudnm collatam, ac scultetiam seu lectoratum vulgo Wayth appellatum cujusdam ville Tapolcha nominate similiter Comitatu (in) predicto existentis, eidem dumtaxat Magistro Dominico emptionis titulo pertinentem, aliis nonnullis nostris possessionibus regalibus undique vallatam, et cometaneitate contiguam, ex eoque nobis non modicum proficuam placabilem, et comodosam libe-

raliter benevole, ac ultronea eorum sincera voluntate absque ullo discrepacionis obice, iuxta nostrum nutum, et voluntatis libitum nostre obtulerunt, condonarunt, ac plenarie assignarunt Majestati. Idcirco nos huiusmodi ipsorum bonam voluntatem et eximie fidelitatis indicium, quibus iisdem in hys et in plerisque aliis, nostre curaverunt complacere Majestati, ipsiusque per omnia se conformare voluntati, perspicua regalis sagacitatis comtemplatione permecientes et pensantes, Inconcambium, et permutacionis recompensam dictarum Possessionis Strazka vocate et Scultecie Wayth appellate Ville Tapoleha prenotate per ipsos nobis ut premittitur liberaliter et spontanea voluntate oblatarum, et donatarum, quasdam, Possessionem scilicet Marchal vocatam, et porcionem possessionariam in possessione Halap vocata sitam in Comitatu Neugradiensi habitas a Magistro Johanne filio Thome in forma verisimilis concambii ad nostras regias manus deventas per nos hactenus possessas simul cum universis earum Juribus, Jurisdictionibus, reditibus, pertinencis, et utilitatibus singulis, sub hysdem metarum veris et priscis limitibus, quibus eedem per suos pristinos possessores hactenus legitime servate fuissent, et possesses, memoratis Magistro Dominico, Gregorio et Nicolao filiis Oth, ac Mychaeli, Petro, et Johanni filiis ipsius Magistri Dominici, ac eorum heredibus et posteritatibus universis, de nostris manibus regiis, ac de plenitudine nostre regie potestatis, dedimus donavimus et contulimus, imo damus donamus conferimus permutamus et in evum ascribimus in ipsorum hereditatem, per ipsos perpetuo et irrevocabiliter concambiali titulo possidendas tenendas pariter et

habendas, salvo dumtaxat Jure alieno, assumpmentes ipsos et eorum successores ab omnibus impetitoribus defensare et expedire in eisdem nostra regia auctoritate mediante, prout sanccio Juris indicabit. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus literas nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri novi dupplicis munimine roboratas. Datum per manus Venerabilis in Cristo patris Domini Valentini Episcopi Quinqueecclesiensis decretorum doctoris et aule nostre Vicecancellarii delecti et fidelis nostri, Anno Domini M. CCC^{mo}. LXX-mo sexto, Quarto Calendas Mensis Juny regni autem nostri Anno XXX^{mo}. quinto, Venerabilibus in Christo patribus, Dominis Johanne electo postulato Strigoniensi et Comite eiusdem loci, fratre Stephano Colocensi sacre pagine Magistro, Ugulnio Spalatensi, et Ugone Ragusiensi Archiepiscopis sede metropolitana Jadrensi vacante, Mychaele Agriensi Demetrio Zagrabiensi eodem Valentino Quinqueecclesiensi, Ladislao Wesprimiensi Physico nostro, Petro Jaurinensi, Fratre Dominico Boznensi, Emerico Waradinensi, fratre Dominico Nitriensi, Johanne Syrmiensi, Paulo Tyniniensi, Demetrio Novensi, Gusigono Traguriensi Matheo Sibiniensi, Stephano Farensi, Jacobo Macharensi, Thoma Corbaviensi, et Porcina Segniensi Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Transylvana, Vachyensi, et Chanadiensi, sedibus vacantibus, Magnificis Viris Nicolao de Gara Palatino regni nostri, Ladislao Woyovoda Transilvano, Comite Jacobo de Szepes Judice Curie nostre et Magistro Tavarnico-

rum nostrorum, Nicolao de Zeech Croacie, Petro Zudar tocius Regni Sclavonie et Johanne de Machou Banis, Georgio Zudar Pincernarum, et Janitorum, Paulo de Lyzkou Dapiferorum, et Stephano Ágazonum nostrorum Magistris ac eodem Domino Palatino Comite Posoniensi aliisque quam pluribus Comitatus regni nostri tenentibus et honores.

Az úgy nevezett Expeditoria Levélnek formája (1380). Az Eredeti Levélről.

XV.

Nos Magister Gallus Vicecomes Comitatus de Zolnuk et Judices Nobilium de eodem memorie commendamus. Quod cum Paulus filius Kechend — juxta continentiam litterarum nostrarum adiudicatoriarum contra Magistrum Gallum — feria proxima ante festum beate Margarete Virginis, et Martiris proxime affuturum Juramentum prestare debuisset, ipso termino adveniente idem Paulus filius Kechend pro se — super eo, quod — Juramentum deponere coram nobis non debebat, quem nos vigore presentium reddidimus quietum, et expeditum datum in Zolnuk die termini prenotati Anno Domini M. CCC. octuagesimo.

Más illyen Expeditoriának formája a' T. T. Kovachich M. Úr által kiadott formulárék közűl.

XVI.

Nos Capitulum Ecclesiae Budensis memoriae commendamus, quod Honorabilis Magister Michael de Herczegszántó nostrae praedictae, et

et Alben. Transsylvaniae, Ecclesiarum Canonicus, in medio nostri personaliter constitutus sponte confessus est in hunc modum: quod quia Reverendus in Christo Pater Dominus Petrus Episcopus Moldavien, de et super Triginta flor. auri, et uno Ortone, alias per ipsum Magistrum Michaelem eidem Domino Episcopo mutuo, et sub spe restitutionis datis promptis cum pecuniis plenam, et omnimodam impendisset satisfactionem. Ideo ipse antefatum Dominum Petrum Episcopum super restitutione dictorum Triginta flor. auri, et uno Ortone, quittum expeditam, et modis omnibus absolutum reddidisset, et commisset, imo reddidit, et commisit coram nobis. Harum nostrarum testimonio litterarum mediante. Datum. etc.

A' Birói Birságot El-engedö Levélnek formája (1391). Az Eredeti Levélröl.

XVII.

Nos Magister Johannes filius Demetry de Páztóch Comes Neugradiensis memorie commendamus, quod quia Paulus filius Kechend de Serke contra Nicolaum filium Thome de Nisso, ordine Judiciario in Judiciis agravatus et convictus exstitisset, ad peticionem Nobilium virorum eidem Paulo duximus relaxanda testimonio presencium mediante datum in Paztoch in festo beatri Petri Apostoli. — Anno Domini M. CCC. Nonagesimo primo.

Halasztó levele (prorogatoria) Simon Ország' Birájának (1395) az Eredeti Zárt-levélröl.

XVIII.

Nos Comes Symon filius Konye Bani Judex Curie Domini Sigismundi dei gracia Regis Hungarie, damus pro memoria, quod Causam quam Reverendissimus, in Christo Pater Dominus Petrus Episcopus Ecclesie Wacyensis pro quo Symon litteratus cum procuratoriis litteris ejusdem exstitit, contra Ladislaum filium Chuda et Johannem filium Gregorii de Raad juxta continenciam litterarum Domini nostri Sigismundi Regis Evocatoriarum et Inquisitoriarum super factis in eisdem contentis in octavis festi Pasce Domini movere habebant coram nobis de Regio litteratorio mandato nobis generaliter allato ad octavas festi beati Mychaelis Archangeli nunc venturum duximus prorogandam. Datum in Vissegrad vigesimo sexto die termini prenotati, Anno Domini M-o CCC-o Nonagesimo quinto.

(K í v ű l r ö l)

Pro Reverendissimo in Christo Patre Domino Petro Episcopo Ecclesie Wacyensis contra Ladislaum filium Chuda et Johannem filium Gregorii de Raad ad octavas festi Beati Mychaelis Archangeli — prorog.

Közönséges Tanu-vallatást (Comunis Inquisitio) 's egyszer 's mind Törvénybe idézést tárgyazó Levél. (1390) Az Eredeti-levélről.

XIX.

Excellentissimo Principi domino Sigismundo Dei gracia Regi Hungar. Dal. Croac. etc.

Marchionique Brandenburgensi etc. Domino ipsorum metuendo Capitulum Ecclesie Budensis oracionum suffragia deuotarum. Litteras vestre Serenitatis inquisitorias pariter et evocatorias nobis directas reverencia qua decuit — nos recepisse in haec verba. Sigismundus Dei gracia Rex Hungar. Dal. Croac. etc. Marchioque Brandenburgensis etc. fidelibus suis Capitulo Ecclesie Budensis salutem, et graciam. Dicitur nobis in persona Reverendissimi in Christo Patris Domini Petri Episcopi Ecclesie Wachiensis, quod Johannes filius Andree de Chw Sabato proximo ante dominicam Invocauit proxime preterito unacum Ladislao Petro dicto Hamlar, Jakus Willico Honal nuncupato, Jacus Ladislao Poser nominato, Konth Syppus dicto, Andrea filio Michaelis magni, Johanne filio — Thoma magno Ancholmus appellato, Stephano filio Pauli, Johanne, et Jacobo filiis Pauli dicti Palla, Johanne Bechek, Stephano Kys dicto, Mathia de Marchal, Clemente, Mathia et Petro familiaribus, et Jobagionibus suis, manibus armatis, et potenciariis ad Possessionem eiusdem Domini Episcopi Saap vocatam veniendo, in quendam Jobagionem, sew Officialem eiusdem Sebastianum nomine irruendo, et eundem captiuando, ad dictam Possessionem suam Chw vocatam deduxisset commoraturum, eo non contentus ydem Johannes filius Andree in dominica Oculi similiter proxime preterita una cum prescriptis familiaribus, et Jobagionibus suis ad domum prefati Sebastiani in dicta Saap constitutam veniendo, vniuersas res, et bona eiusdem ibidem reperta, et inuenta deportasset potencia sua mediante, Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo, mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide-

dignum, quo presente Nicolaus de — aut Petrus vel Mathias de eadem, sin Emericus, et Benedictus filii Johannis de Acha, sew Johannes de Bukry, si non Petrus de — neve Petrus filius Johannis de Chamad, alys absentibus homo noster, ab omnibus quibus incumbit sinceram de premissis experiatur veritatem, expertaque premissorum mera veritate euocet prefatum Johannem filium Andree contra annotatum Dominum Episcopum Petrum Ecclesie Wachiensis ad terminum competentem racionem de praemissis redditurum, prefatos familiares, et Jobagiones eiusdem eidem statuere committendo. Et post hec ipsarum Inquisicionis, et Euocationis seriem cum nomine euocati, et statui commissorum, terminoque assignato nobis fideliter rescribatis. Datum in Wyssegrad Sabato proximo — — — pape Anno Domini M. CCC. Nonagesimo (s e p t i m o) (N o s i g i t u r) mandatis vestre excellencie in omnibus obedire volentes ut tenemur, una cum prefato Emerico de Acha homine vestro nostrum hominem fidedignum Anthonium — Ecclesie nostre predicte Clericum ad premissa fideliter exequenda pro testimonio duximus exmittendum, qui tandem ex inde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod predictus homo verster — ipso nostro testimonio presente feria secunda proxima post festum ascensionis Domini proxime preteritum in Comitatu Newgradiensi simul procedendo a nobilibus, et ignobilibus, ceterisqué communibus eiusdem Comitatus hominibus, a quibus decuisset, et licuisset palam, et ocultе diligeuter de premissis inuestigando omnia premissa et premissorum singula sic facta fuisse, et perpetrata — prout tenor litterarum vestrarum contineret predictarum, facta-

que huiusmodi inquisicione prefatum Johannem filium Andree in porcione sua possessionaria in Possessione Wyfalu vocata habita, contra annotatum Dominum Petrum Episcopum Ecclesie Wachiensis ad quindenas predicti termini — — nunc venturas in vestre sublimitatis euocasset presentiam racionem de premissis redditur. prefatos familiares, et Jobagiones eiusdem Johannis eidem statuere committendo. Datum quarto die dicti Inquisicionis, et euocationis predictarum Anno Domini prenotato.

A' Három Vásáros kikiáltásról szóló 1406-ik Levél (trina forensis proclamatio). (Az Eredeti-levélről).

XX.

Serenissimo principi Domino ipsorum Sigismundo Dei gracia Inclito regi hungarie Capitulum ecclesie Agriensis orationes in Domino perpetuas cum fidelitate Vestre Serenitati declaramus per presentes. Quod cum nos litteris magnifici viri Comitis Francisci de Zechen Judicis Curie vestre formam sue Judiciarie deliberacionis et discussionis in se exprimentibus honore receptis tenoremque ipsarum intuitis et perlectis suis amicabilibus peticionibus ac Justicie annuentes una cum petro Wanyarch homine vestro Franciscum literatum Cheu nominatum clericum ad infrascriptam trinam forensem proclamacionem faciendam pro testimonio destinassemus tandem iidem vester, et noster homines ad nos exinde redeuntes nobis uniformiter retulerunt istmodo, quod ipsi feria tercia proxima post festum pasce domini proxime preteritum primo in Civitate Agriensi,

et feria quarta sequenti in Opido Genges (Gyöngyös) vocato, nec non feria quinta similiter sequenti in Opido Hathwan appellato tribus videlicet foris comprovincialibus Ladislaum filium condam Comitis Comiti Bubek literalia sua Instrumenta exhibitur. ac de Judiciis in toto undecim marcas facientibus contra Magistrum Nicolaum filium Thome de Nesa ad octavas festi beati Georgii Martiris nunc venturum in predictis tribus foris comprovincialibus publice, et manifeste vestre serenitatis in presenciam fecissent proclamare. Insinuassent etiam ibidem ut si venerit et premissa sua literalia Instrumenta exhibuerit, ac de dictis Judiciis vobis et parti adverse satisfecerit bene quidem alioquin non obstante ipsius absencia et rebellione finem debitum, et indilatum faceret Comes Frank de Zechen Judex Curie vestre prenotatorum Causa in premissís dictante Juris equitate datum die predicti festi pasce Domini Anno ejusdem Millesimo quadringentesimo sexto.

'Sigmond Király némellyeknek a' híres Ugray Nemzetségből, Fővesztő hatalmat ád 1408. Egy Másolatról, mellynek Eredeti-mássát magam is szemléltem.

XXI.

Nos Sigismundus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, et Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis Quod nos tam pro exstirpandis furibus, latronibus, et aliis malefactoribus, tam etiam consideratis fidelitatibus et

fidelium obsequiorum merites, fidelis nostri Joannis filii Nicolai de Ughra, quibus ipse nobis, et Sacro nostro Regio diademati sub diversitate locorum, et temporum signanter in praesentibus Almaniae partibus studuit, et adhuc anhelat complacere, eidem Joanni, et per eum Ladislao, Petro, et Sigismundo carnalibus; Benedicto filio Lucae, et Joanni filio Olyveri de eadem Ughra condivisionalibus fratribus suis ipsorumque haeredibus, et posteritatibus universis auctoritate nostra Regia, hancce praerogativam perpetuo, et irrevocabiliter duraturam sanximus faciendam, ut ipsi, et eorum haeredes, in facie praescriptae Possessionis ipsorum Ughra in Comitatu Bihariensi adjacentis, patibula, et alia quaevis tormentorum genera, seu ergastula more, et ad instar Caeterorum Regni nostri Nobilium huiusmodi gracias habentium instaurandi, tenendi, et possidendi; universosque fures, latrones, vespiliones, homicidas, incendiarios, raptores, infanticidas, falsorum Sigillorum sculptores, falsarum monetarum cusores, et alios quosvis malefactores, quos ipsi, aut eorum Successores — — metas praescriptarum Possessionum, et Jurium Possessionariorum ipsorum deprehensos captivari poterunt, quemlibet eorum exequendorum demerito captivandi, jugulandi, et licita poena puniendi, decollandi, rotandi, cremandi, suspensionis laqueo necandi, et alia suplicia — — plectendi, plenam, et omnimodam habeant potestatem, ex praesenti nostra gratia, et indulsione speciali, harum nostrarum vigore, et testimonio litterarum mediante, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie reportatae fuerint. Datum in nostra Imperiali Civitate Ulmensi feria sex-

ta proxima ante festum nativitatis beatae Virginis gloriosae, Anno Domini Millesimo Quadringentesimo octavo, Regnorum nostrorum anno Hungariae trigesimo primo, Romanorum vero octavo. (L. S.) Stephanus filius Simeonis de Rozgon.

Az úgy nevezett Judicialis (Biról) Levél, vagyis a' Törvénybe idéztetésre megnem jelent Fél ellen hozott Nádor-Ispányi Itélet (1411). Az eredeti Zárt-levélről.

XXII.

Nos Nicolaus de Gara Regni Hungarie Palatinus, et Judex Cumanorum damus pro memoria quod Bartholomeus filius Michaelis pro Johanne filio Stephani, Georgio filio Ladislai, et Petro filio Michaelis de Ithebew cum procuratoriis litteris Capituli Ecclesie Colocensis contra Magistrum Nicolaum de Machedonia ab octavis festi beati Georgii Martyris triginta sex diebus continuis legitime stetit in termino coram nobis. Qui juxta continenciam litterarum nostrarum evocatoriarum et Capituli Ecclesie Chanadiensis rescripcionalium superfactis in eisdem contentis litteralia sua Instrumenta exhibitur, nostram in presenciam non venit, neque misit nec Judicia triginta trium marcarum nobis et trium marcarum parti adverse ac alia Judicia triginta duarum marcarum nobis, et duarum marcarum parti adverse persolvere debens persolvit, unde ipsum pro sua non veniencia in Judiciis consvetis, et pro non solucione dictorum Judiciorum in dupplo eorumdem commisimus fore convictum si se racionabiliter

non poterit excusare. Datum Bude tricesimo septimo die termini prenotati Anno Domini M-mo quadringentesimo undecimo.

K i v ü l r ö l.

Pro Johanne filio Stephani Georgio filio Ladislai et Petro filio Mychaelis de Ithebew contra Magistrum Nicolaum de Machadonia. — Judicialis.

A' T ö r v é n y b e - i d é z ő l e v é l n e k f o r m á j a (1453) Hiteletlen - másolatból.

XXIII.

Ladislaus Dei gratia Hungariae Bohemiae Dalmatiae, Croatiae Rex, ac Austriae, et Styriae Dux nec non Marchio Moraviae etc. Fidelibus Conventui Ecclesiae S. Crucis de Lelesz salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona Reverendi in Christo Patris Domini Joannis Episcopi, et Capituli Ecclesiae Varadiensis. Quod tempore praeterito cuius jam tertia instaret evolutio annualis post editionem scilicet generalis Decreti per Universitatem Praelatorum Baronum, et Nobilium Regni nostri in Civitate Pesthiensi editi, et stabiliti Egregius Paulus de Hedrichvára quemdam Clementem Krutzel dictum Jobagionem dictae Ecclesiae Varadiensis nescitur quo ductus motivo in persona captivasset, captumque integris tredecim septimanis quousque scilicet suae voluntati placuisset in huiusmodi captivitate conservasset, ab eodemque ibidem tredecim florenos Auri — — abstulisset, ac alia dampna, et nocumenta eidem intulisset potentia mediante in praejudicium dicti Domini Episcopi, et annotati Capituli, et dampnum valde magnum. Super quo

fidelitati vestrae firmiter praecipientes mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo praesente Petrus de Arand, aut Emericus de Sarolyan, vel Stephanus Thome de eadem — — — aliis absentibus homo noster — — praemissorum mera veritate evocet praefatum Paulum de Hedrichvára contra memoratos Dominum Joannem Episcopum, et annotatum Capitulum Ecclesiae Varadiensis nostram specialem in praesentiam ad octavas festi Beati — — proxime ventur. rationem de praemissis redditurum, lite pendente si qua foret inter ipsos non obstante, insinuando ibidem ut sive ipse in dictis octavis coram nostra Speciali praesentia compareat, sive non, nos ad partis comparentis instantiam juxta formam Generalis Decreti superinde stabiliti idfaciemus Causa in praemissa prout juri videbitur expediri, et post haec huiusmodi evocationis, et insinuationis seriem cum nomine evocati octavas ad praedictas, eidem nostrae speciali praesentiae fideliter rescribatis. Datum Varadini feria quinta proxima post festum Beati Jacobi Apostoli. Anno Domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio.

(K i v ü l r ö l)

Fidelibus nostris Conventui Ecclesiae S. Crucis de Lelesz pro Reverendo in Christo Patre Domino Johanne Episcopo, et Capitulo Ecclesiae Varadiensis.

I-ső Mátyás Király az Egri Káptalannak hiteles-petsétjét vissza adja 1467-be. T. T. Schwartner M. Úr Okleveles Gyűjteményjéből.

XXIV.

Commissio propria Domini Regis.

Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod licet Capitulum Ecclesiae Agriensis, propter proscriptionem, quam ratione emanationis quarundam falsarum Litterarum, in Judicio generali Comitatus Heuesiensis, de nostra Commissione per fidelem nostrum Magnificum Michaelem Országh de Gutth, dicti Regni nostri Hungariae Palatinum novissime celebrato, incurrerat. Sigillum eorum quo utebantur de jure et consuetudine nostri Regni, amiserint: tamen nos tum accepta supplicatione fidelis nostri Reuerendissimi in Christo Patris, Domini Johannis, Archiepiscopi Strigoniensis Apostolicae Sedis Legati nati, Summi, et Secretarii Cancellarii nostri; tum vero ex eo, ne Ecclesia ipsa Agriensis, cuius nos Patroni sumus, temporibus nostris, in praerogativis suis a Sanctis Regibus donatis, detrimentum patiatur, quin potius amissa recuperet; eidem Capitulo Sigillum huiusmodi, duobus punctis ex utraque parte imaginis Sancti Johannis consignatum, de gratia nostra specialis, ac consilio, et deliberatione Praelatorum, et Baronum nostrorum duximus restituendum; decernentes, omnes, et quaslibet litteras sub eodem Sigillo emanandas, illius esse vigoris, firmitatis, et auctoritatis, cujus ante proscriptionem emanabantur; imo reddimus, et decernimus, harum nostrarum, quas in futuram, et perpetuam rei memoriam, secreto Sigillo nostro communiri fecimus, vigore, et testimonio Litterarum mediante. Datum Agriae, die Dominico proximo ante festum Beati Laurentii Mar-

tyris Anno Domini 1467. Regni nostri anno decimo Coronationis vero quarto.

II-ik Ulászló Király a' Vásárhelyi Apácza Szüzek' Egyetemjének hiteles pecsétet ád 1511 ben. T. T. Schw. M. Úr Okleveles Gyűjteményjéből.

XXV.

Wladislaus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, nec non Slesiae, et Lucemburgensis Dux, Marchioque Moraviae, et Lusatiae etc. Ad futuram, perpetuamque memoriam. Quum ad Officium, ac potius pietatem Principis Catholici, religionemque, ac cultum divinum, summi Creatoris laudem propagare cupientis, pertinere arbitremur, personas Deo dedicatas, et maxime eas, quae reclusae, et rebus mundanis exemtae, jugem impendunt Domino famulatum, liberalitate religiosa; ac munere perpetuo amplecti, atque prosequi; mentis nostrae oculos, in Collegium Deo devotarum Sanctimonialium, sub titulo Beatissimae Mariae Virginis, ordinis Praemonstratensium, in claustro in Oppido Vásárhel fundato degentium, quae nos prioribus Monialibus ordinis S. Benedicti — — — inde regia nostra authoritate, salutaribus, et justis ex causis, ordine Juris observato eiectis, et expulsis, in earum locum collocari, et imponi fecimus, conjicientes: easdem quo feruentius, diligentiusque Deo Creatori omnium in Christo fidelium salutare exemplum seruire possint, proque nostra erga sanctitatem, et Religionis earum observantiam devotione, et affectu, tituloque et nomine stabili, et omni aevo permanente decorandas, et fulciendas duximus. In cuius quidem

nostri muneris signum, et indicium, eidem Conuentui seu Collegio ipsarum Sanctimonialium, animo deliberato, et ex certa nostra scientia, Praelatorumque, et Baronum nostrorum ad id accedente consilio, et deliberatione, Sigillum cum Sculpturas, seu simulacro imaginis gloriosissimae, ac intemeratae Dei Genitricis, semperque Virginis Mariae, filium suum unigenitum sub figura pueri in ulnis tenentem, et amplectentem, in circumferentia eiusdem Sigilli cum caracteribus latinis hunc titulum in se continens: „S. Conventus Monialium de Vásárhel", in argento, aut in cupro vel alio ad id apto metallo parand', et fabricand' et sculpend' duximus annuendum, et concedendum, ut scilicet ipse Conventus Monasterii praedicti, ipso Sigillo, quod in perpetuum authenticum esse volumus, uti, frui, et gaudere, ac adinstar aliorum similium Conventuum Sanctimonalium, Sigilla authentica habentium, cum illo Sigillo, per nos ut praefertur concesso, Literas fassionales, procuratoriales, testimoniales, ac alias quascunque, de more signare, et communire, ac demum eadem libertate in dandis literis, et aliis rebus per illud conficiendis, quibus ceteri Conventus Sanctimonialium cuiuscunque ordinis de Jure vel consuetudine utuntur, uti et frui perpetuo valeant, atque possint. Nos autem nihilominus omnes Literas, quae per ipsum Conuentum sub Sigillo praedicto, quibuscunque legitime concessae fuerint, praesentibus auctorisantes, tanti vigoris esse decernimus, quanti aliorum Conuentuum, eiusdem, vel alterius cuiuscunque ordinis Literae habentur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, praesentes Literas nostras authenticas, Secreti Sigilli nostri, quo ut Rex Hungariae utimur, munimine roboratas, eisdem Sanctimoni-

alibus Praemonstratensibus, praesentibus, et futuris, duximus concedendas. Datum Budae in festo Assumptionis Beatissimae Mariae Virginis, Anno Domini millesimo quingentesimo undecimo, Regnorum Hungariae anno vigesimo primo, Bohemiae vero quadragesimo primo.

Az Egri Káptalannak egy 1512-iki Megújjító-parantsolat mellett készült Másolatja, melly az Ország Bírájának Itélete' következésében megtörtént Jószágba való Beiktatást is foglal magában. Az Eredeti Levélről. Tettes Básthy Familia Leveles-tárából.

XXVI.

Omnibus Christi fidelibus presentibus pariter, et futuris presens scriptum inspecturis Capitulum Ecclesie Agriensis salutem in omnium salvatore. Ad Vniversorum noticiam harum serie volumus peruenire. Quod nos litteras Serenissimi Principis Domini Wladislai Dei gracia Regis Hungarie, et Bohemie etc. Domini nostri graciosissimi Renovatorias nobis preceptorie directas summo cum honore recepimus in hec verba Wladislaus Dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo Agriensi salutem, et graciam. Dicitur nobis in persona fidelis nostri Nobilis Ladislai filii condam Georgii de Baasth. Quomodo quedam littere vestre statutorie dudum sub Sigillo vestro in papiro emanate, factum possessionis ipsius Bykmegy vocate in Comitatu Gewmeriensi existen. tangen. et concernen. propter nimiam vetustatem, et malam conservacionem earundem in carta, et Sigillo corrupte fo-

rent, que renouacione plurimum indigererent super quo fidelitatis vestre firmiter precipientes mandamus, quatenus receptis presentibus prescriptas litteras vestras statutorias diligenter reuidere, et conspicere, et si easdem in stilo forma scriptura, et Sigillo vestro veras et iustomodo emanatas fore cognoveritis ex tunc easdem sub Sigillo vestro autentico renouari in transcripto litterarum vestrarum priuilegialium eidem Exponenti dare, et concedere debeatis, cauentes tamen ne fraus, aut dolus in hac parte eueniat aliqualis secus non factur. Datum Bude feria quarta proxima post festum omnium Sanctorum Anno Domini Millesimo quingentesimo duodecimo: Nos igitur mandatis prefatis Domini Serenissimi Regis in omnibus obedire volentes ut tenemur praescriptas litteras nostras statutorias factum prenotate possessionis dicti Ladislai de Baasth Bykmegy vocate concernentes diligenter reuidimus, et conspeximus, ac easdem in stilo forma scripturarum, et Sigillo nostro veras, et iustomodo emanatas fore cognoverimus. Quarum tenor talis est. Magnifico Comiti Ladislao de Paloch Judici Curiae Regiae Domino, et Amico eorum honorando Capitulum Ecclesiae Agriensis amiciciam debitam cum honore. Nouerit vestra Magnificencia quod cum nos receptis litteris vestris Adjudicatoriis formam possessionar. statucionis in se exprimentibus pro parte Johannis filii Blasii dicti Wydar de Basth, contra Leustachium filium Johannis filii Benedicti de Feled, loquen. nobisque amicabiliter directis, juxta earumdem continentiam vna cum Andrea de Pesthyen homine Regio in eisdem litteris vestris adjudicatoriis inter alios nominatim conscripto, et per vestram Magnificenciam de ipsa Curia Regia ad id specialiter transmisso, et de-

putato, nostrum hominem videlicet honorabilem Dominum Petrum de Wngh socium, et Concanonicum nostrum ad praemissam statutionem perficiendam nostro pro testimonio transmisissemus fidedignum. Qui demum exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt. Quod ipsi die dominico in festo videlicet Beati Brutii Confessoris proxime preterito ad faciem possessionis Bykmegy vocate in Comitatu Gemeriensi existen. viciuis et cometancis eiusdem vniversis inibi legitime convocatis, et presentibus accedendo, eandem cum vniversis suis vtilitatibus et pertinenciis quibuslibet juxta prescriptam vestram Judiciariam commissionem statuisset prefato Johanni filio Blasii Wydar de Baasth eiusque heredibus, et posteritatibus vniversis perpetuo possidendam contradictione antedicti Leustachy fiilii Johannis fiilii Benedicti de Feled, et aliorum quorumlibet non obstante. Datum tercio die diei statucionis antedicte Anno Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto. Tandem nos prescriptas litteras nostras statutorias, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas omni prorsus vicio suspicionis carentes de verbo ad verbum sine diminucione, et augmento aliquali in transcripto presencium litterarum nostrarum privilegialium pendentis, et autentici Sigilli nostri maioris munimine roboratarum renouantes prenominato Ladislao de Baasth in perpetuam rei memoriam, et firmitatem duximus concedendas. Datum Feria sexta proxima post festum Sancti Andree Apostoli Anno Domini Millesimo Quingentesimo duodecimo suprascripto.

A' Közönséges Jegyzök (Notarii publici) által kiadott Oklevélnek formája (1528). Egy Eredetiböl leírt Másolat után.

XXVII.

In nomine Domini Amen. Anno nativitatis ejusdem 1528. indictione nona, sabatho, vigesima sexta die mensis Decembris, hora nonarum, et quasi ante fores Domus, et solitae residentiae religiosarum Dominarum Sanctimonialium reclusarum Ordinis S. Clarae in Claustro B. Annae Matris Mariae Varadini fundato degentium; Pontificatus autem Sanctissimi in Christo Patris, et Domini Domini Clementis, divina providentia Papae septimi Anno eius sexto. In mei Notarii publici, et testium infrascriptorum praesentia personaliter constituti ab una providus vir Benedictus Nylas alio nomine Zanthy de Bihar, ac Religiosa Domina Anna Halál Abbatissa praescriptarum sanctimonialium Claustri praescripti ab alia partibus. Idem Benedictus Nylas onera, et quaelibet gravamina quorumdam Fratrum, Proximorum, et Consanguineorum suorum in subnotandis super se ipsum assumens, non vi, dolo, metu, vel aliqua alia circumventione ductus, sed sponte, libere, et ex certa sua scientia motus, ut dixit, et libera sua voluntate confessus exstitit in hunc modum: Quomodo ipse directam, et aequalem medietatem cuiusdam molendini in fluvio Kiss-Keres in territorio Oppidi Bihar decurrentis, in Comitatu Bihariensi existentis, et habiti, cuius quidem molendini alteram medietatem piae memoriae Franciscus de Pereny Episcopus Ecclesiae Varadiensis praefatis Monialibus in perpetuam Elemosynam dedisset, et quod molendinum idem Benedictus Nylas ex annuentia,

et liberalitate praefati condam Domini Francisci Episcopi propriis suis sumptibus, et expensis, ac laboribus fundasset, aedificasset, et construxisset, quam quidem medietatem molendini praescripti suam videlicet, idem Benedictus Nylas praefatae Dominae Annae Halál Abbatissae, et consequenter Monasterio Sanctae Annae, et praescriptis Sanctimonialibus pro quinquaginta florenis Auri Hungaricalibus per easdem Dominam Annam Abbatissam, et Dominas Sanctimoniales persolutis, et per praefatum Benedictum Nylas levatis, et receptis, perpetuo; et irrevocabiliter vendidisset, et inscripsisset, imo coram me Notario, et Testibus infrascriptis vendidit, et inscripsit, ut praemissum est, perpetuo, et irrevocabiliter tenendam, possidendam, et habendam; nullum Jus, nullamve Juris, et Dominii proprietatem praeattactae medietatis molendeni sibi ipsi, aut suis successoribus reservando, sed totum, et omne Jus ejusdem medietatis molendini in praefatas Abbatissam, et Sanctimoniales, et Claustrum praescriptum S. Annae Matris Mariae transferendo. Superquibus omnibus praemissis, et singulis praefata Domina Anna Halál Abbatissa et Sanctimoniales praescriptae, me Notarium publicum infrascriptum requisiverunt, ut ipsis de, et super praemissis unum, vel plus publicum, seu publica Instrumenta conficerem, et darem; quod et feci ex officio meo incumbente. Acta sunt haec, et facta. Anno, Indictione, Die, Mense, hora, loco, et Pontificatus, quibus supra. Praesentibus ibidem Honorabili Domino Michaele Plebano omnium Sanctorum, nec non Dominis Joanne Literato Rationista proventuum Castri Varadiensis, Clemente Várbéli Judice de Vico Velencze, Mathaeo Nagh, Joanne Hydas, Antonio Somoghi, Stephano Kádár, Dionisio Keumives, Laurentio Kiss,

Antonio Zakas, Ludovico Katona de Curia praedictarum Sanctimonialium, aliisque quam pluribus testibus fidedignis ad praemissa rogatis, vocatis pariter, et requisitis. Et ego Joannes de Zegedino Clericus Dioecesis Bachiensis publicus Sacra Apostolica auctoritate Notarius, et in praemissis venditionis, et inscriptionis, aliisque omnibus, et singulis, dum sic, ut praemittitur dicerentur, agerentur, et fierent, una cum praenotatis Testibus praesens fui, eaque omnia, et singula sic fieri vidi, et audiui, ac in notam scripsi, ideo hoc praesens publicum instrumentum manu mea propria fideliter scriptum confeci, et in hanc formam publicam redegi, meque signo, et nomine meis solitis, et consvetis consignavi, rogatus, et requisitus in fidem, et testimonium omnium, et singulorum praemissorum.

Nagy-Várad Várossa Lakossainak Nemesitö-Levelek (1580). Egy Másolat után.

XXVIII.

Nos Christophorus Bathory de Somlyó Vajvoda Transylvaniae, et Siculorum Comes etc. — Memoriae commendamus tenore praesentiúm significantes, quibus expedit universis, quod ab eo statim tempore, qvo curam, atqve Gubernationem hujus Provinciae Summa Dei Benignitate suscepimus, nihil magis in votis habuimus, qvam ut prodesse qvam multis possemus, nulli obessemus, eamqve demum firmam, atqve solidam laudem esse duceremus, qvae ex communi hominum utilitate, cui in vita studuissemus, comparativa; vita quippe ipsa lux veluti qvaedam est, qvae qvo plures illustrat, ac latius diffunditur, eo

luculentior, atqve gratior est; ita ut maximam ii etiam nunc commendationem mereantur, qvi cum in vivis essent, praeclaro aliqvo beneficio humanum genus affecerunt. Cum autem in omnes benefici, ac liberales esse debemus, tum in eos maxime, qui ita se erga nos gesserunt, geruntqve qvotidie, ut in eorum fide, studio, atqve obseqvio in qvocunqve rerum nostrarum statu tuto conqviescere possimus, qvo in genere Varadiensem imprimis nostram Civitatem Jure reponimus, cujus merita ejusmodi sane sunt, ut cum ad ea consideranda nos conferimus, facile agnoscamus ejus ornamentis, atqve commodis plurimum nos debere, ut enim vetustatem illius taceamus, ac veterem a tot saeculis famam, qva in hunc usqve diem jam inde ab initio Hungarici nominis floruit, ut sancti illius, ac digni perpetua memoria Regis nostri Ladislai praecipua in eum beneficia, qvorum praeclara nunc etiam monumenta videmus, ut fundationis illius primordia, ut loci situsqve amoenitatem, pulchritudinem Regionis, deniqve tot, tanta qve fidei antiqvae, ac pietatis vestigia certe Civium ipsorum, qvi omnibus temporibus in ea exstiterunt, egregia instituta, ac pacis, juxta belliqve studia silentio praeterire non possumus. Cum enim solertissimi homines non ignorarent his potissimum artibus, et Regna, et Provincias, et Civitates omnes vel stetisse antea, vel nunc etiam conservari, ita eis operam semper dederunt, ut nullus fere in Hungaria Locus his rebus clarior haberetur. Cujus rei testis est tota antiqvitas, in qva freqvens ubiqve est Varadiensium memoria, cum tot sint fere eorum ex defensa fortiter, et conservata patria Trophaea, ac Victoriae, qvot a principio in eam Barbarorum incursiones numerantur, ac nulla in parte a majorum suorum moribus, ac

institutis recedant, soli fere ex tot Hungariae Oppidis reperiuntur, qvi nullum adhuc hostile jugum subierunt. Qvamvis autem, eo jam reductae res Christianorum sint, ut satis angustis undiqve terminis concludamur, ea tamen est insita virtus animis illorum, ut nulla rerum adversitate, nulla Amplissimi condam Hungariae Regni calamitate fracti, aut debilitati, esse videantur. Neqve, ut in aliis Urbibus fit, Cives Varadienses mercaturae tantum, aut opificio sunt dediti, sed tamqvam inter arma nati, et educati omnia militaria munia maxima animorum alacritate obeunt, nec qvidqvam antiqvius habent, Patriae defensione, atqve salute. Primores Civium ordines inter eos ducunt, juniores a teneris statim annis militiae artibus imbuunt, exercent, ac cunctis in rebus, dum opus est dicto audientes, ac morigeros habent; quod ideo libentius hoc loco referimus, qvia ipsi experti sumus, qvantum his rebus dum apud eos viveremus, caeteris praestare studuerint. Atqve ut ex multis unum hoc eorum eximium facinus commemoremus, ea certe tempestate, dum Stephanus Dei gratia tunc Rex Poloniae etc. Magnus Dux Lituaniae etc. tunc vero Vajvoda hujus Provinciae Dnus Frater noster observandissimus armis tam externis, qvam intestinis petitus, ac veluti circumseptus undiqve fuit, tantum non obruti omnes fuimus, nulli Cives, aut populi cupidius, aut celerius Varadiensibus arma pro illius salute expediverunt, nulli se liberos, uxores, fortunasqve suas in majus discrimen conjecerunt, iidem etiam Cives fugatis jam, ac ejectis e Provincia hostibus, reliqvias illius funesti Belli magno animo perseqventes ad arcem Pap-mező, qvae in manibus factiosorum erat, convolarunt, eamqve illico ceperunt, ac omnem circum Regionem paccatam statim reddi-

derunt, ita, ut sperare post haec qvoqve nobis de eis liceat, nulli eos occasioni, in qva praeclarum aliqvod facinus edi possit, si qvando necessitas aliqva ingruat, esse unqvam defuturos: qvae cum ita se habeant, ac alioqvin etiam videamus Civitatem illam non Civium tantum numero in dies augeri, sed Nobilium etiam, qvi tutioris vitae gratia sedem fortunarum suarum eo transferunt, concursu cultiorem, ac freqventiorem reddi voluimus opportune rationem aliqvam inire, qva hosce duos hominum ordines nobilem, ac plebejum, qviinter eos sunt, iisdem moenibus inclusos, eidem Coeli, eidem fortunae subjectos ad communem qvamdam vitae societatem, legumqve aeqvabilitatem redigeremus. Itaqve cum ob haec eximia illorum erga nos merita, tum etiam rationem habentes precum, ac intercessionis pro eisdem nonnullorumDominor.Consiliarior. nostrorum eandem Civitatem Varadiensem, in Cottu Bihoriensi in Hungaria ditionis nostrae sitam, hoc est omnes Cives, Incolas, ac Inhabitatores illius, eos scilicet, qvi nunc Civitatem ipsam incolunt, et non illos, qvi imposterum in eam commigraverint, ex plebejo, et ignobili statu, in qvo hactenus perstiterunt eximentes, ac in coetum, et Numerum verorum Regni Hungariae, ac Transylvaniae Nobilium cooptandos, agregandos, et adscribendos duximus, decernentes expresse, ut iidem Cives, ac Incolae Varadienses, atqve eorum haeredes, ac posteritates utriusqve sexus universae pro veris, ac indubitatis Nobilibus praescripti Regni Hungariae, ac Transylvaniae habeantur, et reputentur semper, atqve in aevum. Ut autem haec nostra in eos gratia testatior sit, in signum verae, et indubitatae Nobilitatis illorum haec Arma, atqve Insignia, Scutum scilicet triangulare Coelestini coloris, in cujus basi diadema Regium

gemmis, atqve unionibus ornatum positum, cui Leo duobus posterioribus pedibus divaricatis insistit, reliqvo vero corpore per mediam scuti regionem erectus capite coronato ore hiante, lingva exerta, cauda bifurcata ad dorsum elevata depictus prioribus pedibus securim militarem, vulgo baltam nuncupatam longo manubrio affixam, acie sursum elevatam ungvibus stringere visitur, eidem qve a dextro scuti latere Angelus albo amictu indutus, alis rubris in altum expansis oppositus, utraqve manu praedictam securim fortiter comprehensam tenere conspicitur. Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam seu apertam Regia Corona Leonem per omnia priori similem pubetenus emergentem, dextro pede praefatam securim, sinistra vero globum ignitum, et fumantem tenentem praeferente ornatam, a summitate vero, seu cono galeae laciniis, sive Lemniscis utrinqve aurei, seu Coelestini coloris, in scuti extremitates placide se se diffundentibus, illudqve decenter exornantibus. Animo deliberato, et ex certa nostra scientia, ac liberalitate memoratis Civibus incolis, ac universis inhabitatoribus praedictae Civitatis Varadiensis, eorumqve haeredibus, et posteritatibus utriusqve sexus universis ex speciali gratia nostra dedimus, donavimus, et contulimus, annuentes, et concedentes, ut ipsi Cives incolae, ac universi Inhabitatores dictae Civitatis Varadiensis haeredes, et posteritates eorundem utriusqve sexus universae praescripta Arma, seu Nobilitatis Insignia, more aliorum Nobilium Armis utentium ubiqve in praeliis, duellis, hastiludiis, monomachiis, torneamentis, et aliis quibuslibet exercitiis militaribus, et nobilitaribus, nec non sigillis, annulis, vexillis, velis, aulaeis, domibus, clypeis, sepulchris, generaliter vero qvarumlibet rerum,

et expeditionum generibus sub merae, et sincerae Nobilitatis titulo, qvo eos ab omnibus quibuscunqve status, conditionis, et praeeminentiae homines existant, insignitos dici, nominari, atqve appellari volumus ferre, gestare; ac omnibus, et singulis gratiis, honoribus, Privilegiis, Libertatibus, Immunitatibus, et praerogativis, quibus caeteri veri, et indubitati Nobiles Regni Hungariae, et Transylvaniae qvomodolibet de Jure, vel consvetudine utuntur, fruuntur, et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere possunt, atqve valeant. Deniqve pro ampliori erga nos Gratiae nostrae testificatione hoc eisdem annuendum, et concedendum duximus, ut Cives illi, qvi superioribus annis in ordinem Nobilium, vel a Praedecessoribus nostris, vel a nobis etiam ipsis adsciti fuerunt, in eodem posthac cum reliqvis Civibus numero, atqve conditione habeantur, ac Judicem eundem, qvi omnibus ex aeqvo Jus dicat ac communi omnium suffragio eligatur, habeant, tum etiam omnia onera, pensiones, census, et gravamina, si qvae Civitati subeunda unqvam fuerint, aeqva cum caeteris Civibus ratione perferant, exceptis tamen e numero istorum iis Nobilibus qvi Bona, et Haereditates peculiares in Comitatu ipso Bihariensi obtinent, ac Jurisdictioni Comitum ipsorum subjacent, deinde militibus quoqve ipsis praesidiariis, quibus stipendia a nobis exolvuntur, ac Praefectis, et Capitaneis nostris subsunt, qvorum omnium veterem, eandemqve militarem praerogativam salvam, et integram esse volumus. In qvorum omnium praemissorum memoriam perpetuam qve firmitatem praesentes Litteras nostras pendentis, ac authentici Sigilli nostri munimine roboratas memoratis Civibus, Incolis, ac universis Inhabitatoribus Civitatis Varadiensis, ipsorum qve haeredi-

bus, et posteritatibus utriusqve sexus Universis dandas duximus, et concidendas Datum Albae Juliae 10 a die Mensis Martii. A. D. 1590. (L. S.)

Báthori 'Sigmond Erdélyi Fejedelemnek 1597-iki a' Nagy-Váradiakhoz intézett nevezetes foglalatú Parancsolatja, melly az ő különös volta miatt megérdemli, hogy ide iktattasson. A' Descriptio fund ac viciss. Episcopatus, et Capituli M. Varadinensis czimű Könyv II-ik R. 228. lapján való kiadás szerént.

XXIX.

Generosis, Egregiis, Prudentibus, ac Circumspectis, Universitati Equitum, et Peditum, ac Civium Inhabitatorumque Varadini nobis dilectis. Sigismundus Dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae, Transalpinae, et S. R. J. Princeps, Partium Hungariae Dominus, Aurei Velleris Eques, et Siculorum Comes — Universis nobis sincere dilectis salutem, et gratiam! Hit igazgatásnak, az mi nem ti dolgotok hadjatok békét. Sablya Kopja Katonához illendő fegyver az ti dolgotok. Te pedig Király György Uram felnyisd a' szemedet, meglásd mit tselekszel, ki elöttök vagy a' szolgáló Rendnek, szájokon tartsd őket, jövendö háborúságra semmi okot ne adgyatok, se protestatiókkal ne fenyegessetek senkit, se egybegyüléstekkel közönségesen magatok tulajdon balgatag felfuvalkodástokból hitet ne igazgassatok; mert valaki lészen kezdöje; vagy Kapitány, vagy Lovász, vagy Pap, vagy Secularis, egy istráng-szálat meg nem kiméllek tölle. Egynehányotokra nem szóllok, de ha minyájon olly Vitéz emberek volnátok, az mint hitet tudtok igazgatni, eddig régen Constantzinápolyból is kiüztük volna a' Törököt. Da-

rabos Gáspást, és György Deákot, a' bestye árúló kurvafiakat kivond az Lajstromból, mindgyárást el üzd, Váradon se hadd őket lakni. Ha én szolgáim voltak a' bestye-kurafiak, szabott regulát én elömbe ne hozzanak. Ebbe ha másképpen tselekszel, gondold te magad mi következik belőlle. Ti penig kik jámbor, és tős győkeres Nemes Renden kivűl valók vattok, Birák, Városbéliek, és Váradi Fő Polgárok, minden Rendek, szántás kapálás azti dolgotok, nem hit igazgatás, nem paraszt emberhez illik az hit igazgatás, sem Vargához, sem Szűtshöz, sem a' protestatióval való fenyegetés, sem egy pór bestye árúló kurvafiához is. valete. Datum Albae Juliae 2-a Junii Anno 1597.

Mustafa Basának 1636-ik Úti-levele (Passus) az Eredeti-levélről.

XXX.

Mi Mustafa Passa Istennek Engedelméből Eger Varanak Helytartoia.

(Ezután bizonyos jegyek foglalnak helyet).

Jüve hozank az böchwletös Miskolczj Szabari Peter Jelente ast hogi Balla Janos, Es Girindy Miklos — — Cziasarunknak Adofizető Jobbagy Leven Varmegie dolgaban Alas-s-föl az falukokon Jarvan az vitezink reia talalvan megh ne haborgattnak: mys az Eö kegyelme baratsagaiert megh Engettuk fogadgiuk Uri hitünkre, az résről siemi banatassok nem leszen bizvast, es batorsagossan Jarhassanak, kinek megh hiven attuk ez pecsetős, es czimerös hit Levelünkött kezekhez, Ezel Isten velunk Irtuk ugymint die 4-a Agusti 1636.

A' Réz-Táblákon lévő írásoknak magyarázatja.

II-ik Tábla.

1-ső Szám. — IN NOMINE SANCTAE, ET INDIVIDUAE TRINITATIS ANDREAS DEI ANNUENTE CLEMENTIA PANNONIORUM INVICTUS REX. Anno salutiferae incarnationis — 's a' t.

2-ik Alkalmasint nem szükség magyarázni. Ki van az véve Vak Béla Királynak Okleveléből TT. SCHWARTNER M. Ur által.

3-ik — STEPHANUS Dei gratia Junior Rex Hungariae, Dux Transylvanus. Omnibus Christi fidelibus praesentem paginam inspecturis Salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire. Datum per manus dilecti, et fidelis nostri Magistri Petri Aulae Regiae Vice-Cancellarii. Anno Domini M.CC.LX.VII.

— Vincentius divina miseratione Episcopus Nitriensis Universis Christi fidelibus, quibus praesentes patuerint Salutem in Domino sempiternam. Ad Universorum notitiam harum serie volumus pervenire. — Datum quinto Kalendas mensis Septembris Anno gratiae Millesimo ducentesimo sexagesimo nono.

— Nos Capitulum Budensis Ecclesiae damus pro memoria, quod Benedictus, Dominicus, et Thomas filii Comitis Petri de villa Dobos ab una parte — coram nobis personaliter constituti concorditer dixerunt, Quod in Causa, quam iidem filii Comitis Petri contra Stephanum filium — et alios de parte ipsius supradictos ra-

tione terrarum trium jugerorum — Ecclesiae eorum in ibi in honorem sanctae Mariae (fundatae) quondam per Avum eorumdem filiorum Comitis Petri legatarum habebant, per amicabilem compositionem inter se factam in talem — devenissent unionem. — Anno Domini M. CC. LXXX. secundo.

4-ik — Nos Capitulum Ecclesiae Agriensis damus pro memoria — Igitur ipsi dictam Dominam nostram Reginam a collatione, praefatos vero Nicolaum, et Joannem ac quoslibet alios ab occupatione tam eorum propriae, quam portionis memorati Nicolai Cantoris prohiberent, et praefatus Petrus facta dicta protestatione in sua et personis praedicti Mathei fratris sui prohibuit contradicendo praesentium testimonio mediante. Datum in Dominico Reminiscere Anno Domini M.CCC.LXXX. tertio.

Nos Comes Symon filius Konye Bani Judex Curiae Domini Sigismundi Dei gratia Regis Hungariae damus pro memoria, quod Causam, quam Reverendissimus in Christo Pater Dominus Petrus Episcopus Ecclesiae Vaciensis. datum in Vissegrad vigesimo sexto die termini praenotati Anno Domini M.CCC. Nonagesimo quinto.

Nos Nicolaus de Gara Regni Hungariae Palatinus, et Judex Comanorum damus pro memoria, quod Bartholomeus filius Michaelis — pro Johanne filio Stephani, Georgio filio Ladislai, et Petro filio Michaelis de Ithebew cum Procuratoriis litteris Capituli Ecclesiae Colocensis contra Magistrum Nicolaum de Machadonia ab octavis festi beati Georgii Martiris triginta sex diebus continuis legitime stetit in termino coram nobis, qui juxta continentiam litterarum nostrarum Evocatoriarum, et Capituli Ecclesiae Chanadiensis Rescriptionalium super factis in eis-

dem contentis litteralia sua Instrumenta exhibitur. nostram in praesentiam non venit, neque misit — Datum Budae tricesimo septimo die termini praenotati Anno Domini M. Quadringentesimo Undecimo.

— Relatio Domini Joannis Archiepiscopi Strigoniensis ac Vicarii Generalis Regiae Majestatis.

— Sigismundus Dei gratia. Romanorum Rex semper Augustus, ac Hungariae etc. Rex, fideli suo viro Magnifico Johanni de Pelseuch Thavarnicorum suorum Magistro, salutem, et gratiam. Nostrae Majestatis, ac Praelatorum, et Baronum nostrorum venientes in praesentiam Georgius filius Symonis de Kevkényes, et Stephanus dictus Saphar. — Anno Domini M. quadringentesimo quinto decimo Regnorum nostrorum Hungariae etc. XX. nono, Romanorum vero septimo.

5-ik Mykoron Lázló Kyralne Azzon ez velagbol ky mult Germők agyaba Zenth Maria Magdolna Azzon napja tayaba ezőr őtzaz hatod. esztendőbe.

III-ik Tábla.

1-ső *Szám*. Omnibus Christi fidelibus praesentibus, et futuris praesens scriptum inspecturis Dominicus Praepositus et Conventus Sanctae Crucis de Lelesz, salutem in salutis largitore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Emerico filio Johannis Petro filio Stephani, Jacobo Andrea, et Johanne filiis Petri filii Johannis Nobilibus de Tyvadarfalva ab una; parte vero ex altera, Johanne filio Pauli, Valentino Benedicto et Akus filiis Stephani, pro se personaliter, pro Joanne vero filio ejusdem Stephani, idem Johannes filius Pauli totum factum expediendum si praesentibus con-

trairet ad onus suum assumpmendo ; Bartha, et Thoma filiis Egidii pro se personaliter, pro Jacobo vero idem Bartha frater suus modo praemisso factum ad onus suum expediendum assumpmendo, Nobilibus de Chatouhaza , coram nobis constitutis, confessum exstitit per easdem partes unanimi voto particulariter, et relatum, Quod licet — — Datum die dominico proximo ante festum beati Laurentii Martyris Anno Domini MCCCLXX nono.

2-ik Capitulum Vesprimiensis Ecclesiae Universis Christi fidelibus litteras praesentes inspecturis — (salutem) in Domino Jesu Christo, Vestra noverit Universitas. Martinum filium Magnus, et Scegen filium Bulchu in nostra proposuisse praesentia. Datum per manus Johannis Lectoris. Anno incarnationis Dominicae M.^{o} CC.^{o} XXX.º VII.º Venerabili Patre nostro in Christo Bartholomeo Episcopo. Cazmero Praeposito, Johanne Cantore, Mathia Custode existentibus.

3-ik Cum itaque perpetuum simplex beneficium ecclesiasticum Abbatia nuncupatum in parochiali seu alia Ecclesia Sancti Salvatoris Strigoniensis Diocesis, quod sicut accepimus de Jure Patronatus Laicorum ex fundatione vel dotatione exstitit, et quod dictus Johannes Episcopus tempore promotionis de eius persona ad Ecclesiam Varadinensem certo tunc expresso modo pastoris solatio destitutam per Nos apostolica auctoritate facto obtinebat, ex eo quod Nos illud per solam promotionem praedictam vacare decreverimus, juxta decretum hujusmodi vacaverit, et vacet ad praesens; Nos eidem. — —

A' T. T. Előfizető Urak' Nevei.

Az Irónál.

Boros Jó'sef, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd
Borbély (Rofi) Mihály.
Bárczay (Barczai) Pál, Ts. Pest Vármegyének Első All-Ispánnya.
Balassa Lajos, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Bende Péter N. Várad' Várossa' Notariussa.
Bernát István.
Bulovszky János, T. Heves Vármegye' Eskütt-je, és Biztossa.
Belánszky László a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Batta Sámuel Ts. Pest Vármegye All-Adó-szedője.
Csók Mojzes hites Ügyvéd.
Dombi Márton a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Dinyés 'Sigmond.
Erőss Jósef M. Gróff Rádai Ráday Fiskálissa.
Eördög Jósef, a' T. Jász, 's Kún Kerűletek All-Ügyészsze, 's a' N. Mélt. Nádor-Ispányi-Szék' Actuariussa.
En'sel Sándor a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Eglovstein (Báró) N.
Fráter (Èr-Keserüi) Lajos, hites Ügyvéd.
Fáy (Fái) György Ts. Pest Vármegye' Eskűttje,
Fehér István a' N. Mélt. Curiánál Szegények Ügyészsze.
Fejes Antal a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Fazekas Gedeon, Ts. Heves Vármegye' All-Jegyzője.
Giroldy János, a' Mélt. N. Váradi Görög-egyesült Püspökség' Inspectora.
Gálbori Sámuel, Fiskális.

Gyurkovich Eugenius, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Hoblik Márton, Tettes Verőcze Vgye Fiskalissa.
Hubay Jó'sef, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Halász Pál, Tettes Pest Vármegye' Esküttje.
Hőgyészy István, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyv.
Hajdu (Idősbb Bogáthi) Ferencz, Tettes Közép-Szolnok Vármegye' Táblabirája.
Hajdu (Ifiabb Bogáthi) Ferencz, Törvény Tanúló.
Illésy János, Tettes N. Jász, és Két Kun Kerületek All-Jegyzője.
Kandó (Egerfarnosi) Gábor, Császári Királyi Kamarás, 's több Tettes Nemes Vgyék' Tábla-birája.
Kandó (Egerfarnosi) Jó'sef, Fő Mélt. Grassalkovich Antal eő Herczegségének Ügy-Igazgatója (Causarum Director) 's több Tettes Nemes Vármegyék' Táblabirája.
Kandó (Egerfarnosi) Jó'sef, hites Ügyvéd.
Kandó (Egerfarnosi leg ifiabb) Jó'sef Tanúló.
Kelemen (Szerepi) János, Királyi Fiskális.
Kovács Pál, Tettes Heves Vármegye Esküttje.
Király Ignácz, NVáradi Kameralis Kasznár.
Kiss András, Törvény Tanuló
Kubinyi (Felső Kubinyi) Miklós, a' Tettes Királyi Táblánál több Nemes Nemzetségek Ügyvédje, 's több Tettes Nemes Vármegyék Táblabirája.
Lázár Imre, Tettes Pest Vgye Esküttje, 's Biztossa.
Lakatos (Szent Simoni) Antal, Tettes Bihar Vármegye Biztossa.
Laky János, Tettes Heves Vgye Seb-Orvossa.
Mausperger Fridrik, a' N. Mélt. Curiánál több Nemes Familiák Fiskálissa.
Marsovszky Jó'sef, a' Tettes Királyi Tábla' hites Jegyzője.
Matolay Imre, hites Ügyvéd.
Medgyesy Ferencz, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Madár Imre
Szabad. Nagy Várad Várossa N. Tanácsa.
Nagy János, a' NVáradi Sóó Hívatalnál Adó-Szedő.
Nánásy András, több Tettes Vgyék Táblabirája.
Novák Antal, Tettes Békés Vgye Első All-Jegyzője.
Németh Antal, Tettes Békés Vgye All Jegyzője.
Onody (Szent-Imrei) 'Sigmond.
Onody Jonatán, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.

Ott-

Ottlik (Felsö Ozori, és Kukhanoczy) Sándor.
Papp (Szalonthai) János, több N. Famil. Fiskalissa.
Recsky (Recski) István, Tettes Heves Vármegyének Táblabirája.
Recsky (Recski) László, Tettes Heves Vgye Fő Szolgabirája.
Rocsák Mihály, Füredi Plebános.
Ruzsák Károly, hites Ügyvéd.
Szathmáry Jó'sef, több Tettes Vgyék Táblabirája, és a' N. Mélt. Királyi Helytartó Tanács' hites Agense.
Stettner Máté, Királyi Fiskalis.
Szücs (Tasnádi) Abráhám, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Szeless Dániel, hites Ügyvéd.
Sándorfy Jó'sef, Tettes Bihar Vgye Fő Orvossa.
Szakáll (Lovasi) István, Tettes Bihar Vgye' All-Adó-szedője.
Stachó János, a' M. Gyulai Uradalom' Ügyésze, 's Tettes Békés Vgye Táblabirája.
Smidt Jósef, N. Várad Várossa Második Birája.
Sárközy (Idősbb) Mihály, több Tettes Vármegyék' Táblabirája.
Sárközy (Ifiabb) Mihály.
Sárközy Beniámin, több T. Vgyék Táblabirája.
Sárközy Gedeon.
Tomka (Tomkaházi) Pál, T. Békés Vgye Esküttje.
Vöröss István, a' N. Mélt. Curiánál hites Ügyvéd.
Vermes (Nagy Budafalvi) Mihály, Fő Mélt. Herczeg Grassalkovich Antal' Uradalmainak Fiskálissa, 's több Tettes Vgyék' Táblabirája.

Ts. Bódogh Mihály Doctornál.

Szathmári Király Jósef, Táblabíró.
Markusfalusy Márjássy László, Táblabíró.
A' Miskoltzi Ref. Oskola.

Öszvegy Csáthy Györgynénál, Debretzenben.

Szab. Kir. Debretzen Várossa' Tanátsa.
Kiss Benjamin, (Nagy Bessenyői) hites Ügyész.
Császár Mihály, Hatház Várossa' Hadnagya.
Csáthy György Özvegye, Könyváros.

Guttmann Jánosnál, Kolosvárott.

Pataki Mihály, Sz. K. Kolosvár Várossa' Fő Bírája.
László Ferentz, M. Gróf Bánffy György Ő Exc. Archiváriussa.
Keresztes 'Sigmond, Itélő Mesteri Prothokollista M. Vásárhelyen.
Pataki Jó'sef, Jurista Kolosvárott.
Cseh 'Sigmond, a' Kir. Tábl. Asses. M. Vásárhelyen.
Apor Lázár, Gubernialis Secretárius.
Kis Sándor.
Hotolykai Possa Pál.
Mátéfalvi Istvánfi Pál.
Guttmann János, Könyváros.
Szabad Kir. Kolosvár' Várossa' Tanátsa.

Tek. Gyurikovits Györgynél, Posonyban.

Csaplovits Lőrintz, M. Gróf Zichy Fam. Archiv.
Barthal György, Ts. Ns. Posony Vgye' Fő Notár.
Gyurikovits György, Sz. Kir. Posony Várossa Senatora.

N. Tiszt. Farkas Jó'sefnél, Pétsett.

Szabad Kir. Pécs Várossa' Tanátsa.
Farkas Jó'sef, Theol. Prof. Pétsett.
Pajnády Jó'sef, Sz. Kir. Péts Vár. Senatora.
Spiesz János, Ts. Ns. Verőcze Vgye Tábl. és Sz. Kir. Péts Várossa' Polgár Mestere.
Király Jó'sef, Pétsi Megyének Püspökje.
Juranits László, Püspök és a' N. M. Helytartó Tan. Tanátsossa, etc.
Bésány Ignátz, Pétsi Megye Kanonokja.
Král Jó'sef, a' Pétsi Seminarium' V. Rectora.
Lukáts György, M. Pétsi Püspök Secret.
Faddy János, Pétsi Vár' Káplánja.

Ts. Ns. Mosony Vármegyében.

Almási Némethszeghy István, Kir. Tanátsos és Első Al-Ispány.
Stelik Ferentz, Második Al-Ispány.
Kajdacsy Ferentz, azon Vgye Fő-Jegyzője.

Torkos Mihály, azon Vgye Elsö Al-Jegyzője.
Skultety Pál Leopold, azon Vgye Fö Ügyésze és Táblb.
Huszty János, azon Vgye Számvevője és Tábl.
Szále János, azon Vgye Tábl.
Zsitray László, azon Vgye Tábl.
Grosser János, a' M. Óvári Kir. Gymnasium Dir. és Phil. Doctora.
A' Nemes Vármegye Leveles Tára.

Tek. Iványszky Antalnál.

Perlaki Perlaky István, a' Politiának Prof. a Törvények Doct. és Ts. Ns. Heves V. Tábl.
Tóth Imre, Egri Kanonok.
Nováky Jó'sef, Egri Kanonok.
Kaszab Benedek, az Egri Semin. Sz. Theol. 2-ik eszt. Halgatója.
Hury Ferentz, az Egri Érseki Urad. Fő Ügyviselője.
Zsiga Pál, az Egri Lyceumban a' Törvények 2-dik évi Halgatója.
Simonyi János, Egri Tanátsból.
Fabó Mihály, Egri T. Cisterciták' Priorja.
Lisznyai Damo Boldizsár, több Ts. Ns. Vgyék' Táblab.
Fejér István, Ts. Ns. Heves Vgye Fő Ügyviselője.
Fabry Károly, a' Sz. Theologia 4. Eszt. Halgat.

T. T. Mispál Gergelynél.

Márkusfalvi Márjássy István, Ts. Ns. Gömör Vgye' Al-Ispánja.
Rakovszky Jó'sef, Ts. Ns. Gömör V. Tábl.
Szuha Jó'sef, Ts. Ns. Gömör V. Tábl.
Szathmáry Király Miklós, Ts. Ns. Gömör V. Szolgab.
Idősbb Mártony Jó'sef, Ts. Ns. Gömör V. Táblb.
Schmidt Pál, Ts. Ns. Gömör V. Al-Ügyésze.
Kirinyi Cornelius, Ts. Ns. Gömör V. Táblab.
Vitzián István, Ts. Ns. Gömör V. Táblab.
Eötvös Jó'sef, Ts. Ns. Gömör V. Al-Jegyzője.
Eszényi Árvák.
Stimmel Sámuel, Fiskális.
Szontagh Sámuel, Ts. Ns. Gömör V. Táblab.

A' Rosnyói Nemes Tanáts Archivuma.
Szilassi, és Pilisi Szilassy Jó'sef, (Junior.)
Kis-Csóltói Ragályi Ferentz, t. Ts. Ns. V. Táblab. és Gömörnek Fő Adó-szedője.
Melléti Barna István, Ts. Ns. Gömör V. Esküttje.
Nagy Gedeon, Pelsőtz N. Vár. Notáriussa.

Tek. Mihálkovics Jó'sefnél.

A' Tek. Ns. Jász és két Kún Kerületek.
Tah és Tárkővári Tahy Gáspár, több Ts. Ns. Vgyék Táblabirája.
Mihálkovics Jó'sef, Ts. Ns. Jász, és Két Kún kerületek' Fő Jegyzője.

Tek. Peretsényi Nagy Lászlónál.

Tek. Ns. Arad Vármegye' Archivuma.
Kováts János, Ts. Ns. Arad V. Vice-Ispánja.
Gróf Königszeg János.
Keszler, Fiskális.
Somogyi István, Ts. Ns. Arad V. Esküttje.
Gábri Sándor, Ts. Ns. Arad V. Esküttje.
Gróf Galánthai Fekete Ferencz, Ts. Kir. val. Kammarás, Ts. Ns. Arad, Csanád, 'st. Vgy. Táblab.
Sanka Lajos, Ts. Ns. Arad V. Esküttje.
Szőke Sámuel, Ts. Ns. Arad V. Fő Ügyésze.
Peretsényi Nagy László, T. Ns. Arad V. Szolgb.

Tek. Kún Jánosnál.

Szab. Ketskeméth Várossa Fő Bírája és Tanátsa.
Nádassi Tersztyánszky Imre, Apát, és helybeli Pléb., District. Nationalis Oskolák Directora, és Ts. Ns. Pest Vgye' Táblab. etc.
Kún János, Sz. Ketskeméth Vár. Fő Notáriussa.
Fekete Sándor, Sz. Ketskeméth Vár. Senátora.
Forián György, Commissarius Esküttt.
Tóth Antal, Sz. Ketskeméth Vár. Sen. és Percept.

Tek. Szirmai Szirmay Györgynél.

Mándi Mándy Jó'sef, Ts. N. Szathmár V. Táblb.
Ifjabb Kani'say Adám, Ts. N. Szathmár V. Esküt.

Szirmai Szirmay György, Ts. Ns. Szathmár Vgye Szolgab.
Szathmár Várossa.

Tek. Mándi Mándy Péternél.

Kis-Dobronyi Isaak Sámuel, Ts. Ns. Szathmár Vgye Első Al-Ispánja.
Geőcz Ferentz, Ts. Ns. Szathmár Vgye Második Al-Ispánja.
Gróf Dégenfeld Otto, Ts. N. Szathmár V. Notár.
Kovátsvágási Botka Lajos, Szathmár V. Fő-Szolgab.
Vásáros Naményi Eötvös János, Szathmár V. Táblab.
Költsei Kende Pál, Szathmár V. Táblab.
Horváth Antal, Szathmár V. Fő Fiskálissa.
Komoróczi Komoróczy Lajos, Szathmár V. Első V. Szolgab.
Mándi Mándy Péter, Szathmár V. Első V. Not.
Rápólti Nagy Pál, Inspector.
Nagyváradi Ajtay Sámuel, Szathmár V. Szolgb.
Urai, Uray Bálint, Szathmár V. Vice Not.
Költsei Kende Zsigmond, Szathmár V. 2-dik V. Szolgab.
Ujfalusi Ujfalusy Jó's ef, Szathmár V. Táblab.
Pap János, Szathmár V. Táblab.

Tek. Pápay Sámuelnél Pápán.

Barcza Ádám, t. Vgy. Táblab. és Urod. Praef.
Őry Szabó Gábor, Veszprém V. Szolgab.
Pápay Sámuel, Veszprém V. Táblab. és Urod. Fisk.
Pápay Ferentz, Törvény Gyakorló Pápán.
Horvát Imre, Vanyolai Urod. Fisk.
Simon Mihály, Pápán Urod. Praefect. Irástevője.

Eggenberger Jó'sefnél, Pesten.

Keresztényfalvai Turcsányi István, több Vgyék Táblab.
Póka-Teleki Kondé Jos. Benedek, Cs. Kir. Udvarnok.
Kassits Ignátz, Tab. Ügyész, és a' N. Váradi Káptalan Fisk.

Szab. Kir. Szeged Várossa.
Kó'sa Jó'sef, Arad V. Fő Orvossa.
Besznak István, Holits Uradalom' Fiskálissa.
Assa-Kürthi Ghyczy Péter, Nyitra V. Első V. Ispanja.
Hellebrand János, Szarvas M. Városa Fő Notár.
Viltsek Pál, Juratus.
Ts. Ns. Tolna Vármegye. 2 Ex.
Belánszky Jó'sef, a' Nyitrai Káptalan Prépostja.
Vitkovits Mihály, Táb. Ügyész.
Inczédy István, Zemplény V. Tábl. és Fiskálissa.

Tek. Pacséri Császár Sándornál Temesvárott.

Boros Jenői Muslay László, Temes V. Első Al Ispánja.
Bellusi Baross Ferentz, Temes V. 2-dik Al Isp.
Pacséri Császár Sándor, Temes V. Fő Notárius.
Báró Lopreszti Lajos.
Varga Ferentz, Temes V. Táblab.
Zadjeli Slachta Ferentz, a' Temesi Kir. Kammara Administratiónál Assess. és Temes Vgye Táblb.
Alsó Ns. Laki Radványi Miklós, Temes V. Táblab.
Németi Damaszkin Antal, Temes V. Fő Szolgb.
Cserneki és Tárkői Dessewffy Antal, Temes V. Fő Szolgab.
Varga Zsigmond, Temes V. Fő Szolgab.
Ippi Bydeskuty János, Temes V. Szolgab.
Zsolnay János, Temes V. Fő Ügyészsze.
Nagy, és Kis-Semlaki Osztoits János, Temes V. Al-Ügyészsze.
Desko Athanáz, Temes V. tiszti Al-Ügyészsze.
Rétháti Kövér János, Temes V. Szolgab.
Rétháti Kövér Gergely, Temes V. Esküttje.
Kevermesi Tököly György, Temes Vgye Al-Jegyzője.
Papházy Miklós, Temes V. Al-Jegyzője.
Nebójszai Bogma István, Temes V. Számvevője.
Nebójszai Bogma János, Temes V. Szolgab.
Bátorffy András, Ügyész.
Paulovits Constantin, Ügyész.
Pállya Pál, Kir. Cameralis Ügyész.
Mikusótzi Budjáts Imre, Temes V. Fő Szolgab.

Tek. Ns. Szabolts Vármegyében.

Mihályfalvi Genesy Ferentz, Ts. K. General Major.
Ujvári Désy Mihály, Szabolts V. Első Al-Ispánja.
Csepei Zoltán Pál, Szabolts V. 2 dik Al-Ispánja.
Tasnádi Pálffy Jó'sef, a' Debretzen Distr. Tábla' Assessora.
Tolcsvai Bonis Sámuel, Szabolts V. Fő Szolgb.
Ujvári Désy György, Szabolts V. Fő Szolgab.
Szólnoki Jármy Tamás, Szabolts V. Fő Szolgab.
Lászlófalvi Eördeögh Áloys, Szabolts V. Fő Notar.
Taktu Kenezi Drevenyák Ferentz, Szabolts Vgye Első V. Not.
Pazonyi Elek László, Szabolts V. Táblab.
Kunyai Zsoldos Ferentz, Szabolts Vgye Gen. Perceptora.
Túnyogi Szüts Dániel, Szabolts V. Táblab.
Túnyogi Csuha Sándor, Szabolts V. Táblab.
Vajai Vay István, Szabolts V. Első V. Szolgab.
Magyari Pőzner Antal, Szabolts V. Második V. Szolgab.
Szólnoki Jármy Imre, Szabolts V. Másod. V. Not.
Marussi Olasz Mihály, Szabolts V. Vice Fiskál.
Oehsz Dániel, a' Hertzeg Eszterházy Kis-Várdai Uradalom' Fiskálissa.
Répássy János, Szabolts V. Fiskálissa.
Frim János, N. Kállói Fő Esperest.
Nyújtódi Farkas Károly, Szabolts V. Fő Szolgb.
Ifjabb Kállói Kállay Mihály, Szabolts Vgye Szolgab.
Hrabovszky János, M. Gróf Forgách Fiskálissa.
Porkoláb János, több Ns. Familiák Fiskálissa.

A' Kiadónál.

Tóbi János, Könyváros, és Kötő.
Kuliffay István, a' Pesti Fő Semin. Vice Praef.
Kovális János, Tribunitziai vál. Püspök, Komáromi Fő Esperest, Eszt. Kanonok és a' N. M. Kir. Helytartó Tanátsnak Tanátsossa.
Perger Ferentz, Sz. Kir. Pest Vár. Fő Fiskálissa.
Wécsei és Hajnácskeöi Báró Wécsey Miklós, Septemvir, és Ts. Ns. Szathmár V. Fő Ispánja.

Nagy Márton, Ts. Ns. Békés, és Krassó Vgyék' Táblab. és M. Báró Wenkheim Jósef Fiskálisa.
Asvai Jókay Jósef, Ügyvédlö Komáromban.
Föld-Deáki Návoy György, Ts. Ns. Csanád V. Táblab.
Szabad Körös Várossa' Tanátsa.
Németh Ferentz, a' Böltselkedés Tudomány II-ik Eszt. Halgatója.
Konyáry Mihály, M. Gróf Festetics László Fisk.
Bull János, Sz. Kir. Nagy Szombat Várossa' Senatora.
Kozits István, a' Győri Fő Oskolai Distr. Academiā Actuáriussa.
Mócsy Elek, Ts. Kir. Pósta Expeditor Pápán.
Hollósy László, Ts. Ns. Veszprém V. Szolgab.
Csirke János, Ns. Weszprém Várossa' Fő Jegyzője.
Fittler István, Ts. Tatai Uradalom Számvevői Segédje.
Madarász János, hites Ügyész.
Horvát István, a' Nemzeti Muzeum Őrzője's töhb Ts. Ns. Vgyék' Táblab.
Szabad Halas Várossa Tanátsa.
A' Győri Sz. Benedek Szerzet' Archivuma.
Désy István, t. Ts. Ns. Vgy. Tábl. és hites Ügyész.
Dóczy Jósef, a' Magyar Gárdánál penzionált Oberster.

Némelly Nyomtatásbéli nevezetesebb hibák, 's jobbítások.

Az I-ső Részbe.

Lap.	*Sor.*	*helyett*	*olvasd*
5	87	vitelt - - -	vitel
22	4	Ráptalanja - -	Háptalanja
29	a' *b* jegy alatt mondottakhoz mintegy jobbítást ezeket tehetni : *hogy Mátyás és Ulászló Királyoknak ottan említett Törvény Czikkelyei azért is nem emlékeznek a' többféle Jószág' nevezetekről, mivel már a'kor a' régi Jószág' nevezetbeli megkülönböztetés felejdékenységbe ment.*		
37	16	szavekkal - -	szavakkal
53	*az utols.*	Erről - -	Ettől
45	29	olvasd - -	Osvald
64	7	Anverpiae - -	Antverpiae
—	26. §-ba 10	diplomatica -	diplomata
65	7	Reimart - -	Ruinart
67	7	Erfurtba *után tétessen*	1759.
71	2	Entlarote - -	Entlarvte
—	—	di - - -	die
79		Compilatu - -	Compilata.
87	15	ezen szó után *Istensegecs* nem kell bézáró jel.	
88	15	betü nem - -	betü-nem
90	27	Okleveleket - -	Oklevelekbe.
98	13	quatennus - -	quatenus
100	4	Resmarc - -	Kesmarc
104	3	egy - - -	gy
112	33	betük - - -	betüi
118	33	sorba levő jegy helyett	visza fordított C. betűt kell tenni.
—	—	eentette - -	jelentette
136	19	Oklevél-esméret -	Oklevél-esméretet
146	17	írásaibot - -	írásaiból
151	8	Közt - - -	Kötet
159	27	*ez után* szó-részt;	jelentő

A' II-dik Részbe

Lap.	*Sor.*	*hellyett*	*olvasd*
6	11	Sauctus	Sanctus
8	4	ezen szó *Zárik* szükségtelen	
9	4	Mabillon	Mabillonnál, ismét
—	—	prodrome	prodromo
23	15	1001-iki	1000-iki
32	27	Regni	Reginarum
35	24	peesétjegy	pecsétjegy
36	36	Okör	Ökör
37	*a'* b *jegy alatt*	evi	aevi
41	6	Monrachiae	Monarchiae
55	*az* e *jegy alatt a' 4-dik sorba*	Auctoras	Auctores
—	*az utolós.*	pacsétet	pecsétet
64	6	pa'sba	paï'sba
66	3	mag	meg
—	5	gyürüs-peesétje	gyürüs-pecsétjét
67	11	F a l a	F a l s a
—	a' ** *jegy alatt* 15	fügyesztése	függesztése
75	156-ik § 1	Spanyal	Spanyol
79		a' 6-ik 's 7-ik soron kivül a' hol III-ik Bélának Üregetlen-arany-pecsétje emlitetik, elmaradt a' Réztáblára való ezen utasitás: „VI-*dik Tábla, 3-dik Szám.*"	
—		a' hol Imre Királynak pecsétje említetik, elmaradt a' sorokon kivül ezen utasitás: „*V-ik Tábla, 5-ik szám.*"	
81	*a' legutols.*	sceptto	sceptro
87	20	consideri	considerari
—	25	exscultum	exsculptum
94	*az utols.*	hnsonlít	hasonlít
110	159 § 18	Behemiae	Bohemiae
112	23, 24	készülethettek	készülhettek
114	26, 27	Oklevelak	Oklevelek
118	6	Albeusis	Albensis
—	*a'* d *jegy alatt* 3	Levelss	Leveles
119	1	keuder	kender
120	5, 6	közöft	között
—	18	sztnekre	szinekre
126	*a'* c *jegy alatt* 1 2	praesentes	praesentis
126	169 § 6	majns	majus
127	6 7	szolgazágból	szolgaságból
—	*az* a *jegy alatt* 2	sigiliis	sigillis
130	*a'* d *jegy alatt* 9	aubietatis	dubietatis
134	18	*a'* praesentiae *szó után kimaradt* Regiae	
—	*az* a *jegy alatt* 8	nostrns	nostra

Lap. Sor. helyett *olvasd*

136 28 mlnd - - - mind
137 15 ngy - - - ugy
138 *a'* d *jegy alatt* 7 contulinus contulimus
139 3 ratificotioni nostroe ratificationi nostrae
143 a' * jegy alatt a' *Báné* szó után kimaradtak: „ *ki egyszersmind Sopron Vármegye' Fő Ispánja volt.* "
144 26 esen - - - ezen
147 22 magávhl - - magával
148 180 § 4 valaminte - - valamint
153 *a'* * *jegy alatt* aeoknak - azoknak
160 az *a* jegy alatt mondott példa oda nem egészen alkalmatos, 's a'ra nézve nem is tudok világos példát mutatni.
171 10 az *azok* szó nem szükséges.
— a' 12-ba hol Hugo Capet Oklevelébe lévő Régi Jegyzői jegyről van szó kimaradt a' soron kivül ezen utasítás: „ *III-dik Tábl.* 9-*k szám.*
175 leg alol a' hol Brinius Péternek jegyéről van emlékezet kimaradt ezen utasítás: „ *III-ik Tábla* 10-*ik szám.*
178 20 valam nt - - valamint
181 20 napaig - - napjáig

A' III-ik Részbe.

6 *az* a *jegy alatt* 1 *sor* koros kores
7 6 scaramentia scaramantia
— 14 Udvorinci - - Udvornici
8 *az* a *jegy alatt* 7 compis Campis
— 15 Mouumenta - Monumenta
15 *a'* b *jegy alatt* 6 hnnem - hanem
— *a'* d *jegy alatt az utolsó elött való sorba* Geysu - - Geysa
28 14 Senioris - - Sanioris
36 5 216 §. Nemzetekből Nemzetségekből
45 5 6 Palainus - - Palatinus
— *a' leg utols* jutalma - jutalmat
66 17 Zovardu - - Zovardus
— 18, 19 régiségeksbeu - régiségekben
80 *az* i *jegy alatt* 18 autedictum antedictum
83 *az* c *jegy alatt* 4 Zavann Zavam
85 14 Kneratus - - Knezatus
100 3 Comitialim - - Comitialium
101 17, 18 conprovinciabus Comprovincialibus
— 21 Törvényesékeket - Törvényszékeket

Lap.	*Sor.*	*helyett*		*olvasd*
101	22	Trinai-	- -	Trina
102	12	ásár'	- - -	vásár
109	55	volns	- - -	volna
120	33	szenvedőskep'	-	szenvedőkép'
127	11	részetskéhezt	-	részecskéhez
161	26	nevénehozzá	-	nevének hozzá

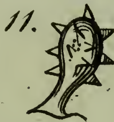
Egyéberánt ezen Könyvnek kivált I-ső Részébe a' pontozásokba, 's a' Helyes írásba több hibák, 's változtatások bécsúsztak, de a' mellyek leginkább a' hibás leírástól származtak; — úgy szintén a' stylus is selejtesebb azon Részbe; de azért kérlek Kedves Olvasóm kedvezzél munkámnak, 's azt valahogy egészen az *erraták* közé ne kárhoztasd.

T	V	X	Y

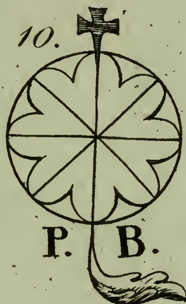
uo.
aliter.
rator.
io.
is.
stimonio.
nte.
iculam.
ripto.
cta.
er.
costes.
emoria.
tas.
ntium.

sanctæ.
tamen.
testimonium.
transscribi
transsumi
transscriptionis.
Trenchiniensis.
terræ.
vero.
videlicet.
versus.
viris.
usquemodo.
unquam.
unacum.
unde.
venerabilis.
vestrum.
viri.
vendiderunt.
vocata.
vulnerando.
virum.

II. Táb.

11.

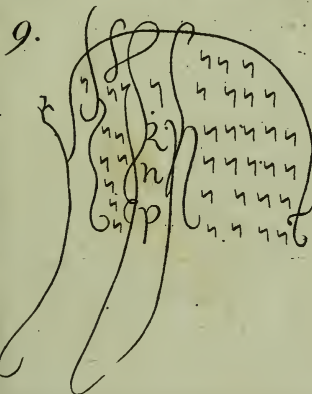

10.

...ra nomit vnius
...ce m. ccxxx vo

...nctum in toriis Strigonien
...tros dixit comis de Cuns
...lutio destitit ex eo qd Nos illud
...um hnoi Bulla CLEM. XII. anni 1735:)

9.

IV. Táb.

V. Táb.

VI. Táb.

285.

10.

